

Володимир Собчук

ВІД КОРІННЯ ДО КРОНИ

*Дослідження з історії
князівських і шляхетських родів Волині
XV — першої половини XVII ст.*

Міністерство культури України

Кременецько-Почаївський
державний історико-архітектурний заповідник

Volodymyr Sobchuk

From the Roots to the Crown

*Studies in the History
of Princely and Noble Families of Volhynia
in the 15th — the First Half of the 17th Century*

Kremenets

MMXIV

Володимир Собчук

Від коріння до крони

*Дослідження з історії
князівських і шляхетських родів Волині
XV — першої половини XVII ст.*

Кременець

MMXIV

ББК Т214-29(4УКР3-4ВОЛ)44
УДК 929.7(477.82)»14/1650»
С 55

Рекомендовано до друку
Вченою радою Кременецько-Почаївського державного
історико-архітектурного заповідника,
протокол № 1 від 31 січня 2014 р.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д. іст. н., проф. Крикун М. Г.

д. іст. н., проф. Купчинський О. А.

Собчук В. Д.

С 55 Від коріння до крони : Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. – Кременець : Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, 2014. – 508 с.

ISBN 978-617-515-132-7

Книжка становить спробу подивитися на знать Волині у пізньому середньовіччі та в ранній новий час крізь призму долі окремих князівських і шляхетських родів, зокрема з'ясувати, як вони з'являлися, розросталися, розпадалися на гілки, що переростали потім у нові роди, нарощували, відстоювали й утрачали свої володіння, проникали в інші регіони, нарешті, згасали й сходили з історичної арени.

Для науковців, викладачів, студентів і всіх шанувальників історії України.

ББК Т214-29(4УКР3-4ВОЛ)44

УДК 929.7(477.82)»14/1650»

ISBN 978-617-515-132-7

© Собчук В. Д., 2014

ЗМІСТ

Передмова	9
-----------------	---

I. Утіха та оздоба краю

1. Аристократія Волині з князівськими титулами	15
2. Замки князів Несвідських, Збараських, Вишневецьких і Порицьких ...	79
3. Степанська волость і її власники	109
4. Ровенська волость: формування, склад, власники	143
5. Спори князів Острозьких і Жаславських за маєтки	161

II. Люди зацні старожитні

1. Кар'єра роду Денисків-Матвіївських	177
2. Рід Боговитинів: генеалогія і маєтки	201
3. Пани Гостські	259
4. Формування роду Лідихівських	291
5. Генеалогія і маєтки роду Калениковичів	329
6. Боротьба Сенют за спадщину Калениковичів	339
7. Рід Лабунських і його маєтки на Волині	361
8. Шляхта російського походження	375
9. Проблема достовірності двох привілеїв Вітовта	387

Додатки

Перелік карт, генеалогічних схем і таблиць	409
Таблиці	410
Акти	419
Перелік скорочень	423
Джерела і література	425
Показчик імен	449
Показчик географічних назв	483

Пам'яті Батька

ПЕРЕДМОВА

У пізньому середньовіччі та на початку раннього нового часу (аж до середини XVII ст.) провідною верствою українського суспільства була спадкова знать, яка в історичних джерелах позначається здебільшого словосполученнями «князі, пани й зем'яни» та «князі й шляхта». Наділена сеньйорією, тобто монопольними правами на землю й зайнятих на ній людей, та іншими привілеями й виділена в окремий стан, доступ до якого суворо регламентувався юридичними нормами, вона становила основну частину суспільної верхівки (складовими якої були також вище духовенство й міський патриціат)¹. У руках знаті перебували регіональні й локальні важелі державної влади, тривалий час на ній лежав тягар захисту краю від номадів причорноморських степів, вона брала діяльну участь в освоєнні земельних ресурсів, продукувала у своєму середовищі специфічний етос, окремі елементи якого з часом ставали надбаннями всього народу, запозичувала в інших країнах нові світоглядні ідеї, долучалася до оборони традиційних етноконфесійних цінностей.

Хоча українська знать перебуває в полі зору людей пера вже кілька століть, ми «досі не знаємо, — писала наприкінці минулого століття відома дослідниця цієї верстви Наталя Яковенко, — так би мовити, абетки предмета, а саме: хто поіменно, в якій кількості, в яких групових співвідношеннях, з яким майновим рівнем належав до вищих ешелонів суспільства»². З часу виходу книги з наведеними тут словами з'явилося чимало інших праць про суспільну верхівку України, історія її

---

¹ Про поняття «знать» див.: *Каждан А. П.* Социальный состав господствующего класса Византии... — С. 9–11.

² *Яковенко Н.* Українська шляхта... — С. 5.

«перестала бути екзотикою»³; учені зацікавилися тими аспектами життя нобілітету, що перебували раніше поза увагою, інтенсивно оновився інструментарій інтерпретації минулого. Та попри ці здобутки науки поки що наші знання навіть про частину аристократії з князівськими титулами, не кажучи вже про рядову шляхту, зводяться всього лиш до констатації існування певних родів та імен окремих репрезентантів; ми мало знаємо, які маєтки становили економічне підґрунтя позицій тих чи інших кланів у соціумі, як вони нагромаджувалися, як структурувалися і, тим більше, як функціонували.

У цій праці йдеться про землевласницьку верхівку Волині — регіону, позначеного найінтенсивнішими в Україні на схилі середніх віків і на початку нової доби процесами суспільного життя в усіх його проявах: тут найдовше трималася руська державність; раніше почалися й швидше протікали урбанізаційні та інші модернізаційні процеси; діяли помітні осередки інтелектуального життя; зав'язувалися велетенські латифундії князів Острозьких, Жаславських, Збараських, Вишневецьких, Сангушків і Чорторійських та інших магнатів.

Книжка становить спробу розглянути нобілітет Волині крізь призму доль окремих князівських і шляхетських родів, під якими я маю на увазі домінуючі серед руської знаті Великого князівства Литовського та Польського королівства спільноти генеалогічного характеру, тобто сукупності осіб різних поколінь, об'єднаних реальним походженням від спільних предків та усвідомленням своєї кровної спорідненості, відображуваним здебільшого в назвах прізвищного типу та геральдично-сфрагістичних символах. У праці йдеться про те, як ці роди з'являлися, розросталися, розпадалися на гілки, що переростали потім у нові клани; нарощували, відстоювали й утрачали свої володіння; проникали в інші регіони; нарешті, згасали й сходили з історичної арени. Мене цікавлять, у першу чергу, родоводи та поземельні відносини в просторовому вимірі цих останніх, тобто формування й склад володінь.

Хоча робота має виразний історико-генеалогічний та історико-географічний характер, читач віднайде тут матеріали про позиції досліджуваних кровних спільнот і належних до них осіб у сучасному їм соціумі, що фіксуються інколи всього лиш присутністю при укладанні чужих приватноправових угод, про кар'єру їх, релігійні уподобання тощо.

---

³ Яковенко Н. Українська шляхта... – 2 вид. – С. 8.

Включені в книжку сюжети об'єднані в два блоки, перший з яких відведений родовитій аристократії, а другий — звичайній шляхті, що була часом досить заможною і впливовою, але не мала вельми шанованих у соціумі князівських титулів.

Праця спирається на книги Литовської і Коронної метрик та повітових адміністративно-судових установ Волині й деяких інших регіонів, описово-статистичні джерела і матеріали родових архівів знаті, де відклалися різноманітні приватно-правові акти й інші папери на маетки та сумарії — каталоги документів із переказами їх змісту, подекуди досить детальними й скрупульозними.

Використані мною збірки рукописів, публікації джерел та дослідження указані в посторінкових посиланнях у скороченому вигляді. Повні назви їх читач знайде в прикінцевому списку джерел і літератури.

В основі книжки лежать окремі дослідження, написані за два десятиліття. У процесі роботи над ними мене підтримували професор Києво-Могилянської академії Наталя Яковенко, під керівництвом якої я входив у науку, професор Львівського університету Микола Крикун, голова Наукового товариства імені Шевченка професор Олег Купчинський. Під час стажувань у Варшавському університеті мною діяльно опікався директор Інституту історії права цього осередку освіти й науки професор Анджей Закшевський.

Спілкування з Наталею Старченко, Людмилою Демченко, Іриною Ворончук, Наталею Білоус, Володимиром Кравченком, Ігорем Тесленком, Сергієм Горіним, Володимиром Поліщуком, Володимиром Александровичем, Леонтієм Войтовичем, Андрієм Заяцем, Василем Кметем, Олегом Однороженком, Петром Кулаковським, Віктором Атаманенком та іншими колегами «по цеху» забезпечувало ту наснагу, без якої праця дослідника стає тягарем. Принагідно хочу згадати добрим словом покійних уже директора Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України академіка Ярослава Ісаєвича, директора Центрального державного історичного архіву України у Львові професора Ореста Мацюка, професора Варшавського університету Станіслава Маковського, які цікавилися моїми пошуками й усіляко заохочували їх. Колегам по роботі в краєзнавчому музеї, на кафедрі суспільних дисциплін педагогічного інституту та в історико-архітектурному заповіднику в Кременці дякую за доброзичливе ставлення до моїх занять.

Мені завжди йшли назустріч працівники Центрального державного історичного архіву України в Києві, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Головного архіву давніх актів у Варшаві, Бібліотеки Варшавського університету, Національного архіву та Ягеллонської бібліотеки в Кракові. Пошукову роботу в архівах і бібліотеках Варшави й Кракова підтримували польська Каса імені Юзефа Мянвського та Польський комітет у справах ЮНЕСКО. Виходу книжки у світ активно сприяв директор Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника Вадим Микулич.

Особливу вдячність хочу висловити своїй сім'ї — дружині Лесі й синові Олегу, оскільки добре усвідомлюю, що чимало часу, який пішов на цю книжку, витратив за їхній рахунок.

Кременець
30 січня 2014 р.

I. УТІХА ТА ОЗДОБА КРАЮ

---

1. АРИСТОКРАТІЯ ВОЛИНІ З КНЯЗІВСЬКИМИ ТИТУЛАМИ

У пізньому середньовіччі та в ранній новий час серед нобілітету Волині домінувала родовита знать із титулами князів. На неї припадає 70 відсотків відомих нині номінацій намісників і старостів (79 із 112-ти) та половина маршалків Волинської землі (6 із 12-ти). Князями були всі сім воєвод і четверо із семи каштелянів, що займали тут ці сенаторські уряди з часу запровадження їх у середині 1560-х років до повстання Богдана Хмельницького¹. Наприкінці першої третини XVII ст. князівські звання прикрашали імена двох третин тих землевласників, що мали в регіоні понад тисячу димів (13 із 19-ти)².

Вага родовитої знаті в суспільному житті зумовлює підвищений інтерес до неї, що спостерігається нині в науці. Услід за Наталею Яковенко, праці якої започаткували в новітній вітчизняній гуманітаристиці поворот до вивчення суспільних верхів, осмисленням місця цієї частини еліти в соціумі зайнялися Леонтій Войтович, Василь Ульяновський, Олег Однороженко, Ірина Ворончук, Володимир Поліщук, Ігор Тесленко та інші вчені України. Серед колег із Польщі історію князівських родів Волині останнім часом розробляли Тадеуш Василевський, Ян Тенговський, Томаш Кемпа, Збігнев Анусік, Ілона Чаманська³. Наше завдання — у тому, щоб спробувати простежити метаморфози статусу нобілітету з князівськими титулами в окреслений вище час на тлі інших груп привілейованих землевласників; скласти максимально повну номенклатуру князівських родів, що володіли на Волині маєтками або займали тут посади, принагідно виявивши відгалуження, які не переросли в нові кровні спільноти; з'ясувати зафіксовані в історичних джерелах часові межі присутності цих кланів у регіоні; і, нарешті, підсумувати дослідження щодо походження та шляхів появи їх на Волині.

---

¹ Підраховано за: *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5.

² Підраховано за: *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства...

³ Найголовніші праці згаданих учених, в яких ідеться про князівські роди Волині, див. у переліку літератури наприкінці книжки.

Місце родовитої аристократії в соціумі

За генеалогічним корінням знать Волині з князівськими титулами гіпотетично можна поділити на такі групи й підгрупи:

- 1) роди литовського династичного походження:
  - а) нащадки великого князя Гедиміна, що склалися в численні клани під окремими назвами;
  - б) нащадки регіональних правителів Литви, сучасних Гедимінові й, можливо, похідних від спільного з ним коріння;
- 2) роди руського династичного походження:
  - а) місцеві Рюриковичі, які після підкорення регіону литовськими князями пристосувалися до нових умов і зберегли частину своїх володінь та суспільних позицій;
  - б) Рюриковичі, які перемістилися сюди з інших руських земель, підвладних литовським династам;
  - в) Рюриковичі, які в процесі централізації Росії виїхали у Велике князівство Литовське й осіли на Волині;
- 3) роди, засновані вихідцями з тюркського династичного середовища, які перейшли на службу до литовських князів;
- 4) роди шляхетського походження з князівськими титулами, отриманими від правителів чужоземних держав.

Статус перерахованих тут груп і підгруп нобілітету з часом мінявся. У середині та в другій половині XIV ст., на початковому етапі перебування Волині у Великому князівстві Литовському, правління Гедиміновичів у цій державі нагадувало *corpus fratrum* Меровінгів і Каролінгів у Франкському королівстві, *родове снівволодіння* Рюриковичів на Русі та соціально-політичні явища того самого типу в деяких інших країнах середньовічної Європи. В основі його лежав принцип співучасті всіх репрезентантів династії в політичному пануванні, що впливав з уявлень про державу як про патримоній, тобто спадкову власність роду, і проявлявся у виділенні кожній із належних до нього осіб чоловічої статі частини підвладної території з умовою єдності всіх цих наділів як ідеальної норми, забезпечувати яку мало верховенство одного з династів над рештою правителів¹. Сини й онуки Гедиміна були правителями підпорядкованих їм земель, тою чи іншою мірою залежними від великого князя². Частини держави, на яких ця соціально-

¹ Детальніше про ці династичні порядки див.: Назаренко А. В. Родовой сюзеренитет Рюриковичей... (пізніше дослідник відмовився від запропонованого тут терміна «родовий сюзеренитет», мотивуючи тим, що він привносить у династично-родові відносини «феодальну» термінологію. – *Авт.*); *его же*. Древнерусское династическое старейшинство...; *его же*. Династический строй Рюриковичей...

² *Bardach J.* Krewo i Lublin... – S. 30–31. Огляд літератури див.: Василенко В. О. Великокнязівська влада та «удільна» система...

політична еліта здійснювала свою владу, умовно можна називати уділами, а саму її — удільними князями, але слід пам'ятати, що литовсько-руський соціум не знав цих термінів, базованих на актовій мові Росії XIV—XVI ст.¹

Описаний вище сегмент суспільної верхівки на Волині репрезентують Любарт Гедимінович і його сини та перші покоління присутніх тут нащадків Ольгерда й Кейстута Гедиміновичів.

Рюриковичі після переходу їхніх земель під контроль Гедиміновичів у разі лояльного ставлення до нових господарів могли розраховувати на статус службових князів-васалів. На Волині ця категорія знаті відома з кінця 50-х років XIII ст.² У першій половині наступного століття внаслідок посилення експансії литовських династій її номенклатура мала тут, очевидно, зрости за рахунок мігрантів із півночі, але в бідному корпусі історичних джерел того часу вона не віддзеркалена. На інших руських землях службові князі теж, очевидно, були. Поширюючи на них свою владу, Велике князівство Литовське запозичило цей соціально-політичний феномен і термін, яким він позначався. Останній зафіксований, зокрема, у грамоті Ягайла Ольгердовича кінця 1380-х років братові Скиргайлу на Троцьке князівство³.

У другій половині 80-х років XIV ст., після вступу на трон польського короля, Ягайло приступив до зламу патримоніальних механізмів влади у Великому князівстві. Започаткована ним нова династична політика, напористо продовжена Вітовтом Кейстутовичем, що переміщував родичів, як фігури на шаховій дошці, відриваючи їх від освоєного простору, у кінцевому підсумку привела до втрати іншими Гедиміновичами належних їм раніше владних prerogativ⁴. Литовські династи перетворювалися в схожих

---

¹ На слово *удѣл* натрапляємо в перекладі «Книги прав короля Казимира» (ССУМ. — Т. 2. — С. 466; кін. 1-ї третини XV ст.), судєбнику великого князя Казимира (*Старостина И. П. Судєбник Казимира...* — С. 337; 1468), листі одного з князів Пречистенської церкви в Смоленську (AS. — Т. 1. — S. 67; 1470), але воно вживається в значенні частини взагалі. Натомість в актах московських династій — від договору Семена Івановича з родичами, складеного бл. 1350 р., до духовної грамоти Івана Грозного — лексема *оудѣль* означає частину території держави, виділену главою близькій людині з умовою правити під верховенством великого князя (див.: ДДГ. — С. 12, 20–21, 23–24, 31–32, 33–36 і др.). Новітню спробу осмислення генезису удільно-вотчинної системи середньовічної Росії див.: *Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры...* — С. 117–171. Про становище удільних князів у Росії див.: *Зимин А. А. Россия на пороге нового времени...* — С. 396–402.

² Галицько-Волинський літопис... — С. 120 («служашіи же князи Данилови», 1258). У цю групу знаті входили також слонімський князь Василько, згаданий у ролі воеводи володимирського князя Володимира Васильковича (*там само.* — С. 136; 1281) та загадковий поруський князь Юрій, «служаше Мьстиславу, а прьвое Володимеру», гонець Мстислава Даниловича до татар (*там само.* — С. 154–155).

³ Грамоти XIV ст.... — С. 75 (28. 04. 1387).

⁴ Огляди літератури див.: *Василенко В. О. Завершення ліквідації «удільної» системи...; його ж. Боротьба Витаутаса з обласними князями...*

на Рюриковичів службових князів, залежних від політичної кон'юнктури та примх володаря, а контрольовані ними землі набували характеру бенефіціїв. Показова у цьому відношенні доля Федора Любартовича: восени 1386 р. Ягайло відібрав у нього Луцьк, залишивши тільки Володимир, а весною 1393 р. спільно з Ядвігою перемістив його, спадкоємця господаря Волині, у Сіверську землю, причому лише на час до наступної монаршої «воли»¹. У результаті цих дій королівського подружжя династ став службовим князем із туманною перспективою.

Історичні джерела кінця XIV ст. свідчать, що крім бенефіціальних володінь, службовим князям могли належати також спадкові маєтки. Після смерті Любарта († 1383) князь Федір Острозький виклопотав у родини покійного сюзерена грамоту з обіцянкою «не Ѹступатиса Ѹ его ѡтчизну и Ѹ его служебныє»². Наприкінці 1386 р. Ягайло видав йому свій акт на Острог з умовою служити далі короні й династії Польського королівства так, як служив раніше володимирському князю³, а 1390 р. з'явився ще один документ короля, в якому додано Жаславль і Бродово, кваліфіковані тут як алоди⁴. Як бачимо, Острог верховна влада вважала службовим володінням, а Жаславль і Бродово визнавала власністю з необмеженим правом розпорядження. З часом службові маєтки трансформувалися в спадкові володіння-отчини з правом вирішувати їхню долю на власний розсуд і словосполучення «службові князі» вийшло з ужитку⁵.

Залежно від обставин декому з династів замість утрачених уділів глава держави міг надати крупні маєтки на правах спадкових володінь-алодів. Саме так, ймовірно, починався рід Корецьких, засновник якого у компенсацію за Стародуб на південному сході Великого князівства на початку XV ст. отримав від Вітовта Корець на Волині⁶.

За правління Свидригайла (1430—1438), особливо після заколоту Сигізмунда Кейстувовича, що привів до розколу Великого князівства на два табори, в умовах жорсткої боротьби за верховну владу (1432—1438) та загравання претендентів на неї з аристократією, у колишніх династів появилися надії на реанімацію втраченого становища. Здобувши перемогу,

¹ Див далі в частині про князівські роди, похідні від Гедиміна.

² AS. – Т. 1. – С. 8 (1383–1386).

³ *Ibid.* – С. 5–6 (4. 11. 1386, Луцьк).

⁴ *Ibid.* – С. 11–12 (18. 12. 1390; «castrum Ostrog cum allodiis Szaslaw et Borody»). Бродово князь записав його свояк Чурило Бродівський (*Розов В. Українські грамоти...* – Т. 1. – С. 27–28; 8. 04. 1385), а Жаславль міг бути родовим маєтком.

⁵ Про службових князів у Росії, де вони затрималися довше, див.: *Сергеевич В. Древности русского права...* – Т. 2. – С. 300–310; *Зимин А. А. Россия на пороге нового времени...* – С. 402–405; *его же. Формирование боярской аристократии...* – С. 122–123; *Бычкова М. Е. Состав класса феодалов...* – С. 30; *Назаров В. Д. Служилые князья Северо-Восточной Руси...*

⁶ Див. далі про цей рід.

Сигізмунд перейшов у наступ на верхівку знаті (1438—1440) і спровокував її на змову, що завершилася успішним замахом на монарха. 1442 р., під час кризи у Великому князівстві Литовському, зумовленої згаданою вище династичною війною, переворотом 1440 р. та боротьбою еліт за вплив на Казимира Ягайловича, що сів на трон у тринадцятирічному віці, на Волині виникло князівство Свидригайла Ольгердовича, яке протрималося майже 10 літ¹. Це утворення, схоже за своїм характером на сучасне з ним Київське князівство Олелька Володимировича, становило своєрідне запізніле відлуння родового співволодіння, що з'явилося на короткий час завдяки збігу політичної кон'юнктури та деяких інших обставин.

Утративши династичні прерогативи, окремі сліди їх аристократія руського й литовського походження зберегла. Найвиразнішим із них був титул, що дбайливо охоронявся кілька століть, за які частина його носіїв устигла перетворитися в мало на що спроможну в соціальному плані дрібноту. «Примітивна канцелярія великого князя, позбавлена допоміжних матеріалів і покажчиків, а також усі провінційні канцелярії і книги, — писав відомий свого часу знавець литовсько-руського суспільства Вітольд Каменецький, — майже ніколи не помиляються, завжди знають, кому слід, а кому не слід додати до прізвища «князь»².

Князівська гідність належала людині від народження. Правда, жінка могла отримати цей приз долі завдяки виходу заміж за його володаря, але тільки на час перебування в шлюбі та сидіння на «вдовиному стільці». У разі наступного заміжжя титул утрачався (і заново набувався, якщо другий чоловік теж мав його). За чужинцями, які вливалися в нобілітет Великого князівства Литовського, зокрема за Рюриковичами з Росії та вихідцями з тюркського династичного середовища, принесені ними звання зберігалися. Титули князів не тільки не надавалися, а й не відбиралися ні за які вчинки.

Володіння титулованого нобілітету за шляхами їх набуття можна поділити на такі групи:

1) уділи, які після втрати династичних прав колишні суб'єкти політичного панування зуміли зберегти й перетворити в спадкові маєтки (у зв'язку з неясністю витоків князівських родів із найдавнішою присутністю в регіоні виявити їх вельми проблематично; найбільше ймовірними тут є Степань князів Степанських і Ратно князів Кросничинських);

2) крупні володіння, надані на правах отчин як компенсації за втрачені уділи (ймовірно, Корець із волостю);

3) найдавніші отчини, набуті іншими способами ще до появи у Великому князівстві округ старостів і намісників (згадані вище алодіальні маєтки Бродово й Жаславль);

¹ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... – S 42–50.

² Kamieniecki W. Społeczeństwo litewskie w XV wieku... – S. 50.

4) крупні бенефіції службових князів, що трансформувалися в отчини (Острог з округою);

5) колишні намісницькі округи, які опинилися згодом у приватних руках (Полонський і Кузьминський повіти);

6) володіння, що починалися як вислуги в повітах старостів і намісників (численні маєтки, перелік яких був би тут зайвим).

Як же виглядають права носіїв князівських титулів на маєтки після втрати ними династичних прерогатив порівняно з правами решти знаті?

1501 р. єпископат і світський нобілітет Волинської землі виклопотали у великого князя Олександра підтвердження на «права и волности», надані їм попереднім монархом¹. Зі слів ініціаторів появи акту глава держави констатував, що луцький староста та намісники інших повітів регіону стягують з усієї тутешньої знаті — і князів, і панів, і зем'ян — та її підданих «вини и заруки», «судять и радять» їх людей, а раніше й «головъщины бирали», поки Казимир не заборонив їм цього; крім того, «церьковъные, князьские и паньские, и земляньские люди хоживали на роботу к нашимъ замькомъ и дворцомъ орати и жати, и сена косити». Уставодавець заборонив адміністраціям повітів вимагати надалі від людей привілейованих землевласників виконувати на користь його замків зазначені роботи, судити їх і накладати на них штрафні санкції («судити имъ самымъ люди свои и вини брати кождому зъ своего человека»), та це розширення імунітету стосувалося не тільки князів, а й решти знаті. Справи кримінального характеру залишилися у віданні старостів і намісників, але незалежно від того, ішлося про людей рядових зем'ян чи підданих титулованого нобілітету («старосте на замьку нашомъ судити князскихъ и паньскихъ и земляньскихъ людей, што ся дотычеть розбою приличного, квалтъ и всилство панское и панеи, шляхецькая рана, пожара, абы ся злодеиство не множило»). Самих князів нарівні з панами та зем'янами старости й намісники теж мали судити; можливість переносити свою справу на розгляд монарха гарантувалася всім нобілям незалежно від місця їх на «драбині честі» («которые княз або панъ, або землянинъ, стоячи у праве перед старостою або перед намесьтниками нашими, а отзовет ся до нас, господара, на вышъшее право, ино старосте и намесьтникомъ нашимъ того имъ не забороняти а к намъ ихъ пускати, рокъ положивъши, коли мають перед нами стати»). Справи знаті мали розглядатися в присутності представників усіх її груп — і князів, і панів, і зем'ян («А князя и пана, и землянина старосте и намесьтникомъ нашимъ одному ихъ не судити, маеть при себе посадити князеи и пановъ, и землянь, тоже мает его з ними судити»). Отже, привілей Волинській землі наділяє князів тими самими пільгами, що й решту знаті; за цим актом, нарівні з нетитулованими землевласниками вони перебували під певним контролем адміністрацій повітів.

¹ LM. – Kn. Nr. 25. – P. 101–103.

У підтвердженні князю Федору Четвертенському 1514 р. на надані раніше маєтки Уйма й Цевеличі зазначено, що вони розташовані у *Володимирському повіті*¹. В одному з листів монарха 1525 р. фігурують «владыка володимирский и князи, паны *Володимирского повита*»². Інше послання — про призначення нового маршалка Волинської землі — він адресує «всімь княземь и паномь и земляномь и дворяномь нашимь тымь, которые *именя свои мають у Луцкомь и въ Володимирскомь повете*»³. Як бачимо, глава держави був схильний вважати володіння титулованої аристократії складовими повітів.

У Статуті 1529 р. знать Великого князівства Литовського, яка складалася, за цим нормативно-правовим актом, із княжат, хоруговних панів, шляхти й бояр⁴, на основі належних їй імунітетних прав поділена вже на дві частини, до першої з яких віднесені «княжата, панове, которые *не сядят в поветех*», тобто перебувають зі своїми маєтками за межами досяжності місцевої державної адміністрації, а до другої — «шляхта, которые *сядят в поветех*»⁵, але ця дихотомія непослідовна. У статті про порядок відчуження маєтків читаємо, зокрема, що в разі відсутності монарха всі землевласники — і княжата, і хоруговні пани, і шляхта — можуть брати дозвіл на відповідні дії у воєводи, земського й надвірного маршалків та старости, «*в котором хто з них повете будеть*»⁶. Отже, за першим Статутом, князі прирівнювалися до хоруговних панів, разом з якими і належали зі своїми маєтками до округ, підпорядкованих перерахованим вище урядникам — у тому числі й старостам, і не належали.

У ревізійних описах українських замків 1545 р. часто трапляються записи — у тих чи інших варіантах — щодо «*княжатъ* и панятъ и всеє шляхты *повѣту тамошнього*»⁷. Лист монарха, з яким ревізори прибули у Володимир, крім владики й старости, адресований також «и *княземь*, и паномь, *кнегинямь*, паням, вдовамь, земляномь и дворяномь нашимь, архимандритомь, мещаномь и всимь духовънымь римського и греческого закону — тымь, которые *именя свои в повѣте Володымерскомь мають*»⁸. У переліку землевласників, які прибули в Луцьк на ревізію, і «повѣтники володымерский», і «повѣтники луцький» починаються з осіб із титулами князів⁹. У Володимирському замку була «*вежа всихъ князей* и панов и

¹ AS. – Т. 3. – S. 116–117 (22. 06. 1514, Вільно).

² *Ibid.* – S. 273 (7. 07. 1525, Краків).

³ *Ibid.* – S. 274 (16. 07. 1525, Краків).

⁴ Статут ВКЛ 1529 р. – Розд. 1, ст. 22; розд. 3, ст. 8.

⁵ *Там само.* – Розд. 13, ст. 24.

⁶ *Там само.* – Розд. 1, ст. 15.

⁷ ЛМ. – Кн. 561. – С. 99.

⁸ *Там само.* – С. 100.

⁹ *Там само.* – С. 120.

земьянь всихъ *повиту Володымерского*»¹. В іншому місці читаємо, що «князи и панове и вся шляхъта *повиту Володымерского*» спільними силами зробили новий міст до Володимирського замку². Великий земський міст у Луцьку «повинни робити князи и панове и земляне *обоихъ повѣтовъ*, Луцкого и Володымерского»³. Війти, бурмистри, радці й міщани Луцька й Володимира поскаржилися комісару «на *князеи* и пановъ и землянь *обоихъ повѣтовъ*» за нові мита, які вони позапроваджували у своїх маєтках⁴, а «князи и панове и земляне *обоихъ повѣтовъ* на тыи жалобы ихъ [...] отъказ вчинили»⁵. Перед виїздом до Кременця комісар дав знати старості, «аж бы онъ, обославши *князеи* и панов и землянь *повѣту тамошнего*, к тымъ справамъ его королевское милости зготовилься»⁶. Отже, за описами замків, маєтки землевласників із князівськими титулами формально начебто належали до підпорядкованих старостам округ, а самі вони вважалися відповідними повітниками.

За приватноправовими актами, одна частина володінь титулованої аристократії могла бути за межами повітів, очолюваних старостами й намісниками, а інша — входити до них. З дільчого листа князів Збараських 1463 р. довідуємося, що їм належали просторі володіння на волино-подільському пограниччі, які становили окремий Збараський повіт, та компактна група сіл «8 Луцком повѣте»⁷. 1502 р. князі Сангушки ділили між собою город Кошер із волостю та маєтки в Берестейському, Володимирському, Кременецькому й Кузьминському повітах⁸.

Крім згаданих щойно, поза старостинсько-намісницькими повітами лежали також замки Острог, Корець, Степань, Чорторийськ, Полоний, двір Кузьмин та підпорядковані їм округи. Усі ці комплекси маєтків становили свого часу крупні територіальні одиниці — або недосяжні для регіональних і локальних центрів влади династичні уділи, володіння службових князів та алоди, або автономні щодо них інші повіти (Полоний, Кузьмин). Власники таких володінь та частин, на які вони порозпадалися з часом, тяжіли до незалежності від повітових адміністрацій.

Цим прагненням сприяло те, що традиційно вони мали турбуватися оборонними спорудами всередині зазначених комплексів, відтак були вільні від городової і мостової повинностей на користь державних фортифікацій. У ревізійних описах замків 1545-го й 1552-го років значаться тільки

¹ Там само. — С. 106.

² Там само. — С. 110.

³ Там само. — С. 147.

⁴ Там само. — С. 158.

⁵ Там само. — С. 164.

⁶ Там само. — С. 193.

⁷ AS. — Т. 1. — S. 54–55.

⁸ Ibid. — S. 147–149.

ті з належних князям маєтків, які знаходилися за первісними межами володінь, про які тут ідеться. З кількох десятків поселень, які нащадки князів Несвідських мали на півдні Волині, згадано, наприклад, тільки кілька сіл поза поділенням уже на частини колишнім Збарзьким повітом¹. На Жаславській волості деякий час наприкінці XV і, можливо, на початку XVI ст. тяжіли городові й мостові роботи в Луцькому замку, але вони зумовлювалися тимчасовою обставиною — відмовою князя Жаславського доглядати разом із князем Острозьким через конфлікт із ним замок в Острозі. Коли ж у власників Жаславля з'явився свій замок, монарх звільнив їх від цієї повинності².

Надбання титулованого нобілітету, що становили висули в повітах старостів і намісників, залишалися складовими округ, з яких походили. Принаймні, на цих маєтках тяжіли городові й мостові роботи. Та коли вони бували суміжними з указаними вище комплексами, на них теж намагалися поширити екстериторіальність щодо регіональних адміністрацій. Подекуди цьому сприяв сам монарх, прямо переадресовуючи городову повинність мешканців поселення, яке надавав, із державного замку на приватну оборонну споруду. 1509 р. Сигізмунд I віддав, наприклад, князю Костянтину Острозькому «к замку его к Дубну» село Птича, розташоване в Кременецькому повіті. У листі читаємо: «а што перед тымъ с того села Птиче люди хоживали к городской работе до Кремянца, ино с того есмо их вызволили; вжо не мають тые люди с того села Птичая к городской работе ходити и иных поплатков к городу давати, нежли со всим с тымъ сает их держати к замку своему Дубну князь Костянтин и его наследки»³. Князі намагалися уникати городової повинності з набутих у повітах маєтків, якщо в документах на них і не було таких умов. Одна з причин ревізії українських замків 1545 р. полягала в занепокоєнні монарха тим, що особи, «которые от оныхъ замков у предъковъ нашихъ, славное памяти королеи и великихъ князеи их милости литовских, иминя и люди выслужили и тыми вже людми выслужеными яко оныхъ замков будовати, так и мостов робити и подвод, и стацеи давати, так и иныхъ стародавньихъ повинностейи земьских полнити не хочуть»⁴.

Впливова аристократія уникала повітового присуду, якщо хтось із місцевих землевласників дрібнішого калібру намагався захистити від неї свої інтереси. Оскаржуючи 1539 р. перед монархом вирок луцького старости Федора Чорторийського про сплату зем'янину Гнівошу Єловицькому певної суми грошей, Олена Жаславська та її син Кузьма доводили, що «передь

---

¹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196, 198 (городні Дмитра Вишневецького в Кременці).

² Див далі дослідження про спори Острозьких і Жаславських.

³ ЛМ. – Кн. № 8 – Р. 332–333.

⁴ ЛМ. – Кн. 561. – С. 100–101.

тымъ деи здавна предьки ихъ князи Жаславъскіи и они сами передь старостами луцкими николи ку праву са не становили»¹. 1553 р. у відповідь на спробу вижа вручити послання кременецького старости в справі шляхтича Григорія Сенюти згаданий тут Жаславський заявив, «иж деи ꙗ не ест жадным поветникомъ; такіє листы на дом Устрозскіи никды не ходат, и ꙗ таких листов штвореных не приимую», а листом сусіда з викладом його претензій не погордував².

Справедливості ради зазначимо, що ставлення титулованого нобілітету до повітового присуду було вибірковим. Це добре ілюструє скарга зем'ян Кременецького повіту 1545 р. на князів Вишневецьких, Збараських, Острозького, Жаславського й Четвертенського. У ній ідеться, зокрема, про те, «што жь деи, они николи перед старостами здѣшними у праве не становятся и жадного послушенства не чинять и отбываютъ господаремъ або Виленскимъ и Троцкимъ повѣтомъ; а коли, деи, до насъ которая потреба имъ ся пригодить, тогды завжды тугъ на насъ справедливости собѣ доводятъ». Правда, це стосувалося й заможного роду Боговтинів, який не належав до князів³.

Дяк Лев Потійович Тишкевич, який 1545 р. складав ревізійні описи українських замків, називає частину титулованих землевласників Волині «головними княжатами» і виділяє їх разом із церковними ієрархами регіону в окрему групу. З тих, що прибули в Луцьк на зустріч із ревізорами, сюди віднесені Сангушки, Чорторійські й Дубровицькі, а Велицькі, Вороницькі, Головні-Острожецькі, Козеки, Крокотки, Курцевичі, Любецькі, Масальські, Порицькі, Роговицькі, Сокольські й Четвертенські зараховані нарівні зі шляхтою до володимирських і луцьких повітників⁴. У першу групу мали потрапити, очевидно, і ті з князів, «хто не хотель ехати и розказанье гсдрѣское презрели», — Острозькі, Жаславські, Збараські, Вишневецькі й Корецькі⁵. Основою застосування ревізором щодо окремих кровних спільнот сконструйованої ним назви «головні княжата» (в інших текстах, здається, поки що не виявленої) слугували, очевидно, вага їх у житті регіону та всієї держави, що зумовлювалася, у першу чергу, економічною потужністю та причетністю до влади, а також резонансність життя цієї частини нобілітету.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 23, л. 68 об.–69.

² ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6314, арк. 18 зв.

³ ЛМ. – Кн. 561. – С. 202.

⁴ Там само. – С. 120.

⁵ Там само. – С. 122. Поява перед ревізорами одного з князів Дубровицьких зумовлювалася, очевидно, претензіями цього роду на володіння, втрачені на початку XVI ст. на користь Костянтина Острозького (див. далі дослідження про Степанську волость), оскільки на час ревізії він не мав на Волині маєтків (Дубровицька волость лежала за межами регіону).

Впливові князі, причому як ті, що походили від колишніх династій, так і ті, що вислужили свої титули за межами Великого князівства, дозволяли собі вживати урочисту формулу «*Dei gratia*» («з Божої ласки»), що входила в титулатуру монархів християнських держав Європи. Зокрема, на неї натрапляємо в легендах печаток Василя-Костянтина Острозького та його сина Януша¹ і в підписі першого з них під одним із листів², а також в інтитуляціях грамот віленського воєводи Миколая Радивиля та його синів Миколая-Криштофа й Альбрехта-Станіслава місту Олика на магдебурзьке право³.

Попри певну відособленість нобілітету з князівськими титулами, до перетворення його в окремий стан не дійшло. У 60-х роках XVI ст. Велике князівство Литовське вступило в смугу важливих перетворень. Започаткував їх вальний сейм 1564 р., де боярсько-зем'янська маса добилася від посадових осіб, що здійснювали регіональне управління й судочинство, згоди на звуження повноважень їхніх урядів на користь загальношляхетських станових судів нового типу й змусила верхівку знаті, що прагнула бути недосяжною для місцевої влади, відмовитися від претензій на свою виключність. За привілеєм Сигізмунда Августа, виданим у Більську 1 липня 1564 р., «вси обыватели Великого князьства», тобто князі, пани й зем'яни, «никого не выймуочь», потрапили «в одно ровное право, в однакий, а не инакий суд, моц и поступки судовые и послушенства, а порадок вравдов, на суды выбранных и высажонных»⁴.

Віленський сейм 1565—1566 рр. поділив територію Великого князівства на функціонально рівноцінні округи, в яких запровадив місцеві шляхетські сеймики та гродські, земські й підкоморські суди, а також уніфікував відбування землевласниками військової служби, що повинна була проходити тепер у єдиних корогвах⁵. За новоутвореними територіальними одиницями залишили стару назву *novim*, але це були адміністративні, політичні, військові й судові округи нового типу, куди входили володіння не тільки великого князя та рядових зем'ян, а й родовитої аристократії з князівськими титулами та вищих сановників, які раніше прагнули підпорядковуватися безпосередньо центральній владі. Усі привілейовані власники розташовані в межах повіту нерухомості становили тепер повітову

---

¹ Однороженко О. Українська руська еліта... – С. 112 (1559); його ж. Князівська геральдика Волині... – С. 30–32 (1579–1602).

² Wiadomości do dziejów polskich... – S. 68 («Constantinus Dei gratia in Volinia dux Ostrocen., pallatinus kiouiens., mareschalcus trae Volinen., capitaneus vulodimirien, manu propria»; 1564).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 60–61 («Nicolaus Radziwił, Dei gratia dux in Olica et Nieswież...», 31. 05. 1564, Берестя; «Nicolaus Christophorus et Albertus Stanislaus Radziwił, Dei gratia duces in Olica et Nieswież etc.», 21. 06. 1612, Олика).

⁴ Статут ВКЛ 1566 р. – С. 28.

⁵ Любавский М. К. Литовско-русский сейм... – С. 697–713, 719–732.

шляхту. Підлягаючи єдиному присуду, беручи участь у формуванні земського й підкоморського судів, кристалізуючи на сеймиках свої регіональні інтереси й обираючи представників для відстоювання їх на вальному сеймі, спільно відбуваючи в єдиних військових підрозділах земську службу, повітова шляхта починає виступати назовні як сукупна одиниця, територіальна корпорація привілейованих землевласників¹. Таким чином, реформи 1560-х років остаточно зрівняли титуловану аристократію зі шляхтою і покінчили з претензіями на екстериторіальність її володінь.

Відхід Волині, Брацлавщини й Київщини під час укладання Люблінської унії до Польського королівства, серед нобілітету якого не було знаті з князівськими титулами, забезпечив процесові правової уніфікації привілейованих землевласників, започаткованому згаданими вище реформами, незворотність. Але титули за родами, які користувалися ними, залишилися. В акті про вилучення Волині з Великого князівства й інкорпорацію в Корону, виданому 27 травня 1569 р., Сигізмунд Август пообіцяв усім тутешнім княжатам римської і грецької вір шанувати стародавню честь і гідність, а також надавати їм, не зважаючи на статті про цю категорію знаті в польському праві², згідно з чеснотою кожного та уподобанням монарха уряди замків, держав і дворів, зазначивши при тім, що до королівської ради вони будуть допускатися нарівні з іншими людьми зі шляхти регіону, а правуватися мають нарівні з ними в гродських і земських судах своїх повітів³.

Оскільки князівські титули суперечили принципу формальної рівності нобілітету Речі Посполитої, вони викликали в шляхти корінних земель Корони певне невдоволення. Відтак наприкінці правління Сигізмунда III (1586—1632) в документах від імені монарха ними інколи нехтували вже. У зв'язку з цим на початку 1632 р. «обивателі» Волині, серед яких економічно й політично домінувала саме титулована аристократія, зазначили в інструкції послам на сейм, що руські землі здавна мають від князів не тільки «втіху та оздобу», а й «захист», і хоча ті юридично рівні з рештою знаті, на основі давніх прав та привілеїв унії можуть користуватися своїми титулами, відтак коронній канцелярії слід віддавати їм належне⁴. З огляду на те, що до розгляду вимоги не дійшло, її повторили в настанові послам на конвокаційний сейм, який мав обрати нового короля⁵.

Тим часом на початку 1634 р. Єжи Оссолінський привіз від папи Урбана VIII підтвердження статуту ордена Непорочного Зачаття найсвятішої

¹ *Lanno И. И.* Великое княжество Литовское... – С. 54–173.

² За Кошицьким привілеєм Людовіка Анжуйського 1374 р., неодноразово підтвердженим наступними монархами, король не міг віддавати князям ні на вічність, ані тимчасово жодного замку (*Ливанцев К. Е.* Кошицкий привилей... – С. 131–132).

³ Akta UPL. – S. 305–306.

⁴ *Mazur K.* W stronę integracji z Koroną... – S. 387 (20. 02. 1632).

⁵ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 195–196 (3. 06. 1632).

Діви Марії, за яким у Речі Посполитій створювалася нова аристократична спільнота, що мала налічувати 96 кавалерів, три чверті яких походили б із вітчизняної еліти, а решта — з інших держав¹. Намір короля Владислава IV взятися за реалізацію цього акта шляхта сприйняла як замах на рівність нобілітету, що призведе до суспільних потрясінь. За цих умов монарх двічі відкладав церемонію презентації свого задуму, аж поки восени 1638 р. сейм не заставив його підписати лист про відмову від заснування ордена без згоди представницького органу шляхти². Боротьба довкола ордена загострила питання про формальну рівність нобілітету, і сейм 1638 р. ухвалив спеціальну конституцію, за якою відтепер ніхто не міг уже користуватися жодним титулом, крім тих, що були визнані свого часу Люблінською унією, із заборною гродським і земським канцеляріям приймати й видавати папери, в яких буде знехтувана ця вимога³. Постанова спрямовувалася, у першу чергу, проти Оссолінського, який наприкінці 1633 р. виклопотав собі грамоту папи римського на спадковий князівський титул і перетворення родового маєтку Оссолін у князівство⁴, а на початку 1634 р. — грамоту імператора Фердинанда II на титул князя Священної Римської імперії⁵. Відмовившись від набутої гідності, князь Оссолінський на Оссоліні закликав скасувати всі титули. Суперечки довкола його пропозиції завершилися згодою на перегляд на наступному сеймі згаданої вище конституції⁶.

Після з'їзду 1638 р. боротьба за титули продовжилася. На Волині лідером їх захисників став Ярема Вишневецький. Напередодні регіональних сеймиків, що передували наступному вальному з'їзду, він розіслав універсал із закликом підтримати права «старожитніх княжат» на титули⁷. У відповідь на це звернення Луцький сеймик засудив конституцію про чужоземні титули як таку, що своєю невиразністю розхитує привілей 1569 р. про інкорпорацію Волинської землі в Корону, і зобов'язав послів регіону на наступний сейм, одним з яких став князь Ярема, не приступати до обговорення жодного питання, поки не буде гарантована недоторканість титулів, визнаних Люблінською унією⁸. Вишневецький зініціював також появу декількох брошур відповідного змісту⁹. Восени 1639 р. на сеймі знову точилися дебати довкола титулів, але через його зрив до ухвали не дійшло¹⁰.

¹ Kubala L. Jerzy Ossoliński... – S. 60, 104.

² Ibid. – S. 104–110.

³ VL. – T. 3. – P. 441–442.

⁴ Kubala L. Jerzy Ossoliński... – S. 60, 104.

⁵ Ibid. – S. 63, 400, przyp. 64.

⁶ Ibid. – S. 119–121.

⁷ Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki... – S. 135.

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 255–256 (27. 08. 1639).

⁹ Яковенко Н. Кого топчуть коні звитяжного Корибута... – С. 335.

¹⁰ Trawicka Z. Sejm z roku 1639... – S. 583.

На наступному з'їзді нобілітету, усупереч зусиллям послів від Великого князівства та українських воєводств Корони, на це питання не вистачило часу¹. У зв'язку з цим восени 1641 р. делегація волинської шляхти поїхала до Варшави з інструкцією не приступати до жодної справи, поки не буде задоволено, нарешті, вимогу шляхти регіону щодо титулів². Підтвердивши конституцію 1638 р. як таку, що не підлягає жодному сумніву, сейм задекларував, що титули, прийняті свого часу унією Польського королівства з Великим князівством Литовським та інкорпорацією українських воєводств до Корони, згідно з унійними й інкорпораційними привілеями залишаються недоторканими і мають уживатися за давніми звичаями³.

Попри прив'язаність нобілітету до князівських титулів, вага окремих осіб і кровних спільнот у соціумі визначалася, звичайно, не цими маркерами коріння їх, а соціально-політичною спроможністю, що зумовлювалася, у свою чергу, кількістю землі й підданих, доступом до влади, шлюбними зв'язками, дистанцією в стосунках із магнатами та іншими чинниками. Януш Миколайович Збараський, латифундист, брацлавський воєвода й кременецький староста, і Януш Юрійович Вороницький, що сидів у Кременецькому повіті «ув одной весце Шпреловцах при килку хлопах»⁴, — величини різного калібру, попри те що обидва були князями, вважали себе Корибутовичами й справді походили від спільних предків (другий із них доводився першому троюрідним дядьком і часто користувався навіть прізвиськом «Збараський»⁵).

Вирватися з маси нобілітету з почесними званнями й перетворитися у впливових магнатів, з-поміж яких рекрутувалися претенденти на поважні уряди старостів, каштелянів і воєвод, пощастило порівняно невеличкій частині князівських родів. Більшості цих кровних спільнот судилося тільки втішатися своїми титулами. Вихідці з їхнього середовища йшли до магнатів на службу і з ласки останніх інколи теж займали деякі уряди, що допомагали частково вивищуватися над загалом. На службах перебивалися, зокрема, репрезентанти Курцевичів, Вороницьких, Ружинських, Велицьких. Траплялися також випадки повної пауперизації носіїв князівських титулів, тобто втрати ними будь-якої осілості. Така доля спіткала, зокрема, князів Велицьких. За цих обставин титул не тільки тьмянів, а й губився, хоча це траплялося загалом рідко⁶.

¹ Radziwiłł A. S. Pamiętnik... – Т. 2. – S. 213.

² Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 270 (13. 07. 1641).

³ VL. – Т. 4. – Р. 8–9.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 893 зв. (26. 02. 1607).

⁵ Див. далі про цей рід.

⁶ Яковенко Н. Українська шляхта... – 2 вид. – С. 125–127.

Родова номенклатура титулованої аристократії

Роди литовського династичного походження. Гедиміновичі

Любарт і Любартовичі. Із нащадків Гедиміна першим проник на Волинь його син Любарт (християнське ім'я Дмитрій), який унаслідок передчасної смерті князя Болеслава-Юрія Тройденовича і зумовленого нею остаточного обриву династії Романовичів весною 1340 р. зайняв тут осиротілий володимирський престол¹. 1366 р. князь змушений був відступити столицю та значну частину регіону польському королю Казимиру III², але восени 1370 р. повернув собі ці втрати³. Невдоволений, очевидно, переходом престолу великого князя литовського після Ольгерда Гедиміновича до його сина Ягайла влітку 1377 р. Любарт присягнув на вірність угорському й польському королю Людовіку Анжуйському⁴, під сюзеренітетом якого залишився, мабуть, до кінця його життя († 11. 09. 1382)⁵.

У відомому написі 1341 р. на дзвоні Любарт фігурує як *князь Дмитрій*⁶, у посланні візантійського імператора 1347 р. — як *володимирський князь Дмитрій-Любарт*⁷, у договорі литовських династів 1352 р. із Казимиром III — як *князь Любарт*⁸, у подібному акті 1366 р. — як просто *Любарт*⁹, в окремій угоді того самого року з королем — як *великий князь Дмитрій*¹⁰, у виданій разом із братом Кейстутом охоронній грамоті міщанам Торуня — як *князь Любарт*¹¹, у власному листі 1379 р. громаді Львова — як *Дмитрій, із Божої ласки великий князь на Володимирі й на Луцьку*¹². У листах

¹ Грушевський М. Історія України-Руси... — Т. 3. — С. 138–142; т. 4. — С. 19–20.

² Radziński Z. L. Monografia xx Sanguszków... — Т. 1. — S. 56, przyp. 2 (договір литовських династів із польським королем); Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 14 (договір Любарта з Казимиром).

³ Czarnkow Joannis de. Chronicon Polonorum... — P. 643–644.

⁴ Wartberge Hermanni de. Chronicon Livoniae... — S. 114–115.

⁵ У листі князя Людовік — «наш пан король» (AGZ. — Т. 3. — S. 59; 18. 11. 1379, Луцьк).

⁶ Жолтовський П. М. Художнє лиття на Україні... — С. 7 («при князи Дмитрії»).

⁷ Памятники русского канонического права... — Стб. 30 («найблагородніший князь володимирський і родич моєї царської величності кир Дмитрій-Любарт»).

⁸ Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 5 («а, князь Соунутии и Кистютии и Любарть»).

⁹ Radziński Z. L. Monografia xx Sanguszków... — Т. 1. — S. 56, przyp. 2 («A se ja, kniaz wielkij Olherd, s swojeju bratjeju s Kieystutiem, s Jewnutiem, s Lubortom i s swoimi dietmi uczinili jeśmo mir»).

¹⁰ Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 14 («кназь великий Дмитрій»).

¹¹ Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства... — С. 203 («Ут кназа ут Кестута и ут кназа ут Либорта у Торунь к мѣстычемъ»; без дати).

¹² AGZ. — Т. 3. — S. 59 (18. 11. 1379, Луцьк; «groser Furste Demetyr von den genaden Gotis von Ladymir und von Luczk»).

племінника Ягайла він посмертно згаданий як *володимирський князь Любарта*¹, а переписувач однієї з книг називає його *великим князем Дмитрієм Гедиміновичем*². Як бачимо, перший репрезентант Гедиміновичів на Волині, відомий сучасникам під двома іменами, інколи користується титулом великого князя, в який після переносу резиденції в Луцьк (у зв'язку з тимчасовою втратою Володимира) включав також складову від назви первісної столиці.

Хоча Любарта прийшов на Волинь за згодою тутешньої руської еліти, без підтримки якої не зміг би всидіти на престолі³, а його право на владу могло базуватися в очах підданих на шлюбі з дочкою когось із Романовичів⁴, литовські династи розглядали, очевидно, підвладні князю простори як частку, належну йому в спільних родових володіннях, подібно до того, як Гедимін незадовго до смерті виділив синові Ольгерду Вітебське князівство⁵, хоча той, жонатий, здається, на дочці останнього вітебського князя, мав би отримати цю руську землю як тестеву спадщину, а не частину патримонію. Правління Любарта зумовлювалося політичною культурою суспільства та обставинами, в яких йому доводилося діяти. Наведені вище згадки показують, що як великий князь він постає тільки в окремому договорі 1366 р. з польським королем, у власному листі 1379 р. та в нотатці книжника, що виконував, мабуть, замовлення вдови й синів, а в інших випадках титул скромніший. Договори 1352-го й 1366-го років із Казимиром III, в яких вирішувалася доля спадщини Романовичів, укладає не володимирський князь, а коаліція Гедиміновичів, перший раз на чолі з князем Явнутом, а другий — із великим князем Ольгердом. З огляду на сказане правління Любарта на Волині можна розглядати як прояв родового співволодіння Гедиміновичів.

Після смерті Любарта († 1383⁶) його місце зайняв старший син із другого шлюбу, відомий під календарними іменами Федот і Федір та похідним від другого з них Федюшко⁷. Спочатку цей литовський династ постає

¹ AS. – Т. 1. – S. 5 (4. 11. 1386, Луцьк; «olim domino Lubardo, duci wlodimiriensi»); *ibid.* – S. 15 (4. 11. 1393, Краків; «olum domino Lubardo, duci volodimiriensi»).

² *Столярова Л. В.* Свод записей... – С. 349 (1383/1384).

³ *Грушевський М.* Історія України-Руси... – Т. 3. – С. 138–140.

⁴ Гіпотези щодо матримоніальних зв'язків Любарта див.: *Tęgowski J.* Małżeństwa Lubarta Giedyminowicza... – S. 17–25. Автор схиляється тут до думки, що дружиною династа могла бути сестра або дочка князя Данила Острозького.

⁵ SRP. – Т. 2. – S. 712 (1390; запис канцеляристом Ордену скарги Вітовта на Ягайла).

⁶ У Псалтирі з бібліотеки Лоренцо Медичі у Флоренції переписувач зазначив, що працював над ним у Луцьку першого року після смерті великого князя Дмитрія Гедиміновича й завершив свою роботу 4 серпня 6892 р. (1. 09. 1383 – 31. 08. 1384) (*Столярова Л. В.* Свод записей... – С. 349).

⁷ За семантикою імена близькі, але не тотожні (перше в перекладі з грецької означає «Богом даний», а друге – «Божий дар»). Одне з них могло бути приурочене до дня

як великий¹, весною 1386 р. — як луцький², а літом наступного року — як володимирський князь³. Зміна титулу віддзеркалювала, очевидно, зміну статусу його носія. Весною 1393 р. Ягайло і Ядвіга перемістили Федора Любартовича з Волині в Сіверську землю з умовою «служити, вѣрну быти и послушну», причому тільки на час «до своєї воли»⁴. Невдоволений цим рішенням королівського подружжя, наприкінці XIV ст. він покинув отримані володіння й спробував разом із двоюрідним братом Свидригайлом знайти підтримку в магістра Тевтонського ордену⁵. На дальшу долю Любартового сина проливає світло лаконічна нотатка про лист Ягайла одному зі шляхтичів, виданий «за поданням славетного князя Федюшка Володимирського і Стрийського»⁶. Включені в наведене тут ім'я два відносні прикметники засвідчують, що в 1420-х роках він сидів у прикарпатському городі Стрий, що попри удари долі сподівався повернутись у Володимир і що в канцелярії монарха брали його надію до уваги⁷. У поході влітку 1431 р. на Луцьк Ягайло таки записав Федору город Володимир з округою, та через кілька тижнів він помер, не залишивши нащадків⁸. Доля інших двох синів Любарта Гедиміновича — Лазаря й Семена, згаданих у середині 1380-х років разом зі старшим братом у ролях його співправителів⁹, невідома.

народження, а інше – до дня хрещення. Оскільки дитину мали хрестити на 8-й день після появи на світ, найбільш імовірними днями народження й хрещення тут є календарні пари 22 і 29 квітня (св. Феодора і св. Феодота) та 15 і 22 вересня (св. Феодота і св. Феодора), в яких друга дата припадає саме на 8-й день після першої (*Сергий (Снасский), архиеп.* Полный месяцеслов Востока... – Т. 2, ч. 1. – С. 118, 125, 284, 293).

¹ AS. – Т. 1. – С. 8 (1383–1386) («князь великий Федот»).

² Akta UPL. – S. 10 (22. 05. 1386; «Feodor Lubhard Dei gratia dux Luczensis»).

³ Codex epistolaris Vitoldi... – P. 13 (11. 08. 1387; «Fedario de Ladomiria»).

⁴ 23. 05. 1393 Федір видав дві грамоти на вірність династії і короні Польського королівства, в одній з яких – латинській – фігурує як володимирський князь (AS. – Т. 1. – С. 13–14; «Feodorus, Dei gracia dux wlodimiriensis»), а в іншій – руській – без конкретизації титулу (*Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 50–51; «кнзз Федоръ Любортовичъ»).

⁵ Codex Diplomaticus Prussicus... – Bd. 6. – S. 61 (28. 01. 1398, «den irluchten fursten und herren hern Boleslao etwan Swytirgayl Algarden soens und hern Feduskone Lubarden soen»; поправку імені див.: Codex epistolaris Vitoldi... – P. 50, № CLXX).

⁶ Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza archiwum koronnego... – S. 13 (10. 06. 1423, Дрогобич; «ad relationem inelyti ducis Feduskonis Wlodimiriensis et Strioviensis»).

⁷ Див. теж листи, які Федір Любартович видає «вѣ Зудечовѣ» по сусідству зі Стриєм: *Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 77–80 (1411), 82–84 (1413), 94–96 (1421), 109–111 (1428), 115–116 (1430). Про автентичність див.: там само. – С. 78.

⁸ *Długosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście... – Т. 4. – S. 420, 427. Длугош називав князя племінником Ягайла; Юзеф Вольф вважав його сином Любарта і двоюрідним братом короля (*Wolff J.* Książowie litewsko-ruscy... – S. 202), а Зигмунт Радзівілінський – сином Федора Ольгердовича (*Radziwiński Z. L.* Monografia xx Sanguszków... – Т. 1. – S. 50). Сучасні дослідники схилиються до думки Вольфа.

⁹ *Столярова Л. В.* Свод записей... – С. 349 (1383/1384); AS. – Т. 1. – С. 8 (1383–1386).

Наримунтовичі. Любартів племінник Юрій Наримунтович, який на початку 50-х років XIV ст. сидів уже в Белзі¹, за перемир'ям Гедиміновичів 1352 р. з Казимиром III, набув і Кременець з округою з умовою правити тут під польським і литовським сюзеренітетом². Разом із Белзом і Кременцем він міг держати також городи Перемиль, Олесько й Лопатин, волості яких зливали б підвладні простори в єдиний масив³. Кременець належав князю, очевидно, недовго, а 1377 р. в результаті походу Людовіка Анжуйського він утратив і Белз, отримавши натомість прикарпатський Любачів⁴, але взимку 1378/79 р. перебрався звідти в Новгород⁵. Повернувшись під час кризи в Польщі, зумовленої смертю короля, на батьківщину, Юрій знову сів у Белзі⁶, улітку 1387 р. за дорученням Ягайла ходив звідти допомагати Ядвізі відбирати в угрів Галич⁷, після передачі Ягайлом 1388 р. Белза мазовецькому князю Семовиту⁸ підтримав заколот Вітовта й виїхав із ним за межі Великого князівства, а після приходу того до влади отримав поліський Пінськ, де сидів раніше його племінник Василь Михайлович Пінський⁹.

Пінські. Репрезентант започаткованої Юрієм Наримунтовичем нової лінії князів Пінських його внук Олександр Іванович Нос¹⁰ спільно з Дашком Острозьким 1418 р. звільнив Свидригайла Ольгердовича з в'язниці в Кременці¹¹. Після приходу останнього до влади він двічі займав у Луцьку уряд старости¹², але закріпитися на Волині й пустити тут коріння не зміг.

¹ *Paszkiewicz H.* O genezie i wartości Krewa... – S. 279.

² *Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 4–7.

³ *Собчук В.* Формування території Кременецького повіту... – С. 27.

⁴ *Czarnkow Joannis de.* Chronicon Polonorum... – P. 678–679.

⁵ ПСРЛ. – Т. 4. – С. 309.

⁶ *Tęgowski J.* Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 roku... – S. 302.

⁷ Одним з експонентів листа угорському воєводі, датованого тут 11. 08. 1387, був князь Юрій Белзький (*Codex epistolaris Vitoldi...* – P. 13).

⁸ *Janeczek A.* Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego... – S. 32.

⁹ *Puzyna J.* Potomstwo Narymunta Giedyminowicza... – R. 11. – S. 184–185.

¹⁰ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 274, 276–277, 366–367. Уточнення родоводу див.: *Puzyna J.* Potomstwo Narymunta... – R. 11. – S. 187–188. Про належність Носа до князів Пінських свідчать легенда його печатки з гербом Погоня (*Однороженко О.* Геральдика членів господарської ради... – С. 160, рис. 7; «s+alexander+dei+gracia+de pinska») і титул в одному з документів (*Halecki O.* Z Jana Zamoyskiego inwentarza... – S. 22; 2. 02. 1436, Луцьк; «Alexandri Iuanowicz, ducis, capitanei Lucensis et heredis in Pinsko»).

¹¹ У Софійському І літописі старшого зводу, за яким ідуть інші наративи, Свидригайла звільняє тільки Острозький (ПСРЛ. – Т. 6, вып. 1. – Стб. 540–541), а Ян Длугош додає Носа (*Dlugosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście... – Т. 4. – S. 207).

¹² *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 94, nr 354 (09. 1432, 6. 09. 1434); *Halecki O.* Z Jana Zamoyskiego inwentarza... – S. 22 (2. 02. 1436, Луцьк).

Крошинські. Ще одним онуком Юрія Наримунтовича, сином Романа Юрійовича, полеглого 1399 р. в битві на річці Шелоні¹, міг бути князь Іван Романович, який наприкінці 30-х та в другій половині 40-х — на початку 50-х років XV ст. знаходився на Волині в оточенні Свидригайла² і володів, мабуть, якимисьь маєтками, що мали забезпечувати його перебування тут. Незадовго до смерті сюзерена він отримав від великого князя Казимира Ягайловича якийсь «княжий двір у Тетерине»³ на північний схід від білоруського Могильова й залишив, очевидно, Волинь. На основі запису князів Крошинських у пом'яник Супрасльського монастиря, який починається з імен *Роман* та *Іван*⁴, Юзеф Вольф висловив свого часу здогад, що носієм першого з них був батько Івана Романовича, а другого — він сам. Гніздом роду, на думку вченого, могло бути білоруське поселення Крошин під Новгородком, утрачене, очевидно, під час династичної війни 1430-х років⁵.

Курцевичі і Буремські. Курцевичі походили від Костянтина Пінського, тотожного, мабуть, однойменному з ним князю, що, за повідомленням Яна Длугоша, приїжджав від Свидригайла під час походу польських військ улітку 1431 р. на Луцьк до Ягайла на переговори⁶. Саме цей нащадок Наримунта Гедиміновича мав прізвисько *Курч*, яке лягло в основу назви роду, оскільки щодо його сина Михайла вона вжита у формі імені по батькові, а не дальшому предкові⁷.

Деся на початку 1430-х років Курчів син оженився з удовою шляхтича Львівської землі Микити Ольшанського й осів із дозволу Ягайла на його спадщині з умовою віддати в майбутньому дітям дружини від першого чоловіка батькові володіння⁸. Перебування на території Корони зафіксоване численними згадками в актових книгах, де він фігурує здебільшого як князь *Ольшанський / Ольшаницький* та князь з *Ольшаниці / Ольшан*, а зрідка як князь *Ольшанський і Бибельський*, князь із *Биніська*, князь *Пінський* з

¹ *Ruzyna J.* Potomstwo Narymunta Giedyminowicza... – R. 11. – S. 186.

² Архів ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – № 2 (9. 05. 1438, Кременець); *Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 141 (23. 04. 1438, Луцьк); *Тесленко І.* Походження князів Головнів-Острозжецьких... – С. 147 (20. 11. 1446, Несвіч); *Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 161 (9. 01. 1452, Луцьк).

³ LM. – Кн. Nr. 3. – P. 30.

⁴ АСД. – Т. 9. – С. 457.

⁵ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 186–187.

⁶ *Długosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście... – Т. 4. – S. 420

⁷ У листі великого князя Казимира він фігурує як Михайло Костянтинович (LM. – Кн. Nr. 22. – P. 68; Вільно, 8. 01. 1452, «князю Михайлу Костеньтиновичу»), в нотатці про цей акт у Литовській метриці – як Михайло Курцевич (*ibid.* – Кн. Nr. 3. – P. 57; Вільно, 10. 01. 1452; «князю Михайлу Курцевичу»). Якби прізвисько Курч належало дальшому предкові, утворений від нього патронім мав би тут форму родового відмінка («Курцевича»).

⁸ ANKг, ASang., rkps 88, s. 25 (згадка про лист Ягайла 1433 р. в архіві Острозьких).

Олешниці, князь Пінський та князь із Пінська¹. Дружину, яку звали Марина, ідентифікують переважно по чоловікові, але інколи виступає також як княгиня з Чемеринця². Після перетворення частини Волині 1442 р. зусиллями місцевої верхівки в окреме князівство Михайло Костянтинович отримав тут від Свидригайла уряд володимирського старости³. У згадках волинського походження, загалом нечисленних, князь виступає під власним ім'ям і патронімом⁴; на складову Пінський натрапляємо тільки в зробленому ним записі на церкву частини доходів одного з дворів⁵. За підтвердженням Казимира початку 1450-х років, маєтки Михайла Костянтиновича, «што шнь перъвей деръжалъ», лежали у Володимирському, Луцькому й Перемильському повітах⁶, а хто набув їх — сам він, чи батько, і яким шляхом, історичні джерела мовчать.

У шлюбі з Мариною з Чемеринця князь Пінський мав синів Василя й Федька, відомих у Короні як князі з Липовця, князі з Буремля або з Липовця та князі з Ольховичів⁷. 1464 р. брати продали успадковане після матері в Галицькій землі село Залунів⁸, але 1469 р. держали ще у Львівській землі заставою село Липовець чи Липівці⁹, назва якого інколи потрапляє в їхні імена. У Великому князівстві резиденція обох, судячи з наведених вище

¹ Акты ЮЗР. — Т. 2. — С. 105 (1443, *Ольшаницькый*; уточн. дати див.: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* — S. 291); AGZ. — Т. 2. — S. 124; t. 12. — S. 166, 168, 170, 171, 172, 181; t. 14. — S. 36, 45, 73, 84, 95, 96, 105, 108, 109, 111, 112, 115, 116, 117, 119, 122, 127, 128, 158, 160, 162, 169, 189, 190, 191, 192, 276, 286 (1441–1449; *Olschanski, Olschansky, Olschanszky, Olschensky, Olshansky, Olszanczy, Olszansky*); t. 12. — S. 81, 94, 181; t. 14. — S. 4, 28, 37, 46, 54, 58, 61, 68, 72, 73, 74, 112, 162, 192 (1440–1448; *de Olschancza, de Olschanicza, de Olschanicze, de Olschanycze, de Olschenyecz, de Olschanye, de Oschani*); t. 12. — S. 59 (1438, *Olschansky et Bybelsky*), 107 (1443, *de Bynisko*); *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* — S. 46, przyp. 5 (*Pinski de Olesnicze*, 1442); AGZ. — Т. 14. — S. 287 (1443; *Pynsky*), 286, 318 (1443, 1451; *de Pynsko*). Селу Ольшаниця відповідає, мабуть, село Велика Вільшаниця в районі міста Золочів на Львівщині, а селу Бинісько — Бонишин або колишне село Бенів (тепер Золочівка).

² AGZ. — Т. 14. — S. 319–321 (1451, *de Czemyerzyniec*). Поселенню Чемеринець нині відповідає село Чемеринці Перемишлянського району Львівської області.

³ Див. згадки з титулом старости: *Розов В. Українські грамоти...* — Т. 1. — С. 152 (15. 05. 1446, Луцьк); LM. — Кн. №. 25. — Р. 292 (у межах 25–31. 12. 1451, Луцьк).

⁴ *Розов В. Українські грамоти...* — Т. 1. — С. 152 (1446), 156 (1451); *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 14, przyp. 7 (1451); AS. — Т. 1. — S. 47 (1451).

⁵ АЗР. — Т. 1. — С. 112 (без дати, «князь Михайло Костянтинович Пинський»).

⁶ LM. — Кн. №. 22. — Р. 68 (8. 01. 1452, Вільно).

⁷ AGZ. — Т. 12. — S. 287 (1464, «*de Lipowycze*»), 296 (1464, «*de Buremle alias de Lipowcze*»); t. 14. — S. 482 (1456, «*de Lypowycze*»); *Bona regalia onerata...* — S. 16 (1469, «*de Olchowicze*»).

⁸ AGZ. — Т. 12. — S. 296 (4. 06. 1464, «*illustres duces Phedor et Vaschily fratres germani indivisi de Buremle alias de Lipowcze*»).

⁹ *Bona regalia onerata...* — S. 16 (1469, «*ducis Fedor et Wassily de Olchowicze*»).

засобів ідентифікації, знаходилася в успадкованому після батька маєтку Буремль у Перемильському повіті. Василя Михайловича та його нащадків знали на Волині під прізвиськом *Курцевич*¹. Його внук Василь Іванович Курцевич інколи додавав ще складову *Туричанський*², похідну від назви села Туричани у Володимирському повіті, де проживав, очевидно, з родиною³, але наступні покоління не користувалися нею, натомість прізвисько *Булига*, під яким він теж відомий⁴, перетворилося в постійний елемент прізвища⁵. Дочка Василя Івановича, знана під іменами Богдана й Наталія, поселившись, очевидно, з родиною в маєтку Корсів, в одному із записів у луцькій замковій книзі фігурує як *пані Корсівська*⁶. Нашадки згаданого вище Федора Михайловича, на перших порах теж Курцевичі⁷, далі систематично виступають як *князі Буремські* й фактично перетворюються в окремий рід під цією назвою⁸, але по старій пам'яті інколи їх називали й Курцевичами⁹. Другий із родів унаслідок передчасної смерті в 19-річному віці князя Андрія Андрійовича Буремського, на долю якого випало бути останнім репрезентантом цієї спільноти († 30. 11. 1610 р.¹⁰), обірвався на початку XVII ст., а перший існує до наших днів.

Судячи з патроніма від імені Коріат, з яким у 1640-х роках виступає одна з представниць Курцевичів-Булиг¹¹, вони не знали вже тоді своїх витоків. Володимир Антонович вважав рід нащадками Коріата Гедиміновича¹², а Юзеф Вольф вивів його від пінських Наримунтовичів¹. Оскар

---

¹ LM. – Кн. Nr. 4. – Р. 81 (1488, Василь Михайлович); кн. Nr. 8. – Р. 403 (1508, Іван Васильович); AS. – Т. 3. – С. 42, 69, 103 (1507, 1509, 1513, той самий); Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 151 (1528, удова того самого); ЛМ. – Кн. 561. – С. 100, 105, 106, 120, 142, 155 (1545, Василь, Богдан і Михайло Івановичі).

² AGAD, pergamin nr 7659 (1548, Василь Іванович Курцевича-Туричанський).

³ 1546 р. село мало назву Туричин і належало Курцевичам (АСД. – Т. 1. – С. 85).

⁴ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 342 (1544, Василь Курцевич-Булига); Ревизия пуш... – С. 96 (1559, удова Василя Курцевича-Булиги).

⁵ Дмитро Васильович: Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 284 (1579); ч. 3, т. 1. – С. 32 (1592); Ян Дмитрович: ч. 2, т. 1. – С. 38 (1591); ч. 6, т. 1. – С. 264 (1598). Див. також: *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 199–200.

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 4, арк. 151 зв. (1564).

⁷ AS. – Т. 3. – С. 79 (1509/1510, Семен Федорович Курцевич).

⁸ *Ibid.* – Т. 1. – С. 102 (1495, Лев Федорович); LM. – Кн. Nr. 8. – Р. 417 (1509, той самий); AS. – Т. 3. – С. 216, 218, 238 (1522, Олександр Федорович); LM. – Кн. Nr. 15. – Р. 146–148 (1529, Дмитро Олександрович); ЛМ. – Кн. 561. – С. 140 (1545, той самий); РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 39, л. 149 (1561, той самий); ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6507, арк. 13 (1568, Іван та Олександр Дмитровичі).

⁹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 186 (1545, посмертна згадка про Лева Федоровича).

¹⁰ *Starowolski S. Monumenta Sarmatarum...* – Р. 643–644.

¹¹ Архів ЮЗР. – Ч. 6, т. 1, доповнення. – С. 75, 78 (1644, «Барбара Коритовичовна-Курцевичовна»).

¹² *Антонович В. Содержание актов о козаках...* – С. XX.

Галецький, Юзеф Пузина, Наталя Яковенко пішли слідом за Вольфом². Леонтій Войтович роздвоєє згаданого вище Михайла Костянтиновича на володимирського старосту з князів Пінських та однойменного з ним сина Костянтина Коріатовича й виводить Курцевичів від другого з них, реанімуючи таким чином стару версію їх походження³.

Корецькі. Рід Корецьких започаткував Наримунтів онук Олександр Патрикійович. 1406 р. внаслідок промосковських позицій він утратив Стародуб на південному сході Великого князівства, в якому сидів із кінця 1480-х років, і потрапив у в'язницю⁴, а після виходу з неї отримав від Вітовта⁵ город Корець на Волині, де його зв'язки із сусідами з північного сходу⁶ мало що значили. Один із синів цього князя — Василь — залишився на батьковій вислузі, а інший — Семен — подався до Москви, осів там і заснував російський рід Корецьких⁷. У династичній війні 1430-х років Василь Корецький не брав, здається, участі. Можливо навіть, що деякий час він перебував за межами Волині, бо Корець опинився в руках Василя Острозького. У зв'язку з перетворенням частини Волині влітку 1442 р. в князівство Свидригайла, а відтак і просторовим відривом Кременецького повіту й Брацлавщини від основного масиву Великого князівства (Київська земля становила вже державу Олелька Володимировича) Казимир Ягайлович звернувся до володаря Острога з проханням відступити Корець із волостю на деякий час до Кременця з умовою забрати потім назад, як тільки Луцьк перейде до старости, призначеного віленським двором⁸. Великий князь сподівався утворити таким чином коридор, який зв'язав би Південну Волинь і Східне Поділля з підвладними йому поліськими землями⁹. Якщо цей проєкт і реалізували тоді, то ненадовго, бо восени наступного року Свидригайло наказував уже корецьким боярам і зем'янам, щоб служили Василю Олександровичу так, як служили раніше його батькові¹⁰. Крім наданого

¹ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 13–14, 197.

² Halecki O. *Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 46–47; *Puzyna J. Potomstwo Narymunta...* – R. 11. – S. 198–199; *Яковенко Н. Українська шляхта...* – 2 вид. – С. 312–313.

³ *Войтович Л. Княжа доба...* – С. 674–675.

⁴ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 172.

⁵ Серед паперів, утрачених Богушем Корецьким 1570 р. під час пожежі в замку Межиріч, був привілей Вітовта на князю Олександрю Патрикійовичу на всі маєтки у Великому князівстві Литовському (Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 127).

⁶ Брат Юрій був жонатий на дочці московського князя Василя Дмитровича (ПСРЛ. – Т. 4, вып. 2. – С. 486), а дочка Агрипина восени 1403 р. вийшла за Василієвого брата можайського князя Андрія (*там же*. – Т. 28. – С. 90, 255).

⁷ *Новгородские писцовые книги...* – Т. 1. – Стб. 218, 408 (згадки про синів князя Семена Корецького, 1499, 1500).

⁸ Halecki O. *Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 52, przyp. 1 (23. 09. 1442, Троки).

⁹ *Ibid.* – S. 52–53.

¹⁰ *Okolski S. Orbis Polonus...* – Vol. 1. – P. 547 (9. 11. 7-го індікту, Луцьк).

Вітовтом Корця з округою, Корецьким належала ще на Волині Торговицька волость, вислужена ними на початку XVI ст.¹ Чоловічу лінію роду обірвала передчасна смерть Самуеля-Кароля Корецького († 12. 02. 1651²), що не дожив навіть до тридцяти років і не залишив нащадків, а остаточно він згас 1669 р. зі смертю тітки останнього Ізабелли, удови Миколая-Юрія Чорторийського³.

Судячи з іконографії печаток Богуша Корецького, на яких спочатку було зображення лева⁴, а наприкінці 1560-х років на зміну йому з'явилася литовська Погоня⁵, цей репрезентант роду позиціонував себе нащадком Гедиміна. Матей Стрийковський вивів Корецьких від Дмитра Ольгердовича⁶. Оскільки польські хроністи не знають такого, а пишуть натомість про Ольгердового сина Бутава⁷, Шимон Окоцький сконструював як засновника роду Бутава-Дмитра Ольгердовича, а Войтех Коялович і Каспер Несецький пішли услід за ним⁸. З істориків XIX ст. Володимир Антонович вважав володарів Корця нащадками Корибуга Ольгердовича⁹, а Юзеф Вольф — Наримунтовичами¹⁰. Юзеф Пузина пробував на початку XX ст. довести, що рід походив від Олександра Четвертенського, якого виводив, у свою чергу, від Острозьких¹¹, але пізніше відмовився від цієї думки¹². Сучасні дослідники приймають версію Вольфа.

Коріатовичі. Із синів Коріата Гедиміновича, відомих своєю діяльністю на Поділлі¹³, на Волині деякий час князував Олександр. За повідомленням хроніста Яна з Чарнкова, восени 1366 р. він отримав від Казимира III на ленних правах щойно відібраний у Любарта столичний Володимир із частиною Володимирської землі й протримався тут до осені 1370 р., поки Любарт і Кейстут не вигнали звідси, скориставшись династичною кризою в Кракові, зумовленою смертю короля, польську залогую¹⁴. Генрик Пашкевич висловив, правда, свого часу думку, що Коріатович зайняв Володимир

¹ AS. – Т. 3. – S. 96–97 (привілей Сигізмунда I, 21. 07. 1512, Краків).

² *Jerlicz J.* Latopisiec albo Kroniczka... – Т. 1. – S. 119.

³ *Stecki T. J.* Z boru i stepu... – S. 206.

⁴ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 256–257, 260 (1547, 1552, 1570).

⁵ *Там само.* – Мал. 261–262 (1569, 1572).

⁶ *Strykowski M.* O początkach... – S. 264; *ejusdem.* Kronika... – Т. 2. – S. 58.

⁷ Див. далі текст про Ольгердовичів.

⁸ *Okolski S.* Orbis Polonus... – Vol. 1. – P. 546 (1641); *Kojałowicz-Wijuk W.* Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego... – S. 4; *Niesiecki K.* Herbarz polski... – Т. 5. – S. 228.

⁹ *Антонович В.* Содержание актов о козаках... – С. XIX.

¹⁰ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 173.

¹¹ *Puzyna J.* O pochodzeniu kniazia Fedka Nieświzkiego... – S. 81–82.

¹² *Ejusdem.* Daniło ks. Turowski... – S. 253–254.

¹³ *Михайловський В.* Еластична спільнота... – С. 28–63.

¹⁴ *Czarnkow Joannis de.* Chronicon Polonorum... – P. 631, 643–644; *Грушевський М.* Історія України-Руси... – Т. 4. – С. 45, 445–446.

ще 1351 р., під час перебування Любарта в поляків у полоні, причому з волі Ольгерда Гедиміновича, а на початку 1360-х років Любарт прогнав його, відтак польський король не надав, а повернув город, тільки на умовах свого верховенства над ним, посиливши тим самим тертя між литовськими династами¹, та інші дослідники залишили, здається, це трактування перебігу подій поза увагою.

Ольгердовичі. Із синів Ольгерда Гедиміновича частинами Волині володіли Федір, Скиргайло, Вігунт і Свидригайло.

Федір Ольгердович потрапляє в поле нашого зору під час політичної кризи у Великому князівстві, зумовленої смертю його батька. За хронікою Германа з Вартберге, в якій фігурує як Ольгердів син Коддере, улітку 1377 р. він перейшов разом зі своїм дядьком Любартом під сюзеренітет Людовіка Анжуйського². З листа короля падуанському правителю довідуємося, що первородний (!) Ольгердів син Федір, спадкоємець престолу, присягнув йому разом із двома синами на вірність і отримав натомість у Польському королівстві резиденцію з кількома містами й селами³. Литовсько-руським наративам цей нащадок Гедиміна відомий мало. Волинський літопис та літопис Рачинського згадують його тільки в переліках синів Ольгерда⁴. Хроніка Биховця та Євреїновський літопис додають, що він мав ім'я Федір-Сангушко, а «уділ» його становив город Любомль⁵. Матей Стрийковський, співставивши в пошуках істини 15 «давніх руських і литовських літописів», теж називає його Федором-Сангушком і виводить від нього Сангушків-Кошперських та Сангушків-Ковельських⁶. Із російських пам'яток І Софійський літопис старшого зводу, протограф якого лежить в основі більшості загальноруських літописів другої половини XV—XVI ст.⁷, згадує Федора в переліку синів Ольгерда⁸, а Воскресенський, де родоводу Гедиміновичів присвячена окрема глава, узагалі мовчить про нього⁹. У списках Ольгердових

¹ *Paszkiewicz H.* O genezie i wartości Krewa... – S. 26–27; *ejusdem.* W sprawie roli politycznej Korjatowiczów... – S. 334–347; *ejusdem.* Początki Rusi... – S. 237–238.

² *Wartberge Hermanni de.* Chronicon Livoniae... – S. 114–115.

³ *Rerum Italicarum Scriptores...* – Т. 17, р. 1, vol. 1. – Р. 145–146 (29. 09. 1377, Буда).

⁴ ПСРЛ. – Т. 35. – С. 120, 154. Перший із наративів, протограф якого в частині, що цікавить нас тут, має російське походження, датують початком XVI ст. (*Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А.* Украинские летописи... – С. 83).

⁵ ПСРЛ. – Т. 32. – С. 141, 223. Першу пам'ятку датують 1530-ми роками (*Ючас М. А.* Хроника Быховца... – С. 225). Друга складена десь у середині XVI ст., оскільки останні повідомлення її датуються 1540-ми роками.

⁶ *Strykowski M.* Kronika... – Т. 2. – S. 57–58 (1582).

⁷ *Лурье Я. С.* Летопись Софийская I... – С. 57–60.

⁸ ПСРЛ. – Т. 6, вып. 1. – Стб. 450. Те саме див.: *там же.* – Т. 4, ч. 1, вып. 1. – С. 306; т. 11. – С. 26; т. 15. – Стб. 117, 436; т. 16. – Стб. 103; т. 42. – С. 137.

⁹ ПСРЛ. – Т. 7. – С. 255–256. Наратив датують 1540-ми роками (*Левина С. А.* Летопись Воскресенская... – С. 39–42).

синів, які подають польські хроністи та Бартош Папроцький, теж немає особи на ім'я Федір¹. За актовими джерелами, 1387 р. серед Гедиміновичів, які допомагали королеві Ядвізі відбирати в угрів Галич, був князь Федір із Ратна², а 1394 р. князь Федір Ратненський разом із двома іншими литовськими династами видав Ягайлові поручний лист за Андрія Ольгердовича³.

Казімеж Стадницький ототожнював Федора Ольгердовича руських літописів із його братом Вігунтом, відомим з актових джерел та польських хронік, а Федора Ратненського відносив до руських князів⁴. Юзеф Вольф довів, що Федір із Ратна був сином Ольгерда і що від нього пішли Кобринські, Кросничинські й Сангушки⁵. Аркадій Лонгінов ідентифікував Федора Ольгердовича руських літописів зі згадуваним польськими хроністами Любартом Ольгердовичем⁶. Зигмунт Радзими́нський спочатку схилився до того, що Федір із Ратна був одним із двох однойменних синів Любарта Гедиміновича⁷, а пізніше слідом за Лонгіновим вважав його Ольгердовим сином, що мав також ім'я Любарт⁸. Оскар Галецький показав, що Федір Ольгердович тотожний князю Коддере пруського хроніста, і ввів у науковий обіг наведені вище дані листа Людовіка Анжуйського⁹.

Судячи з того, що 1366 р. верхів'я Прип'яті потрапило в ту частину Володимирської землі, яка відійшла до Польщі¹⁰, 1370 р. Гедиміновичі повернули ці втрати¹¹, а влітку 1377 р. Федір присягав уже разом із Любартом на вірність Людовіку Анжуйському, він з'явився на досліджуваній нами території десь після 1370 р. Дані про володіння нащадків князя дають підстави думати, що його наділ у надбаннях литовської династії становили Ратен, Ветли й Любомль на Волині та успадкований після батька білоруський Кобрин, волості яких зливалися в суцільний масив, і що після смерті брата Вігунта йому перепавав ще суміжний із ними Кошер з округою.

Скирґайло Ольгердович (християнське ім'я Іван) 1382 р. отримав від свого брата Ягайла відібране в Кейстуґа Гедиміновича Троцьке князівство,

¹ *Długosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście... – T. 3. – S. 384 (1455–1480); *Mechovia M. de.* Chronica... – P. CCLXIV (1521); *Bielski M.* Kronika wszystkiego świata... – List 225 v. (1551); *Bielski M., Bielski J.* Kronika polska... – S. 257 (1597); *Paprocki B.* Herby rycerstwa polskiego... – S. 764–765 (1584); *Kromer M.* Kronika... – S. 709 (1611).

² *Codex epistolaris Vitoldi*... – P. 13 (1387; «Fedario de Rathin»).

³ Akta UPL. – S. 32 (18. 02. 1394, Долятичі; «Fedorius Ratnensis»).

⁴ *Stadnicki K.* Bracia Władysława Jagiełły... – S. 33, 241–242.

⁵ *Wolff J.* O kniazich Kobryńskich... – S. 4–7; *ejusdem.* Ród Gedimina... – S. 119–120; *ejusdem.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 162, 422.

⁶ *Лонґинов А. В.* Князь Федор-Любарт Ольгердович... – С. 2–7.

⁷ *Radziwiński Z. L.* Zdanie sprawy o pracy p. J. Wolffa... – S. 6–7.

⁸ *Ejusdem.* Monografia xx Sanguszków... – T. 1. – S. 7–8, 13.

⁹ *Halecki O.* Przyczynki genealogiczne... – S. 102, nota 28.

¹⁰ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx Sanguszków... – T. 1. – S. 56, przyp. 2.

¹¹ *Czarnkow Joannis de.* Chronicon Polonorum... – P. 643–644.

але за Острівською угодою 1392 р. змушений був відати його Вітовту Кейстутовичу¹. Компенсувати цю втрату мали Кременець і Стіжок на Волині, надані Ягайлом наприкінці того самого року², і Київська земля, відібрана для нього десь під осінь 1394 р. в брата Володимира³. Після смерті князя наприкінці 1394 р.⁴ підвладні йому землі перейшли у відання Вітовта.

Вігунт Ольгердович (у християнстві Олександр) 1386 р. отримав від Ягайла городи Кернов і Пінчишки в етнічній Литві та Кошер на Волині⁵, перший з яких перетворив, очевидно, у свою резиденцію, оскільки в присяжному листі на вірність Короні називає себе *князем Керновським*⁶. Після смерті Вігунта († 28. 06. 1392⁷) внаслідок відсутності в нього нащадків Кошерська волость потрапила, ймовірно, до його брата Федора, оскільки на початку наступного століття перебувала в руках дітей останнього⁸.

Свидригайло Ольгердович (у християнстві Болеслав) 1393 р. силоміць зайняв осиротілий унаслідок смерті матері вітебський престол, але потрапив до Вітовта в неволю й опинився на королівському дворі в Кракові. Вирвавшись із почесного ув'язнення, він спробував знайти собі союзників, але зазнав невдачі, повернувся до Ягайла й отримав від нього в першій половині 1400 р. Подільську землю, та через сепаратистську діяльність наприкінці весни 1402 р. утратив її і подався до Тевтонського ордену. Десь на грані 1403—1404 рр. король і Вітовт відвели князю, що повернувся зі скитань, Сіверську землю, та влітку 1408 р. він покинув її і виїхав у Москву, а під час чергового приїзду на початку наступного року на батьківщину опинився у в'язниці в Кременці. Просидівши дев'ять з половиною літ, весною 1418 р. Свидригайло вирвався з допомогою князів Дашка Острозького та Олександра Носа на волю й навіть захопив на деякий час Луцьк, але під загрозою потрапити до рук Вітовта втік в Угорщину. Ще раз помирившись із королем, він осів спочатку в городі Жидачів у Львівській землі, 1420 р. знову отримав Сіверську землю, а після смерті Вітовта († 27. 10. 1430) зайняв, нарешті, престол, та наприкінці літа 1432 р. частина знаті підняла заколот і проголосила великим князем Сигізмунда Кейстутовича, унаслідок чого держава розкололася на дві частини й почалася династична війна⁹. Після

¹ Wasilewski T. Skirgieńło... – S. 168–169.

² Codex epistolaris saeculi decimi quinti... – Т. 1, р. 1. – Р. 17–18 (6. 12. 1392, Белз); Skarbiec diplomatów... – Т. 1. – S. 296, nr 623.

³ Грушевський М. Історія України-Руси... – Т. 4. – С. 173.

⁴ Найімовірніше, Скиргайло помер 23. 12. 1394 (Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 103; Wasilewski T. Skirgieńło... – S. 170).

⁵ Skarbiec diplomatów... – Т. 1. – S. 262, nr 528 (Краків, 1386).

⁶ Akta UPL. – S. 19 (3. 05. 1388, Кужельов; «Alexander Dei gratia alias Wygunth dux Kernoviensis»).

⁷ Wolff J. Ród Gedimina... – S. 162.

⁸ Див. далі текст про князів Кобринських.

⁹ Грушевський М. Історія України-Руси... – Т. 4. – С. 166, 177–179, 184–226.

остаточного витіснення суперником наприкінці 1438 р. за межі Великого князівства деякий час Свидригайло перебував, здається, у Молдавії, потім отримав від польського короля Владислава III Городоцький і Щирецький повіти Львівської землі¹, а на грані 1442—1443 рр. на запрошення еліти Волині зайняв престол витвореного її зусиллями князівства зі столицею в Луцьку, на якому просидів уже до кінця життя († 10. 02. 1452)².

Після смерті князя його вдова Ганна, що походила з тверського відгалуження Рюриковичів, володіла ще на Волині деякими маєтками й навіть надіялася ними слуг. У підтвердженні Казимира Ягайловича зем'янину Богдану Волчковичу на Привередів зазначено, зокрема, що він вислужив цей маєток у Свидригайлової вдови³, а в привілеї мігранту зі Смоленської землі князю Іванові Крокотці, — що «небожчица кнегина Швитригаилова держала имене у Луцкомъ повете на имя Яловича»⁴.

Кобринські. Роман Федорович, старший син згаданого вище князя з Ратна, 1404 р. отримав від Вітовта грамоту на Кобрин і Грушів на білоруському Поліссі та Нуйно й частину Кошерської волості на Волині⁵, перетворив перше з поселень у свою резиденцію і започаткував рід Кобринських. Указані тут володіння, мабуть, успадковані Романом після батька, а Вітовтом тільки підтверджені, залишилися за родиною аж до конфіскації їх улітку 1431 р. за опір його сина Сенька польським військам, що йшли на Луцьк⁶.

Кросничинські. Гурко Федорович, середній син князя з Ратна, сидів, очевидно, у маєтку Кросничин у Холмській землі, оскільки його вдова фігурує як княгиня з *Кросничина*⁷, але володів також і городом Ратно у Володимирській землі. Під час конфлікту Ягайла зі Свидригайлом діти Гурка стали, очевидно, на бік останнього і в результаті втратили свою батьківщину, бо наприкінці літа 1431 р. Ратно держав уже Грицько Кирдійович⁸. Під осінь 1433 р. Ягайло передав Ратно й Кросничин князю Сангушку і той видав спеціальний лист, де йшлося про те, що отримав зазначені володіння, які належали раніше синам покійного князя Гурка, його племінникам, у держання на час до наступної волі монарха і зобов'язується після заселення людьми давати з них щорічну плату⁹.

---

¹ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 6–26.

² Ibid. – S. 42–50.

³ LM. – Kn. Nr. 4. – P. 123 (30. 07. 1486, Троки).

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 106 (28. 09. 1485).

⁵ Radziwiński Z. L. Monografia xx Sanguszków... – T. 1. – S. 58 (14. 02. 1404, Вільно).

⁶ Ibid. – S. 14, 47–48.

⁷ Ibid. – S. 80 (13. 06. 1433; «ducissa Hurconis de Krosniczin»).

⁸ Długosz J. Dziejów polskich ksiąg dwanaście... – T. 4. – S. 425.

⁹ AS. – T. 1. – S. 32 (21. 08. 1433, Бродня).

Сангушки. Сангушко Федорович, молодший син князя з Ратна, що упадкував, очевидно, наполовину з братом Романом волость города Кошер¹, започаткував на Волині рід Сангушків. У результаті поділів його спадщини наприкінці XV ст. ця аристократична спільнота розпалася на кошерську й ковельську гілки², а 1502 р. з першої них виділилася несухоїзька гілка³.

Сангушко фігурує в прижиттєвих згадках здебільшого тільки під власним ім'ям, достатньо рідкісним для точної ідентифікації особи, його діти — під іменами в поєднанні з патронімом, а внуки користувалися вже прізвищем у формі родового відмінка патроніма від імені засновника роду (з часом формант *-вича* загубився). З 1510-х років кошерська й ковельська гілки доповнювали прізвище відносними прикметниками, похідними від назв резиденцій⁴. На початку XVII ст. в прізвищі кошерської гілки появився компонент *Ольгердович*⁵. Ковельська гілка в 1620-х роках почала додавати натомість складову *Любартович*⁶, а в наступному десятилітті замінила прикметник, похідний від назви втраченого нею первісного гнізда, словосполученням *із Ковеля*⁷.

Чоловіча лінія несухоїзької гілки припинилася зі смертю Федора / Романа Романовича († 1591)⁸, а остаточно згасла на його сестрі Олександрі із Сангушків Жаславській († 1602⁹), кошерську обірвала смерть Адама-Олександра Григоровича († 15. 10. 1653)¹⁰, а ковельська дожила до наших днів, але в середині XVI ст. обміняла свої володіння королеві Боні на маєтки під Оршею¹¹ і вибула на тривалий час за межі Волині.

На витоки свого роду Сангушки звернули увагу десь у 1530-х роках. Зокрема, цим часом датується заміна ними на печатках давніших зображень

¹ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx Sanguszków... – Т. 1. – С. 14.

² AS. – Т. 3. – С. 14 (17. 06. 1490, Хвалимичі).

³ *Ibid.* – Т. 1. – С. 147–149 (11. 08. 1502, Кошер).

⁴ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – С. 422–454.

⁵ 26. 06. 1602 у володимирську гродську книгу внесли тестамент «князя Григорія Ольгердовича Сангушка Львовича Кошерського, каштеляна брацлавського», складений 20. 09. 1621 (*Wolff J.* Ród Gedimina... – С. 126, przyp. 2). Див. також: Jablonne... – С. 347–348 (1620, Адам-Олександр Григорович); ZD. – Т. 5. – С. 151 (1625, той самий); VL. – Т. 3. – С. 367 (1632, той самий); *Susza J.* Phoenix Redivivus... (1646, той самий).

⁶ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – С. 453 (1620, 1632, 1635; Шимон-Самуель Андрійович).

⁷ Підпис Адама-Олександра Сангушка під артикулами *pactorum conwentorum* сейму 1648 р. містить складову *на Ковелі* (VL. – Т. 4. – С. 96; «Adam Alexander na Kowlu Sanguszko, Woiewoda Wołyński»), але вона зумовлена, очевидно, помилкою упорядників, оскільки підписант належав до кошерської гілки й не мав до Ковеля жодного відношення.

⁸ 7. 12. 1591 похований у Милецькому монастирі (АВАК. – Т. 19. – С. 330).

⁹ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – С. 435.

¹⁰ *Jerlicz J.* Latopisiec albo Kroniczka... – Т. 1. – С. 150.

¹¹ AS. – Т. 4. – С. 339–344 (4. 03. 1543, Краків).

ангела¹ та пішого рицаря² Погонєю литовських династій³. У напис на могилі Дмитра Сангушка († 1554) в чеському місті Яромірі, зроблений не пізніше 1583 р.⁴, включили вже фразу «з роду великого Ольгерда»⁵, а на початку XVII ст. в прізвисьці кошерської гілки з'явилася згадана вище складова *Ольгердович*. Спочатку версію походження спільноти від Ольгерда жилили, очевидно, переказ, родовий архів і рукописні наративи, зокрема хроніка Биховця та Євреїновський літопис, а 1582 р. авторитет її зміцнила друкована хроніка Матея Стрийковського. Та відсутність Федора Ольгердовича в польських хроніках і праці Бартоша Папроцького, вихід 1611 р. друком книжки Олександра Гваньїні, в якій Сангушки опинилися серед нащадків Любарта Гедиміновича⁶, а також вивід їх (та споріднених із ними князів Кобринських) у складеному в Москві Воскресенському літописі, списки якого могли дійти й до інтелектуалів Речі Посполитої, від Гедимінового внука Федора Любартовича⁷ спонукали, очевидно, до роздумів. У результаті репрезентант ковельської гілки Самуель-Шимон Сангушко († 1638), мстиславський, потім вітебський каштелян, а наприкінці життя вітебський воєвода, письменник і бібліофіл, який жив у замку під назвою Білий Ковель у маєтку Смоляни під Оршею, в умовах браку під руками давніх паперів, що перейшли свого часу разом із маєтками до королеви Бони, вивів рід від Любарта Гедиміновича⁸ і включив у своє прізвище складову *Любартович*⁹. Розроблений князем родовід відображений у назвах жалобних панегіриків, опублікованих після його смерті¹⁰.

Професор Віленської академії Войтех Коялович, зв'язаний із сином воєводи смоленським єпископом Геронімом¹¹ і знайомий, мабуть, із генеалогічними матеріалами, успадкованими останнім після батька, вивів Сангушків від Любарта Гедиміновича, приписавши йому сина Дмитра на прізвище Сангушко, що начебто був луцьким і володимирським князем¹², а ректор

¹ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 202 (1433).

² *Там само.* – Мал. 203 (1487), 204 (1517), 214 (1532).

³ *Там само.* – Мал. 205–207, 217–218, 234–235 (1533, 1535, 1540, 1549, 1551, 1555, 1562) і далі.

⁴ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx. Sanguszków... – Т. 2, cz. 1. – S. 122.

⁵ *Ibid.* – S. 124, 126 («ex magnifica Olgerdorum familia»).

⁶ *Гваньїні О.* Хроніка... – С. 174 (1611).

⁷ «А седмый сынъ Гедимановъ Любортъ, а взялъ его Волянської князь къ дочкѣ на свое мѣсто на княженіе; а Любортовъ сынъ Ѳеодоръ, и отъ того пошли Солкушьковскіе князи да Кобринскіе князи» (ПСРЛ. – Т. 7. – С. 256). Про час появи пам'ятки див.: *Левина С. А.* Летопись Воскресенская... – С. 39–42.

⁸ *Nagielski M.* Sanguszek Samuel Szymon... – S. 512.

⁹ Див. вище.

¹⁰ *Dygoń T.* Przemiana koni poszosnych...; *Hączel Mokrski A.* Pogonia żałobna...

¹¹ *Яковенко Н.* Внесок геральдики... – С. 186.

¹² *Kojałowicz-Wijuk W.* Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego... – S. 3, 11–12 (1650).

василіанської школи в Холмі вчений чернець Яків Суша, наближений до волинського воєводи Адама-Олександра Сангушка, репрезентанта кошерської гілки, у присвяченій покровителю книжці про холмську ікону Богородиці однозначно висловився за те, що князі Ратненські, Кобринські й Сангушки, вписані в пом'яник при цьому образі, походили від Ольгерда¹. Спроба Каспера Несецького розібратися в залишених попередниками ребусах привела до того, що Любарт Гедимінович отримав у нього друге ім'я Федір, носієм якого насправді був його син, привілей Ягайла на Сіверську землю, що теж стосувався сина, та сина Дмитра, що начебто успадкував після нього луцький престол, та зв'язати з ним Сангушків не вдалося².

Казімеж Стадницький, зайнявшись у середині XIX ст. литовською династією, відкинув родовід Сангушків від Любарта Гедиміновича як надуманий³, а питання про походження їх від Ольгерда залишив відкритим⁴. Юзеф Вольф довів, що батьком Сангушка був Федір Ольгердович⁵. Аркадій Лонгінов примирив старовинні версії походження роду шляхом ототожнення літописного Федора Ольгердовича з Любартом Ольгердовичем польських хроністів⁶. Зигмунт Радзимінський спочатку схилився до думки про Сангушків як нащадків Любарта Гедиміновича⁷, а пізніше вважав, що їхнім предком був Любарт Ольгердович, який мав також ім'я Федір⁸. Серед сучасних дослідників домінує реконструкція Вольфа⁹, і тільки, здається, Леонтій Войтович схиляється до походження роду від Любарта Гедиміновича¹⁰.

Слуцькі. Рід започаткував Ольгердів син Володимир, якому замість відібраного в середині 90-х років XIV ст. Києва разом із городом Копиль Вітовт міг надати й сусідній Слуцьк, або його син Олелько Володимирович, київський князь 1440–1454 рр., що 1420 р. приймав уже тут митрополита Фотія, а продовжили нащадки останнього по лінії молодшої сина Михайла¹¹. У березні 1559 р. Михайлів правнук Семен Юрійович Слуцький узяв шлюб із Гальшкою Острозькою, та за наказом короля львівський староста арештував його дружину й передав нав'язаному їй раніше в чоловіки

¹ *Susza J.* Phoenix Redivivvs... – S. 27 (1646).

² *Niesiecki K.* Herbarz polski... – T. 8. – S. 234–235.

³ *Stadnicki K.* Synowie Giedymina... – T. 2. – S. 266.

⁴ *Ibid.* – S. 269.

⁵ *Wolff J.* O kniaziaz Kobryńskich... – S. 4–7; *ejusdem.* Ród Gedimina... – S. 119–120; *ejusdem.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 162, 422.

⁶ *Лонгинов А. В.* Князь Федор-Любарт Ольгердович и его потомки... – С. 2–7.

⁷ *Radziwiński Z. L.* Dodatkowe uwagi... – S. 35–36; *ejusdem.* Zdanie sprawy... – S. 6–7.

⁸ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 28, 115.

⁹ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 58–64; *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 325.

¹⁰ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 679.

¹¹ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 327–333.

бжесько-куявському воєводі Лукашу Гурці. Усупереч цьому повороту долі князівни її мати Беата з Костельця записала екс-зятю на вічність подаровані їй чоловіком замки Рівне, Берездово або Хлапотин, Сатиїв або Жорновно й півзамку Степана з належними до них округами. Приймаючи ці володіння, князь Слуцький почав робити тут деякі розпорядження, але на межі літа й осені 1560 р. його не стало й маєтки повернулися до тещі¹.

Кейстувовичі. З нащадків Гедиміна по лінії Кейстута одним із регіональних правителів Волині деякий час був Вітовт. Ягайло надав йому Луцьк, найбільше ймовірно, під час приїзду сюди на початку 1388 р.² Від оформлення своєї волі на письмі монарх відмовився тоді, тому в листі Скиргайлу Ольгердовичу, датованому 29 травня 1389 р., Вітовт фігурує як *князь городенський, берестейський та ін.*³ Подібне трапилося з мазовецьким князем Семовитом, який отримав Белзьку землю 1388 р., а привілей на неї — аж через вісім літ, після того як пішов на деякі самовільні кроки по закріпленню за собою цього надбання⁴. Не дочекавшись від Ягайла виконання обіцяного, наприкінці 1389 р. Вітовт утік до хрестоносців. У виданих там листах він виступає вже як *із Божої ласки князь Луцька й Городна*⁵.

У скарзі на Ягайла, записаній канцеляристами Ордену, Вітовт оповідав: після підтвердження князю Скиргайлу Троцького князівства «я теж просив у нього лист і привілей на землю, яку він мені дав, на ту Руську землю, яка належала Любарту, щоб я міг держати її»⁶. Генеральний староста Русі Ян із Тарнова та краківський воєвода Спитко з Мельштина, малопольські вельможі, що усвідомлювали вагу князя в справі реалізації Кревської унії і підтримали його прохання, почули від короля: «Я дав князю Вітовту землю до моєї волі; коли я захочу, то заберу від нього землю назад»⁷.

Повернувшись улітку 1392 р., після спроби силоміць зайняти престол Великого князівства, на батьківщину й зустрівшись із Ягайлом у поселенні Острів, Вітовт отримав батькову спадщину з додачею до неї Луцької землі

---

¹ Див. дослідження про Степанську волость.

² 27. 01. 1388 король датує тут одну з грамот (*Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 36–37), а 31. 01. 1388 приймає вже в селі Садово за 40 км від Луцька від свого брата Семена-Лінгвена присягу на вірність династії і короні Польщі (*Akta UPL.* – S. 16).

³ *Codex epistolaris Vitoldi...* – P. 18 (29. 05. 1389, Люблін).

⁴ *Janeczek A.* Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego... – S. 32.

⁵ *Codex epistolaris Vitoldi...* – P. 20 (19. 01. 1390; «von Gotis gnadin Herczog czu Luczik und czu Garthin»), 20–21, (19. 01. 1390; «von Gots gnaden Herczog zcu Lutzik und zcu Garten»).

⁶ SRP. – Т. 2. – S. 713 (1390; «vnd ich bat ouch czu herczogen Jagaln brife vnd priuilegien obir di lant di her mir gegeben hatte obir das Russche land, das Luwburten was gewest, das ich das behalden mochte»).

⁷ *Ibid.* – S. 713 (1390; «ich habe gegeben herczog Witawthen das land bis an minen willen, wen ich will zo will ich aber weder nemen von jm das land»).

й видав у зв'язку з цим свій присяжний лист, де фігурує вже як *князь литовський, пан троцький, луцький та ін.*¹ З подібним титулом виступає і його дружина Анна в листах про поруку за вірність чоловіка присязі².

Острівська угода поставила на порядок денний питання про компенсацію Скиргайлу за Троки, відповідь на яке знайшли під час зустрічі наприкінці року в Белзі, де король видав лист, яким погодив Скиргайла з Вітовтом³. У листі останнього читаємо, що він відступає братові короля свої гори Кременець і Стіжок та бере на себе обов'язок допомогти відібрати у Володимира Ольгердовича Київ. На цей раз Вітовт постає з титулом «із Божої ласки литовський князь, пан Луцька та інших земель»⁴.

Закріпившись у Луцьку, весною наступного року Вітовт поширив свою владу й на Володимирську землю, витіснивши звідси Федора Любартовича в Сіверську землю⁵. Чи дійшло до реалізації Белзької угоди в частині щодо Кременця й Стіжка, історичні джерела мовчать, та якщо Скиргайло встиг узяти вказані городи до своїх рук, то після його смерті наприкінці 1394 р.⁶ вони повернулися, очевидно, до Вітовта.

Степанські. Князі Степанські простежуються на Волині з другої половини 1380-х років. Гніздом їх був поліський город Степань, в якому наприкінці XIII ст. сиділо одне з відгалужень турово-пінських Рюриковичів. Чоловіча лінія роду обірвалася десь у середині XV ст., а остаточно він згас на князівні Марії зі Степанських, удові князя Семена Збаразького, яка після смерті чоловіка поселилася в Рівному й прибрала прізвище *Ровенська*, а померла десь наприкінці 1510-х років⁷.

Юзеф Вольф схилився до думки, що Степанські походили від Наримунта Гедиміновича⁸, Ян Тенговський вивів їх від Явнута Гедиміновича⁹, а Леонтій Войтович вважає, що вони могли бути нащадками руського князя Володимира Івановича, який сидів у Степані наприкінці XIII ст.¹⁰, та лист групи литовських династій 1387 р. угорському воєводі Галича, в якому князь Семен Степанський значиться як один із братів Вітовта¹¹, переконливо свідчить на користь належності останнього до Гедиміновичів.

¹ Akta UPL. – S. 26–27 (4. 08. 1392, Острів).

² *Ibid* – S. 27–28 (4. 08. 1392, Острів), 28–29 (4. 08. 1392, Острів).

³ Codex epistolaris saeculi decimi quinti... – T. 1, p. 1. – P.16–17 (6. 12. 1392, Белз).

⁴ *Ibid*. – P. 17–18 (6. 12. 1392, Белз; «von Gottes genaden Herzog zu Lithauen, Herr zu Luck und anderer Lande»).

⁵ Див. вище текст про Любартовичів.

⁶ Див. вище текст про Скиргайла.

⁷ Див. дослідження про Степанську волость.

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 366, 504.

⁹ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 194–195, 254.

¹⁰ Войтович Л. Княжа доба... – С. 365.

¹¹ Codex epistolaris Vitoldi... – P. 13 (11. 08. 1387).

Полубенські. На початку XVI ст. князь Василь Андрійович Полубенський понад два роки був володимирським намісником (1505—1507)¹. Рід, до якого він належав, відомий з 1480-х років². У 1570-х роках Полубенські вважали себе нащадками легендарного Палемона³. Починаючи з Кояловича, тривалий час їх виводили в літературі від полоцького князя Андрія-Вігунта Ольгердовича⁴. Юзеф Вольф відкинув цей родовід як хибний, але литовське коріння визнав імовірним⁵.

Нащадки регіональних князів Литви

Гольшанські і Дубровицькі. Із сучасних Гедиміну регіональних правителів Литви походив рід Гольшанських, гніздом якого був город Гольшани за 70 кілометрів на південний схід від Вільна. Перший достовірний репрезентант цієї спільноти — князь Ольгимунт, відомий із переказів литовсько-руських літописів та з патроніма свого сина Івана Ольгимунтовича, діяльність якого припадає на останню чверть XIV — початок XV ст.⁶ Гольшанські входили в оточення великих князів і впливали на здійснюваний ними політичний курс. 1440 р. під час династичної кризи, зумовленої загибеллю Сигізмунда Кейстуовича, Іванів онук Юрій Семенович зіграв ключову роль у передачі Ягайловому сину Казимиру осиротілого престолу⁷, а 1452 р. — у приєднанні до Великого князівства Свидригайлової держави⁸.

Просування роду на Волинь почалося з набуття Дубровиці. Наприкінці XII та в першій чверті XIII ст. цей поліський город був столицею одного з князівств турово-пінської гілки Рюриковичів⁹, у першій чверті XIV ст. потрапив, мабуть, разом із Пінськом до Наримунта Гедиміновича¹⁰, а в процесі перерозподілу між литовськими династами підвладних їм земель, реалізованого Вітовтом на грані XIV й XV ст., перепав Івану Ольгимунтовичу чи комусь із його синів¹¹. Десь у 1450-х роках згаданий вище Юрій

¹ Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... — Т. 3, zes. 5. — S. 120, nr 533.

² LM. — Kn. Nr. 4. — P. 28 (23. 11. 1486, Городно).

³ 1577 р. Іван Грозний писав Олександрю Полубенському: «А пишешься Палемонова роду» (*Іван Грозний. Послание Александру Полубенскому...*).

⁴ *Kojałowicz-Wijuk W.* Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego... — S. 193.

⁵ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 368–369.

⁶ *Ibid.* — S. 94–95.

⁷ ПСРЛ. — Т. 32. — С. 156.

⁸ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygień... — S. 175–180.

⁹ 1184 р. дубровицький князь Гліб Юрійович, брат пінського князя Ярослава, брав участь в поході на половців, а 1223 р. в битві на Калці загинув дубровицький князь Олександр Глібович (Літопис руський... — С. 333, 381, прим. 10).

¹⁰ *Puzyna J.* Narumunt Giedyminowiz... — S. 28, 33, 38.

¹¹ 1448 р. в Дубровиці начебто дожила віку Вітовтова вдова Юліана, яка була дочкою Івана Ольгимунтовича (*Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 96).

Семенович отримав від Казимира Ягайловича суміжну з Дубровицею простору Степанську волость та розташовані далі на Волинь двори Золотийв, Подоляни, Горбаків і Краєво¹. У результаті поділу спадщини князя його син Іван започаткував гілку з резиденцією в Дубровиці, син Олександр — у дворі Лебедів за 50 кілометрів на схід від первісного гнізда, а син Семен — у Степані². Після смерті останнього († 1505) Степанську волость та вказані вище волинські двори родина поділила на три частини, але 1511 р. великий князь Олександр відібрав ці надбання, мотивуючи тим, що вони надавалися свого часу тільки «до волі» монарха, і надав їх заново Костянтиніві Острозькому, жонатому на Семеновій дочці Тетяні / Ганні³.

Крім Степаня з волостю та названих вище дворів, Гольшанським належали на Волині й інші володіння. Зокрема, дружина Семена Юрійовича князівна Настасія зі Збараських записала йому на вічність двори Забороль і Городок у Луцькому та Коськів у Полонському повітах⁴, а великий князь Олександр надав у Луцькому повіті масток Головин⁵. Набуті князем володіння успадкувала його дочка⁶. На останню перейшли також права на спадщину її бабусі по матері княгині Марії Ровенської⁷. Двір Городок князівна Гольшанська віддала Києво-Печерському монастиреві⁸, а решта масток залишилися її синові Іллі Острозькому⁹.

Після смерті Семена Юрійовича Гольшанського († 1556), на якому в чоловічій лінії рід згас, Дубровицька волость перейшла до його сестри Марії, заміжньої за луцьким повітником Михайлом Тихновичем Козинським¹⁰. Та цей комплекс масток тривалий час становив окрему територіальну одиницю, недосяжну для регіональних властей Великого князівства Литовського, а в середині 1560-х років у результаті адміністративно-територіальної реформи опинився в Пінському повіті Берестейського воєводства¹¹. На Волині Марія Юріївна з Гольшанських мала двір Осьмиговичі з кількома селами та мастки Пруси й Іваня, які їй подарував згаданий вище чоловік¹².

¹ Див. дослідження про Степанську волость.

² *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 98–99.

³ Див. дослідження про Степанську волость.

⁴ AS. – Т. 1. – С. 89 (18. 01. 1489, Степань).

⁵ *Ibid.* – S. 123–124 (27. 06. 1502, Новий Двір).

⁶ Див. дослідження про Степанську волость.

⁷ Див. дослідження про Ровенську волость.

⁸ AZP. – Т. 2. – С. 119–120.

⁹ Див. дослідження про Степанську волость.

¹⁰ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 11–112 (Вільно, 15. 05. 1558).

¹¹ *Крикун Н. Г. Административно-территориальное устройство...* – С. 47–50.

¹² Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 316–318 (Вільно, 29. 06. 1558). Першим чоловіком князівни Гольшанської був Андрій Монтовт, другим – Михайло Козинський, третім – Андрій Курбський (*Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 112–113).

Крім володінь та шлюбних зв'язків, інтеграцію нащадків Івана Ольгимунтовича в життя Волині зумовлювали також тривале перебування Семена Юрійовича на урядах луцького старости й маршалка Волинської землі¹, а його племінника Павла Олександровича — на кафедрі католицького єпископа в Луцьку, посідання якої 1536 р. послужило сходиною для виходу на столичну кафедру².

В актових джерелах XV ст. Гольшанські фігурують переважно під власними іменами в поєднанні їх із патронімами, а в наступному столітті — і під прізвиськом, утвореним від назви первісного родового гнізда. Гілка, яку започаткував Іван Юрійович, час від часу виступає також під прізвиськом, похідним від топоніма Дубровиця.

Роди руського династичного походження

Рюриковичів, які проживали б на Волині за правління Романовичів і після появи тут Гедиміновичів залишилися б у своїх гніздах, серед знаті регіону не виявлено. Якщо вони були, то хіба що серед тих родів, походження яких нині дискусійне або взагалі невідоме.

Друцькі. З князів із достовірно руським корінням із-поза меж Волині першими проникли сюди Друцькі. Ця аристократична спільнота, яка розпалася з часом на кілька гілок, відомих під окремими прізвиськами, походила від Рюриковичів Полоцької землі³. Її репрезентанти з'явилися в регіоні ще в 30-х роках XV ст. Зокрема, князь Балабан, якого Юзеф Вольф ототожнив із Михайлом Семеновичем Друцьким на прізвисько *Лобан*⁴, разом з якимсь князем Василем улітку 1431 р. очолював у Кременці загін прихильників Свидригайла⁵, але пустити тут коріння він, очевидно, не встиг, оскільки загинув 1 вересня 1435 р. у битві під Вількомиром⁶.

Путяти. Наприкінці 30-х років XV ст. в оточенні Свидригайла на Волині перебував Балабанів брат Іван⁷, що мав також поширене свого часу

---

¹ Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 5. – S. 96, nr 364, 366.

² Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 103–104.

³ Аналіз повідомлень історичних джерел та літератури про Друцьких, яких виводять як від руських, так і від литовських династій, див.: Кузьмин А. В. Опыт комментария к актам Полоцкой земли... – С. 56–58, 66.

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 7, 57.

⁵ Ян Длугош повідомляє про загін Василя й Балабана, що вийшов у серпні 1431 р. з Кременця й напав на поляків під час їх перепочинку в поході з Луцька на Кременець на острові під селом Іваня (*Dlugosz J. Roczniki...* – Ks. 11 i 12. – S. 42; «Tiwaneye»).

⁶ ПСРЛ. – Т. 32. – С. 155; т. 35. – С. 58, 77, 107, 142, 164, 190.

⁷ Розов В. Українські грамоти... – Т. 1. – С. 141 (23. 04. 1438, Луцьк); Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 4 (9. 05. 1438, Кременець).

некалендарне ім'я Путятя, яке переросло потім у прізвище частини нащадків. В історичних джерелах він фігурує як *Іван Путятя*, *Іван Путятя Семенович* та *Путятя Семенович*¹. Двоє синів Івана Семеновича залишились у Полоцькій землі й започаткували там нові роди Горських і Толочинських. З інших двох, відомих як Путяті / Путятичі, Дмитро перебрався в Київську землю й помер там на уряді воєводи, не залишивши нащадків; Іван, який фігурує в історичних джерелах як *Путятя*², *Путятя Іванович*³ та *Іван Путятич*⁴, затримавшись на Волині, служив тут луцьким городничим, підстаростою, ключником, перемильським намісником⁵. Продовжений ним рід згас десь у 1580-х роках на правнучці Ганні, вдові князя Андрія Петровича Масальського⁶. Гніздом Путят був розташований на Горині маєток Тучин. За старостування в Луцьку Семена Гольшанського князь Путятя вислужив ще село Мосор⁷.

Любецькі. Племінник Михайла та Івана Семеновичів Друцьких, якого звали Василь Григорович⁸, був жонатий на дочці знаного свого часу пана Юрші. Сестра його дружини на ім'я Федька, яка спочатку була замужем за князем Михайлом Степанським, а потім за впливовим волинським землевласником Олізаром Шиловичем⁹, 1487 р. виклопотала у великого князя Казимира дозвіл віддати залишений їй другим чоловіком маєток Любчо «прирожоным своим, кому бы она хотела»¹⁰, а наступного року записала його синові сестри Богдану Васильовичу¹¹. У зв'язку з передчасною смертю останнього та відсутністю в нього дітей 1500 р. великий князь Олександр передав Любчо «по близкости» його братові Роману¹². Діти останнього фігурують уже як князі *Любецькі*¹³, але інколи дехто з його нащадків користувався також прізвищем *Виденицький* / *Видиницький* / *Видуницький*¹⁴,

¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 61.

² AS. – Т. 1. – S. 50, 61 (1458, 1466).

³ Ibid. – S. 69–70, 82 (1475, 1483).

⁴ Ibid. – S. 85, 86, 92, 132 (1487, 1487, 1490, 1506); т. 3. – S. 68–69, 91–92, 99–100, 138 (1509, 1511, 1512, 1516).

⁵ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 61–62.

⁶ Заповіт княгині Ганни Масальської датований 20. 06. 1576 р. (*Stecki T. J. Z boru i stepu...* – S. 162), але 8. 02. 1584 р. вона клопоталася ще в Луцькому гродському уряді за свою родичку (Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 3 – С. 415–416).

⁷ ЛМ. – Кн. 561. – С. 186 (згадка про надання села).

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 59, 202.

⁹ Див. дослідження про Степанську волость.

¹⁰ AS. – Т. 1. – S. 140–141 (11. 11. 1487, Луцьк).

¹¹ Ibid. – S. 142 (17. 07. 1488, Рівне).

¹² ЛМ. – Кн. №. 6. – Р. 259 (6. 08. 1500, Оболці).

¹³ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 148–149 (1528, Василь і Богдан Романовичі).

¹⁴ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 370 (1528, Василь і Богдан Романовичі); Wolff J.

похідним від назви маєтку Видиничі в Полоцькій землі. З кінця першої половини XVI ст. Любецькі починають фігурувати як *Друцькі-Любецькі* та *Любецькі-Друцькі*¹. У середині XVII ст. на Волині їх знали уже переважно під комбінованим прізвиськом².

Крокотки. Рід започаткував Іван Дмитрович Крокотка³, виходець зі смоленських Рюриковичів⁴, який 1484 р. вислужив у великого князя Казимира маєток Яловичі в Луцькому повіті, що належав раніше вдові Свидригайла⁵. Нашадки князя додавали до принесеного ним прізвиська складову, похідну від назви нового гнізда⁶, якою інколи користувалися також як самостійним прізвиськом⁷. Десь наприкінці XVI ст. з вимиранням дочок Якова Крокотки-Яловицького рід згас⁸.

Тверський князь. Деякий час великий князь тверський Михайло Борисович, який восени 1485 р. втік з оточеної московськими військами столиці в Литву⁹, держав у Перемильському повіті двір Печихвости¹⁰. У договорі з Москвою, укладеному на початку 1494 р., Олександр Казимирович обіцяв не випускати гостя зі своїх володінь, а в разі виїзду його не приймати назад¹¹. Далі про емігранта не чути вже. Оскільки Михайло Борисович не залишив на новій батьківщині нащадків, десь на початку XVI ст. згаданий двір перейшов у чужі руки¹².

Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 206 (1528, 1551, Дмитро Романович), 207–208 (1547, 1551, 1555, 1561, Іван Романович); Памятники... – Т. 1. – С. 139 (1551, Іван Богданович Видинський; копія латинкою).

¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 204–205, 209 (1549, 1556, 1565, Ганна Романівна; 1556, Іван Богданович), 210 (1586, Павел Янушович); Грамоты великих князей литовских... – С. 13 (1569, Ганна Романівна); РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 201, арк. 90–90 зв. (1596, Григорій Іванович посмертно); Памятники... – Т. 1. – С. 7 (1619, Павел Григорович); *Баранович О. І.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 66 (1629, *той самий*).

² Національно-визвольна війна... – С. 80, 209, 252, 331, 454 (1649, 1650, 1651, Іоан / Ян; 1652, Іоанова вдова Настазія; 1655, Миколай).

³ У Литовській метриці – Іван Кропотка (ЛМ. – Кн. № 4. – Р. 72, 73, 74; 1488).

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 185.

⁵ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 106 (28. 09. 3-го індікту, Троки). Патронім реципієнта див. у підтвердженні надання (*там же*. – С. 107; 4. 07. 1496).

⁶ ЛМ. – Кн. 561. – С. 134 (1545, Яків Васильович).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 6 (1569, удова Якова Васильовича).

⁸ *Там же*. – Ч. 8, т. 4. – С. 105 (1578, остання згадка).

⁹ *Хорошкевич А. Л.* Русское государство... – С. 82; *Клюг Э.* Княжество Тверское... – С. 365–368.

¹⁰ ЛМ. – Кн. № 8. – Р. 268 (1508, згадка про належність маєтку Печихвости в минулому за наданням Казимира князю Михайлові Тверському).

¹¹ ДДГ. – С. 331 (5. 02. 1494).

¹² ЛМ. – Кн. № 8. – Р. 197 (27. 04. 1507, Краків; підтвердження Ваську Бокію).

Масальські. У другій чверті XVI ст. титуловану знать регіону поповнили князі Масальські, що становили одне з відгалужень чернігівських Рюриковичів, гніздом якого був Мосальськ у верхів'ї Оки. Під тиском Москви в другій половині XV ст. окремі з них перебралися на Смоленщину, а пізніше перемістилися звідти вглиб Великого князівства Литовського й започаткували кілька гілок¹.

На Волинь рід проник трьома шляхами. Один із них проклав Іван Васильович Масальський. Оженившись десь у 1520-х роках із князівною Ганною Іванівною Корецькою, що успадкувала після батька половину замку Корець і третину двору Торговиця з належними до них сільськими округами, він переселився сюди й заклав тут волинську гілку роду². У переписі литовського війська 1528 р. князь фігурує під подвійним прізвищем *Масальський-Корецький*³. У зв'язку з постійними конфліктами з родичами 1532 р. подружжя Масальських виклопотало в монарха дозвіл на заміну своєї половини Корецької волості на інші маєтки⁴. З часом заснована Іваном Васильовичем гілка зветься нанівець. 1629 р. його нащадки мали на Волині тільки село Велничі, де було всього лиш 10 димів підданих⁵. На початку 1650-х років у Луцьку часом забували вже титулувати їх князями⁶.

Петро Тимофійович Масальський, гніздом якого був вислужений батьком город Друя в Полоцькій землі⁷, десь наприкінці першої третини XVI ст. одружився з князівною Оленою Андріївною Сангушко, батько якої займав уряди володимирського старости й маршалка Волинської землі, а щоб мати на чому записати їй оправу, придбав у Володимирському повіті маєток Ісчовно⁸, але місця проживання не змінив. Син Андрій наприкінці 1550-х років уступив у шлюб з удовою Богдана Семашка князівною Ганною з Путят, якій належали на Волині замок Тучин із волостю та інші маєтки⁹. Князь отримав від дружини запис і 1569 р. присягав у Луцьку у зв'язку Люблінською унією на вірність Польській короні як власник маєтку Тучин¹⁰. Після смерті Андрія Петровича († 1571) започатковану ним лінію продовжила єдина дочка Марина, згадана 1582 р. як дружина шляхтича Юрія Бокія¹¹.

¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 231–232; *Бранденбург Н. Е.* Род князей Мосальских... – Ч. 1. – С. 1–30; *Кром М. М.* Меж Русью и Литвой... – С. 50–53.

² Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 234–236.

³ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года... – С. 149.

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 234 (6. 06. 1532).

⁵ *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 72.

⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 385, 400 (пан Василь Масальський, 1650, 1651).

⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 249.

⁸ AS. – Т. 4. – С. 35–36 (квит за компенсацію виправи, 10. 06. 1636, Вільно).

⁹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 251.

¹⁰ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 9.

¹¹ *Бранденбург Н. Е.* Род князей Мосальских... – Ч. 2. – С. 31.

Троюрідний брат згаданого вище Івана Васильовича князь Іван Федорович Масальський на прізвисько Мунча¹, батько якого вислужив у Городенському повіті село Алексійчичі й перетворив його в гніздо нової гілки роду², 1539 р. вступив у шлюб із дочкою землевласника Кременецького повіту Богданою Боговитин, що успадкувала на Волині частину просторого маєтку Шумськ³, а 1543 р. придбав суміжне з ним село Ісерна⁴, але залишився жити в маєтку під Городно⁵. Улітку 1571 р., незадовго до смерті князя, діти з'їхалися до нього й поділили материну спадщину, волинська частина якої складалася з невеличкого замку Ходаки та містечка й десяти сіл⁶, а пізніше розпродали свої частини. Найдовше серед землевласників Волині протрималася, здається, Ганна з Масальських, заміжня за Каспером Клодинським, яка продала свою частину останньою з родини⁷.

Пронські. У середині 1540-х років київський воєвода Семен Пронський, предки якого походили з Рязанської землі, але під тиском Москви в середині XV ст. перебралися у Велике князівство Литовське⁸, завдяки шлюбу з дочкою земського підскарб'я Великого князівства Федорою Богушівною Боговитин отримав доступ до успадкованих нею на Волині володінь і навіть заснував тут місто Берестечко⁹. Хоча після смерті князя († 1555) його вдова двічі виходила заміж, її маєтки залишилися синові з першого шлюбу Олександр¹⁰. У 1630-х роках зі смертю князя Олександра-Октавіана Олександровича Пронського рід згас¹¹.

Курбські. На грані 1563—1564 рр. у Великому князівстві Литовському з'явився виходець із ярославських Рюриковичів князь Андрій Михайлович Курбський, один із воєвод Івана Грозного у війні з Литвою за Лівонію¹². Через кілька місяців сановний перебіжчик отримав «на виховане» розташований на Волині замок Ковель із належними до нього містами, дворами й селами¹³. У лютому 1567 р. Сигізмунд Август надав уже князю

---

¹ Не знаючи патроніма князя, Юзеф Вольф помилково вважав його сином Івана Васильовича Масальського (*Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 235–236).

² АЗР. – Т. 2. – С. 67 (3. 10. 1509, Львів).

³ Див. далі дослідження про рід Боговитинів.

⁴ ANKг, ASang., rkps 88, s. 41 (перегест листа в інвентарі архіву Острозьких).

⁵ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 240.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 87 зв.–88 зв.

⁷ Там само, кн. 12, арк. 88 зв.–93 (8. 07. 1594).

⁸ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 399.

⁹ Архів ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 47–48 (7. 06. 1547, Вільно; локаційний привілей).

¹⁰ Див. далі дослідження про рід Боговитинів.

¹¹ 1631 р. князь склав заповіт (*Довбищенко М. В. Волинська шляхта...* – С. 583), 1638 р. його не було вже серед живих (*Boniński A. Poczet rodów...* – S. 262).

¹² *Ивантшиев Н. Предисловие...* – С. III–IV.

¹³ *Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского...* – Т. 2. – С. 194 (4. 07. 1564, Більськ).

та його нащадкам «мужчизного рожаю» ці володіння на вічність¹, а в листопаді додав до них Смідинську волость². Сам мігрант виставляє себе здебільшого як *Курбський-Ярославський*³, іноді як *Курбський-Ярославський і Ковельський*⁴, а в документах із канцелярії монарха та в книгах судово-адміністративних установ Волині спочатку фігурує як *Курбський*⁵, пізніше — як *Курбський-Ярославський*⁶. Після смерті князя († 1583) належні йому на Волині маєтки перейшли до вдови Олександри із Семашків⁷, що мала з ним дочку й сина⁸. Утративши влітку 1585 р. Смідинську волость⁹, а влітку 1590 р. — Ковельський маєток, родина Курбського виїхала в Литву¹⁰.

Подгорські. 1564 р. виходець із Московського царства князь Григорій Федорович Подгорський отримав від великого князя литовського у волості Кременецького замку частину села Воронівці. Від назви поселення пішло прізвище *Вороновецький*, під яким він інколи фігурує в джерелах. Утративши з часом титул, наприкінці 1640-х років нащадки цього мігранта сиділи ще на невеличких частинах двох сіл у Кременецькому повіті¹¹.

Пузини. Напередодні Люблінської унії князь Юрій Богданович Пузина, виходець із-під білоруського Клецька, глибше коріння якого йшло зі Смоленської землі¹², оженився з удовою Марією з Лешницьких Тороканівською та осів у її володіннях у Кременецькому повіті, а після смерті дружини ще раз уступив у шлюб, перебрався у Володимирський повіт і залишив там нащадків¹³, які з 1630-х років додавали до успадкованого прізвища складову з *Козельська*¹⁴, що мала нагадувати про витoki роду¹⁵. Інтеграції в

¹ Там же. – Т. 1. – С. 10–12 (25. 02. 1567, Книшин).

² Там же. – С. 13–15 (23. 11. 1567, Радошковичі).

³ Там же. – С. 29 (1571), 35, 39 (1572), 72, 75 (1576), 88, 90, 93 (1577), 103, 105, 111, 115–118, 120, 123, 126, 128 (1578), 170, 173, 176 (1579), 241 (1583).

⁴ Там же. – С. 27 (1570), 37 (1572), 191 (1581), 228 (1583).

⁵ Там же. – С. 1, 3, 6, 10, 13, 16, 22, 32, 40, 46, 52 (і далі).

⁶ Там же. – С. 54, 58, 63 (1575), 65, 69, 83, 85 (1577), 93, 95, 122, 135, 136, 139 (1578), 180 (1579), 189 (1580), 201, 216 (1581), 222, 224, 226 (1582).

⁷ Увід княгині в спадщину чоловіка завершено 23. 05. 1583 (там же. – С. 245–247).

⁸ Там же. – С. 230.

⁹ Там же. – С. 272–273 (1. 07. 1585, Смідин).

¹⁰ *Иванишев Н.* Предисловие... – С. XXXVI–XL.

¹¹ Див. далі дослідження про вихідців із Московського царства.

¹² *Wolff J.* Książowie litewsko-ruscy... – S. 93–94, 405–407; *Пташицкий С. Л.* Князь Пузины... – С. 9; *Власьев Г. А.* Потомство Рюрика... – Т. 1, ч. 1. – С. 349–352.

¹³ *Собчук В. Д.* З історії землеволодінь шляхетських родів... – С. 352–353.

¹⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 229 (1638, Юрій Юрійович); *Макарий (Булгаков).* История Русской церкви... – Кн. 6. – С. 539 (1638, Олександр / Афанасій Юрійович); *Памятники...* – Т. 4, ч. 1. – С. 54 (1641, Михайло Юрійович).

¹⁵ Про Козельське князівство у верхів'ї ріки Оки див.: *Цемушаў В. М.* Вярхоўскія княствы... – С. 476–477.

життя регіону сприяла активна участь у релігійному житті, зокрема перебування Юрієвого сина Олександра (чернече ім'я Афанасій) на кафедрі православною луцького й острозького владики (1633—1650)¹.

Соломерецькі. Князі Соломерецькі, які походили зі смоленських Рюриковичів, успадкували на Волині частину маєтків шляхетського роду Гостських, що вимер 1635 р. Удова смоленського каштеляна Миколая-Лева Соломерецького княгиня Раїна з Гостських частину цих володінь порозпродавала й позаписувала, а решту поділила 1640 р. між дочками, що носили вже, правда, прізвища своїх чоловіків².

Аристократія з чужоземними князівськими титулами

Радивили³. З аристократії Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, що виклопотала собі князівські титули в інших державах, на Волині володіли маєтками тільки Радивили. Цей рід заснував литовський боярин Радивил Остикович, який жив у другій-третьій чвертях XV ст. На початку наступного століття в результаті поділу внуками спадкових володінь спільнота розпалася на три гілки. Репрезентант першої з них Миколай Миколайович Радивил 1518 р. отримав від імператора Священної Римської імперії Максиміліана I титул *князя на Гоньондзі й Меделях*⁴. У зв'язку з обривом чоловічої лінії цієї гілки 1547 р. канцлер Великого князівства Миколай Янович Радивил виклопотав в імператора Карла V для свого двоюрідного брата Миколая Юрійовича Радивила титул *князя на Біржах і Дубинках*⁵, а для себе — привілей римського короля Фердинанда I на спадковий титул *князя на Олиці й Несвіжі*⁶, і Сигізмунд Август підтвердив ці надбання⁷.

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 226 (14. 03. 1633); *Макарий (Булгаков)*. История Русской церкви... – Кн. 6. – С. 539–540.

² Див. далі дослідження про рід Гостських.

³ У писемних пам'ятках руською мовою, які містять згадки про цей рід, уживається форма *Радивил*. У джерелах латинською мовою, що дійшли до нас із XV ст., теж домінує кореневе *-d-* (*Rodywil, Rodwil, Radiwil, Radivvil, Roduilovicz, Radivilloni*), а *-dz-* уперше вжите в листі великого князя Олександра 1499 р., писаному, можливо, вихідцем із Корони (*Radzywylowycz*). У похідній від прізвища народній назві містечка й залізничної станції *Радивилів*, попри те, що офіційна назва польською мовою *Radziwiłłów*, а російською – як до революції, так і за радянського часу – *Раздзивилов*, кореневе *-d-* протрималося в українській мові до наших днів. Литовці користуються формою *Radvila*. З огляду на сказане думаю, що в сучасних текстах українською мовою, в яких рід згадується в контексті XV – XVII ст., його прізвище слід передавати з опорою на тодішню кириличну форму, а не похідну від неї польську.

⁴ *Zielińska T.* Radziwiłłowie herbu Trąby... – S. 4–6.

⁵ *Górzyński S.* Rodzina Radziwiłłów... – S. 46 (10. 12. 1547, Аугсбурґ).

⁶ *Ibid.* – S. 47 (14. 12. 1547, Аугсбурґ).

⁷ *Ibid.* – S. 47 (25. 01. 1549).

Радивили проникли на Волинь кількома шляхами. Один із них намітив Петро Янович Монтигердович, який під час перебування наприкінці XV ст. на посадах маршалка Волинської землі та луцького старости вислужив тут маєток Олика в Луцькому повіті, а під Кременцем придбав села Дунаїв¹, Куликів і Рудка². Після його смерті († 1497) ці володіння залишилися синові Яну, але той загинув 1500 р. в битві на ріці Ведроші, тому їх успадкувала дочка, заміжня за Станіславом Кишкою³. Під час поділу 1523 р. дітьми її спадщини зазначені маєтки перепали дочці Ганні, удові Яна Радивиля⁴. 1533 р. спадщина останньої перейшла до її синів Миколая і Яна Яновичів⁵. Села під Кременцем того самого або на початку наступного року брати Радивили продали віленському біскупу Яну⁶, але десь у 1550-х роках Миколай Янович придбав у Луцькому повіті частину маєтку Опарипси й заснував тут місто Радивилів, навколо якого невдовзі склався невеличкий комплекс поселень⁷, а 1562 р. взяв у князя Олександра Сангушка в заставу поліський маєток Яблонне на південний схід від Степанської волості Острозьких⁸. 1586 р. сини князя уклали угоду про створення в успадкованих ними володіннях Несвізької, Клецької та Олицької ординацій⁹. 1620 р. олицький ординат Альбрехт-Станіслав Радивил придбав згаданий вище маєток Яблонне на вічність¹⁰, а Радивилівську волость, що становила алодіальний маєток і могла відчужуватися, десь у той самий час продав¹¹.

Репрезентанту біржанської гілки Миколаю Юрійовичу в середині 1540-х років належав під Луцьком маєток Гаштовтова Полона¹², який він міг отримати від сестри Барбари, удови троцького воеводи Станіслава Гаштовта¹³.

¹ AGAD, pergamin nr 8405 (4. 02. 1488; датовано 6-м індіктом).

² *Karczewski J.* Replika ze strony jeneralnego prokuratora... – S. 199.

³ *Pietkiewicz K.* Wielkie księstwo Litewskie... – S. 88.

⁴ *Malczewska M.* Latyfundium Radziwiłłów... – S. 75–76.

⁵ *Ibid.* – S. 80.

⁶ AGAD, pergamin nr 4795.

⁷ *Собчук В. Д.* З історії землеволодінь шляхетських родів... – С. 356–358.

⁸ *Jablonne...* – S. 347 (25. 04. 1562).

⁹ *Melen A.* Ordynacje w dawnej Polsce... – S. 9; *Zielińska T.* Radziwiłłowie... – S. 15–16; 1589 р. сейм ухвалив постанову про утворені Радивилами ординації (VL. – Т. 2. – F. 1284). Ординаціями називали комплекси маєтків, вилучені за згодою сейму з-під загальних норм права й переведені на спеціальні статuti, що забороняли будь-яке відчуження належної до них нерухомості та успадкування її тільки найстаршими синами (інші діти отримували маєтки за межами ординацій або грошові компенсації).

¹⁰ *Jablonne...* – S. 347 (15. 05. 1620, Люблін).

¹¹ *Собчук В. Д.* З історії землеволодінь шляхетських родів... – С. 356–358.

¹² В описі Луцького замку згаданий «городня пна Миколаа Юревича, подчасного гсдрьского, з ыменя его с Полоное» або з «Полоное Кгаштолтовы» та право збору в цьому маєтку мита (ЛМ. – Кн. 561. – С. 137, 139, 151, 167).

¹³ *Pociecha W.* Gaszold Stanislaw... – S. 303.

Роди, походження яких дискусійне або взагалі невідоме

Острозькі і Жаславські. Першим достовірним представником Острозьких, що три століття становили один із найвпливовіших кланів аристократії України, є князь Данило з оточення Любарта Гедиміновича, який воєни 1366 р. скріпив своєю печаткою договір володаря Волині з королем Казимиром III¹. З огляду на ім'я, соціальний статус та час і географію діяльності цього вельможу гіпотетично ототожнюють із сановником Галицької-Волинської держави Данилом з Острова, одним з ініціаторів залучення 1340 р. руською знаттю військ Золотої Орди до боротьби із зазіханнями Кракова на спадщину Романовичів².

Репрезентанти перших поколінь роду позначаються в історичних джерелах здебільшого тільки власними іменами або поєднаннями їх із патронімами. На грані XIV—XV ст. у латиномовних текстах їх починають ідентифікувати також за допомогою словосполучення з *Острога*³, а князем Острозьким уперше названий Данилів онук Василь у грамоті Віговта 1428 р.⁴ Далі він та його нащадки на відміну від багатьох своїх сучасників постійно користувалися вже прізвиськом, похідним від назви родового гнізда.

Хоча серед володарів Острога відомі особи, що залишили по кілька дітей, загалом рід був мало репродуктивним, відтак не мав стільки ліній, як деякі інші клани. Найпомітнішу з гілок, яка відділилася в окрему кровну спільноту з іншою назвою та іншою сфрагістичною символікою, становили князі Жаславські⁵. Започаткував їх Данилів правнук Юрій Васильович Острозький, який після поділу з братом Іваном на початку 1460-х років спадкових володінь⁶ перемістився в Жаславль і з часом перейшов на прізвисько, похідне від назви нового гнізда.

¹ Розов В. Українські грамоти... – Т. 1. – С. 14.

² Czarnkow J. de. Chronicon Polonorum... – P. 621–622, 629.

³ Zródła do dziejów polskich... – Т. 1. – S. 150–151 (1393; «illustri Fedorio de Ostrow»); Akta UPL. – S. 48 (1403; «Fedorio Danielis de Ostrog»).

⁴ AS. – Т. 1. – S. 29. У грамотах Ягайла і Ядвіги князю Федору Даниловичу на Острог згадані «sui progenitores duces ostrogovienses» (*ibid.* – S. 5, 15; 1386, 1393), але вжите в цих актах слово «ostrogovienses» становить ще відтопонімний прикметник, а не назву роду. У літописній оповіді про звільнення Свидригайла 1418 р. з в'язниці фігурує «князь Дашко Феодоровъ сынъ Острожьского» (ПСРЛ. – Т. 6, вып. 1. – Стб. 540–541), та цей наратив з'явився дещо пізніше.

⁵ Оскільки в пам'ятках староукраїнською мовою поселення, якому судилося стати гніздом роду, фігурує під назвами *Жеславль*, *Жослаль* і *Жаславль*, а сам він – під прізвиськом у формах *Жеславський*, *Жославський* й *Жаславський* із домінуванням у давніших текстах літери *-e-* в першому складі, а в пізніших – літери *-a-*, користуємося останньою з них замість поширеної в літературі сполонізованої форми *Заславський*.

⁶ 1463 р. один із братів продав іншому частину володінь, отриманих, очевидно, під час поділу (AS. – Т. 1. – S. 44; 20. 04. 1463, Берестя; уточнення дати: *ibid.* – S. 160).

Хоча обидва роди час від часу перебували в довготривалих «війнах» за маєтки, вони пам'ятали про спільні витоки. На початку 1550-х років Юрій онук Кузьма наголошував, що входить у «дом Устрозский»¹, у наступному десятилітті його син Януш відмовився від старої версії сфрагістичного символу роду на користь зображення, яким користувався вже Костянтин Острозький², а в XVII ст. нащадки їх додавали навіть у свої імена складову «з Острога»³. Острозькі, у свою чергу, у 1570-х роках включили у герб використовуване вже родичами зображення вершника-змієборця⁴.

На початку XVII ст. Евфрузіна з Острозьких вийшла заміж за Олександра Жаславського. Унаслідок цього шлюбу та передчасної смерті інших репрезентантів обох родів половина володінь першого з них, яка зусиллями князя Януша Острозького була перетворена в ординацію, і всі маєтки другого злилися з часом у велетенську латифундію.

Перший із кланів судилося завершити вдові великого литовського гетьмана Яна-Кароля Ходкевича князівні Анні-Алоїзі з Острозьких, зі смертю якої на початку 1654 р. він остаточно згас⁵, а другий обірвався на вдові великого коронного маршалка Юзефа-Кароля Любомирського княгині Теофілі-Людвіці з Жаславських († 15. 11. 1709)⁶.

Тривалий час Острозькі й Жаславські не переймалися, здається, своїми витоками, а сучасні їм інтелектуали теж не проявляли інтересу до коріння обох родів. Показове у цьому відношенні похвальне слово «вдатному князю» Костянтину Івановичу Острозькому, написане близько 1515 р. У ньому згадані і біблійний цар Авія, і вірменський цар Тигран Великий, і македонський цар Александр та його «гетман» Антиох, а предки головного героя залишені автором поза увагою⁷. Та в середині 1540-х років на печатці Кузьми Жаславського з'являється зображення вершника-змієборця⁸, що становило відвертий натяк на династичне походження особи, якій вона належала⁹. У геральдичних композиціях на сторінках видань кінця 1570-х

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6314, арк. 18 зв. (1553).

² *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 12–14, 38–40, 46–51.

³ *Księgi nacyi polskiej...* – S. 32 (1600; тут: «na Ostrogu»); *Bersohn M.* *Studenci Polacy...* – Cz. 2. – S. 22 (1601; тут: «de Ostrog Zasławii»), 31 (без дати; тут: «dux in Ostrog et Zasław»); АВАК. – Т. 1. – С. 17, 39 (1603, 1614); Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 81 (1607), 86 (1608), 101 (1608), 114 (1616), 173, 200, 215 (1632); ч. 6, т. 1. – С. 372 (1611).

⁴ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 22, 24–28.

⁵ *Вихованець Т.* Ян-Кароль та Анна-Алоїза... – С. 344.

⁶ *Czarnańska I.* *Wiśniowieccy...* – S. 346.

⁷ ПСРЛ. – Т. 35. – С. 126–127.

⁸ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 41–42 (1546, 1551).

⁹ Символічні зображення вершника, озброєного мечем або списом, містили пізньосередньовічні печатки краківських і мазовецьких П'ястів, останніх Романовичів, Рюриковичів, які правили на півночі та північному сході Русі, частини Гедиміновичів та інших династій Європи (*Латпо-Данилевский А. С.* Печати... – С. 245–246, 248, 279–286;

років, фінансованих Василем-Костянтином Острозьким, цей вершник набуває форми святого Юрія¹, що могла натякати на кровну спорідненість із московськими династами. Сучасні обом родам автори генеалогічних і публіцистичних праць останньої чверті XVI та першої третини XVII ст., де хто з яких входив у їхнє оточення, прямо писали вже про них як про нащадків «короля Русі Данила»². Результатом цих зусиль стало переконання в приналежності обох кланів до Рюриковичів.

У пошуках відповіді на питання про походження Острозьких і Жаславських наука виробила п'ять версій: за першою з них, батьком згаданого вище Данила був син пінського князя другої половини XIII ст. Юрія Володимировича на ім'я Дмитрій³; за другою, вони походили від сучасного Рюрику безіменного варязького конунга, який осів на Волині й залишив тут нащадків⁴; за третьою, батько Данила — слонімський князь кінця XIII ст. Василько, якого вважають сином Романа й онуком Данила Романовича⁵; за четвертою, князь Данило був сином литовського князя Наримунта Гедиміновича, який у другому десятилітті XIV ст. сидів уже в Турові на Поліссі⁶; за п'ятою, батько Данила — князь Данило Мстиславович, онук Данила Романовича⁷.

У сучасній українській літературі побутують три версії: Наталя Яковенко вважає Данила Острозького сином турівського й городоцького князя Дмитра Наримунтовича⁸, Леонтій Войтович схиляється до того, що він був сином слонімського князя Василька⁹, а Ігор Мицько розвиває думку, за якою батько князя — Данило Мстиславович¹⁰. Польський учений Ян Тенговський категорично заперечує походження Данила від Наримунта Гедиміновича й відносить його до нащадків якоїсь зубожілої лінії волинських Рюриковичів¹¹. Його співвітчизник Даріуш Домбровський вважає

Купчинський О. Акти... – С. 147–148, 171, 176, 183, вкл. між стор. 172–173, рис. 10 б; вкл. між стор. 178–179, рис. 11–12; *Соболева Н. А.* Очерки... – С. 99–118; *Хорошкевич А. Л.* «Конные печати»...; *Лакиер А. Б.* Русская геральдика... – С. 76, 80–86, 90, 93; *Gutowski M.* Pieczęcie książąt litewskich...).

¹ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – Мал. 24–28.

² *Соболев Л. В.* Генеалогическая легенда рода Острожских... – С. 32–36.

³ *Максимович М.* Письма о князьях Острожских... – С. 88–89.

⁴ *Radziwiński Z. L.* Kniaziowie na Ostrogu i Zasławiu...

⁵ *Баумгартен Н.* Вторая ветвь князей Галицких...

⁶ *Пузына J.* Daniło ks. Turowski... – S. 251–253. Спочатку дослідник вважав, що батько Данила – Дмитро Наримунтович (*Пузына J.* O pochodzeniu kniazia Fedka ... – S. 81–82).

⁷ *Андрусак М.* Останні Романовичі...

⁸ *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 93, 305.

⁹ *Войтович Л.* Князя доба... – С. 510.

¹⁰ *Мицько І.* Синодики монастирів... – С. 12.

¹¹ *Teġowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 24–25.

безпідставним трактування слонімського князя Василька як сина Романа Даниловича¹, а про нащадків Данила Мстиславовича мовчить за браком згадок про них в історичних джерелах².

Головні-Острожецькі. Крім Жаславських, від володарів Острога могли походити ще Головні-Острожецькі. Першим документально засвідченим представником цієї спільноти є князь Іван Дмитрович на прізвисько *Лизинос*³, відомий на Волині з кінця 1430-х років⁴. В адресованому йому привілеї Свидригайла середини наступного десятиліття на маєткі в Луцькому повіті зазначено, що свого часу вони належали батькові⁵, а це дає підстави констатувати присутність роду в регіоні щонайменше з першої чверті XV ст.

Один із синів Івана Дмитровича був відомий під прізвиськом *Головня*, оскільки родина посмертно згадує його вдову як *княгиню Михайлову Головнину-Острожецьку*⁶. Михайлів син Петро фігурує здебільшого під власним ім'ям і патронімом, але інколи додає до них або прізвисько *Головня*, або топоантропонім *Острожецький* або поєднання цих компонентів. У наступному поколінні роду теж спостерігається різнобій в іменуванні, правда, обмеження власним ім'ям і патронімом уже не практикується⁷.

Одна з гілок нащадків Івана Дмитровича, започаткована його сином Глібом Лизиносовичем, обірвалася на внучці Василисі, вдові Івана Корецького, остання згадка про яку датується весною 1512 р.⁸ Інша, похідна від Михайла Головні, дожила десь до кінця XVI ст.: чоловіча лінія припинилася 1585 р. (зі смертю Михайлового правнука Андрія Федоровича Головні-Острожецького), а невдовзі вона повністю згасла⁹.

¹ *Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów...* – S. 137, 271–275.

² *Ejusedem. Genealogia Mściślawowiczów...* – S. 380.

³ *Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких...* – С. 145.

⁴ *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 150, przym. 4 (27. 03. 1438); *Розов В. Українські грамоти...* – Т. 1. – С. 139–141 (23. 04. 1438, Луцьк).

⁵ *Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких...* – С. 147–148 (20. 11, 1446, Несвіч).

⁶ *Karczewski J. Replika...* – Cz. 2. – S. 202.

⁷ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 132–134.

⁸ *AS.* – Т. 3. – С. 304–305 (20. 04. 1512, Торговиця).

⁹ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 134. У XVII ст. на білоруських землях Речі Посполитої проживав шляхетський рід на прізвище *Головня*, яке десь у 1620-х роках почав доповнювати складовими *-Острожецький* (*Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 134) та з *Острожця* (*Цітоў А. Пятаткі старажытнай Беларусі...* – С. 84). Ігор Тесленко припускає, що це могли бути нащадки князя Юрія Головні-Острожецького, який жив у першій половині XVI ст. (*Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких...* – С. 146), але опубліковані ним матеріали про боротьбу за спадщину останнього репрезентанта чоловічої лінії роду на Волині, здається, виключають таку можливість.

Щодо походження роду в науці є кілька припущень. Наталя Яковенко висловила здогад, що батько Івана Дмитровича міг бути рідним братом Данила з Острога й онуком Наримунта Гедиміновича¹. Олег Однороженко на основі подібності зображень на печатках схиляється до ототожнення його з однойменним сином Данила Острозького, полеглим 1399 р. в битві на Ворсклі². Ян Тенговський вважає, що рід міг започаткувати син соратника московського князя Дмитрія Донського в битві 1380 р. із золотоординськими військами на Куликовому полі Дмитрія Боброка-Волинського, що був, на думку вченого, сином Коріата Гедиміновича³. Ігор Тесленко схиляється до ототожнення батька Івана Дмитровича з князем Митьком із Кураша, в якому вбачає сина Федора Даниловича Острозького⁴, але вважає висловлені дослідниками аргументи на користь спорідненості Головнів-Острожецьких з Острозькими та проти неї поки-що «недостатніми для того, щоб дати остаточну відповідь на ключове питання» про витоки цього клану⁵.

Солідаризуючись із Тесленком в обережності у висновках, зазначимо, що наведені ним позитивні аргументи виглядають вагомішими від заперечень: на користь кровних зв'язків між обома аристократичними родами подібність іконографії печаток, схожість назв родових гнізд, розташування Острожця по сусідству зі старовинним маєтком володарів Острога під назвою Крупа, а також заяви Януша Острозького та родини останнього з Головнів-Острожецьких під час спору 1586 р. за його спадщину про кровний зв'язок між обома родами⁶, що базувалися, скоріше, на традиції, яка відображала дійсність, аніж на фікції, яка легко могла виявитися в суді, про що ті, на кого її розраховували, мали добре знати.

Четвертенські і Сокольські. Дехто з дослідників пробував зв'язати з Острозькими й князів Четвертенських. Перша достовірна постать в історії цього роду — князь Олександр Четвертенський, який наприкінці 1380-х років брав на поруки якогось Олехна Дмитровича⁷. У другій половині XV ст. Олександрів онук Федір Михайлович переселився в отримане ним під час поділу поселення Вишків і прибрав топоантропонім, похідний від назви нового гнізда, але діти повернулися на старе прізвище⁸, тому започаткована ним гілка в окремий рід не переросла. Натомість його брат Михайло,

¹ Яковенко Н. Українська шляхта... – 2 вид. – С. 305.

² Однороженко О. Князівська геральдика... – С. 70–71.

³ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 171.

⁴ Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких... – С. 145, прим. 60.

⁵ Там само. – С. 145.

⁶ Там само. – С. 149.

⁷ Codex epistolaris saeculi decimi quinti... – Т. 1, р. 1. – Р. 12 (12. 10. 1387, Луцьк); Розов В. Українські грамоти... – Т. 1. – С. 92 (12. 10. 1388, Луцьк).

⁸ LM. – Kn. Nr. 15. – Р. 69–70.

перебравшись у маєток Соколь, заснував там рід *Сокольських*¹. На згадку про своє коріння нащадки останнього інколи включали в імена складову з *Четвертні*². Сокольські вимерли ще наприкінці 1640-х років³, а Четвертенські дожили, здається, до наших днів.

За генеалогічною легендою, сформованою не пізніше початку XVII ст., Четвертенські були нащадками київських князів⁴. Щоб наголосити на цьому династичному корінні, з 1610-х років вони включали ім'я гіпотетичного предка в прізвище, унаслідок чого перетворилися у Святополк-Четвертенських⁵, а в наступному десятилітті розміщували вже на своїх печатках вершника-змієборця⁶, в якому сучасник убачав «богатира оздобного и збройного на коню на подобіє святого мученика Георгіа»⁷.

Юзеф Вольф схилився до думки, що Четвертенські походили від пінських або від степанських Рюриковичів другої половини XIII ст.⁸ Юзеф Пузина спочатку вважав згаданого вище князя Олександра сином Данила Острозького й батьком Івана Четвертенського та Василя Корецького⁹, а згодом дійшов висновку, начебто він не мав нічого спільного з пізнішими однофамільцями, що походили, на його думку, від князів Путят, і навіть не залишив нащадків¹⁰. Серед сучасних учених проблеми походження роду торкнулися Ігор Мицько, Леонтій Войтович та Олег Однороженко: перший із них вважає князя Олександра сином Данила Острозького й засновником роду Четвертенських¹¹; на думку другого, він міг бути сином пінського князя Василя Ярославича, реконструйованого за допомогою родоводів та пом'яника Супрасльського монастиря¹²; третій на основі зауваженої ще Пузиною подібності зображень на печатках¹³ теж припускає, що Олександр Четвертенський міг бути сином Данила Острозького¹⁴.

¹ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 36, 489. На початку XVI ст. Михайлових синів знали вже під новим прізвищем.

² АВАК. – Т. 20. – С. 247–250 (1614, Вільно); Пам'ятки... – Т. 3, вип. 1. – С. 158 (1619, Луцьк).

³ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 492.

⁴ *Гваньїні О.* Хроніка... – С. 410; *Копистенський З.* Присвята... – С. 334–336 (1623).

⁵ 1617 р. один із представників роду вписав себе в каталог членів Луцького братства під ім'ям *Feodor Swjatopolk x. Czetwertensky* (Памятники... – Т. 1. – С. 4).

⁶ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – С. 66 (1628).

⁷ *Копистенський З.* Присвята... – С. 338.

⁸ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 35.

⁹ *Пузина Я.* О происхождении князя Федка Ниевизького... – S. 81–82.

¹⁰ *Ejusdem.* Daniło ks. Turowski... – S. 253–254.

¹¹ *Мицько І.* Синодики монастирів... – С. 10–11, 14.

¹² *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 364.

¹³ *Пузина Я.* Daniło ks. Turowski... – S. 272.

¹⁴ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – С. 48–49.

Несвідські, Збараські, Вишневецькі, Порицькі і Вороницькі¹. Ще одну спільноту, коріння якої, попри тривалі зусилля вчених, залишається дискусійним, становлять князі Несвідські, предки Збараських, Вишневецьких, Порицьких і Вороницьких. Найдавнішими носіями цього прізвища, яке пробували виводити від назв села Несвіч під Луцьком², білоруського Несвіжа³ та однойменного з останнім поселення, що лежало начебто на подільському відтинку шляху зі Смотрича на Кременець⁴, вважають Григорія та Івана Несвізьких кінця XIV — початку XV ст.⁵

Десь на початку XV ст. другий із них або однойменний із ним репрезентант наступного покоління оженився на шляхтянці з Перемишльської землі Польського королівства Ярохні Бибельській, перебрався в належні їй володіння й започаткував там князів із *Передільниці*, що простежуються на території Корони до кінця 1470-х років⁶. Головний рід, який залишився на Волині, утратив у середині 1430-х років в умовах династичної війни у

¹ У писемних пам'ятках руською мовою перший із топоантропонімів трапляється у формах із кореневими *-з-*, *-д-* й *-ц-*, а латинською і старонімецькою — з кореневими *-s-*, *-c-* й *-cz-*. Див.: Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 38 (*Несвизьскии, 1388*), 42 (*Несвизьскии, 1388*); AS. — Т. 1. — С. 53–54 (*Несвизьскии, 1461*); РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 224 об. (*Несвєцкии, 1467* за копією 1583); Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 129 (*Несвидискии, 1434*), 132 (*Несвидьскии, 1435*); LM. — Кн. №. 3. — Р. 43 (*Несведьскии, 1454/1455*), 57 (*Несвидскии, 1449/1450*), 63 (*Несвидскии, бл. 1450*); kn. №. 20. — Р. 62 (*Несвидскии, 1537*); Akta UPL. — S. 47–48 (*de Nieswyes, 1403*); *Tęgowski J. Pochodzenie kniaziów Iwana i Fiodora Nieświckich...* — S. 130, przyp. 32 (*Nieswieczensis, 1410*); Русско-ливонские акты ... — С. 190 (*Nyesweczkoj, 1432*); AGZ. — Т. 1. — С. 32–33 (*Nyeswecensibus, 1478*). У науковій літературі слідом за Стадницьким і Вольфом цю родову назву передають здебільшого з кореневою *-ц-*. Ми надаємо перевагу формі *Несвідський*, найчастіше вживаній в автентичних пам'ятках руською мовою.

Топоантропонім *Вороницький* у текстах староукраїнською мовою пишеться переважно через *-и-* в третьому складі.

² *Stadnicki K. Synowie Gedymina...* — S. 205–206, przyp. 127; *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 275.

³ *Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska...* — Т. 3. — С. 623–624; *Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fed'ka...* — S. 13; *Prochaska A. Czy możliwa jest identyczność...* — S. 91, przyp. 1. Спростування див.: *Jakubowski J. Czy istnieli kniaziowie Nieświsy...*

⁴ *Келембет С. М. Походження князів Несвізьких...* — С. 76.

⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti...* — Т. 1, р. 1. — Р. 12 (12. 10. 1387, Луцьк; «Iwan Neswizky»); Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 38–39 (26. 04. 1388, Лучиця; «Григорий да Иван Несвизьскии»), 41–42 (10. 10. 1388, Луцьк; «Иванъ Несвизьскии»); Akta UPL. — S. 47–48 (19. 06. 1403, Люблін; «Fedorio Danielis de Ostrog et Ywano de Nieswyes ducibus»); *Tęgowski J. Pochodzenie kniaziów Iwana i Fiodora Nieświckich...* — S. 130, przyp. 32 (9. 03. 1410, Тереховля; «Iwan ducis Nieswieczensis Bibelski»).

⁶ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 403–404; *Tęgowski J. Pochodzenie kniaziów Iwana i Fiodora Nieświckich...* — S. 132.

Великому князівстві й литовсько-польського протистояння свої володіння, а повернувши їх через півтора десятиліття, розпався на дві гілки. Одна з них після останньої згадки про її репрезентанта Юрія Федьковича Несвіцького, датованої 1467-м роком¹, загубилася², а інша осіла в городі Збаражі й перетворилася в князів *Збаразьких*. Уперше нове прізвище вжито нею в акті від 9 липня 1463 р., за яким Василь, Семен і Солтан Васильовичі, «отчичи и дедичи Збаразский», ділять спадкові маєтки, що склалися зі Збаразького повіту на волино-подільському пограниччі та групи сіл у Луцькому повіті³.

Під час остаточного поділу дітьми старшого з братів Збаразьких родових володінь син Михайло отримав город Вишневець з однойменним із ним містечком та кількома селами й дворищами на півдні Волині⁴. Перебравшись сюди на проживання й перейшовши з часом на прізвище, похідне від назви резиденції, він започаткував новий рід. Уперше князь постає як *Вишневецький* 1497 р.⁵, наступного разу зустрічаємо його під тим самим прізвищем 1511 р.⁶, 1513 р. він фігурує як *Вишневецький*⁷, 1517 р. — як *Вишневецький і Збаразький*⁸, а в решті згадок — як *Збаразький*. Наступне покоління користується тільки новим прізвищем, але спочатку частіше у формі *Вишневецький*⁹, що простежується паралельно із звичною для нас аж до середини XVI ст.¹⁰, а далі уступає їй місце.

Михайлів брат Федір, який під час поділу родових володінь отримав кілька просторово розірваних груп поселень¹¹, уступив у шлюб зі шляхтянкою

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 224 об.

² 1489 р. маєтки Юрія Несвіцького належали вже дочці його племінника Семена Збаразького (див. дослідження про Ровенську волость). Нашадками цього князя могли бути князь Борис Несвідський, реципієнт одного з надань Сигізмунда I першої третини XVI ст. в Слонімському повіті (ЛМ. — Кн. №. 20. — Р. 62), та князь Василь Несвізький, що начебто виїхав 1508 р. з родиною в Москву й започаткував там російський рід Несвіцьких (*Долгоруков П.* Российская родословная книга... — Ч. 3. — С. 33–34). Правда, у літописному переліку осіб, що покинули Литву у зв'язку з провалом повстання князів Глинських, він не згаданий (див.: *Зимин А. А.* Новое о восстании Михаила Глинского... — С. 72).

³ AS. — Т. 1. — С. 54–55. В одному з актів, складеному незадовго до поділу, середній із братів фігурує ще під старим прізвищем (*ibid.* — С. 53–54; 22. 12. 1461).

⁴ *Ibid.* — С. 80–81 (14. 11. 1482; Вишневець).

⁵ *Ibid.* — С. 112 (21. 08. 1497, Кременець).

⁶ ЛМ. — Т. 1. — Стб. 729–730.

⁷ Там же. — Стб. 816–817.

⁸ AS. — Т. 3. — С. 153.

⁹ Якщо Михайло Васильович фігурує в одному із записів як *Збаразький*, то його сини значаться в ньому як *Вишневецькі* (ЛМ. — Кн. №. 8. — Р. 417; 1509).

¹⁰ AS. — Т. 3. — С. 269, 271–272, 367, 392–393, 441; т. 4. — С. 108–109, 109, 113, 153–155; АСД. — Т. 1. — С. 80, 87–89; Радзивилловские акты... — С. 32, 33, 155, 157.

¹¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 12–13 (2. 04. 1481, Вільно).

з родини Вячковичів, перебрався в належний їй у Володимирському повіті маєток Порицьк і перейшов наприкінці життя на прізвище, похідне від його назви, започаткувавши тим самим новий князівський рід *Порицьких*¹. В описі меж між маєтками сусідів 1515 р. зазначено, зокрема, що вони йдуть «аж до границы князя Федка Порицького»².

Федорів син Олександр, залишившись у Порицьку, продовжив заснований батьком рід, а його брати Юрій і Война перебрався в успадкований після матері в Луцькому повіті маєток Ворончин і започаткували там дві гілки князів *Вороницьких*. Під новим прізвищем вони виступають уже в переписі Литовського війська 1528 р.³, хоча формальний поділ володінь завершили наступного року⁴. Правда, до середини 1540-х років усі три сини Федора Васильовича час від часу вживали ще старе родове прізвище⁵, а далі на деякий час забули про нього.

Окремі нащадки князів Несвідських іноді фігурують в історичних джерелах під індивідуальними топоантропонімами, користування якими не привело до появи нових родів. Семен Збараський, який під час згаданого вище поділу 1463 р. отримав город Колоден на півдні Волині⁶ й перетворив його, очевидно, у свою резиденцію, з посмертних згадок у листах родичів відомий як князь *Колоденський*⁷, та оскільки він залишив тільки дочку, уживання цього топоантропоніма не було кому продовжити.

Война Вороницький, перебравшись після поділу з братом Юрієм в успадковане після матері село Тристеня у Луцькому повіті, у 1560-х роках почав користуватися топоантропонімом *Тристенський*⁸, але на дітей він начебто не перейшов.

Михайло Порицький, отримавши, очевидно, під час поділу з братами маєток Вишгород у колишньому Збараському повіті й поселившись тут у замку, в одному із записів постає як князь *Порицький і Вишегородський*⁹, та оскільки він рано помер і не встиг залишити нащадків, започаткована ним гілка теж не переросла в рід.

Удова котрогось із синів Олександра Порицького значиться в поборових реєстрах як княгиня *Трубецька*¹⁰.

¹ У XV ст. на Волині був шляхетський рід Порицьких. Згадки див.: Палеографічний збірник... – Вып. 1. – № 9 (після 1450); Памятники... – Т. 1. – С. 198 (1490).

² Волинські грамоти XVI ст... – С. 220 (1. 05. 1515).

³ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 150.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 10–12 (19. 03. 1529, Перемиль).

⁵ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 392–393.

⁶ AS. – Т. 1. – S. 54–55.

⁷ Ibid. – S. 79 (1481); AGAD, pergamin nr 7380 (1482).

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 580.

⁹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 4, арк. 142 зв. (10. 07. 1562).

¹⁰ ŻD. – Т. 19. – S. 59 (1577), 118 (1583). Прізвище утворене назви села Трубки у Володимирському повіті, де княгиня доживала, очевидно, віку.

У середині 1560-х років Вороницькі почали вживати ідентифікаційний компонент зі *Збаражя*¹. Через кілька літ слідом за ними пішли Порицькі². Цей «поворот до витоків» привів до того, що дехто з Вороницьких іноді постає в історичних джерелах під призабутим уже ними прізвищем *Збаразький*³. З початку XVII ст. нащадки Несвідських інколи включали у свої імена назви резиденцій, зокрема Вороницькі додавали складові *на Тристенці*⁴ та *на Щурині*⁵, а Вишневецькі — *на Вишневиці*⁶ та *на Збаражі*⁷.

Рід Збаразьких обірвався на Ганні Владиславівні, остання згадка про яку датується кінцем 1652 р.⁸, рід Порицьких — на дружині белзького воєводи Криштофа Конецольського Ізабеллі-Зофії, померлій десь у першій половині 1640-х років⁹, рід Вишневецьких — на вдові смоленського воєводи Міхала Замоїського Ельжбеті († 1770 р.)¹⁰, а рід Вороницьких дожив, здається, до наших днів.

Від середини 1560-х років нащадки Несвідських починали свій родовід від Корибута Ольгердовича. Зокрема, печатка Стефана Збаразького, виготовлена ним під час перебування на уряді троцького каштеляна (20. 09. 1564—16. 03. 1566¹¹), містила геральдичні символи Погоня й Колони та патронім *Coribvtovicz*¹². Претензії князя на династичне походження не викликали, очевидно, у сучасному йому соціумі спротиву, оскільки він значиться Корибутовичем в акті делегації Великого князівства Литовського 1569 р. про унію з Польським королівством¹³, в акті віленського біскупа Валеріана Протасевича 1578 р. про відкриття академії, наступного року

¹ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 578–583 (1565, 1568, 1570, 1578, 1582); РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 191, л. 160 об.–162 (1570); ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 236 (1573), 45 (1579).

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 5 об., 12 (1570); ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 85 зв.–88 (1594).

³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 267, арк. 61 (1572); ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 274 (1600); ЛННБ України, ВР, ф. 45, тека XXI, сер. III, од. зб. 1163 (1609); *Boniecki A.* Poczet rodów... – S. 386 (1582, 1603).

⁴ Архів ЮЗР. – Ч. 6, т. 1. – С. 292–294 (1604).

⁵ *Там же* (1604).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 18, арк. 75–78 (1608); АЗР. – Т. 4. – С. 502 (після 1619); Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 276 (1620).

⁷ *Stecki T. J.* Wołyń... – Ser. 2. – S. 465–467 (1633); Архів ЮЗР. – Ч. 3, т. 4. – С. 222 (1649). Появу складової зумовило те, що Януш Вишневецький успадкував після Збаразьких їхнє родове гніздо й перебрався туди на проживання.

⁸ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 29 зв.

⁹ 1645 р. чоловік був уже вдівцем (*Kersten A.* Koniecpolski Krzysztof... – S. 521).

¹⁰ *Czamańska I.* Wiśniowieccy... – S. 443.

¹¹ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 614.

¹² Akta UPL. – S. 412 (1567), 348, 353 (1569). Легенда печатки: «STEFANVS + CORIBVTOVICZ + DVX + A + ZBARAZ + ET + CAS[T + TR]JOCIS».

¹³ Akta UPL. – S. 355 (1. 07. 1569, Люблін).

підтвердженому королем, а 1585 р. сеймом¹, у засвідчених монархом листах королеви Анни 1582—1583 рр.², а на Волині в заяві луцького войського Івана Чаплича-Шпанівського 1572 р. в книзі Луцького гродського уряду³. Слідом за воєводою пішли ближчі й дальші родичі, тільки вони вживали складову, якою наголошували на своїх витоках, у формі *Корибут*⁴.

Літературного оформлення теза про походження Збараських та їхніх родичів від литовських династій набула в працях Матея Стрийковського⁵, Бартоша Папроцького⁶ й Олександра Гваньїні⁷. Підтримана авторами низки літературних творів⁸, Шимоном Окольським, Войтехом Кояловичем і, нарешті, Каспером Несецьким⁹, тривалий час вона не викликала сумнівів. І тільки після публікації в середині ХІХ ст. листа великого князя Казимира 1442 р. про надання Збаража шляхтичу Дениску Мукосійовичу¹⁰ Казімеж Стадницький піддав її критиці й дійшов висновку, що Збараські користувалися титулом за якоюсь туманною руською традицією або за привілеєм Сигізмунда Августа, а справжнім предком їх міг бути реципієнт згаданого вище надання¹¹; щодо князів Несвідських, то вони не мали, на думку вченого, продовження в інших родах¹². Август Соколовський спробував пізніше вивести рід від Корибутового сина Івана¹³, та запропонована ним версія не переконала інших дослідників. Юзеф Вольф довів, що Збараські були нащадками Несвідських, але відніс останніх не до Гедиміновичів, а до турово-пінської гілки Рюриковичів¹⁴. Юзеф Пузина обнародував 1911 р. статтю, в якій реанімував версію походження цього та споріднених

¹ *Baliński M.* Dawna Akademia Wileńska ... – S. 424.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 206, 213 об., 233 об., 250 (1582–1583).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 7 (15. 10. 1572, Луцьк).

⁴ *Збараські*: ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 256 зв.–257 зв. (1592); кн. 12, арк. 130 зв.–132 (1601); *Вишневецькі*: ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 229.V.3, арк. 84–87 (1600); *Księgi nasyi polskiej...* – S. 37 (1626), 47 (1629); *Bersohn M.* Studenci Polacy... – Cz. 2. – S. 46 (1630); *Порицькі*: ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6346, арк. 71 (1600); *Вороницькі*: ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека ХХІ, сер. ІІІ, № 1163–1164 (1609, 1611).

⁵ *Strykowski M.* O początkach... – S. 262, 325–327; *ejusdem.* Kronika... – Т. 2. – S. 101–102, 179, 194.

⁶ *Paprocki B.* Gniazdo Cnoty... – S. 1147–1149; *ejusdem.* Herby rycerstwa... – S. 832–835.

⁷ *Гваньїні О.* Хроніка... – С. 365, 409–410.

⁸ *Яковенко Н.* Кого топчуть коні... – С. 324–326.

⁹ *Okolski S.* Orbis Polonus... – Vol. 1. – P. 527; *Kojalowicz-Wijuk W.* Herbarz rycerstwa... – S. 95–98; *Niesiecki K.* Herbarz polski... – Т. 10. – S. 115–116.

¹⁰ Собрание государственных и частных актов... – Ч. 1. – С. 21.

¹¹ *Stadnicki K.* Bracia Władysława-Jagiello... – S. 104–109.

¹² *Ejusdem.* Synowie Gedymina... – S. 206, przyp. 127.

¹³ *Sokolowski A.* Wstęp... – S. 1–9.

¹⁴ *Wolff J.* Ród Gedymina... – S. 155–158; *ejusdem.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 275–276, 606.

із ним родів від литовських династій¹. Публікація спровокувала тривалу дискусію, яка спонукала вчених до поглибленого вивчення аристократичних родів Волині², але до переконливої відповіді на питання, з якого почалася, не привела. У 90-х роках минулого століття думку Пузини підтримали вчені України³.

Сучасна наука пропонує три варіанти відповіді на питання про найдавніше коріння аристократичних спільнот, про які тут ідеться. Ян Тенговський на основі трактування відомим свого часу князем Федьком Несвідським города Вінниці як отчини та наявності серед його нащадків осіб на ім'я Василь схиляється до думки, що предком роду був князь Василь Вінницький кінця XIV ст., на основі збігу імен та часу й території діяльності ототожнений, у свою чергу, із князем Василем Божьським, а на основі напевно популярності того самого імені серед турово-пінських Рюриковичів⁴ віднесений до цієї гілки руських династій⁵. Український дослідник Станіслав Келембет висловив два припущення, за першим з яких Несвідські — нащадки літописних болохівських князів XIII ст., що становили, на його думку, одну з гілок волинських Мономаховичів, а за другим — рутенізовані вихідці з тюркського династичного середовища, які господарювали на Поділлі до приходу сюди Гедиміновичів⁶.

Чорторийські. Перший достовірний репрезентант Чорторийських — князь Василь, відомий тільки з імені синів по батькові. Він залишив наступному поколінню город Чорторийськ і топоантропонім від його назви.

Наприкінці 1430-х років Василеві сини Олександр та Іван входили в раду Свидригайла⁷, а влітку 1442 р. організували замах на великого князя Сигізмунда Кейстутовича⁸, після здійснення якого перший із них виїхав на два десятиліття за межі Великого князівства. Узявши участь у боротьбі між Василієм Темним і Дмитрієм Шемякою за московський престол і покнязувавши

¹ *Puzyna J.* O pochodzeniu kniazia Fed'ka Nieświzkiego...

² Оцінку ролі дискусії в поглибленні й уточненні знань див.: *Яковенко Н.* Українська шляхта... — 2 вид. — С. 91–92.

³ *Там само.* — С. 334; *Войтович Л.* Княжа доба... — С. 650–651.

⁴ Насправді серед володарів Турова й Пінська князі на ім'я Василь невідомі.

⁵ *Tęgowski J.* Jeszcze o pochodzeniu kniazia Fiodora Nieświckiego... — S. 88–89. Запропоновану дослідником версію підтримав відомий польський знавець Поділля Януш Куртика (*Kurtyka J.* Wierność i zdrada... — S. 234). Наталя Яковенко теж схиляється зараз до неї (*Яковенко Н.* Кого топчуть коні... — С. 326).

⁶ *Келембет С. М.* Походження князів Несвизьких... — С. 76.

⁷ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... — S. 298 (27. 03. 1438; Олександр Чорторийський); *Розов В.* Українські грамоти... — Т. 1. — С. 139–141 (23. 04. 1438, Луцьк; Олександр та Іван Чорторийські). У другому з актів від прізвища збереглися тільки початковий і заключний склади («Александро ...кий», «Іван Чо...»).

⁸ Новгородская Первая Летопись... — С. 420; Псковские летописи... — Вып. 2. — С. 133.

в Пскові й Новгороді¹, на початку 1460 р. він повернувся на батьківщину², отримав від Казимира Ягайловича деякі маєтки³ й започаткував нову гілку роду, гніздом якої став Логойськ на північний схід від Мінська. Наприкінці XV ст. Олександрів син Семен спробував відсудити у двоюрідного брата начебто належну йому по батьковій половині родових володінь на Волині, та оскільки «отец его о то ся его отцу не впоминал, а то такъ ся вдавило, аж и до тыхъ часов», монарх відхилив заявлені ним претензії як безпідставні⁴. У 1530-х роках білоруське відгалуження Чорторійських згасло на дочках Семена Олександровича⁵.

Другий учасник замаху 1540 р. — Іван Васильович — з кінця 1442 р. входив у найближче оточення Свидригайла⁶. Зігравши наприкінці життя сюзерена важливу роль у закріпленні Волині за Литвою⁷, у подяку за цю послугу він отримав від Казимира Ягайловича на вічність половину города Трубецьк на південному сході литовсько-руської держави⁸, але ні на Волині, ані на вказаній вислузі не залишив нащадків.

Ще один із братів — Михайло Васильович — деякий час служив польському й угорському королю Володиславу Ягайловичу, від якого отримав навіть у Галицькій землі маєток Новичі⁹, але десь у середині 40-х років XV ст. повернувся на Волинь і влився в оточення Свидригайла, зайнявши в ньому уряд надвірного маршалка, на якому простежується з весни 1445 р.¹⁰ Успадковані після батька маєтки він розширив власними вислугами¹¹ та спадщиною провідного вельможі регіону Немири Рязановича, дочка якого стала його дружиною¹². У результаті поділу внуками Михайла Васильовича наприкінці 1540-х років нагромаджених предками володінь¹³ рід розпався на дві гілки, одна з яких залишилася в Чорторійську, а друга перемістилася в замок Клевань. На початку XVII ст. князь Юрій Михайлович Чорторійський продав старе гніздо мінському воєводі Яну Пацу¹⁴ й

¹ ПСРЛ. — Т. 23. — С. 151; Псковские летописи... — Вып. 2. — С. 135, 137, 143; *Зимин А. А.* Витязь на распутье... — С. 150, 175, 180–181.

² Псковские летописи... — Вып. 2. — С. 146.

³ LM. — Кн. № 6. — Р. 150 (29. 08. 1496, підтвердження для сина).

⁴ *Ibid.* — Р. 181 (8. 06. 1498, Вільно).

⁵ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 19–22.

⁶ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... — S. 298.

⁷ *Długosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście... — Т. 5. — S. 97.

⁸ LM. — Отд. 1, ч. 1, т. 1. — Стб. 573; LM. — Кн. № 6. — Р. 287.

⁹ *Stecki T. J.* Z boru i stepu... — S. 196–197 (15. 05. 1442, Варадин; поправку дати див.: *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... — S. 70, przyp. 1).

¹⁰ *Ibid.* — S. 298.

¹¹ LM. — Кн. № 22. — Р. 19–20 (29. 12. 1446, Луцьк), 20 (29. 12. 1451, Луцьк).

¹² Архив ЮЗР. — Ч. 7, т. 1. — С. 8–13.

¹³ *Там же.* — С. 20–23 (19. 06. 1547, Чорторійськ).

¹⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 202, л. 156–159 об. (7. 03. 1603, Краків).

перебрався в отриманий від нього замок Муравиця¹. Чорторийська гілка обірвалася на Юрієвому синові Андрієві, єдина згадка про якого датована 1644-м роком², а клеванська дожила до наших днів.

З кінця XVI ст. Чорторийські інколи включали у свої імена ідентифікаційні складові *на Чорторийську*³ та *на Клевані*⁴, перша з чких після втрати старого родового гнізда набула форми з *Чорторийська*⁵. Переїзд репрезентанта клеванської гілки Михайла-Юрія в успадкований батьком після своєї матері замок Андріїв зумовив появу в імені компонента *на Андрієві*⁶.

Первісно гніздо роду належало до Турово-Пінської землі. Мотивуючи 1545 р. відмову пред'явити ревізорам документи на маєтки, князі Чорторийські заявили, що «имѣнъе головное, штьчизну нашу Чорторыескъ, маемъ не в повѣте волинъскомъ, але в литовъскомъ»⁷, та оскільки на Волині лежали крупні вислуги, купівлі та інші надбання, вони були зв'язані з цим регіоном тісніше, зокрема, займали тут уряди старостів, і в кінцевому підсумку під час адміністративно-територіальної реформи 1560-х років Чорторийськ відійшов до Луцького повіту Волинського воєводства.

Традиційно Чорторийських відносять до Гедиміновичів. На користь походження їх від литовських династій наводяться дані кількох джерел. Зокрема, начебто 14 червня 1442 р. король Володислав Ягайлович надав князям на Чорторийську Івану, Олександру й Михайлу як своїм родичам привілей на успадковану після батька й діда князівську печатку із зображенням збройного вершника з оголеним мечем у руці⁸, засвідчивши тим самим належність їх до Гедиміновичів. 1569 р. на клопотання волинського воєводи Олександра Чорторийського король Сигізмунд Август видав підтвердження цього акта, де зазначив, що рід реципієнта сягає дуже далекого часу й кровно поєднаний із фамілією Ягеллонів⁹. У промові, виголошеній того самого дня на сеймі, воєвода зажадав спадкового місця в сенаті майбутньої польсько-литовської держави, мотивуючи вимогу потоками «дому» «з королівського народу литовських княжат»¹⁰.

Хроніка Биховця виводить Чорторийських від Костянтина Ольгердовича, «уділ» якого, за словами укладача, становили Чернігів на південному

¹ Там же, л. 159 об.–162 (Краків, 7. 03. 1603).

² Довбищенко М. Розгадані таємниці... – С. 13.

³ Архив ЮЗР. – Ч. 1, т. 6. – С. 267 (1599).

⁴ Там же. – С. 300 (1600), 486 (1620), 638 (1631), 673 (1633), 743 (1638); ч. 2, т. 1. – С. 314 (1646).

⁵ Памятки... – С. 118 (1603); Архив ЮЗР. – Ч. 1, т. 6. – С. 374–377 (1608).

⁶ Там же. – Ч. 3, т. 4. – С. 222 (1649).

⁷ ЛМ. – Кн. 561. – С. 129.

⁸ Raprocki B. Herby rycerstwa... – S. 828–829 (18. 06. 1442, Буда).

⁹ Źychliński T. Złota księga... – R. 8. – S. 127–129 (25. 05. 1569, Люблін).

¹⁰ Дневник Люблинского сейма... – С. 385–386.

сході Великого князівства та Чорторийськ на Волині¹. Те саме читаємо в Євреїновському літописі², працях Стрийковського³, компілятивній Хроніці литовській і жомойтській XVII ст.⁴ У російському Воскресенському літописі 1540-х років теж зазначено, що рід походить від Ольгердового сина Костянтина Чорторийського⁵. Натомість Бартош Папроцький відносив його до нащадків Любарта⁶, а не менше читаний свого часу Олександр Гваньїні виводив як від Любарта, так і від Ольгерда⁷. На користь літописного родоводу начебто згадки джерел кінця XIV — початку XV ст. про Ягайлового брата Костянтина та його сина Василя⁸.

Та в середині XIX ст. Казімеж Стадницький піддав традиційний погляд ретельній ревізії, у результаті якої запідозрив привілей 1442 р. на печатку, нетиповий для свого часу й логічно невмотивований, у фальшивості, а також поставив під сумнів достовірність літописних оповідей про походження роду, які засвідчують, на його думку, тільки те, «що вже в першій половині шістнадцятого століття з різних міркувань тихо й обережно почали поширювати на Русі та в Литві традицію про походження Чорторийських від Ольгердового сина Костянтина», і наголосив на бездоказовості ототожнення Костянтина Ольгердовича з однойменним із ним князем Чорторийським⁹. Юзеф Вольф обмежився зауваженням, що це ототожнення ймовірно, але для впевненості в ньому бракує аргументів¹⁰. Оскар Галецький однозначно висловився за те, що йдеться про ту саму особу, а для реабілітації привілею 1442 р. опублікував його фотокопію, правда без належного аналізу¹¹. Генрик Пашкевич відніс згадуваного в джерела кінця XIV ст. князя Костянтина до синів Коріата й висловив припущення про надання йому Ягайлом Чорторийська в нагороду за участь у польсько-литовському порозумінні (в Ольгерда, на його думку, не було сина на ім'я Костянтин)¹². Юзеф Пузина виступив на захист традиційної версії¹³. Поділяв її і Стефан-Марія Кучинський¹.

¹ ПСРЛ. — Т. 32. — С. 141.

² Там же. — Т. 35. — С. 223.

³ Strykowski M. O początkach... — S. 263; *ejusdem*. Kronika... — Т. 2. — S. 57.

⁴ ПСРЛ. — Т. 32. — С. 63.

⁵ Там же. — Т. 7. — С. 255.

⁶ Paprocki B. Gniazdo noty... — S. 1142; *ejusdem*. Herby rycerstwa... — S. 828.

⁷ Гваньїні О. Хроніка... — С. 174, 409.

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 18.

⁹ Stadnicki K. Bracia Władysława-Jagielly... — S. 380–397.

¹⁰ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 18.

¹¹ Halecki O. Koriatowicze a przodkowie Holszańskich i Czartoryskich... — S. 86–88.

¹² Paszkiewicz H. O genezie i wartości Krewa... — S. 138–139, 155–157, 185, 190, 203, 205, 211, 309–312. Пізніше дослідник схилився до думки, що рід започаткував Костянтин Ольгердович (*ejusdem*. Początki Rusi... — S. 239).

¹³ Puzyna J. Pierwsze wystąpienia Koriatowiczów... — S. 20–24.

Серед сучасних дослідників Ян Тенговський поділяє здогад Пашкевича про Чорторийських як нащадків Костянтина Коріатовича², Леонтій Войтович наполягає на достовірності родоводу їх від Костянтина Ольгердовича³, Олег Однороженко вважає привілей 1442 р. й традиційну генеалогію вельми сумнівними⁴, а Наталя Яковенко, яка раніше схилилася до погляду на Чорторийських як на Ольгердовичів⁵, останнім часом звернула увагу на дані, що дають підстави для питання, чи не була спорідненість із Ягеллонами ««пригадана» на потребу моменту» наприкінці 1560-х років⁶.

Звягольські. До родів із неясним корінням належать також Звягольські, які, сидючи на межі Волинської і Київської земель, входили в еліту обох регіонів. Найдавнішим репрезентантом цієї кровної спільноти в писемних джерелах, загалом скупих на згадки про неї, є князь Борис із першої третини XV ст., відомий зараз тільки з імені сина по-батькові⁷. Його сини Іван і Семен фігурують в одному з привілеїв Свидригайла середини 1440-х років як особи, що входили в раду цього династа під час його подарювання в Луцьку⁸. На початку 1460-х років старший із братів скріпив своєю печаткою документ про купівлю одним із Несвідських маєтку Рівне⁹. 1482 р. Семенові сини Василь та Андрій були свідками угоди в роду Збараських¹⁰ і десь у той самий час судилися ще з княгинею Марією Трабською за маєтки, що належали свого часу її батькові¹¹, а наприкінці десятиліття у Звяголі сидів уже намісник великого князя¹².

Юзеф Вольф утримався свого часу за браком даних від міркувань щодо походження Звягольських¹³. Юзеф Пузина висловив припущення, що Борис міг бути сином Івана Корибутовича (якого вважав одним із Несвізьких), мотивуючи тим, що Борисів син Іван був свідком згаданої вище угоди про набуття Рівного, і навіть ототожнив Василя Звягольського з Василем Несвізьким, що начебто емігрував на початку XVI ст. в Москву¹⁴.

¹ *Kuczyński S. M.* Zimie czernihowsko-siewierskie... – S. 171–172; *ejusdem.* Konstanty Olgierdowicz... – S. 603.

² *Tęgowski J.* Który Konstanty... – S. 53–59.

³ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 633–634.

⁴ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – С. 133.

⁵ *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 324–325.

⁶ *Ї ж.* Внесок геральдики... – С. 181.

⁷ AS. – Т. 1. – С. 54 (22. 12. 1461, Луцьк); обґрунтування дати див.: *ibid.* – С. 161.

⁸ *Тесленко І.* Походження князів Головнів... – С. 147 (20. 11. 1446, Несвіч).

⁹ AS. – Т. 1. – С. 54. (22. 12. 1461, Луцьк).

¹⁰ AGAD, pergamin nr 7380 (13. 05. 1482).

¹¹ LM. – Т. 4. – Р. 111

¹² *Ibid.* – Р. 44 (20. 06. 1488).

¹³ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 620.

¹⁴ *Puzyna J.* O pochodzeniu kniazia Fedka Nieświzkiego... – S. 44.

Серед сучасних дослідників Ян Тенговський вважає ймовірним походження роду від Коріата Гедиміновича¹, Наталя Яковенко гіпотетично відносить його до нащадків Ольгерда Гедиміновича², а Леонтій Войтович, не виключаючи цього припущення, більше схильний убачати в Звягольських нащадків літописних болохівських князів³.

Козеки. Наступна спільнота крові з неясними витоками — князі Козеки. Першим репрезентантом її був Федір Козека, який у середині 1440-х років входив у раду великого князя Свидригайла⁴. Наступні два покоління деякий час уживали успадковане після нього прізвисько як патронім на *-ич*⁵, а далі воно стабілізувалося в первісній формі, яку в першій половині XVII ст. під впливом польської мови часто писали вже через *-i-* в другому складі⁶. Гніздом роду було розташоване у Володимирському повіті село Замличі. Дехто з онуків Федора Козеки відомий навіть під топоантропонімом *Замлицький*, утвореним від назви цього поселення⁷, а один із нащадків інколи додавав його до традиційного прізвища роду⁸. У 1630-х роках один із Козек включав у своє ім'я складову з *Русинова*⁹, похідну від назви маєтку у Володимирському повіті. Козеки простежуються на Волині до 1660-х років¹⁰.

У питанні про коріння роду Козек Юзеф Вольф обмежився припущенням, що він міг прибути на Волинь в оточенні Свидригайла з півночі Великого князівства¹¹, Наталя Яковенко допускає можливість походження його «з ординської еліти»¹², а Леонтій Войтович — і від Ольговичів, і від смоленських Мономаховичів, і від половецьких Кончаковичів¹³. З підтвердження великого князя Олександра на маєток довідуємося, що за Казимира сини згаданого вище Федора Козеки обміняли свою «землю отчиньную, што на Рши» на інший маєток¹⁴. Тепер річка Рша має назву Оршиця (на злитті її з Дніпром розташоване місто Орша). «На Рши» лежало також

¹ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 175–177.

² *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 99, 332.

³ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 505.

⁴ *Розов В.* Українські грамоти... – Т. 1. – С. 149–151 (5. 11. 1445, Луцьк).

⁵ LM. – Кн. Nr. 6. – P. 187 (1499), 274 (1502).

⁶ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 180–183; *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 82; *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 369.

⁷ LM. – Кн. 561. – С. 153 (Андрій Михайлович і вдова Івана Васильовича, 1545).

⁸ *Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского...* – Т. 1. – С. 138 (1578, Дмитро Андрійович).

⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 315 (1646, Томаш Юрійович).

¹⁰ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 183.

¹¹ *Ibid.* – S. 180.

¹² *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 90.

¹³ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 686.

¹⁴ LM. – Кн. Nr. 6. – P. 187 (1499).

село Прихаби¹, родове гніздо Прихабських, що виділилися з князів Друцьких². 1466 р. Іван Козечич був свідком листа одного з Друцьких³. Наведені дані джерел дають підстави думати, що батьківщиною роду міг бути район Орші і що він міг виділитися з князів Друцьких. Відтак, наведений вище здогад Вольфа виглядає дуже ймовірним⁴.

Велицькі. Маловідомий рід Велицьких започаткував князь Григорій Кожан, якому десь у 1440-х роках Свидригайло надав у Луцькому повіті маєток Велицько⁵, а завершив, за доступними нам даними, Андрій Мартинович Велицький, який 1613 р. служив урядником маєтків князя Романа Ружинського⁶. Засновник Велицьких міг прибути на Волинь з-під Мстиславля чи з-під Кричева на сході Великого князівства Литовського, оскільки відомо, що свого часу Казимир Ягайлович надав там «князя Кожановымъ детемъ» маєток⁷.

Сатіївські. Туманні князі Сатіївські задокументовані скупкою прижиттєвою згадкою 1465 р. про безіменну представницю цього роду⁸. З привілею Казимира Ягайловича 1478 р. вовковийському державцю Яну Довойновичу на розташований у Луцькому повіті маєток Сатіїв довідується, що раніше його держала княгиня Ілляшова⁹.

Одна з нотаток Литовської метрики про надання Казимира містить згадку про лист великого князя якомусь Доргію на маєток Сатіїв¹⁰. З огляду на те, що писар Сопега, причетний до появи цього привілею, писав подібні документи, здається, тільки в 1440-х роках¹¹ та що з кінця 1442 до початку 1452 р. Луцький повіт перебував під контролем Свидригайла і Казимир не міг роздавати тут маєтки¹², цей акт найпевніше датувати в межах від осені 1440 р. до часу виходу території з-під контролю віленського двору. Але стало поселення гніздом князів Сатіївських після втрати його згаданим вище реципієнтом чи, можливо, цей аристократичний рід володів ним і раніше і тільки випустив чомусь на деякий час із рук, невідомо.

¹ *Ibid.* – Кн. Nr. 3. – P. 26.

² *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 60, 396.

³ АЗР. – Т. 3. – С. 232 (1466, Смоленськ).

⁴ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 180.

⁵ LM. – Кн. Nr. 12. – P. 403 (8. 02. 1526; підтвердження на маєток).

⁶ *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 368.

⁷ LM. – Кн. Nr. 3. – P. 36 (згадка про надання).

⁸ AS. – Т. 1. – S. 57 (25. 01. 1565, згадка про боярина княгині Сатіївської).

⁹ AGZ. – Т. 6. – S. 187–188 (20. 04. 1478, Берестя; «ducissa Piaschowa»). 1522 р. згадана княгиня Ілляшова як колишня власниця маєтку (LM. – Кн. Nr. 12. – P. 144–145).

¹⁰ LM. – Кн. Nr. 3. – P. 63 («Пану Доркю Сатыев. Пань Петраш. Сопега»).

¹¹ *Wolff J.* Senatopowie i dygnitarze... – S. 254.

¹² *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 42–50.

Ружинські / Роговицькі. Найдавніші згадки про князів Ружинських, витоки яких теж вельми туманні, датуються 1486-м роком¹. На грані XV й XVI ст. Михайло Іванович Ружинський обміняв село Ружинє під Ковелем князем Сангушкам на інші поселення², перебрався в село Роговичі й перейшов на прізвище, похідне від назви нової резиденції³. Унаслідок порушення контрагентами умов угоди на початку 1510 р. монарх скасував її і поселення повернулося до колишнього власника⁴, та наступне покоління роду теж відоме як *Роговицькі*⁵. У 1540-х роках рід повернувся до початкового прізвища⁶ й не розставався вже з ним⁷. На початку XVII ст. Ружинські користувалися також додатковими ідентифікаторами *Наримунтович*⁸ та *Наримунт*⁹, якими наголошували на своєму династичному походженні. Рід відзначався високою репродуктивністю й на кінець XVI ст. був досить розгалуженим¹⁰, але в соціальному плані звівся на Волині нанівець: 1629 р. йому належало тут усього лиш 9 димів¹¹.

Сучасні Ружинським автори виводили їх і від Коріата¹², і від Наримунта¹³ Гедиміновичів. Володимир Антонович вважав їх свого часу нащадками Корибуга Ольгердовича¹⁴, Михайло Максимович — Наримунта Гедиміновича¹⁵, а Юзеф Вольф зазначив тільки, що, «поза сумнівом, князі Ружинські походили з групи князів, здавна осілих на Волині»¹⁶. Сучасні дослідники схиляються до думки про князів Ружинських як про нащадків Наримунта Гедиміновича, але базується вона виключно на наведених вище складових прізвища¹⁷, відтак може трактуватися тільки як припущення.

¹ LM. – Kn. Nr. 4. – P. 33, 48.

² *Ibid.* – Kn. Nr. 8. – P. 340–341.

³ AS. – T. 1. – S. 72 (1504); t. 3. – S. 69 (1509); LM. – Kn. Nr. 8. – P. 340–341 (1510), 418 (1509).

⁴ LM. – Kn. Nr. 8. – P. 340–341.

⁵ *Ibid.* – Kn. Nr. 14. – P. 211 (1524); Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 150 (1528); LM. – Kn. 561. – С. 108, 120 (1545).

⁶ LM. – Kn. 561. – С. 120.

⁷ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 414–415.

⁸ *Однороженко О.* Князівська геральдика... – С. 154 (1602); Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 420 (1608), 416 (1611).

⁹ *Довбищенко М. В.* Волинська шляхта... – С. 590 (1628).

¹⁰ *Ворончук І.* Родоводи волинської шляхти... – С. 120–134, 281–283.

¹¹ *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 88.

¹² *Paprocki B.* *Gniazdo Cnoty...* – S. 1145; *ejusdem.* *Herby gycerstwa...* – S. 835; *Гваньїні О.* Хроніка... – С. 410.

¹³ *Strykowski M.* *O początkach...* – S. 216; *Okolski S.* *Orbis Polonus...* – Vol. 2. – P. 649.

¹⁴ *Антонович В.* Содержание актов о козаках... – С. XIX.

¹⁵ *Максимович М.* Исторические письма о козаках... – С. 135.

¹⁶ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 413.

¹⁷ *Войтович Л.* Княжа доба... – С. 624.

Галичинські. У переписі Литовського війська 1528 р. фігурують два загадкові князі Галичинські, гніздом яких мало бути село Галичани на південному заході Луцького повіту¹. Ні походження, ані доля роду, до якого належали ці аристократи з вельми скромними статками, невідомі. У середині 1540-х років маєток Галичани перебував уже в руках королеви Бони².

Крім розглянутих вище, епізодично перебували на Волині репрезентанти інших князівських родів. Зокрема, у 1430-х роках бачимо тут в оточенні Свидригайла князів Бориса Глинського³, Василя Андрійовича⁴ та Андрія Васильовича⁵, 1488 р. князь Іван Іванович Лукомський засвідчив в Острозі одну з приватних угод⁶. Та оскільки слідів належності цим особам маєтків і посідання ними урядів не виявлено, обмежимося тільки згадками про них. 1574 р. кабардинський князь Темрюк Шимкович П'ятигорський, королівський ротмістр, що виїхав, мабуть, десь на початку 1560-х років разом зі своїми родичами з Північного Кавказу в Москву, а звідти перебрався у Велике князівство Литовське⁷, отримав від короля Генріха Валуа на час до кінця життя 20 осілих волок у волості Кременецького замку, але до вступу у володіння ними, здається, не дійшло⁸, тому цей рід теж залишаємо поза увагою. З поля нашого зору випали шлюбні зв'язки нобілітету регіону з князівськими родами за межами Волині та всілякі інші контакти з ними, що безумовно варті уваги, але в інших контекстах.

* * *

За триста років — з кінця першої половини XIV до середини XVII ст. — історичні джерела фіксують на Волині у якості володарів династичних наділів, приватних землевласників та урядників представників 46-ти князівських родів, шістнадцять з яких належали до Гедиміновичів, одинадцять були нащадками Рюрика, один походив із регіональних литовських правителів, ще один отримав титул від глави Священної Римської імперії, а коріння решти сімнадцяти дискусійне або невідоме взагалі (див. у додатках *табл. 1*). Кілька відгалужень цих кровних спільнот, позакладавши

¹ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... — С. 149. Прізвище одного з князів написано через *-а-* в першому складі, а іншого — через *-о-*. Оскільки топонім, від якого воно походить, писали через *-а-*, надаємо перевагу першому варіанту.

² ЛМ. — Кн. 561. — С. 155 (1545).

³ Акты ЮЗР. — Т. 1. — С. 17–18 (24. 07. 1436, поправка дати: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* — С. 287); АС. — Т. 1. — С. 42–43 (14. 07. 1437, Луцьк); Акты ЮЗР. — Т. 1. — С. 18 (20. 07. 1437, Луцьк; поправка дати: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* — С. 288); *Розов В. Українські грамоти...* — Т. 1. — С. 139 (4. 02. 1438, Луцьк).

⁴ *Розов В. Українські грамоти...* — Т. 1. — С. 136 (2. 09. 1437, Острог).

⁵ *Там само*; Архив ЮЗР. — Т. 5, ч. 1. — С. 5 (9. 05. 1438, Кременець).

⁶ АС. — Т. 1. — С. 88 (16. 06. 1488, Острог).

⁷ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* — С. 365

⁸ Див. далі дослідження про вихідців із Московського царства.

окремі гнізда й поприбиравши від їхніх назв прізвища, у нові роди з різних причин не переросли.

Усі князі з достовірно руським корінням походили з-поза меж Волині. Достеменних Рюриковичів, які проживали б тут ще за Романовичів і після приходу Гедиміновичів залишилися б у своїх гніздах, не виявлено. Якщо вони були, то хіба що серед тих родів, походження яких дискусійне чи взагалі невідоме. Вихідців із тюркського династичного середовища поки що теж не знайшлося.

Перші два покоління Гедиміновичів господарювали на Волині здебільшого на засадах родового співволодіння під верховенством великого князя литовського, а нащадкам Рюрика в цій системі влади і власності відводилася роль службових князів-васалів.

Крім бенефіціальних володінь князям-васалам могли належати маєтки алодіального характеру, що становили повну власність. З часом службові землі трансформувалися в спадкові володіння-отчини з правом розпоряджатися ними на свій розсуд.

Започаткована Ягайлом і продовжена Вітовтом нова династична політика зумовила перетворення Гедиміновичів у службових князів та приватних землевласників.

Під час соціально-політичних перетворень, спрямованих на злам родового співволодіння державою, колишні династи руського й литовського походження зберегли належні їм князівські титули.

За привілеєм Волинській землі, на початку XVI ст. князі мали ті самі імунітетні права, що й решта знаті. Укладачі першого Литовського статуту прирівняли цю частину нобілітету до так званих хоруговних панів і намітили розширення прав обох груп. За описами замків 1545 р., маєтки титулованих землевласників належали до старостинських повітів. Натомість за приватноправовими актами, одна частина їх могла бути за межами повітів, а інша — входити до них. До першої належали просторі володіння (та частини, на які вони розпадалися), що становили свого часу крупні територіальні одиниці різного характеру. Власники таких маєтків традиційно бували вільними від городової і мостової робіт на користь державних замків і тяжіли до незалежності від повітових адміністрацій. А надбання, що походили з вислуг у повітах, залишалися складовими цих округ. Принаймні, на них тяжіли зазначені вище повинності. Повітового присуду впливова аристократія намагалася уникати.

Попри тяжіння нобілітету з князівськими титулами до відособленості, до перетворення його в окремий стан у литовсько-руській державі не дійшло. Реформи 1560-х років формально зрівняли аристократію з рештою знаті й покінчили з її претензіями на екстериторіальність володінь.

Під час укладання Люблінської унії Сигізмунд Август гарантував титулованій знаті Волині (та інших земель Великого князівства) належні їй

честь і гідність, та оскільки князівські титули суперечили принципу формальної рівності нобілітету Речі Посполитої, у 1630-х роках вони спровокували тривалі дискусії. Шляхта Волині активно включився в боротьбу за ексклюзивні символи «втіхи та оздоби» свого краю і спільно з обивателями інших воєводств, що входили свого часу в литовсько-руську державу, домоглася ухвали сейму про вживання їх за давніми звичаями.

Попри прив'язаність знаті до титулів місця в соціумі визначалися соціально-політичною спроможністю окремих осіб і кровних спільнот, більшості яких судилося тільки втішатися цими успадкованими від предків символами династичного минулого.

---

2. ЗАМКИ КНЯЗІВ НЕСВІДСЬКИХ, ЗБАРАЗЬКИХ, ВИШНЕВЕЦЬКИХ І ПОРИЦЬКИХ

Одну з найпомітніших груп титулованої аристократії Волині на схилі середньовіччя та на початку нового часу становлять князі Несвідські, Збараські, Вишневецькі, Порицькі й Вороницькі, які зв'язані між собою походженням та гербом під назвою Корибут¹. Із твердинь, що знаходилися у просторах володіння цих родів і слугували їм не тільки оборонними та адміністративно-господарськими осередками, а й засобами репрезентації, увагу вчених привертало поки що тільки те, що залишилося від них у місті Збаражі та селах Старий Збараж, Ожигівці й Старий Олексинець у північній третині сучасної Тернопільської області. Ми спробуємо реконструювати мережу всіх замків, окреслити час функціонування їх і встановити причетних до них осіб — як тих, чіми зусиллями вони виникали, так і тих, кому служили². Архіви спільнот, що цікавлять нас, утрачені, тому будемо спиратися на дані, похідні переважно з Литовської і Коронної метрик та актових книг судово-адміністративних установ Волині.

Збараж

Одну з найважливіших твердинь у володіннях аристократичних родів, про які йде мова, становив город-замок Збараж, осередок просторої округи у верхів'ях Горині, Серету, Гнізни й Збруча, позначуваної в історичних джерелах термінами «волость» і «повіт». У перших десятиліттях XV ст. тут господарював предок усіх цих кланів, ім'я якого нам невідоме, а далі — його син Федько Несвідський, на початку 1430-х років подільський

---

¹ Див. відповідну частину попереднього дослідження.

² Оскільки в мастках князів Вороницьких замки поки що невідомі, цей рід випадає тут із поля нашого зору.

староста великого князя литовського Свидригайла, потім брацлавський і кременецький староста польського короля Владислава III. У присяжному листі, виданому восени 1434 р. у зв'язку з переходом під сюзеренітет останнього, він називає Збаразьку волость своєю отчиною¹. Через півроку князь Несвідський ще раз засвідчив вірність династії і короні Польського королівства², а навесні 1436 р. контрольовані ним землі Волині й Поділля повернулися під владу Свидригайла³, унаслідок чого він утратив не тільки уряд⁴, а й маєтки. Відомо, зокрема, що поселення Чернихів, Мшанець і Чернихівка з округи міста Збаража монарх надав на вічність шляхтичу Фрідріху Гербурту з Фельштина⁵; подібна доля спіткала, очевидно, й інші володіння.

Ні після витіснення Свидригайла наприкінці 1438 р. його суперником у династичній війні Сигізмундом Кейстутовичем, ані після приходу влітку 1440 р. до влади Казимира Ягайловича становище Федька Несвідського (якщо він дожив до цих змін) і його родини не поліпшилося. На початку 1442 р. новий монарх передав місто Збараж і його округу в довічне володіння пану Дениску Мукосійовичу⁶. Згадане вище «село Черняховъ с тымъ, што к тому слухаеть», де наприкінці 1442-го або вже наступного року отримав шляхтич Єсько Прибиткович⁷. Якість «села Несвидских», розташовані, мабуть, у Луцькому повіті, опинилися в шляхтича Сачка Лучанина⁸. Коли в 1450-х роках великий князь Казимир повернув, нарешті, синам колишнього брацлавського й кременецького старости Василю і Юрію Федоровичам втрачені батьком маєтки⁹, старший із них перетворив, очевидно, Збараж, у свою резиденцію, оскільки його діти користувалися вже прізвиськом, похідним від назви цього міста.

9 липня 1463 р. князі Василь, Семен і Солтан Васильовичі, «отчичи и дедичи Збаразский», вчинили поділ родових володінь, що склалися з окремого Збаразького повіту на волино-подільському пограниччі, де були

¹ Розов В. Українські грамоти... – Т. 1. – С. 129–131 (7. 09. 1434, Кременець). Крім Збаража, безіменний князь Несвідський залишив дітям подільські міста Хмільник і Вінниця, що теж становили потім отчину сина.

² Там само. – С. 131–133 (23. 03. 1435, Чернихів).

³ Коцебу А. Свидригайло, великий князь литовський... – С. 223.

⁴ Старостою став пан Івашко Монивидович (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 3. – С. 123).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 249–250 (10. 06. 1437, Луцьк; датовано 1446-м роком, але вказаному в акті 15-му індикту відповідає 1437-й; перелік свідків теж схиляє до цієї дати).

⁶ Собрание государственных и частных актов... – Ч. 1. – С. 21 (11. 01. 1442, Вільно).

⁷ LM. – Кн. № 3. – Р. 62 (датовано 6-м індиктом, що припадає тут на 1442/43-й рік вересневого літочислення).

⁸ Ibid. – Р. 63.

⁹ Собчук В. Д. З історії титулованої української аристократії... – С. 233.

два городи, 68,5 сіл, дворище й селище, та групи сіл у Луцькому повіті, під час якого город Збараж перепав разом із тридцятьма з половиною селами першому з них¹. Після його загибелі під час оборони Збаража 1474 р. від татар² маєтки успадкували п'ятеро синів — Михайло, три Семени й Федір³. За поділом, здійсненим 2 квітня 1481 р., город Збараж із містом під його стінами й 14-ма навколишніми селами отримав старший з однойменних братів⁴. Володіння Семена Васильовича, прижиттєві згадки про якого наступного року обриваються⁵, залишилися єдиному синові Андрію. За переписом литовського війська 1528 р., останній мав виставляти зі Збаража та інших своїх маєтків 14 вершників⁶.

Андрій Збараський мав синів Миколая, Стефана, Юрія, Владислава й Михайла⁷. Під час поділу братами десь у середині 1550-х років спадкових маєтків замок і місто Збараж перепали першому й третьому з них⁸. Після смерті Миколая Андрійовича († 1574), кременецького старости 1560—1574 рр., залишену ним половину Збаража успадкував єдиний син Януш, довголітній кременецький староста (1574—1608) і брацлавський воєвода (1576—1608). Спадкоємцем Юрія Андрійовича († 1580) став малолітній син Януш, але він невдовзі помер. За заповітом князя, у разі передчасної смерті сина володіння залишалися в роду⁹, та брат Стефан віддав їх дочкам. Старші дві — Маруша, заміжня за Миколаєм Нарушевичем, і Настасія, дружина Романа Воловича — отримали свої частини 2 серпня 1584 р.¹⁰ Решту спадщини, належну молодшим дочкам Гальшці й Катерині, після смерті Стефана Андрійовича († 1585) забрала їхня мати Барбара з Козинських, що вийшла вже за шляхтича Андрія Фірлея, а коли вона померла († 1591),

¹ AS. – Т. 1. – S. 54–55 (9. 07. 1463, Луцьк).

² Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 608.

³ AS. – Т. 1. – S. 75–76 (2. 06. 1478, Манев).

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 12–13 (2. 04. 1481, Вільно).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 81 (14. 11. 1482, Вишневець).

⁶ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 151.

⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 609.

⁸ У листі про продаж частини володінь Юрія Збараського, яка перепала одній із дочок, чоловік останньої зазначав, що вона становить четвертину в половині замку й обох міст Збаража (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 231 зв.; 1600). В аналогічному листі чоловіка іншої дочки йдеться про четвертину замку й обох міст у половині, що перепала тестю від братів (*там само*, кн. 15, арк. 267 зв.; 1605). Наймолодший із синів Андрія Семеновича не дожив, очевидно, до поділу батькової спадщини.

⁹ Демченко Л. Я. Тестаменти княжого роду ... – С. 33–36 (30! 02. 1580, Збараж).

¹⁰ Про першу з дочок є пряме свідчення (ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 270 зв.). Набуття своєї частини другою впливає з оповіді возних, які їздили в справі спадщини Юрія Збараського в Збараж: за їх словами, пан ловчий і пан староста рогацький, тобто чоловіки обох сестер, запевнили, що хто зі слуг покійного тестя має «слушное и правное право, мы того при том заховаємь» (*там само*, арк. 273).

двоюрідні брати сиріт Януш Миколайович і Петро Владиславович відсудили в Фірлея права на опіку, і восени 1592 р. той передав їм маєтки пасербиць¹. 1595 р. Гальшка вийшла за шляхтича Людвіка М'якицького й відібрала в родичів належну їй батькову спадщину². Катерина стала пізніше дружиною шляхтича Миколая Белжецького і теж забрала свою частину. Таким чином, на кінець XVI ст. родове гніздо Збараських, що складалося в цей час з «окольного» мурованого замку з пригородком та острогом під ним і двох міст — Великого й Малеого³, мало вже п'ять господарів. За кілька років Януш Миколайович скупив у родичів три четвертини в половині Збаража, що залишилася після Юрія Андрійовича: Воловичі збули свою частину на початку 1600 р.⁴, Нарушевич — восени 1601 р., будучи вже вдівцем⁵, а Белжецькі — на початку 1605 р.⁶ М'якицькі відмовилися розставатися зі своєю четвертиною: за реєстром сплати подимного 1629 р., вони тримали частину міста Збаража та села Черниківці, Охримівці, Стриївці, Нуринці, Грицівці й Воля⁷. Чи належала їм частина старого замку, який після появи по сусідству з ним нового втратив значення, історичні джерела мовчать.

За інвентарем 1592 р., складеним у зв'язку з передачею Фірлеєм володінь пасербиць новим опікунам, у замок Збараж потрапляли через муровану браму зі зводом на ланцюгах, на якій були мурована світлиця та вимощена дошками зала із залізним годинником без дзвону. Поряд із брамою стояв мурований «склеп» на п'ять вікон із залізними ґратами, на якому була велика столова світлиця без дверей, печі й шибок, а проти неї знаходилися дві «покойові» світлиці, теж без дверей, печей і шибок. У замку був костел зі «склепом» під ним, а при ньому стояли мурована пекарня, сіни й комора; поряд знаходилися також дві дерев'яні світлиці без дверей, печей і вікон, а під ними — чотири «склепи». При світлицях стояла велика мурована вежа, під якою була скарбниця, замкнена залізним ланцюгом, а зверху — світлиця без печі та мурована кімната. У пригородку перед замком було кілька дерев'яних споруд — пекарня, сіни, кухня й світлиця, обліплена глиною вежа, лазня, якась стара світличка й наріжна «вежичка» в палях⁸. В інвентарі описані, мабуть, ті споруди, які припадали на частини молодших дочок Юрія Збараського, за винятком, звичайно,

¹ Денисенко Я. Збараський замок... – С. 239–242.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 273–277 зв.

³ Там само, кн. 12, арк. 231 зв.; кн. 15, арк. 267 зв.; РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 202, л. 109 об.–116.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 230–236.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 202, л. 109 об.–116.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 210–211, 267–268.

⁷ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 109.

⁸ Денисенко Я. Збараський замок... – С. 239–242.

в'їзної брами й костелу, що становили спільну власність усіх осіб, які мали права на замок. Інвентар переконливо свідчить, що поширена в літературі думка, начебто 1589 р. замок припинив існування, помилкова.

Після Януша Збараського († 1608) його маєтки успадкували сини Юрій і Криштоф. У першій третині XVII ст. за три кілометри від старої оборонної споруди брати збудували нову, що відповідала тодішнім досягненням у фортифікаційній справі¹. Відомий свого часу венеціанський архітектор Вінченцо Скамоцці 1615 р. писав у своїй книжці, що під час перебування у Венеції на навчання Криштоф Збараський замовив йому план добре фортифікованої резиденції. Порівнявши опублікований зодчим проект із залишками замку, які дійшли до наших днів, Александр Чоловський прийшов до висновку, що князь відмовився від його реалізації². Ванда Добровольська виявила зв'язок Криштофа Збараського з венеціанським інженером Андреа дель Аква і висловила припущення, що саме останній міг проектувати нову резиденцію в Збаражі³. Першу з подорожей князя за межі Речі Посполитої, під час яких він відвідував Венецію, дослідниця датувала 1592—1593-м, а другу — 1602—1605-м роками⁴.

1611 р. молодший із синів Януша Збараського записав належні йому володіння старшому, залишивши собі тільки двір Біла Криниця під Кременцем, але 1615 р. старший скасував цей запис⁵. Восени 1620 р. брати поділили надбання предків⁶. Після Криштофа († 1627) його половина залишилася Юрію, а після Юрія († 1631) всі володіння перейшли на дітей Януша й Гелену Вишневецьких, що доводилися йому найближчими родичами. Оскільки ті успадкували маєтки по жіночій лінії⁷, то мали ділити їх на рівні частини. За угодою, укладеною 2 березня 1633 р., замок Збараж потрапив у половину Януша Костянтиновича⁸. Будучи з 1627 р. кременецьким старостою, останній проживав переважно в селі Біла Криниця.

Після Януша Вишневецького († 1636) замок Збараж потрапив разом із містом і волостю до рук його вдови Катерини-Євгенії з роду Тишкевичів, що мала лист на довічне володіння цим та деякими іншими комплексами маєтків. У березні 1639 р. вона вийшла заміж за князя Александра-Людвіка

---

¹ *Aftanazi R. Dzieje rezydencji...* – Т. 5. – S. 625–629.

² *Czołowski A. Dawne zamki i twierdze...* – S. 125. Автор приписав Скамоцці дату перебування Збараського у Венеції (1598 р.), якої в його книжці архітектора немає (див.: *Dobrowolska W. Młodość Jerzego i Krzysztofa Zbaraskich...* – S. 130).

³ *Dobrowolska W. Młodość Jerzego i Krzysztofa Zbaraskich...* – S. 131.

⁴ *Ibid.* – S. 130.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 206, л. 108–109 об.

⁶ *Там же*, кн. 209, л. 201–202. Деталі угоди невідомі.

⁷ Матір'ю брата й сестри Вишневецьких була Ганна Василівна Загорівська, мати якої Маруша Миколаївна доводилася братам Збараським рідною тіткою).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 35–37.

Радивила й виїхала з дітьми в білоруський Несвіж, але в травні 1642 р. повернулася на Волинь, розвелася з чоловіком і поселилася в селі Біла Криниця. Після смерті княгині (десь у березні 1646 р.) Збараж залишився неповнолітнім сином Дмитру-Юрію і Костянтину-Криштофу і потрапив, мабуть, під контроль князя Яреми Вишневецького, що став після смерті їхнього діда по батькові Костянтина Костянтиновича († 1641) за його заповітом опікуном¹. На початку 1649 р. той визнав старшого з підопічних повнолітнім і віддав йому батькову спадщину².

Новий Менкищ

1595 р. князівна Гальшка Юріївна Збаразька вийшла заміж за шляхтича Людвіка М'якицького й відібрала в опікунів належну їй спадщину батька³. На відміну від сестер і зятів, які швидко позбували свої частини князю Янушу Збаразькому⁴, подружжя М'якицьких відмовилося продавати родичу свою четвертину. За реєстром подимного 1629 р., чоловік Гальшки Юріївни платив податок із частини міста Збаража та сіл Черниківці, Охримівці, Стриївці, Нуринці, Грицівці й Воля⁵, які лежали компактною групою на південь від родового гнізда Збаразьких.

Маєтки родини М'якицьких залишилися дочкам Зофії та Анні, перша з яких вийшла заміж за Павла Ходоровського, а друга — спочатку за Владислава Вилежинського, а потім за холмського земського писаря Андрія Бродовського. 1645 р. центром володінь Ходоровських у Кременецькому повіті був невеличкий замок Новий Менкищ, під стінами якого лежало однойменне село, а Бродовських — двір у селі Верняки⁶. Судячи з назви замочку, він з'явився зусиллями батьків пані Ходоровської. Розташування споруди невідоме. Можна думати, що вона знаходилася десь серед перерахованих вище поселень.

Волочища

Під час поділу 1463 р. внуками Федька Несвідського родових володінь поселення Волочища, яке лежало на лівому березі Збруча, на південно-східній окраїні Збаразького повіту, увійшло разом із Збаражем у частину

¹ *Czamańska I.* Wiśniowieccy... – S. 238–242.

² *Ibid.* – S. 303.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 273–277 зв.

⁴ Див. вище пункт про Збараж.

⁵ *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 109.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 58–58 зв.

Василя Васильовича, 1481 р. перепало його синові Семену Старшому, а далі було успадковане внуком Андрієм¹. Замок тут уперше згаданий в описі кордону між Короною і Великим князівством 1546 р.², але з'явився він, мабуть, ще за життя Андрія Семеновича. Під час поділу дітьми князя його спадщини ця оборонна споруда з належною до неї сільською округою дісталася синові Владиславу. Весною 1557 р. останній отримав привілей на осадження в селі «подле замку Волочищ» нового міста³.

1581 р. Владислав Андрійович згаданий ще серед живих⁴, а 1583 р. податок за його мастки платив уже брат Стефан⁵, що став, очевидно, опікуном дітей. Під час поділу Петром і Стефаном Владиславовичами 1592 р. батькової спадщини перший отримав замок і місто Волочища з більшою частиною волості, а другий — містечко Сернівець із групою сіл у Кременецькому повіті та місто Видово у Кам'янецькому повіті Подільського воєводства⁶. За додатковою угодою в нагороду за половину старого замку старший із братів мав збудувати молодшому в містечку Сернівець новий, але 1595 р. зійшлися на тому, що сплатив йому натомість 500 золотих⁷.

Оскільки ні Петро, ні Стефан (останні згадки про них датовані 1604-м роком⁸) не залишили нащадків, права на їхні мастки перейшли на сестер Магдалену, Катерину й Ганну. Син першої Вацлав Шемет у 1630-х роках судився з князем Янушем Вишневецьким за спадщину діда, але врешті-решт відмовився від претензій, «части своєї третєї окупити не могути»⁹. Про причетність другої, дружини київського підкоморія Щасного Харленського¹⁰, до володінь братів на півдні Волині даних не виявлено. Третя, яка не виходила заміж, 1627 р. з допомогою своїх родичів та опікунів Юрія і Криштофа Збараських відсудила спадщину брата Стефана — містечко Сернівець (!) або Болванець із належними до нього селами¹¹. За присяжними свідченнями про кількість димів, восени 1652 р. ця остання представниця роду Збараських, зі смертю якої він згас, формально володіла ще мастками брата Петра, у тому числі містом Волочища¹² (і замком, звичайно, якщо він уцілів у вирі подій середини XVII ст.).

¹ Див. вище пункт про Збараж.

² АСД. — Т. 1. — С. 119.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 75 об. (29. 04. 1557)

⁴ *ŽD.* — Т. 20. — С. 41.

⁵ *Ibid.* — Т. 19. — С. 127–128.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 430 зв.–435 зв.

⁷ *Там само*, кн. 9, арк. 217 зв.–220.

⁸ *Wolff J.* *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 610–611.

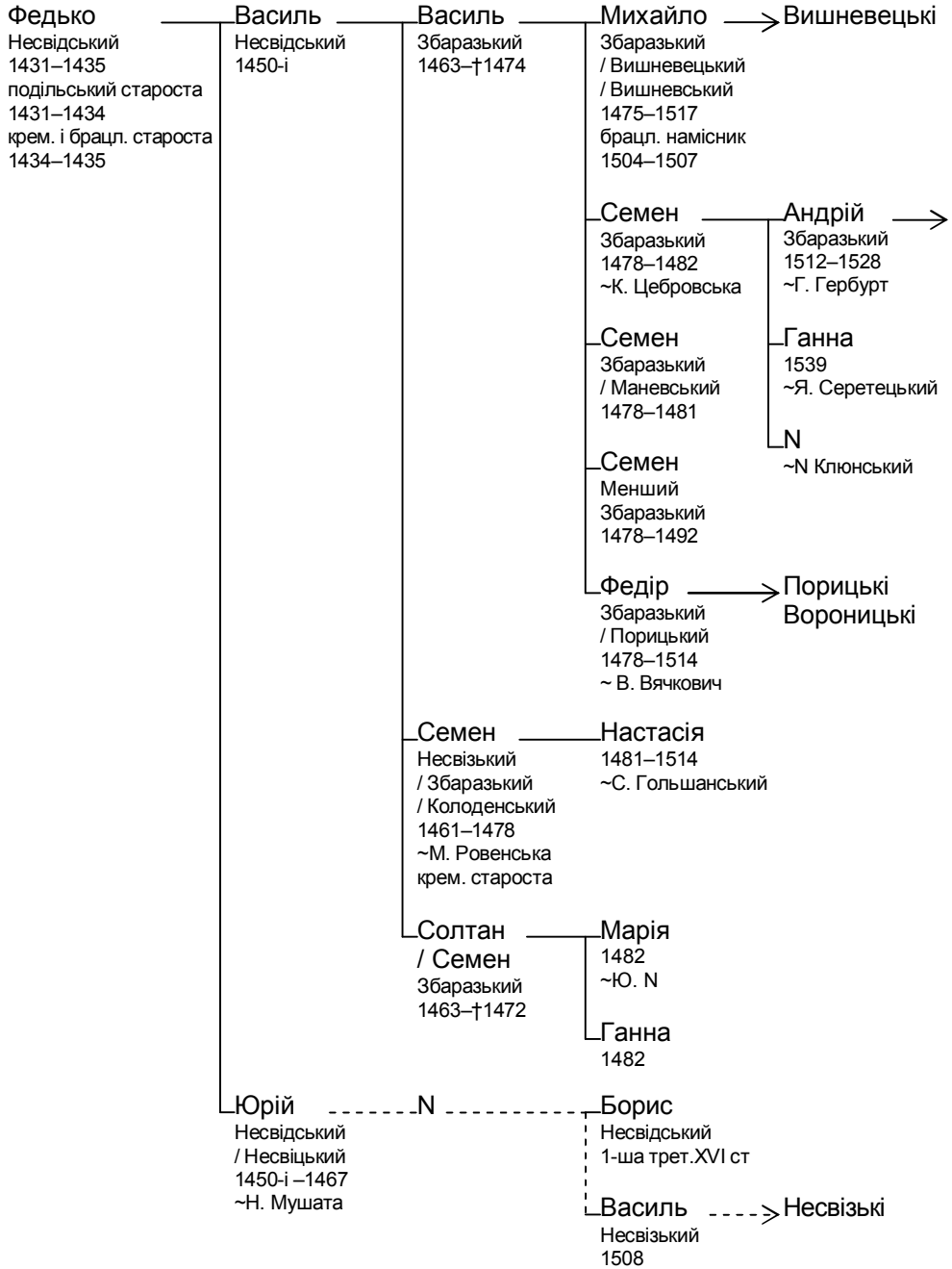
⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 39, арк. 50–51 зв.

¹⁰ *Wolff J.* *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 611.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 36, арк. 109–110.

¹² ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 29 зв.

Схема 1. Родовід князів Несвідських і Збаразьких

Закінчення схеми 1

➤ Андрій
Збараський
1512–1528
~Г. Гербурт

Стефан
Збараський
/ Корибутович-Збараський
1539–†1585
вітеб. воєвода
1555–1564
троцьк. каштелян
1564–1566
троцьк. воєвода
1566–1585
~Г. Заберезинська
~Н. Мстиславська
~Д. Фірлей

Миколай
Збараський
1539–†1574
~Н. Козека
~Г. Бранкович
/ Деспотівна
справця київ. воєвод.
1559, 1563
крем. староста
1560–1574

Юрій
Збараський
1539–†1580
~Щ. Насиловська
~Б. Козинська

Владислав
Збараський
1539–1581
ботоцьк. староста 1570
справця київ. воєводства
1572–1575
~З. Пшилуська

Михайло
Збараський
1539–1545

Маргарита
~С. Чермінський

Єлизавета
1555
~В. Баворовський

Петро
Збараський
*1548–1569
~Б. Йордан

Барбара
1590–†1602
~Г. Тенчинський

Януш
Збараський
/ Корибутович-Збараський
1567–†1608
~Г. Четвертенська
крем. староста 1574–1608
пінськ. староста 1581–1590
брацл. воєвода 1576–1608

Маруша / Марина
1576–1603
~В. Загорівський

Януш
1580
Зофія
1561
~С. Остророг

Маруша
1580–†1603
~М. Нарушевич

Настасія
1580–1591
~Р. Волович

Гальшка / Гелена
1580–1608
~Л. Мякицький
Катерина
1580–1601
~Б. Белжецький

Костянтин
Збараський
1590
~Б. Ходоровська

Петро
Корибутович-Збараський
1590–1604
~Є. Вишневецька

Стефан
Збараський
1592–1604
~К. Сулима

Магдалена
~В. Шемет

Катерина
1588–1521
~Щ. Харленський

Ганна
1607–1652

Юрій
Корибут-Збараський
1574–†1631
пінськ. староста
1590–1631
сокал. староста
1607–1631
корон. крайчий
1612–1631
корон. підчаший
1619–1631
крак. каштелян
1620–1631

Криштоф
Корибут-Збараський
1579–†1627
крем. староста
1608–1627
корон. конюший
1615–1627

Колоден

Город Колоден за угодою внуків Федька Несвідського 1463 р. про поділ родових володінь, що містить найдавнішу згадку про це поселення, перепав разом із 20-ма навколишніми селами Семену Васильовичу Збаразькому¹, і той переселився сюди, очевидно, на постійне проживання, оскільки помертньо фігурує в листах родичів як князь Колоденський². Після його смерті всі маєтки успадкувала єдина дочка Настасія, заміжня за князем Семеном Гольшанським, але переважну більшість їх тримала вдова Марія, відома як княгиня Ровенська. Це добре засвідчує лист львівського старости Станіслава з Ходча 1502 р. великому князю литовському Олександру з проханням веліти князю Гольшанському як луцькому старості стримувати підданих своєї тещі з маєтків Чернихів, Колоден і Рівне від порушень кордонів Польського королівства³. Після Настасії Семенівни († кін. 1515 або поч. 1516) права на Колоден і решту спадщини її батька перейшли на дочку Тетяну / Ганну, заміжню за Костянтином Івановичем Острозьким, але вступити в ці володіння вона змогла аж після смерті княгині Ровенської. У травні 1518 р. монарх підтвердив чоловікові князівни Гольшанської замок Колоден із волостю на півдні Волині та інші маєтки, що становили спадщину її батьків⁴. Таким чином це оборонне поселення перейшло до володарів Острога.

Вишневець

За дільчим листом онуків Федька Несвідського 1463 р., у частині Збаразького повіту, яка перепала Солтану Васильовичу, були два села під назвою Вишневець⁵. За заповітом, складеним 3 жовтня 1472 р., князь залишив маєтки братам⁶. 1475 р. в результаті поділу родичами його спадщини однойменні поселення отримали діти Василя Васильовича⁷. Під час поділу 1463 р. в частині, про яку йдеться, не було ще оборонних споруд, а в дільчих листах 1475 р. одне з поселень фігурує вже як «твержа». Оскільки деякий час Солтан Збаразький служив у Москві, а маєтками відали брати⁸, цей замок з'явився, мабуть, їхніми зусиллями.

¹ AS. – Т. 1. – S. 54–55 (9. 07. 1463, Луцьк).

² *Ibid.* – S. 79 (1481); AGAD, pergamin nr 7380 (1482).

³ Akta Aleksandra... – S. 175.

⁴ AS. – Т. 3. – S. 166–169 (4. 05. 1518, Краків).

⁵ *Ibid.* – Т. 1. – S. 54–55 (9. 07. 1463, Луцьк).

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 233–234 (3. 10. 1472, без місця).

⁷ AS. – Т. 1. – S. 69–71 (між 4. 07 і 31. 08. 1475, без місця).

⁸ Князь згадує про це в заповіті.

1481 р. внаслідок поділу синами Василя Збараського родових володінь город Вишневець потрапив разом із 13-ма навколишніми селами в спільну частину Михайла й Семена Меншого¹. За наступною угодою, датованою 14 листопада 1482 р., старший із братів узяв город Вишневець з однойменними з ним містечком і селом, 7 інших сіл і 2 дворища, а решту 6 поселень залишив молодшому². Перетворивши Вишневець у резиденцію і перейшовши з часом на прізвисько, похідне від її назви, Михайло Васильович започаткував рід Вишневецьких. Остання прижиттєва згадка про князя датована 19 квітня 1517 р.³ Володіння його успадкували четверо синів — Іван, два Федори й Олександр⁴, але як вони поділили їх, невідомо.

Оскільки згадані вище однойменні брати не мали дітей, їхні частини залишилися родичам. Після Івана Михайловича († 1543⁵) маєтки успадкували сини Дмитро, Андрій і Костянтин. Перший із них через кілька років після смерті батька подався на Запорожжя, звідти перебрався у володіння турецького султана, потім служив московському цареві й тільки наприкінці 1561 р. повернувся додому. Під час його мандрів брати поділили маєтки на дві частини, а коли об'явився, мали заново переділити їх⁶, та влітку 1563 р. він пішов у Молдавію і не повернувся⁷. Після загибелі Дмитра Вишневецького братам ще раз довелося ділитися.

Андрій Іванович з 1568 р. був волинським каштеляном, 1572 р. пересів у крісло брацлавського воєводи, а з 1576 р. до кінця життя займав аналогічний волинський уряд⁸. За податковим реєстром 1583 р., в округу належного йому містечка Вишневець входили 12 навколишніх сіл⁹. Після смерті князя († кін. 1583 р.) деякий час у залишених ним володіннях господарювала вдова Євфимія Вербицька († 1589), а далі вони перейшли до рук дочок. За угодою князівен Вишневецьких про поділ спадщини батьків, укладеною 5 січня 1593 р., маєтки в Кременецькому повіті — замки Вишневець та Андріїв з однойменними містами під їхніми стінами, кількома фільварками й селами — отримала Олександра Андріївна, заміжня за князем Юрієм

¹ Там же, кн. 192, л. 12–13 (2. 04. 1481, Вільно).

² AS. – Т. 1. – S. 80–81 (14. 11. 1482, Вишневець).

³ Ibid. – Т. 3. – S. 152–153 (19. 04. 1517, Луцьк).

⁴ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S. 31–33.

⁵ Під час обстеження у вересні 1546 р. кордону між Великим князівством і Короною урядник синів Івана Вишневецького оповідав комісарам, що князь помер «тому три годы» (АСД. – Т. 1. – С. 113), отже його не стало десь улітку або восени 1543 р.

⁶ У привілеях братам початку 1560 р. на нові міста читаємо, що Андрій має маєток окремо від Костянтина, а той – від нього (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 248 об.–250). Натомість у листі Андрія дружині, виданому восени 1562 р., зазначено, що він володіє маєтками за поділом із братами Дмитром і Костянтином (там же, л. 482 об.).

⁷ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S. 67–83.

⁸ Ibid. – S. 89.

⁹ ЗД. – Т. 19. – S. 135.

Чорторийським¹. На початку 1598 р. спільно з чоловіком вона продала свою частину Вишневецького замку, розташовану з боку від села Загороддя між частинами Костянтина Костянтиновича та Михайла і Юрія Михайловичів Вишневецьких, разом із замковим плацом, усіма спорудами й зброєю, плацом на пригородку, мурованою церквою на ньому, збудованою коштом матері, будинком нижче церкви, пивницею на кінці замкового моста, халупою ключника, садом на горі вище замку, усім Новим містом, передмістям Мухавець, частиною ставу й млина під замком і трьома селами своєму троюрідному братові Михайлу Михайловичу Вишневецькому². Ще чотири села восени того самого року в неї купив двоюрідний брат Костянтин Костянтинович Вишневецький³. Решта спадкових поселень княгині на півдні Волині належала до замку Андріїв.

Костянтин Іванович († 1574), з 1571 р. житомирський староста, залишив свої володіння однойменному з ним синові. У листі того 1595 р. своїй дружині згадані замок і третя частина старого Вишневецького міста⁴. Восени 1627 р. Костянтин Костянтинович формально віддав свою третину міста Старий Вишневець і належні до неї шість сіл синові Янушу⁵, але фактично затримав ці маєтки у своїх руках, оскільки 1636 р. Кристина з Вишневецьких позивала його за те, що 16 травня 1630 р. наслав своїх людей «на част замьку поводовое стороны Вышневецка Старого дедичной, впрод част замку поводки розобрати и розобратый на Старое место Вишневец перевезти розказавши, на власных кгрунтах поводовое стороны с того дерева замось себе побудовати розказалес»⁶, а він 19 лютого 1636 р. скаржився, у свою чергу, на сусідку й родичку, що маючи «по половицы Старого места Вишневецка и кгрунтьов до него належачих», вона захопила більше, ніж слід, і не хоче «померы слушноое учинити»⁷. Після смерті Януша Костянтиновича (восени 1636 р.) подаровані йому володіння формально перейшли на синів Дмитра-Юрія і Костянтина-Криштофа, але до 1649 р. перебували під опікою — спочатку, очевидно, діда Костянтина, а після смерті того († 1641) — дальшого родича Яреми Вишневецького⁸.

Олександр Михайлович, судячи з володінь нащадків, у спадщині батька на півдні Волині отримав частину родового гнізда з кількома прилеглими до нього селами, а після брата Федора йому дісталися землі в межиріччі Горині й Жираку з адміністративно-господарськими осередками в поселеннях

¹ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 246–248.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 83 зв.–85 зв. (2. 01. 1598).

³ Там само, кн. 11, арк. 9–11 (28. 10. 1598).

⁴ Там само, кн. 15, арк. 208 б.–208 б зв.

⁵ Там само, кн. 43, арк. 56–58 (3. 09. 1627).

⁶ Там само, кн. 42, арк. 283 зв.–284.

⁷ Там само, арк. 391 зв.–392 (19. 02. 1636).

⁸ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S. 238–242.

Передмірка й Вербовець. Спадкоємцями князя були сини Михайло, Максим та Олександр, але середній із них невдовзі після останньої згадки, датованої серединою 1565 р.¹, помер, не залишивши дітей. Наступні два на час виїзду влітку того самого року на земську службу ще не ділилися маєтками², а наприкінці року молодший писав у листі дружині на віно, що отримав уже свою половину³. Документально поділ оформили, очевидно, пізніше, оскільки Олександр уніс свій лист про визнання за старшим братом його половини в актову книгу аж 16 лютого 1571 р.⁴

Михайло Олександрович 1583 р. платив податок за частину міста Вишневеця з групою сіл⁵. Після смерті князя († 1584) ці маєтки успадкували сини Олександр, Михайло і Юрій, але восени 1593 р. перший із них помер, не залишивши нащадків⁶. Інші два поділилися родовими володіннями десь між 1600-м і 1603-м роками⁷. У половині Юрія Михайловича, за листом братові Михайлу про поділ та листом 1608 р. дружині, були *вся частина городища старого Вишневецького замку з пивницею перед ним і селом Старики та половина Нового міста Вишневеця*⁸. Після смерті князя († 1618) маєтки залишилися дочці Гальшці, та оскільки вона 1623 р. померла⁹, права на них перейшли на племінника Ярему.

У володіннях Михайла Михайловича, за згаданим вище дільчим листом, були *новозбудований Вишневецький замок*, половина міста Новий Вишневець і 15 сіл¹⁰, що походили як зі спадщини батька, так і з власних надбань. Зокрема, 1598 р. він придбав у подружжя Чорторійських частину Вишневецького замку, нове місто Вишневець та передмістя Мухавець і три села¹¹, які теж значаться в дільчому листі. Після смерті князя († 1616) маєтки залишилися синові Ієремії-Михайлу. Пізніше останній успадкував також, як зазначено вище, володіння батькового брата Юрія.

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 6, т. 1. – С. 52–54.

² У переписі війська, яке почали збирати 9. 07. 1565, а 15. 10 розпустили, читаємо: «Князь Александръ Вишневецкій з именъ своихъ, которые еще не отдѣлены отъ брата своего быти мениль, 30 коней по усарску» (Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 216).

³ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 556.

⁴ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 5, арк. 5–9 зв. (16. 02. 1571). Запис нечитабельний.

⁵ ŻD. – Т. 19. – S. 132–133.

⁶ Czamańska I. Wiśniowiec... – S. 111.

⁷ На початку 1600 р. Юрій і Михайло видали борговий запис на деякі села Вишневецької волості, якою володіли, очевидно, ще разом (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 229.V.3, арк. 84–87). Текст дільчого листа Юрія брату Михайлу є в кременецькій земській книзі 1603 р., але кінець його з датою і переліком частини того, що він отримав, утрачено (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 7–7 зв.).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 7 зв.; кн. 16, арк. 75–78.

⁹ Czamańska I. Wiśniowiec... – S. 133.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 7 зв.

¹¹ Там само, кн. 12, арк. 83 зв.–85 зв. (28. 10. 1598).

За реєстром подимного 1629 р., належний йому вишневецький комплекс маєтків складався з міста Новий Вишневець і десяти сіл¹. Під час тривалого перебування князя на навчанні володіннями опікався троюрідний дядько Костянтин Костянтинович Вишневецький. Повернувшись близько 1631 р. додому, він узяв їх до своїх рук² і втримав до кінця життя († 1651).

Олександр Олександрович, за листом дружині 1565 р. на віно, під час поділу з братом отримав на півдні Волині півтора десятка поселень, у тому числі частину замку Старий Вишневець за рікою Горинь³. Після смерті князя († 1577) деякий час маєтками відала його вдова Олександра Капустянка, яка 1583 р. платить податок за Вишневець і кільканадцять сіл⁴, а далі вони перейшли до сина Адама. Резиденцією останнього на Волині був старий Вишневецький замок (саме тут 1607 р. він укладає одну з угод⁵). Після смерті Адама Олександровича († 1622) володіння залишилися дочці Кристині († 1654), яка спочатку була замужем за Миколаєм Сло-Малинським, потім — за Петром із Журова Даниловичем, а з 1645 р. жила вдовою⁶. Як зазначено вище, 16 травня 1630 р. Костянтин Костянтинович силоміць розібрав належну їй частину замку Старого Вишневець і побудував собі з цього дерева новий⁷. Проживала Кристинина з Вишневецьких переважно у своїй садибі на Краківському передмісті Варшави⁸.

Як бачимо, в історичних джерелах згадуються два поселення під назвою Вишневець, що попереростали з часом у міста, одне з яких називали Старим, а інше — Новим Вишневецем. У першому оборонна споруда з'явилася невдовзі після першої згадки про нього, а в другому — десь у 1560—1570-х роках. Князі Вишневецькі тримали обидва поселення й замки частинами. Через прогалини в документальному забезпеченні їхніх володінь точно встановити, що саме, кому й коли належало, неможливо.

Андріїв

У 1570-х роках Андрій Вишневецький виділив свої володіння у верхів'ї Горині в окрему волость із центром у новому поселенні, осадженому на ґрунті села Олексинець. Місто уперше згадане в привілеї монарха 1568 р.

¹ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 101.

² Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki... – S. 5.

³ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 556.

⁴ ŻD. – Т. 19. – С. 133.

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 261 зв.

⁶ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S. 144–146.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 42, арк. 283 зв.–284.

⁸ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S. 145.

міщанам «Андрєєва Нового Вишневеца» на магдебурзьке право¹, а замок — у дільчому листі дочок 1593 р., за яким комплекс перепавав Олександрі, заміжній за Юрієм Чорторийським². Після смерті князівни († бл. 1621) її володіння успадкував син Миколай Чорторийський. Саме він 1629 р. платив подимне за Андріївську волость³. На думку історика архітектури Богдана Гверквіна, який у 1930-х роках вивчав руїни замку в селі Старий Олексинець, це могла бути трикутна в плані споруда, близька до сучасного з нею замку Ожогівці, яка в результаті перебудов набула потім чотирикутної форми⁴.

Вербовець

Замок Вербовець збудував князь Федір Михайлович Вишневецький (молодший), який під час поділу батькової спадщини отримав східну частину волості Вишневецького замку. У листі своїй дружині Богдані Юрїївні Гольшанській 1544 р. на третину володінь князь згадує замки й міста Дорофіївці та Вербовець і зазначає, що звів оборонні споруди після поділу з братами «и на то наложилъ тысячу копъ грошеи»⁵. У записі тої самої третини 1549 р. назвою Вербовець він позначає вже тільки двір і місто, а про замок мовчить⁶. Після загибелі князя в неволі в татар⁷ Вербовець перепавав його брату Олександрю († 1555). Оскільки син останнього Максим 1565 р. помер, не залишивши дітей, спадщину поділили його брати Михайло й Олександр⁸. За податковим реєстром 1583 р., містечко Вербовець належало Михайлу Олександровичу⁹. Під час поділу спадщини князя, вчиненого десь між 1600-м і 1603-м роками¹⁰, замок і містечко Вербовець отримав його син Юрій. 1608 р. маєток згаданий у листі князя дружині¹¹. Після смерті Юрія Михайловича († 1618) володіння залишилися єдиної дочці Гальшці, та оскільки вона невдовзі померла († 1623), їх успадкував братів син Ярема. Саме він є тим безіменним князем Вишневецьким, якому, за реєстром подимного 1629 р., належали місто Вербовець і вісім навколишніх сіл¹², але господарював тут, очевидно, його опікун.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 51, л. 211 об. (23. 08. 1568).

² Акты ЮЗР. — Т. 1. — С. 246–248 (5. 01. 1593).

³ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 103.

⁴ Guerin B. Zamki na planie trójkąta... — S. 305.

⁵ AGAD, pergamin nr 7639 (23. 09. 1544, Белз).

⁶ Katalog dokumentów... — Cz. 1. — S. 71, nr 202 (20. 04. 1549).

⁷ Див. далі пункт про замок Передмірка.

⁸ Див. вище пункт про Вишневець.

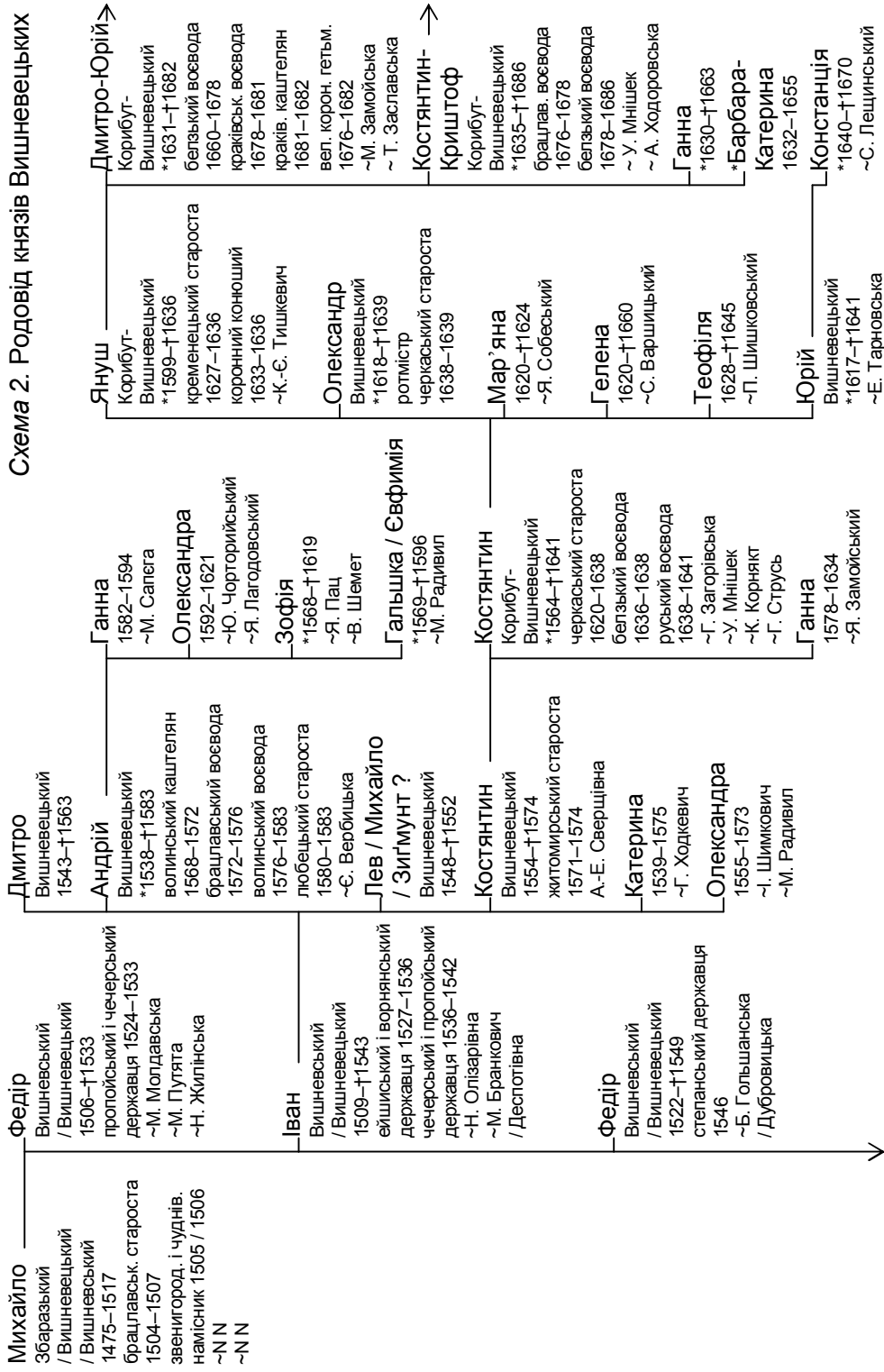
⁹ ŻD. — Т. 19. — S. 132–133.

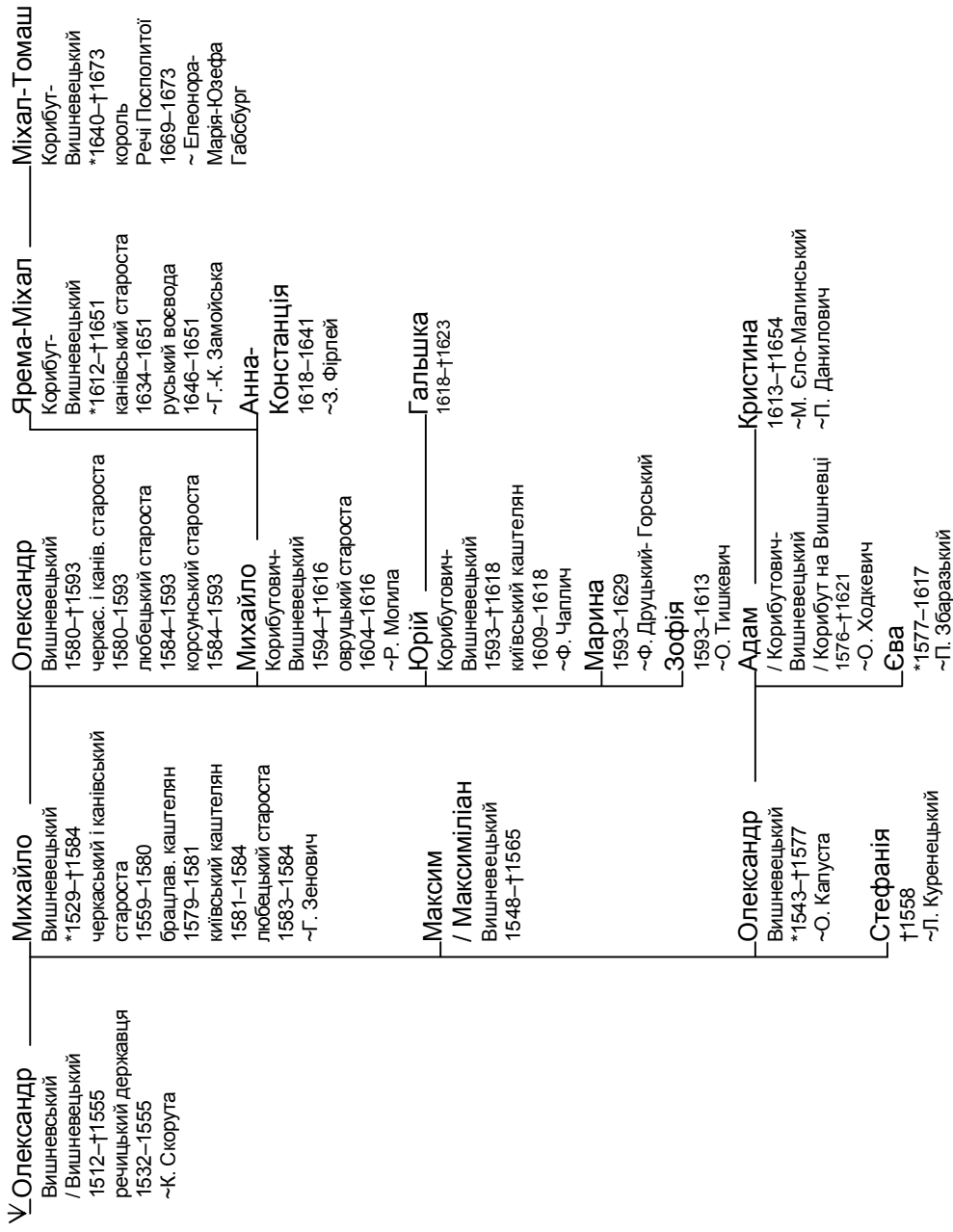
¹⁰ Див. вище пункт про Вишневець.

¹¹ ЦДАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 16, арк. 75–78.

¹² Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 102.

Схема 2. Родовід князів Вишневецьких

Передмірка

Замок Передмірка з'явився в другій половині 1540-х років зусиллями Федора (молодшого) Михайловича Вишневецького. У листі 1544 р. дружині на третину володінь князь згадує замки й міста Дорофіївці і Вербовець¹ та село Передмірка, а в аналогічному записі 1549 р. — замок Передмірка, тоді як під назвою Вербовець — тільки двір і місто, а про Дорофіївці взагалі мовчить². У вересні 1549 р. під час нападу татар Федір Михайлович потрапив із дружиною в полон і помер у неволі³. За повідомленням Станіслава Оріховського, ординці спалили замок⁴, наносивши під його стіни хмизу й соломи, отже це була дерев'яно-земляна споруда.

Оскільки Федір Вишневецький не залишив нащадків, володіння перейшли на брата Олександра й синів брата Івана. Маєток Передмірка перепав Олександровичу Михайловичу, а далі його синові Олександровичу Олександровичу. За листом останнього дружині, 1565 р. йому належали кільканадцять поселень у межиріччі Горині й Жираку, одним з яких було село Передмірка⁵.

Після Олександра Олександровича († 1577) маєтки успадкував син Адам, а далі вони перейшли на внучку Кристину, яка спочатку була замужем за Миколаєм Єло-Малинським, потім — за Петром із Журова Даниловичем, а з 1645 р. сиділа на вдовиному стільці († 1654)⁶. За реєстром подимного 1629 р., Передмірка входила у Вишневецький маєток пані Кристини Малинської⁷. Чи відбудовував хто замок, джерела мовчать.

Дорофіївці

Замок Дорофіївці збудував Федір (молодший) Михайлович Вишневецький. У листі дружині 1544 р. на третину володінь він згадує замки й міста Дорофіївці та Вербовець і зазначає, що збудував ці оборонні споруди після поділу з братами «и на то наложилъ тысячу копъ грошеи»⁸. У наступному записі того самого, датованому 20 квітня 1549 р., Федір Михайлович мовчить уже про Дорофіївці⁹. Очевидно, на деякий час замок та одно-

¹ AGAD, pergamin nr 7639 (23. 09. 1544, Белз).

² Katalog dokumentów... – Cz. 1. – S. 71, № 202 (20. 04. 1549).

³ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 554.

⁴ Orzechowski S. Kroniki... – S. 48–49.

⁵ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 556.

⁶ Див. вище пункт про Вишневець.

⁷ Баранович О. Залюдження Волинського воєводства... – С. 103.

⁸ AGAD, pergamin nr 7639 (23. 09. 1544, Белз).

⁹ Katalog dokumentów... – Cz. 1. – S. 71, nr 202 (20. 04. 1549).

йменне з ним місто зникли. Після загибелі князя маєток залишився родичам і під час поділу перепав його племіннику Костянтинові Івановичу. 1560 р. останній виклопотав у монарха привілей на осадження тут містечка¹, але замок уже не відродився.

Маначин

У 1560-х роках Костянтин Вишневецький сформував на основі Дорофіївського маєтку нову волость із центром у поселенні Маначин. 1569 р. під цією назвою згадане вже місто².

Після смерті князя († 1574) володіння залишилися синові Костянтину, але той тривалий час перебував під опікою родичів — спочатку Андрія Івановича, 1584 р. Михайла Олександровича, а далі Олександра Михайловича Вишневецьких³.

У зв'язку з відвідинами другим з опікунів 1584 р. замку Маначин ця споруда потрапляє в поле нашого зору⁴. 1595 р. замок і місто згадані в листі Костянтина Костянтиновича дружині⁵. Оскільки князю судилося пережити всіх своїх синів, після його смерті († 1641) спадкоємцями стали малолітні внуки Дмитро-Юрій і Костянтин-Криштоф Янушовичі та Констанція Юрїївна, а їх опікуном — Ярема Вишневецький. На початку 1649 р. той визнав старшого з підопічних повнолітнім і передав йому свої повноваження⁶. За присяжним свідченням 1651 р. про кількість димів, Маначинська волость перебувала в руках братів Вишневецьких⁷.

Вишгородок

За угодою синів Василя Збарзького про поділ володінь, укладеною 1481 р., правобережне верхів'я Жираку (права притока Горині) із розташованими тут селами Влашинівці й Доманінка перепало Федору⁸. Після одруження князь перебрався в успадкований дружиною маєток Порицьк у Володимирському повіті й започаткував там рід Порицьких. За поділом його синами спадщини батьків 1529 р., землі, про які тут ідеться, перепали

---

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 249 об.–250.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 2, арк. 16–17.

³ *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 568.

⁴ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 132 зв. (30. 04. 1584).

⁵ *Там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 208 б.–208 б зв.

⁶ *Czarnańska I.* Wiśniowieccy... – S. 239, 247–248, 303.

⁷ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 22 зв.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 12–13.

Юрію і Войні Федоровичам¹, яким судилося започаткувати потім дві гілки князів Вороницьких. Під час розмежування 1541 р. села Влашинівці з маєтками Федора Вишневецького вони належали ще їм², а пізніше якось опинилися в старшого брата Олександра.

Зусиллями Олександра Федоровича Порицького у верхів'ях річок Жираку й Буглівки з'явилися нові поселення й замок. 1554 р. князь отримав привілей із дозволом «в ыменью его Вышегороде, прилеглому к полю на украине, место садити и торгъ на недели одинъ разъ мети»³. Залюднення володінь спричинило конфлікт із Миколаєм Збаразьким, і той оскаржив сусіда перед монархом, оцінивши свої збитки на 1846 кіп 7,5 грошів. Оскільки Порицький не з'явився на суд, віленський воєвода Миколай Радивил присудив передати позивачу в заявленій ним сумі маєтки відповідача на півдні Волині. Дворянин Федір Солтанович ув'язав Збаразького «въ именье его [Порицького] вольнское Вышегородское, в Коростово, в Печерско, Влашыновцы, в Доманинку и в Буглове» і поїхав «до местечка Вышейгородского». «И кгды, дей, там приехал, ино, дей, его в местечко не пуцоно и з замочку Вышейгородька стреляно, и коня рыжого подь служебникомъ его Иваном Ясковичом з гаковъницы вбито»; а далі, не чекаючи, поки дворянин залишить Збараж, Олександр Федорович вигнав урядників Миколая Андрійовича із сіл Буглів і Влашинівці, у зв'язку з чим у середині літа 1557 р. той знову скаржився на сусіда⁴.

На початку 1559 р. князь Порицький брав ще участь у розгляді однієї справи⁵, а наприкінці наступного року в маєтках на півдні Волині господарював уже син Михайло. Зокрема, вишегородський урядник останнього оскаржив у Луцьку Миколая Збаразького в насланні перед Різдвом (тобто до 25 грудня 1560 р.) свого урядника на тутешні села Верещатинці й Панківці⁶. Михайло Олександрович перетворив, очевидно, замок Вишгородок у свою резиденцію, оскільки 1562 р. згаданий як князь Порицький і Вишегородський⁷, але сидів тут недовго, бо 1565 р. земську службу «з ыменеи своихъ Вышекъгорода въ повете Кремяницкомъ» відбував уже його брат Олександр Порицький⁸. 1583 р. податок за містечко Вишгородок платив

¹ Там же, л. 10–12 (19. 03. 1529, Перемиль; у листі згадано тільки Влашинівці; друге поселення на деякий час, мабуть, зникло).

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 17, арк. 1–3 зв. У записі листа 1609 р. в кременецьку земську книгу вказано 1500-й рік, але перелік осіб, причетних до його появи, та індикт дають можливість виправити цю помилку.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 35, л. 171 об.–172 (23. 03. 1554).

⁴ ЛМ. – Кн. №. 251. – Р. 78 (17. 07. 1557).

⁵ Radziwiński Z. L. Monografia хх. Sanguszków ... – Т. 2, cz. 1. – S. 201.

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 72 зв.–73 зв. (26. 02. 1561).

⁷ Там само, оп. 1, кн. 4, арк. 142 зв. (10. 07. 1562, Луцьк).

⁸ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 470.

Олександр Олександрович¹, а 1589 р. — його вдова Ганна з Баворовських²; 1595 р. княгиня судилася ще разом із синами за підданих із Вишгородка³, а далі маєток перейшов до дітей.

Спадкоємцями Олександра Порицького були сини Януш († 1614), Миколай († 1621), Стефан († 1640) та Олександр († 1618)⁴. Оскільки вони помирили передчасно, а нащадків, за винятком наймолодшого, не залишали, маєтки час-від-часу мали заново ділитися. Остаточо Вишгородок перепав Стефану, у руках якого перебував 1618 р.⁵ та під час сплати подимного 1629 р.⁶ Натомість верхів'я Буглівки, що становили частину Вишегородської волості, отримав, мабуть, Олександр, оскільки під час татарського погрому 1619 р. розташовані тут села належали його вдові Ганні Горностай⁷, а 1629 р. — Криштофу Харленському⁸, за якого вона вийшла заміж⁹.

Після смерті Стефана Олександровича, на якому чоловіча лінія роду обірвалася, володіння успадкувала його племінниця Ізабелла-Зофія Олександрівна, яка 1637 р. була вже замужем за Криштофом Конєцпольським¹⁰. 1650 р. містечко Вишгород (разом із замком, якщо він уцілів у вирі війни, що почалася 1648 р.) перебувало в руках зятя князів Порицьких¹¹.

Ожогівці або Новий Збараж

Десь у 20—30-х роках XVI ст. князь Андрій Збаразький купив у шляхтича Семена Цати у верхів'ї Збруча в Кременецькому повіті просторий, але малолюдний маєток Ожогівці¹², освоювати який можна було тільки за наявності замку. Уперше оборонна споруда згадана тут у зв'язку з обстеженням восени 1546 р. польсько-литовського кордону¹³.

Під час поділу дітьми Андрія Семеновича його спадщини замок Ожогівці отримав син Стефан, з 1555 р. вітебський воєвода, з 1564 р. троцький каштелян, а з 1566 р. до кінця життя троцький воєвода¹⁴. Наприкінці

¹ *ŻD.* — Т. 19. — S. 135–136.

² *Ibid.* — S. 157.

³ *Boniecki A.* *Poczet rodów...* — S. 257.

⁴ *Wolff J.* *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 394–395.

⁵ *Boniecki A.* *Poczet rodów...* — S. 259.

⁶ *Баранович О.* *Залюднення Волинського воєводства...* — С. 106.

⁷ *Архив ЮЗР.* — Ч. 6, т. 1. — С. 412.

⁸ *Баранович О.* *Залюднення Волинського воєводства...* — С. 106.

⁹ *Wolff J.* *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 395.

¹⁰ *Ibid.* — S. 396.

¹¹ *ІР НБУВ,* ф. 83, спр. 53, арк. 9.

¹² *ЛМ.* — Кн. 561. — С. 195.

¹³ *АСД.* — Т. 1. — С. 119.

¹⁴ *Wolff J.* *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 613–615.

1557 р. монарх надав князю привілей на осадження тут міста¹. В історичних джерелах наступних десятиліть замок і поселення фігурують під назвами Ожогівці та Новий Збараж.

Після смерті Стефана Андрійовича († 1585) володіння залишилася дочці Барбарі. Тривалий час князівна перебувала під опікою родичів, а в лютому 1602 р. вийшла заміж за коронного мечника Габріеля Тенчинського й узяла батькову спадщину у свої руки². Через півроку подружжя Тенчинських відступило Новозбараську волость, у тому числі замок і старе й нове міста Ожогівці або Новий Збараж брацлавському воєводі Янушу Збараському, колишньому опікуну Барбарі³.

Після Януша Миколайовича († 1608) тут господарювали його сини Криштоф і Юрій, а після смерті молодшого з них († 1631) оборонна споруда залишилася Янушу й Гелені Вишневецьким і за угодою їх 1633 р., увійшла в половину Януша⁴. Після смерті останнього († 1636) формально вона становила власність синів Дмитра-Юрія і Костянтина-Криштофа, але спочатку перебувала під опікою матері, з 1639 р. — діда Костянтина, а з 1641 р. — дальшого родича Яреми Вишневецького, і тільки 1649 р. старший із братів отримав від опікуна батькову спадщину⁵.

Наприкінці XIX ст. в селі Ожогівці на лівому березі Збруча було ще кругле городище під назвою Окіп⁶, що становило, мабуть, залишок дерев'яно-земляного замку князя Андрія Збараського. На правому березі річки, у сусідньому селі Токи до наших днів збереглися залишки мурованого замку, збудованого Стефаном Збараським замість зведених батьком старих дерев'яно-земляних фортифікацій.

Ця трикутна в плані споруда стояла на видовженому скелястому мисі, утвореному старим руслом річки. З доступного боку її прикривали дві п'ятистінні башти; з третьої башти обстрілювали протилежний берег⁷. На думку Богдана Гверквіна, який обстежував свого часу руїни замку — це був форт-цитадель, який мав виключно мілітарний характер і призначався для залогі. Трикутний план давав можливість обмежитися мінімумом оборонних елементів — трьома баштами, а відповідно й мінімумом залогі. Відстань між баштами дозволяла прострілювати її з ручної вогнепальної зброї⁸.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 84 об.—86.

² ЦДІАК України, ф. 22, кн. 13, арк. 24–28, 30–31 зв. (аркуші переплутано).

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 192.V.1, арк. 183–186 (19. 07. 1602).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 35–37 (2. 03. 1633).

⁵ *Czamańska I. Wiśniowieccy...* — S. 238–242, 303.

⁶ *Антонович В. Археологическая карта Волынской губернии...* — С. 104–105.

⁷ *Dowosser W. Zamek w Tokach...; Czołowski A., Janusz B. Przeszłość i zabytki...* — S. 100, 110–111; *Guerquin B. Zamki na planie trójkąta...* — S. 304–305.

⁸ *Guerquin B. Zamki na planie trójkąta...* — S. 308–309.

Купель

Улітку 1570 р. Стефан Збараський отримав від короля Сигізмунда Августа привілей на будівництво на вищоках Південного Бугу на території своєї Новозбараської волості нового замку та осадження при ньому містечка Купель¹. Восени 1573 р. тут був уже окремих урядник². Збудована князем оборонна споруда пізніше була зруйнована. У листі подружжя Тенчинських 1602 р. про продаж Новозбараської волості Янушу Збараському згадані тільки двір, городище, містечко й село Купель³.

Янушполь

По сусідству з Новозбараською волостю деякий час князь Стефан Збараський держав на правах застави замок і містечко Янушполь із кількома навколишніми селами, власність серадзького воєводи Ольбрахта Ласького⁴. Найдавніше свідчення історичних джерел про перебування цього комплексу в його руках датується червнем 1584 р.⁵ Після смерті князя права на Янушполь перейшли на його дочку Барбару.

За інвентарем 1586 р., складеним у зв'язку з передачею замку й волості в опіку Янушу Миколайовичу та Костянтину Владиславовичу Збараським, замок, який був дуже обдертий, мав три башти (над ворітьми, від янушпольської греблі та від сусіднього міста Тихомль), пекарню, кухню, порожній глиняний лямус і деякі інші споруди. Зі зброї та боєприпасів тут виявилися тільки одна кована й дві литі залізні гармати, 10 гаківниць, дві старі рушниці, два камені пороху, 20 гарматних ядер та 60 куль і 10 порохівниць до гаківниць. У пригородку, теж обдертому, стояла хата, де жили рибалки⁶.

Вийшовши заміж за Габрієля Тенчинського, у лютому 1602 р. разом із чоловіком Барбара відступила свої права на замок Янполь (!), однойменне з ним місто й вісім навколишніх сіл Янушу Збараському⁷, а влітку 1603 р. син серадзького воєводи Ян-Ольбрахт Ласький, формальний власник комплексу, остаточно продав його князю⁸. Далі Янушполь спіткала та сама доля, що й Збараж.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 191, л. 97–99 об. (10. 07. 1570).

² Опись АК КЦА № 2047... – С. 53, № 559.

³ ЛННБУ України, ВР, ф. 91, спр. 192.V.1, арк. 183–186 (19. 07. 1602).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, кн. 13, арк. 37 зв.–40 зв.

⁵ ЛННБУ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 1.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, кн. 8, арк. 268–268 зв. (11. 11. 1586).

⁷ Там само, кн. 13, арк. 37 зв.–40 зв. (20. 02. 1602)

⁸ Там само, арк. 598–603 (7. 06. 1603).

Дрибова

Маєток Дрибова становив спадщину діда Барбари Стефанівни Збараської по матері люблінського каштеляна Андрія Фірлея з Домбровиці¹. Після смерті останнього це надбання деякий час тримала мати князівни Дорота². 1602 р. Барбара та її чоловік Габріель Тенчинські зреклися своїх прав на замок Дрибова з однойменним містом і двома селами на користь Януша Збараського³. 1615 р. внук Фірлея Рафал Лещинський відступив синам воєводи Юрію і Криштофу Збараським права, які належали йому самому та двоюрідному брату Яну-Станіславу Сапезі⁴. 1629 р. маєток Дрибова входив у Янпольську волость князя Юрія Збараського⁵. Чи функціонував ще тут згаданий вище замок, історичні джерела мовчать.

Гриців

Крім частини Збараського повіту та маєтку Ожогівці, Андрій Збараський залишив нащадкам маєток Гриців у басейні річки Хомори. 1540 р. його син Миколай судився вже зі шляхтичем Богухвалом Лабунським за село, осаджене там останнім на спірній землі⁶. З часом у поселенні з'явився замок, а довкола нього сформувалася невеличка волость. Уперше оборонна споруда згадана в скарзі князя Збараського 1563 р. про наїзд на його володіння людей Василя-Костянтина Острозького⁷. Після смерті Миколая Андрійовича († 1574) замок Гриців залишився синові Янушу, 1608 р. його успадкували внуки Юрій і Криштоф, а 1631 р. — Януш і Гелена Вишневецькі, правнуки по дочці Маруші⁸. За угодою 1633 р. замок і місто Гриців увійшли в частину Гелени Костянтинівни, заміжньої вже за мазовецьким воєводою Станіславом Варшицьким⁹. За присяжними свідченнями 1650—1651 рр. про кількість димів, цей комплекс перебував у руках чоловіка пані Варшицької¹⁰.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 198, л. 89.

² 1588 р. спільно з другим чоловіком Левом Сапегою, підканцлером Великого князівства Литовського, Дорота записала тут одному зі слуг шість волок землі (*там же*, кн. 200, л. 17–17 об.).

³ ЦДІАК України, ф. 22, кн. 13, арк. 35–37 зв. (20. 02. 1602).

⁴ *Там само*, кн. 23, арк. 2 зв.–4 (22. 07. 1615). 9. 06. 1616 Сапега підтвердив цю угоду (*там само*, кн. 24, арк. 548 зв.–551 зв.).

⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 100.

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 24, л. 61 об.–62.

⁷ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 129 зв.–131.

⁸ Див. вище пункт про Збараж.

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 46–49 зв. (2. 03. 1633).

¹⁰ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 454, 486.

Біла Криниця

1572 р. Миколай Збаразький придбав по сусідству з Кременцем село Біла Криниця¹. Після смерті князя († 1574) маєток залишився синові Янушу († 1608), а далі — внукам Юрію і Криштофу. 1611 р. молодший із братів записав усі надбання предків старшому, залишивши собі тільки двір Біла Криниця, але 1615 р. старший скасував цей запис².

Під час поділу Збаразькими восени 1620 р. родових володінь³ Біла Криниця перепала, мабуть, Криштофу, що займав після батька уряд кременецького старости (1608—1627) і мав потребу в дворі під Кременцем (деталі угоди невідомі).

Після смерті Криштофа († 1627) Біла Криниця залишилася Юрію, а коли той 1631 р. помер, разом з усіма іншими володіннями роду перейшла на Януша й Гелену Вишневецьких як найближчих родичів братів Збаразьких⁴. За угодою між братом і сестрою 1633 р. Біла Криниця потрапила в половину Януша Костянтиновича⁵.

Отримавши 1627 р. уряд кременецького старости, Вишневецький проживав переважно в селі Біла Криниця. Після смерті князя († 1636) поселення перейшло до рук його дружини Катерини-Євгенії з білоруського роду Тишкевичів, що мала лист чоловіка на довічне володіння цим та деякими іншими маєтками. У березні 1639 р. вдова вийшла заміж за князя Александра-Людвіка Радивиля і виїхала з дітьми в білоруський Несвіж, а в травні 1642 р. повернулася на Волинь, розлучилася з чоловіком і поселилася в Білій Криниці. Після смерті княгині (десь у березні 1646 р.) маєток залишився її синам Дмитру-Юрію і Костянтину-Криштофу, на цей час ще неповнолітнім, і потрапив, мабуть, під контроль князя Яреми Вишневецького, який за заповітом їх діда Костянтина після смерті того († 1641) став опікуном братів⁶. На початку 1649 р. останній визнав старшого з них повнолітнім і віддав йому батькову спадщину⁷.

1611 р. в селі Біла Криниця був тільки панський двір (див. вище). Замок уперше згаданий у присяжному свідченні 1650 р. про кількість димів, де сказано, зокрема, що восени 1648 р. його спалили⁸. Збудував споруду, найбільше ймовірно, Криштоф Збаразький, якому під час наїздів до Кременця вона могла слугувати резиденцією.

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 267, арк. 13 зв., 60 зв., 61.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 206, л. 108–109 об.

³ Там же, кн. 209, л. 201–202.

⁴ Див. вище пункт про Збараж.

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 35–37 (2. 03. 1633).

⁶ *Czamańska I. Wiśniowieccy...* – S. 238–242.

⁷ *Ibid.* – S. 303.

⁸ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 2, 32 зв.

Рохманів

Наприкінці 1605 р. Юрій Михайлович Чорторийський відступив овруцькому старості Михайлу Михайловичу Вишневецькому та його дружині Раїні Могилянці права на розташовані в Кременецькому повіті замок і місто Рохманів із низкою навколишніх сіл, спадщину своєї сестри Зофії, вдови волинського хорунжого Вацлава Боговита¹². Пізніше подружжя набуло Рохманів із волостю на вічність. Після смерті Михайла Михайловича († 1616) це надбання залишилося вдові. Восени 1619 р. Кирило-Транквіліон Ставровецький видав тут відоме Євангеліє учительне³. Після смерті княгині († 1619) Рохманів успадкувала дочка Анна-Констанція, але тривалий час вона перебувала під опікою — спочатку Костянтина Костянтиновича Вишневецького, а приблизно з 1631 р. — брата Яреми. 1638 р. князівна вийшла за Збігнева Фірлея заміж і формально отримала належну їй частину матерізни, але 1640 р. відступила Рохманів на вічність братові, що сплатив їй, очевидно, відповідну суму грошей⁴.

Рівне

Крім Збараського повіту на волино-подільському пограниччі, нащадки Федька Несвідського успадкували після нього кілька поселень у Луцькому повіті в районі нинішнього міста Рівного. Наприкінці 1461 р. Семен Васильович Несвізький, пізніше відомий як Збараський і як Колоденський, придбав у зем'янина Івашка Дичка двір і село Рівне з кількома присілками, 1463 р. в результаті поділу з братами родових володінь отримав сусідній двір Двірець, 1470 р. купив кілька сіл у холмського каштеляна Ванька Кирдійовича. У руках князя опинилися також маєтки, що перепали під час поділу братам, і володіння батькового брата Юрія Несвіцького. З усіх цих надбань склалася нова волость, центром якої стало Рівне⁵. Після смерті князя Колоденського († бл. 1480) його вдова Марія перебралася сюди на проживання, оскільки фігурує в історичних джерелах як княгиня Ровенська⁶.

Перетворенню поселення в резиденцію передувало, очевидно, будівництво тут оборонних споруд. 1496 р. луцький і володимирський старости

¹ *Stecki T. J. Wołyń... – Ser. 2. – S. 455–459 (15. 12. 1605, Кременець). 1596 р. Боговита позичив у дружини 40 000 золотих із записом боргу на маєтку Рохманів (ibid. – S. 452–454).*

² *Ibid. – S. 452–454.*

³ *Ісаєвич Я. Українське книговидання... – С. 198–199.*

⁴ *Czamańska I. Wiśniowiec... – S. 127 (24. 10. 1640).*

⁵ Див. дослідження про Ровенську волость.

⁶ *AS. – T. 1. – S. 142; Akta Aleksandra... – S. 175.*

Семен Гольшанський і Василь Хребтович та Костянтин Острозький боронилися вже «в градъ Ровном» від Перекопської орди¹. 1500 р. монарх надав Рівному привілей на ярмарок². У підтвердженні 1507 р. на маєток зазначено, що тут «замок вжо справен и мѣсто осажоно»³. Після смерті Марії Ровенської права на замок і волость перейшли на її внучку Тетяну / Ганну з Гольшанських, заміжно за Костянтином Острозьким⁴. 1518 р. монарх підтвердив останньому Рівне та всі інші успадковані дружиною маєтки⁵.

Перемиль

Невдовзі після вступу на престол Сигізмунд I дав Федору й Івану Михайловичам Вишневецьким у користування у Луцькому повіті містечко Перемиль, а 1511 р. підтвердив його на вічність⁶. Зусиллями братів тут з'явився замок. 1533 р. старший із них подарував свою половину замку Перемиль, однойменного з ним містечка та невеличкої волості дружині Настасії Василівні, що походила з аристократичного роду Жилінських⁷. На час підтвердження його запису 1535 р. монархом колишня княгиня Вишневецька була вже заможем за Олександром Андрійовичем Сангушком-Кошерським⁸. Щоб покінчити з безконечними конфліктами між підданими та зумовленою ними судовою тяганиною⁹, 1540 р. з дозволу монарха¹⁰ Іван Вишневецький обміняв сусідові свою половину замку, міста й волості Перемиль на третину Деречинського маєтку в Слонімському повіті¹¹.

Муравиця

Шлюб Івана Михайловича Вишневецького з удовою Януша Сангушка княгиною Настасією, дочкою берестейського намісника кінця XV ст. Семена Олізаровича¹², забезпечив йому в Луцькому повіті маєтки Муравиця, Княгинин і Берестяни. Наприкінці життя князь віддав ці надбання дочці

---

¹ ПСРЛ. – Т. 35. – С. 123.

² *Stecki T. J. Z boru i stepu...* – S. 4 (21. 12. 1500).

³ AS. – Т. 3. – S. 42–43.

⁴ Див. дослідження про Ровенську волость.

⁵ AS. – Т. 3. – S. 166–169 (4. 05. 1518, Краків).

⁶ LM. – Kn. Nr. 9. – P. 105–106 (15. 06. 1511).

⁷ AS. – Т. 3. – S. 404–405 (12. 02. 1533).

⁸ *Ibid.* – S. 404–405 (23. 04. 1535).

⁹ *Ibid.* – Т. 4. – S. 98–199.

¹⁰ Метрыка ВКЛ. – Кн. 28. – С. 95–96 (17. 08. 1540).

¹¹ AS. – Т. 4. – S. 254–257 (19. 08. 1540).

¹² *Ibid.* – S. 270–271.

Катерині, заміжній за Григорієм Ходкевичем. 1558 р. Катерина Іванівна записала чоловікові, що займав уже уряд київського воєводи, на двох третинах материзни, до яких віднесла замок і місто Піски й двір Белавичі в Білорусі та замок і місто Муравиця й двір Княгинин на Волині, 10 000 кіп грошів¹. 1577 р., будучи вже вдовою, пані Ходкевичева платила ще з Муравиці податок², а 1583 р. успадковані нею на Волині володіння перебували вже в руках брата по батькові Андрія Вишневецького³. За угодою 1593 р. про поділ спадщини князя, цей комплекс маєтків, головним центром якого був замок Муравиця, перепав дочці Зофії, заміжній за віленським тивуном Яном Пацом⁴. 1603 р. Пац, на цей час уже віленський воєвода, і його дружина відступили замок і місто Муравиця на вічність Юрію Чорторійському⁵.

Порицьк

Наприкінці XV ст. князь Федір Васильович Збаразький перебрався в успадкований жінкою маєток Порицьк у Володимирському повіті і з часом перейшов на прізвище, похідне від назви резиденції. За угодою його дітей 1529 р. про поділ, «Порицко замокъ, и другое Порицко, Гриковичи, и Трубки» перепали старшому сину Олександрю⁶. Згадана в листі оборонна споруда з'явилася зусиллями Олександра Федоровича. У привілеї монарха 1532 р. зазначено: «Бил нам чолом дворянин наш князь Александро Федорович Збаражский и поведил перед нами, иж он в ыйменю своем отчизном Порицку замок себе збудовал и местечко там себе осадил, и просил нас, абыхмо дозволили ему в том имени его торг и корчмы мети»⁷. Оскільки маєток походив із материзни, князь мав виділити в ньому частини сестрам Зофії і Фрузяні. Старша з них, заміжня за володимирським повітником Семеном Ляхівським, застала йому свою частину за 100 кіп грошів, і вона не повернулася вже ні до неї, ані до її дітей⁸. Молодша, яка вийшла за князя Василя Велицького, залишившись удовою, 1544 р. продала братові свою материзну, у тому числі «в Порицском замку и в месте Порицку, и въ другомъ Порицку, въ Гриковичох, въ Трубкахъ, в Тополицех, въ Клопочине, въ Грушевой и в Переславичех — то есть въ Володимерскомъ повете»⁹.

¹ LM. – Kn. Nr. 251. – P. 182 (6. 06. 1558, Піски).

² ŻD. – T. 19. – S. 49.

³ Ibid. – S. 108.

⁴ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 246–248 (5. 01. 1593).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 202, л. 159 об.–162 (7. 03. 1603, Краків).

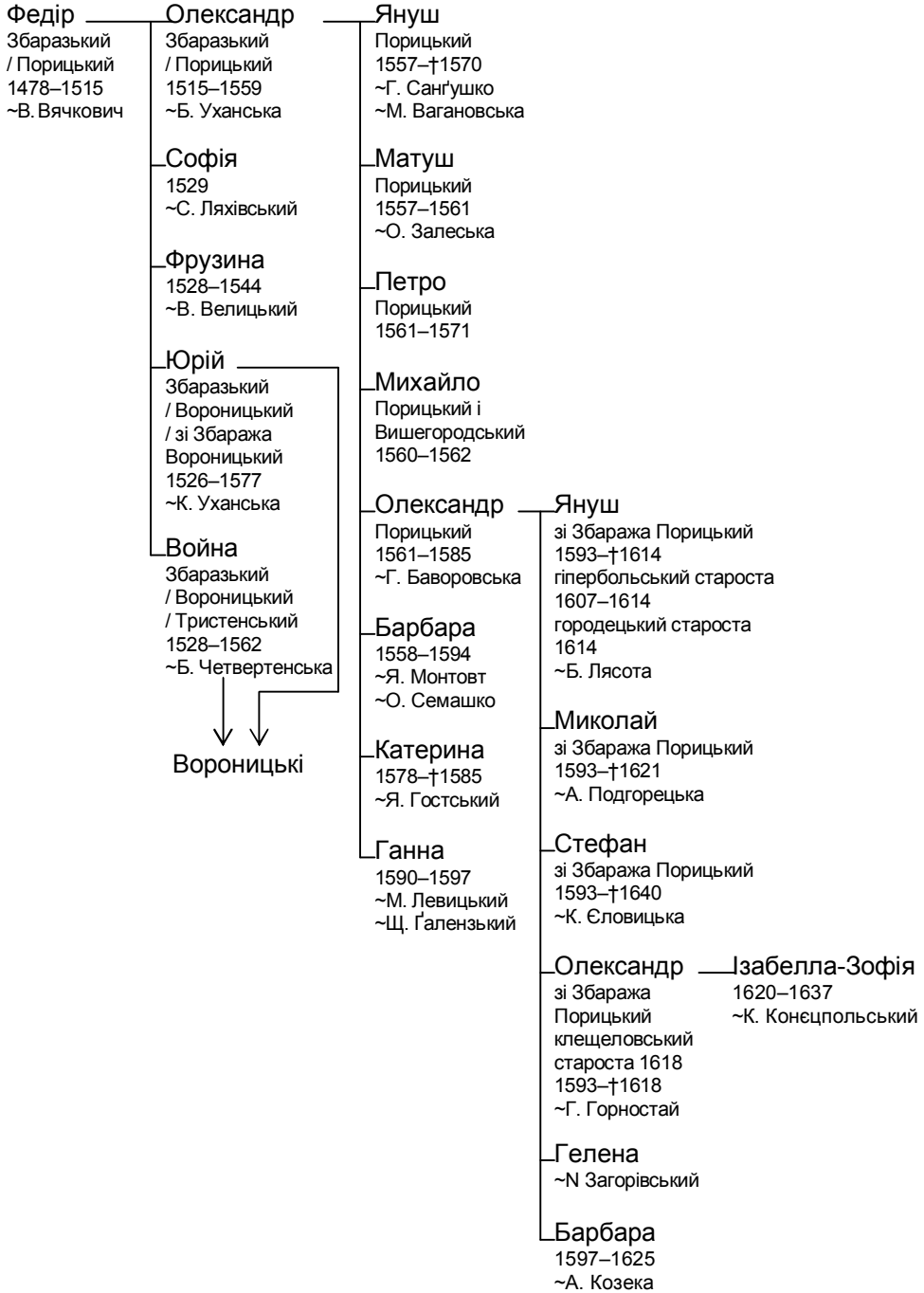
⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 10–12 (19. 03. 1529, Перемиль).

⁷ Там же, кн. 17, л. 232 об.–233.

⁸ Волинські грамоти XVI ст. ... – С. 82, 140.

⁹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 5 об.–7 об. (16. 04. 1544).

Схема 3. Родовід князів Прицьких

Після смерті Олександра Федоровича (наприкінці 1550-х років) його спадщина залишилася синам Янушу, Матушу, Петру, Михайлу й Олександру. Переживши братів, що повмирили, не залишивши нащадків, Олександр Олександрович успадкував їхні частини¹. 1583 р. містечко Порицьк із групою сіл у Володимирському повіті належало саме йому², а 1589 р. тут господарювала вже його вдова Ганна з Баворовських³. Маєтки Олександра Порицького успадкували сини Януш († 1614), Миколай († 1621), Стефан († 1640) та Олександр († 1618)⁴. Оскільки троє з них повмирили передчасно, родові володіння перейшли на Стефана і його племінницю Ізабеллу-Зофію Олександрівну. За реєстром 1629 р., місто Порицьк і село Старий Порицьк належали Стефану зі Збаража Порицькому⁵. Після смерті князя Порицьк і решта його спадщини залишилися князівні Ізабеллі-Зофії, заміжній за Криштофом Конєцпольським.

* * *

Аристократичні роди, похідні від князів Несвідських, причетні до 24-х замків Волині XV — першої половини XVII ст. Два з них зв'язані з князями Несвідськими, чотирнадцять — із князями Збараськими, стільки саме — з князями Вишневецькими (шість успадковані після Збараських), і два — з князями Порицькими. Переважна більшість цих споруд знаходилася на півдні Волині, у Луцькому повіті лежали тільки три замки (Рівне, Перемиль, Муравиця), а у Володимирському — усього лиш один (Порицьк).

Чотири городи-замки функціонували вже в другій половині XV ст. (Збараж, Колоден, Вишневець і Рівне), тринадцять з'явилися в наступному столітті (Андріїв, Вербоваць, Вишгородок, Волочища, Гриців, Дорофіївці, Купель, Маначин, Муравиця, Ожогівці або Новий Збараж, Передмірка, Перемиль, Порицьк), решта чотири (нові замки в Збаражі й Вишневі, що співіснували зі старими, Біла Криниця та Новий Менкищ) — збудовані в першій половині XVII ст.

Три оборонні споруди (Колоден, Рівне й Перемиль) разом із підпорядкованими їм округами в першій половині XVI ст. відійшли до Острозьких і Сангушків, але на грані XVI й XVII ст. володіння нащадків князів Несвідських поповнилися такою самою кількістю нових замків (Дрибова, Рохманів і Янполь).

¹ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 395.

² *ŹD.* — Т. 19. — S. 122.

³ *Ibid.* — S. 157.

⁴ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 394–395.

⁵ Баранович О. *Залюднення Волинського воєводства...* — С. 80.

---

3. СТЕПАНСЬКА ВОЛОСТЬ ТА ЇЇ ВЛАСНИКИ

В актовій мові XV—XVI ст. волостью називали сільську округу, яка нараховувала від кільканадцяти до кількох десятків сіл та окремих дворищ, становила здебільшого суцільний масив володінь і підпорядковувалася певній адміністративно-господарській владі, локалізованій у городі-замку або в укріпленому дворі. У сучасній літературі задля зручності в цю одиницю включають також поселення, що функціонувало як її осередок (замок чи двір), та розташовані в єдності з нею міста.

Одним із найтриваліших комплексів маєтків, з яких склалися латифундії магнатів України, була Степанська волость на північному сході Волині, яка починалася як князівство одного з відгалужень руських династій. Предметом нашого розгляду будуть склад цього утворення, переходи його з одних рук до інших та службове населення, що проживало тут, від перших згадок про Степань¹ до середини XVII ст.

Династичний наділ князів Степанських

Поселення Степань відоме з кінця XIII ст. Згадка в Іпатіївському літописі про степанських князів Івана Глібовича († зимою 1289/90) та його сина Володимира² свідчить, що воно становило тоді столицю однойменного уділу. На півночі це поліське князівство впиралося в Дубровицьку волость, на півдні сягало волостей городів Пересопниця й Дорогобуж, на заході стикалося з Чорторийською волостью, а на сході доходило десь до Случі, за якою були малолюдні лісові нетрі.

---

¹ У сучасній мові географічна назва *Степань* жіночого роду (*Горпинич В. О.* Словник географічних назв... – С. 415), а в минулому належала до чоловічого як посесив на *-*j(ь)* від особового імені *Степань* (Етимологічний словник літописних географічних назв... – С. 145), що побутував, очевидно, у парі з утраченим пізніше ідентифікатором *городь* (див.: ЛМ. – Т. 1. – Стб. 687–689; АС. – Т. 3. – С. 377–380).

² ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 938.

Після наведеної вище згадки на тривалий час Степань зникає з поля нашого зору, а наприкінці XIV ст. знову виринає як осередок князівства. Загін володаря цього уділу входив у литовське військо, яке Ягайло посилав улітку 1387 р. допомагати королеві Ядвізі відбирати в угрів Галич. Семеро князів, перелік яких замикає Семен Степанський, видали тоді воеводі, що очолював оборону города, лист із запевненням вдячності польського короля в разі добровільного переходу під його сюзеренітет¹. Степань відомий також укладачу літописного «Списку руських городів» кінця XIV — початку XV ст.² Помітності поселення сприяло його розташування на шляху, що сполучав Волинь із білоруськими й литовськими землями³.

Юзеф Вольф вважав Семена Степанського нащадком Наримунта Гедиміновича⁴, сучасний польський дослідник Ян Тенговський виводить його від Явнута Гедиміновича⁵, а український історик Леонтій Войтович схиляється до думки, що предком князя був згаданий вище Володимир Іванович⁶. Лист 1387 р. переконливо засвідчує литовське коріння династа, оскільки він фігурує тут як один із «братів» Віговта Кейстуовича.

Нащадком Семена був Михайло Степанський, який жив у першій половині XV ст. Цей князь відомий тільки з патроніма дочки Марії⁷, яку він мав у шлюбі з дружиною Федькою, дочкою пана Юрші⁸, у 1530-х роках соратника Свидригайла в династичній війні у Великому князівстві Литовському, а пізніше активного провідника політики віленського двору⁹. Після

¹ Codex epistolaris Vitoldi... – P. 13 (11. 08. 1387). Про обставини походу див.: Грушевський М. Історія України-Руси... – Т. 4. – С. 122.

² Тихомиров М. Н. «Список русских городов дальних и ближних»... – С. 95. Про дату пам'ятки див.: Наумов Е. П. К истории летописного «Списка русских городов дальних и ближних»...

³ 1469 р. Степань відвідав по дорозі з Луцька на Городно великий князь Казимир — саме тут він видав лист, яким упорядкував митні побори на Волині. Див.: ЛМ. – Кн. 561. – С. 122 (13. 08. 1469, Степань); *те саме див.*: Метрыка ВКЛ. – Кн. 30. – С. 222–223 (помилково датовано 1480-м роком).

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 366, 504.

⁵ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów... – S. 194–195, 254.

⁶ Войтович Л. Княжа доба... – С. 365.

⁷ У реляції возного Кременецького повіту про доставку князям Острозьким 16. 01. 1594 нагадування Кременецького земського суду про необхідність повернути князям Збараським маєток Івачів зазначено, що в листах, які він возив, ішлося про те, що начебто князь Семен Васильович Збараський записав свого часу це володіння в сумі 100 кіп грошів чеської монети своїй дружині Марії Михайлівні Степанській (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 84 зв.–85 зв.).

⁸ У заповіті зятя початку 1460-х років згадана як «теща моя пани Федка Олизарова» (Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 29), а в листі 1487 р. – як «пани Федка, пана Юршина дочка, пана Олизара Шилевича, маршалка Вольнское земли, старосты луцкого, жона» (AS. – Т. 1. – S. 141).

⁹ Kuczyński S. M. Jursza... – S. 347.

смерті Михайла вдова вийшла заміж за пана Олізара Шиловича¹, представника розгалуженого руського роду Кирдіїв. Князівна Степанська спочатку стала невісткою впливового луцького старости Немири Рязановича, а після передчасної смерті десь на початку 1460-х років його сина Войни-Якова², за яким була замужем, вступила в шлюб із князем Семеном Васильовичем Збаразьким / Колоденським³ і прожила з ним близько двох десятиліть, а далі понад тридцять років просиділа «на вдовиному стільці»⁴.

Під час існування на Волині князівства Свидригайла (1442—1452) город Степань входив, мабуть, у це політичне утворення, оскільки, за ревізійним описом українських замків 1545 р., з його округи слід було підтримувати в належному стані одну з городень Великого земського моста через річку Стир⁵, а цю повинність упорядкували, здається, саме в цей час⁶. Але в оточенні Свидригайла в Луцьку князів Степанських не видно — їх немає ні серед реципієнтів, ані серед свідків тих кільканадцяти відомих нині привілеїв, які він надав. Ця «неприсутність» могла зумовлюватися причинами різного характеру, у тому числі й демографічними — передчасним відходом одного покоління й неповноліттям іншого.

У середині XV ст., коли у зв'язку зі змінами, очікуваними з наближенням смерті Свидригайла, верхівка Волині почала клопотатися перед віленським двором за підтвердження маєтків, зринає князь Іван Степанський, який, за одним із лаконічних регестів у третій книзі записів Литовської метрики, отримав від Казимира Ягайловича привілей на маєток Черясел, що становив його отчину⁷. На цьому князеві, що міг бути братом або сином Михайла, чоловіча лінія роду обірвалася, а жіночій в особі згаданої вище Марії Михайлівни йому судилося дотягнутися аж до 1510-х років.

У результаті централізації Великого князівства Литовського, започаткованої Ягайлом після Кревської унії і доведеної Вітовтом (1392—1430) до успішного кінця, династичні наділи Гедиміновичів здебільшого перетворилися в приватні маєтки⁸. Ця доля мала спіткати й Степанське князівство, але перебіг його метаморфози через брак даних ми не знаємо, а десь

¹ Див. прим. вище.

² Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 4. — С. 27–29 (заповіт чоловіка).

³ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* — S. 607.

⁴ Див. далі дослідження про Ровенську волость.

⁵ ЛМ. — Кн. 561. — С. 150 («городна степаньскаа королевои еє мл̄сти»). Про обставини перебування Степаня в засвідченому тут віданні королеви Бони див. далі.

⁶ На користь упорядкування мостових робіт на Стирі за Свидригайла свідчить те, що Володимирського й Луцького повітів вони стосувалися, а землевласники Кременецького, який не входив у це князівство (*Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* — S. 55–58), не залучалися до них.

⁷ ЛМ. — Кн. № 3. — Р. 31.

⁸ Див. дослідження про аристократичні роди Волині.

наприкінці першої або на початку другої половини XV ст. князі Степанські взагалі втратили своє родове гніздо. Перехід їхніх володінь у чужі руки за життя вказаної вище спадкоємиці Марії міг зумовлюватися репресивними заходами Вільна, спрямованими на придушення сепаратистських настроїв верхівки Волині, частина якої після смерті Свидригайла пробувала чинити опір зусиллям віленського двору по закріпленню регіону за Великим князівством Литовським і восени 1453 р. організувала навіть змову¹. Оскільки роди, з яких походили чоловіки князівни Степанської, у 1450—1460-х роках почували себе не дуже впевнено (перший свекор очолював змовників², а другий тільки-но повернув собі родові маєтки, конфісковані свого часу Свидригайлом у його батька³), клопотатися за Степань їй не було як, а пізніше питання втратило актуальність. Як побачимо далі, на початку XVI ст. Марія Михайлівна згадала про свою отчину, але питання зайшло вже в давність.

Маєток князів Гольшанських

У 50-х чи 60-х роках XV ст. город Степань опинився разом із підпорядкованою йому округою в руках князя Юрія Семеновича Гольшанського, що володів уже розташованою по сусідству Дубровицькою волостю. Цей рутенізований литовський аристократ входив у найближче оточення великого князя Казимира. 1440 р. він зіграв поважну роль у передачі синові Ягайла литовського престолу, осиротілого внаслідок загибелі Сигізмунда Кейстутовича⁴; на скликаному у Вільні в перших числах січня 1452 р. з'їзді панів-ради став одним із провідних гарантів прав волинської знаті на належні їй маєтки⁵, а кількома днями пізніше очолив посольство, яке виїхало в Луцьк, щоб у разі смерті Свидригайла закріпити регіон, у якому той господарював, за Великим князівством⁶. Із документів пізнішого часу відомо, що крім Степаня з волостю, у межах колишнього князівства останнього з Ольгердовичів на Волині князь Гольшанський залишив нащадкам маєтки Золотіїв, Подоляни, Горбаків і Краєво.

Скоріше за все, ці володіння потрапили до Юрія Семеновича не раніше 1452 р. Деяке світло на час їх переходу проливає лист Олехна Жюсича 1458 р. про продаж Дробишу Мжуровичу села Конюхи. Серед його свідків є подолянський воєвода пан Митко та пан Патрикій Краївський,

¹ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 221–224.

² *Ibid.*

³ Див дослідження про замки князів Несвідських.

⁴ ПСРЛ. – Т. 32. – С. 156.

⁵ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 175–176.

⁶ *Ibid.* – S. 177–180.

бояри князя Юрія¹, під яким слід розуміти саме князя Гольшанського. Отже, принаймні, Краєво й Подоляни перебували вже тоді в його руках. Дещо з перерахованих надбань могло бути куплене в попередніх власників, а Степанська волость однозначно становила надання монарха, причому не довічного, а тимчасового характеру, оскільки в листі Сигізмунда 1511 р., за яким Степань забирався в Юрія Дубровицького, що доводився Юрію Семеновичу внуком, і передавався Костянтиніві Острозькому, зазначено: «А што-колве отець наш король Казимир кому далъ до его милости воли, то ест в нашої воли»².

Остання прижиттєва згадка про князя Гольшанського (правда, непряма) датована серединою 1466 р.³ 1469 р. його сини Іван, Олександр, Василь, Семен і Юрій записують своїй матері Юліані село Денисівське⁴, з чого можна зрозуміти, що батька не було вже серед живих. Під час поділу спадщини Юрія Семеновича князь Іван (1481 р. страчений за участь у відомій змові проти короля Казимира) отримав Дубровицю, від назви якої нащадки писалися потім князями Дубровицькими, Олександрю перепав Лебедів, Василю — Бора, Семену — Шешоли, а Юрію — Степань і Романов; Гольшани й Глуцьк брати поділили між усіма, а Станків і Житин та волинські Подоляни, Горбаків і Краєво залишили матері, але внаслідок передчасної смерті Василя і Юрія та відсутності в обох нащадків вона забрала потім і їхні частини⁵. Таким чином, десь у 1470-х чи на початку 1480-х років Степань та інші володіння Юрія Семеновича на Волині опинилися в руках його вдови.

Після смерті матері Олександр і Семен Юрійовичі не допустили вдову й сина брата Івана до залишених нею володінь⁶. Волинська частина спадщини княгині Юліані відійшла, очевидно, молодшому із синів, жонатому вже на єдиній дочці й спадкоємиці покійного кременецького намісника князя Семена Збарзького / Колоденського, яку звали Настасія⁷. По сусідству з цими володіннями теща Семена Юрійовича княгиня Марія Ровенська, колишня князівна Степанська, тримала сформовану нею разом із чоловіком

¹ AS. – Т. 1. – С. 50 (13. 06. 1458, Острог).

² LM. – Кн. Nr. 8. – Р. 457–458; *те саме див.*: кн. Nr. 9. – Р. 71–72.

³ 20. 06. 1466 Патрикій, боярин князя Юрія, тотожний, мабуть, Патрикію Краївському 1458 р., присутній в Острозі при угоді Янка Чаплича з Іваном Острозьким (AS. – Т. 1. – С. 61, 62). Його сеньйор однозначно тотожний Юрію Гольшанському.

⁴ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 99.

⁵ Зміст угод про поділ відомий з ухвали монарха 1507 р. в справі Юрія Івановича Дубровицького з його родичами Гольшанськими – стрием Олександром, віленським каштеляном, і вдовою покійного стрія Семена, луцького старости й маршалка Волинської землі, княгиною Настасією та дочкою останньої Ганною – за родові маєтки, де вони викладені за словами позивача (LM. – Кн. Nr. 25. – Р. 70–72).

⁶ *Ibid.*

⁷ Уперше як зять Збарзьких 1. 04. 1481 (AS. – Т. 1. – С. 79–80; поправку дати див.: *ibid.* – С. 162).

волосять із центром у замку Рівне¹. Степань став резиденцією князя. Саме тут на початку 1489 р. його дружина склала лист, в якому «под свѣдомом господина и отца нашего епископа туровского и пинского Евѣфимья» записала йому на вічність батьківські маєтки Забороль, Городок і Коськів з усіма належними до них присілками й у разі смерті попросила поховати її в церкві св. Іоанна в Гольшанах². 1499 р. Семен Юрійович отримав привілей монарха на ярмарок у Степані «на светого Спаса день одинаво в году»³. Зусиллями князя Гольшанського тут з'явився також новий замок, зведений, очевидно, замість старого дерев'яно-земляного міста князів Степанських, що не відповідав уже потребам часу. 1507 р., після його смерті, вдова судилася з Олександром Юрійовичем перед монархом, домагаючись, щоб відшкодував їй половину затрат чоловіка на цю оборонну споруду, будівництво якої коштувало 2000 кіп грошів, але той відповів, що брат зводив замок для своїх потреб силами підданих зі спільних маєтків, а він так само будував замок Станків і не вимагає тепер від неї сплати половини затрат⁴.

Перетворення Степаня в резиденцію князя Гольшанського зумовлювалося традиційністю поселення як осередку влади, розташуванням його на важливому шляху з Волині до столиці Великого князівства, сусідством з указаною вище волостю тещі, що рано чи пізно мала опинитися в тих самих руках. Немаловажне й те, що 1490 р. Семен Юрійович став луцьким старостою, а 1494 р. — маршалком Волинської землі, відтак мав потребу в надійному запллі в регіоні, яким керував. Після битви 1500 р. на Ведроші він відступив, правда, ці уряди князю Михайлові Острозькому, а натомість отримав крісло новгородського воєводи й булаву гетьмана, та як тільки наступник зійшов зі світу, повернувся назад⁵.

1502 р. великий князь Олександр надав Семену Юрійовичу в Луцькому повіті маєток Головин із путними слугами, тяглими людьми й чотирма дворищами (Панфіловським, Янковицьким, Помідаловським і Вовковицьким) та підтвердив наданий раніше будинок єврея Левона в місті Луцьку з фільварком на передмісті⁶. Оскільки Головин межував зі Степанською волостю, князь приєднав його, мабуть, до цього комплексу.

¹ Див. далі окреме дослідження.

² AS. — Т. 1. — С. 89 (18. 01. 1489, Степань).

³ LM. — Кн. Nr. 6. — Р. 199 (2. 05. 1499).

⁴ LM. — Т. 1. — Стб. 546–547 (8. 07. 1507). Спочатку монарх передав спір на розгляд троцького воєводи Миколая Миколайовича, троцького каштеляна Станіслава Яновича, підляського воєводи Станіслава Глібовича та деяких інших осіб, а коли ті не змогли помирити сторін, велів, щоб дільчі, які будуть ділити родові маєтки на три частини, порахували затрати на замок Степань і взяли до уваги будівництво його спільними підданими й таким чином вирішили конфлікт.

⁵ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* — Т. 3, zes. 5. — С. 96; т. 11. — С. 41.

⁶ AS. — Т. 1. — С. 123–124 (27. 06. 1502).

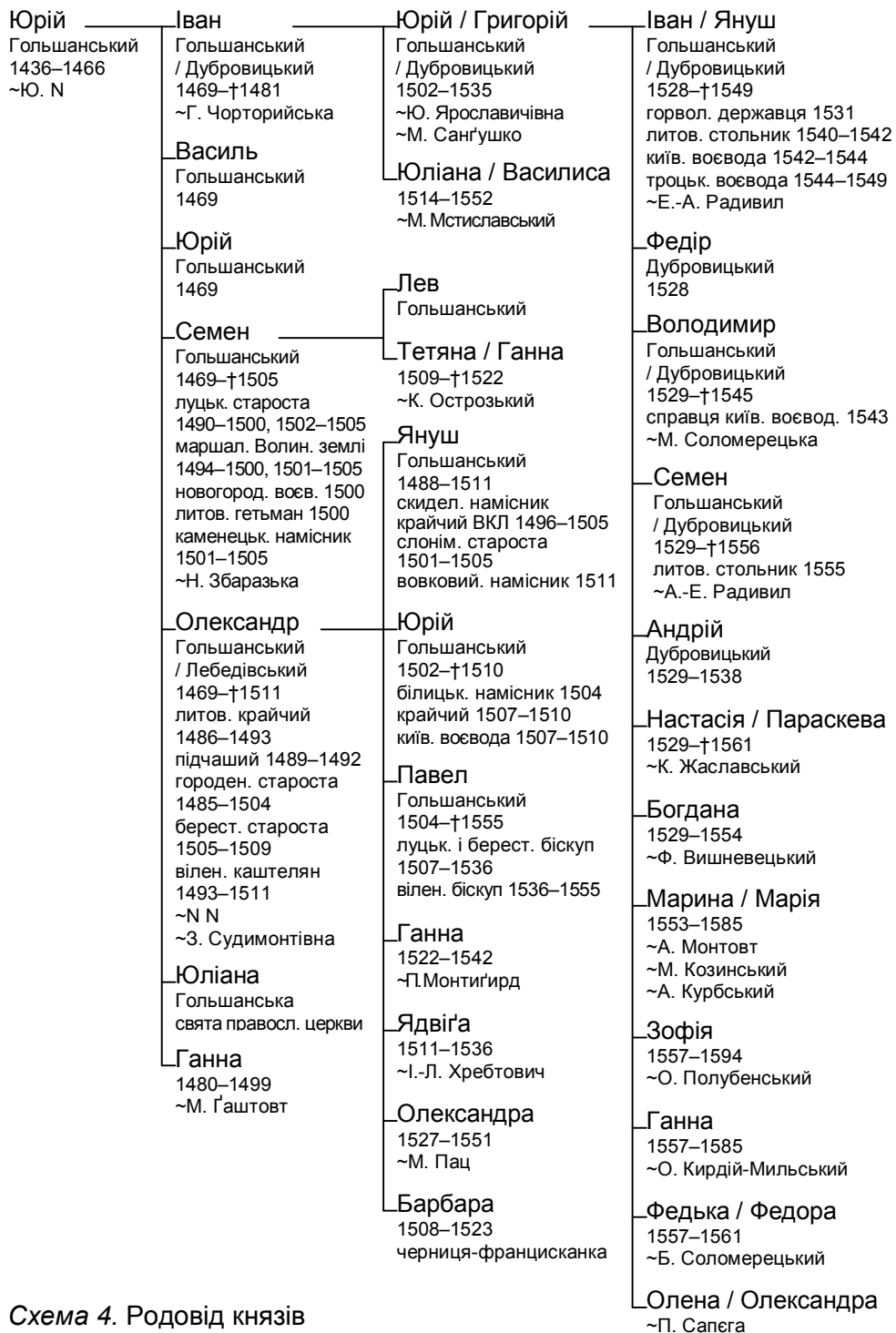

Схема 4. Родовід князів
Гольшанських і Дубровицьких

Остання прижиттєва згадка про Семена Юрійовича — у листі монарха про оренду луцького мита — датована 3 березня 1505 р.¹ Оскільки єдиний син Лев помер у молодому віці², спадщина князя залишилася дочці, відомій під іменами Тетяна й Ганна, але до виходу її заміж перебувала в руках матері: на початку 1507 р. на клопотання вдови Сигізмунд видав підтвердження на згаданий вище маєток Головин³, а влітку вона судилася з чоловіковим братом Олександром Гольшанським за компенсацію затрат на замок Степань⁴ і з племінником Юрієм Дубровицьким за численні напади й грабежі, в яких сторони звинувачували одна другу⁵.

Незадовго перед тим князь Дубровицький зажадав від дядька Олександра та родини покійного дядька Семена переділу родових володінь, мотивуючи тим, що коли ті розбирали спадщину своєї матері, то не допустили його з матір'ю до третини, належної їм як синові й удові їхнього брата Івана. Розглянувши скаргу, Сигізмунд задовольнив вимогу позивача⁶. Декрет у цій справі не датований, але в згаданій вище ухвалі щодо затрат на замок зазначено (у зв'язку з необхідністю порахувати їх і взяти до уваги), що найближчим часом дільчі будуть ділити маєтки Гольшанських на три частини⁷, отже він винесений не пізніше 8 липня 1507 р.

У зв'язку з вимогою князя Дубровицького справедливо поділити родові володіння мати княгині Гольшанської заявила претензії на Степань як на свою отчину. «Жаловала кнегиня Семенова Ровеньская, — читаємо в записі середини 1507 р., — на князя Алексанъдра и на его братаничовъ о Степань, поведаючи, ижъ бы то было именье ее отъчизное. Ино господару и паномъ раде виделося: коли она была въ мольчаньи за отца нашего Казимира короля и за брата нашего, ино для того тоє именье Степань от неє отсудили и не казано еи чересь тоє о то вжо впоминатися. А господарь его милость часу подобьного хочеть о томъ доведатися: которымъ обычаємъ Степань мають листы потвержоно Казимера короля»⁸. Як бачимо, монарх і пани-рада відмовили колишній князівні Степанській у праві на отчину, та її домагання не пройшли безслідно, оскільки спонукали поцікавитися правами Гольшанських на цей комплекс маєтків.

Домігшись ухвали про поділ володінь, князь Дубровицький уклав із князем Гольшанським угоду про обмін — за степанську третину дядька

¹ ЛМ. – Кн. Nr. 6. – Р. 329.

² Лев двічі внесений разом із батьками в пом'яник Києво-Печерського монастиря (Голубев С. Т. Древний помянник... – С. 7, 23).

³ ЛМ. – Кн. Nr. 8. – Р. 192–193 (24. 02. 1507).

⁴ ЛМ. – Т. 1. – Стб. 546–547 (8. 07. 1507).

⁵ Там же. – Стб. 547–548 (8. 07. 1507).

⁶ ЛМ. – Кн. Nr. 25. – Р. 70–72.

⁷ ЛМ. – Т. 1. – Стб. 546–547.

⁸ Там же. – Стб. 548 (8. 07. 1507).

він відступав свої частини в маєтках Станків і Житин, а за третини у волинських маєтках Золотиїв, Горбаків і Подоляни та білоруському маєтку Романов, — відповідні частини в маєтках Глуськ, Гольшани й Шешоли (за винятком того, що мало перепасти йому в частці родини Семена Юрійовича, оскільки хотів залишити це у своїх руках). Восени 1507 р. Сигізмунд підтвердив уже князю Гольшанському набуті ним частини на вічність¹, але здійснення угод — і про поділ, і про обмін — затягнулося.

Надбання князів Острозьких

Через деякий час після описаних вище подій удова Семена Юрійовича видала дочку Тетяну / Ганну за князя Костянтина Острозького, що повернувся восени 1507 р. із семирічної неволі в Москві. 1509 р. на випадок своєї смерті останній записав уже дружині на замку Туров та належних до нього дворах і боярських селах віно на 1000 кіп грошів литовської монети². Після шлюбу князівни Степань залишився формально в руках її матері, що мала, очевидно, відповідний запис батька. Зокрема, 1510 р. на клопотання вдови Сигізмунд підтвердив привілей попереднього монарха її чоловікові на ярмарки тут на Покрову й святого Афанасія із застереженням, що Олександр Гольшанський і Юрій Дубровицький не мають до них жодного відношення³. Далі спадщина Семена Юрійовича перейшла до зятя, і той уступив у боротьбу з князем Дубровицьким із метою зібрати всі володіння Гольшанських на Волині, що перебували раніше в руках батьків дружини.

Реалізація наміру полегшувалася тим, що незадовго до смерті (в першій половині 1511 р.⁴) князь Гольшанський передав свою частину володінь на Волині та деяких інших маєтків, яку проміняв уже князю Дубровицькому, родині брата Семена. В описі архіву Острозьких значиться лист Олександра Юрійовича романовським боярам, де він повідомляє, що братова вдова та її зять відступили йому свою третину литовських маєтків, отриману під час остаточного поділу родових володінь, а він віддав їм свою третину в Степані, волинських дворах Горбаків, Подоляни й Золотиїв та дворі Романов, у зв'язку з чим велить колишнім підданам коритися новим господарям⁵.

На початку літа 1511 р., під час сейму в Бересті, спір між Юрієм Дубровицьким і Костянтином Острозьким, винесений на розгляд монарха й панів-ради, завершився двома декретами.

¹ AS. – Т. 3. – S. 47–48 (24. 11. 1507).

² Zródła do dziejów polskich... – Т. 2. – S. 424–425 (8. 04. 1509, Луцьк; поправку дати див.: Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 176, przyp. 17; s. 348, przyp. 15).

³ LM. – Kn. Nr. 8. – P. 389 (22. 10. 1510).

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 101.

⁵ BUW, rkps 425, s. 371–372.

За одним із них, недатованим, гетьман оскаржив свояка в тому, що всупереч привілею, за яким Сигізмунд підтвердив ярмарок у Степані тільки його тещі та йому самому, а князю Гольшанському, тепер уже покійному, і князю Дубровицькому «въ тотъ ярмарокъ вступатися не казалъ», він послав свого намісника і той зібрав із купців мито й інші доходи. Причому монарх спеціально посилав до Дубровицького дворянина Занька з листом про заборону вступати в ярмарок, та коли він приїхав, той «отказалъ, не хотячи тому ярмарьку покоя дати», і тоді слуга Острозького заповів йому не вступати в ярмарок під зарукою на 1000 кіп грошів. А коли почався ярмарок і намісник Дубровицького став брати мито, Костянтин Іванович знову послав до свояка того самого дворянина й своїх слуг, «заряживаючи єму подь трима тисячъма копами грошей, абы ся въ тотъ ярмарокъ не вступалъ», та Юрій Іванович знехтував обома закладами й забрав собі третю частину доходу. Дубровицький підтвердив, що Острозький присилав дворянина, але зазначив, що силоміць тої третини, яка належить йому за поділом, не брав, а коли настав час ярмарку, послав до намісника й урядників Острозького своїх людей із господарським вижом Кочаном спитати, чи дадуть йому третю частину, і ті добровільно зібрали мито спільно з його урядниками. Дворяни Занько й Кочан одногосно підтвердили, що Дубровицький справді взяв третину доходу від ярмарку за згодою урядників сусіда. У результаті розгляду скарги монарх визнав відповідача винним на 4000 кіп грошів, «для того ижъ онъ противьку привилья и листу нашего того ярмарьку третью часть на себе бралъ», зобов'язав віддати позивачу зібрані доходи й остаточно заборонив уступати в ярмарок, а вимогу гетьмана заплатити ще й за «гвалт» відхилив, оскільки, за свідченням дворян, його не було¹.

Дубровицький звинуватив натомість Острозького в насильному вступі в третину Степаня, виміняну ним у дядька Олександра, і на підтвердження пред'явив лист останнього, та гетьман відповів, що ця третина перепала йому за поділом з Олександром Юрійовичем, і теж поклав лист, за яким той записав йому її на вічність. Суд вирішив: якщо Гольшанський записав свою третину Дубровицькому, а потім передав її Острозькому, то хай Дубровицький «ищетъ» свого на його дітях, а Острозький хай спокійно держить обидві часини — свою і Гольшанського — з обома ярмарками².

Юрій Іванович зажадав також сплати йому частини доходів, які батькові брати Олександр і Семен та вдова другого з них брали до поділу, під час якого він «правомъ зыскалъ третью дельницу». Острозький відповів, що нічого не знає про те, як брали раніше доходи з цих маєтків і як їх держали, а тільки те знає і держить, що перепало за дружиною. У цьому питанні монарх вирішив: оскільки тесть і теща Острозького держали маєтки

---

¹ ЛМ. – Т. 1. – Стб. 674–677 (без дати; дата наступного запису – 6. 06. 1511).

² Там же.

не силоміць, а як свою близькість, що спала на них, а Дубровицький домігся частини її через суд, то Острозький і його дружина не повинні платити йому за час, коли тесть і теща держали ці маєтки й брали на себе доходи; якщо ж теща Острозького чи сам він усупереч указаному в декреті термінові затягували поділ і далі брали доходи, то Юрій Іванович може судитися за них, але на цю пропозицію він не відреагував¹.

Острозький скаржився також, що сторони обрали собі господарського маршалка й дорогицького намісника Яна-Литавора Хребтовича для поділу володінь, а коли той доходив уже в довіреній йому справі до кінця, Дубровицький поїхав геть, перешкодивши цим завершенню поділу й завдавши чимало шкоди. Юрій Іванович відповів, що справді «были вси пану Литавору далися въ руки», «ино коли почаль межи нами панъ Литаваръ конецъ находити, мне ся стала кривьда и квалтъ отъ князя Александра и отъ тебе, княже Костеньтине, въ томъ, штожь князь Александро перво былъ мне даль свою часть въ Степани, а потомъ тую часть отнемшы въ мене квалтомъ, тобе даль и записаль; для которое жъ то кривды и квалтъу мусиль есми зъехати съ права, конца не достоявши». На цей раз суд вирішив, що Дубровицький не винен, оскільки поїхав, побачивши завдану йому кривду; тепер же те, у чому Хребтович дійшов до кінця, хай залишається, а те, у чому не дійшов, хай завершать, узявши собі суддів².

Через пару днів князі Острозький і Дубровицький отримали ухвалу монарха й панів-ради в спільній справі про відмову степанських бояр Федоровичів служити їм³. Тим самим днем датований також привілей Дубровицькому на ярмарок у належній йому третині Степаня на день святого Петра із застереженням, що Острозький не має до нього відношення⁴.

Розсудивши Острозького й Дубровицького, Сигізмунд видав акт, яким перекреслив розглянуті вище ухвали та привілей Дубровицькому. У цьому документі, відомому у двох варіантах (один із них — руською мовою — у 8-й і 9-й книгах Литовської метрики⁵, а інший — латинською — у збірнику копій середини XVI ст.⁶), читаємо, що Казимир надав свого часу Юрію Гольшанському замок Степань тільки «до воли». «А што-колве отець наш король Казимир кому даль до его милости воли, то ест в нашої воли»; відтак, узявши замок із містом і волостями, що здавна належать до Степаня — у тому числі й третину, яка перепала Дубровицькому, — до своїх рук, великий князь дарує це тепер «со всьимъ правомъ и панствомъ, и властьюю» Острозькому в нагороду за «послуги у знаменитых валках» за панування

¹ Там же.

² Там же. — Стб. 677–679 (6. 06. 1511, Берестя).

³ Там же. — Стб. 687–689 (15. 05. 1511, Берестя).

⁴ Там же. — Стб. 689–690 (15. 05. 1511, Берестя).

⁵ LM. — Kn. № 8. — P. 457–458 (18. 06. 1511); kn. № 9. — P. 71–72 (17. 06. 1511).

⁶ AS. — T. 3. — S. 83–85 (18. 05. 1511, Берестя).

Казимира, Олександра й самого Сигізмунда. У варіанті латинською мовою, що становить остаточну редакцію привілею, згадано відомі вже нам ярмарки на Покрову й св. Афанасія і додано, що разом зі Степанем надаються волинські двори Золотиїв, Подоляни й Горбаків.

Таким чином, з отчини князівни Гольшанської замок Степань із містом і волостю та вказані три волинські двори перетворилися у вислугу її чоловіка, відтак угода з Гольшанським про обмін частинами втратила сенс. Та оскільки реалізація її через смерть Олександра Юрійовича затрималася, Костянтин Іванович дочекався, поки син покійного луцький і берестейський біскуп Павел Гольшанський не зрікся цих володінь на його користь¹.

Літом 1522 р. княгині Тетяни / Ганни з Гольшанських Острозької не стало († 12. 07. 1522). Через два тижні після смерті дружини за посередництвом київського митрополита Йосифа та земського підскарбія Богуша Боговитиновича Костянтин Іванович уклав угоду з княгинею Настасією Слуцькою про шлюб з її дочкою Олександрою Семенівною, в якій зобов'язався до видачі нареченій листа на віно нікому не записувати, не заставляти й не дарувати свої родові, вислужені й куплені маєтки, щоб віно було на повній третині володінь, а дітей із нею любити так само, як Іллю, народженого першою жінкою; після смерті гетьмана всі його володіння незалежно від часу й шляху їх набуття Ілля й сини, які з'являться в шлюбі з князівною Слуцькою, мали поділити на рівні частини; окремо нікому з них він нічого не запише². Та через місяць усупереч цим зобов'язанням він подарував синові Іллі маєток Степань із замком, містом, ярмарками, торгами, митами, корчмами «и з Городцем и со всею волостью Степанскою и селы городовыми и боярскими» та зі степанськими дворами Золотиїв, Горбаків і Подоляни, наголосивши, що в разі його одруження та народження інших дітей ці володіння не підлягатимуть поділу. Князь мотивував свій учинок тим, що чималі скарби, узяті за першою дружиною, «утратил на службах господарских», тому «маючи на то бачность, а хотячи сыну своему, князю Ильи за то досыт учинити», і робить цей запис³.

Після народження другою дружиною сина Василя й дочки Зофії в подяку за внесені нею 1000 угорських червоних золотих та коштовності й інші речі, оцінені на 3000 кіп грошів литовською монетою, Костянтин Іванович записав їй на замку Туров і маєтку Тарасово в Білорусі та волинських маєтках Сатіїв і Крупа (до останнього з них належали окремі села Поворськ і Котів) 6000 кіп грошів литовської монети з умовою користуватися цими володіннями до кінця життя. 23 грудня 1528 р. на прохання

¹ *Ibid.* – S. 185–187 (3. 01. 1519). 16. 09. 1519 монарх підтвердив запис на вічність (*ibid.* – S. 193–194; поправку дати див.: *ibid.* – S. 192, przyr. 1).

² *Zrzódła do dziejów polskich...* – Т. 2. – S. 425–428 (26. 07. 1522, Вільно).

³ *AS.* – Т. 3. – S. 237–238 (28. 08. 1522, Острогор).

княгині Острозької і її чоловіка монарх підтвердив у Вільні цей документ у присутності панів-ради¹. Через два дні Олександра Семенівна отримала аналогічний документ на розташований у Віленському повіті двір Словенсько з тамтешніми боярами, міщанами, путними слугами, тяглими людьми, невільною челяддю й землями, вислужений чоловіком ще 1516 р., а тепер подарований їй із правом розпоряджатися ним на власний розсуд². Під час складання першого з листів дружині, де було зазначено, що після досягнення молодшим сином Василем 15-річного віку старший син Ілля має порівну поділити з ним усі маєтки, Костянтин Іванович випустив з уваги згаданий вище запис 1522 р. на Степань.

Степань у спорах за спадщину Костянтина Івановича

Угода 1522 р. з княгинею Слуцькою та записи старшому синові й другій, а раніше, як виявилось згодом, і першій дружинам спровокували після смерті Костянтина Івановича († бл. 15. 08. 1530) в родині Острозьких гостру боротьбу за спадщину. Спочатку вона точилася між удовою покійного й старшим сином Іллею, а пізніше — між удовою останнього й молодшим сином Василем. На другому етапі цієї «родової війни» одним із головних каменів спотикання став комплекс володінь із центром у замку Степань.

За скаргою князя Юрія Слуцького, брата овдової княгині Острозької, поїхавши з останками батька до Києва, Ілля Костянтинович наслав звідти на замок Туров сто вершників і вони відібрали в мачухи різні речі та привілеї і тестамент покійного чоловіка, запечатали все й передали на зберігання тамтешньому наміснику. У листі з цього приводу король велів князю повернути забране в присутності направленого до нього дворянина³.

За ухвалою монарха початку 1531 р. Ілля Костянтинович мав віддати мачусі записані їй батьком замок Туров із волостями, двори Тарасово, Саттиїв і Крупа та взяті в борг коштовності⁴. Тим часом виявилось, що подарований Костянтином Івановичем другій дружині двір Словенсько становить спадщину першої, якій він, очевидно, теж записував це надбання; на замку Туров перша дружина також мала віно, суму якого друга не сплатила синові й спадкоємцю своєї попередниці; і на дворах Тарасово й Крупа тяжіли записи на користь першої дружини. Через півтора місяця король присудив ці володіння пасинку княгині Острозької, а їй відвів натомість маєтки Здитель та Охоново⁵.

¹ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 531–532.

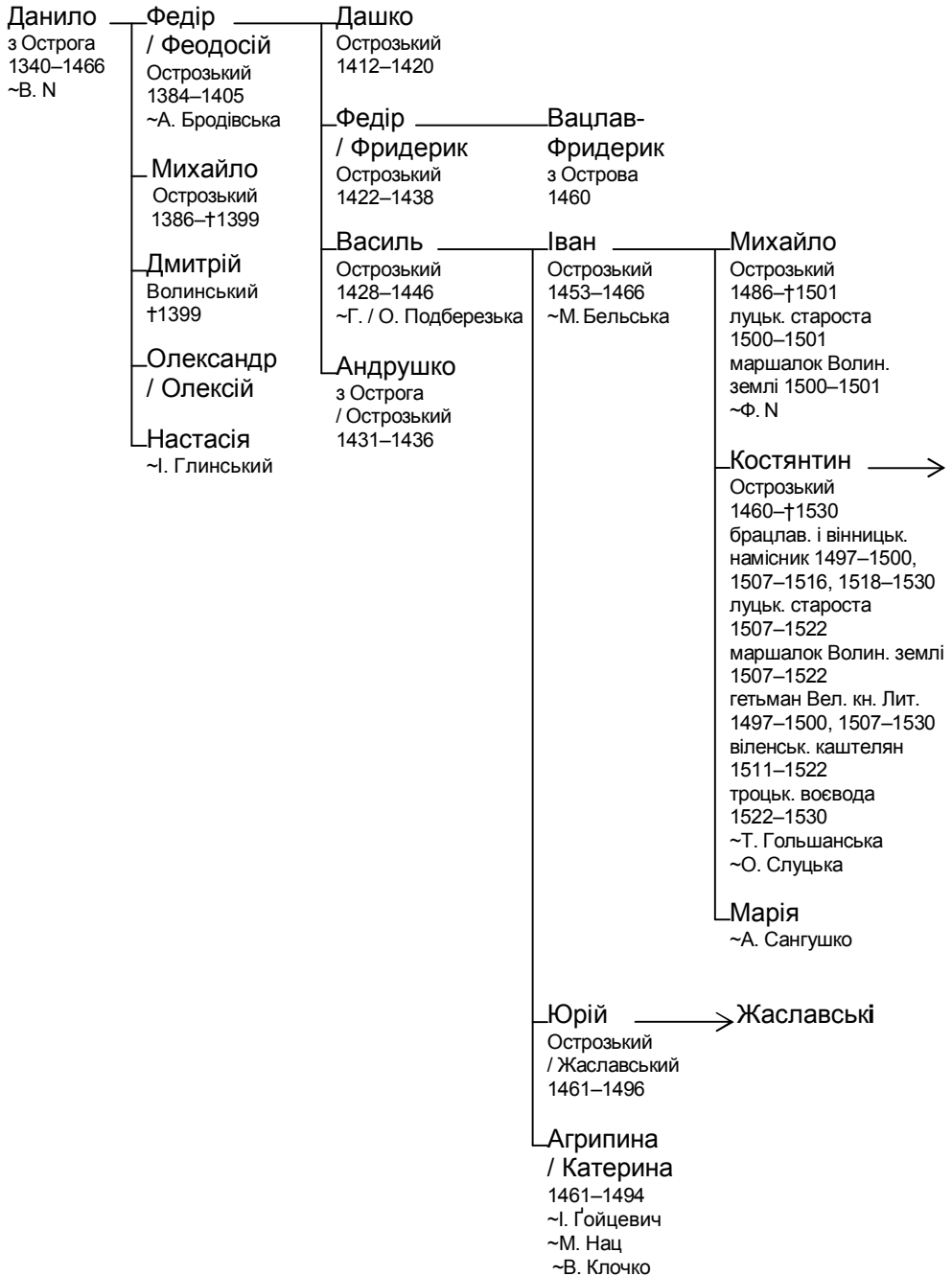
² *Ibid.* – P. 532.

³ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 78–79 (5. 10. 1530).

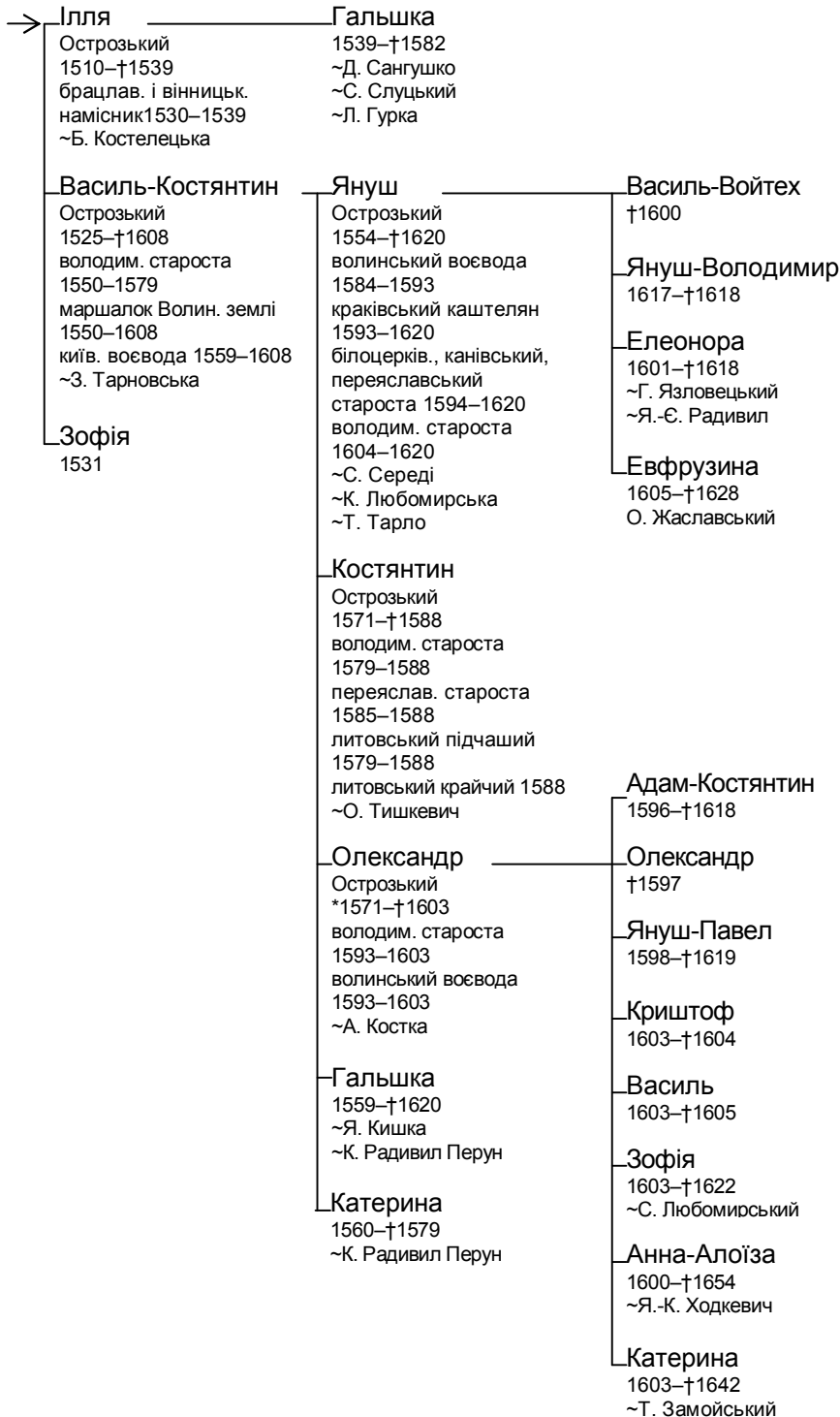
⁴ Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 351 (3. 02. 1531).

⁵ *Ibid.* (20. 03. 1531).

Схема 5. Родовід князів Острозьких

Закінчення схеми 5

Оскільки новий декрет не примирив сторін, улітку 1531 р. Сигізмунд ще раз розглянув спір і через кілька днів вони отримали вже відповідний акт. Для кращого вивчення справи крім панів-ради Великого князівства з дозволу монарха Острозькі вибрали собі по дві особи з панів-ради Польського королівства, щоб «кождую сторону во всем добре осмотрети»; комісари розглянули всі аргументи й привели Іллю Костянтиновича та його мачуху «ку слушному еднаню», після чого ті стали перед монархом і віддалися йому на суд під загрозою штрафу на 10 000 кіп грошів за порушення декрету¹. Не вдаючись у деталі остаточного рішення короля, які не мають прямого відношення до предмета нашого розгляду, зазначимо тільки, що воно, влаштувало, нарешті, Острозьких. Вислухавши ухвалу, того самого дня вони уклали угоду про порядок її виконання².

Після суду Ілля Костянтинович поклав перед монархом батьків лист 1522 р. з проханням, «абыхмо тот запис отца его милости при моцы зоставили, а оный замок Степан зо всим, што к нему прислухает, як в записе отца его есть выписано, потвердили ему на его парсуну нашим привилем на вѣчность». У своєму привілеї король зазначив, що Костянтин Іванович здійснив цей запис, «маючи волность водле данины и привилія нашего кому хотя то все отдати, продати, записати и што хотя с тым водле воли своей вчинити и будучи [...] в добром здорови и в полном розуме»; визнав, «иж князь Костянтин, воевода троцкий, добре а слушне то сыну своему князю Или даровал и записал»; згадав положення листа, за яким у разі появи інших дітей «князь Иля мает сам вес Степан один на себе держати на вѣчные часы»; підтвердив Іллі Костянтиновичу масток і наголосив, що ні мачуха, ані молодші брат і сестра не можуть уступати в нього «и некоторым правом и обычаем под князем Илею и его милости княгинею и дѣтми и потомки поискивати не мают и вѣчное молчане мѣти мают против него в том водлуг листу записного небожчика князя Костянтинова»³. Цим підтвердженням монарх розставив у питанні про права на Степань, начебто, всі можливі крапки над «і». На кілька літ у родині Острозьких запанував спокій.

На початку 1539 р. Острозький записав своїй нареченій Беаті Костелецькій на третині володінь віно з привінком на 33 082 золоті польської монети⁴. Вийшовши заміж⁵, через півроку вона отримала ще два листи. За одним із них, князь позичив у дружини на господарську службу та інші потреби 6000 кіп грошів, які вона роздобула у своїх приятелів, і в цій сумі заставив

---

¹ LM. – Кн. №. 15. – Р. 135–137 (1. 08. 1531, Краків). Той самий текст за копією листа, виданого на руки, див.: AS. – Т. 3. – С. 385–387 (5. 08. 1531, Неполомиці).

² LM. – Кн. №. 15. – Р. 137–138 (1. 08. 1531, Краків). 17. 01. 1532 р. монарх писав комісарам, щоб прискорили виконання ухвали (*ibid.* – Р. 143–145).

³ AS. – Т. 3. – С. 377–380 (1. 08. 1531, Краків).

⁴ *Ibid.* – Т. 4. – С. 177–178 (1. 01. 1539, Краків).

⁵ *Przeddziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – С. 52 (3. 02. 1539, Краків).

їй до кінця її життя успадкований після матері замок Рівне з містом, дворами та княжими й боярськими селами¹, а за іншим із доброї волі записав на вічність вислужений батьком і записаний йому замок Степань із Городцем та всіма городовими й боярськими селами, куплений ним самим замок Сатиїв із містом, дворами, городовими й боярськими селами, маєтком Зарицьк із половиною маєтку Борблин та замок Хлапотин із групою сіл, що теж ставив купівлю². Свідками обох актів були володимирський і берестейський владика Геннадій, луцький і острозький владика Арсеній, жидичинський архімандрит Варсонофій, луцький староста Федір Чорторійський, кременецький староста пан Станіслав Фальчевський, хорунжий Волинської землі Солтан Сокольський, Василь і Петро Чапличі та Семен Бабинський. Поява цих поважних осіб під час посту, на другий день після Спасу, у родовому гнізді Острозьких зумовлювалася, очевидно, наближенням смерті господаря. Через кілька днів Ілля Костянтинович склав тестамент, в якому повторив зміст усіх трьох записів дружині³, а через 19 серпня його не стало⁴. У вересні на клопотання передчасно овділої Беати з Костелецьких, що часто фігуруватиме далі в документах як княгиня Ілляна, монарх підтвердив заповіт її чоловіка⁵, а наприкінці року княгиня народила дочку Гальшку.

Смерть старшого з Острозьких відкрила, здавалося, для його мачухи й брата шанс на доступ до спадщини Костянтина Івановича, але княгиня Ілляна взяла в королівській канцелярії листи, в яких за нею було визнано право протягом року й шести тижнів розпоряджатися всіма маєтками, що перебували раніше в руках чоловіка, та «описано, аби князь Василей в отчизну свою не вьезждчаль и ничимь се в то не вступовал» під загрозою штрафу розміром 10 000 кіп грошів. Та Олександра Острозька оскаржила вдову пасинка перед монархом, що та незаконно отримала листи, за якими «ку великой кривде и шкоде князя Васильевой тыи имения, отчизну его, на себе держала и многие шкоды тамь поделала, и тыи имения знищыла», і зажадала скасувати заруку, допустити її сина до батькової спадщини й передати йому родові папери. У зв'язку з цим на початку вересня 1540 р. Сигізмунд наклав на маєтки Острозьких секвестр і звелів представити всі документи, необхідні для належного вивчення справи⁶. Намісникам замків удови Іллі Костянтиновича канцелярія направила листи з вимогою дозволити посланцям монарха переписати все озброєння й коритися їм аж до вирішення спору між княгинями⁷.

¹ *Ibid.* – S. 204 (7. 08. 1539, Острого).

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 30 об.–31 об. (7. 08. 1539, Острого).

³ AS. – Т. 4. – S. 206–209 (16. 08. 1539, Острого).

⁴ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 59.

⁵ AS. – Т. 4. – S. 206–209 (23. 09. 1539, Краків).

⁶ LM. – [Kn. Nr. 231]. – P. 43–45 (3. 09. 1540).

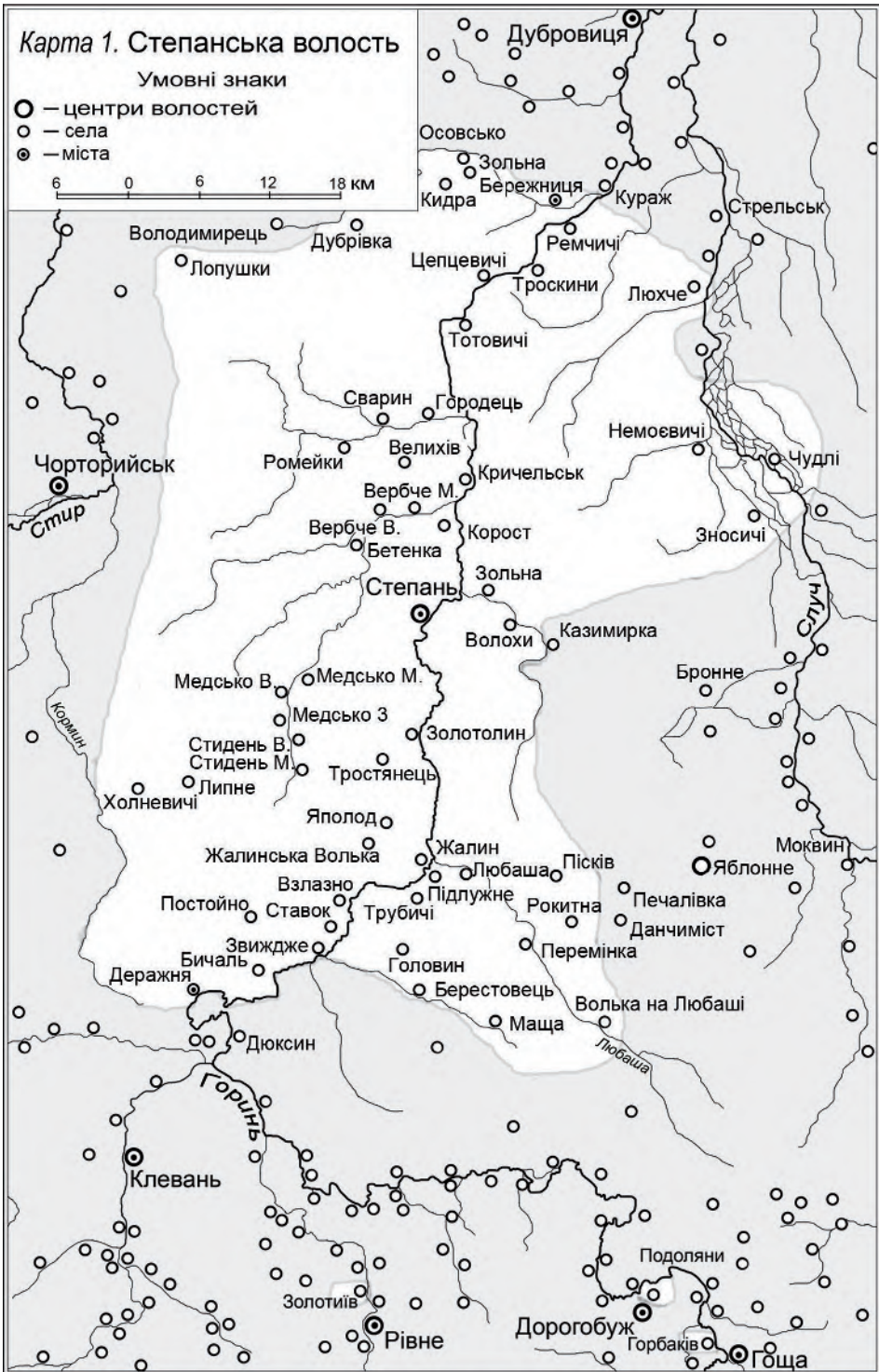
⁷ AS. – Т. 4. – S. 268.

Карта 1. Степанська волость

Умовні знаки

- — центри волостей
- — села
- — міста

6 0 6 12 18 км

На початку 1541 р. Сигізмунд скасував заповіт Острозького, але залишив його вдові записану ним третину маєтків, а до повноліття дочки — і дві третини материзни, третина якої належала їй за листом на віно, з умовою збору доходів під наглядом представників короля. Оскільки Олександр Острозька пред'явила лист чоловіка, за яким повноліття її сина мало настати, «кгда он петнадцати лет дорастет», і заявила, що на Громницю¹ він досягне вже цього віку, монарх визнав Василя Костянтиновича дорослим і велів поділити між ним і Гальшкою Іллівною спадщину його батька, правда, тільки на час до повноліття племінниці. Для забезпечення юного князя монарх дозволив йому ще до поділу в'їхати в замок Острог і користуватися доходами з належної до нього волості, а княгиня Беата на тих самих умовах отримала вступ у замок Здитель. Монарх присудив князю Острозькому всі документи на батькову спадщину, а вдова його брата мала отримати тільки копії паперів на материзну чоловіка. Спірні маєтки Степань, Рівне, Сатіїв і Хлапотин, які князь Василь вимагав поділити як батькову спадщину, а княгиня Беата — віддати їй як володіння покійного чоловіка, до яких його брат не має відношення, за згодою сторін монарх залишив «до зуполных панов рад» під секвестром. Василь Костянтинович просив передати йому на час до повноліття Гальшки Іллівни дві третини належної їй половини спадщини його батька (третина перебувала в руках її матері), та оскільки княгиня Беата категорично заперечила, ця частина володінь поки-що теж залишилася під секвестром. Дільчими призначили господарських дворян Федора Гулевича, Семена Бабинського, Богдана Семашка й Петра Чаплича. Організацію поділу й нагляд за його здійсненням король доручив маршалку Волинської землі і володимирському старості Федору Сангушковичу². Наприкінці весни 1541 р. монарх направив уже останньому у відповідь на його повідомлення про завершення справи лист, в якому висловив комісарам удячність за те, що «тыи доуки частокротныи, которыи от них до нас были допусканы, вже есте застановили, а реч посполитую тым успособили»³.

Оскільки поділ не задовольнив сторін, монарх передав спір на компромісарський суд панів-ради⁴. Наприкінці року ті винесли ухвалу під зарукою непорушності на 10 000 кіп грошів, за якою княгиня Ілліна поділила спадщину Костянтина Івановича на дві частини, далі Василь Костянтинович вибрав собі половину, яку склали замки Дубно й Дорогобуж та двори Крупа й Здовбиця на Волині, Звягельська волость у Київській землі та замок Здитель у Білорусі, а вдові й дочці Іллі залишилися замки Острог, Полоний і Красилів та двір Новоставці на Волині, замок Чуднів у Київській

¹ Свято Стрітєння, яке припадає на 2 лютого юліанського календаря.

² LM. – [Кн. № 231]. – Р. 58–65 (11. 01. 1541).

³ AS. – Т. 4. – С. 291–292 (29. 05. 1541, Вільно).

⁴ LM. – [Кн. № 231]. – Р. 131–135.

землі, двір Гури в Білорусі та будинок у Вільні, але останні дві складові другої половини до повноліття Гальшки Іллівни віддали князю Василю як компенсацію за маєтки, продані свого часу братом, причому двір Гури княгиня Беата мала викупити із застави, в яку його віддав ще чоловік¹.

Узимку 1542 р. протягом тижня дворянин Ян Лютомирський і волинський шляхтич Семен Бабинський, перший з яких представляв інтереси вдови Іллі Костянтиновича, а другий — Василя Костянтиновича, ув'язали княгиню Ілліну в замок і місто Острог та волость², а через три місяці кременецький староста Станіслав Фальчевський, луцький ключник Петро Загорівський і згаданий уже Лютомирський, яких король призначив комісарами для виділення вдові «подле записовь оправы вена и привеньку» в успадкованій дочкою отчині її батька третьої частини (материзну вона вже мала у своїх руках)³, передали їй замок Острог із містом і частиною сіл, залишивши Гальшці Іллівни частину доходів із міста Острога, решту Острозької волості та замки Полоний, Красилів і Чуднів із належними до них поселеннями⁴.

Спірні замки Рівне, Степань, Сатиїв і Хлапотин за згодою сторін залишилися під секвестром, який на вимогу Станіслава Фальчевського поширили також на Кузьминську волость (через наявність там маєтків зем'ян підпорядкованого йому повіту)⁵. Сигізмунд передав ці володіння королеві Боні, і та призначила сюди своїх урядників⁶.

Вирішення долі секвестрованих володінь затрималося на п'ять літ, і тільки восени 1546 р. Сигізмунд Август і пани-рада розглянули справи між Василем Костянтиновичем і княгинєю Ілліною за Степань⁷, Кузьминську волость⁸, Сатиїв⁹, Хлапотин¹⁰ і Рівне¹¹. Син гетьмана просив рівного поділу цих володінь як спадщини батька, а невістка доводила, що це материзна її чоловіка або купівля, здійснена ним разом із батьком. За остаточними декретами замки Сатиїв, Хлапотин і Рівне з усіма належними до них поселеннями й землями відійшли вдові Іллі Острозького, а Степанську й Кузьминську волості присудили поділити між сторонами на рівні частини.

Під час розгляду спору за Степань Василь Костянтинович стояв на тому, що це вислуга його батька, яку княгиня Беата і її дочка безпідставно

¹ *Ibid.* – Р. 175–179 (20. 12. 1541, Вільно).

² Описи Острожчини... – С. 17–29 (30. 01–6. 02. 1542).

³ *Там само.* – С. 31–33.

⁴ *Там само.* – С. 30–37 (12. 05. 1542, Острог).

⁵ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 121.

⁶ Степань держав князь Федір Вишневецький (AS. – Т. 4. – С. 449; 10. 04. 1546).

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 14 об.–19 об. (18. 10. 1546, Вільно).

⁸ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 120–123 (18. 10. 1546, Вільно).

⁹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 23–26 (18. 10. 1546, Вільно).

¹⁰ AS. – Т. 4. – С. 517–518 (18. 10. 1546, Вільно).

¹¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 27 об.–29 об. (18. 10. 1546, Вільно).

привласнюють, відмовляючи йому в рівному поділі. На підтвердження своїх прав він пред'явив привілей 1511 р. на Степань із волостю та дворами Золотиїв, Подоляни й Горбаків, наголосивши, що там ідеться про надання цього комплексу Казимиром князю Юрію Гольшанському тільки «до волі» монарха. Тим самим він відсік трактування спірних володінь як спадщини князів Гольшанських, а відтак материзни покійного брата Іллі.

Княгиня Ілліна поклала у відповідь лист тестя 1522 р., звернувши увагу на те, що Костянтин Іванович записав Іллі Степань ще до одруження з матір'ю Василя, причому з важливої причини — через розтрату на господарській службі скарбів і статків його матері — і з умовою в разі нового шлюбу й появи інших дітей не ділити з ними цей маєток. На доказ своїх претензій удова пред'явила також королівське підтвердження 1531 р.

Острозький заявив, що коли батько чинив з Олександрою Слуцькою «змову», то «змовним або сватівським листом» узяв зобов'язання, що поки не запише їй на третині своїх володінь віна, нікому не буде віддавати, заставляти чи відписувати жодного маєтку, тому пред'явлений стороною запис не має сили і підтвердження короля нічого тут не дає. Крім того, у «сватівському листі» сказано, що сини, які можуть з'явитися в новому шлюбі, мають порівну поділити зі старшим братом усі батьківські маєтки, а дочкам дати з них виправу. А в листі матері на віно батько записав, що коли Василю виповниться 15 літ, Ілля має порівну поділити з ним усі маєтки, і Степань із них не вилучено. Коли батько поправляв потім матері віно (відповідний лист скріплений печатами всіх панів-ради, що були при монархові) і коли особисто брав у монарха підтвердження, він знову не застеріг Степаня для Іллі. Батьків запис Іллі не має також сили «яко последнеишии датою», бо «сватівський лист» давніший від нього, а за Статутом і стародавнім звичаєм слід дотримуватись давніших записів! Повернувшись до підтвердження монархом листа 1522 р. на Степань, князь Василь просив узяти до уваги, що воно видане на прохання, а брата Іллі, причому після батькової смерті.

Княгиня Ілліна заявила, що мати Василя Костянтиновича ніколи не показувала «сватівського листа» перед урядом, не підтверджувала його в монарха й не користувалася ним; гетьман же записав синові маєток не даремно, а щоб відшкодувати розтрату його материзни, до того ж він розпоряджався своїм маєтком на власний розсуд. Якщо лист складено згідно права, відповів князь Василь, то він може бути й без підтвердження; крім того, документ зберігався в князя Слуцького, матиного брата, і тільки після його смерті потрапив до її рук.

У записі про розгляд справи зазначено, що на підтвердження своїх вимог сторони наводили й інші докази. Вислухавши все, монарх і пани-рада вирішили, що згідно права й звичаю слід дотримуватися листів із давнішою датою, а оскільки «сватівський лист» давніший, Степанську волость

належить ділити на рівні частини; лист гетьмана й підтвердження монарха, читаємо далі, «велели єсмо тутъ жо передъ нами на праве сказити и зрезати»; головні листи й привілеї Костянтина Івановича на Степань при-судили віддати князю Василю, а княгині Беаті і її дочці зняти з них копії, які називаються видимусами¹.

Беата просила повернути їй до Степаня двори Подоляни й Горбаків, які Костянтин Іванович приєднав свого часу до замку Дорогобуж і вони так і залишилися в комплексі з ним, мотивуючи тим, що їх не ділили ще. Князь Василь відповів, що під час поділу, гарантованого зарукою на 10 000 кіп грошів, ці двори відійшли разом із Дорогобужем у його половину і їх не слід чіпати. Суд вирішив, що вдова може отримати Подоляни й Горбаків за умови рівноцінної компенсації братові чоловіка з половини володінь, що перепала її дочці. Княгиня Ілліна просила також залишити Гальщці як матерізну її батька маєток Головин із чотирма дворищами, вислугу Семена Гольшанського. Оскільки ця «волость» дійсно становила вислугу й належала до Луцького повіту, а не до Степаня, суд визнав прохання слухним².

Покінчивши зі спорами Острозьких, Сигізмунд Август підтвердив княгині Ілліній кілька чоловікових записів, у тому числі згаданий вище лист на Степань, Сатиїв і Хлапотин³.

Оскільки документи, пов'язані з поділом Степанської волості, поки що не виявлені, то що кому перепало, невідомо.

Степань і боротьба за спадщину Іллі Острозького

Перейшовши кілька раз із рук у руки, у середині 1570-х років половина Степаня, яка перепала Беаті з Костельця, опинилася в князя Острозького і він об'єднав її зі своєю половиною в єдиний комплекс, але цьому передувало чимало драматичних подій.

На початку вересня 1553 р. князь Дмитро Сангушко увірвався разом із Василем Костянтиновичем в Острог, силоміць узяв із Гальшкою Іллівною шлюб і невдовзі втік із нею за межі держави, а на початку лютого наступного року загинув під містом Яромир у Чехії⁴. Повернувши дочку, під тиском Сигізмунда Августа княгиня Острозька дала згоду видати її за бжезько-куявського каштеляна Лукаша Гурку. Весною 1555 р. в судові книги внесли запис, за яким, «кгда бы малженства законом хрестиянским княжьна Галшка

---

¹ Видимусом називали документ, який містив повну копію іншого акта, автентичність якого посвідчував (*Каштанов С. М. Современные принципы издания латинских грамот...* – С. 35).

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 14 об.–19 об.

³ Там же, л. 29 об.–32 (21. 10. 1546, Вільно).

⁴ *Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków...* – Т. 2, cz. 1. – S. 115–122.

з паном Лукашом з Кгорки прийняти не хотела», її мати мала сплатити монархові та майбутньому зятю по 50 000 грошів заруки з гарантіями цих сум на всіх належних їй у Великому князівстві маєтках. Князівна, у свою чергу, взяла на себе зобов'язання йти заміж тільки «за волею, ведомостю и позволенем господарським, устным або листовным», у разі порушення якого всі маєтки, які залишилися їй після батька, відходили до монарха¹.

Хоча, за свідченнями деяких сучасників, Гальшка Іллівна взяла з Гуркою шлюб, не бажаючи віддавати дочку нав'язаному чоловікові², що до кінця року став уже бжесько-куявським воєводою, деякий час Беата перебувала з нею на дворі королеви Бони у Варшаві, далі перебралася в домініканський монастир у Львові. У лютому 1559 р. Сигізмунд Август звелів львівському старості силоміць забрати дівчину в матері й віддати Гурці, але на початку березня в монастир пробрався князь Семен Юрійович Слуцький і в порозумінні з віленським воєводою і канцлером Великого князівства Миколаєм Радивилом княгиня Ілліна видала за нього дочку, та під тиском старости змушена була віддати князівну, як писав очевидець, «у секвестр» із надією, що король визнає новий шлюб. Староста передав князівну Гурці, а той вивіз її у масток Шамотули в Познанському воєводстві³.

Наприкінці квітня Беата з Костельця виїхала зі Львова до Кракова й у другій половині травня склала там у присутності воєводи Станіслава Тенчинського, князя Івана Чорторийського, стольника Великого князівства Яна Ходкевича, маршалків і писарів монарха Остафія Воловича і Яна Шимковича, маршалка і вовковийського державці Юрія Тишкевича, писаря й городенського конюшого Яна Гайка та шляхтича з Волині Михайла Свинуського на користь князя Слуцького чотири листи. В одному з них із вдячності зятю за любов до дочки й шанобливе ставлення до неї самої, зокрема, за те, що мешкав із ними у Львові, нехтуючи небезпекою, а потім із чималим почетом приятелів і слуг випровадив її в дорогу, та в нагороду за затрати княгиня Ілліна записала йому на вічність свої волинські маєтки, подаровані свого часу чоловіком, «то ест замокъ Ровное, польъ замьку Степана, замокъ Берездово, называемый Хлапотинь, замокъ Сатыевъ, называемый Жорново, з мѣсты, з мѣщаны, и з мѣскими пожитьками и пашными, з дворы и з дворцы, з селы и присельками, з ставы и з ставищами, з млыны и ихъ вымелтьки, з дворы и селы боярскими и со всимъ, тако се тые замьки и мѣста, дворы и волости и села, к нимъ прислѣхаючыє, сами в собе и въ своихъ пожитькахъ мають», залишивши собі тільки «вольностъ ѡживанья тыхъ

¹ LM. – [Kn. Nr. 251]. – P. 21–22 (7. 04. 1555).

² У листі краківському воєводі Станіславу Тенчинському княгиня Ілліна писала, що дочка «не брала» шлюб з Гуркою (15. 08. 1560, Красник; цит. за: *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 157).

³ *Ibid.* – S. 111–134, 144–147.

именей, где бых до которого приехала, до вшеллакоє владности, розказанья и ўживанья пожитьковъ и послѣшенства подданныхъ» з умовою, що це не звужуватиме прав Семена Юрійовича¹. У зв'язку з хворобою княгині Сигізмунд Август прислав до неї своїх надвірних урядників, у присутності яких вона особисто визнала записи, а далі звелів унести її листи в книги канцелярії і видав на ім'я князя Слуцького відповідні виписи з текстами цих актів, засвідчивши тим самим їх автентичність². В архіві Острозьких, за інвентарем 1594 р., був лист зятя тещі на довічне користування записаними маєтками³, але до апробації його монархом, здається, не дійшло.

Восени 1559 р. Гурка скаржився примасу Польського королівства й Великого князівства Литовського Яну Пшерембському, що «Семен» «незаконно забрав маєтки» його дружини⁴. Князь Слуцький зробив навіть у записаних володіннях деякі розпорядження: ігумен Дерманського монастиря Федір Яковович мав, наприклад, його лист на цю духовну посаду⁵. На межі літа й осені 1560 р. Семена Юрійовича не стало⁶ і належні йому володіння успадкував старший брат Юрій, жонатий на дочці згаданого вище Тенчинського⁷. Та оскільки він і його діти не виставляли потім претензій на маєтки, записані Беатою з Костельця, можна думати, що листи княгині й видимуси короля не потрапили до адресата.

Зупинившись на шляху з Кракова у місті Красник під Люблінном, княгиня Острозька спробувала звільнити дочку «з вавілонського полону» з допомогою Пшерембського, Тенчинського, познанського воєводи Марціна Зборовського та Радивиля⁸. Виявивши готовність заплатити Гурці, «якщо тепер такий світ», 100 000 золотих⁹, вона рішуче заявила: «Бо може цей мій недруг не сподіватися, що зможе колись, не тільки за мого життя, а й після моєї смерті, отримати маєтки княгині Слуцької»¹⁰.

Зазнавши в боротьбі із зятем, що, побувавши бжесько-куявським і лєнчицьким воєводою, займав уже аналогічний каліський уряд, невдачі, для зміцнення позицій 1564 р. княгиня Острозька вийшла заміж за значно молодшого від неї Ольбрахта Ласького, вельможу-авантюриста, який марив

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 209–210 об. (20. 05. 1559, Краків).

² Там же (6. 06. 1559, Краків).

³ BUW, rkps 425, s. 345.

⁴ Цит. за.: *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – С. 141 (27. 09. 1559, Шамотули).

⁵ Першодрукар Іван Федоров... – С. 25; *те саме*: Архів ЮЗР. – Ч. 1, т. 1. – С. 50.

⁶ У листі Беати Тенчинському, датованому 15. 08. 1560, князь Слуцький фігурує ще як живий (*Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – С. 157), а в листі Гурки Радивилю, написаному в Познані 12. 09. 1560 – уже як покійний (*ibid.* – С. 160).

⁷ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 333.

⁸ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – С. 139–193 (листування, 1559–1561).

⁹ Цит. за.: *ibid.* – С. 192 (лист примасу, Красник, лютий 1561).

¹⁰ *Ibid.* – С. 200.

молдавським престолом¹, а через рік відступила йому свої права на спадщину першого чоловіка². Той вивіз її в місто Кежмарк на Спіші (тепер Словаччина) і замкнув там у своєму замку³, а володіння повіддавав кредиторам. Степанську волость 1569 р. взяв у нього в оренду терміном на три роки шляхтич Станіслав Граєвський⁴.

Збираючись у черговий похід у Молдавію, восени 1570 р. Ласький відступив усі отримані від дружини права на маєтки Сигізмунду Августу і його нащадкам⁵. Та коли королівський писар Базиліус Древинський прибув у супроводі возного в Степань, щоб ув'язати монарха в половину замку, міста й волості, Граєвський відмовився уступити маєток, пославшись на лист Ласького й підтвердження короля⁶.

Після смерті короля († 7. 07. 1572), особисті володіння якого формально залишилися його сестрам Ядвізі, Анні й Катерині (старша з них була замужем за одним із німецьких князів, молодша — за шведським королем, а середня — незаміжня), Ласький надумав повернути собі «Острозьке князівство», мотивуючи тим, що віддавав його монарху за відповідним «контрактом»⁷. Докотившись до Волині, чутки про цей задум спровокували тут появу спеціальної ухвали каптурового з'їзду шляхти з осудом його⁸.

На початку 1573 р. Лукаша Гурки не стало⁹. Довідавшись про смерть свояка, Острозький послав сина Януша за овдовою племінницею. Прибувши наприкінці літа в замок Дубно, що став після поділу 1541 р. резиденцією князя, й оговтавшись із дороги, Гальшка Іллівна спорядила тут лист, за яким, заборгувала дядькові 152 400 кіп грошів, витрачених ним на зусилля по звільненню її матері, визнала його опікуном із правом добиватися належних їй батьківських володінь і зобов'язалася передати ці маєтки в держання на час до сплати зазначеної суми грошей¹⁰.

Вступ Василя-Костянтина в боротьбу за братову спадщину означав неминуче зіткнення з вітчимою племінницею. На коронаційному сеймі 1574 р. Ласький звернувся до новообраного короля Генріха Валуа з вимогою повернути маєтки, які він «зверил» свого часу Сигізмунду Августу, а Острозький зажадав віддати їх Гальшці Іллівні як спадщину її батька, яку

¹ *Żelewski R.* Łaska 1 v. Ostrogska z Kościeleckich Beata... – S. 223 (12. 04. 1564).

² *Теодорович Н. И.* Историко-статистическое описание... – Т. 2. – С. 424 (6. 04. 1565).

³ *Żelewski R.* Łaska 1 v. Ostrogska z Kościeleckich Beata... – S. 223.

⁴ *Тесленко І.* Боротьба за Остріг... – С. 104.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 191, л. 115–122, 122–128 об., 128 об.–135, 135 об.–141 (27. 09. 1570).

⁶ Опись АК КЦА № 2045. – С. 7, № 37 (10. 02. 1571).

⁷ Цей «контракт» 1574 р. Ласький пред'являв монархові та панам-радам.

⁸ Опись АК КЦА № 2047. – С. 4, № 12 (25. 02. 1573, Луцьк).

⁹ *Dworzaczek W.* Górka Łukasz... – S. 413 († 25. 01. 1573).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 14, арк. 390–391 зв. (5. 09. 1573, Дубно).

вона отримала за поділом із ним, своїм дядьком, і нікому не передавала після того на жодному праві. Після перепалки сторони віддалися на розсуд монарха й сенаторів. Розглянувши всі аргументи, Генріх Валуа видав декрет, яким скасував листи Ласького королю й присудив спадщину Іллі Острозького дочці останнього, але з умовою сплати вітчиму записаних батьком матері оправи сумою 33 082 польські золоті на третині усіх володінь та боргу сумою 15 000 польських золотих на маєтку Рівне (еквівалент 6000 кіп литовських грошів), подарованих Беатою з Костельця другому чоловікові¹.

Наприкінці другої декади травня королівський комісар Ян Бистриковський почав ув'язувати дядька й племінницю Острозьких у відсуджені ними володіння в Луцькому й Кременецькому повітах², а через два місяці вніс уже в актову книгу зізнання про завершення дорученої місії, де зазначив, що всупереч декрету короля державці, які тримали маєтки від Сигізмунда Августа, та їхні намісники не прозвітували за платежі, доходи й пожитки³.

Хоча комісар заявив, що під час вводу Острозьких у маєтки ніхто не чинив йому жодної перешкоди, державці неохоче відступали ці володіння. Згаданий вище Граєвський, який після виходу першого терміну далі залишився орендарем половини Степаня, звинуватив навіть Костянтина Костянтиновича, що той силоміць відібрав у нього маєток⁴.

1576 р. Гальшка Іллівна видала в замку Дубно лист, за яким записала двоюрідному брату Янушу Острозькому на своєму маєтку Шульжинці 20 000 кіп литовських грошів і передала йому цей комплекс володінь у вказаній сумі грошей у державу⁵. У тестаменті, складеному 1579 р., князівна підтвердила дядькові та іншим особам листи на володіння, записані вже в певних сумах грошей, а маєтки, нікому не орендовані ще й не записані жодним правом, заповіла Янушу, Костянтину й Олександру Костянтиновичам⁶. На початку наступного року на клопотання Костянтина Костянтиновича королева Анна підтвердила ще Гальшці Іллівні відмову від усіх прав на маєтки роду Острозьких, що могли служити їй за скасованими раніше записами Ласького як спадкоємиці Сигізмунда Августа⁷, а наприкінці 1582 р. його підопічної не було вже серед живих⁸. Після смерті князівни її володіння остаточно перейшли до родичів по батькові.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 194, л. 1–11 об., 11 зв.–26 об. (7. 04. 1574).

² В Острозький замок володимирський підстароста Михайло Павлович вступив від імені Гальшки Іллівної та її дядька 19. 05. 1574 (*Тесленко І. Боротьба за Остріг...* – С. 109).

³ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 6. – С. 409–411 (3. 08. 1574).

⁴ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 459, арк. 398 зв. (22. 11. 1574).

⁵ *Przewdziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 287–293 (15. 05. 1576, Дубно).

⁶ Заповіт княжни Гальшки Острозької... – С. 110–111 (16. 03. 1579, Туров).

⁷ *Przewdziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 209–210 ((12. 01. 1580, Варшава).

⁸ *Ibid.* – Т. 5. – S. CLVII (29. 12. 1582).

За податковими реєстрами 1577 р., усі зафіксовані в них волинські маєтки Гальшки Острозької перебували ще в руках її дядька¹, а 1583 р. частину їх унаслідок згаданих вище записів держали вже його сини Януш² і Костянтин³, але за Степань (а також Жорновно й Берездів) податок платив він сам⁴. 1589 р. старий князь і Януш мали те, що й раніше⁵, а частиною передчасно померлого Костянтина відала, мабуть, його вдова.

Степань у складі Острозької ординації

За поділом родових володінь між Янушем та Олександром Костянтиновичами Острозькими 1603 р.⁶, Степанська волость перепала старшому з них⁷, який від 1593 р. займав сенаторський уряд краківського каштеляна.

У шлюбі із Сузанною Середі князь мав дочок Елеонору й Евфрузину, а з Теофілею Тарло — сина Яна-Володимира (шлюб із Катажиною Любомирською був бездітним). На початку 1618 р. старша дочка померла, не залишивши нащадків, а невдовзі слідом за нею пішов і син (у віці близько одного року)⁸. Після смерті спадкоємця чоловічої статі пан каштелян подав до книг Люблінського трибуналу статут давно задуманої ординації⁹, яку заснував за постановою сейму, виклопотаною ним ще 1609 р.¹⁰

Після смерті Януша Костянтиновича († 12. 09. 1620¹¹) ординатом став його внук Франциск, старший син Евфрузини в шлюбі з Олександром Жаславським¹², а оскільки він був у дитячому віці, володіння прийняв як опікун белзький воєвода Рафал Лещинський¹³. Наприкінці 1620 р. останній отримав на ім'я підопічного інтромісію в Степанську волость¹⁴, а під час складання влітку наступного року інвентаря ординатської частини міста

¹ ŻD. – Т. 19. – S. 39–40 (Степань), 41–42 (Берездів), 43 (Полоний і Шульжинці); ЦДІАК України, ф. 44, оп. 1, кн. 1, арк. 577 (Шульжинці), 620 (Колодно), 620 зв. (Чернихів), 621–622 зв. (Полоний).

² *Ibid.* – S. 131–132 (Шульжинці й Полоний).

³ *Ibid.* – S. 130–131 (Чернихів і Колодно).

⁴ *Ibid.* – S. 83 (Степань), 84 (Жорновно й Берездів).

⁵ Януш Костянтинович платив податок за Шульжинці й Полоний (*ibid.* – S. 156), а його батько – за Жорновно (*ibid.* – S. 149), Берездів і Степань (*ibid.* – S. 150).

⁶ Ковальский Н. П. Акт 1603 года... – С. 122–125, 127 (10–17. 03. 1603).

⁷ ЦДІАК України, ф. 223, оп. 1, од. зб. 332; ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 181.VI.4.

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 357–358.

⁹ Akta publiczne do interessu Ordynacyi Ostrogskiej należące... – S. 1–13.

¹⁰ VL. – Т. 2. – P. 1668.

¹¹ Starowolski S. Monumenta Sarmatarum... – P. 645.

¹² Akta publiczne do interessu Ordynacyi Ostrogskiej należące... – S. 5.

¹³ Описи Острожчини... – С. 292.

¹⁴ Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 255 (24. 12. 1620).

Острога й Острозької волості Франциска не було вже серед живих¹. Унаслідок передчасної смерті ордината звільнене місце зайняв його брат Владислав-Домінік-Хризостом. Як складова Острозької ординації Степанська волость перебувала в руках останнього аж до його смерті († 5. 04. 1656²).

Претензії князів Гольшанських / Дубровицьких на Степань

З утратою 1511 р. на користь Острозьких третини Степаня й декількох дворів князі Гольшанські / Дубровицькі і їхні нащадки не могли змиритися понад століття. Добре розуміючи, очевидно, програшність справи, з надією на щасливий збіг обставин у майбутньому час від часу вони брали напомиральні й позовні листи, щоб не зайшло в давність. Найбільше ця діяльність активізувалася при переходах володінь із рук у руки.

Під час розгляду 1540 р. спору Острозьких за спадщину Костянтина Івановича князі Іван / Януш та Володимир Юрійовичі Дубровицькі, перший з яких займав уряд литовського стольника, вкотре вже скаржилися монархові за відібрані в батька володіння³. Наступного року разом зі своїм двоюрідним братом віленським біскупом Павлом Гольшанським вони принагідно згадали також за дві третини Степаня з дворами на Волині та маєтків Гольшани, Глуськ, Барань, Копись, Романов і Суша в Білорусі, на які претендували вже як родичі, «кгда бы племени близьких князя Ильных не стало»⁴. Наприкінці літа того самого року у зв'язку з від'їздом Януша Юрійовича на службу розгляд претензій Дубровицьких перенесли на інший час⁵. Восени 1546 р. під час справи за Степань князь Януш, що займав уже уряд троцького воеводи, відтак входив у найближче оточення монарха, знову просив уписати в книги нагадування про належність йому та молодшому брату Семену (середній брат Володимир загинув 1545 р. в сутичці з татарами⁶) права на третину цього комплексу маєтків і видати позови по Острозьких⁷, але й на цей раз до суду, здається, не дійшло.

Оскільки брати Дубровицькі, старший з яких помер у піст 1549-го⁸, а молодший — десь у першій половині 1556-го року⁹, не залишили нащадків, претензії на Степань та інші маєтки почали виставляти родини їхніх сестер.

¹ Описи Острожчини... – С. 292 (17. 07. 1621).

² *Jerlicz J. Latopisiec albo Kroniczka...* – Т. 1. – С. 184.

³ LM. – [Кн. № 231]. – Р. 46 (9. 09. 1540).

⁴ *Ibid.* – Р. 65–66 (11. 01. 1541).

⁵ *Ibid.* – Р. 116 (20. 08. 1541).

⁶ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 111.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 93. Запис датовано 18. 11. 1546.

⁸ *Strykowski M. Kronika...* – Т. 2. – С. 403.

⁹ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 111.

1565 р., довідавшись, мабуть, про передачу маєтків Беатою з Костельця своєму чоловікові, вони взяли королівські позови за третину замку Степань із волостю та дворів Горбаків, Подоляни, Краєво й Романов¹. 1574 р. у зв'язку з переходом спадщини Іллі Острозького до його дочки й брата нащадки Юрія Дубровицького знову нагадали про себе. Син Олени Юріївни гомельський староста Богдан Сапега жалівся, зокрема, на захоплення Ярошем Вільгою, урядником Василя-Костянтина, третьої частини Степанської волості², а чоловік Ганни Юріївни королівський маршалок Олізар Петрович Кирдїй-Мильський оскаржив князя і його племінницю в присвоєнні належної дружині частини Степанської волості³. Останній посилав навіть у супроводі возного свого слугу офіційно спитати урядника князя Острозького, на яких підставах його пан уступив у зазначений маєток⁴.

Наприкінці життя Гальшки Іллівни нащадки князя Юрія Дубровицького вкотре вже виставили претензії на втрачені володіння. Реанімований ними спір тягнувся тривалий час: 1582 р. позивачі стояли разом із князем Острозьким у Варшаві перед королем⁵, улітку наступного року судилися з ним у Луцьку⁶, 1585 р. правувалися перед монархом у Городні⁷. Відлуння цієї тяганини було чути ще наприкінці 20-х років наступного століття, коли Степанська волость входила вже в Острозьку ординацію⁸.

Склад волості. Степанські бояри

До середини 1570-х років через брак історичних джерел описово-статистичного характеру географічна номенклатура Степанської волості мало відома. У поборовому реєстрі 1577 р., який містить найдавніший перелік сіл, занотовано 40⁹, а в аналогічних джерелах 1583¹⁰ й 1589 років¹¹

---

¹ ВUW, гkps 425, s. 358.

² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 459, арк. 192 зв. (11. 07. 1574).

³ Там само, арк. 234 зв. (31. 07. 1574).

⁴ Там само, арк. 285 зв.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 106 об.–107 об.

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 460, арк. 636–646.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 198, л. 102 об.–103 об. Позивачами були сини та внучка Олени Юріївни Миколай і Богдан Сапегі та Раїна Остафіївна з Воловичів Бонар, княгиня Зофія Юріївна Полубенська, внуки Настасії Юріївни Януш і Михайло Жаславські та Юрій Чорторійський, Ганна Юріївна Кирдїй-Мильська, син Федьки Юріївни Януш Соломерецький та колишня дружина Андрія Курбського Марія Юріївна (родинні стосунки див.: *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 113–114).

⁸ Руська (Волинська метрика)... – С. 656 (№ 72).

⁹ *ŹD.* – Т. 19. – S. 39–40.

¹⁰ *Ibid.* – S. 83.

¹¹ AGAD, ASK, sygn. 21, k. 14 w.–17.

— по 32 поселення. У першій третині XVII ст. склад волості стабілізувався. За актом 1603 р. про поділ маєтків¹, комплекс нараховував 65, за інвентарем 1614 р.² — 59, а за реєстром подимного 1629 р., який Олексій Баранович склав на основі присяжних свідчень підданих³, — 60 поселень (див. у додатках *табл.* 2). Із поселень торгово-ремісничого характеру до кінця 1570-х років у волості відоме тільки місто Степань; 1585-м роком датована згадка про нове місто Кричильськ, осадження якого, мабуть, не вдалося⁴; дільчий акт 1603 р. фіксує місто Деражня⁵, а 1606 р. з'явилося місто Бережниця⁶.

Села, які входили в округу Степаня, ділилися на дві групи. 1522 р. Костянтин Острозький записував, наприклад, синові Іллі замок «со всею волостью Степанскою и селы городовыми и боярскими»⁷. Пізніше поселення першої групи називалися замковими, а другої — зем'янськими⁸. Де хто з бояр фігурує в документах під ім'ям, яке містить компонент прізвищового типу із закінченням на *-ський / -цький*, похідний від назви села чи двору, що перебуває в його руках.

Історичні джерела повідомляють про бояр князя Юрія (тотожного Юрію Семеновичу Гольшанському) Патрикія Краївського й подолянського воєводу Митка, які 1458 р. засвідчували в Острозі один із листів⁹, та Патрикія Городецького, свідка двох листів 1466 р.¹⁰ Поряд з останнім в обох актах значиться ще один боярин Патрикій, яким міг бути відомий уже нам Патрикій Краївський¹¹. Судячи з назв поселень, з якими ці особи зв'язані як субвласники, державці чи урядники, вони сиділи в окрузі Степаня. Свідком листа 1474 р. був Богдан Патрикійович¹², що доводився, мабуть, сином котромусь з указаних вище носіїв відносно рідкісного імені, від якого утворено його патронім (правда, термін «боярин» тут не вжито). Зі степанчан міг походити Федько Пашкович, боярин Семена Юрійовича, який 1483 р. був у Рівному свідком запису князем дружині віна¹³. На це припущення наводять поважна позиція, яку ця особа займає в оточенні

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 181.VI.4, ч. 1а, арк. 10а–10а зв.

² Там само, спр. 39.III.1, арк. 111–164.

³ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 33–34.

⁴ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... – С. 60, 69.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 181.VI.4, ч. 1а., арк. 10а–10а зв.

⁶ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині... – С. 63–64. Описи міст Степанської волості 1614 р. див.: Атаманенко В. Міста поліських володінь... – С. 193–208.

⁷ AS. – Т. 3. – S. 237–238.

⁸ ŽD. – Т. 19. – S. 39–40.

⁹ AS. – Т. 1. – S. 50.

¹⁰ Ibid. – S. 61.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid. – S. 68.

¹³ Ibid. – S. 82.

сюзерена, і збіг її імені з ім'ям батька заможних бояр Федоровичів, що держали пізніше у волості аж три села¹. До Степаня належали також і згадані Федоровичі, про яких буде сказано далі детальніше.

Частина бояр могла походити з корінного військовослужбового населення Волині, яке в XV — на початку XVI ст. під тиском життєвих обставин добровільно-примусово переходило зі своїми маєтками під захист могутнього сусіда й поповнювало ряди його слуг. Саме цим, наприклад, намагалися пояснити свою залежність Федоровичі (див. нижче). Інші переселялися у волость, отримавши тут якийсь сільце чи право садити його. Бояри Головинські потрапили сюди внаслідок того, що 1502 р. великий князь Олександр надав маєток Головин, в якому вони сиділи, князю Семену Гольшанському², а той підпорядкував його замкові Степань, з волостю якого стикалося це надання. Тим самим шляхом слугами господарів Степаня могли стати бояри Краївські, які сиділи в просторово відірваному від волості селі Краєво. Не виключено, що Гольшанські й Острозькі переводили в розряд бояр декого з данників і тяглих людей, спроможних носити зброю або виконувати інші важливі для них функції.

Дехто з бояр намагався вийти із залежності від власників города й волості, шукав захисту у великого князя, але ці зусилля слабо документовані. На початку XVI ст. траплялося, що й сюзерени таких бунтарів для приборкання їх удавалися до монарха. Показовий у цьому відношенні випадок із Федоровичами. На початку літа 1511 р. Сигізмунд розглянув справу Костянтина Острозького і Юрія Дубровицького з Костюшком Федоровичем та його братією, яких позивачі оскаржували в тому, що «они бояре звѣчные наши степанские; отцу ихъ далъ именьє въ Степани князь Юрий села на ймя Городецъ а Тотовичи а Влюхчи, и онъ съ того именья служилъ ему и по немъ детемъ его; а тыми разы, какъ вже намъ Степанъ достался, и они намъ съ тымъ именьемъ служити не хотятъ». Федоровичі відповіли, що «мы дей бояре не степанские, але бояре есмо звечные во-лынские, почонши от великого князя Витовѣта; нижли отецъ нашъ, видячи ласку князя Юрьеву, и служилъ ему по доброй воли». Та «князь Костентинъ и князь Юрьи послалися до всеє земли Волынское», і представники її на сеймі засвідчили, «штожь дей они бояре не волынские, але степанские, и николи зъ волинцы не служивали и подъ хоруговью Волынскою не стоивали, але здавна служили къ Степаню, посполъ зъ бояры степанскими», після чого суд велів Федоровичам або служити до Степаня, або вибратися з маєтків³.

---

¹ Наприкінці XV ст. на Волині бували й інші бояри Семена Гольшанського (Буг, Вщовський, Єрля), але свідчень про зв'язок їх зі Степанем не виявлено.

² AS. — Т. 1. — S. 123–124.

³ ЛМ. — Т. 1. — Стб. 687–689 (15. 06. 1511, Берестя).

Частині бояр Головинських із часом удалося вийти з формальної залежності від князів Острозьких і реанімувати статус господарських зем'ян. 1545 р. серед «поветников луцьких», присутніх на ревізії, яку проводили луцький і берестейський біскуп Юрій Фальчевський та дяк Лев Патей, був Богдан Головинський¹. За складеним тоді описом, бояри Головинські відповідали нарівні з повноправними повітниками за одну з городень у дерев'яній частині Окольного замку в Луцьку, в якій мали крити верх². Схожа метаморфоза відбулася з боярами Краївськими, причому навіть раніше, оскільки в документах 1507—1511 рр., зв'язаних із поділом родових володінь Гольшанських та переходом Степаня й волинських дворів до князя Острозького, їхнє родове гніздо вже не згадується. На грані XVI—XVII ст. репрезентанти обох родів займали навіть у Кременецькому повіті один із земських урядів³.

У 1570-х роках боярсько-зем'янські села становили близько третини населених пунктів Степанської волості. У поборовому реєстрі 1577 р., результати якого викладені в додатках у *табл. 3*, поселення цього комплексу маєтків поділені на три групи: перша — місто Степань, друга — 27 сіл Степанського замку, а третя — 12 сіл тамтешніх зем'ян⁴. Якщо порівняти внесені в реєстр і віддзеркалені в таблиці результати збору податку, то виходить, що місто Степань заплатило 52,59 % суми, зібраної з 27-ми замкових сіл. Скарбницю власника воно поповнювало, очевидно, не менш істотно. Зем'янська частина волості за кількістю поселень становила 44,44 % замкової групи, а зібрали з неї 35,32 % суми побору із замкових сіл. Середня залюдненість замкових сіл більша від аналогічного показника зем'янських поселень на 20,77 %, середня економічна потужність підданих, тотожна тут середньому розміру побору — на 4,15 %, а середня економічна потужність сіл — на 25,83 %, отже переважна більшість приросту останнього з показників забезпечується чисельністю населення, а господарська спроможність підданих займає в ньому незначне місце, оскільки мало відрізняється. Очевидно, організаційно-адміністративні, репресивні, економічні та інші ресурси, якими диспонував власник комплексу, забезпечували йому більшу залюдненість, а відтак і більшу доходність сіл, що підпорядковувалися замкові.

За реєстром Олексія Барановича, 1629 р. в руках зем'ян перебувало 21 село волості⁵. Судячи з прізвищ цих державців, принаймні частина їх (Головинські, Золотолинські, Ремчицькі) походила із закоренілих місцевих слуг, які залишилися тут після князів Острозьких.

---

¹ ЛМ. — Кн. 561. — С. 122.

² Там само. — С. 135.

³ Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej... — Т. 3, zes. 5. — С. 54–55, nr 91–92.

⁴ ЗД. — Т. 19. — С. 39–40.

⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 33–34.

На грані XVI—XVII ст. у Степанській волості з'явилася невеличка група церковних сіл. Їй передувало заснування Костянтином Костянтиновичем десь на початку 1570-х років Михайлівського монастиря¹, що на деякий час став резиденцією церковних ієрархів. 1599 р. князь передав цей осередок релігійного життя, а разом із ним село Медзько владіці Луці², який походив із Балкан і мав сан білгородського митрополита³. Скориставшись приїздом патрона, Лука виклопотав у нього лист на осадження в урочищі Липники прихожими людьми нового села з терміном волі вісім літ⁴. Дільчий акт 1603 р. фіксує у волості п'ять «духовних» сіл і виділяє їх в окрему групу. Три з них (Білобереги, Медзько Трете й одне з нерозбірливою назвою) тримав митрополит, одне (Липники) — монастир і ще одне (Лопушки) — священник Спаської церкви⁵. 1603 р. в монастирі осів пелагонський митрополит Ієремія⁶. За прикладом батька 1606 р. Януш Острозький дозволив монахам осадити сільце Монастирська Волька з терміном волі десять літ⁷. Села Медзько Трете й Липники пізніше, очевидно, зникли⁸, а село Білобереги після смерті владики Луки відійшло на монастир. За інвентарем 1627 р., ченцям належали згадані вище Монастирська Волька та сільце на Білих Берегах, у першому з яких було 13, а в другому 6 сімей підданих⁹.

* * *

З кінця XIII ст. на Поліссі існувало князівство зі столицею в городі Степань. Спочатку тут правила одна з гілок Рюриковичів. Князі Степанські, відомі з кінця XIV ст., належали вже до Гедиміновичів. У першій третині XV ст. Степанське князівство перетворилося в приватний масток.

¹ За інвентарем 1627 р., найдавнішим документом монастирського архіву був лист К. Острозького ігумену Селівестру до митників на 8 мац жита, датований у Дубно 18. 03. 1572 р. (регест див.: *Александрович В.* Інвентар Степанського Михайлівського монастиря... – С. 439, № 1).

² Лист князя К. Острозького степанському старості Богдану з наказом передати отцю Луці монастир і село Медзько, датований у дворі Здовбиця 30. 09. 1599 р. (регест див.: *там само.* – С. 439).

³ *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія... – С. 98.

⁴ *Александрович В.* Інвентар Степанського Михайлівського монастиря... – С. 439 (1. 04. 1601, Степань; регест листа).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 181.VI.4, ч. 1а., арк. 10а зв.

⁶ Лист К. Острозького пелагонському митрополитові Ієремії на розташовану за монастирським млинком землю Лобниця, датований в Острозі 9. 11. 1603 (регест див.: *Александрович В.* Інвентар Степанського Михайлівського монастиря... – С. 440). Про Ієремію див.: *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія... – С. 92.

⁷ Лист на осадження Монастирської Вольки, Острог, 5. 08. 1606 (регест див.: *Александрович В.* Інвентар Степанського Михайлівського монастиря... – С. 440).

⁸ Інвентар волості 1614 р., інвентар монастиря 1627 р. та реєстр подимного станом на 1629 р. не фіксують цих поселень.

⁹ *Александрович В.* Інвентар Степанського Михайлівського монастиря... – С. 448.

На початку другої половини XV ст. князі Степанські втратили родове гніздо. Казимир Ягайлович надав відібрану в них волость, а також волинські двори Золотіїв, Краєво, Подоляни й Горбаків князю Юрію Гольшанському. Син останнього маршалок Волинської землі і луцький староста Семен Юрійович перетворив город Степань у свою резиденцію і розширив підпорядковану йому волость вислуженим у монарха суміжним маєтком Головин. 1511 р. великий князь Сигізмунд передав замок разом із містом, селами й дворами Костянтину Острозькому. Новий власник включив двори Подоляни й Горбаків у волость замку Дорогобуж.

1522 р. князь Острозький записав увесь комплекс синові Іллі. Після смерті останнього замок Степань виявився одним із найбільш спірних володінь, тому тривалий час перебував разом із кількома іншими маєтками під секвестром. За декретом Сигізмунда Августа 1546 р. волость поділили між молодшим сином Костянтина Івановича та вдовою старшого сина. Перейшовши кілька раз із рук у руки, 1574 р. частина Беати з Костельця теж потрапила до Костянтина Костянтиновича Острозького і він об'єднав обидві половини в єдиний комплекс. Під час поділу 1603 р. володінь роду Степанська волость опинилася в половині Януша Костянтиновича, а 1620 р. увійшла в Острозьку ординацію.

На кінець першої третини XVII ст. Степанська волость нараховувала близько шести десятків поселень, серед яких було аж три міста. Дві третини сіл перебували в безпосередньому підпорядкуванні замку, а третина — у користуванні бояр / зем'ян, що служили Острозьким та їхнім спадкоємцям. Історичні джерела XVI ст. засвідчують прагнення частини бояр стати повноправними зем'янами-повітниками, які інколи завершувалися успіхом.

На грані XVI—XVII ст. у волості з'явилася невеличка група церковних сіл, поява яких була зумовлена функціонуванням тут Михайлівського монастиря.

---

4. РОВЕНСЬКА ВОЛОСТЬ: ФОРМУВАННЯ, СКЛАД, ВЛАСНИКИ

Виникнення волості з центром у городі-замку Рівне

Формування Ровенської волості започаткував князь Семен Васильович Збараський. У першій згадці, датованій кінцем 1461 р., він постає як князь Несвізький¹, у листі 1463 р. про поділ батькової спадщини, за яким отримав у родовому Збараському повіті на півдні Волині город Колоден із двома десятками сіл, виступає вже як «отчич и дедич Збаразский»², а по смертно фігурує як князь Колоденський³. Деякий час Семен Васильович займав уряд кременецького намісника, оскільки в деяких документах кінця 1470-х років значиться з відповідним титулом⁴. Проживав він, очевидно, в городі Колоден, від назви якого походить останній із наведених вище топоантропонімів. На початку літа 1478 р. князь ділив ще володіння, які залишилися після одного з братів⁵, а весною 1481 р. родина завершила вже спір за спадщину його самого⁶.

---

¹ AS. – Т. 1. – S. 53–54 (22. 12. 1461, Луцьк).

² *Ibid.* – S. 54–55 (9. 07. 1463, Луцьк).

³ *Ibid.* – S. 79 (1481); AGAD, pergamin nr 7380 (1482).

⁴ Один із них – угода з племінниками про обмін маєтків (Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 102–103); видавець датує акт 1473-м роком, Юзеф Вольф переносить його на час після поділу братів Михайла й Семена Збараських (*Wolff J. Kniaziowie litewskogusczy...* – S. 552–553), а насправді він міг з'явитися після поділу 1478 р., де Семен Васильович ще без титулу намісника (AS. – Т. 1. – S. 75–76), але до 1. 04. 1481, коли його не було вже серед живих (див. далі по тексту). Інше джерело – лист луцького старости Івана Ходковича, який видавець датує в межах 1475–1483 рр. (Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 20); указаний тут 6-й індікт припадає на 1472/73 і 1487/88 роки вересневого літочислення, але жоден із них з огляду на сказане вище не підходить.

⁵ AS. – Т. 1. – S. 75–76 (2. 06. 1478, Манев).

⁶ *Ibid.* – S. 79–80 (1. 04. 1481, Вільно; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 162).

Після смерті Семена Васильовича формування волості продовжила його вдова Марія Ровенська, дочка князя Михайла Степанського та його дружини Федьки й онучка пана Юрші, у 30-х роках XV ст. соратника Свидригайла в династичній війні у литовсько-руській державі, а пізніше активного провідника політики віленського двору. Після смерті чоловіка мати князівни Степанської вступила в шлюб із впливовим волинським землевласником Олізаром Шиловичем. Сама Марія вийшла заміж за сина луцького старости Немири Рязановича на ім'я Яків-Война, після його смерті (десь на початку 1460-х років) — за князя Колоденського, з яким прожила близько двох десятиліть, а далі понад 30 років сиділа ще «на вдовиному стільці»¹. З листа львівського старости Станіслава з Ходча великому князю литовському Олександру з проханням наказати луцькому старості князю Гольшанському не допускати порушення підданими княгині Ровенської з маєтків Колоден, Чернихів і Рівне кордону з Польським королівством² можна зрозуміти, що в її руках перебувала переважна більшість володінь другого чоловіка. Останню прижиттєву згадку про Марію Михайлівну містить лист Костянтина Острозького 1516 р., чоловіка її внучки Тетяни / Ганни з Гольшанських, про надання одному з колишніх бояр княгині маєтку³.

У Ровенській волості злилися сім складових різного походження: службове село Рівне, дві групи поселень князів Несвідських / Збаразьких у Луцькому повіті, дві групи сіл шляхетського роду Джус⁴, частина спадщини згаданого вище Олізара Шиловича та окремих двір Золотиїв.

Село Рівне вперше згадане в листі великого князя Свидригайла 1434 р. слугі Єсифу Чусі на 300 кіп грошів на волості Басово в Луцькому повіті: монарх застерігає тут реципієнта від посягань на княжих конюхів і конокормців Дичків «на Ровномъ», що входило, мабуть, раніше в цей комплекс маєтків⁵. Деякий час Рівне та його присілок Городище держав якийсь Масько, що міг бути одним із Дичків, а далі великий князь Казимир надав обидва поселення на час до наступної волі монарха шляхтичу Олешку Мжачичу⁶, але родина колишніх конюхів і конокормців якось повернула

¹ Див. дослідження про Степанську волость.

² Akta Aleksandra... – S. 175 (31. 10. 1502, Львів).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 340–341 (24. 07. 1516, Острог).

⁴ У пам'ятках староукраїнською мовою це прізвище трапляється в кільканадцяти варіантах (Чус, Чуса, Чуска, Жуса, Жусич, Чжуса, Чжусич, Дчуса, Дчусич, Джуса, Джусич).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 30 (5. 05. 1534, Луцьк; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 158–159).

⁶ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 63 (нотатка про лист: «Олешку Мжачичу [...] село Ровное и приселок Городище, што Маско держаль; до великого князя воли. Пань Кгастовтъ. Кушлеико»).

собі перше з них. 1461 р. Івашко Васильович Дичко продав двір і село Рівне з належними до нього безіменними присілками за 300 кіп широких грошів князю Семенові Несвізькому¹. Після смерті останнього це надбання залишилося його вдові, якій він записав, мабуть, на ньому віно.

Одну з груп володінь роду Несвідських у Луцькому повіті складала 11 поселень у нижній частині басейну річки Устя. За дільчим листом князів Збараських 1463 р., їм належали тут двори Двірець і Городок та села Караєвичі, Обарів, Тинне й Студеняківці². У трохи пізніших документах фігурують невідомі раніше села Ставок³ і Добринь⁴ та присілки двору Городок під назвами Лобківщина⁵, Бегонь і Климентів⁶.

Під час поділу 1463 р. старший із Збараських, Василь Васильович, отримав у Луцькому повіті село Студеняківці, середній, Семен Васильович, — двір Двірець, а молодший, Солтан Васильович, частка якого в Збараському повіті була найменшою, — двір Городок та села Караєвичі, Обарів і Тинне⁷. Після поділу Солтан Збараський подався до Москви на службу, а повернувшись звідти, помер. За заповітом, складеним восени 1472 р., він залишив маєтки братам, але на дворі Городок та його присілках Климентів і Бегонь записав 200 кіп грошів на церкву, на поселеннях Добринь і Караєвичі — 50 кіп слугі Роману, а на селі Обарів — 30 кіп слугі Омеляну⁸.

Після смерті Василя Васильовича († 1474) його син Михайло оскаржив дядька Семена в нехтуванні вчиненим із його батьком поділом спадщини дядька Солтана. Той відповів, що не ділився з братом, а «такъ держали тоую дѣлницю осподарьскоѣ воли и пожитки собѣ имѣли на польы». Князь Олександр Сангушкович, луцький староста Михайло Монтовтович та маршалок Волинської землі і володимирський староста Олізар Шилович розглянули спір і привели їх до угоди, за якою Семену Васильовичу відійшла вся спадщина Солтана в Луцькому повіті⁹. Під час поділу, здійсненого десь між 4-м липня й 31-м серпня 1475 р. з участю тих самих суддів і луцького владики Олексія, князю віддали й сільце Студеняківці, яке

¹ AS. – Т. 1. – S. 53–54 (22. 12. 1461, Луцьк).

² *Ibid.* – S. 55 (9. 07. 1463, Луцьк).

³ AS. – Т. 1. – S. 120–121 (9. 08. 1485, Чернихів).

⁴ *Ibid.* – S. 75–76 (2. 06. 1478, Манев).

⁵ AZP. – Т. 2. – С. 119–120 (6. 03. 1516, Острог).

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 233–234 (1472). На розташування поселення Добринь указує урочище на правому березі р. Устя нижче села Городок, яке в мешканців села Городок мало назву Караєвщина, а села Караєвичі – Добрине; від поселення Климентів лишилося урочище Клем'янтів на лівому березі р. Устя вище села Городок (*Kołomyj P. Nazwy topograficzne zebrane we wsi Gródek...* – S. 490, 492).

⁷ AS. – Т. 1. – S. 54–55 (9. 07. 1463, Луцьк).

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 233–234 (3. 10. 1472, без місяця).

⁹ AS. – Т. 1. – S. 69–70 (4. 07. 1475, Луцьк).

1463 р. перепало брату Василю¹. 1478 р. «приказаньємъ» монарха Збараські заново поділили ті самі володіння: двір Городок із присілками й селищами Бегонь, Караєвичі, Добринь, Климентів та Обарів отримав князь Семен, а сільце Студеняківці залишилося дітям його брата Василя².

Перед смертю князь Колоденський записав свою частину братової спадщини згаданому вище племіннику Михайлу, але за угодою з удовою і зятем дядька, укладеною навесні 1481 р., той задовольнився тим, що лежало в Збараському повіті, а двір Городок з усім належним до нього в Луцькому повіті відступив дядьковій дочці Настасії, заміжній за князем Семеном Юрійовичем Гольшанським³. 1489 р. остання подарувала цю частину родових володінь чоловікові⁴.

Двір Двірець, отриманий Семеном Васильовичем за поділом 1463 р., залишився, мабуть, його вдові як один із маєтків, на яких могло бути забезпечене віно. Згодом Марія Михайлівна набула також відомий уже нам маєток Студеняківці, що складався з головного села й присілка. За дільчим листом племінників чоловіка 1481 р., це поселення перепало Федору Васильовичу Збараському⁵, якому судилося започаткувати потім рід Порицьких, та він не зміг утримати його. 9 серпня 1485 р. князь видав лист про те, що заборгував княгині Марії, своїй дядині, 1000 кіп грошів, але «перееднал» її двома сотнями кіп широких грошів чеської монети польської лічби, які забезпечив на селах Студенка й Ставок з умовою віддати, «коли будет сила», борг, компенсувати кредиторці її затрати й повернути собі поселення⁶, але до здійснення цього наміру не дійшло.

¹ *Ibid.* – S. 71 (обґрунтування дати див.: *ibid.* – S. 162).

² *Ibid.* – S. 75–76 (2. 06. 1478, Манев). Село Тинне пропущене тут. Не виявивши слідів печатей, видавці листа схилилися до думки, що це проект угоди, та якщо це й так, її умови були реалізовані.

³ *Ibid.* – S. 79–80 (1. 04. 1481, Вільно; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 162).

⁴ *Ibid.* – S. 89 (18. 01. 1489, Степань).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 12–13 (2. 04. 1481, Вільно).

⁶ AS. – Т. 1. – S. 120–121 (9. 08. 3-го індікту, Чернихів). На думку видавців, лист з'явився 1500 р. (*ibid.* – S. 164–165), та дані про путивльського намісника Митка Голенку, вінницького намісника Кміту Олександровича й дворянина Семена Полозовича, що були свідками, дають підстави перенести його на 1485 р. 27. 07. 1486 (через рік після нашої дати) згадується путивльський намісник Митко Олександрович (LM. – Кн. Nr. 4. – P. 42), гадаємо, тотожний першому свідкові, а під час захоплення Путивля 6. 08. 1500 (за три дні до дати видавця) московськими військами намісником був князь Богдан Глинський (*Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 87). Другий свідок 7. 08. 1488 фігурує в ролі вінницького намісника (LM. – Кн. Nr. 4. – P. 67), 2. 06. 1489 займає вже аналогічний путивльський (*ibid.* – P. 82), а 1495 р. – черкаський уряд (*ibid.* – Кн. Nr. 6. – P. 110, 114); у квітні 1498 р. вінницьким намісником був уже Костянтин Острозький (*ibid.* – P. 175–176). Третій свідок у 1494–1499 рр. був уже київським ключником (*ibid.* – P. 140, 237, 242, 245, 343), а в листі ще дворянин.

Ще одну групу володінь роду Несвідських у Луцькому повіті становили двір Забороль, два села під назвою Житин, село Козлин та Першкове дворище, відомі з листа князя Юрія Федьковича Несвицького 1467 р. дружині¹. Прибравши якомсь ці маєтки до своїх рук, князь Колоденський залишив їх дочці Настасії, а та записала їх 1489 р. чоловікові². Козлин 1504 р. князь Гольшанський надав своєму маршалку Грицьку Даниловичу й розмежував із ґрунтами інших поселень цього комплексу³.

Після смерті Семена Юрійовича († 1505) подаровані йому володіння перейшли у відання вдови, а з виходом дочки Тетяни / Ганни (близько 1509 р.) заміж за Костянтина Острозького потрапили до рук зятя, але двір Городок та його присілки Обарів і Лобківщина Настасія Семенівна віддала Києво-Печерському монастирю. 1516 р., уже після смерті княгині Гольшанської, її мати, дочка й зять підтвердили відмову від згаданих поселень на користь церкви⁴.

Із володінь Джус у волості Рівного опинилися родовий Квасилів і вислуга Басово. На характер першого з маєтків виразно натякає лист холмського каштеляна Ванька Кирдійовича князю Збаразькому / Колоденському, де він називає себе сином Джуси з Квасилова і саме з цього села починає перелік поселень, які продає⁵. Вислуга ж походила з волості Басово, що складалася з двох просторово окремих частин, одну з яких становили двір і суміжні з ним поселення в басейні річки Устя, а другу — маєток Ляхово на річці Кутянці на межі Луцького повіту з Кременецьким. 1434 р. Свидригайло надав «имѣнья у Луцкомъ повѣте Басово со всеми селы и приселки и з волостью» в сумі 300 кіп широких грошів слuzі Єсифу Чусі із застереженням не вступати в княжих конюхів і конокормців Костковичів у Басово, відомих уже нам Дичків на Рівному та Гиричів у Ляхово, залишивши собі право сплатити реципієнту чи його спадкоємцям зазначену суму й повернути ці володіння⁶. Виклопотавши, мабуть, пізніше підтвердження вислуги на вічність, пан Чуса прибрав до рук і Ляхово. Після його смерті маєток успадкували

---

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 224. Перелік володінь і дату листа уточнено за переказом його змісту Т.-Є. Стецьким, який використав витяг Теофіля Ступилковського з оригіналу в архіві у Степані (*Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 110*).

² AS. – Т. 1. – S. 89 (18. 01. 1489, Степань).

³ *Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 110* (3. 08. 1504; переказ змісту листа за оригіналом у паперах Ступилковського; казаному в листі 7-му індикту відповідає 1504-рік).

⁴ РГАДА, ф. 359, оп. 1, кн. 191, л. 50–56 (6. 03. 1516, Острог). У публікації тексту листа за наведеним тут джерелом (АЗР. – Т. 2. – С. 119–120) княгиня Ровенська помилково пропущена.

⁵ AS. – Т. 1. – S. 64–65 (4. 07. 1470, Володимир). Патронім експонента в публікації у формі «Скертдѣвич».

⁶ *Ibid.* – S. 30 (5. 05. 1534, Луцьк; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 158–159). Видавці помилково зрозуміли слово «Костковичі» як назву поселення, яке ототожили з містечком Костополю (*ibid.* – S. 187).

згаданий вище Ванько Кирдійович та Олехно Юрійович Чжуса, перший з яких міг доводитися йому братом, а другий — племінником.

Улітку 1470 р. Ванько Кирдійович продав «отчизну свою и дѣдину свою» в Луцькому повіті в складі поселень Квасилів, Корнино, Колодне, Бережани, Басое, Став, Славне, Растів, Ляхово, Почапи й Новгородчичі за 1000 кіп широких грошів чеської монети князю Семенові Збаразькому¹. Наткнувшись, очевидно, на спротив братового сина Олехна, через місяць, пан каштелян уклав із ним угоду про поділ дідизни й отчини, за якою першому відійшли села Квасилово, Басів Кут, Бережани, Колодне, Корнино, Славне, Баково й Ростово, а другому — села Бачаниця, Тесово, Сіяний Гай і Садки в масиві погоринських володінь Кирдійовичів та Ляхово, Новгородчичі, Волоктовичі й Почапці на берегах Кутянки². Поява цього акта зумовила, очевидно, відмову покупця від сіл на Кутянці. Після смерті Семена Васильовича набуті ним поселення залишилися вдові. Судячи з того, що княгиня записала потім Квасилів на вічність Дорогобузькому монастирю³, вона отримала їх у власність.

Започатковану чоловіком волость Марія Михайлівна розширила частиною спадщини маршалка Волинської землі і луцького старости Олізара Шиловича, що доводився їй, як зазначено вище, вітчимом. Під час відвідин великим князем Казимиром восени 1487 р. Луцька мати княгині виклопотала в нього два листи. В одному з них читаємо, що другий чоловік залишив пані Федьці «прадедину и дедину и отчизну свою влостную» з правом «по свомъ животе тые имена отдати тому, кому хочет» і вона відступила два маєтки — Здовбицю й Горохів — разом із присілками монархові, а на третій — Любчо з присілками — отримує звільнення від воловщини та дозвіл передати його «прирожоным своим, кому бы она хотела»⁴. Іншим листом монарх дозволив їй віддати своїй дочці Марії на маєток Хоцен із безіменними

¹ *Ibid.* – Т. 1. – С. 64–65 (4. 07. 1470, Володимир). Судячи з розташування та групування в тексті, поселення Корнино, Колодне й Бережани – присілки села Квасилів.

² Українські грамоти XV ст. ... – С. 67–68 (5. 08. 1470, Львів). Угода опублікована за записом 1621 р. в луцькій гродській книзі. Датування її в тексті 1478-м роком не збігається з указаним у ньому 3-м індиктом; крім того, восени 1472 р. уряд холмського каштеляна належав уже іншій особі (*Urządniczy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zesz. 2. – С. 152, nr 1091). Присутність королівського писаря Васька Любича натякає на те, що угода укладалася під час відвідин Львова монархом. За даними Ірени Сулковської-Курасової, він перебував тут від 3 до 23. 08. 1470 (*Сулковска-Курасева И. Итинерарий Казимира Ягеллона...* – С. 304). З огляду на сказане надаємо перевагу даті за індиктом.

³ BUW, gkps 425, s. 354. 20. 12. 1514 монарх надав маєток Дорогобуж із належними до нього монастирем Костянтину Острозькому (AS. – Т. 3. – С. 120–122).

⁴ AS. – Т. 1. – С. 140–141 (11. 11. 1487, Луцьк). Рік візантійської ери не узгоджений з індиктом (див. прим. до акту: *ibid.* – С. 165). В іншому виданні (Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 36–38) датовано 1486-м роком; замість «з Глинском» помилково «з Єлинском».

присілками, записаний останній самим Олізаром Шиловичем¹. Улітку наступного року в присутності дочки, з якою доживала, очевидно, віку, пані Федька записала Любчо синові сестри князю Богданові Васильовичу², а Хоцен залишився Марії Михайлівні.

Деякі з поселень здовбицького комплексу маєтків Олізар Шилович по-роздавав свого часу слугам, зокрема село Богдашів одержав боярин Покотило, а село Кунин — зем'янин Олізар Тріска. Покотили проміняли потім своє надбання пану Петру Олехновичу, а той продав його 1491 р. за 20 кіп широких грошів Марії Михайлівні³, та втримати поселення княгиня не змогла. 1496 р. великий князь Олександр надав маєтки Здовбиця й Глинсько з усім, із чим їх держав Олізар Шилович, Костянтину Острозькому⁴. Восени наступного року останній отримав ще один привілей, де, крім однойменних із маєтками дворів, були перераховані також належні до них села (у тому числі згадані вище Богдашів і Кунин)⁵, і почав збирати втрати. 1498 р. на клопотання князя монарх повернув йому село Кунин, компенсувавши Трісці втрату двома дворищами⁶. Володар Острога поскаржився також, що глинська бояриня Покотилова без дозволу монарха проміняла свій маєток Богдашово Петру Олехновичу, а той продав його, знову ж таки без дозволу, княгині Ровенській, і в середині 1499 р. отримав лист із наказом Марії Михайлівні забрати свої гроші й віддати набутий маєток, бо «хто именьє купить без нашого дозволенья, тот тоє тратить»⁷. Наприкінці 1507 р. князь отримав на маєтки Здовбиця, Глинськ і Богдашів підтвердження наступного монарха⁸, яким остаточно закріпив їх за собою.

Після шлюбу з онукою Марії Михайлівни Острозький повернув, очевидно, їй Богдашів. Покотилів син Іван, який служив Костянтину Івановичу, поскаржився йому, що коли залишився в дитинстві сиротою і потрапив під опіку княгині Ровенської, вона забрала в нього Богдашів та батькові папери на це село від Олізара Шиловича й передала своєму слугі Олешку, а тепер не хоче повернути. Острозький, який і сам бачив ті документи, неодноразово писав бабусі дружини, «абы ему тую отчизну его без его волокитов и накладовъ вернула», а та біла у відповідь чолом, «абых ему за тую отчизну его Богдашов отмъну дал, не хотячи того служебника своего Олешка с того Богдашова рушати». Оскільки маєтки княгині, що доживала вже віку, з дня на день мали перейти до Костянтина Івановича, він зважив на її прохання

¹ AS. – Т. 1. – S. 87 (11. 11. 1487, Луцьк).

² *Ibid.* – S. 142 (17. 07. 1488, Рівне).

³ *Ibid.* – S. 93 (29. 07. 1491, Івтия).

⁴ LM. – Кн. №. 6. – P. 126 (10. 06. 1496, Троки).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 113–114 (30. 09. 1497, Топорище).

⁶ LM. – Кн. №. 6. – P. 175–176 (28. 04. 1498, Вільно).

⁷ AS. – Т. 1. – S. 145 (14. 06. 1499, Вільно).

⁸ *Ibid.* – Т. 3. – S. 53 (бл. 28. 12. 1507, Мельник).

й 1516 р. відступив Івану Покотилівичу на вічність дворище П'ятигорщина по сусідству зі своїм двором Здовбиця та два дворища під назвою Костюківщина на протилежному березі річки, зазначивши в листі: «пакли бы з детей моих хто албо с потомков наших на него паном ласкавым быти не хотел, тогда тот служебник мой Иван Покотилевич албо его дѣти, албо потомки их волни будут господару королю его милости служити с тым своим именемъ, которое я ему дал отмѣною за отчизну его Богдашов»¹.

Після смерті чоловіка Марія Михайлівна перебралася на постійне проживання в Рівне, у зв'язку з чим фігурує в історичних джерелах як княгиня Ровенська². 1488 р. її мати видала тут згаданий вище лист князю Богдану Васильовичу на маєток Любчо³. Перетворенню поселення в резиденцію передувало, очевидно, будівництво оборонних споруд. Наявність їх тут на кінець XV ст. засвідчує літописне повідомлення про те, що 1496 р. луцький і володимирський старости князь Семен Гольшанський і пан Василь Хребтович та князь Костянтин Острозький боронилися «в градъ Ровном» від Перекопської орди⁴. Наприкінці 1500 р. великий князь Олександр видав привілей на щорічний ярмарок у Рівному на день Симеона Літопровідця⁵.

На початку XVI ст. зем'яни Ігнат, Богдан та Івашко Джусичі, ймовірно, діти відомого вже нам Олехна Юрійовича, оскаржили Марію Михайлівну в тому, що безпідставно держить їхню «близькість» — маєтки Квасилів, Корнино, Колодне, Бережани, Басоє, Став, Славне й Раствів. Під час розгляду спору монархом по дорозі з Вільна до Кракова княгиня пред'явила лист Ванька з Квасилова й оповіла, що чоловік держав ці надбання ще до шлюбу з нею, 20 років володіли ними разом і сама спокійно держить їх уже 30 років, «а впоминаня от отца тых Джусичов, ани от самых их никоторого не слыхала». Не спромігшись довести свої нагадування за правління Казимира, Джусичі попросили перенести справу на час після приїзду короля у Велике князівство і він відклав її до майбутнього сейму з умовою втрати стороною, що не з'явиться протягом тижня після його приїзду, свого права. Улітку 1507 р. Марія Михайлівна стала на визначений термін, а з позивачів прибув тільки Богдан, причому із запізненням на півтора тижня, «ино тот въ праве ставши, отповедати не хотел и доводу никоторого не чинил». За цих обставин Сигізмунд присудив спірні поселення княгині Ровенській⁶.

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 340–341 (24. 07. 1516, Острог).

² AS. – Т. 1. – S. 142 (1488); Akta Aleksandra... – S. 175 (1502); Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 340–341 (1516).

³ AS. – Т. 1. – S. 142 (17. 07. 1488, Рівне).

⁴ ПСРЛ. – Т. 35. – С. 123.

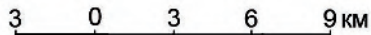
⁵ *Stecki T. J. Z boru i stepu...* – S. 4 (21 12. 1500; згадка про привілей). День Симеона Літопровідця припадає на 1 вересня юліанського календаря.

⁶ AS. – Т. 3. – S. 43–45 (11. 07. 1507, Мельник).

Карта 2. Ровенська волость

Умовні знаки ○ — центри волостей
 ○ — села
 ● — міста

Рівне у володіннях князів Острозьких та їхніх нащадків

Після смерті Марії Михайлівни, якій судилося пережити двох чоловіків, знята й дочка, володіння успадкувала внучка Тетяна / Ганна й вони потрапили до рук її чоловіка. Навесні 1518 р. князь Острозький отримав від монарха привілей на ярмарки в шести містах, одним з яких було Рівне¹, та підтвердження на всю нерухомість, що залишилася після князя Семена Колоденського і його дружини². З того, що нас цікавить, у цей акт увійшли маєток Двірець, замок Рівне із селами Квасилів, Корнино, Колодно, Бережани, Басово, Славне, Арестів, Хоцен, Бегонь, Караєвичі, Добринь, Климентів, Забороль, два Житини, Козлин і Першкове Поле, тотожне, очевидно, Першковому дворищу, та Студенка й Ставок.

Після смерті Костянтина Івановича († бл. 15. 08. 1530) Ровенська волость залишилася старшому синові Іллі як спадщина його матері. На початку 1539 р. князь записав панні Беаті Костелецькій, з якою невдовзі взяв шлюб³, на третині всіх своїх володінь віно з привінком на 33 082 золоті польської монети⁴, а через кілька місяців позичив у неї 6000 кіп грошів і заставив у цій сумі замок Рівне з містом, дворами та княжими й боярськими селами з умовою держати все до кінця життя⁵. Обидва записи він підтвердив у своєму тестаменті⁶.

Після смерті Іллі Костянтиновича († 19. 08. 1539) мачуха Олександра й молодший брат Василь поставили під сумнів права його вдови Беати та дочки Гальшки на переважну більшість володінь, у тому числі навіть і на те, що походило зі спадщини князя Колоденського і його дружини. У цій ситуації восени 1540 р. Сигізмунд наклав на володіння Острозьких секвестр і зажадав представити йому для вивчення справи всі документи⁷.

На початку наступного року король скасував заповіт Острозького, але запис дружині віна залишив у силі. За вдовою визнавалося також право держати до повноліття дочки спадщину чоловікової матері з умовою збору доходів із неї під наглядом представників монарха. Замок Рівне з округою, який Василь Костянтинович просив поділити як батькову спадщину, а Беата з Костельця — віддати їй як володіння чоловіка, до якого молодший син Костянтина Івановича не має жодного відношення, за згодою сторін залишився під секвестром⁸ і король передав його своїй дружині Боні. Саме тому

¹ *Ibid.* – S. 163–165 (1. 05. 1518, Краків).

² *Ibid.* – S. 166–169 (4. 05. 1518, Краків).

³ *Przeddziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 52 (3. 02. 1539).

⁴ AS. – Т. 4. – S. 177–178 (1. 01. 1539, Краків).

⁵ *Ibid.* – S. 204 (7. 08. 1539, Острог).

⁶ *Ibid.* – S. 206–209 (16. 08. 1539, Острог).

⁷ LM. – [Кн. № 231]. – P. 43–45 (3. 09. 1540).

⁸ *Ibid.* – P. 58–65 (11. 01. 1541).

в ревізійному описі Луцького замку 1545 р. значиться спільна «городна королева еє мліти з Ровного а архимандрита киевського з Обарова а з Городка» у Великому земському містку через річку Стир¹. Державцем замку й волості став князь Василь Курцевич².

За декретом Сигізмунда Августа, винесеним 18 жовтня 1546 р., замок Рівне відійшов разом із волостю вдові Іллі Острозького³. Через три дні монарх видав княгині видимус згаданого вище листа чоловіка на Рівне в сумі 6000 кіп грошів, підтвердивши цим його автентичність⁴.

Повернувши волость, восени 1548 р. княгиня Острозька фундувала в Рівному костел Успіння Діви Марії і надала йому суміжне з містом село Тютковичі з усіма людьми, полями й луками, а також десятину з панських ґрунтів у дворах Забороль і Новий Двір і дві ручки меду з цих поселень та дозволила плебану ловити під час посту в замковому ставку рибу, а на Великдень і на Різдво збирати з усіх парафіян по литовському грошу⁵.

Через сім літ після завершення спору за спадщину Іллі Острозького почалися трагічні поневіряння його дочки, зумовлені боротьбою за успадковані нею володіння, які позначилися на долі Рівного та всіх інших маєтків. Захопивши восени 1553 р. замок Острог, князь Дмитро Сангушко силоміць узяв із Гальшкою Іллівною шлюб і втік із нею за межі держави, але на початку наступного року загинув у Чехії. Повернувши дочку, під тиском Сигізмунда Августа весною 1555 р. княгиня Острозька дала згоду видати її за польського вельможу Лукаша Гурку, але сховалася з нею спочатку на дворі королеви Бони у Варшаві, а далі в домініканському монастирі у Львові. 1559 р. з волі матері Гальшка Іллівна взяла тут шлюб із князем Семеном Слуцьким, та за наказом короля львівський староста арештував її і передав Гурці, а той вивіз у свій маєток Шамотули в Познанському воєводстві.

Після втрати контролю над дочкою княгиня Острозька поїхала в Краків і видала там на користь князя Слуцького чотири листи, в одному з яких записала йому на вічність свої волинські маєтки, подаровані свого часу чоловіком, «то ест замок Ровное, поль замьку Степана, замок Берездово, называемый Хлапотинь, замок Сатыевъ, называемый Жорновно», з усім належним до них, залишивши собі тільки «вольност ѳживанья тыхъ именей, где бых до которого приехала». На прохання Беати король звелів унести листи в книги своєї канцелярії і 6 червня 1559 р. видав на ім'я Семена Юрійовича витяги з текстами цих актів⁶. Князь Слуцький узяв записані тещею

¹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 152.

² Там само. – С. 122; АС. – Т. 4. – С. 498, 500.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 27 об.–29 об. (18. 10. 1546, Вільно). Детальніше про боротьбу за спадщину Острозького див. у дослідженні про Степанську волость.

⁴ Там же, л. 32–34 (21. 10. 1546, Вільно).

⁵ Stecki T. J. Z boru i stepu... – С. 47 (18. 09. 1548).

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 209–210 об. (20. 05. 1559, Краків).

володіння у свої руки, та оскільки під осінь 1560 р. його не стало, ці маєтки повернулися до неї назад.

Зазнавши в боротьбі за право вирішувати долю дочки невдачі, для зміцнення своїх позицій весною 1564 р. княгиня Острозька вийшла заміж за польського вельможу-авантюриста Ольбрахта Ласького, а наступного року відступила йому свої власні маєтки та права на спадщину першого чоловіка. Закнувши дружину в замку Кежмарк на Спіші (тепер Словаччина), той позаводив набуті володіння у великі борги¹. Замок Рівне, зокрема, з 1569 р. перебував разом із містом і волостю в заставі у шляхтича Войтеха Стареховського², жонатого на Зофії з Лаських, двоюрідній сестрі боржника.

Готуючись до чергового раунду боротьби за молдавський престол, восени 1570 р. Ласький відступив отримані від дружини права на маєтки Сигізмунду Августу і його нащадкам³, а після смерті короля († 7. 07. 1572) став домагатися повернення їх, мотивуючи тим, що передавав монархові за «контрактом», який передбачав таку можливість.

Гальшка Іллівна на початку 1573 р. овдовіла, а наприкінці літа переїхала з Шамотул у Дубно, де була резиденція батькового брата, і 5 вересня видала туг лист, де йшлося про те, що заборгувала дядькові 152 400 кіп грошів, які він витратив на зусилля по звільненню її матері, визнала його опікуном із правом добиватися належних їй батьківських володінь і зобов'язалася передати йому ці маєтки на час до повної сплати зазначеної суми грошей⁴. Цей запис забезпечив князю Острозькому можливість вступу в боротьбу за спадщину брата.

Почувши на коронаційному сеймі 1574 р. вимогу Ласького до нового короля Генріха Валуа повернути маєтки, записані Сигізмунду Августу, Костянтин Костянтинович зажадав віддати їх племінниці як спадщину її батька. У результаті розгляду спору монарх скасував записи на користь свого попередника й присудив спадщину Іллі Острозького його дочці, але з умовою сплатити вітчиму 33 082 польські золоті материної оправи на третині всіх володінь та 15 000 польських золотих батькового боргу матері на маєтку Рівне (як еквівалента шести тисяч кіп литовських грошів), необачно подаровані нею другому чоловікові⁵.

Отримавши цей декрет, Острозький визнав перед королем, що належні Гальщі Іллівні дідичні замки Рівне й Полоний з усіма поселеннями й ґрунтами, крім села Квасилів, яке здавна держить до Дорогобузького монастиря, орендував від імені племінниці її вітчиму до кінця його життя і,

¹ Детальніше див. у дослідженні про Степанську волость.

² ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 1, спр. II.1802, арк. 55.

³ Лист на Рівне: РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 191, л. 128 об.–135 (27. 09. 1570, Варшава).

⁴ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 14, арк. 390–391 зв. (5. 09. 1573, Дубно).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 194, л. 1–11 об., 11 зв.–26 об. (7. 04. 1574, Краків).

взявши чималу суму грошей, під зарукою 50-ти тисяч польських золотих звільнив його від будь-якої плати за оренду¹. Наступного дня Ласький квітнув Костянтина Костянтиновича за присуджені йому суми грошей, які сповна взяв уже до рук, і відступив йому всі права на маєтки Острозьких, отримані від Беати з Костелецьких. Відтепер князь мав держати й уживати ту частину маєтків брата Іллі, яку дільчі виділили свого часу вдові останнього як третину в успадкованих дочкою батьківських володіннях, аж до повної сплати йому обох сум². Судячи з розміру заруки в листі Острозького, згадана вище довічна оренда становила компенсацію Лаському за присуджені йому 48 082 золотих, на яку він мусів згодитися, позаводивши маєтки в борги.

У тестаменті, складеному весною 1579 р., князівна Острозька підтвердила дядькові та іншим особам листи на володіння, записані вже в певних сумах грошей, а маєтки, нікому не орендовані ще й не записані жодним правом, заповіла його синам Янушу, Костянтину й Олександр³. На початку 1580 р. на клопотання Костянтина Костянтиновича королева Анна видала ще Гальщці Іллівні лист про свою відмову від усіх прав на маєтки Острозьких, що могли служити їй як спадкоємиці Сигізмунда Августа за скасованими вже записами Ласького⁴, а наприкінці 1582 р. його підопічної не було вже серед живих⁵. Після смерті князівни належні їй права на володіння остаточно перейшли до родичів по батькові.

Замок Рівне, який за угодою 1574 р. залишився в довічній оренді Ласького, фактично перебував у його кредиторів. Восени 1581 р. слуги Войтеха Стареховського, який займав уже уряд вишогородського старости, не впустили возного, що прибув ув'язувати купця Яна Больмана на час до сплати йому Лаським за ухвалою Луцького гродського суду боргу на 90 тис. кіп грошів⁶. 1585 р. Острозький сплатив Стареховському та його дружині позичені Лаському 15 тис. золотих і викупив Рівне⁷.

1589 р. податок за волость платив Костянтин Костянтинович⁸, а наступного року вона перебувала вже в руках його сина Олександра⁹, згодом волинського воєводи. 1594 р. останній видав лист про осадження на ґрунті села Першків Міст міста Александрія¹⁰, а в липні 1600 р. надав новому

¹ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 284–287 (24. 04. 1574).

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 194, л. 32 об.–37.

³ Заповіт княжни Гальшки Острозької... – С. 110–111 (16. 03. 1579, Туров).

⁴ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 209–210 (12. 01. 1580, Варшава).

⁵ *Ibid.* – Т. 5. – S. CLVII (29. 12. 1582).

⁶ Опись АК КЦА № 2059. – С. 11, № 64–65; пор.: с. 25, № 17.

⁷ ЛННБ України, ВР, оп. 1, спр. П.1802, арк. 55.

⁸ AGAD, ASK, sygn. 31, k. 9 w.

⁹ *Kowalska H. Ostrogski Aleksander...* – S. 480.

¹⁰ BUW, rkps 425, s. 68 (4. 05. 1595, Рівне).

поселенню право обирати собі трьох присяжних для розгляду разом із вйтом усіх судових справ та апелювати до власника міста, а в разі його відсутності — до ровенського старости¹. За поділом маєтків Костянтина Костянтиновича, проведеним його синами Янушем та Олександром навесні 1603 р.², замок Рівне остаточно відійшов разом з округою в частину молодшого з братів Острозьких³.

Після смерті Олександра Костянтиновича († 2 / 13 грудня 1603 р.⁴) його володіння успадкували сини Олександр, Адам-Костянтин, Януш-Павел, Криштоф і Василь, та оскільки всі вони були в дитячому віці (батьки вступили в шлюб 1592 р.⁵), маєтки потрапили під опіку їхньої матері Анни з Косток зі Штемберга. 15 травня 1604 р. княгиню Острозьку ув'язали в чоловікову спадщину⁶, а влітку вона видала в Ярославі, де проживала з дітьми, лист, в якому підтвердила місту Александрія надані чоловіком пільги⁷. Наприкінці 1606 р. від імені синів Адама-Костянтина та Януша-Павла (інших не було вже серед живих) вдова заново фундувала в Рівному католицький храм і підтвердила йому згадане вище надання Беатою з Костельця села Тютковичі⁸. По сусідству з волостю Анна з Штемберга придбала село П'ятигорщина, в яке злилися однойменне з ним дворище та два дворища під назвою Костюківщина, надані свого часу Костянтином Острозьким слугі Івану Покотилівичу⁹, але воно залишилося за межами цього комплексу маєтків¹⁰.

Унаслідок передчасної смерті князя Адама-Костянтина Острозького († 10. 04. 1618¹¹) всі родові маєтки залишилися його брату Янушу-Павлу. 1619 р. останній підтвердив костелу в Рівному фундаційний лист матері, а від себе додав рибне озеро під селом Тютковичі та водяний млин і дозволив брати в лісах дерево на забудову плебанії та на паливо¹².

¹ BUW, гкps 425, s. 68.

² Ковальский Н. П. Акт 1603 года... – С. 122–125, 127.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 181. VI.4., арк. 29а.

⁴ Памятники... – Т. 4, отд. 1. – С. 106; С кройніки Бельського... – С. 130.

⁵ *Stebelski I. Przydatek do chronologii...* – Т. 3. – S. 84.

⁶ *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga...* – S. 44.

⁷ BUW, гкps 425, s. 68 (19. 07. 1606, Ярослав).

⁸ *Stecki T. J. Z boru i stepu...* – S. 48 (2. 12. 1606).

⁹ Див. вище.

¹⁰ 1583 р. маєток П'ятигорщина належав ще братам Івану й Богдану Покотилівичам-П'ятигорським (*ŽD.* – Т. 19. – S. 109). В інвентарі спадщини Олександра Острозького 1620 р. зазначено, що княгиня придбала поселення на вічність у Лукаша Несвятівського і готова пред'явити документи про непричетність його до волості (BUW, гкps 425, s. 79–80). 1629 р. село належало вже Ярославському єзуїтському колегіуму (*Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 31).

¹¹ *Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga...* – S. 47.

¹² *Stecki T. J. Z boru i stepu...* – S. 48 (1. 04. 1619, Рівне).

Після Януша-Павла Острозького († 6. 08. 1619¹) володіння успадкували його сестри Зофія, Катерина й Анна-Алоїза. Оскільки восени 1620 р. наймолодша з князівен вийшла заміж², вони могли поділити вже спадщину братів. Інвентар володінь склали ще влітку 1620 р.³, а 24 січня наступного року підписали в Ярославі угоду про поділ⁴.

Ровенська волость перепала Катерині Олександрівні, заміжній за Томашем Замойським, на той час київським воєводою, а згодом коронним канцлером, і потрапила до рук її чоловіка. Восени 1624 р. останній розмежував її з маєтком Шпанів шляхетської родини Чапличів-Шпанівських⁵.

На початку 1638 р. Катерина з Острозьких овдовіла⁶, а 6 жовтня 1642 р. померла⁷. За II Литовським статутом, що діяв на території Волині, спадщину матері належало порівну ділити між усіма дітьми, тому маєтки пані Замойської успадкували син Ян (1627—1665) та дочки Гризельда й Іоанна, перша з яких вийшла заміж за князя Ярему Вишневецького, а друга — за Александра Конецпольського. Під час поділу цих володінь Ровенська волость перепала, очевидно, Яну, оскільки саме він фігурує весною 1649 р. як її господар⁸.

Склад волості

Історичні джерела останньої третини XV ст. фіксують у комплексі з городом Рівне 27 поселень (див. у додатках *табл. 4*), але одне з них (село Богдашів) 1499 р. за наказом монарха княгиня Ровенська відступила князю Острозькому, інше (село Квасилів) десь на грані XV й XVI ст. записала на вічність Дорогобузькому монастирю, а три (двір Городок та села Обарів і Лобківщина) з волі дочки разом із внучкою та її чоловіком 1516 р. остаточно віддала Печерському монастирю в Києві⁹.

Богдашів на початку XVI ст. повернувся до Марії Михайлівни назад¹⁰. Щодо села Квасилів в угоді 1574 р. про довічну оренду Лаському Ровенської і Полонської волостей зазначено, що це поселення не віддається, бо

¹ Kus J. «Wielkie ale krótkotrwałe oyczyzny nadzieje...» — S. 116–117.

² Вихованець Т. Ян-Кароль та Анна-Алоїза... — С. 317–318 (25. 11. 1620). Старша з князівен вступила в шлюб 10. 11. 1613 (Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... — S. 358), а середня — у лютому 1620 (Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamojskiego... — S. 42)

³ BUW, гкps 425, s. 1–336 (копія серед. XX ст.; Ровенська волость: s. 55–102).

⁴ Ворончук І. Інвентар маєтків князів Острозьких... — С. 233.

⁵ Stecki T. J. Z boru i stepu... — S. 21 (17. 10. 1624).

⁶ Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamojskiego... — S. 162.

⁷ Radziwiłł A. S. Pamiętnik... — Т. 2. — S. 79.

⁸ Національно-визвольна війна... — С. 444.

⁹ Див. вище.

¹⁰ Див. вище.

князь Острозький здавна держить його до Дорогобузького монастиря¹. У податкових реєстрах 1570—1580-х років села немає, а писемні джерела першої половини наступного століття фіксують його в Ровенській волості². Повернувши Квасилів у цей комплекс, Острозькі відібрали його в ченців і віддали в користування своїм слугам³. На поселення, записані Печерському монастирю, його архімандрит Іларіон виклопотав згодом у Сигізмунда Августа два підтвердження⁴, і вони не повернулися вже у волость, але належність їх у минулому до Рівного зазначена і в дільчому листі 1603 р., і в інвентарі 1620 р.⁵

1511 р. Костянтин Іванович Острозький отримав від короля Степанську волость та просторово відірвані від неї двори Золотиїв, Подоляни й Горбаків⁶. У листі синові Іллі 1522 р. на Степань князь називає ще останні три складові вислуги «двори степанскими»⁷, а пізніше дороги цих поселень розійшлися. Судячи з того, що під час розгляду восени 1546 р. долі секвестрованих маєтків княгиня Беата з Костельця просила монарха повернути Подоляни й Горбаків, які Костянтин Іванович приєднав, за її словами, до замку Дорогобуж, у волость Степанського замку, а про Золотиїв не згадувала⁸, цей двір належав уже до Рівного. У документах 1574 р., пов'язаних зі спадщиною Іллі Острозького, Золотиїв не значиться, але в Ласького він не залишився тоді. Повернувши, очевидно, двір на основі первісної належності до Степаня, Костянтин Костянтинович включив його спочатку в Дорогобузьку волость, де він зафіксований податковим реєстром 1577 р.⁹ 1583 р. поселення знаходилося вже в Степанській волості¹⁰, а з 1589 р. належало до Рівного¹¹.

На кінець XVI ст. Ровенська волость стабілізувалася. Угода 1603 р. про поділ володінь князів Острозьких засвідчує тут 34 поселення, а інвентар

¹ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 284–287.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 181.VI.4., арк. 29а (1603); BUW, rkps 425, s. 83 (1620); *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 44 (1629); Національно-визвольна війна... – С. 487 (1650).

³ 1620 р. Квасилів держав на службі якийсь пан Оборський (BUW, rkps 425, s. 83).

⁴ РГАДА, ф. 359, оп. 1, кн. 191, л. 50–56 (15. 08. 1551, Вільно; 16. 06. 1570, Варшава).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 181.VI.4., арк. 29а (1603); BUW, rkps 425, s. 102 (1620).

⁶ AS. – Т. 3. – S. 83–85. Детальніше див. у дослідженні про Степанську волость.

⁷ *Ibid.* – S. 237 (28. 08. 1522, Острог; замість *Золотѣв* помилково *Вотѣв*).

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 29, л. 14 об.–19 об.

⁹ *ŹD.* – Т. 19. – S. 41.

¹⁰ *Ibid.* – S. 83.

¹¹ AGAD, ASK, sygn. 31, k. 9 w. (1589); ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 181.VI.4., арк. 29а (1603); BUW, rkps 425, s. 101–102 (1620); *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 44 (1629); Національно-визвольна війна... – С. 487 (1650), 561 (1651).

1620 р. додає тільки одне сільце (див. у додатках *табл. 4*). Список Олексія Барановича, який віддзеркалює комплекс станом на 1629 р., теж містить 34 поселення, але потребує деякої корекції; зокрема, з нього слід вилучити місто Козлин та села Старики й Хотянка, а натомість додати загублені Забороль, Святе й Малий Кошатів, раніше відомі як складові волості й зафіксовані в ній у середині XVII ст.¹

Ровенська волость становила один із великих комплексів маєтків. За кількістю поселень і доходів вона поступалася в спадщині Олександра Острозького на Волині тільки Острозькій і Полонській, а за кількістю димів її випереджала ще Звягельська волость (див. у додатках *табл. 5*).

Поселення, які входили у волості, ділилися на городові або замкові, прибутки з яких ішли землевласнику, та боярські, які пізніше називали зем'янськими та службовими. За інвентарем 1620 р., до замку належали села Басів Кут, Двірець, Корнин і Новий Двір, а решта були службовими².

Православній церкві в окрузі Рівного тривалий час належало згадане вище село Квасилів; з волості походили також записані Печерському монастирю двір Городок та села Обарів і Лобківщина. Парафіяльному костелу в Рівному Беата з Костельця записала свого часу село Тютковичі і 1620 р. воно перебувало в руках тамтешнього плебана³.

* * *

Формування волості з центром у Рівному започаткували в останній третині XV ст. князь Семен Колоденський і його вдова княгиня Марія Ровенська, а завершив у першій третині наступного століття князь Костянтин Острозький, який отримав 1518 р. цей комплекс маєтків завдяки шлюбу з їх онучкою Тетяною / Ганною Гольшанською. Ілля Острозький записав волость у чималій сумі грошей своїй дружині Беаті з Костельця, але після його смерті молодший брат Василь піддав права вдови сумніву, тому з 1540-го до 1546-го року замок і належна до нього округа перебували під секвестром. 1565 р. княгиня Острозька передала свої права на волость другому чоловікові Ольбрахту Лаському, а той завів її у великі борги й 1570 р. відступив королю Сигізмунду Августу. 1574 р. Василь-Костянтин Острозький відсудив Рівне для своєї племінниці Гальшки Іллівни, але залишив Лаському в довічну оренду, а 1585 р. викупив у його кредиторів. Під час поділу 1603 р. синами князя його володінь волость перепала Олександрю, далі внаслідок передчасної смерті останнього тривалий час перебувала в руках

---

¹ Село Забороль: Національно-визвольна війна... – С. 106 (1650), 751 (1654); село Святе: *там само*. – С. 487 (1650), 561 (1651), 751 (1654); село Кошатів Малий: *там само*. – С. 771 (1654).

² BUW, rkps 425, s. 101–102.

³ *Ibid.*, s. 97.

його вдови, 1621 р. за черговим поділом дісталася дочці Катерині, заміжній за Томашем Замоїським, а після смерті князівни 1638 р. відійшла в ту частину спадщини, яку отримав її син Ян.

Історичні джерела останньої третини XV ст. фіксують у комплексі з Рівним 27 поселень, але частина їх була втрачена, а натомість додався двір Золотиїв. На кінець першої половини XVII ст. волость нараховувала 34 поселення. У спадщині Острозьких комплекс займав досить поважне місце, але переважна більшість поселень перебувала в руках слуг.

---

5. СПОРИ ОСТРОЗЬКИХ І ЖАСЛАВСЬКИХ ЗА МАЄТКИ

С тосунки між винесеними в заголовок аристократичними родами України, другий з яких виділився свого часу з першого, позначені безконечними конфліктами. Ми розглянемо боротьбу за маєтки та комплекси їх, а межові спори, судову тяганину за різні збитки, довготривалі суперечки за право збору мита, що теж затьмарювали життя цих кровних спільнот і їхніх підданих, залишимо поза увагою.

Значна частина документів, зв'язаних зі спорами Острозьких і Жаславських до 1547 р., опублікована Зигмунтом Радзимінським і Броніславом Горчаком у багатотомному виданні «Archiwum Sanguszków». Крім цього корпусу джерел, у дослідженні використані також оригінальні папери архіву другого з кланів, що дійшли до наших днів як складова архіву князів Сангушків у Кракові, докладні сумарії пізнішого часу з тої самої збірки рукописів та праці вчених, що займалися обома родами.

Рід Жаславських започаткував Юрій Васильович Острозький, який після поділу з братом Іваном (здійсненого не пізніше квітня 1463 р.) перетворив поселення Жаславль у свою резиденцію і з часом перейшов на нове прізвище, похідне від його назви. У полі нашого зору цей князь перебуває з 1461 до 1496 р., причому в давніших згадках фігурує ще як Острозький¹, а в пізніших — уже як Жаславський². Судячи з деяких паперів Юрія Васильовича та маєтків, якими володіли потім нащадки, його частку в спадщині батьків становили Жаславль із прилеглими селами, група поселень між річками Корчик і Жариха, відрізана від Жаславля широкою смугою лісів (Жуків, Дятелів Став, Меречівка, Бачманове Селище, Дяків, Берездів)³, кілька сіл у басейні Горині на північ від Острога (Стадники,

---

¹ AS. – Т. 1. – S. 44 (20. 04. 1461, Берестя; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 160), 53 (2. 05. 1461, Липа).

² LM. – Кн. Nr. 4. – P. 85 (2. 06. 1489); AS. – Т. 1. – S. 62–63 (26. 06. 1496, Берестя; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 161).

³ AS. – Т. 3. – S. 201 (1520).

Оженин, Черняхів, Милятин, Почапці¹), половина маєтку Іваня на р. Ікві, 1463 р. продана братові Івану (Мнятин, Головчичі, Підборці, Дитиничі)², та окремі поселення на витоках річок Стубла й Устя (Білашів³, Верхів⁴).

Оскільки в умовах цієї шахівниці маєтки обох родів багато де стикалися, з часу розгалуження вони перебували в перманентних конфліктах за межі, які то згасали, то знову спалахували. На згадку про одну з перших суперечок такого характеру натрапляємо в судовому листі 1506 р., складеному особами, які «приказанем господаря» розмежовували володіння Жаславських із селом Костянтина Острозького (сам він перебував тоді в московському полоні) під назвою Білотин. В акті зазначено, що в тій самій справі свого часу виїздив луцький староста Михайло Монтовтович (1463—1475), «але конца тому не вчинили» (тепер поділили спірну землю пополювині)⁵. Гостроту відносин між родами на час появи другого з них частково висвітлює лист Сигізмунда I 1535 р. внуку Юрія Васильовича князю Кузьмі Івановичу Жаславському в справі городової і мостової повинностей. Зі слів останнього монарх зазначає, що «от давных часов, за дѣда и отца его, люди имени его Жеславского замку нашего Луцкого не робливали и мосту не мостивали, ни жили дей дедъ его погневал ся былъ зъ братом своимъ, княземъ Иваном Острозким, гдеж дей он за таковымъ своимъ гневомъ мусил в тотъ часъ людми своими замокъ нашъ Луцкий робити и мость мостити», потім батько Кузьми бив чолом великому князю Олександрю, щоб звільнив його від цього обов'язку «и велель ему свой замокъ отчизный Жеславль робити и оправовати водле стародавнего обычая», на що отримав позитивну відповідь⁶. Як бачимо, сварка між братами зайшла так далеко, що городові й мостові роботи з володінь Юрія Васильовича, які після поділу залишилися на користь старого родового гнізда, були переадресовані з Острога на державний замок у Луцьку, розташований на чималій відстані від Жаславля.

Юрій Жаславський залишив невідому на ім'я дочку та синів Івана й Андрія. Дочка в шлюбі із Семеном Олізаровичем, берестейським намісником кінця XV ст.⁷, мала дочку з іменами Богдана⁸ й Настасія⁹, яку, залишившись удовою, «змовила» із сином надвірного конюшого Мартина Хребтовича, а майбутній сват із дозволу великого князя Олександра забрав дівчину разом з її отчиною під свою опіку¹⁰ й обвінчав із нареченим.

¹ *Ibid.* – Т. 4. – С. 30 (1536), 393 (1544).

² *Ibid.* – Т. 1. – С. 44 (20. 04. 1463, Берестя; уточнення дати див. див.: *ibid.* – С. 160).

³ *Ibid.* – С. 62–63 (1496; уточнення дати див.: *ibid.* – С. 161).

⁴ *Ibid.* – Т. 4. – С. 30 (1536).

⁵ *Ibid.* – Т. 3. – С. 38 (10. 09. 1506, Острог).

⁶ *Ibid.* – Т. 4. – С. 16 (17. 06. 1535, Вільно).

⁷ *Ibid.* – С. 78, 270.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 18.VI.4, арк. 10.

⁹ AS. – Т. 3. – С. 91–93.

¹⁰ LM. – Кн. № 8. – Р. 174.

Скориставшись зміною на престолі, князівна Жаславська оскаржила Хребтовича перед Сигізмундом I та панамі-радою і в середині 1507 р. отримала рішення, за яким той мав віддати невістку на час до повноліття пані Яцининій, сестрі її батька, а свасі виділити в спадщині чоловіка в Городенському повіті до кінця її життя двір Берестовиця¹. 1509 р. Хребтовича звинуватили в зраді й посадили у в'язницю². Новим опікуном онучки Юрія Васильовича та її маєтків став князь Костянтин Острозький (хоча жили два рідні брати її матері). Невдовзі останній видав двоюрідну племінницю, на той час уже круглу сироту, заміж за князя Януша Сангушковича³.

Наприкінці 1511 р., мабуть, невдовзі після шлюбу, Януш і Настасія видали опікуну лист, де йшлося про те, що Семен Олізарович узяв у князя Юрія Жаславського в 30-ти копах грошів село Білашів, а перед смертю записав його в тій самій сумі Троїцькому монастирю в селі Дермань із правом родичів тестя сплатити її ченцям і забрати свій маєток, у зв'язку з чим вони відмовляються від вступу в це поселення й підтверджують право нащадків власника сплатити борг і повернути це володіння⁴. Але Дермань із розташованим у ньому монастирем належав володарю Острога, тому Білашів фактично опинився в його руках. Оскільки ж село було своєрідною ланкою в ланцюгу поселень, що сполучали Острозьку й Дубенську волості в єдиний масив, повертати його гетьман не хотів. Так у стосунках родів зав'язався один із тугих вузлів, розв'язати який Жаславські не змогли.

Другий з указаних вище синів Юрія Жаславського, за свідченням знаті Волині, «з роду, з молодости лет своих аж и до смерти своео смысла и розуму приророженого людского не мел»⁵, тому перший успадкував усю отчину та опіку над братом. На початку XVI ст. Іван Юрійович розширив свої володіння кількома надбаннями. 1501 р. великий князь Олександр надав йому село Двірець⁶, Сигізмунд I додав село Білогородка з дворищами путних слуг Зенця Мацевича й Сидора Сенютича, що попереростали потім у села, і 1508 р. підтвердив обидва надання на вічність⁷, а князь Василь Четвертеньський відступив маєток Зубівці, 1514 р. теж підтверджений монархом⁸. Ґрунти села Зубівці, що лежало на правому березі Хомори, сягали аж до Ікопоті. Пізніше на цих просторах розмістилося кільканадцять великих поселень, а за життя Івана тут були поодинокі дворища, мешканці яких фігурують у джерелах як зубовецькі данники, та засноване ним село Тернавка⁹.

¹ ЛМ. – Т. 1. – Стб. 561–564.

² Pietkiewicz K. Wielkie księstwo Litewskie... – S. 112.

³ AS. – Т. 4. – S. 270–271.

⁴ Ibid. – Т. 3. – S. 91–92 (24. 12. 1511, Луцьк).

⁵ Ibid. – Т. 4. – S. 450 (10. 04. 1546, Вільно).

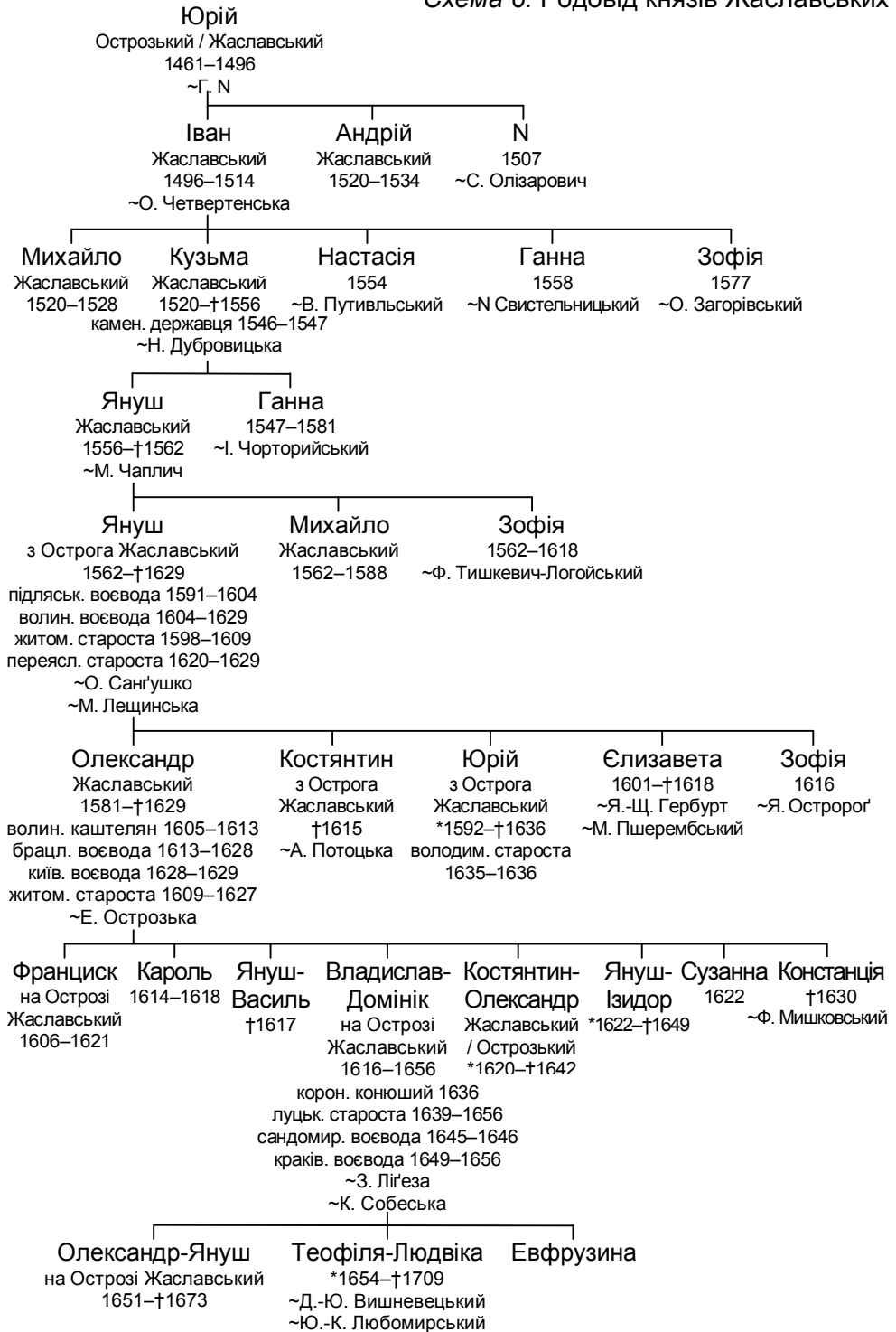
⁶ Ibid. – Т. 1. – S. 122–123 (30. 03. 1501, Троки); ЛМ. – Кн. № 8. – P. 265–266.

⁷ AS. – Т. 3. – S. 59–60 (29. 06. 1508, Мінськ).

⁸ Ibid. – S. 119–120 (27. 08. 1514, Борисів).

⁹ Ibid. – S. 197.

Схема 6. Родовід князів Жаславських

Родичі Івана Жаславського нагромаджували маєтки по сусідству з його володіннями значно вищими темпами. 1494 р. Михайло й Костянтин Івановичі Острозькі вислужили у великого князя переважну більшість Полонського повіту¹, 1497 р. молодший із них отримав двір Красилів із групою сіл Кузьминського повіту², а 1517 р. — усю територію, що підпорядковувалася раніше Кузьмину як адміністративному центрові³. Шлюб із Тетяною Гольшанською забезпечив князю Костянтину спадщину її діда Семена Збарзького / Колоденського, складовими якої були маєтки Шульжин і Коськів на західній окраїні колишнього Полонського повіту⁴. Завдяки цим надбанням Острозькі оточили землі родичів щільним кільцем своїх маєтків.

Освоєння князями Жаславськими межиріччя Хомори й Ікопоті рано чи пізно мало зіткнутися із князями Острозькими, що просувалися зі своїми підданими на ті самі землі з протилежного боку. Справа ускладнювалася тим, що після смерті князя Івана, яка наступила між 1514-м і 1520-м роками, князь Костянтин став опікуном його родини й маєтків.

У лютому 1520 р. Костянтин Іванович писав Олені Жаславській, що його піддані з Кузьминської волості скаржилися на її данників Стецину, Ходоряку, Панка, Грицька Нестяковича, Пузирковичів і Міцька, тернавських людей, що ті вступають у їхні бортні й орні землі, «бчолы их влостныи дерут по бортям и их самых бьют», і просив, щоб «рачила тых своих подданных казат повстягнути». «Паклижбы твоя милость тых людей своих неяко повстягнути не хотела, — грозив гетьман, — я вже буду ведати, яко маю справедливости подданым своим доводити, и через то на них болшей того вашей милости жаловати ся не буду»⁵. А вже через кілька тижнів, у середині березня того самого року, у книгах луцького старости князя Федора Чорторійського з'явилася скарга княгині Олени, де йшлося про те, що її чоловік придбав колись у князя Четвертенського маєток Зубівці з данниками [С]тециною, Ходорякою, Панком, Грицьком Нестюковичем і Пузирковичами, а тепер на цих данників та на деяких інших підданих, яких князь Іван вивів із Жаславля й осадив на білгородській і зубовецькій землях на річці Тернавці, почав наступати князь Костянтин — спочатку вступив у їхні землі, чинячи їм великі кривди, а потім силоміць забрав їх усіх у маєтку Тернавка разом із їхніми землями⁶. Отже десь наприкінці лютого чи на початку березня 1520 р. Костянтин Острозький здійснив свою погрозу тим, що приєднав село Тернавка з належними до нього дворищами данників між верхів'ями Хомори й Ікопоті до своїх володінь.

---

¹ *Ibid.* – Т. 1. – С. 143, 144.

² *Ibid.* – С. 113–114.

³ AS. – Т. 3. – С. 156–160.

⁴ *Ibid.* – С. 166–169.

⁵ *Ibid.* – С. 195–196 (9. 02. 1520, Острог; обґрунтування дати див.: *ibid.* – С. 196).

⁶ *Ibid.* – С. 197 (12. 03. 1520, Луцьк).

Користуючись опікою над родиною Жаславських, Костянтин Острозький захопив також інші її володіння — за згодою київського митрополита й декількох впливових осіб Великого князівства, що начебто «при том были и того добре звѣдоми», він сфабрикував від імені абсолютно недієздатного Андрія Жаславського акт про всиновлення ним Іллі Острозького й перехід до останнього в разі смерті названого батька третини його отчини. У листі, датованому в Здителі 28 листопада 1520 р., Андрій Юрійович стверджував, що начебто «по своей доброй воли, без жадного припуженя, а никим теж не намовень» узяв собі «за сына мѣсто братанича своего, князя Илью его милость», сина Костянтина Івановича, і записав йому третю частину своїх володінь, тобто тої половини отчини, яка перепала йому в поділі з удовою Івана Жаславського та її синами Михайлом і Кузьмою, у складі маєтків Жуків, Дятелів Став, Меречівка, Бачманове Селище, Дяків, Берездів і Почапці, а також третю частину належної йому половини Острозького, Луцького й Жаславського мит, віддаляючи все це від указаних вище племінників та їхніх сестер, бо «господарь, корол его милость с паны радами своими встановил, штож каждый волень отчизны своее третюю часть, кому хотячи, от всех ближних своих на вѣчность записат»¹. З наявності в листі умови, за якою Ілля Костянтинович міг отримати записані йому володіння лише після смерті Андрія Юрійовича, можна зрозуміти, що гетьман не спішив із реалізацією своєї затії, щоб не повернути до неї передчасно зайвої уваги. На перших порах удова й діти Івана Жаславського, імовірно, і не знали про цей лист, бо влітку 1522 р. Михайло Іванович Жаславський як найближчий родич гетьмана був навіть одним зі свідків угоди про його одруження з князівною Олександрою Слуцькою².

За маєток Тернавка Жаславські, очевидно, теж мовчали деякий час, оскільки в родовому архіві не залишилося слідів якихось зусиль із їхнього боку. Спочатку протести могли стримуватися могутністю кривдника, що був одним із найвпливовіших сановників Великого князівства, і залежністю від нього як від опікуна, а також труднощами освоєння просторів за річкою Хоморою в умовах постійних нападів татар, що знижували вартість цих земель, а потім і передчасною смертю старшого з братів Жаславських. І тільки після смерті гетьмана († 1530) князь Кузьма, що дійшов уже повноліття, вступив у боротьбу за батькову спадщину. Наприкінці 1532 р. на його клопотання монарх звелів Іллі Острозькому повернути Тернавку³, та син гетьмана не спішив виконувати цю вимогу.

Після смерті Костянтина Івановича опікуном Андрія Жаславського став Ілля Костянтинович⁴. 1 липня 1534 р. від імені його підопічного був

¹ *Ibid.* – S. 201–203.

² *Zródła do dziejów polskich...* – Т. 2. – S. 428 (26. 07. 1522, Вільно).

³ *AS.* – Т. 3. – S. 399 (23. 12. 1532, Краків).

⁴ *Ibid.* – S. 394.

складений новий лист, за яким третину отчини, записану 1520 р. на вічність, він віддавав прийомному синові вже за життя, а решту заставляв йому у великій сумі грошей, що начебто заборгував, «накладаючи на служби господарские и от кривд обапольных боронячися и правуючися». Серед свідків цього акту бачимо луцького єпископа Антонія, жидичинського архімандрита Арсенія, володимирського старосту Федора Сангушквича та деяких інших відомих на Волині осіб¹.

Опинившись перед фактом утрати половини родових володінь, мати й син Жаславські оповіли монархові, що, не маючи «розуму зуполного», Андрій Юрійович усе життя перебував під опікою (спочатку брата Івана, потім Костянтина Івановича), тому не здійснював ніякого поділу, ніколи не тримав у своїх руках маєтків і не міг розпоряджатися ними; для більшої переконливості вони привезли навіть нещасного родича до столиці, щоб «неразумность его передь королемъ его милостю оказати», та довести цей намір до кінця не вдалося, бо «деи смерть его у Вилни зашла», але «панам радом ихъ милости Великого князства и всимъ княжатомъ и панятомъ земли Волынское, ижъ оный князь Анъдрей Жаславский розуму не мель», продемонстрували².

Тим часом відносини між родами настільки загострилися, що дійшло до гармат. Із чергового позовного листа монарха князю Острозькому, виданого за скаргою князя Жаславського 16 лютого 1536 р., довідуємося, зокрема, що острозький урядник Тупило, «приехавши мощно, кгвалтомъ з деды и з гаковницами и з ручницами под замок его Жеславль, слуг и людей его побиль и пораниль и многии шкоды поделалъ»³.

Особисто Ілля Костянтинович, зайнятий зміцненням замку в Брацлаві, «ку росправе стати не хотел», а прислав до Вільна служебника. Хоча позивачі наполягали на «очевистой росправе» з відповідачем, монарх відмовився відривати його від важливої державної роботи. За декретом, винесеним 20 травня 1536 р., третину володінь, записану Андрієм Жаславським на вічність, до остаточного вирішення спору мав держати князь Острозький, заставні дві третини забиралися в секвестр великого князя й передавалися дворянам Олехну Козинському й Михну Гулевичу, котрі повинні були скласти детальний опис усіх маєтків і доходів із них «и тыи вси платы, доходы, што з оных именей будет приходити, справедливое выбирать и на одномъ местце ихъ ховати до права, а кому ся с права тыи имена достанут, тому вси оныи платы и доходы мают отданы быти»⁴. Це рішення стало першим успіхом князя Жаславського в боротьбі з могутнішим від нього володарем Острога за свої родові маєтки — правомірність запису дядька

¹ *Ibid.* – S. 471–473.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 23, л. 53–53 об.

³ AS. – Т. 4. – S. 22.

⁴ *Ibid.* – S. 30–32.

на користь прийомного сина була поставлена під серйозний сумнів. Через п'ять днів Кузьма Іванович отримав у канцелярії монарха черговий позов кривднику — з повелінням останньому стати перед королем відразу після приїзду з Брацлава на Волинь¹, та з реалізацією його справа затягнулася.

Окрилений першим здобутком, князь Жаславський згадав про маєток Білашів, утрачений ще наприкінці XV ст. У листі монарха Острозькому, виданому 29 червня 1537 р., зі слів Кузьми Івановича було сказано, що його дід Юрій дав колись своєму зятю Семену Олізаровичу під заставу 30-ти кіп грошів, яких не вистачило на посаг дочці, село Білашів з умовою наступного викупу, а той незадовго до смерті записав це поселення на тих самих засадах Дерманському монастирю князів Острозьких; далі король велів Іллі Костянтиновичу забрати, якщо це справді так, указану суму й повернути маєток². У зв'язку з претензіями князя Жаславського лист його діда про заставу маєтку, очевидно, був сфальсифікований. У тексті акту, внесеному в збірник копій, відомий як «Книга королеви Бони», сказано, начебто Юрій Жаславський не заставив («запродал»), а продав село Білашів Семену Олізаровичу³, що суперечить не тільки оповіді Кузьми Івановича, а й згаданому вище листу Януша Сангушковича та його дружини 1511 р., уписаному, до речі, у той самий збірник копій⁴. Але продовження справа за Білашів не мала; село так і залишилося в князів Острозьких.

1537 р. Ілля Острозький придбав у князя Федора Сангушка просторий маєток Хлапотин із присілками Гориця, Суємці, Берездів і Рогачів (третину на вічність, а решту — заставою)⁵, що тягнувся від р. Корчика аж до Случі й разом із маєтками князів Жаславських у межиріччі Корчика й Жарихи з'єднував володіння князя довкола Острога з успадкованими ним після батька Звягельською і Полонською волостями у велетенській за розмірами масив. Утрата спадщини Андрія Жаславського означала б розрив цього масиву, тому Ілля Костянтинович узяв ініціативу у свої руки і позвав настирливіх родичів із наміром добитися скасування отриманого ними декрету. Під час розгляду справи, яку монарх і пани-рада завершили в Кракові 5 березня 1539 р., Кузьма Іванович і його мати ще раз повторили свої аргументи. Усвідомлюючи їх незаперечність, але пам'ятаючи про вагу Острозького в державі, Сигізмунд I ухилився від остаточного рішення: пославшись на правову суперечливість ситуації, недостатню кількість панів-рад та хворобу князя Кузьми, що зненацька обложила його в Кракові, король «рачил тую речь ихъ отложити на щастное приеханье свое до панства его милости Великого князства Литовского», причому з умовою, щоб до остаточного

¹ *Ibid.* – S. 34 (25. 05. 1536, Вільно).

² *Ibid.* – S. 78 (29. 06. 1537, Краків).

³ *Ibid.* – Т. 1. – S. 62–63 (уточнення дати див.: *ibid.* – S. 161).

⁴ *Ibid.* – Т. 3. – S. 91–92.

⁵ *Ibid.* – Т. 4. – S. 76–77 (27. 05. 1537, Володимир).

декрету Жаславські не турбували вже Іллю Костянтиновича своїми позовами¹. Та довести спір до кінця князю Острозькому не вдалося, бо через кілька місяців його не стало († 19. 08. 1539²). Не бажаючи «души своею обтяжати» спадщиною названого батька, перед смертю Ілля Костянтинович «всего права своего от себе и от потомковъ своихъ вечне ся вырекъ, а князю Кузме и его детемъ и потомкомъ вечного деръжанья тыхъ именей поступиль». Князь Федір Сангушкович, призначений одним з опікунів, повідомив про його волю монархові. Домагання Кузьми Івановича, підтримані королевою Боною і підсилені відповідним чолобиттям, нарешті, увінчалися успіхом: 2 жовтня 1539 р. Сигізмунд I видав декрет, за яким усі маєтки, позачислені Іллі Костянтиновичу названим батьком, поверталися князям Жаславським і нащадкам покійного князя Острозького було велено «в томъ вечное молчанье противъ нихъ мети нине и на потомные часы»³. За день до ухвали король видав спеціальний лист до вдови Іллі княгині Беати з Костелецьких Острозької з наказом віддати спірні маєтки⁴; 5 жовтня з цього приводу їй писала також королева Бона⁵. 6 березня 1540 р. королівський дворянин князь Василь Курцевич, якого послали ув'язчим, завершив доручену йому справу й видав відповідний лист⁶.

Покінчивши зі спадщиною батькового брата, Кузьма Іванович узявся за маєток Тернавка. На початку 1540 р. князь виклопотав у монарха лист із вимогою повернути його, що адресувався вже Беаті Острозькій⁷, та оскільки Тернавка становила спільне володіння князя Іллі і його брата Василя, довелося чекати до поділу між останнім і його племінницею Гальшкою Іллівною, від імені якої виступала її мати. На початку наступного року монарх призначив спеціальну дільчу комісію на чолі з маршалком Волинської землі Федором Сангушковичем⁸, а наприкінці травня дякував уже комісарам за те, що поділили Острозьких і «тыи докуки частокротныи, которыи от них до нас были допусканы, вже есте застановили, а реч посполитую тым успособили»⁹. Оскільки під час поділу Острозькі не змогли, очевидно, підтвердити свої права на Тернавку, комісари задовольнили вимогу князя Жаславського, бо вже 20 травня 1541 р. дворянин Богущ Шельвівський ув'язав його в це володіння¹⁰. Та вчинений комісією Сангушковича поділ не задовольнив сторін і королю довелося скасувати

---

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 23, л. 29, 52 об.–54.

² *Przeddziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 59.

³ AS. – Т. 4. – S. 218–220 (2. 10. 1539, Краків).

⁴ *Ibid.* – S. 215–217.

⁵ *Ibid.* – S. 220–221.

⁶ *Ibid.* – S. 236.

⁷ *Ibid.* – S. 231–232 (8. 01. 1540, Краків).

⁸ *Ibid.* – S. 304; *Przeddziecki A. Jagiellonki polskie...* – Т. 2. – S. 62 (11. 01. 1541, Вільно).

⁹ AS. – Т. 4. – S. 291–292.

¹⁰ *Ibid.* – S. 577–578.

його й передати справу на створений із панів-ради компромісарський суд, але в ухвалі останнього, винесеній у Вільні 20 грудня 1541 р., про Тернавку вже не йшлося¹.

Поділивши з братом покійного чоловіка володіння князів Острозьких, княгиня Ілліна (саме так називали на Волині вдову Іллі Костянтиновича) повернулася до маєтків, утрачених на користь князя Жаславського: 2 серпня 1542 р. вона отримала лист монарха до Кузьми Івановича з вимогою повернути Гальшці Іллівні належні їй частини в Жаславському маєтку², під якими усупереч ухвалі Сигізмунда I від 2 жовтня 1539 р. малася на увазі спадщина Андрія Жаславського, та половину села Тернавка. Наступний лист, датований 30 травня 1543 р., повів уже дворянин великого князя, у присутності якого Кузьма Іванович мав віддати половину родових володінь і Тернавку, якщо дійсно «сваволне взяв» їх у княгині Острозької, «не переперши ее жадним правом»³. 1544 р. претензії вдови, викладені в кільканадцяти позовах (перші два з них стосувалися записів Андрія Жаславського й маєтку Тернавка, а решта — різних збитків, заподіяних володінням), мали бути винесені на вальний сейм, що скликався в Бересті⁴. Опонент княгині Острозької, у свою чергу, домагався від неї відшкодування завданих наїздами збитків, відмови від посягань на його ґрунти, особливо на Жаславську пущу, віддачі половини Острозького мита, видачі збіглих підданих тощо⁵.

До розгляду спорів на сеймі не дійшло: з'їхавшись у Бересті, сторони домовилися, що до «римського свята» Трьох Королів⁶ наступного року Кузьма Іванович добровільно вчинить княгині Ілліній справедливість «обо вси тые кривды и земленые дела и шкоды ее и подданных ее» перед самим королем. Оскільки ж князь Жаславський не виконав узятого на себе зобов'язання, по нього послали дітського. З'явившись до столиці, Кузьма Іванович доручив спір із посланцями вдови перед монархом своєму прокуратору, а сам зайнявся іншими справами, але повноваження його представника були поставлені під сумнів і князя знову звинуватили в неявці, унаслідок чого 4 квітня 1546 р. новий глава Великого князівства Сигізмунд Август присудив передати третину спадщини Андрія Жаславського, маєток Тернавка й усі суміжні ґрунти, про які йшлося в позовах, княгині Ілліній (правда, тільки «до права», тобто до остаточного вирішення їх долі згідно статуту)⁷ і невдовзі дворянин Явор Будаєвич ув'язав позивачку в спірні володіння⁸.

¹ *Przedziecki A. Jagiellonki polskie ...* – Т. 2. – С. 271–272.

² *AS.* – Т. 4. – С. 323.

³ *Ibid.* – С. 349–350.

⁴ *Ibid.* – С. 445–446.

⁵ *Ibid.* – С. 383, 396, 416–417, 424–425.

⁶ Католицька церква відзначає це свято 6 січня.

⁷ *Ibid.* – С. 444–448.

⁸ *Ibid.* – С. 463–464 (6. 06. 1546, Острог).

Усвідомлюючи навислу загрозу, Кузьма Іванович отримав від дванадцяти впливових осіб волинської знаті письмове зізнання, де «подлугъ Бога и справедливости» вони заявляли, що його дядько дійсно «з роду, з молодости лет своихъ аж и до смерти своео смыслу и розуму прироженого, людского не мел и то никгды не было, абы коли которого часу мел к розуму прийти, але завше так ув одной мере без розуму и безъ смыслу был» і ніякими маєтками не володів, а коли після смерті брата Івана потрапив під опіку Костянтина Острозького, то останній, «яко пан мощный», «взевши с тых именей мощне третью часть, подал князю Андрею, ижбы он тую третью часть записал сыну его князю Или, а то для тых причин, якобы он тое третее части был в держанью и именемъ того князя Андрея на тую третью часть именя записы посправлял»¹.

Озброївшись цим доводом, князь Жаславський заявив монархові про готовність стати з княгинею Ілліною до суду й узяв по неї позов². Тим часом Беата Острозька виклопотала в канцелярії лист, за яким усі позови по неї відкладалися на судові роки святого Михайла, тобто на кінець року³, і не спішила їхати до столиці⁴. 3 липня 1546 р. король видав наступний позов — зі спеціальним застереженням, що лист про відкладання справ до Михайла на князя Жаславського не поширюється⁵, а в середині серпня послав дітського з наказом доставити непокірну вдову силоміць⁶. Збираючись до Вільна, княгиня Ілліна запаслася листом невеличкої групи наближених до неї місцевих землевласників про начебто проведене ними опитування мешканців села Тернавка щодо первісної приналежності цього поселення, де стверджувалося, що, за свідченнями старожилів, половина поселення належала Костянтину Острозькому ще до його перебування в московському полоні⁷, і потім відстоювала цю версію перед королем.

Суд закінчився 18 жовтня 1546 р. провалом княгині Ілліної: жодне з представлених нею звинувачень не знайшло підтримки молодого короля й панівради — одні позови відхилили, інші передали на розгляд приятельського суду. У питанні про третину спадщини Андрія Жаславського було сказано, що сторони мають підготувати письмовий виклад своїх доводів, і тоді воно буде розглянуте, а поки що всі маєтки, в які була ув'язана вдова Іллі Острозького, вона повинна була повернути⁸. Усвідомлюючи безперспективність продовження спору, княгиня уклала з Кузьмою Івановичем від себе та від дочки угоду, того самого дня підтверджену Сигізмундом Августом, за якою

¹ *Ibid.* — S. 449–451 (10. 04. 1546, Вільно).

² *Ibid.* — S. 462 (6. 06. 1546, Вільно).

³ Католицька церква відзначає свято 29 вересня.

⁴ *Ibid.* — S. 459, 481–482.

⁵ *Ibid.* — S. 493–494 (3. 07. 1546, Вільно).

⁶ *Ibid.* — S. 504–505 (18. 08. 1546, Вільно).

⁷ *Ibid.* — S. 501–502 (1. 08. 1546, Острог).

⁸ *Ibid.* — S. 507–515 (18. 10. 1546, Вільно).

назавжди зреклася всіх претензій на спадщину Андрія Жаславського, а контрагент зобов'язався відступити їй на вічність до замку Берездів шмат своєї землі вздовж на пів і вшир на чверть милі та сплатити 300 кіп грошів, витрачених на справу¹. Завершення конфлікту княгиня Ілліна затримала. 2 вересня 1547 р. князь Жаславський цілий день простояв зі своїми людьми з наміром віддати їй указану вище землю, а від неї ніхто не з'явився². У березні 1549 р. король нагадував княгині про необхідність узяти цю ділянку й тим самим поставити, нарешті, у спорі крапку³. Щодо Кузьми Івановича, то третину спадщини свого дядька він отримав, очевидно, відразу, а Тернавка повернулася до його рук аж 1553 р.⁴

Після смерті Кузьми Жаславського, що наступила десь між 3-м травня й 12-м червня 1556 р.⁵, маєтки успадкував його син Януш, який простежується за джерелами з часу запису ним у червні 1556 р. групи поселень на монастир святої Трійці в селі Двірець⁶. У лютому 1557 р. останній одружився з дочкою судді Луцького повіту Петра Чаплича-Шпанівського, яку звали Марія⁷, а у вересні 1560 р. фігурує вже як удівець⁸. У шлюбі з Чаплянкою князь мав синів Януша й Михайла та дочку Зофію.

На початку 1561 р. Януш Кузьмович уклав угоду з троцьким каштеляном Григорієм Ходкевичем про одруження з його дочкою Зофією⁹, що доводилася йому троюрідною племінницею¹⁰, але до весілля, призначеного на січень наступного року, не дійшло. Залишивши дітей у Ярофія Гостського, на початку літа 1562 р. князь виїхав на лікування і в дорозі помер. Смерть нагнала його десь між 19-м червня й 7-м липня, оскільки першою з дат позначено запис заповіту в актову книгу, зроблений, як зазначено у вступі до нього, ще за життя тестатора¹¹, а другою — листи монарха до пана Гостського й жаславського урядника Гаврила Вербовецького з вимогою передати дітей і маєтки покійного Ходкевичу, якого князь обрав опікуном¹².

У порозумінні з Вербовецьким спадщину Жаславського захопив Василь-Костянтин Острозький, а дітей забрала його мати¹³. Наприкінці літа 1562 р. Сигізмунд Август звелів передати сиріт і маєтки, «поколя князь

¹ *Ibid.* – S. 515–517.

² *Ibid.* – S. 550–551.

³ ANKr, ASang, teka VI, rkps 38.

⁴ *Ibid.*, rkps 1008, fasc. 13.

⁵ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 600.

⁶ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 140 (12. 06. 1556).

⁷ ANKr, ASang, teka VIII, rkps 66.

⁸ *Ibid.*, teka IX, rkps 8.

⁹ AS. – Т. 7. – С. 64–65 (17. 01. 1564, Супрасль).

¹⁰ Мати нареченої Катерина з Вишневецьких була дочкою Настасії Олізарівни, внучки Юрія Жаславського.

¹¹ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 601.

¹² ANKr, ASang, teka IX, rkps 65, 66.

¹³ *Ibid.*, rkps 1008, fasc. 12; teka IX, rkps 70, 71.

воевода киевский с паном троцким росправу о тую опеку прыймуть», господарському маршалку Петру Загорівському й дворянину Олізару Кирдію¹, та Острозький заявив, що адресований йому лист видано «над право», і відмовився виконати вимогу монарха², але в лютому 1564 р. все-таки скорився й передав підопічних Бенедикту Протасевичу, якого король призначив новим секвестрантом³. 11 березня 1566 р. сейм присудив опіку над дітьми Ходкевичу, на той час уже віленському каштеляну й великому литовському гетьману⁴, і на початку серпня призначений останнім намісник приступив у Жаславлі до виконання своїх обов'язків⁵. Коли ж 1572 р. гетьман помер, опіку продовжив його син Олександр⁶, а в липні 1575 р. Януш і Михайло Янушовичі вийшли з-під неї і вступили в отчину⁷.

Дійшовши повноліття, Жаславські звинуватили Острозького в тому, що не віддав половини Острозького мита, осадив на їхніх землях багато поселень, не дав рахунків з опіки над маєтками протягом 1562—1564 рр., захопив під час цієї опіки різні скарби, справи й привілеї; згадали навіть про маєток Білашів. Першим із документів, що відклалися в архіві у зв'язку з новим витком спорів, став напоминачальний лист Стефана Баторія 1577 р.⁸ Володар Острога виставив контрпретензії — відновлення давніх меж (на його думку, вони мали проходити не Понорою, а Хоморою або дещо південніше), повернення маєтку Тернавка й спашини Андрія Жаславського⁹. Коли восени 1585 р. дійшло до розгляду справ у Кременецькому земському суді, тутешні слуги Феміди звільнили Острозького від позовів, мотивуючи тим, що його син Януш відсудив своїм декретом возного Степана Покощівського, який доставляв позови, як неосілого від його уряду, а апелювати до задвірного королівського суду позивачам не дозволили¹⁰. Януш Жаславський знехтував, у свою чергу, позовом Острозького і, будучи в замку, не відгукнувся на заклик возного, коли суд приступив до його розгляду¹¹. 8 січня 1586 р. Януш Жаславський отримав у Городні мандат Стефана Баторія про новий розгляд справи, пізніше кілька разів подібні папери видавав Сигізмунд III, а коли вона потрапила нарешті 1593 р. на трибунал, її відклали на наступне засідання. Аналогічні розписи повторилися в серпні 1598-го, у червні 1601-го, у липні 1603-го та в липні 1605-го років¹².

¹ AS. — Т. 6. — S. 55–58 (28. 08. 1562, Вільно).

² ANKr, ASang, rkps 1008, fasc. 12.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, teka X, rkps 27.

⁵ *Ibid.*, rkps 1008, fasc. 12.

⁶ *Ibid.*, rkps 1000/2, k. 122.

⁷ *Ibid.*, teka XV, rkps 9.

⁸ *Ibid.*, rkps 1008, fasc. 12 (20. 06. 1577).

⁹ *Ibid.*, fasc. 12–13.

¹⁰ *Ibid.*, fasc. 12 (2. 10. 1585).

¹¹ *Ibid.*, fasc. 13.

¹² *Ibid.*, fasc. 12.

Попри багаторічну судову тяганину, деякі нагальні справи сторони намагалися вирішити іншими шляхами. 21 травня 1579 р. Василь-Костянтин видав універсал до всіх своїх урядників у Волинському, Київському й Брацлавському воєводствах, в якому призначив комісарів, покликаних разом із комісарами князів Жаславських об'їхати всі маєтки, виявити підданих обох сторін, які від них повтікали, і повіддавати їх, а також вивчити розбіжності в межах і підготувати відповідні пропозиції, але до реалізації цього документа не дійшло¹. 27 березня 1587 р. Януш Жаславський прибув на запрошення князя Острозького в замок Звягель і тут уклав із ним угоду про відмову від взаємних претензій і позовів та обмін деякими маєтками, за якою відступив йому два поселення під назвою Колок та їхні присілки з ґрунтами включно до р. Турівки, а натомість отримав села Ледянка, Федорівка, Волиця Хоецького й Волиця Котужинці з доплатою тисячі кіп грошів. 11 травня того самого року сторони мали виїхати на місце й установити остаточні межі. Реалізувати цю угоду вдалося, здається, тільки в частині про обмін селами².

Мир між родами настав аж близько 1607 р., коли син Януша Янушовича князь Олександр Жаславський одружився з онучкою князя Василя-Костянтина Острозького Евфрузиною.

---

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

II. ЛЮДИ ЗАЦНІ СТАРОЖИТНІ

---

1. КАР'ЄРА РОДУ ДЕНИСКІВ-МАТВІЇВСЬКИХ

Серед нобілітету Волині було кілька родів, зв'язаних походженням від предка на ім'я Мукосій¹ та гербом Вукри. Один із них започаткував Дениско Мукосійович, який жив у XV ст. Перші два покоління цієї спільноти відомі під власними іменами в поєднанні з іменами по батькові. Наступні користувалися вже родовою назвою від імені предка — спочатку у формі *Денисковича*, а пізніше *Дениско*, яку з 1550-х років доповнювали складовою *Матвіївський*, похідною від назви села Матвіївці в Кременецькому повіті², а після втрати на початку 1630-х років цього родового гнізда — словосполученням із *Матвієвець*. Наприкінці досліджуваного часу рід включав у свою назву ще й компонент *Мокосій*.

Хоча нащадки Мукосія зацікавили людей пера ще наприкінці першої половини XVII ст.³, спеціально їм присвячені поки що тільки дві біографи в Польському біографічному словнику та одна мистецтвознавча стаття⁴. Наше завдання полягає в тому, щоб реконструювати родовід Денисковичів і простежити їх кар'єру. В основу дослідження лягли матеріали з архіву роду⁵, книг судово-адміністративних установ Кременця, Литовської і Коронної метрик та деяких інших комплексів історичних джерел.

---

¹ У XVII ст. ім'я писали з літерою *o* в першому складі, а первісно домінувала літера *у*. Зокрема, в одному з документів XV ст. в патронімі від нього літера *o*, у двох – диграф *ou*, а в решті – літера *у* (ССУМ. – Т. 1. – С. 619; LM. – Кн. №. 3. – Р. 63).

² Інші лінії нащадків Мукосія на Волині користувалися відносними прикметниками від назв сіл Луцького повіту Баківці, Малів, Новосельці, Охматків і Шибин.

³ *Okolski S. Orbis Polonus... – Vol. 3. – P. 306–310.*

⁴ *Kukiel M. Denisko Joachim...; Danilewiczowa M. Denisko Michał...; Довга Л. М. К истории вольнской портретной живописи...*

⁵ На початку 1870-х років архів улився в колекцію Зигмунта Люби-Радзимінського (*Dąbkowski P. Archiwum berehskie...*), бабуся якого по матері була спадкоємицею Вінцентія, Юліана, Миколая, Станіслава й Людвіка Денисків, перші два з яких доводилися її матері Маріанні з Денисків рідними, а решта три – двоюрідними братами ([*Gozdawa-Giżycki M.*] *Spis ważniejszych miejscowości...* – S. 164).

Мукосійовичі

За генеалогічною легендою, сконструйованою Шимоном Окольським, Мукосій, який був правнуком Аттіли, прийшов із ватагою гунів на Русь, і захопив тут город Кременець, а пізніше добровільно відкрив ворота цієї твердині перед польським королем Болеславом Сміливим і отримав у подяку привілей на ленне володіння нею¹. Натомість у науковій літературі є думка, начебто Мукосійовичі належали до споконвічної руської знаті з околиць Кременця². Судячи з імені предка, основою якого могло бути слово *maqşu* — діалектний варіант лексеми *baqşu*, що в повсякденній мові кипчаків Золотої Орди означала грамотну людину, писаря ханської канцелярії³, коріння роду тягнеться з тюркського середовища. Отже, химерна оповідь Окольського може бути віддзеркаленням туманної традиції про генетичний зв'язок цієї спільноти з номадами причорноморських степів, проте імена перших відомих нам Мукосійовичів дають підстави думати, що на час появи в полі нашого зору вони вже християнізовані й обрусілі.

Найдавніші згадки про Мукосійовичів фіксують їх на північному заході Поділля. Зокрема, присяжний лист, виданий землевласниками Теревельської землі на з'їзді 1427 р. в Галичі польському королю, разом з іншими скріпили своїми печатами *Denko Makoszeycz de Vladiczino* та *Dinisco dicti Maguseya de Spohrodzeycz*⁴. Під час боротьби Польщі й Литви за Поділля та Волинь, що почалася після смерті Вітовта († 1430), рід зв'язав свою долю з Великим князівством Литовським. Восени 1431 р. Ягайло скаржився Свидригайлу, що всупереч перемир'ю *Mankoseyte* пограбували під Теревлею маєток руського судді Давидовського⁵.

Дениско Мукосійович, тотожний, гадаємо, одному з указаних вище експонентів листа 1427 р., у середині наступного десятиліття входив в оточення Свидригайла й був свідком його надань⁶. Сам він теж отримав якусь нагороду за службу⁷. Якою була доля мігранта з Корони після витіснення наприкінці 1438 р. його сюзерена Сигізмундом Кейстутовичем, невідомо, а коли влітку 1440 р. престол зайняв тринадцятирічний Казимир Ягайлович, він підтримав нового главу держави й під час з'їзду литовсько-

¹ *Okolski S. Orbis Polonus...* – Vol. 3. – P. 307.

² *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 125; *Radziwiński Z. L. Uwagi...* – S. 4.

³ *Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения...* – С. 134.

⁴ *Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza ...* – S. 45 (28. 06. 1427, Галич).

⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti.* – T. 2. – P. 270.

⁶ *LM.* – Kn. Nr. 25. – P. 293 (24. 07. 1436, Луцьк), 294 (20. 07. 1437, Луцьк); Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 8 (30. 03. 1437, Луцьк). Поправки дат листів див.: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 287–288.

⁷ Див. далі згадку 1445 р. про передачу Мушати ставища, наданого раніше Дениску.

руської знаті на початку 1442 р. у Вільні одержав від нього (точніше, від осіб, що стояли за спиною юного монарха) в довічне користування Збаразьку волость опальних князів Несвідських із записом на ній поважної суми грошей (300 гривень) та 19 сіл на вічність¹. Десять наданих йому поселень — Підгайці, Піщатинці, Матвіївці, Татаринівці, Борщівка, Єськівці, Панківці, Олешниця, Ляхівці й Жемелинці, розташовані компактною групою в басейні Горині, неначе продовжували Збаразьку волость у північно-східному напрямі, сім — Ридомль, Андруга, Вербоє, Ісерна, Ожогівці, Добич і Ходаківці — були розпорошені по Кременецькому повіту, а решта два — Сернь на Случі та Ястреблець у Городку — лежали за межами Волині на шляху звідси в Литву. Із вислуг Дениска Мукосійовича в Казимира походило також відоме пізніше село Берег у Кременецькому повіті, оскільки в підтвердженні внукам 1502 р. зазначено, що вони трактували його як отчину й дідиизну та посилалися на листи цього монарха, утрачені під час нападу татар². Разом із віленським воєводою Довгірдом і кременецьким старостою Юршею Дениско Мукосійович виклопотав також німцю Юркові з Буська привілей на кременецьке вйтівство³.

Коли 1442 р. волинська знать, невдоволена політикою віленського двору, вийшла з-під його влади й створила в себе окреме князівство, на престол якого запросила Свидригайла Ольгердовича⁴, Дениско Мукосійович залишився, очевидно, із Казимиром і його оточенням. Саме тому, гадаємо, протягом наступних десяти років господарювання Свидригайла в князівстві, що охопило територію Володимирського й Луцького повітів, він жодного разу не згаданий у його раді й не отримав тут жодного маєтку. Більше того, колишній вірний слуга навіть утратив володіння, розташовані на підконтрольній князю території. Засвідчується це глухою згадкою 1445 р. про передачу пану Мушаті якогось ставища, наданого раніше панові Дениску⁵.

Десь у 1450-х роках Казимир Ягайлович повернув Збаразьку волость князям Несвідським⁶. Ця втрата могла бути компенсована Дениску Мукосійовичу білоруськими маєтками Жеребковичі й Ляховичі, які він проміняв потім Івашку Ілліничу на розташований у Луцькому повіті замок Вельгір із містом і кількома присілками⁷.

¹ Собрание государственных и частных актов... — Ч. 1. — С. 21 (11. 01. 1442, Вільно).

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.І.4, арк. 30 (3. 02. 1502, Новгородок).

³ Там само, арк. 10–11 (1442, Вільно; копія тексту).

⁴ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... — S. 6–50.

⁵ Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 150 (5. 11. 1445, Луцьк).

⁶ Собчук В. Д. З історії титулованої української аристократії... — С. 233.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 158.IV, арк. 160 (згадка в переліку паперів Олександра Вільгорського, що згоріли 1634 р. в його садибі, про підтвердження цього обміну Казимиром Ягайловичем). Контрагент Дениска фігурує тут як королівський комірник Івашко Ілліч.

На початку 1465 р. Дениско Мукосійович засвідчив угоду Гринька Єловича з Іваном Острозьким¹, у середині наступного року — дві угоди Янка Чаплича з тим самим князем², а далі не чути вже про нього. Із дітей цього активного учасника суспільно-політичного життя Волині другої третини XV ст. відомі сини Сенько й Андрій.

Іван Мукосійович, який, судячи зі збігу патронімів, доводився Дениску братом, 1437 р. отримав від Свидригайла дев'ять сіл, чотири з яких — Малів, Охматків, Пашева й Золочів — лежали компактною групою в Луцькому повіті, а решта п'ять — Ридомль, Устя, Борщівка, Білка й Ожогівці — були розкидані в Кременецькому³. На початку наступного року цей шляхтич присутній ще при великому князеві під час одного з надань⁴, а далі історичні джерела мовчать уже про нього. На час згаданого вище надання Денискові численних маєтків його не було вже серед живих, оскільки в листі на них значаться також Ридомль та Ожогівці. Судячи з того, що частина володінь Івана Мукосійовича була надана брату, він не залишив дітей.

Гринько Мукосійович, імовірно, брат Дениска й Івана, відомий із лаконічної нотатки в Литовській метриці про надання йому на Берестейщині маєтку Шоєї⁵, яке можна датувати в межах 1440—1450 рр.⁶, та з декількох актів 1463—1486 рр., де фігурує як свідок⁷. Складені з участю цього шляхтича, вони переконливо свідчать про добру репутацію його серед сучасників. Володіння Гринька Мукосійовича на Волині могли становити надані Івану Мукосійовичу села Малів, Охматків, Пашева й Золочів, оскільки 1472 р. в сусідньому з ними селі Хрінники він фігурує як свідок⁸. Сином і спадкоємцем Гринька Мукосійовича міг бути Стецько Мукосійович Малівський і Охматківський.

¹ AS. – Т. 1. – S. 57 (25. 01. 1465, Острор).

² *Ibid.* – S. 61 (2. 06. 1466, Острор).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 7–9 (30. 03. 1437; поправку дати див.: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 287–288).

⁴ *Розов В. Українські грамоти...* – Т. 1. – С. 139 (4. 02. 1438, Луцьк).

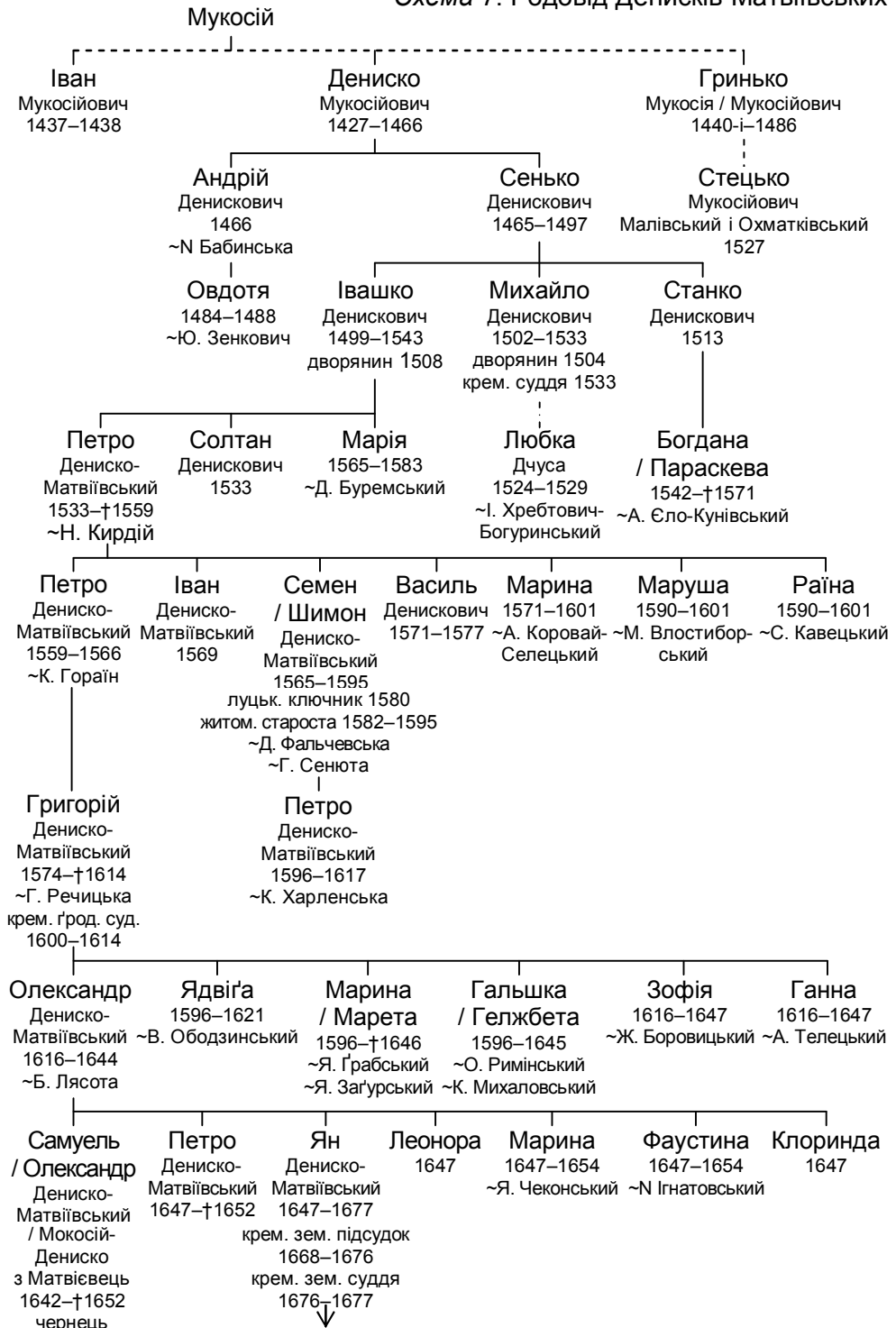
⁵ LM. – Кн. Nr. 3. – P. 63.

⁶ Указаний у пересті писар Сопега писав привілеї в межах 1440–1450 рр. (див.: *Wolff J. Senatorowie i dygnitarze...* – S. 254).

⁷ Як *Гринько Мукосія* скріплює своєю печаткою лист Юрія Острозького братові Івану (AS. – Т. 1. – S. 44; 20. 04. 1463, Берестя; уточнення дати див.: *ibid.* – S. 160), а як *Гринько Мукосійович* засвідчує лист Вовчка Хрінницького зятю й дочці (Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 3; 15. 09. 1472, Хрінники), зізнає, що Семен і Василь Збаразькі вели перед ним та іншими свідками мову про поділ спадщини свого брата Солтана (4. 07. 1475; AS. – Т. 1. – S. 70); засвідчує угоду князів Збаразьких (Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 103; кін. 1470-х рр.) і лист Михайла й Костянтина Острозьких дружині Івашка Охремовича (AS. – Т. 1. – S. 84; 7. 05. 1486, Вільно).

⁸ Див. попередню прим.

Схема 7. Родовід Денисків-Матвіївських

Стецько [Гринькович?] згаданий у листі княгині Василиси Корецької 1527 р. зятю Михайлу Зброховичу за дочкою Ганною на масток Перекалі як сусід-сугранник *Стецько Мукосійович Малевський і Охматківський*¹. Судячи з топоантропонімів, ужитих для ідентифікації цього шляхтича, йому належали села Луцького повіту Малів та Охматків. У переписі Литовського війська 1528 р. особи, яку можна було б ототожнити з ним, не виявлено². 1545 р. селом Охматків володів шляхтич Грицько Непитуший³, та як він зв'язаний зі Стецьком Мукосійовичем, невідомо.

Денисковичі

Андрій Денискович за життя згадується тільки як свідок двох листів Янка Чаплича 1566 р. Івану Острозькому⁴, та угоди князів Збаразьких про обмін маєтками, укладеної десь наприкінці 1470-х років⁵. Володіння його становили маєтки Вербоє і Вільгор. У шлюбі з невідомою на ім'я дочкою луцького повітника Івашка Бабинського Андрій Денискович залишив дочку Овдотю.

Овдотя Андріївна вперше потрапляє в поле нашого зору (правда, без власного імені) в листі Казимира Ягайловича 1484 р. луцькому старості й маршалку Волинської землі Олізару Шиловичу. Великий князь повідомляє, що дозволив пану Юхну Зенковичу одружитися з дочкою і єдиною спадкоємицею покійного Андрія Денисковича й узяти за нею масток Вільгор, її отчину, а оскільки цим маєтком опікалися дід нареченої Івашко Бабинський та дядько Сенько Денискович, першому з опікунів він особисто велів у Вільні, щоб віддав свою половину, а другому мав передати його волю староста⁶. Юхно Зенкович, представник відомого клану Кирдіїв, якому в набутому завдяки шлюбу маєтку судилося започаткувати новий шляхетський рід Вільгорських, у свою чергу, видав дружині Овдоті, внучці Івана Бабинського, у селі Бабин, де вона жила, очевидно, до заміжжя, лист, яким гарантував опрау на своїх родових володіннях Симонів і Дуліби по сусідству з маєтком Вільгор на Волині та Сйковичі й Васильчиці в Білорусі⁷.

¹ AS. – Т. 3. – С. 304–305 (20. 04. 1527).

² Перапис войска Вялікага княства Літоўскага...

³ ЛМ. – Кн. 561. – С. 140, 149.

⁴ AS. – Т. 1. – С. 61, 62 (20. 06. 1566, Острог).

⁵ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 103. На думку видавця, угода укладена 1473 р., насправді ж вона з'явилася на кілька років пізніше.

⁶ ЛМ. – Отд. 1, ч. 1, т. 1. – Стб. 398–399 (22. 05. 1484, Вільно; датовано 2-м індіктом, якому тут відповідає 1484-й рік).

⁷ Лист Юхна Зенковича згадано в переліку паперів Олександра Вільгорського, які згоріли 1634 р. (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 158.IV, арк. 160–160 зв.).

Крім Овдоті Андріївни, Вільгор належав також Сеньку Денисовичу, але 1488 р. уклали угоду, за якою Вільгор, Колесники, Турбівці й Черняхів відійшли племінниці, а вона відступила дядькові права на маєток Вербоє¹.

Сенько Денисович, крім справ, пов'язаних із братовою дочкою, з 1465-го до 1497-го року фігурує як свідок різних угод князів Острозьких, Збараських і Сангушків, у тому числі двічі бере участь у поділах власників Збаража². Ці акти засвідчують його авторитет серед сучасників. Судячи з володінь нащадків, син Дениска залишив їм тільки сім спадкових маєтків. Територіально вони становили дві групи, перша з яких охоплювала Вербоє і Берег на Ікві, а друга — Матвіївці, Піщатинці, Татаринівці, Єськівці й Панківці на Горині. З дітей Сенька Денисовича відомі сини Михайло, Станко й Івашко. На відміну від попереднього покоління, патронім, утворений від імені Дениска, вони вживають уже в родовому відмінку.

Михайло Сенькович уперше згаданий у виклопотаному 1502 р. спільно з братом Івашком підтвердженні на село Берег³. У молодості він служив господарським дворянином, у ролі якого фігурує 1504 р.⁴, а на схилі літ був одним із суддів Кременецького повіту. Зокрема, 1532 р. розглядав разом із віленським біскупом Яном, у руках якого перебував тоді Кременецький замок, спір зем'ян Федора й Богуша Микитовичів та Гаврила Лешницького⁵. Улітку наступного року Михайло Денисович ділив ще між дітьми Єська Сенютича спадщину матері⁶, а далі про нього вже не чути.

1504 р. Михайло Сенькович вислужив маєток Дрибова із селищами й урочищами Кузьмин Ріг, Білозірка, Воронівці, Осники й Гусакова Криниця на річках Білозірка й Жердя та кутом землі на протилежному від села Дрибова березі річки Білки⁷, а під час поділу з братами родових володінь отримав Вербоє на Ікві й Панківці на Горині. Другий із цих маєтків 1513 р. він розмежував із селом Тихомль, що належало Єську Сенютичу⁸. За переписом 1528 р., з його володінь слід було виставляти три вершники⁹.

---

¹ Згадка в рукописі кінця ХІХ ст. про рід Вільгорських (*там само*, арк. 142 зв.) з датою 30. 07. 6-го індікту й 6993 р., тотожним якому автор рукопису вважав 1493-й рік, але вказаному індікту відповідає 1487/88 р.

² АС. – Т. 1. – С. 57, 61, 62, 64, 76, 81, 88, 112.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.І.3, арк. 30 (3. 07. 1502).

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 198, л. 88–88 об.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 6 (3. 10. 1532).

⁶ *Там само*, спр. 6503, арк. 9–10 (10. 07. 6-го індікту, Ляхівці).

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 198, л. 88–88 об.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6358, арк. 7–8 зв. (16. 10. 1-го індікту; витяг 1744 р. латинською графікою з перекрученими іменами й географічними назвами).

⁹ Перепис вояска Вялікага княства Літоўсага... – С. 149 («Пань Михаило Дескович 3 кони»). Очевидно, писар допустив тут помилку, оскільки рід Десковичів на Волині невідомий).

Оскільки Михайло Сенькович не мав дітей, із дозволу Костянтина Острозького 1524 р. він прийняв за свою дочку Ігната Дчуси Любку і записав їй маєток Дрибова¹, а коли та вийшла 1529 р. за луцького повітника Івана Хребтовича-Богуринського заміж, віддав їй цю вислугу².

Отчину незадовго до смерті пан Михайло відступив біскупу Янушу до волості Кременецького замку. Про маєток Вербоє відомо, що третину його він подарував, а решту заставив за 550 кіп грошів, і весною 1531 р. контрагент отримав уже на це надбання підтвердження³. Пізніше та сама доля спіткала село Панківці⁴ та записаний прийомній дочці маєток Дрибова⁵.

Станко Сенькович за життя згаданий тільки в акті 1513 р. про розмежування сіл Панківці й Тихомль⁶. Судячи з володінь нащадків, під час поділу батькової спадщини він отримав погоринські маєтки Єськівці й Татаринівці. З дітей його відома дочка Богдана / Параскева.

Богдана / Параскева Станківна в усіх документах фігурує під першим з імен, а в тестаменті — під другим⁷. Чоловіком її був луцький повітник Андрій Юхнович Єлович-Кунівський, який у 1545—1552 рр. виступає як кременецький мостовничий і городничий⁸, 1555 р. — як колоденський намісник Беати Острозької⁹, а з кінця 1565 р. до кінця життя займає уряд кременецького земського судді¹⁰.

Згаданий вище маєток Вербоє, порохований, очевидно, за дві третини володінь Михайла Сеньковича, які біскуп Януш отримав тільки в сумі грошей, Андрій Юхнович і дядько його дружини Івашко Сенькович звільнили від боргу й поділили¹¹. Після поділу Богдана й Андрій виклопотали підтвердження на родові володіння, за яким їм належали Єськівці й Татаринівці, що становили, очевидно, отчину, та половина маєтку Вербоє, успадкована після дядька Михайла¹². На початку 1554 р. Богдана Станківна судилася перед монархом із Михайлом Єло за наїзд на двір Вербоє, що лежав біля

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 198, л. 88 об.

² Там же.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.1.4, арк. 34 (7. 03. 1531).

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 214 об.—216 об. (25. 05. 1533).

⁵ 9. 09. 1533 Іван Хребтович отримав дозвіл на продаж села Дрибова біскупу Яну (AS. — Т. 3. — С. 435). В описі Кременецького замку 1545 р. помилково зазначено, начебто сам Михайло Денисович відступив село біскупу (ЛМ. — Кн. 561. — С. 206).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6358, арк. 7–8 зв.

⁷ Див. далі.

⁸ ЛМ. — Кн. 561. — С. 194; ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 2, арк. 2, 12; кн. 4, арк. 4.

⁹ Там само, кн. 7, арк. 12, 16 зв.

¹⁰ Urzędniczy dawniej Rzeczypospolitej... — Т. 3, zes. 5. — S. 56, nr 107.

¹¹ 1554 р. Михайло Єло пред'явив на суді з Богданою Станківною відповідний дільчий лист (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.1.2, арк. 55 зв.).

¹² Там само, арк. 54–55 (17. 03. 1542, Вільно).

замку, та захоплення належної їй половини маєтку¹. Далі про цю частину володіння історичні джерела мовчать (мабуть, за прикладом родичів її продали). У погоринських володіннях по сусідству зі старими селами в 1560-х роках сиділи вже присілки Якимівці, Загірці й Красна Лука². 1570 р. Андрій Юхнович платив податок за 86 димів, 15 городників, 12 путних бояр і 2 млинові кола в маєтках дружини в Кременецькому повіті³.

На початку 1571 р. Параскева Станківна склала в селі Єськівці, де проживала, очевидно, з родиною, «духівницю», в якій своїй дочці Овдоті підтвердила 1000 кіп грошів на половині села Загірці, записані ще під час виходу її заміж за приїжджого шляхтича Петра Семеновича, дочці Марині, заміжній за князем Левом Вороницьким, і її сину Андрію записала 2000 кіп грошів на селах Татаринівці, Якимівці й Красна Лука з умовами вступу в ці маєтки після смерті батька, чоловікові залишила всі рухомі речі, а також заповіла поховати її в Печерському монастирі в Києві⁴.

Івашко Сенькович потрапляє в поле нашого зору 1499 р. у зв'язку з наданням йому монархом за посередництвом Костянтина Острозького в Чуднівському повіті Київської землі маєтку Панівці⁵. Під час поділу родових володіння йому перепали маєтки Берег на Ікві та Матвіївці на Горині, на перший з яких 1502 р. він виклопотав разом із братом Михайлом згадане вище підтвердження⁶. Із вислуг відомі село Чорторії на лівому березі Случі, що, судячи з розташування, належало до Полонського повіту, відтак мало бути надане до переходу 1494 р. цієї округи в руки князів Острозьких; згаданий вище маєток Панівці; селище Тупочолівське в Чуднівському повіті, надане 1505 р. разом із підтвердженням села Панівці на вічність⁷. У Кременецькому повіті великий князь Олександр надав пусте селище Демківці, двірець у верхів'ї Вілії і двір у рові під Кременецьким замком, а намісник Юрій Монтовтович додав сад і виділив у замку місце, «гдѣ бы собѣ мел хоромы ставити» і влітку 1508 р. Сигізмунд I підтвердив усе це на вічність⁸. За переписом Литовського війська 1528 р., з володіння Івашка Денисковича слід було виставляти трьох вершників⁹. 1533 р. спільно

¹ Там само, арк. 55–60 (18. 01. 1554, Книшин).

² Там само, спр. 228.V.3, арк. 53–54, 273–276.

³ ŽD. – Т. 19. – С. 26.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 1, спр. 4043.П, арк. 99–100 (26. 01. 1571, Єськівці).

⁵ Там само, ф. 91, спр. 410.I.4, арк. 18 (копія листа монарха князю Острозькому рукою Зигмунта Люба-Радзимінського), 21 (оригінал листа). У копії документ датований начебто 1. 06. 6-го індікту, якому відповідає 1503-й рік, коли адресат перебував у московському полоні; копіст дописав іншу дату – 14. 06. 1499.

⁶ Там само, спр. 410.I.3, арк. 30 (3. 07. 1502).

⁷ LM. – Кн. Nr. 25. – Р. 187 (23. 06. 1505).

⁸ Ibid. – Кн. Nr. 8. – Р. 263–264 (27. 06. 1508, Мінськ).

⁹ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149.

з дружиною і дітьми Івашко Сенькович продав селище Демківці й двірець у верхів'ї Вілії за 230 кіп грошів віленському біскупу Янушу¹, але пізніше викупив, як зазначено вище, половину залишеного братом Михайлом родового маєтку Вербоє. Весною 1543 р. Івашко Сенькович судився ще зі своїми сусідами по маєтку Берег зем'янами Минківськими², а на початку 1545 р. замість нього господарював уже син³. Із дітей відомі сини Солтан і Петро та дочка Марія.

Солтан Іванович фігурує поряд із батьком і братом у вказаному вище листі 1533 р. про продаж селища Демківці. Інших згадок про нього не виявлено, про нащадків історичні джерела теж мовчать.

Марія Іванівна вийшла заміж за князя Дмитра Олександровича Буремського. Наприкінці 1565 р. чоловік склав тестамент⁴ і невдовзі помер, а княгиня Буремська, якій судилося пережити обох братів, чоловіка й двох синів⁵, доживала віку в селі Старий Буремль у Луцькому повіті, де, за податковим реєстром 1583 р., мала 10 димів, 10 городників і попа⁶.

Дениски-Матвіївські

Петро Іванович, який у 1550-х роках започаткував користування прізвищем у формах *Дениско* й *Дениско-Матвіївський*, потрапляє в поле нашого зору 1533 р. у зв'язку з продажем родиною селища Демківці⁷. За старостування в Кременці Петра Семашка він входив у його оточення й бував справцею староства, у ролі якого фігурує 1553 р.⁸ Зберегти спадкові володіння пан Дениско не зміг. Половину села Вербоє з присілком Білогородка 1545 р. він продав за 250 кіп грошів Івану Хребтовичу-Богуринському⁹, а батькові вислуги на Случі (села Чорторії, Панівці, Привітів, Тупочолівське і Яворова) за 400 кіп грошів 1555 р. відступив Петру Семашку¹⁰. У результаті дітям залишилися тільки села Матвіївці й

¹ AGAD, pergamin nr 4790 (20. 05. 1533, Кременець).

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 217.V.3, I, арк. 28–29; спр. 227.V.3, арк. 3.

³ Там само, спр. 228.V.3, арк. 24–26 зв.

⁴ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 2, арк. 410 зв.–414 (20. 12. 1565).

⁵ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 16.

⁶ ŻD. – T. 19. – S. 91.

⁷ AGAD, pergamin nr 4790 (20. 05. 1533, Кременець).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 80 зв. (12. 12. 1553).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 24–26 зв. (13. 01. 1545). 1546 р. купець заставив своє надбання (двір і половину села Вербоє, села Білогородка й Турія та два двори під замком у Кременці) Михайлу Сло-Малинському, а 1549 р. продав йому на вічність (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 52–53).

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2110 (27. 11. 1555).

Піщатинці на Горині та село Берег із присілком Стовпець на Ікві¹. Весною 1559 р. Петро Іванович загинув у сутичці зі сусідом Степаном Богови-тином-Шумським і був похований у селі Матвіївці, куди перебрався, оче-видно, на проживання².

Дружиною пана Дениска була Настасія³ Кирдіївна⁴. Після смерті чоло-віка вона доживала віку в старому панському дворі в селі Берег⁵. На почат-ку 1571 р. вдова видала ще заміж дочку⁶, а далі про неї не чути вже. З дітей подружжя відомі сини Петро, Семен, Іван і Василь та дочки Марина, Ма-руша й Раїна.

Марина Петрівна вперше згадана в листі брата Василя, 1571 р. вне-сеному в кременецьку гродську книгу, де йдеться про те, що брат Семен пообіцяв луцькому повітнику Андрію Короваю-Селецькому дати за нею 200 кіп грошів посагу й 100 кіп виправи, але виїхав в Угорщину на слу-жбу, не дочекавшись весілля; видаючи сестру заміж, Василь не зміг знай-ти цю суму, тому відступив подружжю на час до сплати боргу 20 служб отчизних непохожих людей на повних дворищах у маєтку Матвіївці⁷. На-прикінці 1591 р. Марина Петрівна квітувала разом із чоловіком Семена Петровича за сплату посагу й виправи з належної йому частини родових володінь⁸; 1598 р. разом із двома іншими Денисківнами позивала шляхти-ча Івана Телецького за посаг і виправу з придбаного ним села Оношківці, що сиділо на ґрунтах маєтку Берег⁹; 1600 р. отримала разом із сестрами декрет трибуналу в справі з племінником Петром Семеновичем із наказом останньому присягнути, що батько повіддавав своїм сестрам належні їм посаги й виправи¹⁰, а влітку наступного року разом із чоловіком чекала в Кременці на його виконання¹¹.

Маруша Петрівна 1590 р. квітувала разом зі своїм чоловіком Матеем Влостиборським брата Семена за посаг і виправу¹², 1598 р. позивала разом

---

¹ Там само, ф. 91, спр. 179.V.3, арк. 1140.

² У позовному листі віленського воєводи Миколая Радивиля луцькому повітнику Олексію Козинському зазначено, що 4. 05. 1559, на свято Вознесіння, коли родина Денисків поїхала в село Матвіївці на похорон батька, він напав на села Берег і Стов-пець (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 179.V.2, арк. 1140).

³ Там само.

⁴ Там само, спр. 197.IV.2, арк. 247 зв.

⁵ 1562 р. її знайшов тут урядовий виж (там само, спр. 222.V.3, арк. 64–65).

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 15, арк. 47–47 зв. Дата листа втрачена.

⁷ Там само.

⁸ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 18–19 зв. (3. 12. 1591).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 227.V.3, арк. 115–115 зв.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 149–150 (24. 08. 1600).

¹¹ Там само (4–5. 08. 1601).

¹² Там само, кн. 8, арк. 19 зв.–20 (5. 06. 159).

із сестрами Телецького, 1600 р. отримала з ними зазначений вище декрет і влітку наступного року очікувала з чоловіком на його виконання¹.

Раїна Петрівна 1590 р. квітнула зі своїм чоловіком Себастьяном Кавецьким брата Семена за посаг і виправу², 1598 р. позивала Телецького, 1600 р. отримала декрет трибуналу в справі з племінником Петром, а наступного року чекала в Кременці разом із чоловіком на його виконання³.

Іван Петрович згаданий 1569 р. в скарзі Мартина Ясениницького та його жінки Катерини, удови брата Петра, про захоплення його слугами й підданими із сіл Комарівка й Вітятин сіножатею у їхньому маєтку Берез⁴.

Василь Петрович 1571 р. служив віленському воєводі Миколаю Радивилу⁵, 1572 р. скаржився в Кременці від себе й від брата Семена на вдову Петра Семашка, що начебто з невідомих причин держала належні їм Чорторії і Панівці⁶, 1574 р. видав Семену Петровичу зобов'язання відбутися зі спільного маєтку «почтом зуполным» дві земські служби, оскільки той їздив за нього на військову службу до Москви, на яку затратив чимало коштів⁷, і вніс в актову книгу дільчий лист⁸, на початку 1577 р. видав службенику князя Олександра Вишневецького пану Яроцькому Григоровичу Нападівському лист із зобов'язанням відбудувати із села Стовпець, яке заставив за 350 кіп грошів, земську службу⁹, а весною наступного року контрагент угоди мав справу вже з його братом Семеном¹⁰.

Семен / Шимон Петрович 1565 р. виставив на війну з Московією 5 вершників¹¹, 1569 р. навідався в Кременець¹², 1571 р. служив в Угорщині¹³, наприкінці 1580 р. став луцьким ключником¹⁴, а 1582 р. зайняв уряд житомирського старости¹⁵.

Під час поділу 1574 р. родових володінь Семен Петрович отримав двір і село Піщатинці, половину села Матвіївці та «воленських матвіївських

¹ Див. вище.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 6 зв.–8 зв. (3. 10. 1590).

³ Див. вище.

⁴ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 14, арк. 32–32 зв.

⁵ Там само, кн. 15, арк. 47–47 зв.

⁶ Там само, оп. 1, кн. 267, арк. 89 (1. 07. 1572).

⁷ Там само, кн. 17, арк. 69–70 (3. 03. 1574).

⁸ Там само, арк. 68–68 зв. (24. 07. 1574; запис зберігся фрагментарно).

⁹ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 28 зв.–30 зв. (6. 01. 1577).

¹⁰ Там само, арк. 28 зв. (29. 05. 1578).

¹¹ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 422.

¹² ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 14, арк. 4 зв. (2. 05. 1569).

¹³ Там само, кн. 15, арк. 47–47 зв.

¹⁴ Urzędniczy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zesz. 5. – S. 78, nr 260 (3. 12. 1580).

¹⁵ Ibid. – Т. 3, zesz. 4. – S. 139, nr 1025.

людей»¹. 1583 р. він поділив із племінником Григорієм Петровичем спадщину брата Василя². З квітків сестер про сплату посагу й виправи, датованих 1590—1591-м роками, відомо, що його володіння склалися із сіл Матвіївці, Піщатинці й Гридківці та двору в місті Кременці³. У Київській землі 1588 р., уже під час старостування в Житомирі, у зем'ян Василя й Федора Слашевських пан Дениско придбав городище Бернавка⁴.

Спочатку дружиною Семена Петровича була Дорота Фронцківна Фальчевська з відомої шляхетської родини з оточення королеви Бони: її дядько Юрій був луцьким біскупом (1536—1549), дядько Станіслав старостував у Кременці (1539—1544), батько займав уряд ковельського старости (1554—1564), брат Петро за гетьманування Романа Сангушка служив литовським польним писарем⁵. Уперше вона згадана в листі Василя Дениска 1574 р.⁶ У червні 1579 р. подружжя судилося за маєток Собіхлібці, що становив спадщину згаданого вище біскупа⁷.

Наступною жінкою стала Гальшка Сенютянка, дочка кременецького войського Федора Сенюти-Ляховецького, заможного зем'янина, з яким Семена Петровича зв'язувало тривале приятелювання (1574 р. пан Сенюта ділив між Денисками маєтки⁸, а майбутній зять допомагав йому розправитися зі своїм швагром Степаном Боговитином⁹). 1594 р. Шимон Дениско-Матвіївський отримав від тестя лист на 3000 польських золотих на селі Войнигів¹⁰ і квітнував його за посаг на цю суму¹¹. Через рік Сенютина вдова Катерина доставила пасербиці й зятю в замок у селі Матвіївці вказані гроші й звільнила Войнигів від боргу¹², а через кілька місяців пан староста позичив мачусі дружини 592 копи грошів і в цій сумі взяв у неї село Сивки¹³. На цьому записі прижиттєві згадки про нього обриваються¹⁴.

У першому шлюбі Шимон Дениско залишив сина Петра, а в другому не мав дітей.

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 68–68 зв.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 197.IV.2, арк. 119а зв., 247 зв. (нотатки про дільчий лист, 6. 06. 1583 внесений в актову книгу, у сумаріях паперів).

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 6 зв.–8 зв., 18–19 зв., 19 зв.–20.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 220.V.3, арк. 9–10 (23. 02. 1588).

⁵ *Pocieczka W. Chwalczewski Franciszek...* – S. 479.

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 70–70 зв., 73 (24. 07. 1574).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 284.

⁸ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 68–68 зв.

⁹ АВАК. – Т. 2. – С. 229.

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 229.V.3, арк. 62–63 зв. (1. 05. 1594).

¹¹ *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6345, арк. 67–68 (1. 05. 1594).

¹² *Там само*, ф. 91, спр. 221.V.3, арк. 22 (1. 05. 1595, Матвіївці).

¹³ *Там само*, спр. 229.V.3, арк. 73–74 (16. 10. 1595, Ляхівці).

¹⁴ Повідомлення, за яким Дениско загинув 1596 р. в сутичці з козаками (*Трипольський Н. Н. Исторические сведения...* – С. 65), дуже сумнівне.

Петро Шимонович 1596 р. відступив удові батька згадану вище суму грошей на селі Сивки¹ й зобов'язався на свято Михайла наступного року за новим календарем віддати перед гродським урядом 4250 польських золотих, у разі несплати яких борг подвоювався й вона в'їжджала в замок і село Матвіївці², а мачуха відступила йому рухомі речі, «доживоття» й усі гроші, записані їй чоловіком на маєтках Матвіївці, Піщатинці й Гридківці³.

Дружиною Петра Дениска на Матвіївцях була дочка луцького підкоморія Катерина Миколаївна Харленська. Уперше вона постає поряд із ним у листі 1608 р. про заставу Яну Білецькому села Гридківці⁴. 1617 р. Петро Шимонович записав дружині на своїх володіннях у Кременецькому повіті — замку й селі Матвіївці, селі Волиця при селі Матвіївці та селах Піщатинці й Гридківці — 16 000 польських золотих⁵, а також забезпечив їй на цих маєтках «доживоття»⁶. Катерина з Харленжа гарантувала чоловіку, у свою чергу, у разі смерті раніше від нього «доживоття» на записаних їй шістнадцяти тисячах золотих з умовою, щоб після його смерті спадкоємці дали її братам — луцькому підкоморію Яну та обозному королевича Владислава Криштофу — або їхнім нащадкам по 4000 золотих⁷. Залишившись удовою, весною 1620 р. пані Катерина Денискова скаржилася в Кременці, що спадкоємець покійного чоловіка Олександр Григорович Дениско незаконно захопив його маєтки, на яких вона мала «доживоття», та двір у місті Кременці⁸.

Петро Петрович потрапляє в поле нашого зору 1559 р. у зв'язку з наїздом на Березу і Стівпець шляхтича Олексія Козинського⁹, а останню прижиттєву згадку про нього містить лист Богдани з Денисків Кунівської 1566 р. своєму зятю, де він значиться як свідок¹⁰. Дружиною пана Дениска була Катерина Федорівна Гораїн, зем'янка віленського воєводи Миколая Радивиля. 1562 р. він гарантував їй за посаг і виправу на 500 кіп грошів на маєтках, які мав поділити ще з братами, належну суму віна й привівку¹¹. 1569 р. Катерина Федорівна була вже замужем за Мартином Ясениницьким¹². У шлюбі з Гораїнівною з'явився син Григорій.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 229.V.3, арк. 77–77 зв. (10. 09. 1596).

² Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6345, арк. 9–10.

³ Там само, арк. 5–6.

⁴ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 16, арк. 47–51 (2. 03. 1608).

⁵ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 26, арк. 108–110 (7. 07. 1617).

⁶ Там само, арк. 112–114 зв.

⁷ Там само, арк. 110–111 зв.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.П.3, с. 2 (9. 05. 1620).

⁹ Там само, спр. 179.V.2, арк. 1140 (4. 05. 1559).

¹⁰ Там само, спр. 228.V.3, арк. 54 (13. 02. 1566).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 67–68 зв. (6. 07. 1562).

¹² Там само, кн. 14, арк. 32–32 зв.

Григорій Петрович, уперше згаданий 1574 р. в скарзі вітчима й матері на батькових братів Семена й Василя за наїзд на село Берег¹, тривалий час входив в оточення кременецьких старостів Януша і його сина Криштофа Збаразьких, оскільки десь наприкінці 1599-го або на початку наступного року став кременецьким гродським суддею² і протримався на цьому уряді аж до загибелі 2 березня 1614 р. За словами дітей, слуги Михайла Вишневецького перестріли його тоді по дорозі з Кременця додому під селом Сапанів і завдали дев'ять вогнепальних ран, «вымаваючи єму тыми словы: «Вєдай [...], якь на княжат Вишневецких баницие отримивают». Удова судилася в Кременці та в Любліні, але через смерть кривдника не змогла довести справу до кінця. Відновивши її, діти отримали пізніше вирок, за яким на дітей і вдову Вишневецького заочно накладався штраф розміром 3000 гривень і 3760 золотих³.

Під час переділу 1583 р. з батьковим братом Семеном родових володінь⁴ Григорій Петрович отримав село Берег із присілками Стовпець, Комарівка й Оношківці, але зберегти ці маєтки не зміг. Стовпець і Комарівку в нього придбав материн брат Богущ Федорович Гораїн (перше з поселень 1585 р.⁵, друге постає як його маєток у середині 1597 р.⁶), а Оношківці 1597 р. купив Іван Телецький⁷. З надбань пана Дениска відома тільки невеличка частина села Минківці, придбана 1608 р. за 500 золотих у Вавринця Вихорського⁸.

Дружиною Григорія Петровича була Гальшка Войтехівна Речицька. Уперше вона постає в цій ролі 1595 р.⁹ Через два роки на випадок смерті він гарантував їй на маєтку Берег 5000 золотих¹⁰. Овдовівши, пані Денискова вийшла заміж за шляхтича Кременецького повіту Матвія Жабокрицького, разом з яким фігурує в різних судових справах 1617—1618 рр.¹¹

З дітей подружжя відомі син Олександр та дочки Ядвіга, Марина / Марета, Гальшка / Гелжбета, Зофія і Ганна.

¹ Там само, кн. 17, арк. 65 зв.–66 (24. 07. 1574).

² 2. 07. 1599 фігурує ще без титулу (там само, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 161), а 26. 04. 1600 підписує вже витяг із гродської книги (там само, арк. 274).

³ Там само, кн. 29, арк. 58–59 зв. (15. 11. 1619).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 197.IV.2, арк. 119а зв., 247 зв.

⁵ Там само, арк. 119а зв. (20. 06. 1585), 133 (межовий лист, 22. 06. 1585).

⁶ 5. 07. 1597 Гораїн видає в Кременці лист, де зазначає, що придбав це поселення, «посажоное з давных часов на кгрунте» маєтку Берег, у пана Дениска, та окреслює його межі (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 10, арк. 43 зв.–45 зв.).

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 72–73 (5. 07. 1597; витяг з актової книги із записом листа).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 148 зв.–150 (13. 11. 1608).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 220.V.3, арк. 11–12 (12. 09. 1595).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 24, арк. 541–543 зв. (25. 07. 1597, Люблін).

¹¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.II.3, с. 1–2.

Ядвіга Григорівна восени 1596 р. фігурує при матері в позові зем'ян Минківських¹, 1616 р. разом зі своїм чоловіком Войтехом Ободзинським бере участь у судовій справі родини з Яцьком Андрузьким² та правується з матір'ю і братом за призначену батьком тисячу золотих посагу або виділення відповідної частини маєтку Берег³, а через рік разом із чоловіком бере в Олександра Григоровича за 6500 золотих на три роки село Берег і частину села Минківці⁴. 9 липня 1618 р. мати отримала декрет трибуналу про сплату сином 5500 золотих і 21 серпня вступила в цій сумі в Берег, а наступного дня передала свої права Ядвізі та її чоловікові⁵. Далі Ободзинські позбирали посагові суми, які брат мав сплатити сестрам⁶. Опинившись у борговій ямі, 1621 р. Олександр Григорович продав сестрі й швагрю село Берег і частину села Минківці⁷, і вони вступили в ці надбання⁸. У середині 1628 р. Ядвіги не було вже серед живих, оскільки в отриманій матір'ю евазії родини Петра Шимоновича Дениска-Матвіївського від його спадщини фігурують її діти Самуель, Єрем'яш та Ганна Ободзинські⁹. Пізніше чоловік відступив Берег «правомъ вѣчное даровизны, никгды неотзовъным и неоткупнымъ», Павлу-Криштофу Сенюті на Ляхівцях¹⁰.

Марина / Марета Григорівна вперше постає восени 1596 р. в позові Минківських¹¹. Під час згаданої вище справи 1616 р. з Андрузьким вона була вже замужем за Яном Грабським¹². На початку 1620 р. Марета і Ян Грабські передали Ободзинським свої права на 200 золотих посагової суми¹³, а невдовзі кременецькі францисканці квітували пані Грабську, очевидно, уже вдову, за записані чоловіком на їхній костел 130 золотих¹⁴. 1628 р. Марина Григорівна фігурує вже як пані Янова Загурська¹⁵. 1647 р. Ганна з Денисків Телецька судилася з удовою і сином брата Олександра

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 784.

² Там само, кн. 23, арк. 141–142 (24. 02. 1616).

³ Там само, кн. 24, арк. 289 зв.–292 (19. 11. 1616).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 71.П.3, с. 1–2 (8. 11. 1617).

⁵ Там само.

⁶ 16 11. 1618 право на 200 золотих посагу родині Ободзинських передали Гальшка й Олександр Римінські, 30. 01. 1619 – Ганна й Андрій Телецькі, 18. 02. 1620 – Марета і Ян Грабські, 20. 05. (?) 1620 – Зофія і Ждан Боровицькі (там само).

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 31, арк. 148а–148б зв. (8. 01. 1621).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 71.П.3, с. 2 (11. 01. 1621).

⁹ Там само, с. 29 (14. 06. 1628).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 44, арк. 31 зв.–33 зв. 1638 р. Олександр Григорович Дениско відкупив у Сенют село Берег (див. далі).

¹¹ Там само, кн. 9, арк. 784.

¹² Там само, кн. 23, арк. 141–142.

¹³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 71.П.3, с. 2 (18. 02. 1620).

¹⁴ Там само (3. 04. 1620).

¹⁵ Там само, с. 29.

та сестрою Зофією і її чоловіком за те, що у зв'язку зі смертю сестри Марини в домі Боровицьких в Острозі 30 жовтня минулого вони приїхали до міста Янполя й забрали там усе майно й узяли під опіку нащадка покійної Адама Загурського, віддаливши її від усього цього¹.

Гальшка / Гелжбета Григорівна, уперше згадана 1596 р. в позові Минківських², під час розгляду 1616 р. справи родини з Андрузьким ще незаміжня³, восени 1618 р. спільно зі своїм чоловіком Олександром Римінським укладає з братом Олександром угоду, за якою той сплатив їм 200 золотих і вони влила йому своє право на частину в маєтку Берез⁴, а восени 1645 р. разом із другим чоловіком Криштофом Михаловським протестує в Кременецькому земському суді проти Стефана Тишкевича за порушення умов надання їм в оренду містечка Шепетин⁵.

Зофія Григорівна під час справи родини 1616 р. з Яцьком Андрузьким, у зв'язку з якою вперше потрапляє в поле нашого зору, ще незаміжня⁶, а під час справи 1619 р. з князями Вишневецькими була вже за луцьким повітником Жданом Боровицьким⁷. Із згаданої вище скарги сестри Ганни, яка містить останню прижиттєву згадку про неї, відомо, що жила з чоловіком в Острозі⁸.

Ганна Григорівна, наймолодша, очевидно, з Денисківен, під час справи 1616 р. з Андрузьким ще незаміжня⁹, а під час справи 1619 р. з Вишневецькими була вже за Андрієм Телецьким¹⁰. Остання прижиттєва згадка, зумовлена ініційованою нею справою за спадщину сестри Марини, датована початком весни 1647 р.¹¹

Олександр Григорович, відповідаючи восени 1616 р. на позов сестри Ядвіги за посаг, доводив, що неповнолітній ще й не держить маєтку¹², а під час розгляду влітку наступного року справи з матір'ю за папери на батькову спадщину на заяву її адвоката, начебто неповнолітній і не може діяти без опікунів, відповідав, що йому «лет осмнадцеть минуло»¹³.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 48а, арк. 123–125.

² Там само, кн. 9, арк. 784.

³ Там само, кн. 23, арк. 141–142 (24. 02. 1616).

⁴ Там само, кн. 28, арк. 44–45 (15. 11. 1618).

⁵ Там само, кн. 47, арк. 14–14 зв. (14. 11. 1645).

⁶ Там само, кн. 23, арк. 141–142 (24. 02. 1616).

⁷ Там само, кн. 29, арк. 58–59 зв. (15. 11. 1619).

⁸ Там само, кн. 48а, арк. 123–125 (4. 03. 1647).

⁹ Там само, кн. 23, арк. 141–142 (24. 02. 1616).

¹⁰ Там само, кн. 29, арк. 58–59 зв. (15. 11. 1619).

¹¹ Там само, кн. 48а, арк. 123–125 (4. 03. 1647).

¹² Там само, кн. 24, арк. 289 зв.–292 (19. 11. 1616).

¹³ Там само, кн. 26, арк. 27в–28 (6. 07. 1617). Мотивуючи свої претензії до матері,

Успадковані після батька село Берег і частину села Минківці 1621 р. Олександр Григорович відступив на вічність сестрі Ядвізі та її чоловікові¹, а села Матвіївці, Піщатинці, Гридківці й Волиця, які залишилися йому після двоюрідного дядька Петра², 1627 р. начебто продав за 7500 золотих другому чоловікові його вдови Миколаю Лосятинському³. За відмову внести лист в актові книги Кременецький земський суд засудив його на баніцію, але 1631 р. трибунал визнав, що угода укладена з порушенням «прав и звычайев вольнских», і обмежився відшкодуванням збитків покупця⁴. Наступного року пан Дениско продав усі поселення Раїні Ярмолинській⁵. Утративши родові володіння, деякий час він проживав із родиною в чужих маєтках⁶. Тим часом Берег перейшов від родини Ободзинських до Павла-Криштофа Сенюти на Ляхівцях⁷, а після смерті того залишився його племіннику Петру Сенюти на Ляхівцях і 1638 р. спільно з дружиною Олександр Григорович відкупив свою отчину⁸. На початку 1644 р. пан Дениско отримав ще від швагра Андрія і сестри Ганни Телецьких якийсь квит⁹, а через рік його жінка вступила вже в село Берег на правах «доживоття»¹⁰.

Дружиною Олександра Григоровича була Богумила Лясотянка. Уперше вона фігурує в цій ролі в листі 1621 р. про продаж села Берег¹¹. На початку 1651 р. пані Денискова держала ще цей маєток¹². Подружжя мало синів Самуеля, Петра і Яна, найстарший з яких під час постригу в ченці отримав ім'я Олександр, та дочок Леонору, Фаустину, Марину й Клоринду. Судячи з імен дочок, принаймні три з них батьки хрестили в костелі.

Олександр Дениско пояснював у суді, що не турбував би її, якби вона не вийшла заміж; «лечь видачи, же она юж мужови своєму прихилнейшаа, нижли власнымъ деткамъ своимъ, бо не тылко ему, але и сестрамъ его ничего не даеть и ѿ выправу ани ѿ выхованью их не мыслит, а наветь не тылко, жебы сукнею такою дати поводи мела, але наветь и ворота перед нимъ замыкаеть, а гроши готовые по небожчику ѿтцу поводовымъ на непотребные беседы и строе себе и тому малжонькови своему потратила».

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 31, арк. 148а–148б зв. (8. 01. 1621).

² 9. 05. 1620 вдова Петра Дениска скаржилася, що спадкоємець чоловіка захопив її «доживоття» та двір у Кременці (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.ІІ.3, с. 2).

³ Там само, с. 29 (23. 10. 1627). Замість грошей мав отримати частину села Лосятин.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 39, арк. 444 зв.–445 (17. 11. 1631).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 71.ІІ.3, с. 29 (8. 03. 1632).

⁶ 20. 08. 1632 князь Юрій Жаславський зізнав, що позичив у Дениска 8000 золотих і в цій сумі заставив у Новожаславській волості містечко Закриниче й село Голодки (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 87–89 зв.).

⁷ Там само, кн. 44, арк. 31 зв.–33 зв.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.ІІ.3, с. 3 (купівля 15. 04, а вступ 23. 05. 1538).

⁹ Там само (3. 02. 1644).

¹⁰ Там само (16. 02. 1645).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 31, арк. 148а–148б зв. (8. 01. 1621).

¹² ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 44 зв.

Мокосії-Дениски з Матвієвець

Самуель Олександрович / отець Олександр потрапляє в поле нашого зору 1642 р. як *чернець Дерманського монастиря Олександр*¹. У тестаменті Олександрі з Дедеркал Турської-Туржанської 1646 р. він фігурує як *Олександр Мокосій-Дениско з Матвієвець, ігумен монастиря св. Василя Великого гiта граєсі в селі Валево, якому вона заповідає на маєтках Валево й Баймаки 36 000 польських золотих*². У лютому 1647 р. *Олександр Мокосій-Дениско з Матвієвець, печерський ієромонах та адміністратор Луцького й Острозького єпископства*, підписав від Кременецького повіту акт православного синоду про вибори митрополита³. 4 березня 1647 р. в згаданій вище справі Ганні з Денисків Телецької з родиною за спадщину сестри Марини одним із відповідачів фігурує *син Богумили Лясотянки велебний отець Самуель Дениско*⁴, тотожний, очевидно, ченцю Олександрю. Восени 1647 р. *Богумила Лясотянка та її син отець Олександр Мокосій-Дениско з Матвієвець, адміністратор Луцького й Острозького єпископства*, від себе та від неповнолітніх ще дітей пані Денискової Петра, Яна, Леонори, Фаустини, Марини й Клоринди видали лист, за яким відступають шляхтичу Андрію Новицькому і його дружині Ганні з Желіславських свої права на орендовані містечко Закриниче й село Голодки, оскільки ті сплатили їм 8000 золотих давнього боргу князя Жаславського⁵.

30 червня 1649 р. луцький плебан Матей Поплавський оскаржив ігумена Луцького Хрестовоздвиженського братського монастиря Мелентія Мокосія-Дениска, якого *заміщав Олександр Мокосій-Дениско*, і ченців у тому, що з намови їх козаки пограбували під час свого наступу 1648 р. на Луцьк костел св. Якуба й належну йому частину села Німецьке⁶. 30 жовтня 1649 р. згаданий священник протестував проти *Олександра Мокосія-Дениска як ігумена того самого чернечого осередку та його братії за захоплення «подчас козацкое реbellии и хлопских бунтов» 1648 р. та «подчас татарское инькурсьи» в серпні 1649 р. збіжжя в селі Німецьке й побиття підданих*⁷.

Незабаром Дениско очолив також Овруцький, Милецький і Жидичинський монастирі. 23 листопада 1649 р. від імені *овруцького архімандрита, луцького братського і милецького ігумена Олександра Мокосія-Дениска*

¹ Фотинский О. Очерки по истории быта ... – Приложения. – С. 50 (26. 10. 1642).

² Сендульский А. Краткие исторические сведения... – С. 87 (30. 01. 1646).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 346.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 48а, арк. 123–125.

⁵ Там само, кн. 49, арк. 87–89 зв. (24. 11. 1647, Кременець).

⁶ Національно-визвольна війна... – С. 74. За даними Сергія Горіна, 10. 03. 1649 отець Дениско фігурує вже як ігумен Луцького братського монастиря (*Горін С. Монастирі...* – С. 235).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 3, т. 4. – С. 356–359; Національно-визвольна війна... – С. 88–89.

в луцьку гродську книгу внесли протестацію про втрату ним «подь чась експедиции козацькое под Збаражомъ и Зборовомъ» власних і церковних документів, що були замуrowані в монастирі й погнили¹. 12 січня 1650 р., в останній день сейму, скликаного для затвердження Зборівського договору, король Ян-Казимир видав грамоту, в якій гарантував православним підданам повернення жидичинської архімандрії². Тим самим днем датований також привілей на неї *овруцькому архімандриту Олександру Мокосію-Дениску*³, а овруцьку архімандрію наступного дня отримав пінський ігумен Макарій Токаревський⁴. 20 січня монарх направив володимирському земському писарю Юрію Гораїну, волинському стольнику Самуелю Долмату-Ісайковському та Петру Гулевичу лист із дорученням допомогти овруцькому архімандриту Олександру Мокосію-Дениску вступити в архімандрію Жидичинського монастиря⁵. 4 лютого новопризначений архімандрит вніс королівський лист у луцьку гродську книгу⁶ і зайняв наданий йому «духовний хліб». 7 травня від імені архімандрита Олександра Мокосія-Дениска та капітулу Жидичинського василіанського монастиря в гродські книги внесли протестацію проти ротмістра Станіслава Гурського й поручика Яна Шашевського та очолюваної ними корогви, яка, зупинившись у жовтні 1649 р. в Луцьку на зимівлю, завдала збитків монастирським селам Жидичин, Клепачів і Сапогів, насильно стягаючи стації та мордуючи підданих і примушуючи їх до різних робіт⁷.

Католицьке й унійне духовенство вороже зустріло вимушені поступки верхівки Речі Посполитої православному населенню. 31 січня 1550 р. папський нунцій опротестував усі ухвали сейму на його користь⁸. 5 лютого ігумен Жировицького монастиря й адміністратор жидичинської архімандрії Натанаель Лозовицький оскаржив *овруцького й жидичинського архімандрита Олександра Мокосія-Дениска* від себе та від унійного київського митрополита Антонія Селяви в Луцькому гродському уряді за вступ у надану йому жидичинської архімандрію без королівських комісарів⁹. 22 квітня возний уніс у гродську книгу реляцію про вручення колишньому й нинішньому ігуменам Мелентію й Олександру Мокосіям-Денискам та ченцям Луцького братського монастиря при церкві Воздвиження хреста позовів за скаргою луцького каноніка Матея Поплавського за привласнення

¹ Національно-визвольна війна... – С. 92.

² Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 372; *Беднов В. А.* Православная церковь... – С. 248.

³ Національно-визвольна війна... – С. 107.

⁴ *Там само.* – С. 121.

⁵ *Там само.* – С. 107.

⁶ *Там само.* – С. 107.

⁷ *Там само.* – С. 148.

⁸ *Беднов В. А.* Православная церковь... – С. 250.

⁹ Національно-визвольна війна... – С. 108.

речей, закопаних під час козацького повстання 1648 р. в костелі св. Якуба, і захоплення в селі Німецьке деревини, збіжжя й худоби¹.

30 травня 1650 р. *жидичинський і овруцький архіандрит та луцький ігумен отець Олександр Дениско* зізнав у Кременці в гродському уряді лист про позику в Богуслава Горайна тисячі золотих². 7 листопада сеймик Волинського воєводства включив в інструкцію послам на сейм вимогу повернути архіандриту Жидичинського монастиря належний цьому чернечому осередку маєток Торокани та деякі церковні речі, вивезені Лозовецьким у Литву, і зберегти за ним овруцьку архіандрію³. 27 березня наступного року ігуменом Луцького братського монастиря був уже Антоній Адамовський⁴. 9 травня управитель Кременецької унійної дієцезії Флавіан Дубницький протестував проти захоплення *Олександром Мокосієм-Дениском, теперішнім жидичинським і овруцьким архіандритом*, у жовтні 1648 р. в місті Кременці уніатських церков і навернення їх на православ'я, а також проти різних утисків уніатів⁵.

Невдала для козацького війська літня кампанія 1651 р. зумовила новий наступ на права православних. Шоста стаття Білоцерківського договору проголошувала: «Грецька релігія, яку сповідує Військо його королівської милості Запорозьке, кафедри, церкви, монастирі та Київський колегіум згідно з давніми правами повинні бути збережені при давніх вольностях. Якби хто випросив собі щось під час цієї заворухи із церковних маєтків чи під кимось із духовенства, то це не може мати ніякої сили»⁶. Це означало, що отець Олександр Мокосій-Дениско втрачав свою недавно отриману від короля духовну посаду. У зв'язку з цим 16 грудня 1651 р. сеймик воєводства включив в інструкцію послам на сейм, що відкривався у Варшаві 26 січня наступного року, вимогу зберегти за ним жидичинську архіандрію й віддати назад овруцьку з належними до неї маєтками, а також повернути до першої з них село Торокани⁷.

Хоча через зрив сейму Білоцерківський договір із зацитованою вище статтею не затвердили, король Ян-Казимир направив луцьким канонікам і комісарам лист про повернення жидичинської архіандрії колишньому унійному адміністратору Натанайлу Лозовицькому, в якого Олександр Дениско відібрав її, як зазначено в посланні, коли «через криваве замішання, козацькі реbelie дійшло до того, що грецька релігія, яка була в єдності з римським костелом, мусила терпіти гвалт і зносити у своїх правах такі великі

¹ Там само. – С. 144.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.П.3, с. 3.

³ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 389.

⁴ Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 127.

⁵ Національно-визвольна війна... – С. 214.

⁶ Памятники... – Т. 2, отд. 3. – С. 600.

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 398–399.

беззаконня, що навіть мусила протиправно уступати дизунітам церкви й духовні маєтності»¹. 2 травня 1652 р. лист уписали в гродську книгу, а наступного дня королівські комісари спробували ввести Лозовицького в Жидичинський монастир, та отець Олександр звелів розкидати перед ними міст, а коли ті під'їхали іншою дорогою, наказав стріляти з вогнепальної зброї². 6 травня 1652 р. з огляду на потребу в коштах для реставрації церкви й монастиря, надзвичайно зруйнованих унаслідок козацької сваволі неприятелем святого Хреста, архімандрит Олександр Мокосій-Дениско і капітул Жидичинського монастиря віддали Павлу Пугалі-Гутковському та його дружині Зофії Гурківні в трирічну оренду за 2100 польських золотих монастирське село Клепачів, а 11 травня виданий ними лист внесли в луцьку гродську книгу³. Це остання прижиттєва згадка про отця Олександра. Десь на початку літа 1652 р. він помер у Жидичині від «повітря морового, которым тот манастыр заражоный был»⁴.

Згаданий вище плебан Поплавський довів спір з Олександром і Мелентієм Мокосіями-Денисками як ігуменами Луцького братського монастиря за пограбування під час «козацької ребелії» 1648 р. костелу св. Якуба в Луцьку до трибуналу й оголошення обом інфамії, та спадкоємці покійного жидичинського архімандрита домоглися перегляду справи й на початку 1653 р. внесли в луцьку гродську книгу лист про скасування вироку⁵.

Петро Олександрович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку зі згаданим вище листом родини 1647 р. про відмову від прав на містечко Закриниче й село Голодки, де фігурує як неповнолітній. Після смерті старшого брата він їздив у Жидичинський монастир і з дозволу намісника позабирав там його речі, а невдовзі помер, «повітром заражоный»⁶.

Ян Олександрович у першій згадці — у листі 1647 р. про відмову від прав на Закриниче й Голодки — ще неповнолітній, а восени 1654 р. позивав уже разом із сестрами Маріанною і Фаустиною шляхтянку Ганну Сосновську⁷. 19 липня 1668 р. елекційний сеймик обрав пана Дениска одним із кандидатів на уряд кременецького земського підсудка, а 25 липня він отримав від монарха призначення⁸. 15 червня 1576 р. шляхта висунула його

¹ Національно-визвольна війна... – С. 255. Дата листа невідома.

² [Малевиц А.] Древняя Жидичинская архимандрия... – С. 244–246.

³ Національно-визвольна війна... – С. 256.

⁴ Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 129.

⁵ Національно-визвольна війна... – С. 266(27. 01. 1653). Укладачі збірника пишуть про Денисків як про жидичинських архімандритів, та з наведених вище даних випливає, що тут ідеться про ігуменів Луцького братського монастиря.

⁶ Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 129.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.П.3, с. 251 (15. 10. 1654).

⁸ Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 5. – S. 55, nr 99.

кандидатом на земського суддю, а 20 червня король видав уже номінаційний лист¹. 1677 р. пан суддя поставив свій підпис під актом про вибори старшого братчика православного Луцького братства². Остання згадка про цього репрезентанта роду датована 26 серпня 1677 р.³ Успадковану після батьків частину села Минківці 1667 р. Ян Олександрович продав Григорію Сенницькому⁴, залишивши нащадкам тільки село Берег.

Леонора Олександрівна згадана в листі 1647 р. про відмову від прав на Закриниче й Голодки, на час складання якого була неповнолітньою.

Фаустина Олександрівна, крім згадки в листі 1647 р., на час появи якого теж неповнолітня, фігурує в позові 1654 р., де значиться як пані Ігнатовська⁵.

Марина / Маріанна Олександрівна, уперше згадана 1647 р. в листі про відмову від маєтків Закриниче й Голодки⁶, весною 1653 р. у зв'язку з виходом за Яна Чеконського заміж зізнала в Луцькому гродському уряді відмову від претензій на спадщину батьків⁷, а восени 1654 р. позивала разом із братом Яном та сестрою Фаустиною шляхтянку Ганну Сосновську⁸.

Клоринда Олександрівна після згадки в листі 1547 р. про відмову від прав на Закриниче й Голодки зникає з поля нашого зору.

* * *

Дениски становили одне з відгалужень Мукосійовичів — кровноспорідненої боярської спільноти з околиць Теревовлі, коріння якої виходить із тюркського середовища Золотої Орди. Започаткував цей рід пан Дениско Мукосійович, який у 1430-х роках перебрався з Поділля на Волинь. До середини XVII ст. в ньому змінилося вісім поколінь, які у відомих нам історичних джерелах представляють 33 особи.

В умовах боротьби за владу, що точилася у Великому князівстві Литовському після смерті Вітовта, засновник роду зумів проникнути в суспільну верхівку нової батьківщини й зібрати тут чималі володіння, але наступні покоління втратили здобуті ним позиції. Зусилля, спрямовані на те, щоб повернутися хоча б на регіональний рівень владної еліти, яких із кінця XVI ст. докладали Семен Петрович та його племінник Григорій Петрович Дениски-Матвіївські, мали тимчасовий ефект.

---

¹ *Ibid.* – S. 57, nr 116.

² Довга Л. М. К истории волынской портретной живописи... – С. 225.

³ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 57, nr 116.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 197.IV.2, арк. 247 зв.

⁵ *Там само*, спр. 71.II.3, с. 251.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 87–89 зв.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.II.3, с. 3 (8. 04. 1653).

⁸ *Там само*, с. 251 (15. 10. 1654).

Через руки Дениска Мукосійовича та його нащадків пройшло 51 поселення — 4 в Білорусі, 5 на Київщині і 42 на Волині (36 у Кременецькому й 6 у Луцькому повітах). Значна частина маєтків походила з вислуг, кілька були набуті шляхом обміну, а решта виникли в результаті залюднення ґрунтів (купівлею придбали тільки частину одного села, а маєтків, набутих завдяки матримоніальним зв'язкам, зовсім немає). Унаслідок поділів, переходів по жіночій лінії (через відсутність у деяких представників роду нащадків чоловічої статі) у чужі руки та розпродажу на середину XVII ст. в руках Денисків-Матвіївських залишилося тільки село Берез, і те становило частину однойменного з ним первісного маєтку.

---

2. РІД БОГОВИТИНІВ: ГЕНЕАЛОГІЯ І МАЄТКИ

Винесений у заголовок українсько-білоруський шляхетський рід започаткував пан Боговитин, руський вельможа Великого князівства Литовського, який жив у першій половині XV ст.

Засновник роду був відомий під особистим ім'ям, його діти користувалися також патронімом, а внуки, уживаючи той самий патронім у родовому відмінку, надали йому характеру прізвища. З часом суфікс *-овича* відпав і родова назва стала співзвучною з ім'ям предка. Розділившись у XVI ст. на кілька гілок, Боговитини почали доповнювати спільне прізвище відносними прикметниками *Шумбарський*, *Шумський* і *Кутенський*, утвореними від назв їхніх гнізд на Волині. Крім того, з кінця XVI ст. репрезентанти кожного з цих відгалужень час від часу додавали ще компонент, похідний від назви підляського маєтку Козеради (у формах *Козерадський* та з *Козерад*).

Боговитини простежуються до середини XVII ст. Рано зійшовши з історичної арени, тривалий час вони залишалися за межами поля зору вчених — донедавна можна було віднайти хіба що скупі генеалогічні довідки та принагідні згадки в дослідженнях руських земель Великого князівства Литовського чи Речі Посполитої. Останнім часом історик із Мінська виступив зі статтею про дипломатичну діяльність внука Боговитина, автор цих рядків опублікував спробу реконструкції кар'єри роду, дослідниця з Гродна обнародувала матеріал про шлюб однієї з його представниць¹.

Папери Боговитинів до нас не дійшли, але в Литовській метриці, актових книгах регіональних судово-адміністративних установ, архівах інших родів збереглися матеріали, які дозволяють реконструювати родовід, установити матримоніальні зв'язки, простежити службу кар'єру та вивчити географію і долю володінь і в такий спосіб змалювати груповий портрет цієї помітної свого часу спільноти.

---

¹ *Кананович У. І.* Богуш Міхал Багавіцінавіч...; *Собчук В.* Боговитинівичі: генеалогія і маєтки...; *Сліж Н.* Як вярнуць збеглую жонку...

Витоки роду

Александр Яблоновський уважав, що Боговитин походив із Литви¹, Оскар Галецький відносив його до споконвічного панства Волині², Наталя Яковенко теж схиляється до думки про волинське коріння роду³. Географія найдавніших володінь спільноти, начебто, на користь Волині: за підтвердженням 1513 р. на маєтки, що належали їй за привілеями Вітовта й Казимира⁴, вісім із них (Шумсько, Кут, Кордишів, Горбівці, Загайці, Оношківці, Сураж і Валево) лежали компактною групою в басейні річки Вілії в Кременецькому повіті; із решти трьох два (Козеради й Неплі) знаходилися на Берестейщині, а один (Душево) — у Новгородському воєводстві.

Деяке світло на питання про батьківщину Боговитинів має пролити вживаний ними геральдичний знак, але спочатку треба з'ясувати, яким він був, оскільки, тривалий час слідом за Бартошем Папроцьким рід відносили до герба Корчак⁵, Адам Бонецький на основі матеріалів 20—30-х років XVI ст. приписав його до Пелікана⁶, а Галецький, спираючись на опис печатки Боговитина в нотатках Яна Замойського⁷ та печатку одного з його синів⁸, повернувся до традиційної версії⁹. Відомі нам печатки Боговитинів містять зображення птаха, яке можна трактувати, скоріше, як герб Лебідь, але поряд із ним інколи трапляються також бруси Корчака¹⁰ (рис. 1). Вирішити загадку допомагає реєстр паперів одного з нащадків Боговитина. У цьому документі 1576 р. згадано «привилеї, што цесар Максимиянь надал дому нашому гербы, которые сут намалеваны в том же листе»¹¹. Судячи з викладеного, первісним був герб Корчак, а з початку XVI ст. паралельно з ним (інколи замість нього) рід користувався іншим знаком, який надав імператор Священної Римської імперії Максиміліан I (1493—1518).

¹ Jablonowski A. *Historia Rusi Południowej...* – S. 148.

² Halecki O. *Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 41, 122, 260, 266.

³ Яковенко Н. М. *Українська шляхта...* – 2 вид. – С. 145–150.

⁴ Vitoldiana... – S. 76–77.

⁵ Paprocki B. *Gniazdo cnoty...* – S. 1186; Paprocki B. *Herby rycerstwa...* – S. 856; Kojalowicz-Wijuk W. *Herbarz szlachty...* – S. 40; Niesiecki K. *Herbarz polski...* – T. 2. – S. 207.

⁶ Boniecki A. *Herbarz Polski...* – T. 1. – S. 361.

⁷ Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne... – S. 48, nr 388.

⁸ AS. – T. 1. – Tab. II, nr LXVII.

⁹ Halecki O. *Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 48, przyp. 1.

¹⁰ Однороженко О. *Українська руська еліта...* – С. 130 (1502); Алфьоров О., Однороженко О. *Українські особові печатки...* – С. 13 (1570, 1593, 1615); Цитоў А. К. *Пячаткі старажытнай Беларусі...* – С. 93 (1596, 1600, 1601); ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 40 (1550); спр. 6282, арк. 64 зв., 66 (1596); AGAD, pergamin nr 7530 (1525), 4789 (1532), 4790 (1533).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 21 зв.

Нерухомість шляхетських родів герба Корчак лежала в різних руських землях Корони та Великого князівства. На Волині вони мали міцні позиції в Луцькому й Володимирському повітах у межах до адміністративно-територіальної реформи 1560-х років, яка відчутно перекроїла карту регіону¹, а маєтки Боговитинів в Кременецькому повіті, що становили найбільший і начебто найдавніший пласт їхніх земель, нагадували острів, відірваний від решти володінь Корчаків. Жодного іншого роду цієї спільноти тут не було, а це дає підстави думати, що маєтки Боговитина і його нащадків на Волині походили з пізніших надбань.

З огляду на те, що з кінця XVI ст. кожне відгалуження Боговитинів доповнювало свою назву складовою, похідною від топоніма *Козеради*², наголошуючи тим самим на причетності до цього підляського маєтку, що вважався, очевидно, спільним гніздом, можна думати, що, скоріше за все, засновник роду походив із Берестейської землі.

Рис. 1. Прориси печаток нащадків пана Боговитина (збільшено в 1,5 раза):

- 1) Богуш Боговитинович, 1467; 2) Лев Боговитинович, 1502;
- 3—4) Ян Михайлович Боговитин-Козерадський, 1596, 1600;
- 5) Катерина Михайлівна з Боговитинів Козерадських Горбовська, 1601

Боговитин N, якому судилося започаткувати рід, у вересні 1431 р., через кілька днів після перемир'я, що завершило протистояння між польським і литовсько-руським військами під стінами Луцька, скріплює тут своєю печаткою лист групи князів і бояр про поруку за декількох співвітчизників, звільнених Ягайлом із полону³. Під час династичної війни, що спалахнула у Великому князівстві восени наступного року й зумовила його розкол, він перебував у таборі Свидригайла і деякий час уходив навіть у раду великого

¹ Собчук В. Д. Формування території Кременецького повіту...

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 85 зв.–86 зв., 304; кн. 13, арк. 231–233 зв.; кн. 16, арк. 24; ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 275 зв.; ф. 103, оп. 1, спр. 6282, арк. 64 зв., 66; спр. 6334, арк. 25; спр. 6345, арк. 71–72; спр. 6358, арк. 57–60 зв.

³ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – Т. 1, р. 1. – Р. 70 (6. 09. 1431).

князя¹. Після появи на Волині в другій половині 1442 р. окремого князівства Свидригайла (у межах Володимирського й Луцького повітів), що проіснувало близько десяти літ², Боговитин орієнтувався, очевидно, не на Луцьк, а на Вільно, оскільки в жодному з відомих нам паперів, що вийшли з канцелярії глави цього політичного утворення, нема його імені.

Судячи з переліку осіб, що виставили згаданий вище лист 1431 р., Боговитин входив у верхівку литовсько-руської знаті³, відтак мав займати поважні майнові позиції. Перераховані вище володіння роду з підтвердження 1513 р., скоріше за все, становили його спадщину. Згадані серед них Неплі й Козеради, за лаконічною нотаткою в Литовській метриці про привілей⁴, який на основі переліку осіб, причетних до його появи, можна датувати в межах 1440—1458 рр.⁵, Боговитин отримав від великого князя Казимира. Перше з цих надань перед ним держав якийсь П'ятківський, ототожнений Галецьким із зем'янином Холмської землі Олександром П'ятківським із роду Чурилів герба Корчак, городоцьким старостою Свидригайла 1449—1451 рр.⁶ За іншим регестом метрики, монарх надав на Берестейщині маєток Овза⁷. Галецький схилився до думки, що Боговитин отримав маєтки, про які тут ідеться, на з'їзді литовсько-руської знаті в січні 1442 р. у Вільні⁸, але історичні джерела не підтверджують цей здогад.

Боговитин залишив синів Богуша, Лева й Петра та дочок Ганну й ще одну, ім'я якої невідоме.

Ганна Боговитинівна в документі 1498 р. фігурує як дружина Андрія Олександровича Солтана⁹, земського підскарб'я 1486—1498 рр.¹⁰

Н Боговитинівна, за тим самим джерелом, була замужем за князем Андрієм Полубенським.

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 6 (30. 03. 1437, Луцьк; обґрунтування дати див.: *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 287–288); *те саме* див: ч. 8, т. 4. – С. 8.

² *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 55–58.

³ Лист видали князі Іван Андрійович, Івашко Корибутович й Андрушко Федорович, луцький староста Юрша та бояри Андрушко Немирович, Гринько Клюкович, Івашко Олехнович і Боговитин.

⁴ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 63 («Боговитину Непли, што Пятковскіи держал, а другое Козерады, што за Сестренцомъ было. Панъ Петрашь, панъ Кгастовтъ. Кушлеико»).

⁵ З указаних у нотатці осіб Петраш Монтигердович востаннє згаданий серед живих 9. 08. 1459 (Полоцкіе грамоты... – Вып. 1. – С. 202), Іван Ґаштовт помер у першій половині 1458 р. (*Semkowicz W. Gasztold Jan...* – S. 297–298), Іван Кушлейко фігурує від 1440 до 1460 р. (*Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 11. – S. 120, nr 858).

⁶ *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 23.

⁷ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 63 («Боговитину село Овза»).

⁸ *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 48, przyp. 1.

⁹ АЛМ. – Т. 1, вып. 1. – С. 164 (8. 07. 1498).

¹⁰ *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 11. – S. 155, nr 1204.

Лінія Богуша Боговитиновича

Богуш Боговитинович в 1466—1487 рр. фігурує як свідок низки актів, пов'язаних із князями Острозькими, Збараськими, Сангушковичами, Гольшанськими й Кобринськими¹, далі майже на півтора десятиліття зникає з поля зору, а 1501 р. знову виринає (у суперечці з одним із синів з приводу запису своїй дружині на маєтку Козеради певної суми грошей²). Службову кар'єру він завершив королівським дворянином, у ролі якого фігурує 1487 р.³ Судячи з нерухомості дітей, із володінь, перерахованих у підтвердженні 1513 р., під час поділу з братами йому перепали частина маєтку Козеради на Берестейщині та маєтки Шумсько й Кут на Волині. У другому з регіонів він мав ще село Теремне, що становило, мабуть, власне надбання⁴ і було записане потім дочці⁵.

Перед згаданою вище жінкою невстановленого походження, що доводилася дітям мачухою, дружиною Богуша Боговитиновича була незнана на ім'я сестра луцького городничого Петра Мушатича, оскільки той називає одного з його синів своїм «сестренцом рожемым»⁶. Із дітей відомі сини Богдан, Василь, Михайло / Богуш, Ян / Война й Іван та дочка Богдана.

Богдана Богушівна спочатку вийшла заміж за луцького повітника Ігната Дчусу⁷. На час перепису Литовського війська 1528 р., за яким «Игнатовая Дчусиная [виставляє] 2 кони»⁸, вона була вже вдовою, а пізніше стала дружиною якогось Олексія Зенковича, разом із котрим 1537 р. відступає братові Івану отримане від батька село Теремне⁹.

Богдан Богушович 1496 р. отримав у селі Боковичі на Берестейщині від батькового брата Петра лист про відмову на його користь від своїх прав на розташоване в Кременецькому повіті село Турія, узятє в сумі 12 кіп грошів у тутешніх повітників Синковичів-Турянських¹⁰, а далі не чути ні про нього, ані про нащадків.

¹ AS. – Т. 1. – С. 61 (20. 05. 1466, Острог), 63 (12. 01. 1482, Кременець; поправку дати див.: *ibid.* – С. 161), 76 (2. 06. 1478, Манев), 81 (14. 11. 1482, Вишневець), 82 (2. 02. 1483, Рівне), 139 (25. 01. 1487, Добучини).

² АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 70 (10. 01. 1501, Мельник).

³ AS. – Т. 1. – С. 139; *те саме* див.: Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 4.

⁴ У 1440-х роках лист на село Теремне отримав від монарха якийсь Прорборщ Шулепа (LM. – Кн. Nr. 3. – Р. 63).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4. – С. 347.

⁶ AS. – Т. 1. – С. 132.

⁷ За словами Михайла Ігнатовича Дчуси, його мати доводилася Івану Богушовичу Боговитиновичу сестрою (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 32).

⁸ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 151.

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4. – С. 347.

¹⁰ AS. – Т. 1. – С. 144–145 (26. 02. 1496, Боковичі).

Василь Богушович 1505 р. служив дворянином¹, 1509 р. за участь у поході князя Пронського на волохів отримав зі скарбу 15 кіп грошів², 1522 р. судився разом із луцьким повітником Семеном Бабинським із київськими зем'янами Івашенцевичами за мастки Кам'яне, Мухоїдовичі, Іспачичі, Подсихи й Жерів під Овручем, що становили якусь «близкість» обох³. Сигізмунд I надав йому свого часу в Кременці Спаський монастир і «под шиєю замковою мєстьце для прибежища от татар», де він заклав собі двір, та оскільки «он с того света зышоль, а по себе детеи не оставиль», 1525 р. монастир і двір отримав брат Іван⁴.

Михайло / Богуш Богушович, більше відомий під другим з імен (як Михайло-Богуш тільки в заповіті⁵), потрапляє в поле нашого зору 1499 р.⁶, восени 1529 р. складає тестамент, в якому заповідає поховати його в Києво-Печерському монастирі⁷, а весною наступного року один з урядів, осиротілих унаслідок його смерті, займає вже інша особа⁸.

Усе життя Богуш Боговитинович провів при дворі монарха. У наведеній вище першій згадці він значиться дяком⁹, а в записі про відрядження влітку 1500 р. до подніпровських волостей для збору данини фігурує вже як писар¹⁰; у другій половині 1509 р. виконує обов'язки земського підскарб'я¹¹, з перших місяців 1511 р. титулується маршалком¹², а 1520 р. повторно сідає в крісло підскарб'я, на цей раз уже до кінця життя, залишаючись писарем і маршалком¹³.

Крім придворних, Богуш Богушович займав і місцеві посади. 1500 р. був перелайським намісником¹⁴, 1506 р. фігурує з титулом троцького городничого¹⁵. Останній з урядів, наданий великим князем Олександром (у винагороду за відмову від позичених 100-а кіп широких грошів із доплатою до них 70-и червоних золотих) у довічне посідання, Сигізмунд I спочатку підтвердив, а пізніше поміняв на двір Жижмори, та восени 1509 р. реципієнт

¹ АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 163 (6. 07. 1505).

² LM. – Kn. Nr. 8. – P. 416 (23. 10. 1509).

³ ЛМ. – Т. 1. – Стб. 1039.

⁴ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 383–384 (20. 05. 1525).

⁵ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 75.

⁶ Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 11. – S. 124, nr 900 (3. 11. 1499).

⁷ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 75–77 (12. 11. 1529, Слонім).

⁸ Wolff J. Senatorowie i dygnitarze... – S. 185 (27. 05. 1430).

⁹ Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 11. – S. 124, nr 900.

¹⁰ LM. – Kn. Nr. 5. – P. 295.

¹¹ Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 11. – S. 155, nr 1206.

¹² Ibid. – S. 88, nr 548.

¹³ Ibid. – S. 155, nr 1206.

¹⁴ LM. – Kn. Nr. 5. – P. 295.

¹⁵ AS. – Т. 1. – S. 132.

повернув цей маєток із відмовою від указаних вище грошей, а натомість випросив у довічну державу двір Довги, що перебував уже в нього в заставі на 1000 золотих¹. Остаточо держава була оформлена влітку наступного року — очевидно, уже після сплати монархом зазначеного боргу². За привілеєм 1518 р., під час сейму в Бересті великий князь узяв у Богуша Богушовича на земську потребу 600 кіп литовських грошів і в цій сумі надав йому до кінця життя двір Довги, який він держав у заставі, а тепер з огляду на потребу в коштах, зумовлену війною з великим князем московським, добрав ще 400 кіп і замість цього двору надав у загальній сумі 1000 кіп грошів у довічну державу замок Кам'янець із належною до нього волостю й усіма доходами (за винятком корчемних грошей, двох частин медової дані та всіх бобрових гонів) із правом осаджувати нові поселення, розорювати поля та «судити и радити» всіх князів, панів, зем'ян і духовних осіб, маєтки яких знаходяться в підпорядкованому замку повіті³. З 1522 р. Богуш Богушович виступає ще й слонімським державцею чи намісником⁴.

Про діяльність Богуша Богушовича на військовому поприщі відомо, що восени 1509 р. він брав участь в експедиції князя Пронського на волохів, у винагороду за що отримав потім 50 кіп грошів⁵.

Не раз монарх доручав онуку Боговитина дипломатичні завдання. Зокрема, 1500 р. він їздив до волоського воєводи Стефана⁶, 1507 р. очолював посольство до молдавського воєводи Богдана⁷, 1509 р. разом із маршалками Яном Радивилом та Войтехом Клочком вів у Москві переговори з князем Васиєм Івановичем⁸, 1515 р. їздив до імператора Священної Римської імперії Максиміліана⁹, 1517 р. разом із маршалком Яном Щитом вів у Москві переговори з князем Васиєм III¹⁰, 1518 р. знову був у Максиміліана¹¹, 1520 р. відвідував східних сусідів із підляським воєводою Янушем Костевичем із завданням укласти вічний мир¹², 1522 р. з полоцьким воєводою Петром Станіславовичем Кишкою і писарем Івашком Горностаєм уклав у

¹ LM. — Kn. Nr. 8. — P. 331–332.

² *Ibid.* — P. 365–366 (2. 07. 1510).

³ *Ibid.* — Kn. Nr. 11. — P. 51–52 (25. 04. 1518).

⁴ *Wolff J.* Senatorowie i dygnitarze... — S. 185, 259–260.

⁵ LM. — Kn. Nr. 8. — P. 416.

⁶ *Ibid.* — Kn. Nr. 5. — P. 166; *Czamańska I.* Mołdawia i Wołoszczyzna... — S. 183.

⁷ LM. — Kn. Nr. 8. — P. 65.

⁸ Памятники дипломатических сношений... — Т. 1. — С. 488–489.

⁹ *Halecki O.* Dzieje Unii Jagiellońskiej... — Т. 2. — С. 66.

¹⁰ Памятники дипломатических сношений... — Т. 1. — С. 501–534; *Зимин А. А.* Россия на пороге нового времени... — С. 183, 185. Литовські послы прибули до Москви 3.10, переговори почалися 29. 10, а завершилися 12. 11. 1517.

¹¹ *Halecki O.* Dzieje Unii Jagiellońskiej... — Т. 2. — С. 70.

¹² Памятники дипломатических сношений... — Т. 1. — С. 578–595; LM. — Kn. Nr. 10. — P. 79–81. Послы приїхали до Москви 22. 08, а виїхали назад 4. 09. 1520.

Москві перемир'я строком на п'ять літ¹, а 1526 р. на переговорах у Можайську спільно з тим самим Кишкою продовжив його на шість літ².

За переписом Литовського війська 1528 р., Богуш Богушович повинен був виставляти зі своїх маєтків і держав 78 вершників (64 з них із панамірадою, а решту 14 — із Волинською землею)³. Володіння пана підскарб'я лежали в Троцькому воєводстві, на Підляшші й на Волині.

У Троцькому воєводстві великий князь Олександр надав йому у Волкиницькому повіті двірець Нарвидишки із селами Юнишки й Войдишки, а 1503 р. підтвердив усе на вічність⁴. Наступний монарх 1510 р. відібрав цей маєток, а натомість дав на вічність розташований у Слонімському повіті двір Озерниця з двірцями, пустою землею Глизівщина й усіма підданими⁵. Деякий час Богуш Богушович володів тут Стецьківським двірцем, який 1512 р. обміняв на маєток на Підляшші⁶. У Пунському повіті 1505 р. він отримав від Олександра землю й людей над Німаном, де мав потім двір Промяз⁷. 1508 р., під час заколоту князя Глинського, Сигізмунд надав конфіскований у «з'радць» безіменний двірець у Троцькому повіті, двірець його слуги Матея в Пунському повіті під назвою Матеїв та одного підданого з родиною⁸. У Городенському повіті у великого князя Олександра Богуш Богушович вислужив «люди [...] на имя Чацицы», але 1506 р. записав їх на Колозький Борисоглібський монастир у Городні⁹. У листі монарха того самого року, за яким цей старовинний релігійний осередок, піднятий ним із руїн, за згодою митрополита Іони передавався «въ его моць и подаване», фігурує вже «сельцо на имя Чашевичи»¹⁰.

У Більському повіті на Підляшші за Стецьківський двірець під Слонімом восени 1512 р. Богуш Богушович виміняв в Івана Рязанця та його зятя Васька Дмитровича село Топчикали¹¹, а за згаданий вище безіменний двір Глинського під Троками наступного року отримав від писаря Єська Івановича села Кошелі й Вервечки та пусті землі Ляшківщина й Шилівщина¹² і

¹ Памятники дипломатических сношений... — Т. 1. — С. 621–642; *Зимин А. А.* Россия на пороге нового времени... — С. 250.

² ЛМ. — Кн. №. 15. — Р. 199; *Зимин А. А.* Россия на пороге нового времени... — С. 306.

³ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... — С. 51, 148.

⁴ ЛМ. — Отд. 1, ч. 1, т. 1. — Стб. 839.

⁵ ЛМ. — Кн. №. 8. — Р. 351 (25. 06. 1510, Краків), 364–365 (2. 07. 1510, Краків).

⁶ *Ibid.* — Р. 461–462 (20. 07. 1506).

⁷ АЛМ. — Т. 1, вып. 2. — С. 159 (3. 07. 1505); ЛМ. — Кн. №. 25. — Р. 155.

⁸ ЛМ. — Кн. №. 8. — Р. 265 (28. 06. 1508, Мінськ), 275–276 (20. 08. 1508, Смоленськ).

⁹ АСД. — Т. 9. — С. 418.

¹⁰ *Там же.* — С. 419 (28. 07. 1506).

¹¹ AGAD, pergamin nr 7456 (29. 08. 1512, Краків); ЛМ. — Кн. №. 8. — Р. 461–462 (24. 10. 1512, Краків; підтвердження).

¹² AGAD, pergamin nr 7455 (7. 05. 1513, Познань); ЛМ. — Кн. №. 8. — Р. 462–463 (26. 05. 1513, Познань; підтвердження).

відразу отримав у монарха підтвердження цих надбань. На час складання тестаменту пан підскарбій мав тут також двір Орля, що був центром невеличкого комплексу¹.

У Берестейському повіті 1518 р. великий князь підтвердив маєток Славятичі, який записав дворянин Урсул Волошин². У заповіті згадані розташовані в цій окрузі поселення Яблочно й Довгобороди, що теж становили власні надбання³. У Мельницькому повіті в Андрія і Яна Тенчинських 1527 р. пан підскарбій придбав маєток Семятичі⁴. За декретом монарха 1546 р. в справі між дочками, у його спадщині на Берестейщині було ще містечко Ганне⁵, а за тестаментом дружини — поселення Костеневичі⁶.

На Волині Богушу Богушовичу належали родове село Кут («даньники мои отчизные Кутляне»⁷); маєток Свинарин, 1506 р. записаний материним братом Петром Мушатичем⁸, а 1518 р. підтверджений монархом разом з успадкованими після того самого дядька двома фільварками під Луцьком⁹; маєток Берестейце з належними до нього присілками, який дістався 1512 р. за тестаментом дочки Івашка Рогатинського пані Федори-Зофії, удови віленського воєводи Миколая Радивиля¹⁰, що доводилася, очевидно, близькою родичкою; двір Жуково з присілками Білів, Новий Став і Гуменники, наданий Сигізмундом спочатку тимчасово, а 1516 р. на вічність із правом будувати замок і мати торг¹¹; маєток Ярославичі із селами Підлісці й Городниця та двором Княгинино, 1519 р. отриманий від великого князя на вічність¹² за попередньою згодою родичів покійного Немири Хрінницького, що володів ним раніше, здобутою з допомогою Костянтина Острозького¹³. Кут знаходився в Кременецькому повіті, Свинарин підпорядковувався і Володимирі, і Луцьку, а решта маєтків належали до Луцького повіту.

---

¹ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76.

² Описание документов и бумаг... – Кн. 21. – С. 223. Волошин отримав Славятичі 12. 09. 1499 (АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 36; у публікації помилково: *Славятичі*)

³ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76. 1500 р. кухмістр великої княгині Миколай Юндилович отримав у Берестейському повіті частину в маєтках Довгобороди, Корощин, Бережці й Ганна, конфісковану в зем'янина Дремлика Ялушковича, і дозвіл викупити в родича решту (АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 64).

⁴ Krz. J. Siemiatycze... – S. 542.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 31, л. 5 об.–8.

⁶ Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 1. – S. 202.

⁷ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 75–77.

⁸ AS. – Т. 1. – S. 131–132 (10. 03. 1506, Луцьк).

⁹ Описание документов и бумаг... – Кн. 21. – С. 141, № 470.

¹⁰ LM. – Кн. № 22. – P. 11–12 (4. 10. 1512, Краків).

¹¹ *Ibid.* – P. 10–11 (20. 11. 1516, Вільно); AS. – Т. 3. – S. 147–148 (за оригіналом).

¹² LM. – Кн. № 22. – P. 13 (17. 04. 1519, Краків).

¹³ *Ibid.* – Кн. № 15. – P. 70–71 (12. 02. 1519, Остроп).

Дружиною Богуша Богушовича була князівна Федора Сангушківна, дочка маршалка Волинської землі Андрія Сангушковича та князівни Марії Острозької¹. Маючи від чоловіка лист на довічне користування придбаними ним на Берестейщині маєтками Яблочно, Славятичі й Довгобороди в сумі 1000 кіп грошів² (у першому з поселень пані підскарбієва заснувала монастир святого Онуфрія³), останні роки життя вона провела на Волині, де одна з дочок виділила їй «на виховане» замок Жуків і двір Ярославичі⁴. Саме тут, у Жукові, 1565 р. Федора Сангушківна склала тестамент⁵. На початку 1569 р. вдова квітнула ще урядника за звіт про управління маєтком Ярославичі, а під час запису влітку виданого йому документа в луцьку гродську книгу її не було вже серед живих⁶. З листа Григорія Ходкевича Романові Сангушку, датованого в Заблудові 25 жовтня 1569 р., довідуємося, що дочка Федори Сангушківни збиралася поховати матір у Києві й, можливо, вирушила вже в дорогу⁷.

З дітей Михайла / Богуша відомі дочки Ганна, Федора й Уляна.

Ганна Богушівна восени 1538 р. вийшла заміж за шляхтича з Корони сандомирського воєводича Станіслава Тенчинського⁸, який згодом став краківським воєводою. Старшій із дочок Богуш Богушович заповів підляські двори Семятичі й Орля і дім у Вільні⁹, та оскільки вона вийшла заміж за чужоземця, то замість нерухомості за Статутом мала отримати компенсацію її готівкою¹⁰. Призначені монархом комісари оцінили частку Ганни на 11 тисяч кіп грошів, але пані підскарбієва не захотіла (або й не змогла) сплатити таку суму, і Сигізмунд звелів ув'язати подружжя Тенчинських у маєтки¹¹. Щоб таке вирішення справи, що набула у Великому князівстві дуже великого розголосу¹², не викликало сумнівів щодо його легітимності,

¹ Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 1. – S. 179, 186–207; Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 428. У тексті про князів Пронських Вольф пише, що Сангушківна була матір'ю середньої і молодшої дочок підскарбія, а старшу народила попередня дружина (*ibid.* – S. 401), але джерело, на яке він посилається (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 31, л. 5 об.–8), не дає для цього жодної підстави.

² Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76.

³ Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 1. – S. 206–207.

⁴ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 401, 428.

⁵ Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 1. – S. 200–206 (8. 09. 1565, Жуків).

⁶ Опись АК КЦА № 2043... – С. 39, № 311 (24. 02. 1569; 13. 07. 1569).

⁷ AS. – Т. 7. – S. 336–338.

⁸ Любавский М. К. Литовско-русский сейм... – С. 274–280.

⁹ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76.

¹⁰ Статут ВКЛ 1529 р. – Розд. IV, ст. 9.

¹¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 31, л. 6 об.

¹² Любавский М. К. Литовско-русский сейм... – С. 274–280; Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 1. – S. 187–191.

наприкінці 1546 р. на прохання пана Тенчинського і його дружини Сигізмунд Август вилучив їхні маєтки з Мельницького повіту й підпорядкував їх Дорогицькому, поширивши на них тим самим т. зв. підляське право¹. Восени 1565 р. Ганни Богушівни не було вже серед живих, оскільки в тестаменті матері фігурує її дочка Катерина, заміжня за одним із князів Слуцьких². Після смерті пані Тенчинської маєток Семятичі успадкувала дочка³.

Федора Богушівна в середині 1540-х років вийшла заміж за київського воєводу князя Семена Пронського, який після шлюбу з нею перейшов у католицьку віру й отримав ім'я Фрідріх, 1555 р. овдовіла, улітку 1559 р. була вже за гнєзненським каштеляном Миколаєм Требуховським, 1563 р. знов овдовіла, а третій шлюб узяла з хелминським підкоморієм Міхалом Дзялинським⁴. Остання прижиттєва згадка про неї датована серединою 1579 р.⁵

У заповіті пан підскарбій призначив середній із дочок розташований у Троцькому воєводстві замок Озерниця з дворами Близна й Промяз⁶. У квітні 1546 р. подружжя Пронських оскаржило матір у несправедливості щодо дочок і затримці маєтків та зажадало показати батьків тестамент і виділити вказану в ньому частину спадщини⁷, а восени разом із наймолодшою з Богушівен позивало вже старшу сестру та її чоловіка, яких звинувачували в тому, що взяли собі кращі маєтки. Сигізмунд Август залишив визначений у тестаменті Богуша Богушовича наділ дочок у силі, а щоб вирівняти частини, присудив маєтки, що перебували в довічному володінні вдови, поділити після її смерті тільки між Федорою та Уляною⁸. Невдовзі Федора обміняла свою отчину в Троцькому повіті молодшій сестрі на отриману тою батькову спадщину на Волині, і під час перевірки восени 1547 р. прав тутешньої знаті на ці маєтки документи пред'являв уже князь Пронський⁹.

У маєтку Берестейце 1547 р. Фрідріх Глібович осадив місто¹⁰, а Требуховський 1559 р. виклопотав для нього привілей на магдебурзьке право¹¹. 1568 р. тут було вже п'ять поселень — місто Берестечко та присілки Острів, Рідків, Пляшева й Пляшівка Мала¹². На початку 1578 р. Федора Богушівна

¹ *Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska...* – Т. 2, cz. 2. – S. 1285, 1308.

² *Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków...* – Т. 1. – S. 203.

³ *Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska...* – Т. 2, cz. 2. – S. 1286.

⁴ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 401–402.

⁵ ВЈ, тека 406/69 (сумарій під заголовком «Dokumenta»).

⁶ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76.

⁷ АS. – Т. 4. – S. 443–444.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 31, л. 5 об.–8.

⁹ ІМ. – Кн. Nr. 22. – P. 10–13.

¹⁰ Архив ЮЗР. – Ч. 5, т. 1. – С. 47 (7. 06. 1547, Вільно).

¹¹ Акты ЮЗР. – Т. 2. – С. 151 (24. 06. 1559, Варшава).

¹² ВЈ, тека 406/69 (сумарій під заголовком «Dokumenta»).

записала цей комплекс синові Олександру Пронському¹. У маєтку Жуків 1564 р. теж осіло місто². 1587 р. у цьому комплексі були містечко Жуків та присілки Новосілки, Новостав, Старий Жуків і Сухівці³. 1595 р. князь Пронський продав маєток, що нараховував уже 9 поселень (містечко Жуків та села Старий Жуків, Новосілки, Новий Став, Сухівці, Радохівка, Гуменники, Судрівці й Піджуків), Адаму Горайському⁴. У маєтку Свинарин 1577 р. пані Дзялинська мала чотири села — Свинарин, Ревушки, Мочулки й Чернів⁵. Це володіння теж залишилося синові Олександру, оскільки 1583 р. він платив за нього податок⁶.

Крім володінь на Волині, до рук Федори потрапила спадщина батька в Берестейському повіті. Хоча 1564 р., за кілька літ до смерті, за декретом 1546 р. мати відступила своє право на довічне користування володіннями чоловіка в цьому регіоні середній і молодшій дочкам⁷, віно на них на суму 1000 кіп грошів вона заповіла тільки Федорі⁸. 1597 р. ця частина спадщини Богуша Боговитиновича, де було вже 12 поселень (місто Славятичі із селами Старі Славятичі, Домачово, Кобилки, Яблочне й Лепловки та містечко Ганна із селами Довгобороди, Голиків, Гарси, Липників і Мошаків), залишалася цілісним комплексом⁹ і перебувала в прямих нащадків Федори Богушівни¹⁰.

Крім отчини, Федора Богушівна мала на Волині власні надбання. Зокрема 1577 р. в її руках перебував маєток Жобрин¹¹, успадкований потім сином, оскільки 1587 р. він віддає свою частину в розташованих «на Полешу» селах Жобрин, Докшин, Круги, Волька, Чорна й Чудви в заставу¹². З інших документів відомо, що двір Жобрин та належні до нього однойменне село й кілька присілків становили частину так званих юршанських маєтків; 1595 р. пан Криштоф Монивид на Дорогостаях відсудив ці володіння і вдова князя Олександра Пронського змушена була віддати їх¹³. Другу частину юршанських маєтків склали двір Воротнево з однойменним селом і половина села Романів, які 1577 р. теж перебували в руках пані

¹ *Ibid.*

² *Заяць А.* Урбанізаційний процес на Волині... — С. 51.

³ Архив ЮЗР. — Ч. 6, т. 1. — С. 161.

⁴ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx. Sanguszków... — Т. 2, cz. 2. — S. 123.

⁵ *ŽD.* — Т. 19. — S. 55.

⁶ *Ibid.* — S. 125.

⁷ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx. Sanguszków... — Т. 1. — S. 202, przyp. 1.

⁸ *Ibid.* — S. 202.

⁹ *Ibid.* — Т. 2, cz. 2. — S. 128.

¹⁰ 1615 р. Олександр Олександрович Пронський продав Славятичі сестрі по матері Анні з Радзими́нських Лещинській (*Wolff J.* Książowie litewsko-ruscy... — S. 403).

¹¹ *ŽD.* — Т. 19. — S. 55.

¹² Архив ЮЗР. — Ч. 6, т. 1. — С. 161.

¹³ *Radziwiński Z. L.* Monografia xx. Sanguszków... — Т. 2, cz. 2. — S. 125–126.

Дзялинської¹, а 1595 р. були відсуджені в нащадків². 1559 р. Федорі Богушівні належала частина села Склен³, успадкована потім сином⁴.

У Київському воєводстві 1574 р. Федора Богушівна купила в Гліба Сапеги частину маєтку Режани⁵. За реєстром 1581 р., її син платив податок із поселень Режани, Горошковичі, Солодарі, Красне, Сушки, Льохоновичі, Мотильовичі й Андрієвичі, де сумарно були 52 осілі піддані, 8 загородників і піп⁶. Відомо також, що 1558 р. вона придбала маєток Рубишки⁷.

Уляна Богушівна в судовому листі монарха 1546 р. фігурує поряд із сестрами як «змовлена» за сина надвірного маршалка й земського підскарбця Івана Горностає⁸, якого звали Іваном⁹, а на початку 1547 р. заміжня вже за ним¹⁰. Через кільканадцять літ пані Горностаєва втекла від чоловіка до своєї племінниці княгині Катерини з Тенчинських Слуцької. Влітку 1567 р. Горностає позивав дружину на церковний суд, звинувачуючи її в тому, що самовільно поїхала від нього шість років тому, а потім із допомогою приятелів отримала навіть декрет про сплату їй заруки на 20 тисяч кіп грошів, та пославшись на хворобу, вона знехтувала судом митрополита, призначеним на 29 вересня¹¹.

За заповітом батька Уляні Богушівні мали відійти всі волинські маєтки, за винятком данників у селі Кут, записаних ним своєму племіннику Федору Войничу¹². З листа свекра 1547 р. до материного брата Федора Сангушковича можна зрозуміти, що після виходу Уляни заміж повторився конфлікт матері з дочкою за спадщину чоловіка¹³, та через два місяці Горностає писав уже, що Федора Сангушківна «именя волинский вси [...] по дочце своей пани Ульяне намъ поступила»¹⁴. Невдовзі Уляна й Іван Горностає обміняли володіння на Волині сестрі Федорі на належну їй отчину в Троцькому

¹ ŻD. – Т. 19. – S. 55.

² Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 2, cz. 2. – S. 125–126.

³ Ibid. – Т. 2, cz. 1. – S. 133, 205–207 (Требуховський розмежує Склен із маєтками князя Романа Сангушка Звиняче й Голятин).

⁴ 1585 р. Пронський володів ще нею, а пізніше продав Яну Цимінському (ibid. – Т. 2, cz. 2. – S. 126, 135, 153). 1577 р. пані Дзялинська платила податок за села Кутрів, Мерва, Порицько й Григоровичі, але на яких правах, невідомо.

⁵ Руська (Волинська) метрика... – С. 251

⁶ ŻD. – Т. 20. – S. 36

⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 401.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 31, л. 8.

⁹ AS. – Т. 4. – S. 534–535.

¹⁰ Ibid. – S. 529–530. Про родину чоловіка див.: Markiewicz A. Hornostaj Iwan Ostafjewicz...

¹¹ Сліж Н. Як вярнуць збеглую жонку... – С. С. 81–82, 87–89.

¹² Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 76.

¹³ AS. – Т. 4. – S. 529–530.

¹⁴ Ibid. – S. 534–535.

воєводстві. 1569 р. Уляна Богушівна подарувала отримані там від сестри маєтки Озерниця й Близна своїй племінниці Катерині Слуцькій¹.

1575 р. молодша з Боговитинівен справила тестамент, в якому заповіла поховати її поряд із могилою сестри Ганни в монастирській церкві св. Трійці в Слуцьку. З акту останньої волі довідуємося також, що на отриманій після матері на Берестейщині половині замку й містечка Старі й Нові Славятичі вона записала 8 тисяч кіп грошів боргу Яну Тенчинському і 24 тисячі кіп племінниці Катерині, а на маєтку Промяз — 10 тисяч кіп чоловікові останньої Юрію Слуцькому. Після сплати цих сум володіння спадали на сестру Федору й племінницю Катерину². Судячи з викладеного вище, частина на Берестейщині з центром у замку Славятичі потрапила до Федори.

Ян / Война Богушович, який у листі одного з родичів 1540 р. указаний під обома іменами³, а в решті пам'яток фігурує під другим із них, потрапляє в поле нашого зору в переписі дворян 1512 р.⁴, а востаннє згаданий в описі Кременецького замку 1545 р.⁵

Із володінь на Берестейщині, за переписом Литовського війська 1528 р., він мав виставляти 5 вершників⁶. У Шумському маєтку на Волині під час переділу з братом Іваном отчини, учиненого десь у другій половині 1530-х років⁷, за згаданим вище листом 1540 р., йому перепали села Пігаси й Залужжя⁸. 1545 р. на Войні й Іванові Богушовичах лежали городові й мостові роботи на Кременецький замок із маєтків Шумськ і Пігаси та їхніх присілків⁹, а 1552 р. сини Войни відповідали за городню із сіл Кут, Садки й Ліски¹⁰, перше з яких старшому з них 1529 р. заповів дядько Богуш¹¹, а решта два становили, очевидно, батькову спадщину. Село Кут теж перебувало деякий час у руках Войни, оскільки 1536 р. брат Іван позивав його за межі своїх володінь із ґрунтами цього поселення¹².

¹ *Сліж Н.* Як вярнуць збеглую жонку... — С. 84.

² *Там же.* — С. 85 (9. 11. 1575, Тимковичі).

³ *Stecki T. J. Wołyń...* — Ser. 2. — S. 447 (за копією XVIII ст. польською мовою; 12. 11. 13-го індікту; видавець помилково датував лист 1570-м роком).

⁴ ЛМ. — Кн. Nr. 8. — Р. 165.

⁵ ЛМ. — Кн. 561. — С. 194, 196, 198.

⁶ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... — С. 100. У публікації фрагменту перепису в «Архіві Сангушків» указано 8 вершників (AS. — Т. 3. — S. 322).

⁷ У травні 1536 р. Іван Богушович уніс у Литовську метрику заяву, що брат Война, якого він позивав за поділ Шумського маєтку та межі своїх володінь із маєтком Кут, не з'явився на суд перед монархом (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 19, л. 200 об.)

⁸ *Stecki T. J. Wołyń...* — Ser. 2. — S. 447. Див. вище коментар до цього джерела.

⁹ ЛМ. — Кн. 561. — С. 196, 198.

¹⁰ Архив ЮЗР. — Ч. 7, т. 2. — С. 24.

¹¹ Акты ЮЗР. — Т. 1. — С. 75–77.

¹² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 19, л. 200 об.

Про дружину Войни Богушовича знаємо тільки те, що звалася Євдокією: саме під цим ім'ям він уписав її в пом'яник Києво-Печерського монастиря¹. Із дітей відомі сини Климент, Іван і Федір та дочка Богдана.

Богдана Войнівна вийшла заміж за кременецького повітника Богухвала Лабунського. У зв'язку з передчасною смертю чоловіка та її самої брат Климент опікався потім їхніми дітьми².

Климент Войнич 1547 р. був одним із суддів Грицька Сенюти в спорі з Ярмолинськими за межі³, 1552 р. відповідав із братом Федором за городню Кременецького замку⁴, весною 1561 р. опікався неповнолітніми дітьми сестри Богдани⁵, а в грудні того самого року старший із племінників квітнув уже його вдову за повернуті маєтки⁶. З отчини в Кременецькому повіті Климент Войнич отримав згадані вище Садки й Ліски, а в Луцькому повіті придбав частину володінь роду Вільгорських, складовою якої було село Колесники⁷, і переселився, очевидно, туди на постійне проживання, оскільки в деяких записах 1561 р. фігурує під прізвиськом *Колесницький*⁸. Дружиною його була Катерина Дахнівна⁹, дочка кременецького старости королеви Бони 1536—1538 рр. Дахна Васильовича, віно якої становили, успадковані потім дітьми села Войниця¹⁰ й Рудники¹¹ в Луцькому повіті. 1569 р. «Климентовая Катерина» присягала «съ Колесникъ» на вірність «королю его милости и короне Полской»¹². Остання прижиттєва згадка про вдову датована червнем 1571 р.¹³ З дітей відомі сини Адам та Андрій.

---

¹ Голубев С. Т. Древний помянник Киево-Печерской лавры... – С. 63 («Воина Бговитинович жену свою ѳписал Євдокию»).

² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 18 зв.–20; кн. 5, арк. 209 зв.–211.

³ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 107–110 зв. (15. 08. 1547).

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 24.

⁵ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 98 зв.–99 зв.

⁶ Там само, арк. 261–261 зв.

⁷ 1545 р. «городня Лва Андриєвича и братьи его Вильгорских з Вильгора а с Колесникъ» у земському містку в Луцьку (ЛМ. – Кн. 561. – С. 150).

⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 98 зв.–99 зв.

⁹ Там само, арк. 261–261 зв.

¹⁰ 1545 р. «князя Ивана Масалского городня с Торговицы а с Терешова, Василья Юнькевича с Кольмова, Богдана Перекальского с Перекаль а пни Дахное з Воиничъ» (ЛМ. – Кн. 561. – С. 141) та «городня князя Федора а кнегини Юревое Острожецких з Острожца а пани Дахное з Воиницы а князя Масалского с Терешова» у Великому земському містку в Луцьку (там само. – С. 149).

¹¹ В описі Луцького замку 1545 р. зазначено, що «князь Костеньтинъ выпросилъ село над Стыромъ, Разничи, а три дворища в Рудникахъ, а в Кольку три дворища; и коли племенницу свою даст за пна Дахна, тогда то все у вене за нею подавалъ» (там само. – С. 183).

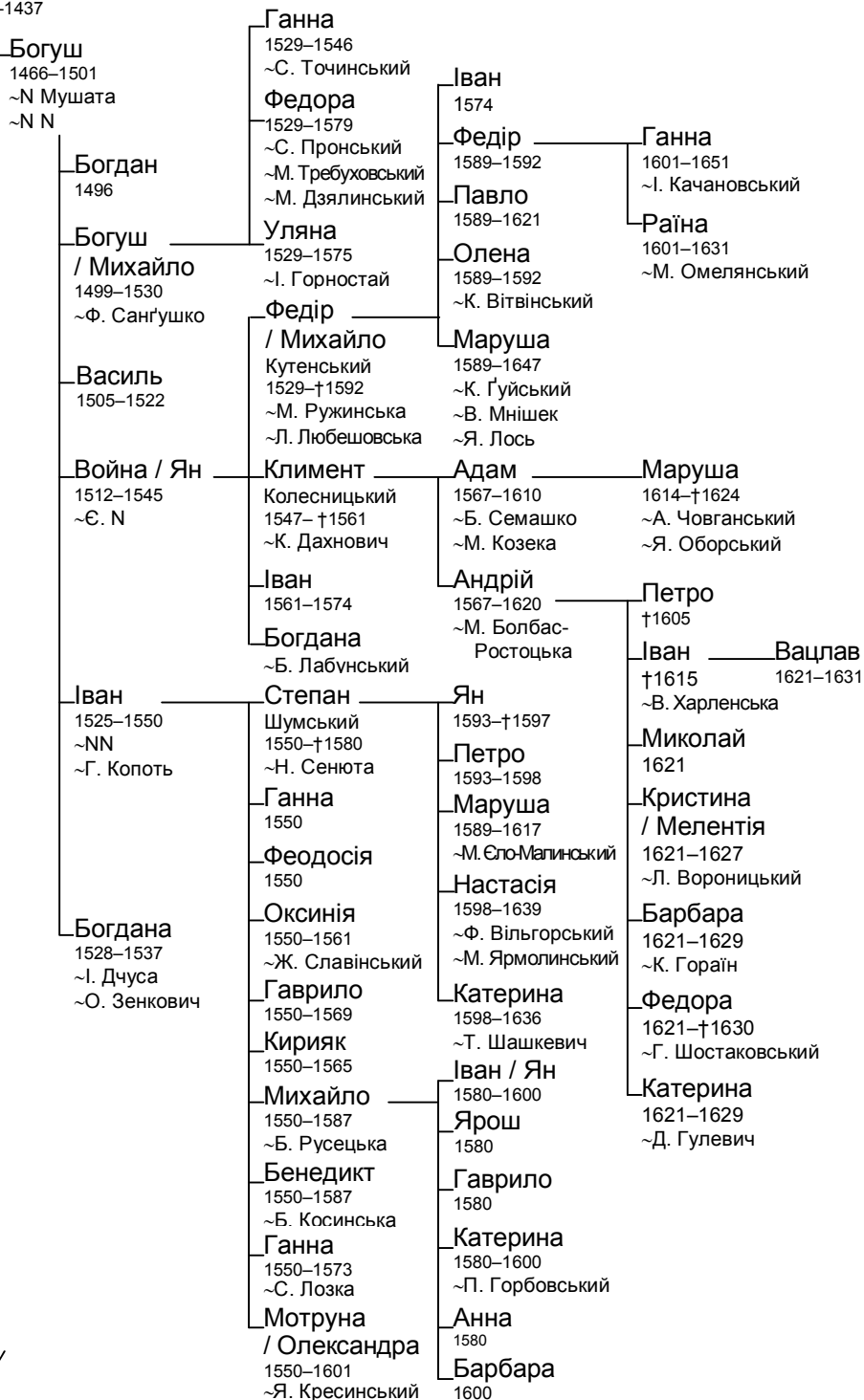
¹² Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 7 (17. 06. 1569, Луцьк).

¹³ Опись АК КЦА № 2045... – С. 28, № 235.

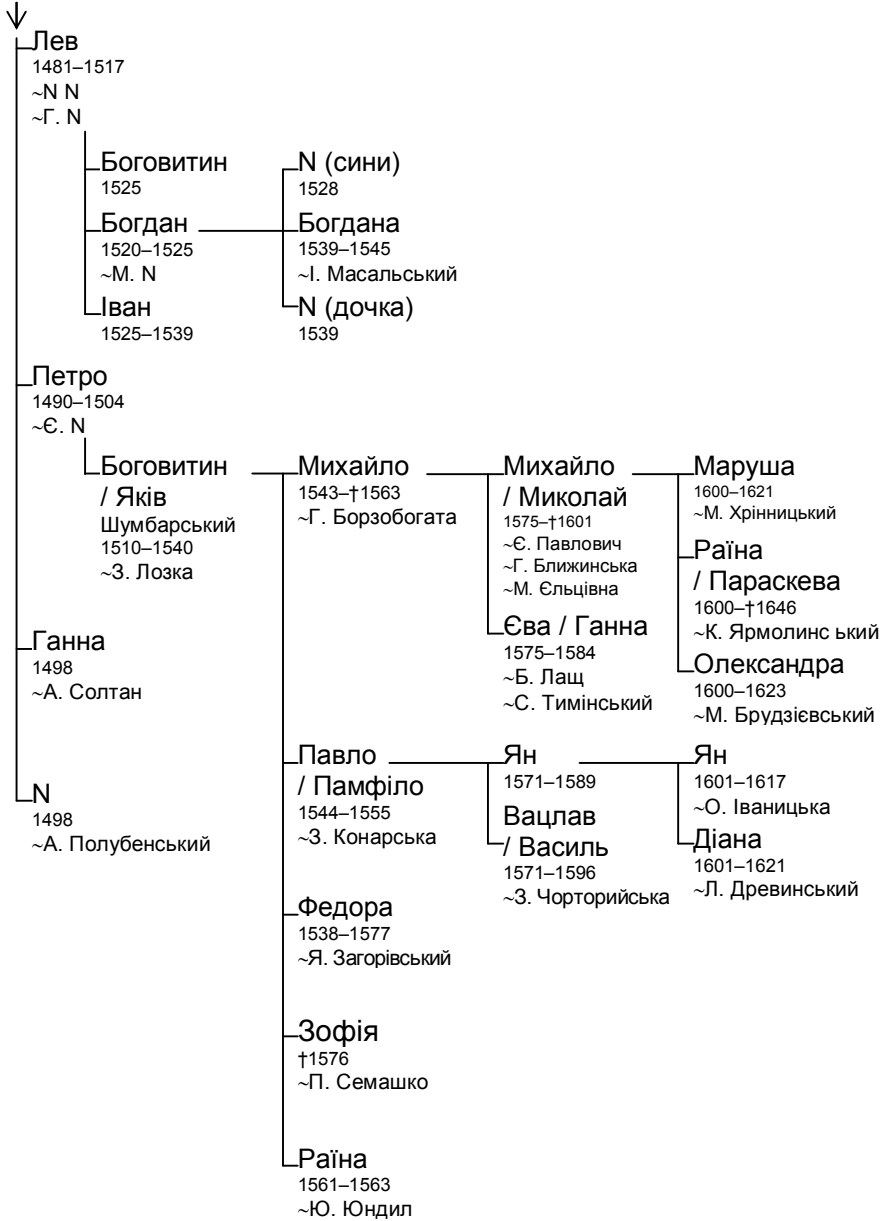

Боговитин
1431–1437

Схема 8. Родовід Боговитинів

Закінчення схеми 8

Адам Климентович, уперше згаданий у листі монарха 1567 р. за скаргою Мелентія Дчуси, ігумена Татаринського монастиря св. Миколая, про захоплення землі¹, 1578 р. зайняв уряд кременецького підкоморія², 1587 р. став одним із каптурових суддів Волинського воєводства³, а 1589 р. — депутатом коронного трибуналу від Кременецького повіту⁴, у ролі якого фігурує також 1596 р.⁵ Остання прижиттєва згадка про нього датована 20 червня 1610 р., а помер, мабуть, дещо пізніше, оскільки наступного підкоморія король номінував аж 27 липня 1613 р.⁶ Наприкінці життя пан Боговитин був одним із лідерів шляхти в боротьбі за православну церкву, у зв'язку з чим Іпатій Потій запідозрював його навіть у прагненні стати луцьким єпископом і київським митрополитом⁷. Поховали його в монастирі в Жидичині. Спадкові володіння в Кременецькому повіті — половини сіл Садки й Ліски, отримані під час поділу з братом, 1579 р. Адам Климентович продав за 1200 кіп грошів шляхтичу Ждану Боровицькому⁸, а придбані батьком маєтки Вільгорських у Луцькому повіті залишив собі. Дружиною пана підкоморія спочатку була Барбара Семашко, згадана в цій ролі 1583 р.⁹, потім князівна Маруша Козека, але в січні 1594 р. брати останньої вимагали вже повернути її придане на 8000 золотих, оскільки померла, не залишивши нащадків¹⁰. З дітей відома дочка Маруша, народжена, зрозуміло, у першому шлюбі.

Маруша Адамівна 1614 р. фігурує як дружина кременецького повітника Адама Човганського¹¹, а 1622 р. — як удова¹². 1624 р., Маруша Боговитинівна, спочатку Адамова Човганська, а тепер уже Янушева Оборська, записала в тестаменті по 100 золотих на церкви в селах Вільгор і Колесники та 200 золотих на кляштор у Межирічі й заповіла поховати її в Жидичинському монастирі «przu grobie pana ouca», а 25 травня того самого року чоловік скаржився, що монастир не дав виконати останню волю жінки, «а то для того, же в унии церковное не была»¹³.

¹ *Stecki T. J. Wołyń...* – Ser. 2. – S. 68–69 (5. 02. 1567).

² *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 52, nr 77.

³ *Старченко Н.* Каптуровий суд у Волинському воєводстві... – С. 472 (13. 01. 1587).

⁴ ANKr, ASang, teka XVII A, rkps 74 (11. 09. 1589, Луцьк).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6282, арк. 62–62 зв.

⁶ *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 52, nr 77.

⁷ *Archiwum Domu Sapiehow...* – T. 1. – S. 363.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 64–65 (20. 06. 1579, Кременець), 71 зв.–72 зв. (14. 06. 1579, с. Коростова).

⁹ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – T. 1. – S. 363.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 74–74 зв.

¹¹ *Там само*, кн. 23, арк. 33–34 зв. (21. 06. 1614).

¹² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 218.V.3, арк. 10–12 зв. (9. 07. 1622).

¹³ *Горін С.* Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 90 (31. 03. 1624).

1629 р. пані Маруша Боговитинівна з Козерад Оборська платила податок за 21 дим у селах Луцького повіту Колесники, Вільгор, Черняхів та Угольці, а безіменний пан Оборський теж мав у першому з указаних поселень 24 дими, що перебували в цей час у посесії¹. Судячи з викладеного вище, у використаному Олексієм Барановичем джерелі йшлося про дими, які Януш Оборський держав після своєї дружини, на цей час уже покійної.

Андрій Климентович, уперше згаданий разом із братом 1567 р. у зв'язку зі скаргою ігумена Татаринського монастиря Мелентія Дчуси, 1593 р. був номінований волинським стольником², 1596 р. підписав інструкцію православного синоду послам до короля³. Остання прижиттєва згадка про нього датована весною 1620 р.⁴, а на початку наступного року стольником стала вже інша особа⁵.

У листах брата 1579 р. про продаж маєтків зазначено, що Андрієва половина в успадкованих після батька селах Садки й Ліски перебувала вже в руках шляхтича Валентія Вкринського⁶. 1601 р. за 20 тисяч золотих пан стольник придбав у двоюрідного брата Павла Федоровича Боговитина половину розташованих у Кременецькому повіті сіл Кут і Залужжя та слободи Тиха Воля⁷, але перше з поселень, на ґрунті якого знаходилася й слобода, невдовзі відсудила Павлова сестра Маруша, що мала запис батька на цей маєток (див. нижче). У Луцькому повіті молодшому із синів Климента Войниччч належали половина села Войниця, на якій 1580 р. він записав дружині віно⁸, та частина села Рудники, продана 1586 р. за 2009 кіп грошів Роману Сангушку⁹. Крім цих поселень, що становили, як зазначено вище, спадщину матері, він мав тут село Зубилно, яким володіли потім діти (див. нижче). Резиденція родини знаходилася, мабуть, у селі Войниця, оскільки відомо, що наїзд князя Корецького на це поселення, за який він судився 1620 р., призвів до смерті жінки¹⁰. Тривалий час Андрій Боговитин орендував у Юрія Вишневецького та його дружини Федори з Чапличів село Миловші, яке знаходилося по сусідству з володіннями Жидичинського монастиря, у зв'язку з чим в актових книгах відклалися записи про його конфлікти 1612—1619 рр. із цим чернечим осередком¹¹.

¹ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 68.

² Руська (Волинська) метрика... – С. 446, № 126 (31. 05. 1593).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 1, т. 1. – С. 516 (9. 10. 1596, Берестя).

⁴ Urzędniczy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 5. – S. 149, nr 747 (26. 03. 1620).

⁵ *Ibid.* (10. 02. 1621).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 64–65, 71 зв.–72 зв.

⁷ Там само, кн. 13, арк. 231–233 зв. (12. 09. 1601).

⁸ Там само, кн. 9, арк. 545 зв.–546 зв.

⁹ Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 2, cz. 2. – S. 162.

¹⁰ Boniecki A. Herbarz Polski... – Т. 1. – S. 363.

¹¹ Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 317, 354–355.

Дружиною Андрія Климентовича була дочка кременецького земського писаря Григорія Болбаса-Розтоцького на ім'я Маруша, і саме їй 1580 р. він записав згадане вище віно на 1200 кіп литовських грошів або 3000 польських золотих (придане дружини становило 600 кіп литовських грошів або 1500 польських золотих)¹. Улітку 1615 р. Маруша фігурує в скарзі Ілляша Сулятицького про наслання нею мешканців села Миловші на сіножаті орендованого ним сусіднього села Липляни² та оскаржує разом із чоловіком жидичинського архімандрита Гедеона Балабана, з відома якого згаданий вище пан Сулятицький напав на ґрунт села Миловші³.

З дітей подружжя відомі сини Іван, Петро й Миколай та дочки Барбара, Кристина, Федора й Катерина, друга з яких під час постригу в черниці отримала ім'ям Мелентія.

Петро Андрійович 1605 р. передчасно зійшов зі світу від рук Івана й Остафія Перекальських і був похований у монастирі в Жидичині⁴.

Іван Андрійович 1615 р. склав заповіт, в якому просив поховати його поряд із могилою предків у Жидичинському монастирі⁵. Дружиною його була Варвара Харленська⁶. З дітей відомий син Вацлав.

Вацлав Іванович уперше постає наприкінці 1621 р. в тестаменті батькового брата Миколая, за яким успадкував після нього село Войниця з умовою вступити у володіння у віці 24 роки⁷, а остання згадка про нього — у зв'язку з відвідинами ним у Жидичині могил батька та інших предків — датована літом 1631 р.⁸

Миколай Андрійович весною 1621 р. підписав у Луцьку угоду сестри Кристини з князем Левом зі Збаража Вороницьким про умови розлучення⁹, наприкінці 1621 р. склав заповіт, де просив сестер поховати його в мурованому гробі в братській Чеснохрестській церкві в Луцьку, на яку заповів 400 золотих¹⁰, а під час запису тестаменту через кілька тижнів в актову книгу його не було вже серед живих¹¹. Успадкований після батьків маєток Войниця Миколай Андрійович заповів племіннику Вацлаву, а маєток Зубилно

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 545 зв.–546 зв. (2. 03. 1580).

² Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 354 (15. 06. 1615).

³ Там само. – С. 355.

⁴ Там само. – С. 293 (похований 19. 02. 1605).

⁵ Там само (11. 02. 1615).

⁶ Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах... – С. 495.

⁷ Памятники... – Т. 2. – С. 19–20 (3. 12. 1621).

⁸ Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 106, 293 (23. 06. 1631).

⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 572 (28. 04. 1621, Луцьк).

¹⁰ Памятники... – Т. 2. – С. 18–26 (3. 12. 1621, Луцьк).

¹¹ Там же. – С. 18 (24. 01. 1622).

залишив усій родині з умовою сплати сестрі Катерині записаних батьком і ним самим шести тисяч золотих¹. 1629 р. спадкоємці Миколая Боговитина платили податок за 27 димів у селі Войниця².

Барбара Андріївна спочатку була замужем за сином луцького земського судді Миколаєм Федоровичем Чапличем-Шпанівським³. За тестаментом брата Миколая 1621 р., де фігурує вже як дружина Криштофа Гораїна, вона отримала 3000 золотих на маєтку Войниця⁴. Улітку 1624 р. пані Гораїнова позивала свою сестру Кристину в Кременецький земський суд за отриману від батька під час виходу заміж оздоблену коштовним камінням золоту корону вартістю 680 золотих, яку та позичила й не віддала⁵. 1625 р. другий чоловік склав тестамент⁶. 1629 р. Барбара Андріївна платила податок за 65 димів у селах Луцького повіту Понебиль, Корпилівка й Рогачів⁷, що становили спадщину першого чоловіка⁸. Свекор і перший чоловік Барбари Андріївни сповідували аріанство⁹, вона залишилася православною і фундувала в селі Понебиль церкву¹⁰, а один із синів із першого шлюбу, якого звали Іваном, став ченцем під ім'ям Йосиф і згодом був навіть православним милецьким архімандритом та луцьким єпископом¹¹.

Кристина Андріївна, дружина князя Лева зі Збаража Вороницького, 1621 р. уклала з чоловіком угоду під зарукою 2000 золотих «на голе речення слова», з якої довідуємося, що через непорозуміння кілька разів позивала його, щоб розлучитися, але до завершення справи не доходило; тепер же, коли припав черговий термін її розгляду, не допускаючи до суду, домовилися, що він поверне записи на 2000 польських золотих, які має від тестя, вона віддасть адресований їй запис на 4000 золотих, звільнять одне другого від усіх протестацій, реляцій возних і скарг, а також чоловік віддасть залишені в нього речі, після чого стануть перед духовним судом і розлучаться¹². За тестаментом брата Миколая 1621 р. Кристина Андріївна отримала 3000 золотих на маєтку Войниця та рухомі речі, які залишилися

¹ Там же.

² Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 68.

³ Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 82; Boniecki A. Herbarz Polski... – Т. 3. – S. 270.

⁴ Памятники... – Т. 2. – С. 18–26.

⁵ ЦДАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 33, арк. 21–21 зв.

⁶ Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 512.

⁷ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 60.

⁸ Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 82.

⁹ Підтверджуючи запис матері на православну церкву, сини зобов'язалися не чіпати могил діда й батька, не допускати на них богослужінь і не будувати каплиць і костелів, «щоб останки покійних предків мали спокій» (Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 83).

¹⁰ Stecki T. J. Z boru i stepu... – S. 83.

¹¹ Ibid. – S. 82; Макарий (Булгаков). История Русской Церкви... – Кн. 6. – С. 540.

¹² Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 569–572 (28. 04. 1621, Луцьк).

після нього¹. Деякий час ця з дочок Андрія Климентовича держала село Миловші, оренду якого успадкувала, мабуть, після батьків, у зв'язку з чим протягом 1624—1627 рр. конфліктувала з Жидичинським монастирем за ґрунти цього мастку². Кристині Андріївні тотожна черниця Мелентія з Козерад Боговитинівна Вороницька, яка 1639 р. заповіла поховати її поряд із могилою брата Миколая в церкві Хрестовоздвиженського братського монастиря в Луцьку й залишила на цей храм заборговані їй 900 золотих³.

Федора Андріївна в тестаменті брата Миколая 1621 р. фігурує як дружина Григорія Гавсовича Шостаковського⁴. 1630 р. пані Шостаковська склала свій заповіт, в якому просила поховати її за обрядом грецької церкви й записала на храм, де будуть спочивати її останки, 50 золотих⁵.

Катерина Андріївна в тестаменті брата і в позові Адама Сангушка-Коширського 1621 р. фігурує як незаміжня⁶, а в тестаменті луцького повітника Даніеля Гулевича, складеному не пізніше 1647 р., як його дружина⁷. За заповітом брата, в сумі 6000 золотих, одну половину якої записав батько, а другу — він сам, вона отримала село Зубилно⁸, а 1629 р. мала тут 23 дими⁹.

Іван Войнич потрапляє в поле нашого зору 1561 р. у зв'язку з несплатою з братом Федором сребщини й поконівщини¹⁰, а останню прижиттєву згадку про нього містить лист Федора Івановича Масальського 1574 р. про позику 96,5 кіп грошів, за який завів йому в цій сумі село Старі Зінки із зобов'язанням у разі затримки зі сплатою боргу віддати його в користування¹¹. 1570 р. у мастках Івана Войнича в Кременецькому повіті було п'ять городників¹². 1571 р. він продав свою частину родових володінь у селах Пігаси, Садки й Ліски за 1600 кіп грошів шляхтичу Валентію Вкринському¹³, а покупець 1578 р. отримав привілей на осадження у своєму надбанні міста, «с того вишей помененого именья Пигасьь Рохмановъ учинивши»¹⁴.

¹ Памятники... – Т. 2. – С. 21–22.

² Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир... – С. 355–356.

³ Його жс. Монастирі... – С. 225 (17. 07. 1639).

⁴ Памятники... – Т. 2. – С. 18–26.

⁵ Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 496.

⁶ Памятники... – Т. 2. – С. 18–26; Gorczak B. Monografia xx. Sanguszków... – Т. 3. – С. 219.

⁷ Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 516.

⁸ Памятники... – Т. 2. – С. 21.

⁹ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 74.

¹⁰ LM. – Кп. №. 564. – Р. 40.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 101–102 (18. 10. 1574, Кременець).

¹² ŻD. – Т. 19. – С. 27.

¹³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 15, арк. 114 зв.; ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 63 зв.–65; ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 77–78 (25. 09. 1571).

¹⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 85–87 (2. 08. 1578).

Федір / Михайло Войнич, уперше згаданий у заповіті дядька Богуша / Михайла 1529 р.¹, 1546 р. показує комісарам монарха межі свого маєтку Кут із селом Ісерна, маєтком Івана Масальського², 1552 р. відповідає разом із братом Климентом за з городню в Кременецькому замку³, 1567 р. за рішенням Городенського сейму стає одним із бірчих Кременецького повіту⁴, 1592 р. складає тестамент⁵, а на початку наступного року возний уводить уже в його володіння спадкоємців⁶. Федору Войничу тотожний Михайло Войнич Боговитин, звинувачений 1577 р. князем Михайлом Ружинським у нанесенні йому смертельних ран⁷.

Володіння Федора Войнича в Кременецькому повіті склалися з маєтків Кут і Залужжя, перший з яких 1529 р. заповів батьків брат Богуш / Михайло⁸, а другий перепавав йому в результаті поділу з братами Климентом та Іваном батькової спадщини⁹. 1570 р. в цих поселеннях було 39 сімей підданих¹⁰. Панська садиба знаходилася в селі Кут. В одному із записів у книзі Кременецького замку, датованому лютим 1562 р., зазначено, що дід Федора Войнича «в Кутах» (часто назва поселення пишеться у множині)¹¹, а в листі монарха 1567 р. про заборону порушувати межі ґрунтів Татаринського монастиря він фігурує як *Кутенський*¹².

Спочатку дружиною Федора Войнича була одна з дочок Василя Михайловича Ружинського, яка в листі своєї сестри Катерини 1571 р. згадана під ім'ям Марфа¹³, а в протесті Ружинських у Володимирському гродському уряді 1579 р. проти одного з рішень земського суду фігурує поряд із чоловіком як Марія¹⁴. Марфа / Марія Василівна успадкувала після батьків невеличку частину володінь князів Ружинських¹⁵ у Володимирському повіті, яку внесла, очевидно, у дід чоловіка. Починаючи з літі 1567 р., у книгах

¹ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 75–77.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 217.V.3, арк. 36–36 зв.

³ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 24.

⁴ ЛМ. – Отд. 1–2, ч. 3, т. 1. – Стб. 417 (6. 01. 1567, Городно).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 289–290 зв. (6. 07. 1592, Кременець).

⁶ Там само, арк. 281 (28. 01. 1593).

⁷ Волинські грамоти XVI ст. ... – С. 182.

⁸ Акты ЮЗР. – Т. 1. – С. 75–77.

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 85 зв.–86 зв.

¹⁰ ЗД. – Т. 19. – С. 25.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 7.

¹² Stecki T. J. Wołyń... – Ser. 2. – S. 68–69.

¹³ Волинські грамоти XVI ст. ... – С. 143(12. 10. 1571). У публікації: «от сестръ моих рожоных пнеє Федоры Воиничовое Боговитиновича, пнеє Марфы а от пнеє Демяновое Мокренское, пнеє Василисы Василевен, княжен Ружинских», та, судячи з будови фрази, ідеться не про Федору й Марфу, а про дружину Федора на ім'я Марфа.

¹⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 439–442 (11. 02. 1579).

¹⁵ Волинські грамоти XVI ст. ... – С. 143–145.

Володимирського гроду кілька раз фігурує ружинський урядник Федора Войнич¹, що відав очевидно, належною дружині частиною маєтку. Після смерті князівни Ружинської Федір Войнич оженився на Луції Любешовській², родина якої походила з Опочинського повіту Корони³. На півдні Волині вона з'явилася, мабуть, після переїзду сюди дядька Яна, який у нагороду за військові заслуги 1576 р. отримав у Кременецькому старостві в довічне користування село Рудка⁴. 1589 р. Федір Войнич записав жінці на маєтку Залужжя 600 золотих і довічне проживання⁵, а 1592 р. застеріг за нею в заповіті право опіки над дочкою до виходу тої заміж і проживання разом із нею в селі Кут⁶. Після смерті першого чоловіка Луція вийшла заміж за кременецького гродського писаря Григорія Дедеркала⁷, наприкінці 1594 р. внаслідок загибелі останнього ще раз овдовіла⁸, 1598 р. була вже за шляхтичем Щасним Галензьким⁹, згодом луцьким підстаростою, а в середині 1602 р. знову фігурує як удова¹⁰. Останній раз вона згадана 1607 р.¹¹

З дітей Федора Войнича відомі сини Іван, Павло й Федір та дочки Олена й Маруша, остання з яких народилася в шлюбі з Любешовською. З дітьми з першого шлюбу наприкінці життя він ворогував, тому подароване дядьком село Кут разом із неосілими селищем Садочки й слободою Заболоття та придбаний на передмісті Кременця двір 1589 р. записав найменшій дочці, віддавши решту спадкоємців від цих володінь¹², оскільки інші «близкие и кровные», тобто діти з першого шлюбу, «еще будучи при животе моем, — скаржився він 1592 р. в заповіті, — мне великие злости и трудности выражали»¹³. Отже, сини могли розраховувати тільки на маєток Залужжя, що становив спадщину діда.

Олена Федорівна в записі батька сестрі 1589 р. та в його заповіті 1592 р. фігурує як дружина Криштофа Вітвінського¹⁴, виходячи за якого, узяла придане на 1000 золотих (одну половину готівкою, а другу речами)¹⁵.

¹ Володимирський гродський суд... – Вип. 1. – С. 49, 63, 117.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, 289–290 зв.

³ *Boniecki A., Reiski A. Herbarz Polski...* – Т. 14. – С. 234–235.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 216, л. 63–63 об. (1. 10. 1589).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 85 зв.–86 зв.

⁶ Там само, арк. 289–290 зв. (6. 07. 1592).

⁷ 1596 фігурує як Григорієва Дедеркалова (там само, кн. 9, арк. 694 зв.–695 зв.).

⁸ Там само, кн. 13, арк. 488 зв.–491 (17. 12. 1594).

⁹ Там само, кн. 11, арк. 161–162.

¹⁰ Там само, кн. 13, арк. 466–466 зв.

¹¹ Там само, кн. 14, арк. 953 зв.–956.

¹² Там само, кн. 8, арк. 69–70 зв. (1. 10. 1589).

¹³ Там само, арк. 289–290 зв.

¹⁴ Там само, арк. 69–70 зв., арк. 289–290 зв.

¹⁵ Там само, арк. 289–290 зв.

Маруша Федорівна вперше згадана 1589 р. в листі, за яким батько записав їй маєток Кут із неосілими селищем Садочки й слободою Заболоття та двір на передмісті Кременця¹. Знехтувавши волею батька, брат Павло домігся потім для себе та дочок покійного брата Федора поділу спадщини й восени 1601 р. продав свою половину сіл Кут і Залужжя та слободи Тиха Воля (під цією назвою ховається, мабуть, відома вже нам слобода Заболоття) за 20 000 золотих двоюрідному брату Андрію Климентовичу Боговиту-Козерадському². У лютому 1604 р. Маруша Федорівна судилася з родичами, яких звинувачувала в тому, що під час її неповноліття отримали якийсь «перевод права»³, і з часом добилася, очевидно, перегляду справи, оскільки 1607 р. ті позивали вже її і матір за те, що повністю забрали собі «двор и село Куты, село Залужє зо всіми кгрунты, врочищами, селищами и приналежностями, до тых именеи здавна и тепер належачими»⁴.

1621 р. Маруша Федорівна правувалася в трибуналі з Криштофом і Юрієм Збаразькими за вибиття з поля Попівські ниви в урочищі Запалена гора під лісом села Єловиця й отримала декрет із наказом відповідачам присягнути на трійцьких роках 1622 р., що спірна земля ніколи не належала позивачу, але до виконання його, здається, не дійшло, бо 1628 р. за те саме судився вже новий дідич Данило Сло-Малинський⁵. 1624 р. вона уклала з кременецьким гродським суддею Олександром Ушаком-Куликівським угоду про продаж за 10 тисяч золотих села Кути зі слобідкою Тиха і частини в селі Залужжя⁶ (що походила, мабуть, зі спадщини брата Павла), але передумала і покупець позивав її за відмову взяти гроші й віддати маєтки⁷.

Спочатку Маруша Федорівна була замужем за луцьким гродським суддею Іваном Красенським⁸, далі — за Криштофом Гуйським (1602—1621)⁹, Войтехом Мнішком¹⁰, Яном Лосем (1624—1630)¹¹. Другий із чоловіків, судячи з його тестаменту 1620 р., за яким волів мати спочити в кафедральному костелі в Луцьку¹², був католиком. Маруша начебто померла 1647 р. й була похована в тому самому храмі¹³.

¹ Там само, арк. 69–70 зв. (1. 10. 1589).

² Там само, кн. 13, арк. 231–233 зв. (12. 09. 1601).

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 367–369.

⁴ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 172.

⁵ Там само, кн. 37, арк. 116 зв.–118.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 34, арк. 58 зв.–59 зв. (6. 07. 1624).

⁷ Там само, арк. 158 зв.–160 зв.

⁸ Там само, кн. 13, арк. 466–466 зв.

⁹ Там само (1602); кн. 14, арк. 367–369 (1604), арк. 953 зв.–956 (1607); кн. 37, арк. 117 (згадка про декрет трибуналу 1621 р., де фігурує ще як Гуйська).

¹⁰ Там само, кн. 37, арк. 117 (згадка 1630 р. про заміжжя за Войтехом Мнішком).

¹¹ Там само, кн. 34, арк. 58 зв.–59 зв. (1624); кн. 37, арк. 117 (1630).

¹² Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 511 (тут помилково «Гойський»).

¹³ Niesiecki K. Herbarz polski... – Т. 2. – S. 207–208.

Іван Федорович Боговитинович-Кутенський 1574 р. видав у селі Пігаси лист, за яким позичив у Степана Боговитина-Шумського «200 талеров угорских добре важных»¹. Інших згадок про нього не виявлено.

Павло Федорович уперше згаданий у листі батька 1589 р. молодшій сестрі², а востаннє — у тестаменті двоюрідного племінника Миколая Андрійовича 1621 р., де йому записано 100 польських золотих³. Як зазначено вище, усупереч волі батька, він домігся для себе та дочок брата Федора спадщини і 1601 р. продав свою половину сіл Кут і Залужжя та слободи Тиха Воля за 20 000 золотих Андрію Боговиту-Козерадському⁴. Молодша сестра Маруша в лютому 1604 р. оскаржила його та племінниць у земському суді за те, що під час її неповноліття отримали якийсь «перевод права»⁵, і добилася, очевидно, свого, оскільки 1607 р. ті позивали вже її з матір'ю за те, що повністю забрали собі «двор и село Куты, село Залуже зо всіми кгрунты, врочищами, селищами и приналежностями, до тых именеи здавна и тепер належачими»⁶.

Федір Федорович згаданий у листі батька 1589 р. молодшій сестрі та в його тестаменті 1592 р. З його дітей відомі дочки Ганна й Раїна, що залишилися сиротами й перебували потім під опікою брата Павла.

Ганна Федорівна, уперше згадана восени 1601 р.⁷, у лютому 1604 р. перебувала ще під опікою батькового брата Павла⁸, а 1607 р. була вже замужем за шляхтичем Іваном Качановським⁹. 1631 р. разом із чоловіком та сестрою і зятем вона відступила свою половину двору, фільварку й села Залужжя Данилу Єло-Малинському¹⁰. З тестаменту, складеного 1651 р., можна зрозуміти, що ця з Боговितिнівен належала до східного обряду¹¹.

Раїна Федорівна, уперше згадана у вересні 1601 р.¹², 1607 р. залишалася ще під опікою батькового брата Павла¹³, а 1631 р. фігурує як дружина шляхтича Миколая Омелянського¹⁴.

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 67 зв.–67а (20. 07. 1574, Пігаси).

² Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 69–70 зв.

³ Памятники... – Т. 2. – С. 24 (3. 12. 1621).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 231–233 зв. (12. 09. 1601).

⁵ Там само, кн. 14, арк. 367–369.

⁶ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 172.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 231–233 зв.

⁸ Там само, кн. 14, арк. 367–369.

⁹ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 171.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 38, арк. 155–158 (7. 08. 1631).

¹¹ Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 495, № 34.

¹² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 231–233 зв.

¹³ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 171.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 38, арк. 155–158 (7. 08. 1631).

Іван Богушович уперше згаданий у зв'язку виїздом восени 1522 р. з Москви гінцем із повідомленням про завершення литовським посольством переговорів¹. 1526 р. в підтвердженні монарха на маєтки, набуті в двоюрідних братів Боговитина й Івана Львовичів, він фігурує як господарський дворянин², 1527 р. отримав на деякий час Кормялівське староство³, 1541 р. став дорогицьким старостою⁴, з 1545 р. до кінця життя був господарським маршалком і довгаліським державцею⁵, наприкінці 1548 р. займав також уряд кременецького старости королеви Бони⁶. Восени 1550 р. пан маршалок склав тестамент, а під час підтвердження в травні наступного року монархом цього акту останньої волі його не було вже серед живих⁷.

Наприкінці літа 1522 р. Іван Боговитинович їздив у Москву у свиті литовського посольства⁸, а наприкінці 1529 р. возив сусідам повідомлення, що Сигізмунд I посадив свого сина Сигізмунда Августа на литовський трон; принагідно він мав нагадати також про потребу втихомирити прикордонні спори й «держати въ хоромяхъ» литовських полонених, які сиділи там по тюрмах⁹.

За переписом Литовського війська 1528 р., Іван Богушович мав виставляти зі своїх володінь і держав 39 вершників — 17 із панами-радами та 15 із Волинською і 7 із Берестейською землями¹⁰.

Під час поділу родових володінь він отримав малолюдний маєток Шумськ на Волині та частину маєтку Козеради на Берестейщині. «Имене моє головное Шумско, которое есми от братьи моее в дел взял, было пусто — небо а земля», — згадував він у заповіті¹¹. Обживаючи волинські володіння, внук Боговитина збудував у Шумську замок та осадив людей¹²,

¹ Памятники дипломатических сношений... – Т. 1. – С. 621–642 (17. 09. 1522).

² LM. – Кн. № 12. – Р. 453–454.

³ *Boniecki A.* Herbarz Polski... – Т. 1. – S. 362.

⁴ 3. 08. 1541 р. монарх видав листи урядникам і мешканцям Дорогицького повіту з вимогою коритися дворянину Івану Боговитиновичу, який мав поселитися в Дорогичині в замку й керувати староством (Метрыка ВКЛ. – Кн. 28. – С. 140).

⁵ *Полищук В.* Князі Масальські... – С. 49.

⁶ *Атаманенко В.* Інвентар Кременецького староства... (складено 28. 09. 1548 р. у зв'язку з передачею Івану Богушовичу). Відомі п'ять листів Бони Іванові Богушовичу як старості – один без дати, три датовані тільки індиктом, а останній – 8. 12. 1548 (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 32, л. 25 об.–26 об., 27 об.–28 об., 29 об., 33 об., 34–34 об.).

⁷ Там же, кн. 35, л. 16 об.–19 об. (12. 11. 1550, Ворголь).

⁸ Памятники дипломатических сношений... – Т. 1. – С. 621–642. Переговори вели з 31. 08 до 14. 09. Іван Боговитинович виїхав із Москви 17. 09, на день раніше за посольство.

⁹ Там же. – С. 812–819. Переговори вели 30. 11–1. 12. 1529 р.

¹⁰ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 53, 100, 148.

¹¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 35, л. 17 об.

¹² Там же.

1525 р. отримав від монарха Спаський монастир і двір «для прибежища от татар» у Кременці, що залишилися після брата Василя¹, 1537 р. купив у сестри Богдани дане їй батьком село Теремне². Кільканадцять літ під його опікою перебувала також спадщина двоюрідного брата Богдана Львовича.

На Берестейщині 1526 р. великий князь підтвердив Івану Богушовичу права на маєток Вортоль, відступлені двоюрідними братами Боговитином, Богданом та Іваном Львовичами³. У Станіслава Іллініча 1529 р. він купив за 800 кіп грошів містечко Докудово, що становило третину того самого Вортоля⁴, утрачену свого часу Левом Боговитиновичем.

У Новгородському воєводстві у згаданого вище Івана Львовича 1525 р. Іван Богушович придбав за 1000 кіп литовських грошів маєтки Душево, Зависне й Велешин та двох підданих у Греську⁵.

Місцем постійного проживання пана маршалка, принаймні в останні роки життя, був, скоріше за все, Вортоль, де він складає свій тестамент і зазначений нижче лист дружині.

З тестаменту Івана Богушовича випливає, що він брав шлюб не менше двох разів. Наприкінці життя його жінкою була дочка господарського маршалка й писаря Коптя Васильовича на ім'я Ганна. За посаг на 2500 угорських золотих і виправу на 300 кіп грошів він записав їй на третині своїх володінь — Вортолі, третині містечка Докудово та спадковому маєтку Козеради — подвійну суму віна й привінку з умовами держати все довічно, не передаючи в інші руки, і залишити потім спільним дітям⁶. Остання прижиттєва згадка про Ганну Коптівну, якій судилося пережити чоловіка аж на три десятиліття, датована 1580-м роком⁷.

З дітей маршалка в тестаменті згадані син Степан і дочки Ганна, Федосія та Оксинія, яким друга дружина доводилася мачухою, та народжені нею самою сини Гаврило, Кириак, Михайло й Бенедикт і дочки Ганна й Мотруна⁸, останню з яких звали також Олександрою. Унаслідок конфлікту з дітьми з першого шлюбу всі свої володіння за межами Волині, переважну більшість яких становили власні надбання, Іван Богушович залишив дітям, спільним із Коптівною, а Шумський маєток, успадкований після батька, заповів поділити між усіма синами, правда, з умовою сплати дочкам із другого шлюбу четвертої частини його вартості⁹.

¹ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 383–384 (20. 05. 1525).

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4. – С. 347.

³ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 453–454 (12. 02. 1526).

⁴ AS. – Т. 3. – S. 354–355 (28. 10. 1529).

⁵ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 453–454 (30. 11. 1525); AGAD, pergamin nr 7530 (оригінал).

⁶ AGAD, pergamin nr 7673 (1. 10. 1550, Вортоль).

⁷ АВАК. – Т. 2. – С. 209.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 35, л. 16 об.–19 об.

⁹ Там же, л. 17 об.–18.

Ганна Іванівна з першого шлюбу відома тільки з тестаменту батька.

Федосія Іванівна теж фігурує тільки у тестаменті батька.

Оксинія Іванівна 1561 р. спробувала вступити разом зі своїм чоловіком Жигимонтом Славінським в належну їй частку материного віна й частку четвертини батькової спадщини в маєтку Шумськ, та почувши під селом Васьківці від урядника, що «набют хребта» й «бачачи великоє множество людеи в селѣ з луки, з мечи, з рогатинами и з ыншими бронями», завернула назад¹, а далі про неї не чути вже.

Ганна Іванівна з другого шлюбу восени 1573 р. була замужем за мוזирським підкоморієм Стефаном Лозкою².

Мотруна / Олександра Іванівна в угоді 1572 р. про вихід заміж за красилівського старосту Якуба Кресинського фігурує під першим з імен³, у документі 1578 р. — під другим⁴, у паперах 1584-го й 1587-го років — знову під першим⁵. Остання прижиттєва згадка про неї датується весною 1601 р., коли вона позивала дітей брата Степана, на цей час уже покійного, за посаг і виправу з належної їм частини Шумського маєтку⁶. Чоловік Олександри Іванівни з вересня 1573 р. фігурує як королівський секретар⁷.

Степан Іванович мав отримати за заповітом батька п'яту частину маєтку Шумськ, причому з умовою сплати четвертини її вартості сестрам⁸, але після його смерті всупереч записаному в присутності служебника віленського воєводи Миколая Радивиля та вижив маршалка Волинської землі Костянтина Острозького й кременецького старости Петра Семашка зайняв увесь цей комплекс⁹, та восени 1562 р. на вимогу монарха більшу частину віддав братам¹⁰, унаслідок чого 1570 р. мав тільки села Боложівка

¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 60 зв.–61 зв. (12. 02. 1561).

² Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 12 зв.–17 (8. 09. 1573, Вортоль).

³ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 267, арк. 22 (25. 02. 1572).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 198.V.3, I, арк. 9 зв.–10 зв.

⁵ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 7136, арк. 32–32 зв., 36–37.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 216–217.

⁷ Там само, кн. 6, арк. 12 зв.–17.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 35, л. 17 об.–18.

⁹ Там же, кн. 192, л. 184–184 об.

¹⁰ 12. 09. 1562 Гаврило й Кириак Івановичі Боговитини прислали до Кременця скаржитися, що 8. 09, на Пречисту, Степан Шумський силоміць найшов на двірці тих частин Шумського маєтку, в які їх ув'язав за листами монарха дворянин Григорій Лінтупський, і дещо там позабирав; заставляв також шумських міщан скиртувати йому овес, а тих, хто не хотів, позбивав; того самого дня заставляв їхніх підданих із села Круголець працювати на себе, а 9. 09 разом із Матвієм Сенютою наїхав на Васьківське село, заведе не їм дворянином, позбивав там служебників та позабирав у них коні, гроші й речі (ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 40 зв.–42).

й Степанівка¹ (друге з яких, судячи з назви, сам заснував). Пізніше він трохи розширив володіння за рахунок частин братів Гаврила й Кирияка, що не залишили дітей і через передчасну смерть не встигли, очевидно, розпорядитися своїми володіннями (брат Бенедикт теж не мав нащадків, але заповів свою нерухомість брату Михайлу), зокрема наприкінці 1578 р. за угодою з останнім отримав по третині городища колишнього замку Шумськ, однойменного містечка (40 сімей підданих, у т. ч. піп) і приміського села Круголець (8 осілих підданих і 5 пустих плаців), а замість третин у селі Теремне й безлюдному присілку Токарі (12 осілих буд і 60 пустих плаців) на час до викупу цих поселень, відданих Михайлом і Бенедиктом сестрі Олександрі в рахунок посагу, 5 осілих підданих і 21 селисько в братовій частині Шумська². На Берестейщині тим самим шляхом йому перепала, очевидно, третина Козерадського маєтку, де, за тестаментом Михайла 1580 р., останньому належали дві третини в селах Козеради, Закалинки, Переділ, Янівка, Олька, Клешна й Комирна³.

Хоча Степан Іванович часто доповнював родове прізвище складовою *Шумський* і навіть передав її в спадок, проживав він у селі Боложівка: саме тут 1563 р. Олексій Козинський мав повернути йому борг⁴, а в переказі змісту одного з паперів 1574 р. прямо сказано, що мешкає в цьому поселенні⁵.

Улітку 1580 р. Михайло Іванович згадав брата в тестаменті серед живих⁶, а наприкінці року домагався вже опіки над його дітьми⁷. Дружиною Степана Івановича була дочка кременецького повітника Грицька Сенюті-Ляховецького на ім'я Настасія, за якою 1561 р. він отримав від тестя 600 кіп грошів посагу та виправу на 400 кіп⁸. Після смерті пана Шумського його маєтки перейшли до вдови. 1583 р. вона платила податок за села Шумськ, Васьківці, Круголець, Степанівка й Боложівка⁹, а 1591 р. за 15 тисяч золотих перекупила у Вацлава Боговитина-Шумбарського придбану ним частину Шумського маєтку, що відійшла 1578 р. Михайлові (у листі перераховані спалений замочок Шумсько, однойменне з ним місто і села Васьківці,

¹ ŻD. – Т. 19. – С. 30. Степан Шумський платив податок аж за 8 сіл, але 6 із них (Коров'є, Крива Воля, Вовчківці, Воробіївка, Москалівка й Михнівці) належали братові дружини Федору Сенюті-Ляховецькому й перебували в його руках тимчасово.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 198.V.3, I, арк. 6–12 зв. (9. 12. 1578, Шумськ).

³ АВАК. – Т. 2. – С. 208–216.

⁴ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 137–138.

⁵ АВАК. – Т. 2. – С. 232.

⁶ Там же. – С. 212 (6. 06. 1580).

⁷ Там же. – С. 237 (5. 12. 1580).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6507, арк. 6–6 зв. (8. 05. 1561) За попередньою угодою, укладеною в травні 1560 р., оправу становили 200 червоних золотих у золотому ланцюгу, 30 гривен срібла в роботі, 15 золотих перснів із каменями, шати, перли та інші речі (там само, арк. 3–3 зв.).

⁹ ŻD. – Т. 19. – С. 141 (19 димів, 40 городників, 2 ремісники й піп).

Круголець, Боложівка, Степанівка, Теремне й Токарі)¹. Останні роки життя Настасія Григорівна провела, мабуть, у маєтку Козеради на Берестейщині, де 30 листопада 1597 р. застала її смерть². У шлюбі з нею були сини Ян і Петро та дочки Маруша, Катерина й Настасія.

Ян Степанович потрапляє в поле нашого зору восени 1593 р. у зв'язку з побутовим конфліктом із сусідами по маєтку Григорієм і Федором Боровицькими³. З протестації сестер на позов Адама й Андрія Климентовичів і Павла Федоровича Боговитинів-Козерадських 1603 р. можна зрозуміти, що на час смерті матері Яна не було вже серед живих, оскільки всіма паперами на родові маєтки розпоряджався брат Петро⁴. Передчасну смерть міг зумовити конфлікт із родиною Ярмолинських⁵.

Петро Степанович, згаданий восени 1593 р. поряд із братом Яном у зв'язку з конфліктом із Боровицькими, на початку осені 1598 р. фігурує разом із сестрами в позові брацлавського воєводи Януша Збараського з вимогою вислухати декрет трибуналу в справі з Яном Степановичем, на цей час уже покійним⁶, а на початку травня 1601 р. його не було вже серед живих, оскільки тітка Мотруна домагалася сплати їй посагу й виправи з батькової частини Шумського маєтку тільки від своїх племінниць⁷. У передчасній смерті Петра Степановича пізніше звинувачували Тихона Шашкевича, чоловіка сестри Катерини⁸, і той навіть присягав у Кременці, що нікого не намовляв убивати швагра⁹.

У згаданій вище протестації Боговитинівен 1603 р. зазначено, що успадкований після батьків Шумський маєток Петро Степанович збирався продати «пану хоружому», під яким мається на увазі Вацлав Боговитин-Шумбарський, але до реалізації цього наміру не дійшло¹⁰.

Маруша Степанівна вийшла заміж за луцького й кременецького повітника Матвія Єловича-Малинського і 1589 р. отримала від нього лист на довічне проживання в маєтках¹¹ та запис на всі рухомі речі¹, а наприкінці

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 57–59 (16. 05. 1591).

² Там само, кн. 12, арк. 119–119 зв. (згадка в позові дочки Катерини, 1601).

³ Там само, кн. 9, арк. 31 зв.–32 зв.

⁴ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 168.

⁵ 1601 р. Григорій Сенюта присягав у Кременці, що не допомагав Яну Боговитину-Шумському вбивати Яроша Ярмолинського (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 122 зв.–125 зв.).

⁶ Там само, кн. 12, арк. 61.

⁷ Там само, арк. 216–217.

⁸ Там само, арк. 114–116 зв.

⁹ Там само, арк. 62 зв. (2. 08. 1601).

¹⁰ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 168.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 60 зв.–62 (12. 01. 1589).

1602-го чи в першій половині наступного року овдовіла². Остання прижиттєва згадка про пані Сло-Малинську датована 1617-м роком³.

Настасія Степанівна спочатку була замужем за луцьким повітником Федором Вільгорським, що виступає поряд із нею уже в жовтні 1598 р.⁴, у травні 1616 р. фігурує як удова⁵, а в листопаді наступного року — як дружина кременецького повітника Миколая Ярмолинського⁶. У середині 1639 р. вона робила ще запис дочці з першого шлюбу Марині на маєтки⁷, а далі не чути вже про неї.

Катерина Степанівна потрапляє в поле нашого зору восени 1598 р. вже як дружина брацлавського повітника Тихона Шашкевича⁸. З 1607 р. до кінця життя чоловік був брацлавським підкоморієм⁹. Після його смерті десь 1624-го чи на початку наступного року¹⁰ пані підкоморієва взяла всі маєтки у свої руки, у зв'язку з чим з нею судилася потім племінниця чоловіка Кристина з Корчевських Вільгорська¹¹. На початку 1636 р. Катерина Степанівна правувалася в Кременці з князем Юрієм Жаславським за двох підданих із села Боложівка, які влітку 1632 р. «з жонами, детми, с конми, быдломъ и зо всіми маєтностями своїми от повода прочъ утекши и до маєтности позваного мєстєчка ново осажоное слободы Шєпетовки пришли, бытомъ тамъ осєли и мешкають»¹², восени склала духівницю, де заповіла на Хрестовоздвиженський братський монастир у Луцьку 333 золоті¹³, а в серпні наступного року родич чоловіка судився в Кременці за речі «зъ знаками и з гербами дому своего, которие до чужихъ особъ звычайне не перенешони не бывають», родове срібло й гроші, що залишилися після підкоморія, вже із сестрою Настасією і племінником, тобто її спадкоємцями¹⁴.

¹ Там само, арк. 62 зв.–64 (12. 01. 1589).

² Тестамент чоловіка датований 12. 12. 1602 р. Під час запису його 12. 07. 1603 р. в актову книгу Маруша була вже вдовою (там само, кн. 13, арк. 637 зв.–638 зв.).

³ Там само, кн. 29, арк. 116 зв.–119 в

⁴ Там само, кн. 11, арк. 52 зв.–53 зв.

⁵ Там само, кн. 24, арк. 522–523.

⁶ Там само, кн. 29, арк. 117 зв.

⁷ Там само, кн. 45, арк. 11–13 (1. 07. 1639).

⁸ Там само, кн. 11, арк. 122 зв.–125 зв. М. Гіжицький хибно вважав дружину Шашкевича дочкою берестейського маршалка Яна Боговитина (див.: [Gozdawa–Giżycki M.] Spis ważniejszych miejscowości... – S. 121), а К. Пуласький сплутав її з дочкою Михайла Боговитина (див.: Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... – T. 2. – S. 211).

⁹ Яковенко Н. М. Українська шляхта... – 2 вид. – С. 211.

¹⁰ Там само.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 42, арк. 123–124.

¹² Там само, арк. 135–136 зв.

¹³ Горін С. Монастирі... – С. 223 (20. 09. 1636).

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 43, арк. 327 зв.–333.

Володіння Степана Боговитина успадкували, очевидно, сини, а його дружини — всі діти, та оскільки сини не залишили нащадків, їхні частини теж залишилися дочкам, і між ними почалися гострі суперечки. На початку серпня 1601 р. Кременецький земський суд розглядав п'ять позовів Боговитинівен із взаємними звинуваченнями в захопленні спадщини матері й братів¹. За декретом трибуналу влітку 1603 р. сестри з'їхалися й поділили родові володіння: Маруша Малинська взяла містечко Шумсько із селом Круголець, Настасія Вільгорська отримала села Васьківці й Теремне та селище Токарі з двором у другому з поселень із доплатою від сестер п'яти тисяч золотих, Катерині Шашкевич перепали села Боложівка, Янівка й Степанівка, а село Літовища сестри домовилися визволити спільними силами з багатолітньої застави й теж поділити; оскільки маєтки не мали узгоджених із сусідами меж, облаштувати їх і повертати втрачені ґрунти кожна з них мала самостійно².

1616 р. Настасія Вільгорська продала свою частину в Кременецькому повіті за 14 350 золотих Адаму Човганському з умовою викупу третини села Літовища, заставленої сестрі Маруші, самим покупцем³. Васьківці й третину Літовищ 1617 р. пані Єло-Малинська перекупила⁴, а Теремне й Токарі залишилися в чужих руках. Після смерті Маруші Степанівни належна їй частина родових володінь залишилася синові Данилу Єло-Малинському. 1629 р. останній платив податок за успадковані після матері місто Шумськ і села Круголець, Літовища й Васьківці та придбані в родичів села Кути й Залужжя, де було сумарно 279 димів⁵. Частина Катерини Шашкевич, за реєстром подимного 1631 р., складалася із сіл Боложівка й Степанівка та частини села Літовища й нараховувала 78 димів⁶. Оскільки єдиний син пані підкоморієвої, якого звали Адамом, загинув у полоні в Криму⁷, після її смерті маєток залишився племіннику Данилу й сестрі Настасії. 1639 р. остання записала свою половину спадщини сестри в складі села Степанівка, половини сіл Боложівка Велика й Боложівка Мала та частини села Літовища своїй дочці з першого шлюбу Марині, заміжній за Станіславом Жебридовським⁸. Пану Єло-Малинському, судячи з цього листа, перепали в спадщині тітки село Янівка, половини сіл Боложівка Велика й Боложівка Мала та частина села Літовища.

¹ Там само, кн. 12, арк. 114–122 зв.

² Там само, кн. 13, арк. 775–779 (1. 08. 1603, Шумськ); кн. 14, арк. 41–43 зв.

³ Там само, кн. 24, арк. 529 зв.–532 зв.

⁴ Там само, кн. 29, арк. 116 зв.–119 зв.

⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 104.

⁶ Там само. – С. 110 (використана тут книга 2144 містить реєстр подимного 1631 р.; замість «Літовища» автор відчитав «Витовища»).

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 43, арк. 328 зв.

⁸ Там само, кн. 45, арк. 11–13 (1. 07. 1639).

Гаврило Іванович деякий час служив дворянином, у ролі якого фігурує протягом 1565—1566 рр.¹ 1569 р. «Кгабриел Козирадский з братю» значиться в списку землевласників, які з різних причин не присягали в Кременці на вірність Короні², а під час продажу весною 1571 р. братами Михайлом і Бенедиктом батькової спадщини в Новгородському воєводстві його не було вже серед живих³.

За заповітом Івана Богушовича нарівні з рештою синів із шлюбу з Коптівною Гаврило мав отримати четвертину його спадщини на Берестейщині й у Новгородському воєводстві та п'яту частину її на Волині. На початку 1560-х років він вступив разом із Кирияком у боротьбу зі старшим братом Степаном за захоплений ним Шумський маєток⁴ і восени 1562 р. домігся відповідної частини⁵, але до поділу не дожив.

Кириак Іванович 1565 р. служив дворянином⁶, а під час продажу весною 1571 р. братами батькової спадщини в Новгородському воєводстві його теж не було вже серед живих⁷. Через передчасну смерть він також не дочекався, мабуть, поділу родових володінь.

Михайло Іванович в угоді 1571 р. про продаж батькової спадщини значиться дворянином⁸, а 1583 р. став господарським маршалком⁹. Остання прижиттєва згадка про нього зумовлена листом 1587 р. князю Олександрю Пронському на викуп у сестри двох поселень¹⁰.

1571 р. спільно з братом Бенедиктом з дозволу матері Михайло Іванович продав свою отчину в Новгородському повіті (маєток Душево й двірець Велешин із належними до останнього данниками в Грезьку) та данників у Кришичах під Мозиром за 1000 кіп грошів Юрію Слуцькому¹¹. 1573 р. на прохання синів Ганна Коптівна відмовилася від прав на маєтки чоловіка¹², і

¹ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 92–93; AS. – Т. 7. – С. 102.

² Довнар-Запольский М. В. К истории Люблинской унии... – С. 57. Те саме див.: Ліцкевіч А. У. Рэстр шляхты Крамянецкага павеата... – С. 190.

³ AGAD, pergamin nr 7822 (30. 05. 1571).

⁴ 1. 02. 1561 Федір Боговитин прислав у Кременець скаржитися, що Степан Шумський напосівся на нього за те, що його молодші брати Гаврило й Цирик, домагаючись своєї частини Шумського маєтку, зупинялися в нього в селі Кути, і в помсту його піддані в ніч із 27 на 28. 01 вкрали в його підданого вола, якого спровадили до замку Шумська, а в нього самого 30 бджолосімей (ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 7).

⁵ Там само, арк. 40 зв.–42.

⁶ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 92–93.

⁷ AGAD, pergamin nr 7822.

⁸ Ibid.

⁹ Urzędniczy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 11. – С. 95, nr 633 (29. 03. 1583).

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 7136, арк. 32–32 зв. (2. 02. 1587, Берестя).

¹¹ AGAD, pergamin nr 7822 (30. 05. 1571, Вортоль).

¹² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 36 зв.–37 (7. 09. 1573, Вортоль).

вони поділили їх між собою¹, а через кілька років за тестаментом брата Михайло Іванович отримав і його частину².

За укладеною в Бересті угодою з братом Степаном Михайло Іванович відступив йому третину батьківських володінь³. Під час поділу Шумського маєтку, проведеного наприкінці 1578 р., він отримав дві третини замкового городища, містечка Шумськ (93 осілі піддані), приміського села Круголець (8 осілих підданих і 11 пустих плаців) та села Теремне й безлюдного присілку Токарі (12 осілих буд і 60 пустих плаців), але останні два поселення перебували в сестри Мотруні⁴. Покінчивши з поділом, весною наступного року Михайло Іванович завершив тривалий спір із Валентієм Вкринським за урочище Сошище, відступивши дві третини сусідові до села Обич, і встановив із ним річкою Сошище остаточну межу⁵. В укладеній угоді згадано двір пана Боговитина під назвою Комарівка, що лежав на вказаній річці вище Залузького ставу⁶. Залагодивши спір, Михайло Іванович заставив Вкринському за 600 кіп грошів село Літовища разом із тамтешнім двором⁷.

За тестаментом Михайла Івановича, складеним 1580 р. у зв'язку з виїздом до Німеччини на лікування⁸, йому належали:

Вортольський маєток (двір Вортоль у довічному володінні матері, частина містечка Левково, що називалося тепер Докудово, Довжанський двір, двірці Яворівка й Станково та села Перковичі, Замосточе, Закачин, Красна Воля, Бурвин, Корчівка, Узка, Довга Воля, Чавика);

суміжний із Вортолем Мінковський маєток (двір Мінков і села Віторож, Квасівка, Стрижівка, Данівка, Лещанка);

Козерадський маєток (дві третини двору й сіл Козеради, Закалинки, Переділ, Янівка, Олька, Клешна, Комирна, третина яких відійшла Степану);

третина Прогалинського маєтку, яку придбав сам Михайло Іванович (відповідні частини в селах Прогалини, Комарівка й Завадівка);

двір у Бересті на передмісті Піски з двома сіножатями;

дві третини Шумського маєтку в Кременецькому повіті на Волині;

дві третини монастиря в Кременці з усіма його пожитками⁹.

1585 р. Михайло Іванович продав свою частину Шумського маєтку на Волині за 6000 кіп грошів луцькому старості Олександру Пронському¹⁰.

¹ Там само, арк. 12 зв.–17 (8. 09. 1573, Вортоль).

² Там само, арк. 17–22 зв.

³ АВАК. – Т. 2. – С. 211 (згадка в тестаменті Михайла Івановича).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 198.V.3, I, арк. 6–12 зв. (9. 12. 1578).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 87 зв.–88 зв. (23. 05. 1579).

⁶ Там само.

⁷ Там само, арк. 82–83 (24. 05. 1579).

⁸ АВАК. – Т. 2. – С. 208–216.

⁹ Там же. Очевидно, мався на увазі неіснуючий уже Спаський монастир.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 5, арк. 232–237 (26. 06. 1585).

Похідні з нього село Теремне й присілок Токарі свого часу Михайло й Бенедикт віддали в рахунок посагу сестрі Олександрі / Мотруні, а та заставила їх за 350 золотих берестейському зем'янину Криштофу Туровському; згодом Михайло переніс посагову суму на маєтки Вортоль і Докудово й отримав від сестри право на викуп отчини¹, та оскільки своєчасно не скористався ним, заставна сума зросла до 450-ти золотих. 1587 р. додатковим листом пан Боговитин передав покупцю право викупу вказаних поселень².

З тестаменту Михайла Івановича знаємо, що його дружиною була дочка сандомирського хорунжого Барбара Ієронімівна Русецька³ й одружився він із нею близько 1573 р., оскільки саме цим часом датує запис оправи⁴. З дітей відомі Іван, Ярош, Гаврило, Катерина й Анна, які згадані в тестаменті⁵, та Барбара.

Іван / Ян Михайлович, господарський зем'янин Берестейського воєводства, за листом 1600 р., в якому називає себе Яном, не маючи чим платити батькові борги, продав успадковані після нього Віторозький, Вортольський і Докудівський маєтки в Берестейському воєводстві в складі поселень Віторож, Стежівка й Данівка та спустілих сіл Квасівка, Лещанка, Пешца, Мислятин і Боровики, села Вортоль із двором і частини в містечку Вортоль та пущі маєтку Докудів за 30 тисяч золотих канцлеру Великого князівства Литовського Леону Сапезі⁶. Доля решти володінь невідома.

Ярош Михайлович відомий тільки з батькового заповіту 1580 р.

Гаврило Михайлович згаданий у тому самому заповіті.

Катерина Михайлівна в листі брата Яна 1600 р. фігурує як дружина берестейського гродського писаря Пжецлава Горбовського.

Анна Михайлівна відома тільки з батькового заповіту 1580 р.

Барбара Михайлівна, що народилася, очевидно, після появи тестаменту батька, оскільки не згадана в ньому, у листі брата Яна 1600 р. фігурує як поки що незаміжня.

Бенедикт Іванович у спільному з братом Михайлом листі 1571 р. про продаж отчини виступає як королівський дворянин⁷. Склавши весною

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 7136, арк. 36–37. Лист Якуба Кресинського й Мотруни Боговитинівни Криштофу Туровському датований у Бересті 15. 09. 1583, а братові Михайлу – 16. 03. 1584 у Вільні (*там само*, ф. 91, оп. 1, спр. 61.1.4, с. 347).

² *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 7136, арк. 32–32 зв. (2. 02. 1587).

³ АВАК. – Т. 2. – С. 209.

⁴ *Там же*. – С. 214.

⁵ *Там же*. – С. 209.

⁶ AGAD, pergamin nr 8074 (9. 05. 1600, Варшава).

⁷ *Ibid*, pergamin nr 7822.

1576 р. в Любліні тестамент із проханням поховати його при костелі в селі Вортоль, він невдовзі помер. За тестаментом, у його володіння входили двір Вортоль із фільварком Яворово, містечко Левково, село Вортоль, село Перковичі в Берестейському повіті й пляц у самому Бересті та замок і місто Шумськ із селами Літовища, Васьківці, Круголець, Теремне й Токарі з належними до них фільварками в Кременецькому повіті на Волині, а, крім того, села Бурмин і Корчівка та фільварок Яворівка на Берестейщині, на яких дружина мала оправу. Усі свої маєтки Бенедикт заповів братові Михайлу. Жінкою наймолодшого із синів Івана Богушовича була Барбара Ленартівна Косинська, удова князя Жижемського. Під час складання заповіту вона чекала дитини, та пізніших свідчень про сина чи дочку немає¹.

Лінія Лева Боговитиновича

Лев Боговитинович, який простежується з 1481-го до 1517-го року², частину життя провів при дворі монарха, де починав писарем³, а згодом став чашником⁴. Крім придворних чинів, він займав уряд берестейського ключника⁵, після вигнання з Великого князівства євреїв збирав берестейське мито⁶, деякий час був також кременецьким намісником⁷.

Судячи з нерухомості нащадків, під час поділу батькової спадщини Лев Боговитинович отримав маєтки Оношківці, Сураж і Валево на Волині, Неплі в Берестейському повіті Троцького та Душево в Новгородському повіті

---

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 17–22 зв. (14. 04. 1576, Люблін). За описом спадщини Бенедикта на Волині, тут були «замок з будованемъ с пригородкомъ ошарпаны, у трох светлицах печи ветхие, у четвертой не маеш печи, оболон ни в одной не маешъ»; із харчів було три мірки житньої і півмірки петльованої муки, шість із половиною мірок пшона, дві мірки й четвертинник гречки, шістнадцять мірок і четвертинник солоду, півмірки гороху, 16 полтів м'яса, 15 сал, а з худоби — 6 вороних плугових коней, 4 кобили, 2 під'їздки, 2 корови, теля, 2 озимки, 24 свині, 13 старих гусей та 20 курей і каплунів. З інших речей знайшли сім панцирів. На току виявилось 4 стоги збіжжя, 1,5 стогу ячменю, стіг вівса, а засіяні лан жита, 31 мірка вівса, 10 мірок ячменю, дві мірки яриці, мірка гороху й півмірки проса. У Шумську налічили 63 сім'ї посполитих міщан, у селі Васьківці — 20, у селі Літовища — 16, а в селі Круголець — 6 сімей підданих (*там само*, арк. 35 зв.–36 зв.; 12. 05. 1576).

² AS. – Т. 1. – S. 80 (1. 04. 1481, Вільно; поправку дати див.: *ibid.* – S. 162); ЛМ. – Т. 1. – Стб. 444.

³ AS. – Т. 1. – S. 80 (1481), 112 (1497), 139 (1487), 152 (1503); т. 3. – S. 20 (1486).

⁴ *Ibid.* – Т. 1. – S. 145 (1496); *Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie...* – S. 20.

⁵ *Собчук В., Тесленко І. Перші покоління...* – С. 275 (1488); AS. – Т. 1. – S. 112 (1497), 139 (1487), 145 (1496); *Лицкевич А. У. Старабеларускія граматы XV ст...* – С. 32, 33 (1487); *Wolff J. Senatorowie i dygnitarze...* – S. 256.

⁶ АЛРГ. – Вып. 1. – С. 79 (1497).

⁷ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zesz. 5. – S. 62, nr 137 (29. 06. 1502).

Віленського воєводства. 1488 р. за 80 кіп широких грошів він узяв у кременецького повітника Олехна Болбасовича в заставу суміжні з отчиною села Ходаки й Тетерівка¹, які не випустив уже зі своїх рук, у Перемильському повіті якось набув село Ляшки, а в Луцькому — село Берестечко й фільварок на луцькому передмісті Гнідава, але 1508 р. обміняв ці цолодіння зем'янину Івашку Сеньковичу Русину на село Сомин у Володимирському повіті, подвір'я у Володимирському замку та фільварок Хмільник на передмісті Володимира². На Брацлавщині під час походу литовського війська 1497 р. на татар великий князь Олександр надав села Щурівці й Фоминці³, у Берестейському повіті 1501 р. нагородив його селом Вортоль із данними й служебними людьми, «въ которомъ жо извъку церковь Рожество Пречистое Богоматери есть»⁴, і 1503 р. дозволив будувати тут на старому городищі на острові замок, осаджувати на магдебурзькому праві містечко під назвою Левково з правом міщан вільно торгувати по всьому Великому князівству й засипати на річці Желеві до берега господарського маєтку Ломази став⁵. Хоча Сигізмунд I підтвердив надання маєтку Вортоль, кам'янецький намісник Семен Чорторійський, надвірний конюший Якуб Кунцевич, маршалок Ян Стецькович і підляський лісничий Андрій Лозка присудили частину його Юрію Ілліничу. Спочатку великий князь підтвердив це рішення, та Лев поскаржився, що судили без присяги свідків, а коли ті зібрали їх, то з вибраних ним сеєми осіб троє відмовилися присягнути в правдивості меж, тому монарх присудив втрачену кількість землі на маєтках суддів⁶, та скористатися цією перемогою він не встиг. Деякий час під Радованичами на Берестейщині Леву Боговитиновичу належав конфіскований у родини берестейських євреїв двірець Круцівський жеребій, та оскільки мешканці Радованич чинили різні кривди, замість нього 1502 р. монарх надав у тому самому повіті «со всимъ правомъ и панствомъ на вѣки вѣковъ» Теликовський жеребій — сільце Новоселяни⁷. У Рудомінській волості Віленського воєводства був придбаний якийсь маєток боярина Петра Михайловича⁸.

У шлюб Лев Боговитинович уступав не менше двох разів, оскільки його дружина Ганна, що судилася 1528 р. з дітьми за право користуватися маєтком Неплі, на якому мала 200 кіп грошів віна, доводилася їм мачухою⁹. З наступного покоління відомі сини Боговитин, Богдан та Іван.

¹ Собчук В., Тесленко І. Перші покоління... – С. 275 (1. 03. 1488, Луцьк).

² AGAD, pergamin nr 4782b (15. 03. 1508, Володимир).

³ LM. – Kn. Nr. 6. – P. 164 (11. 09. 1497; перест).

⁴ АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 77–78 (6. 04. 1501).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 151–152 (19. 10. 1503, Межиріч); LM. – Kn. Nr. 5. – P. 265–266.

⁶ LM. – Kn. Nr. 11. – P. 114–115.

⁷ Ibid. – Kn. Nr. 6. – P. 412–413 (29. 06. 1502).

⁸ LM. – Т. 1. – Стб. 1162.

⁹ LM. – Kn. Nr. 15. – P. 64–65 (29. 06. 1528, Вільно).

Боговитин Львович, найстарший із синів, за словами брата Богдана, «дал ся ему в опеку былъ» і записав свої третини отчини й грошей, присуджених на особах, що відсудили в батька місто Вортоль, «а он мель его ховать до его живота. Ино ся ему в него быти не полюбило для некоторых причин, а потомъ тот Боговитин даль ся в опеку» Іванові Богушовичу й 1525 р. прибув до Кракова з наміром оскаржувати брата «и себе ровного делу доводити», але на пропозицію того уклав тут приятельську угоду, за якою взамін за права на Вортоль і 100 кіп грошів остаточно відступив свою частину маєтків і грошей¹, а невдовзі записав Вортоль новому опікуну².

Богдан Львович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з продажем 1520 р. успадкованого після батька села Сомин³, а останню прижиттєву згадку про нього містить підтвердження монарха 1525 р. на деякі надбаня, де фігурує як дворянин⁴. Під час згаданої вище судової справи мацухи 1528 р. за маєток Неплі його не було вже серед живих⁵.

1522 р. Богдан Боговитинович пробував відсудити в Юрія Іллінича втрачений батьком Вортоль, але безрезультатно⁶; натомість у справі з особами, що несправедливо присудили останньому цей маєток, домігся того, що монарх доручив віленському воєводі Ольбрахту Гаштовту й маршалку Немирі Грималичу виїхати на місце й вивчити всі втрати Лева Боговитиновича та його нащадків, щоб судді могли їх відшкодувати⁷. Успадковане після батька село Сомин разом із подвір'ям і фільварком у Володимирі 1520 р. Богдан Львович продав за 450 кіп грошів Василю Сангушковичу-Ковельському⁸, а володіння в Кременецькому повіті приберіг. 1525 р. брат Іван гарантував йому відмову від претензій на гроші й землі за Вортоль, поки не сплатить своєї частки затрат; дозволив збудувати у волинських маєтках замок і справити стави з умовою до сплати своєї частки затрат на ці роботи й боргу на 130 кіп грошів не вимагати поділу отчини, а також дав згоду на продаж або обмін маєтку Вортоль і землі, яку мали компенсувати батькові судді⁹. Старший брат Боговитин в обмін на відмову від прав на Вортоль і 100 кіп грошів 1525 р. записав свою третину отчини й грошей, що мали стягуватися з батькових суддів¹⁰. У Берестейському повіті в крайчого Григорія Остиковича Богдан Львович придбав за 1000 кіп грошів двір Корошич та 6 жеребів —

¹ *Ibid.* – Кн. Nr. 12. – Р. 386–387 (27. 06. 1525; підтвердження).

² *Ibid.* – Р. 453–454 (12. 02. 1526; підтвердження).

³ AS. – Т. 3. – S. 198–199 (1. 07. 1520).

⁴ LM. – Кн. Nr. 12. – Р. 386–387 (27. 06. 1525).

⁵ *Ibid.* – Кн. Nr. 15. – Р. 64–65 (29. 06. 1528, Вільно).

⁶ *Ibid.* – Кн. Nr. 11. – Р. 114–115 (3. 08. 1522, Вільно).

⁷ *Ibid.* – Р. 127–128 (18. 11. 1522, Вільно).

⁸ AS. – Т. 3. – S. 198–199 (1. 07. 1520), 209–210 (20. 07. 1521, Краків; підтвердження).

⁹ LM. – Кн. Nr. 12. – Р. 378–379 (13. 05. 1525; підтвердження).

¹⁰ *Ibid.* – Р. 386–387 (27. 06. 1525; підтвердження).

чотири в Мордаровичах (Арсанівський, Киктевський, Панкратівський і Монівський) і два в Сямовичах (Гомзиківський і Левиниківський)¹.

Після смерті Богдана Львовича його дружина Марина вийшла заміж за дворянина Потія Тишкевича-Коренівського, згодом підляського лісничого. 1528 р. вона правувалася перед монархом і панами-радою з двоюрідним братом першого чоловіка Іваном Богушовичем, якого звинувачувала в тому, що спустошить разом зі своїми братами маєтки покійного чоловіка, а той відповідав, «ижь онъ, подле обычая права земьского, близшыи есть имения, и дети брата своего в опеце маеть», причому з дозволу великого князя. На прохання пані Тишкевичевої їй дозволили виховувати дітей, але на утримання їх виділили тільки маєток Корошин, на якому вона мала віно на суму 600 кіп грошів. Решту володінь залишили опікунові, щоб він міг платити з них, зокрема, «з данеи грошовых и медовых, и спусковъ ставныхъ» борги Богдана Львовича. «А ему заступованье служьбы земьское и тежь на пожывенье, яко то опекуну, — зазначалося в декреті, — дали есьмо пашню дворную мети и мерки з млынов»². В іншій справі — за гроші, присуджені Богдану Львовичу на батькових суддях і записані ним у тестаменті дружині, до яких земський підскарбій Богуш Боговитинович як ексекUTOR брата не хотів допустити пані Тишкевичеву, мотивуючи тим, що буде платити борги, монарх підтримав її вимогу³. 1539 р. Марина скаржилася ще разом із зятем на Івана Львовича Боговитуна за безпідставні претензії на родові маєтки⁴, а далі про неї не чути вже.

З дітей відома дочка Богдана, але крім неї були ще одна дочка й сини.

NN Богдановичі згадані тільки в судовій справі матері 1528 р. як неповнолітні братаничі Івана Львовича⁵.

Богдана Богданівна 1539 р. була вже замужем за князем Іваном Федоровичем Масальським, у зв'язку з чим монарх велів Івану Богушовичу передати їй чоловікові спадщину Богдана Львовича в Кременецькому повіті, належну Богдані та її сестрі⁶. 1545 р. Іван і Богдана Масальські збиралися судитися перед приятелями з Войною та Іваном Богушовичами, що звинувачували їх у захопленні із сіл Оношківці й Сураж землі Шумського маєтку та засипанні в селі Бриків ставу до шумського берега⁷. 1556 р. дружиною князя Масальського була вже якась Олена Матвіївна⁸.

¹ *Ibid.*

² *Ibid.* — Кн. Nr. 15. — Р. 65–66 (2. 07. 1528, Вільно).

³ *Ibid.* — Р. 52–53 (17. 08. 1528, Вільно).

⁴ *Поліщук В.* Князі Масальські... — С. 44 (15. 08. 1539, Краків).

⁵ *LM.* — Кн. Nr. 15. — Р. 52–53 (17. 08. 1528, Вільно).

⁶ *Поліщук В.* Князі Масальські... — С. 46 (12. 08. 1539, Краків).

⁷ *Там само.* — С. 49 (20. 10. 1545, Вільно).

⁸ *Бершадский С. А.* Документы и регесты... — Т. 2. — С. 176.

Княгиня Масальська успадкувала усі батькові володіння, оскільки слідів причетності до них братів і сестри не виявлено. В описі Кременецького замку 1545 р., за яким її чоловік, що фігурує тут як князь Мунча, відповідав за городні великого моста й замку, вони вказані сумарно — як Оношківці та інші села¹, а в аналогічному документі 1552 р., крім головного поселення, перераховані також Турівка, Сураж і Валево².

За угодою дітей Богдани Богданівни 1571 р. про поділ матеріної спадщини, на півдні Волині вона складалася із містечка Зіньки та сіл Оношківці, Сураж, Турівка, Валево, Бриків, Баймаки, Тетерівка, Попівці, Ходаки (тут був замочок) і Зіньки, а на Берестейщині — із двору Неплі та розташованого поряд із ним двірця Сомовичі³. Поселення Оношківці в одному із записів 1569 р. фігурує як містечко⁴, але коли воно набуло цей статус, невідомо.

Н Богданівна згадана тільки 1539 р. поряд зі старшою сестрою.

Іван Львович 1525 р. гарантував братові Богдану відмову від претензій на відсуджені гроші й землі за Вортоль, поки не сплатить своєї частини затрат; дозволив збудувати у волинських маєтках замок і справити стави з умовою до сплати своєї частини затрат на ці роботи й боргу на 130 кіп грошів не вимагати поділу і дав згоду на продаж або обмін маєткою Вортоль і землі, яку мали компенсувати батькові судді⁵, а успадковані після батька в Новгородському повіті маєтки Душево, Зависне й Велешин та двоє підданих у Греську продав за 1000 кіп грошів двоюрідному брату Івану Богушовичу⁶.

1528 р. Іван Львович пробував судитися з удовою Богдана за поділ батькової спадщини, але монарх відклав цю справу до повноліття дітей⁷. Дочекавшись виходу старшої з племінниць заміж, 1539 р. він знову порушив те саме питання, та пані Тишкевичева і її зять виклопотали в монарха лист, за яким міг претендувати на поділ тільки після сплати затрат брата на будівництво в маєткою на Волині замку й ставів, викупу спадкових маєтків, які позаставляв, і повернення заборгованих братові грошей⁸. На цьому звістки про нього обриваються. Про дружину і нащадків цього з Боговитинівців відомі нам джерела мовчать. Найбільше ймовірно, що він не мав сім'ї.

¹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196, 199.

² Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 24.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 84 зв.–87 зв.

⁴ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 14, арк. 4–4 зв.

⁵ ЛМ. – Кн. №. 12. – Р. 378–379 (13. 05. 1525; підтвердження).

⁶ AGAD, pergamin nr 7530 (30. 11. 1525).

⁷ ЛМ. – Кн. №. 15. – Р. 52–53 (17. 08. 1528, Вільно).

⁸ *Поліщук В.* Князі Масальські... – С. 44 (15. 08. 1539, Краків).

Карта 3

ВОЛОДИННЯ БОГОВИТИНІВ НА ВОЛИНІ

Умовні знаки

— — — межі Волині

⊙ центри повітів

⊠ замки

⊙ міста

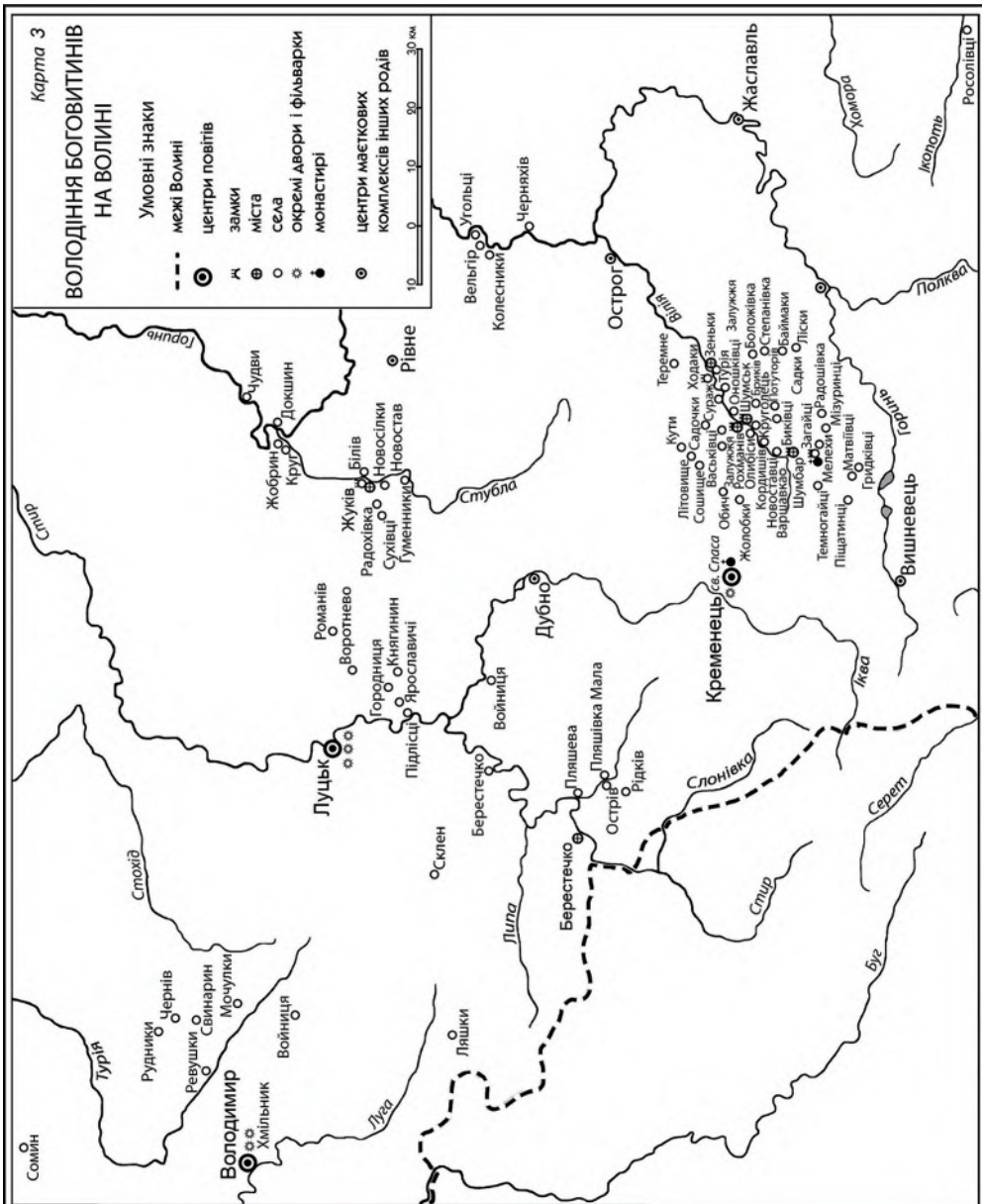
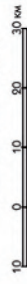
⊙ села

⊙ окремі двори і фільварки

⊙ монастирі

⊙ центри маєткових

комплексів інших родів

Лінія Петра Боговитиновича

Петро Боговитинович з'являється у відомих нам джерелах усього лиш три рази: 1496 р. передає племіннику Богдану Богушовичу права на розташований у Кременецькому повіті маєток Турія, узятий ним у зем'ян Синковичів-Турянських у сумі 11 кіп 50 грошів¹, 1497 р. засвідчує лист братів Колчейовичів князю Михайлу Сангушковичу², а 1504 р. разом з іншими «людьми добрыми» бере участь у розгляді луцьким старостою і маршалком Волинської землі Семеном Гольшанським спору князів Андрія Сангушковича й Федора Четвертенського³. Судячи з володінь нащадків, під час поділу з братами батькової спадщини, він отримав села Кордишів, Горбівці й Загайці Шумського маєтку в Кременецькому повіті та частину маєтку Козеради на Берестейщині. Із власних надбань відоме село Росолівці в Кузьминській волості на півдні Волині, висулене в Казимира Ягайловича⁴. Дружину Петра Боговитиновича звали, мабуть, Євдокія, оскільки це ім'я стоїть поряд з ім'ям Петро в переліку родичів, унесеному сином у пом'яник Києво-Печерського монастиря⁵. Із дітей відомий один син, що мав імена Боговитин і Яків.

Боговитин / Яків Петрович у прижиттєвих згадках фігурує під першим з імен і патронімом, до яких інколи додається відносний прикметник *Шумбарський*. Календарне ім'я відоме з патроніма синів, указанного у вступній частині запису в актову книгу дільчого листа внуків⁶. Уперше Боговитин Петрович потрапляє в поле нашого зору — у зв'язку з рішенням великого князя 1510 р. виплатити йому зі скарбу та з луцького соляного збору по 10 кіп грошів⁷, а востаннє фігурує серед живих у листі 1540 р. про межі між селами Пігаси й Обич⁸.

Про службу кар'єру пана Шумбарського відомо, що 1528 р., наприкінці перебування Якуба Монтовтовича у Кременці намісником (1508—1529), він отримав привілей на уряд тутешнього городничого, мостовничого й військового⁹, але влітку 1529 р. фігурує ще без титулів¹⁰, восени 1530 р.

¹ AS. – Т. 1. – S. 144–145 (26. 02. 1496, Боковичі).

² *Ibid.* – S. 112 (21. 08. 1497, Кременець).

³ *Ibid.* – Т. 1. – S. 150 (13. 05. 1504, Луцьк; поправку дати див.: *ibid.* – S. 165).

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 1. – С. 65–66; *те саме* див.: AS. – Т. 3. – S. 253–254.

⁵ Голубев С. Т. Древний помянник Киево-Печерской лавры... – С. 66.

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 25, арк. 22–22 зв.

⁷ LM. – Кн. Nr. 8. – P. 419 (8. 02. 1510).

⁸ *Stecki T. J. Wołyń... – Ser. 2. – S. 447–449* (12. 11. 1440, Шумбар; за копією XVIII ст. польською мовою; 12. 11. 13-го індікту; видавець хибно датував лист 1570-м роком).

⁹ LM. – Кн. Nr. 224. – P. 244 (15. 07. 1528); *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 5. – S. 45, nr 31; s. 49, nr 60; s. 66, nr 164.*

¹⁰ AS. – Т. 3. – S. 351.

значиться господарським дворянином¹, весною 1532 р. знову без титулів², а восени постає як один із суддів Кременецького повіту³, весною 1533 р. — як суддя, городничий і мостовничий⁴, весною 1534 р. — як городничий, війський і суддя⁵, улітку — ще й мостовничий⁶, а в листі зятю 1538 р.⁷ та в згаданому вище листі 1540 р. про межі знову без жодного титулу⁸.

Володіння Боговитина Петровича лежали на Волині й на Берестейщині. За переписом Литовського війська 1528 р. він мав виставляти з них по 7 вершників⁹. Резиденцією його було поселення Шумбар. 1524 р. пан Шумбарський отримав привілей на осадження тут, «въ ыменьи его отчызномъ в Шумъбарку, где онъ замокъ себе збудовал, близко имения их отчызного Шумъска, которое именье Шумско держать братья стрыечъная панове Боговитиновичы», містечка з торгом і корчмами, «бо деи и перед тымъ в Шумску торгъ был, нижли от поганьства татар спустел»¹⁰. Вислужене батьком село Росолівці, що лежало на чималій відстані від центру володінь, 1523 р. він продав за 50 кіп грошів князю Костянтину Острозькому¹¹, а натомість по сусідству з отчиною випросив у монарха село Жолобки¹². Ще одне надбання становило куплене в Луцькому повіті село Ратново¹³.

Тривалий час Боговитин Петрович держав у Кременецькому повіті село Войнигів, яке взяв у шляхтича Мартина Прусського в заставу, у зв'язку з чим конфліктував зі свояком останнього Григорієм Сенютою, що намагався викупити поселення як свою «близькість»¹⁴; віленський біскуп Януш дав йому у волості замку в сумі 500 кіп грошів і 75 червоних золотих маєтки Кокорів і Денятин, на яких 1538 р. він записує зятю придане за дочкою¹⁵; у Володимирському повіті за 100 кіп грошів мав у заставі частину маєтку Холопичі, що належав родині Княгининських¹⁶.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.І.4, арк. 38.

² AGAD, pergamin nr 4789.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 6.

⁴ AGAD, pergamin nr 4790.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 48–48 зв.

⁶ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6446, арк. 6 зв.

⁷ Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 12.

⁸ Stecki T. J. Wołyń... — Ser. 2. — S. 447–449.

⁹ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... — С. 100, 148, 151.

¹⁰ ЛМ. — Кн. №. 12. — Р. 339–340 (14. 09. 1524).

¹¹ Архив ЮЗР. — Ч. 7, т. 1. — С. 65–66 (23. 10. 1523, Острог).

¹² ЛМ. — Кн. 561. — С. 206.

¹³ Материалы для истории Загоровского монастыря... — С. 223.

¹⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, оп. 1, спр. 410.І.4, арк. 38 (лист короля з вимогою віддати Войнигів, 20. 11. 1530), 33 (лист Бони з вимогою стати на суд перед кременецьким старостою, 16. 08. 1536).

¹⁵ Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 12–13.

¹⁶ AS. — Т. 4. — S. 477–478 (згадка у зв'язку з продажем маєтку, 17. 11. 1533).

Дружиною Боговитина Петровича була Зофія Андріївна Лозка¹, дочка підляського лісничого, а потім берестейського войськового². Після смерті першого чоловіка вона вийшла заміж за князя Василя Михайловича Сангушка-Ковельського, у ролі дружини якого фігурує вже в лютому 1542 р.³, тому інколи виступає в джерелах як княгиня Ковельська. Після виходу за князя Ковельського Зофія Андріївна почала набувати нерухомість. Зокрема, у Станіслава Фальчевського, що розпродував, залишаючи старостування в Кременці, набуті тут маєтки, вона купила село Обич⁴, а в зем'ян Ширинд-Олибіських — село Олибіси й селище Шопинці⁵. 1563 р. вказані поселення перебували в її дочки Раїни, а пізніше їх придбав кременецький староста Миколай Збаразький⁶. Останню прижиттєву згадку про Зофію Андріївну знаходимо в переписі Литовського війська 1565 р., за яким вона виставила зі своїх володінь 20 вершників⁷.

З дітей Боговитина Петровича відомі сини Михайло й Павло, другий з яких виступає також під ім'ям Памфіло, та дочки Федора, Зофія і Раїна.

Федора Боговитинівна вийшла заміж за володимирського повітника Яна Богдановича Загорівського. За листом 1538 р., замість посагу на 300 кіп грошів батьки дали за нею в цій сумі села Кокорів і Денятин⁸, а пізніше вона отримала від них на вічність село Ратново⁹. 1548 р. зять Боговитина Петровича склав заповіт¹⁰, а 1549 р. сусіди позивали вже «пани Янову Юзагоровскую Федору и сынов ее»¹¹. Після смерті чоловіка Боговитинівна залишилася на його спадщині, де мала віно на 1200 кіп грошів, «на вдовиному стільці»¹², і постійно конфліктувала із синами й сусідами¹³. 1583 р. пані Загорівська вступила у володіння Пречистенським монастирем у Луцьку, який отримала від луцького старости князя Олександра Пронського¹⁴. На початку наступного року луцький і острозький владика Іона Красенський протестував ще проти цього надання¹⁵, а далі не чути вже про неї.

---

¹ Wolff J. Kniazowie litewsko-ruscy... – S. 450.

² AS. – Т. 3. – S. 128, 142, 352.

³ Ibid. – Т. 4. – S. 306.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 425 зв.

⁵ 1552 р. поселення належали ще Шириндам (*там само*, ф. 21, оп. 1, кн. 4, арк. 2 зв.).

⁶ *Там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 2, арк. 24 (згадка, 1569).

⁷ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 241

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 12–13 (6. 11. 1538, Шумбар).

⁹ Материали для истории Загоровского монастыря... – С. 223.

¹⁰ Там же. – С. 221–224 (14. 02. 1548, Загорів).

¹¹ AS. – Т. 6. – S. 4.

¹² Материали для истории Загоровского монастыря... – С. 223.

¹³ Фотинский О. Обыкновенные люди старой Вольни... – С. 188–195.

¹⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 1, т. 1. – С. 181–185 (14. 11. 1583).

¹⁵ Там же. – С. 186–187 (3. 02. 1584).

Зофія Боговितिївна, яка вийшла заміж за луцького повітника Петра Михайловича Семашка, кременецького старости королеви Бони 1550-х років, 1560 р. овдовіла¹, 1576 р. склала в замку Добрятин у маєтку чоловіка в Луцькому повіті, де доживала віку, тестамент із проханням поховати її в замковій церкві, а через пару днів її не було вже серед живих².

Раїна Боговितिївна в 1561—1563 рр. фігурує як дружина вихідця з відомого литовського шляхетського роду Юрія Матейовича Юндила, разом з яким тимчасово держить материні маєтки в Кременецькому повіті³.

Михайло Боговितिнович уперше потрапляє в поле нашого зору в червні 1543 р. у зв'язку з розглядом у містечку Шумбар скарги кременецьких євреїв на його підданих⁴. Останню прижиттєву згадку про старшого із синів Боговितिнова Петровича містить зізнання дворянина про спробу вручити йому в травні 1563 р. позов на суд монарха⁵, а на початку жовтня того самого року в маєтку господарювала вже вдова⁶. Службову кар'єру він завершив дворянином, з титулом якого фігурує на початку 1563 р. в акті волочної поміри волості Кременецького замку⁷.

1552 р. Михайло Боговितिнович видав у селі Красне під Луцьком у домі королівського митника Олехна Борзобогатого-Красенського лист, за яким за отримані за його дочкою Ганною, з якою вступав у шлюб, 400 кіп грошів готівкою та ще стільки різними речами записав їй на третині своєї половини замку й міста Шумбар і третині решти своїх маєтків на Волині й Берестейщині, які держав окремо від брата Павла, віно й привінок на 1600 кіп грошів⁸. За наступним листом, складеним у тому самому селі напередодні від'їзду 1557 р. з віленським воєводою Миколаєм Радивилом «до земли Ифлянтское» на військову службу, «помнечи на пригоду и на час смертельный», у подяку за вірність та за позику грошей, «ласку и за-поможенъе» тестя, на цей час уже луцького ключника, городничого й мостовничого і митника волинської комори, він записав дружині на двох третинах своїх володінь, до яких входили половина замку й міста Шумбар, села Горбівці й Загайці та половина берестейських маєтків, 2000 кіп литовських грошів із передачею цих володінь у її розпорядження⁹. У переліку

¹ Собчук В. Д. Крем'янецька волость... – С. 386, прим. 33.

² Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского... – Т. 2. – С. 282–285 (30. 01. 1576, Добрятин; 2. 02. 1576).

³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 8, арк. 28; ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 241–243.

⁴ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 1, арк. 7 зв.

⁵ Там само, кн. 9, арк. 128 зв.–129 зв.

⁶ Там само, арк. 124–124 зв.

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 78.

⁸ Там же. – Ч. 8, т. 3. – С. 27–30 (27. 02. 1552, Красне).

⁹ Там же. – С. 33–35 (1. 06. 1557, Красне).

нерухомості Михайла Боговитиновича в Кременецькому повіті в борговому листі 1563 р. Степану Боговиту-Шумському до відомих уже нам поселень додана слобідка Радошівка¹, 1569 р. в його спадщині згадується двірець Варшавка², а 1575 р. — половина сіл Кордишів і Жолобки³. Резиденцією Михайла був замок Шумбар, що належав йому наполовину з Павлом, і саме тут у травні 1563 р. його шукав згаданий вище дворянин⁴. Остаточного поділу отчини брати, очевидно, не провели, оскільки пізніше ним займалося наступне покоління нащадків Боговита Петровича, а розібрали її між собою «до часу».

Після смерті Михайла Боговитиновича маєтки тривалий час перебували в руках дружини. Під час господарювання тут вона постійно конфліктувала з родичами покійного чоловіка та іншими сусідами. Показовим у цьому відношенні є випадок, що трапився в неділю 30 травня 1568 р.: пані Боговитинова прийшла зі слугами до шумбарської церкви, спільної з нащадками чоловікового брата, вирвала з рук попа срібну кадильницю й ударила нею по голові, далі силоміць забрала церковні речі — ту саму кадильницю, хрест, келех, книги, ризи, на додачу перейняла потім попа на греблі під Шумбарським замком і наказала бити, так що «ледво деи его живого зоставила», а возному, що прибув оглядати побої, цинічно заявила, що веліла бити попа, від якого досить уже натерпілася, тільки по своїй половині⁵. 1575 р. Ганна Олехнівна записала дочці Єві на половині сіл Кордишів і Жолобки 1000 кіп грошів⁶, а далі про неї не чути. У шлюбі з Борзобогатою Михайло Боговитинович мав сина, що фігурує під іменами Михайло й Миколай, та дочку, відому як Єва і як Ганна.

Єва / Ганна Михайлівна в листі матері 1575 р. на 1000 кіп грошів на половині сіл Кордишів і Жолобки названа Євою⁷, а в скарзі брата 1584 р. за опір вступові його в село Горбівці — Ганною⁸. В обох згадках вона фігурує як дружина шляхтича Бартоша Лаща. Після смерті останнього, з яким були дочки Зофія і Катерина, Боговитинівна вийшла за шляхтича Станіслава Тимінського, а в квітні 1596 р. брат квітнув уже того за спадщину сестри й дітей із першого шлюбу, відданих йому в опіку⁹. Деякий

---

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 86–87 зв. (1. 02. 1563). Весною 1562 р. це поселення згадане як село Радошова, що тільки-но почало осідати (*там само*, арк. 13).

² *Там само*, кн. 14, арк. 91 зв. 1555 р. тут проживав Михайло Богушович Несвіцький (*там само*, кн. 7, арк. 11 зв.).

³ *Там само*, кн. 18, арк. 49–49 зв.

⁴ *Там само*, кн. 9, арк. 128 зв.–129 зв.

⁵ *Там само*, кн. 13, арк. 17–17 зв.

⁶ *Там само*, кн. 18, арк. 49–49 зв. (внесено в книгу 11. 04. 1575).

⁷ *Там само*.

⁸ *Там само*, кн. 23, арк. 140–142 зв.

⁹ *Там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 358–359 зв.

час родина Єви / Ганни проживала, очевидно, у дворі в селі Горбівці, оскільки саме тут весною 1584 р. вона чинила спротив вступові брата в батькову спадщину¹.

Михайло / Миколай Михайлович уперше згаданий у переліку землевласників Кременецького повіту, які влітку 1569 р. не присягали в Кременці на вірність Короні. Зокрема, тут зазначено: «Пани Михайлова Боговитинова пани Ганна з сыномъ своим Михайломъ, лет не дорослым, ку присязе становилася, а иж она не дедичка, прото тая присяга до ласки его королевское милости и до лет сына ее отложона»². Як бачимо, у цьому документі син Михайла Боговитиновича фігурує під першим з імен, а в листі матері 1575 р., на час спорядження якого він залишався ще неповнолітнім, іменується і Михайлом, і Миколаєм³; те саме бачимо в записі 1584 р. про спробу вступу в батькові володіння⁴, а в документах пізнішого часу значиться тільки як Миколай.

Формально Михайло / Миколай успадкував родові маєтки 1563 р., тобто після смерті батька, але спочатку вони перебувала в руках матері, що мала на них чималу суму грошей, потім частина його батьківщини на кільканадцять літ потрапила до сестри, а решта опинилася в заставі в Мартина Лаща-Стремілецького й деяких інших осіб, тому він вступив у володіння аж 1584 р.⁵ Під час спроби відібрати село Горбівці сестра вчинила збройний опір — вигнала брата з двору, і коли він був уже з людьми, що супроводжували його, на шумбарській греблі, «стрелба окрутная и велми частая якобы где под замкомъ неприятелскимъ з двора горбовского бити почали и на нас всихъ стреляно», — оповідав потім возний⁶.

Під час остаточного поділу 1585 р. з двоюрідними братами спадщини діда на Волині Миколай Михайлович отримав половину замкового городища Шумбар та однойменного з ним містечка й подавання церкви, села Загайці й Темногайці, половини сіл Мізуринці, Горбівці, Новий Став, Кордишів і Жолобки та половину Підгородного ставу в селі Горбівці, Нового ставу в селі Новий Став і безіменного ставу в селі Кордишів⁷. До поділу Козерадського маєтку, що складався із сіл Козеради, Виховичі, Воля, Комарно й Закалинки і мав 50 осілих та 22,5 неосілих волок, скоріше за все, не дійшло, оскільки 1585 р. Миколай Михайлович продав свою половину

¹ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 140–142 зв.

² Ліцкевіч А. У. Рээстр шляхты Крамянецкага паведа... – С. 190.

³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 18, арк. 49–49 зв.

⁴ Там само, кн. 23, арк. 138 зв.–140.

⁵ Там само, арк. 138 зв.–142 зв., 161–162.

⁶ Там само, арк. 140–142 зв.

⁷ Там само, кн. 25, арк. 22–22 зв. 20. 10. 1593 Загайці й Темногайці розмежували із селом Матвіївці родини Денисків (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 218.V.3, арк. 1–3.)

комплексу Яну й Вацлаву Памфіловичам¹. Згадану вище половину села Жолобки 1600 р. купили за 5000 золотих Вацлав і Маруша Межинські².

Першою дружиною Миколая Михайловича була дочка луцького воєвського Єва Михайлівна Павлович³. В адресованому їй листі 1584 р. читаємо, що зазнавши «оть повинных и кровных» «великое нехути, немилосъти и незычливосъти» й «не маючи у себе лепшого, вернейшого и зычлившого приятеля», у разі смерті «за якимъ же кольвекъ припадкомъ» він записує їй на вічність «всю маетьность лежачую и рухомую», віддаливши від неї сестру Ганну й усіх інших родичів, і доручає опіку над дітьми, якщо вони будуть, з умовою передати їм усе, крім того, що записано їй окремо⁴. 1594 р. лист отримала вже наступна жінка Ганна Янівна Ближинська, якій було записано на селі Горбівці за посаг на 500 кіп грошів і чималу виправу 3000 польських золотих віна й привінку⁵. На відміну від першого, другий шлюб пана Боговитина-Шумбарського виявився невдалим. Восени 1600 р. він позвав дружину на суд владики, щоб отримати розлучення, а коли та приїхала з батьком до Луцька, увірвався вночі в будинок міщанина, де вони зупинилися, застрелив там тестя з рушниці «и забитоє тѣло самъ рукою своєю палашомъ сюкъ»⁶. Третьою дружиною Миколая Михайловича була київська повітниця Маруша Дмитрівна Єльцівна, якій 1601 р. він видав борговий лист на 6000 польських золотих на замочку Новий Двір із належними до нього присілками, половині маєтку Шумбар і селі Мізуринці⁷, а іншим записом додав ще стільки⁸.

2 серпня 1601 р. Миколай Михайлович загинув у Кременці від рук брата другої дружини Олександра Ближинського, що вбив його в помсту за батькову смерть⁹. За тестаментом, спорядженим у домі Павловичів за кілька місяців до смерті, його мали поховати поряд із могилою першої дружини в церкві села Загайці¹⁰. Загибель Боговитина-Шумбарського набула на Волині великого розголосу. На вимогу шляхти, яка 1607-го й 1608-го років включала відповідні пункти в інструкцію воєводського сеймику¹¹, 1609 р. ця подія розглядалася навіть на вальному сеймі¹².

¹ АВАК. – Т. 14. – С. 336–338 (23. 08. 1585).

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 259–262 зв. (27. 01. 1600).

³ Там само, кн. 13, арк. 111–113.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 424–430 (2. 08. 1584, Загайці).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 491–492 (23. 10. 1594, Пахинка).

⁶ Там само, кн. 24, арк. 394–399.

⁷ Там само, кн. 13, арк. 397 зв.–399 зв. (26. 02. 1601, Турбівка)

⁸ Там само, арк. 399–402 (20. 04. 1601). Про Єльців див.: *Rulikowski E. Łuczyn...* – S. 798.

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 24, арк. 55–62 зв.

¹⁰ Там само, кн. 13, арк. 111–113 (31. 10. 1600, Болотківці).

¹¹ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 80, 100.

¹² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 24, арк. 55–62 зв.

Резиденція пана Боговитина-Шумбарського знаходилася, очевидно, у селі Загайці, де він робить запис першій дружині, ховає потім її останки і заповідає поховати його самого, а замочок Новий Двір, в якому датовано згаданий вище лист 1600 р. про продаж половини села Жолобки, — це панський двір оборонного характеру, зведений ним у цьому селі.

У тестаменті Миколая Михайловича зазначено, що в першому шлюбі він мав дочок Марушу й Раїну, а в другому — Олександр¹. Усупереч заповіту, за яким опікунами дітей і маєтків мали бути брати першої дружини², Адам та Андрій Климентовичі і Павло Федорович Боговитини забрали дочок і маєтки в складі замочку Новий Двір та сіл Горбівці (з двором), Мізуринці, Загайці й Темногайці під свою опіку, та Павловичі, «зобравши войско немалое людей служебных, выбранцов и гаидуков килкосоть человека, такъ конных, яко и пеших», відстояли свої права³.

Маруша Миколаївна, уперше згадана в тестаменті батька й на момент його загибелі, судячи із запису про згаданий вище конфлікт щодо опіки, ще незаміжня, згодом вийшла за шляхтича Луцького повіту Михайла Хрінницького і 1605 р. записала йому свою третину батькової спадщини в містечку Шумбар, замочку Новий Двір та селах Загайці, Темногайці, Горбівці й Мізуринці⁴. 1608 р. за 12 тисяч польських золотих чоловік придбав у троюрідного брата дружини Яна Яновича Боговитина-Шумбарського другу половину замкового городища й містечка Шумбар, сіл Горбівці й Новостав, Раківського й Нового ставів та церковного подавання, що походила зі спадщини Павла Боговитиновича, з умовою звільнити ці маєтки від чималого боргу князям Збараським⁵. 1609 р. князь Юрій Збараський дав згоду взяти гроші та відступити вказані маєтки⁶ й невдовзі виконав, мабуть, свою обіцянку, а 1620 р. пан Хрінницький продав усі надбання в родових володіннях Боговитинів-Шумбарських сестрі дружини Раїні та її чоловікові⁷.

¹ Там само, кн. 13, арк. 111–113.

² Там само.

³ Там само, арк. 245–249.

⁴ Там само, кн. 14, арк. 639 зв.–641 зв. (2. 01. 1605, Загайці).

⁵ Там само, кн. 16, арк. 23–24б зв. (1. 07. 1608). 21. 07. 1608 возний ув'язав покупця в маєтки (там само, арк. 147 зв.).

⁶ Там само, кн. 17, арк. 312–313 (Краків, 15. 10. 1609 р.).

⁷ Там само, кн. 37, арк. 35–35 зв., 43а (25. 07. 1620). З фрагментів листа зрозуміло, що йдеться про продаж маєтків, але назв поселень немає. 1633 р. Раїна Миколаївна позивала дочок Михайла Хрінницького за те, що під час продажу маєтку їхній батько зобов'язався боронити її як покупця від усіляких процесів, а вони не хотіли захищати її 1630 р. від претензій Лавріна Древинського і його дітей. Звідси випливає, що Хрінницький продав і ту частину, яку придбав у Яна Боговитина-Шумбарського, сестра і спадкоємиця якого Діана була замужем за Древинським.

Раїна / Параскева Миколаївна у своєму тестаменті постає під двома іменами¹, а в решті згадок — під першим із них. На момент смерті батька вона незаміжня, а в позові дочок його сестри Ганни 1606 р. фігурує як дружина Костянтина Ярмолинського². Улітку 1625 р. чоловік судився ще з родичами³, а на початку 1627 р. пані Ярмолинська була вже вдовою⁴.

На відміну від сестер, Раїна Миколаївна зберегла й відчутно розширила батькову спадщину: 1620 р. спільно з чоловіком купила в Михайла Хрінницького всі його надбаня в родових володіннях шумбарської гілки Боговитинів⁵; 1623 р. за 15 тисяч золотих придбали третину батькової спадщини, що перепала молодшій сестрі Олександрі⁶; 1632 р. по сусідству з отчиною купила в Олександра Дениска-Матвіївського села Матвіївці, Волиця, Гридківці й Піщатинці⁷; 1633 р. набула від Адама Човганського села Гулівці, Бісівка, Бережинці, Рідка, Волиця, Ілляшівка й Переморівка та частини в селах Новгородчичі й Почапки⁸, перші п'ять з яких 1638 р. продала Павлу-Криштофу Сенюті на Ляхівцях⁹, а решту залишила собі. 1637 р. пані Ярмолинська фундувала під замком у селі Загайці праволовний чоловічий монастир св. Іоана Милостивого на чотири ченці, очолити який за згодою митрополита Петра Могили запросила вихідця з Перемишльської землі Антонія Рудницького¹⁰.

23 лютого 1646 р. Раїна Миколаївна склала в містечку Шумбар тестамент, де записала 500 золотих для бідних і поважні суми грошей на церкву та заповіла фундувати в селах Шумбар і Загайці шпиталі на шестеро убогих кожен¹¹, а під час запису дочками, черницями Серафіною та Афтаназією,

¹ ІР НБУВ, ф. 231, спр. 54, арк. 1.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 636–637 зв. (9. 11. 1606).

³ Там само, кн. 35, арк. 28–31 (12. 07. 1625).

⁴ Там само, кн. 36, арк. 92 зв.–93.

⁵ Там само, кн. 37, арк. 35–35 зв., 43а (25. 07. 1620).

⁶ Там само, кн. 34, арк. 51–54 зв. (15. 05. 1623). Поряд із відомими поселеннями тут згадане нове село Мелехи.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 71.П.3, с. 29. Поселення перебували в руках Ярмолинської вже 1629 р. (Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 107), але в користуванні. Твердження О. Барановича про власність на них базується на пізнішому джерелі.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 91–95 зв. (8. 06. 1633).

⁹ Там само, кн. 44, арк. 30–31 зв. (12. 03. 1538). Зберігся початок і кінець тексту листа. Аркуш книги з фрагментом, де перераховано маєтки й указано, кому й на яких умовах вони передаються, втрачено, але інші документи незаперечно свідчать, що їх набув Павел-Криштоф Сенюта на Ляхівцях, зокрема, 1639 р. судився за межі цих маєтків із князями Жаславськими (ЛННБ України, ВР, ф. 103, спр. 6370, арк. 69–70).

¹⁰ Пам'ятники... – Т. 4, отд. 1. – С. 63–86 (28. 08. 1637, Загайці).

¹¹ ІР НБУВ, ф. 231, спр. 54, арк. 1–5 (500 золотих на сорокоуст у монастирях по душі, 500 золотих для бідних, 1000 золотих Загаєцькому монастирю, 500 золотих на

на початку літа в луцьку гродську книгу зізнань про відмову на користь брата Яна від матеріної спадщини її не було вже серед живих¹.

Олександра Миколаївна, уперше згадана в батьковому тестаменті, згодом вийшла заміж за шляхтича Миколая Брудзієвського, разом з яким 1623 р. продає свою третину отчини в селах Загайці, Темногайці, Мізури-нці, Мелехи, Шумбар, Горбівці й Новий Став із фільварками в першому й п'ятому з них за 15 тисяч золотих сестрі Раїні². Померла вона, очевидно, молодою, оскільки Раїна Миколаївна згадує в заповіті свою «сестреницю» панну Брудзієвську, сироту, що була в неї на вихованні³. Остання тотожна, гадаємо, Олександрі Брудзевській, яка 1652 р. складає в селі Новий Став тестамент і заповідає поховати її в костелі в місті Клевань⁴. Судячи з тестаменту, ревне православ'я родини, в якій виховувалася панна Брудзевська, не завадило їй бути вірною католицької церкви. Нашадками Олександри могли бути Павло і Юрій Брудзевські, в руках яких на початку 1651 р. перебувала частина села Залужжя з одним димом підданих⁵.

Памфіло / Павло Боговитинович в угоді 1544 р. з князем Матвієм Четвертенським про межі, укладеній спільно з братом Михайлом, у зв'язку з якою вперше потрапляє в поле нашого зору, фігурує під першим з імен⁶, а в усіх інших згадках, датованих 1550—1555-м роками — під другим⁷. У травні 1562 р. в його маєтках господарювала вже вдова⁸.

Дружиною Павла була Зофія Конарська⁹. Маючи на маєтках Шумбар і Козеради запис на 3200 кіп грошів¹⁰, після смерті чоловіка вона вийшла заміж за шляхтича з Корони Станіслава Лаща-Стремілецького і той перебрався до неї в Шумбар¹¹. Присутність Лаща простежується тут із часу появи його восени 1567 р. на чолі загону з чотирьох вершників «з ыменей женных в повете Кремяниском» на земській службі¹². 1570-го й 1583-го років він

скит, по 300 золотих на Межигірський і Почаївський монастирі, по 100 золотих монастирям в Угорниках, Крехові й Уневі, 200 золотих на Луцьке та 100 золотих на Кременецьке братства).

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 48, арк. 51в–51д зв. (27. 06. 1646).

² Там само, кн. 34, арк. 51–54 зв. (15. 05. 1623).

³ ІР НБУВ, ф. 231, спр. 54, арк. 3 зв.

⁴ Національно-визвольна війна... – С. 256 (28. 04. 1652, Новий Став).

⁵ Національно-визвольна війна... – С. 569.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 425–427 зв. (14. 11. 1544).

⁷ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 2, арк. 2, 29 зв., 30 зв.–31; кн. 3, арк. 7, 16 зв.–17; кн. 8, арк. 8; ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2110; ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 40.

⁸ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 16 зв.–17.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 37–39.

¹¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 227.V.3, арк. 14–16.

¹² ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 1252.

платить із маєтку податок¹ і на цій основі віднесений навіть до зем'ян Кременецького повіту². 1571 р. Лащ отримав від дружини запис на 1000 кіп грошів на Шумбарському й Козерадському маєтках та на рухоме майно³.

У шлюбі із Зофією з Конарських Павло Боговитинович мав синів Яна й Василя, другий з яких частіше фігурує під ім'ям Вацлав.

Ян Павлович у першій згадці, пов'язаній зі справою матері й вітчима на початку 1571 р. із сусідом по маєтках Валентієм Вкринським, ще неповнолітній⁴, а в останній — у листопаді 1589 р. — виступає як ротмістр Берестейського воєводства⁵.

За поділом спадщини Боговитина Петровича в Кременецькому повіті, здійсненим 1585 р., Ян Павлович отримав разом із братом Вацлавом половину в місті Шумбар і селах Мізуринці, Горбівці, Новий Став, Кордишів і Жолобки та села Биківці й Потуторів⁶. Того самого року Ян і Вацлав придбали в двоюрідного брата Миколая Михайловича належну йому половину Козерадського маєтку на Берестейщині, що складався із сіл Козеради, Виховичі, Воля, Комарно й Закалинки і нараховував 50 осілих і 22,5 неосіли волоки⁷, а весною 1587 р. за 10 тисяч золотих купили у Валентія Вкринського двір і село Обич із присілком⁸. З листа останньому 1587 р. на оренду містечка й замочку Рохманів та села Биківці випливає, що перше з поселень, яке раніше становило власність теперішнього орендаря, теж придбане вже ними⁹. Та на маєтках, які Ян Павлович залишив нащадкам, тяжіли чималі борги: половини містечка Шумбар і села Горбівці йому довелося віддати брацлавському воєводі Янушу Збараському, якому король Стефан Баторій присудив на цій частині його володінь 5000 золотих, а половину села Новий Став та став Раківський він заставив разом із братом у сумі 800 польських і 100 червоних золотих королівському коморнику Станіславу Хлопницькому і той відступив своє право тому самому Збараському¹⁰.

З дітей Яна Павловича відомі син Ян і дочка Діана.

Ян Янович у серпні 1601 р. ще неповнолітній, унаслідок чого суд відкладає справу про розмежування села Жолобки, в якій йому відводилася

---

¹ *ŻD.* – Т. 19. – S. 27, 140.

² *Boniecki A., Reiski A.* Herbarz Polski... – Т. 15. – S. 218–219.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 37–39 (20. 01. 1571).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 227.V.3, арк. 14–16.

⁵ *Radziwiński Z. L.* Monografia хх. Sanguszków... – Т. 2, cz. 2. – S. 169.

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 25, арк. 22–22 зв.

⁷ АВАК. – Т. 14. – С. 336–338 (23. 08. 1585).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 112.V.2, арк. 3 (дозвіл продавцю на вивіз майна, 15. 04. 1587).

⁹ Там само, арк. 5–7 (12. 04. 1587).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 16, арк. 23–24б зв.; кн. 17, арк. 312–313.

роль відповідача¹, 1617 р. склав уже тестамент, де заповів поховати його в Луцьку в кафедральному костелі², а позов 1618 р. за вчинені ним борги адресувався вже спадкоємцям³. 1607 р. Ян Боговитин-Шумбарський підписав протестацію шляхти Волинського воєводства проти передачі луцько-острозької кафедри єпископу-номінату Остафію Єло-Малинському, мотивовану тим, що той не постригся в ченці⁴. Більше про його активність у громадському житті не чути.

1608 р. Ян Янович продав успадковані після батька і його брата половини замкового городища й містечка Шумбар та сіл Горбівці й Новий Став і Раківський став за 12 тисяч золотих Михайлу Хрінницькому, правда, з умовою викупу їх у князя Януша Збарзького⁵, а маєток на Берестейщині, що складався з частин у селах Козеради, Коморів і Закалинки, 1610 р. в нього придбав люблінський підкоморій Войтех Собеський⁶.

Дружиною Яна Яновича була Олександра Іваницька, удова кременецького вїта Яна Новоселецького, разом з якою в лютому 1616 р. він мав справу з кременецькими францисканцями за несплату грошей, записаних попереднім чоловіком на будівництво монастиря⁷.

Діана Янівна в першій згадці, датованій серпнем 1601 р., фігурує як неповнолітня⁸. Після виходу заміж за волинського чашника Лавріна Древинського вона склала лист, за яким під час перебування в Любліні в жіночому кляшторі, куди її помістив брат Ян, за порадою брата, а також мінського воєводи Яна Паца, волинського хорунжого Василя Семашка й люблінського земського судді Адама Кохановського, дядьків по матері, стольника Волинської землі Андрія Боговитина, дядька по батькові, люблінського підстарости Бартоша Казановського, свого швагра, та волинського воєводи князя Януша Жаславського, теж «кревного и повинного дому нашого», 21 серпня 1610 р. була змовлена за теперішнього чоловіка з посагом на 3000 золотих, які мав сплатити люблінський підкоморій Войтех Собеський, та виправою на 2000 золотих і отримала від нареченого лист на 8000 золотих віна й привінку, у зв'язку з чим записує чоловікові борг Собеського з правом відібрати його як свою власність⁹. 1617 р. пані Древинська правувалася з Вишневецькими за посаг із набутого ними маєтку Рохманів, який

¹ Там само, кн. 12, арк. 278 зв.–280.

² Довбищенко М. В. Волинська шляхта... – С. 495.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 28, арк. 32–36 (12. 10. 1618).

⁴ Пам'ятки: Архів Української Церкви... – Т. 3, вип. 1. – С. 133 (10. 09. 1607, Луцьк).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 16, арк. 23–24б зв. (1. 07. 1608). 21. 07. 1607 воєвний ув'язав нового власника в набуті володіння (там само, арк. 147 зв.).

⁶ Boniecki A. Herbarz Polski... – Т. 1. – S. 363.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 23, арк. 165–166 зв.

⁸ Там само, кн. 12, арк. 278 зв.–280.

⁹ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 529–531 (7. 11. 1610, Луцьк).

тракувала як свою отчину¹. Ставши після смерті брата його спадкоємицею, наприкінці 1618 р. вона мала справу за його борги², а 1621 р. безрезультатно домогалася права на викуп в Ярмолинських своєї отчини в Кременецькому повіті, мотивуючи тим, що батько не повернув собі маєтків, заведених свого часу Збаразькому³. 1623 р. за відмову від записаного чоловіком довічного проживання в його маєтку Полганів, опіки над спільними дітьми та віна й посагу Діана Янівна отримала від нього запис «доживоття» на дворі в Луцькому замку, на сумі 34 320 польських золотих, яку він мав у більського воєводи Рафала Лещинського та його дружини Анни з Радзіміна, і на всіх майбутніх надбаннях з умовою жити після його смерті «на вдовиному стільці»⁴. На цьому прижиттєві згадки про неї обриваються.

Василій / Вацлав Павлович у ранніх згадках — у справі матері й вітчима 1571 р. з Валентієм Вкринським⁵ та в позові сусідів 1581 р.⁶ — фігурує як Василій, а пізніше — як Вацлав⁷. Останні роки життя він займав уряд волинського хорунжого, з титулом якого вперше потрапляє в поле нашого зору влітку 1591 р.⁸, брав участь у боротьбі з козацьким повстанням і на початку 1593 р. підписав під П'яткою присяжний лист Криштофа Косинського й Запорізького війська про відмову від боротьби з владою⁹. На початку 1596 р. пан хорунжий спорядив ще на користь дружини лист¹⁰, а на початку осені 1598 р. Настасія з Боговитинів Вільгорська скаржилася вже на його вдову¹¹.

1585 р. разом із рідним братом Вацлав Павлович купив у двоюрідного брата Миколая Михайловича половину Козерадського маєтку, а весною 1587 р. спільно з ним придбав у Валентія Вкринського містечко й замочок Рохманів та село Обич і його присілок (див. вище). Купівлі передувало захоплення 22—23 грудня 1586 р. при підтримці двоюрідного брата Миколая Михайловича сіл Обич та Олибіси. Возному він заявив тоді, що в'їхав у маєток як у свою отчину й буде боронити його до горла, тому хай Вкринський піде по-доброму¹². Окремо від брата Вацлав придбав у князя

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 26, арк. 7 зв.—9 зв.

² Там само, кн. 28, арк. 32–36.

³ Там само, кн. 37, арк. 138–139 зв.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 33, арк. 24–27, 30 зв.—36 зв. (11. 11. 1623)

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 227.V.3, арк. 14–16.

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 20, арк. 27.

⁷ Там само, кн. 25, арк. 22–22 зв. (1585); АВАК. — Т. 14. — С. 336–338 (1585); ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 28–29 (1586).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 91 зв. (10. 06. 1591, Кременець).

⁹ Архив ЮЗР. — Ч. 3, т. 1. — С. 53–57 (10. 02. 1593).

¹⁰ *Steckl T. J. Wołyń... — Ser. 2. — S. 452–454 (5. 01. 1596, Луцьк).*

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 11, арк. 52 зв.—53 зв. (2. 10. 1598).

¹² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 214.V.3, арк. 3–3 зв.; спр. 223.V.3, арк. 28–29.

Пронського дві третини Шумського маєтку, але 1591 р. продав це надбання за 15 тисяч польських золотих удові Стефана Боговитина-Шумського¹. Пізніше син останньої Петро збирався продати пану хорунжому усяпадкований після батьків Шумський маєток, але до реалізації цього наміру не дійшло². У Новгородському воєводстві 1595 р. брати дружини Юрій і Михайло Михайловичі Чорторійські продали «єго милости пану Вацлаву Боговитину-Шумбарському, хорунжому вольнському», за 20 тисяч кіп литовських грошів маєток Столовичі в складі двору й містечка Столовичі та сіл Колонець, Заполе, Завеже, Коровляни й Цюкантовичі «з бояры, шляхтою, слугами паньцерными и путными, з селы и зо всіми кгрунътами тыхъ боярь»³. У середині 1590-х років у руках Вацлава опинилися також села Валево, Бриків, Баймаки й Попівці, що походили зі спадщини Богдани з Боговитинів Масальської. Діти кременецького гродського писаря Григорія Дедеркала скаржилися потім, що він силоміць захопив ці володіння після загибелі їхнього батька († 17. 12. 1594)⁴.

Дружиною Вацлава Павловича була князівна Зофія Михайлівна Чорторійська. 1596 р. пан хорунжий видав лист, за яким позичив у неї 40 тисяч польських золотих і записав цю суму на своїх маєтках на Волині — містечках Рохманів і Шумбар та селах Обич, Волиця (?), Жолобки, Олибіси, Кордишів, Новий Став, Горбівці, Биківці, Потугорів, Валево, Бриків і Баймаки з правом в'їхати в них після його смерті й держати до повної сплати боргу⁵. 1602 р. пані хорунжина заставила в сумі 150 польських золотих Назарківське дворище в селі Сошище⁶. Того самого року її позивали кременецькі повітники Лосятинські в надії відсудити село Олибіси⁷, а діти Григорія Дедеркала таки відсудили в неї та дітей чоловікового брата Яна й Діани як прямих спадкоємців через неявку їх усіх на суд села Валево, Бриків, Баймаки й Попівці⁸. Далі про неї вже не чути.

Оскільки у Вацлава Павловича не було дітей, його спадкоємцями стали братові діти Ян і Діана, та володіння пана хорунжого, в усякому разі ті з них, що лежали на Волині, потрапили до них тільки частково. Після смерті князівни Чорторійської належні їй права на залишені чоловіком маєтки

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 57–59 (16. 05. 1591).

² Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 168.

³ AGAD, pergamin nr 8035 (9. 09. 1595).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 488 зв.–491. Дочка Богдани Ганна з Масальських записала ці села своєму чоловікові Касперу Клодинському, а той 1594 р. продав їх Дедеркалу (*там само*, кн. 12, арк. 88 зв.–93).

⁵ Stecki T. J. Wołyń... – Ser. 2. – S. 452–454 (5. 01. 1596, Луцьк).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 21 зв.–23 (2. 02. 1602, Рохманів).

⁷ *Там само*, арк. 289–289 зв. (21. 02. 1602). Перший раз Лосятинські позивали за Олибіси й Шопинці на троїцькі роки 1601 (*там само*, кн. 12, арк. 306).

⁸ *Там само*, кн. 13, арк. 488 зв.–491 (17. 07. 1602).

перейшли на її брата Юрія, а останній 1605 р. відступив їх овруцькому старості Михайлу Вишневецькому і його дружині Раїні Могилянці. У виданому з цього приводу листі названі місто і замок Рохманів із селами Кордишів, Биківці, Олибіси й Сошища та половина містечка Шумбар і сіл Горбівці, Новий Став і Жолобки¹. 1616 р. Ян Янович судився з Раїною Могилянкою, що була вже вдовою, її дітьми Яремою і Ганною Вишневецькими, дочками й зятями згаданого вище Григорія Дедеркала та деякими іншими особами, у власності або в користуванні яких перебували містечко Рохманів та села Обич, Сошище, Олибіси, Кордишів, Биківці, Потуторів, Валево, Бриків і Баймаки, за 30 тисяч золотих боргу, 1596 р. записаних на цих поселеннях Вацлавом Павловичем і його дружиною його батькові, але безрезультатно². Діана Янівна 1617 р. домогалася також від Вишневецьких сплати з маєтку Рохманів, який трактувала як отчину, посагу³. Частина поселень, отриманих Вишневецькими від Чорторійського, залишившись у їхніх володіннях, становила окрему Рохманівську волость. За реєстром 1629 р., у цей комплекс входили місто Рохманів і села Жолобки, Олибіси, Кордишів, Обич і Биківці, а нараховувалося тут 488 димів⁴. Поселення Бриків, Валево й Баймаки перебували в цей час у руках Олександра Ушака-Куликівського та Олександра Туржанського⁵, що доводилися колишньому власнику їх Григорію Дедеркалу зятями.

* * *

Боговитини становили одне з відгалужень відомої геральдичної спільноти Корчаків, але десь на початку XVI ст. виклопотали собі у Священній Римській імперії ще один герб. До середини XVII ст. в роду змінилося 7 поколінь, які, за відомими нам джерелами, репрезентують 76 осіб.

Матримоніальні зв'язки з князями Сангушками, Чорторійськими, Пронськими, Масальськими, провідними шляхетськими родами Волині та інших регіонів засвідчують високий статус Боговитинів у соціумі.

За час існування роду через його руки пройшло понад 180 поселень. Найбільша їх кількість припадає на Волинь (98 поселень), далі йдуть Берестейщина (59 поселень) та Новгородське й Троцьке воєводства (по 10 поселень). Найдавніші володіння лежали в Кременецькому, Берестейському й Новгородському повітах. Значна частина маєтків походила з вислуг. Дроблення володінь під час поділів, перехід у чужі руки по жіночій лінії через відсутність нащадків чоловічої статі, а під кінець існування роду й розпродаж зумовили розпорошення маєтків.

---

¹ *Stecki T. J. Wołyń... – Ser. 2. – S. 455–459 (15. 12. 1605, Кременець).*

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 23, арк. 124а–126.

³ *Там само*, кн. 26, арк. 7 зв. – 9 зв.

⁴ *Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 102.*

⁵ *Там само.* – С. 108, 112.

Найбільша активність роду припадає на першу половину XVI ст., на час діяльності Лева Боговитиновича, Михайла / Богуша та Івана Богушовичів і Боговитина Петровича, та на кінець XVI й початок XVII ст., коли діяли Адам та Андрій Климентовичі, Вацлав Павлович та Михайло Іванович Боговитини, що володіли порівняно значними маєтками й займали поважні уряди регіонального (а один із них — і загальнодержавного) рівня. В останні десятиліття існування роду найпомітнішою постаттю серед його репрезентантів за обсягом володінь була Раїна Миколаївна Яролинська, яка походила з шумбарської гілки Боговитинів.

---

3. ПАНИ ГОСТСЬКІ

Гостські¹ становили одне з відгалужень Кирдіїв² — відомої свого часу спільноти руської знаті, об'єднаної походженням та однойменним із нею гербом, до якої належали також Зенковичі, Вільгорські, Остриївські, Шиловичі, Джуси-Ляхівські, Кирдії-Мильські, Кирдії-Мнишинські, Чапличі-Шпанівські, Козинські й Кривецькі на Волині та Поморянські в Галичині. Гніздом роду було поселення Гоща на перетині Горині старовинним шляхом з Луцька на Київ.

Хоча Гостські потрапили в поле зору авторів геральдичних праць ще в 1730-х роках³, першу спробу реконструювати родовід цього клану на основі достовірних даних зробив наприкінці ХІХ ст. Адам Бонецький⁴. Відомий свого часу краєзнавець Марек Гоздава-Гіжицький відвів їм кілька сторінок у книжці про містечко Гощу⁵. Казімеж Пуласький підготував окремий нарис про них для другого тому своєї «Хроніки польських шляхетських родів», що побачив світ із запізненням на 80 років⁶. Василь Левицький опублікував статтю про Ганну з Козинських Гостську, яка заснувала знаменитий Почаївський монастир⁷. Вацлав Урбан помістив у Польському біографічному

---

¹ Первісно топоантропонім мав форму *Гостський*, а домінуюча в літературі форма *Гойський*, на яку натрапляємо вперше в підписі одного з представників роду 1607 р. (Пам'ятки: Архів Української Церкви... – Т. 3, вип. 1. – С. 133), уживалася тільки останніми двома поколіннями роду, до того ж паралельно з попередньою.

² У писемних пам'ятках староукраїнською мовою дохристиянське ім'я, яке стало спільною назвою групи родів і герба, зафіксоване у формі *Кирдьги* (1420), а похідний від нього патронім – *Кирдьєвичь* (1366, 1433), *Кирдьєвич* (1388, 1404, 1483), *Кирдієвичь* (1445), *Кердієвичь* (1445), *Кырьдъєвиць* (XV ст.), *Кирдеевичь* (1487) (ССУМ. – Т. 1. – С. 475); *Кирдієвич*, *Кердієвич* (кін. XV ст.) (*Голубев С. Т.* Древний помяник... – С. 6, 29). Сучасною мовою назву роду слід писати, очевидно, *Кирдій*.

³ *Niesiecki K.* Korona polska... – Т. 2. – S. 373–374.

⁴ *Boniecki A.* Poczët rodów... – S. 92–93; *ejusdem.* Herbarz Polski... – Т. 7. – S. 361.

⁵ *Wołyński W.* Z przeszłości Hosszczy... – S. 2–14.

⁶ *Pułaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 54–61.

⁷ *Левицький В.* К вопросу о времени основания Почаевской лавры...

словнику біограми київських каштелянів Гаврила і його сина Романа Гостських¹. Із сучасних дослідників Наталя Яковенко звернула увагу на рід у монографії про українську шляхту², а Петро Кулаковський включив біографічну довідку про Гаврила Романовича як учасника комісії з коректури права у працю про канцелярію Руської метрики³.

Наше завдання полягає в тому, щоб реконструювати родовід, установити матримоніальні зв'язки, простежити службову кар'єру та з'ясувати склад володінь цієї помітної свого часу в Україні кровної спільноти. Архів Гостських до нас не дійшов, тому дослідження спирається на дані з актових книг судово-адміністративних установ Волині, книг Литовської і Коронної метрик та деяких інших джерел.

Перші покоління роду

Перший достовірний репрезентант роду — нащадок Кирдія на ім'я **Занко**, відомий із патроніма сина. Зокрема, у листі Єська Чаплича середини XV ст. дочці Настасії й зятю Патрикію Некрашовичу на розташоване по сусідству з Гощею село Курозвони одним зі свідків значиться пан Сенько Гостський *Занкович*⁴. Життєдіяльність Занка Гостського можна датувати приблизно першою третьою XV ст., оскільки в середині 1430-х років у його маєтку господарював уже згаданий вище син.

Сенько Занкович уперше з'являється в привілеї Свидригайла 1436 р. пану Петрашку Ланевичу-Мильському на розташоване поблизу Гощі село Сенно, де зазначено, що пани *Сенько Гостський*, Андрій Чаплич та Івашко Подолянський зізнали перед монархом продаж реципієнту належних їм у цьому маєтку трьох «лезив» землі⁵. Наступного разу натрапляємо на нього в указаному вище листі Єська Чаплича. Можливо, Сенько користувався двома календарними іменами, одне з яких могло бути приурочене до дня народження, а друге — до дня хрещення, оскільки в переліку предків, уписаному його сином у пом'яник Києво-Печерського монастиря⁶, особи на ім'я Сенько немає. З наступного покоління відомий Сеньків син Богдан.

¹ *Urban W. Hoscki (Hojski, Hoścki, Gostskij) Gabriel (Hawryło)...; ejusdem. Hoscki (Hojski, Hoyski, Hoścki) Roman...*

² *Яковенко Н.* Українська шляхта... – 2 вид. – С. 143–144.

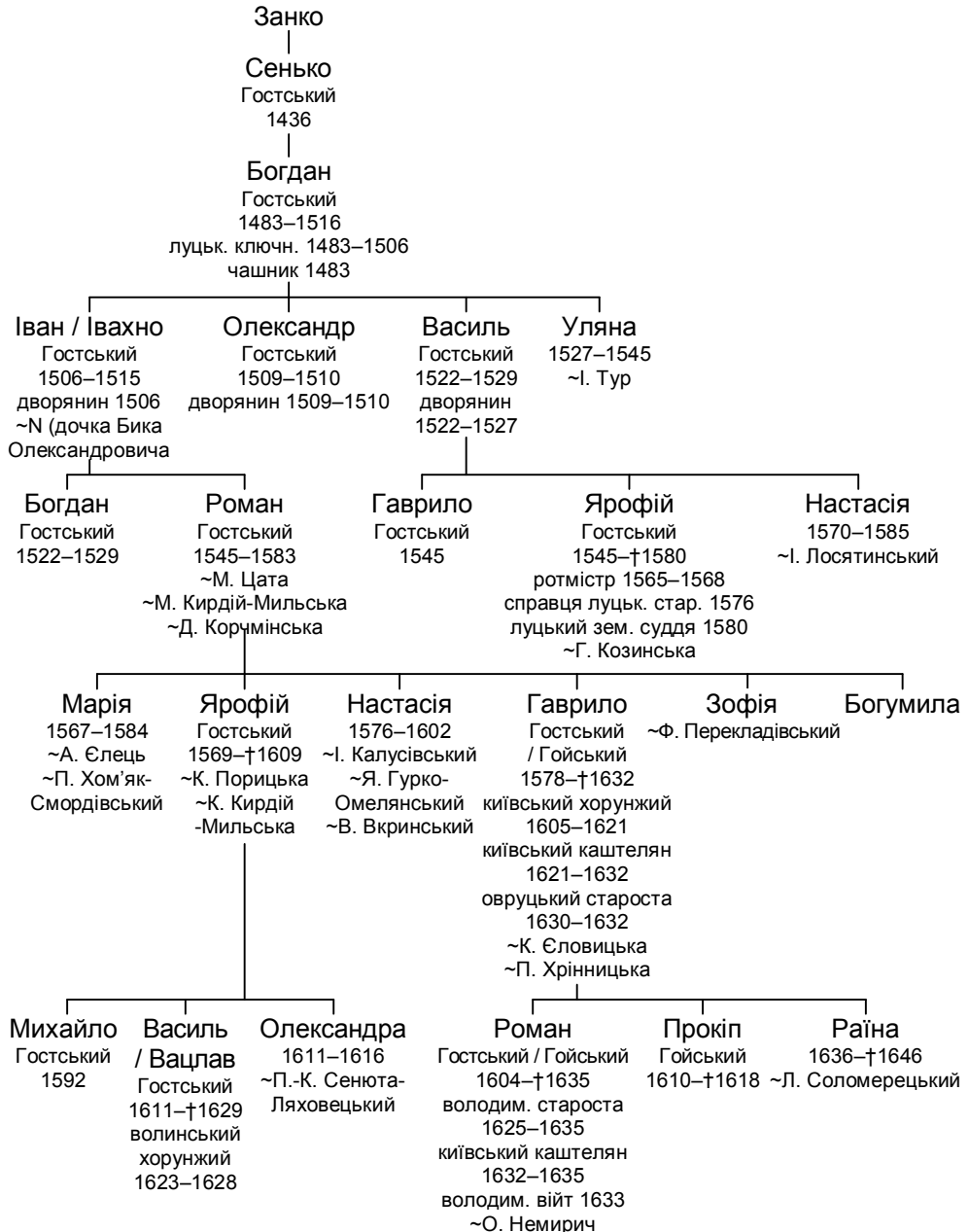
³ *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики... – С. 241–242.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 113 зв. (датовано 9-м індиктом, якому відповідає тут 1440/41 або 1455/56 р.; текст внесено в актову книгу 1611 р.).

⁵ LM. – Кн. №. 15. – Р. 288 (24. 07. 1436, Луцьк; уточнення дати див.: *Halecki O.* *Ostatnie lata Świdrygiełły...* – S. 287).

⁶ *Голубев С. Т.* Древний помянник... – С. 59 («Род пана Богдана Гостського. Гавриіла. Маріи. Бориса. Єлену»).

Схема 9. Родовід Гостських

Богдан Сенькович уперше згаданий як один зі свідків листа Семена Гольшанського 1483 р. своїй дружині на віно¹, а востаннє — у листі Івана Болбасовича 1516 р. Костянтину Острозькому². Судячи з того, що в ухвалі монарха в справі Гостських із князями Корецькими за підводи, винесеній 15 березня 1522 р., фігурує син Василь³, на час появи цього документа його не було вже серед живих. У підтвердженні великого князя на одну з вислуг, датованому 4 травня 1527 р., Богдан Сенькович згаданий уже посмертно⁴.

1487 р. Богдан Готський засвідчив лист Михайла й Костянтина Острозьких удові Єнка Чаплича Тетяні на маєток⁵ та зобов'язання останньої служити їм⁶. В обох документах, як і в наведеній вище згадці 1483 р., він фігурує як рядовий шляхтич, а 1488 р. постає в листі вдови луцького старости Олізара Шиловича одному з родичів уже як луцький ключник і «потчаший короля его милости»⁷, правда, щодо другого з урядів є поважні сумніви, оскільки відомо, що наприкінці травня 1488 р. й наприкінці жовтня 1492 р. — до і після появи листа (а він дійшов до нас у збірнику копій середини XVI ст.) — його займав князь Олександр Гольшанський⁸ і в жодному іншому історичному джерелі пан Гостський не фігурує більше з указаним титулом. Уряд ключника Богдан Сенькович посів незадовго до наведеної згадки, оскільки в липні 1486 р. його займав ще якийсь Андрушко Федькович⁹. Останній із записів, де він значиться як ключник, датований 10 березня 1506 р.¹⁰, але у двох адресованих йому привілеях, які з'явилися між наведеними крайніми згадками, титул не зазначено¹¹. Зумовлено це тим, що деякий час уряд ключника займав князь Іван Путятич. 1493 р. останній був ще луцьким підстаростою¹², а 1496 р. фігурує вже з новим титулом¹³. Після переходу Путятича на уряд перемиського намісника, який він займає вже наприкінці 1500 р.¹⁴, Богдан Сенькович ще раз став ключником. 29 листопада 1500 р. знову бачимо його з відповідним титулом¹⁵, а в привілеї 1501 р. луцькому війту Яну Сигнатору на село Ставрово читаємо, що перед тим, як

¹ AS. – Т. 1. – S. 82 (2. 02. 1483, Рівне).

² *Ibid.* – Т. 3. – S. 138 (7. 04. 1516, Острог).

³ *Ibid.* – S. 220.

⁴ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 490–492.

⁵ AS. – Т. 1. – S. 86 (10. 03. 1487, Луцьк).

⁶ *Ibid.* – S. 85 (10. 03. 1487, Луцьк).

⁷ *Ibid.* – S. 142 (17. 07. 1488, Рівне).

⁸ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 11. – S. 142, nr 1084–1085.

⁹ *Ibid.* – Т. 3, zesz. 5. – S. 76, nr 251.

¹⁰ AS. – Т. 1. – S. 132.

¹¹ AGAD, pergamin nr 8785 (26. 05. 1494); Торгівля на Україні... – С. 38 (4. 07. 1494).

¹² *Karczewski J. Replika ze strony jeneralnego prokuratora...* – Cz. 2. – S. 199.

¹³ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – S. 62.

¹⁴ *Німчук В. В., Яковенко Н. М. Дві волинські грамоти...* – С. 69 (29. 11. 1500).

¹⁵ *Там само.*

надати це поселення, монарх «очевисто» з'ясовував у пана ключника, скільки там служб¹. Про репутацію пана Гостського серед сучасників свідчать наведені вище та інші акти, до появи яких він був причетний².

Успадковане після батька родове гніздо Богдан Сенькович доповнив кількома вислугами. Від великого князя Казимира (1440—1492), який у перші кільканадцять років перебування на престолі роздавав залюднені землі, а пізніше згорнув цю політику, він не отримав, здається, маєтків; у Литовській метриці натрапляємо тільки на записи про нагороду його 1488 р. го-тівкою і сіллю з луцького мита³. Розширення володінь відбулося за правління Олександра (1492—1506). 1494 р. новий монарх підтвердив пану Гостському надане раніше село данників під назвою Звірово за кільканадцять кілометрів на північний схід від Луцька⁴, а 1502 р. надав землю біля церкви св. Василя в місті Луцьку⁵. З підтвердження на цю ділянку одному із синів довідуємося, що Богдан Сенькович осадив тут людей, засипав став, спорудив млини, побудував двірець, а також виклопотав у великого князя Олександра дозвіл на вільну корчму⁶. 1494 р. пан Гостський отримав привілей на запровадження в Гощі торгу, правда, тільки «до волі» монарха⁷. Сигізмунд I, за даними, зібраними 1545 р. під час ревізії Луцького замку, віддав Богдану Гостському Гульцівське й Кузьминське дворища Луцького ключа⁸. Деякий час пану ключнику належав у Луцькому повіті маєток Собіхлібці, який близько 1508 р. в нього придбав Григорій Путошинський⁹. Крім Гощі та згаданих вище вислуг, діти успадкували після Богдана Сеньковича маєтки Крупа й Котів, перший з яких, розташований за кільканадцять кілометрів від родового гнізда, пізніше став резиденцією однієї з гілок нащадків.

¹ АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 71 (9. 02. 1501, Вільно).

² Богдан Гостський присутній на розгляді луцьким старостою Семеном Гольшанським і кременецьким намісником Андрієм Сангушковичем спору Цеценівських із князем Олександром Сангушковичем (2. 09. 1491, Луцьк; АС. – Т. 1. – С. 95), засвідчує лист Андрушка Русановича княгині Марії Ровенській (4. 07. 1494, Луцьк; *ibid.* – С. 102. Під час переписування листа в копіарій Острозьких у цифру індікту, імовірно, вкралася помилка, оскільки Гостський фігурує тут як ключник, а в інших документах того самого часу, один з яких, датований тим самим днем, виступає без титулу), бере участь у розгляді князем Гольшанським спорів між князем Іваном Велицьким та Івашком Хребтовичем за межі (29. 11. 1500; *Німчук В. В., Яковенко Н. М.* Дві волинські грамоти... – С. 69), ділить Андрія Сангушковича з удовою і сином брата Михайла (11. 08. 1502, Кошер; АС. – Т. 1. – С. 147), засвідчує лист луцького городничого Петрушка Мушатича пану Богушу Боговитиновичу (10. 03. 1506, Луцьк; *ibid.* – С. 132).

³ ЛМ. – Отд. 1, ч. 1, т. 1. – Стб. 233, 297, 315.

⁴ AGAD, pergamin nr 8785 (26. 05. 1494).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 21, л. 109–109 об. (2. 07. 1502).

⁶ ЛМ. – Кн. Nr. 12. – Р. 490–492.

⁷ Торгівля на Україні... – С. 38 (4. 07. 1494).

⁸ ЛМ. – Кн. 561. – С. 186.

⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 286.

Оскільки Гоща лежала на важливому шляху, власникам маєтку часто доводилося давати на потреби держави свої підводи, і на цьому ґрунті вони конфліктували із сусідами з Рівного та Корця. З листа монарха 1507 р. Марії Ровенській довідуємося, зокрема, що за правління Казимира Богдан Сенькович судився з нею перед Михайлом Монтовтовичем та Іваном і Пацком Ходкевичами, а потім і перед самим королем за те, «иж его подводь гостских в Ровномъ не отменяють», але безрезультатно¹. Сам він, у свою чергу, відмовлявся міняти підводи з Корця, у зв'язку з чим правувався з князем Іваном Корецьким спочатку перед Петром Яновичем, коли той «Луческъ держаль»², «и пан Петръ того смотрел и в том князя Ивана оправиль, и лист ему судовый свой на то дал», а 1492 р. стояв перед монархом; «достаточне ся доведашы старины, какъ здавна бывало», великий князь Олександр і панирада наказали йому, щоб поступав «по-давньому» і міняв корецькі підводи, а його підводи мали міняти в маєтку Жуків. Після розгляду справи на прохання сторін монарх дав згоду, щоб не забезпечували гінців, що «гоняют через имения тые», возами, а «только бы верховныи подводы давали, как ест того обычай»; а як будуть везти «на замки наши украинные пищали и самострелы и порох пушечный на колку возъ — на пяти або на шести, — сказано далі, — маюот они под наши тые речы подводы з возы давати»³.

Про дружину Богдана Гостського джерела мовчать, а з дітей відомі дочка Уляна та сини Іван, Олександр і Василь.

Уляна Богданівна вперше згадана в підтвердженні 1527 р. брату Василю на маєтки, частина яких становила її подарунок. У цьому акті вона фігурує як удова зем'янина Івана Тура⁴. Останньому, ймовірно, тотожний дворянин Івашко Тур, який 1501 р. мав перевіряти скаргу полонських зем'ян, міщан і волосних людей на князя Андрія Сангушковича⁵. Скоріше за все, чоловік Уляни Богданівни походив із Берестейського повіту, оскільки після його смерті вона придбала там у Пужичах за 60 кіп грошів якийсь двірець та Зазулівський жеребій із тяглими й путними людьми, записані потім брату Василю⁶. Після смерті останнього Уляна Богданівна опікувалася його спадщиною і дітьми й 1537 р. виклопотала навіть у монарха підтвердження монарха на ґрунт у місті Луцьку⁷. Можливо, дочці ключника тотожна пані Уляна Гостська, яка 1545 р. держала частину родового маєтку Крупа⁸.

¹ LM. – Kn. Nr. 8. – P. 203.

² Петро Янович старостував у Луцьку з кінця 1486 до 1490 р. (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – T. 3, zes. 5. – S. 96, nr 363).

³ Малиновский И. Сборник материалов... – С. 285 (27. 08. 1492).

⁴ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 491 (4. 05. 1527).

⁵ AS. – T. 1. – S. 146 (4. 11. 1501).

⁶ LM. – Kn. Nr. 12. – P. 491.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 20, л. 48 об.–49 об. (2. 05. 1537, Краків).

⁸ LM. – Kn. 561. – С. 138.

Олександр Богданович уперше згаданий у записі 1507 р. про нагороду готівкою з луцького мита¹, а остання з подібних нотаток про нього датована березнем 1510 р.² У записі 1509 р.³ і в згаданих нижче листах на маєток він фігурує як дворянин. У травні 1509 р. Олександр Богданович отримав від великого князя «до волі» монарха село Бабичі в Мозирському повіті Київської землі⁴, а наприкінці грудня — підтвердження його на вічність⁵. У вересні наступного року те саме поселення було надане вже родині Радчиничів, оскільки «Александръ Гостъский вмер, а жоны и детеи в себе не мель, а тое село Бабичы зася спало на насъ»⁶. 1545 р. луцькі міщани оповідали ревізорам, що над Стиром був двірець Луцького ключа, де тримали королівські вівці, і до вівчарні належала ділянка землі площею на один плуг, але великий князь Олександр надав цей двірець Олександрю Гостському «на приезд», а оскільки той не залишив по собі дітей, маєток дістався його братові Василю, після смерті якого перейшов на синів⁷.

Гілка Василя Богдановича Гостського

Василь Богданович уперше виступає в ухвалі монарха 1522 р. в справі з князями Корецькими за підводи⁸, а останню прижиттєву згадку про нього, датовану кінцем 1532 р., знаходимо в 15-ій книзі записів Литовської метрики, де зазначено, зокрема, що «Василю Гостъскому за окупъ с Орды дано было у пана Богуша сто копъ — онъ того ему не выдал: у пана Горностая отмена ему дана за пана Копътя, нижъли панъ Михаило то вжо справоваль»⁹. У травні 1537 р. цього із синів ключника не було вже серед живих, оскільки його дітьми й спадщиною опікувалася сестра Уляна¹⁰.

Кілька літ Василь Богданович служив дворянином. З відповідним титулом він фігурує в першій згадці, у листах монарха 1527 р. на маєтки¹¹ та в інших документах. Улітку 1527 р. великий князь посилав його ув'язувати Федора Сангушковича в деякі маєтки на Волині¹². За угодою Іллі Острозького 1531 р. зі своєю мачухою, за вибором князя дворянин Василь Гостський

¹ ЛМ. — Кн. Nr. 8. — Р. 397.

² *Ibid.* — Р. 421 (8. 03. 1510).

³ *Ibid.* — Р. 412 (8. 02. 1509).

⁴ *Ibid.* — Р. 323 (20. 05. 1509).

⁵ *Ibid.* — Р. 339 (27. 12. 1509).

⁶ *Ibid.* — Р. 387 (22. 09. 1510).

⁷ ЛМ. — Кн. 561. — С. 174–175.

⁸ АС. — Т. 3. — С. 219–220 (15. 03. 1522).

⁹ ЛМ. — Кн. Nr. 15. — Р. 206 (12. 11. 1532).

¹⁰ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 20, л. 48 об.—49 об.

¹¹ ЛМ. — Кн. Nr. 12. — Р. 490–492; *Левицкий В. К вопросу о времени...* — С. 96.

¹² АС. — Т. 3. — С. 313 (10. 08. 1527).

мав бути присутнім разом із дворянином Федором Вишневським при поданні княгині або її уряднику замку Туров та передати її людям білоруські маетки Словенсько й Тарасово¹.

Через передчасну смерть братів Василь Богданович не встиг, очевидно, учинити з ними «вічистий» поділ родових володінь, оскільки ним займалося потім наступне покоління Гостських. Господарювання його в батьковій спадщині почалося з відновлення давнього конфлікту із сусідами з Корця за підводи на потреби держави. Вдова Федора Корецького поклікала пана Гостського до монарха на суд, оскільки він «подвод корецких отмѣнивати въ Гощи не хочет». Весною 1522 р. великий князь розглянув цей спір і на основі попередніх судових листів виніс вирок, «иж мает Гостський у Гощи подводи корецкии отмѣнивати»².

За окремим записом батька Василь Богданович отримав фільварок за церквою святого Василя в Луцьку, після брата Олександра успадкував двірець під Луцьком, а сестра Уляна подарувала двірець та Зазулівський жеребій у Пужичах Берестейського повіту. «[П]аметуючи на вернии а пильнии послуги предковъ и отца его ку предкомъ нашимъ, и тежъ его к намъ, ижъ они, будучы там, на Волыни, и иньдеи, завжды на послугахъ нашихъ намъ верне а пильне, хтиве служатъ и статью, и горль swoichъ, и крови розлитъя про нас, господарей своих, никгда не лютуютъ», 1527 р. Сигізмунд I підтвердив указані вище володіння на вічність³. Фільварок під Луцьком становив чималий маєток. У ревізійному описі 1545 р. читаємо: «Где жъ мы и там того дворца, гдѣ ввчарня была и где тежъ ново дворецъ справенъ есть, и людеи всажонныхъ вгледати выеждчали, до которыхъ нас мещане приводили и указывали. И видели есмо теперешнии дворець тыхъ Гостскихъ, которого не годится меновати дворцомъ, але имѣнемъ, под которымъ ставокъ есть и млынъ и гаи немалыи к нему прилег, и людеи болши тридцати члвѣковъ достаточныхъ седить. А земли в одну сторону Шльцкою дорогою, повѣдили, на милю, а в другую сторону, до Крупое, такъже близко мили, ажъ до липового гаю. Которое, деи, всеє земли ест болши нижли на вемъдесать плуговъ, а сеножатеи на пятсот воз. И пашни немало вжинают и людем иньшии поля запродаютъ»⁴. Після смерті Василя Богдановича на вимогу королеви Бони, що набула саме луцьке вйтівство, Сигізмунд I зажадав від Уляни Богданівни пояснення, на яких підставах підопічні їй братові діти тримають у Луцьку землю. Та збрала папери й відрядила з ними дворянина Петра Чаплича до столиці, на основі яких монарх ще раз підтвердив права на ґрунт, вислужений Богданом Сеньковичем у великого князя Олександра⁵.

¹ ЛМ. – Кн. Nr. 15. – Р. 137–138 (1. 08. 1531).

² AS. – Т. 3. – S. 219–220 (15. 03. 1522, Городно).

³ ЛМ. – Кн. Nr. 12. – Р. 490–492 (4. 05. 1527).

⁴ ЛМ. – Кн. 561. – С. 174.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 20, л. 48 об.–49 об. (20. 05. 1537, Краків).

У Кременецькому повіті пан Гостський набув від тутешніх зем'ян Кудина і Юська Бережецьких маєток Почаїв, третину, якого придбав, очевидно, на вічність, а решту отримав у сумі грошей, оскільки нащадки контрагентів угоди не раз нагадували потім синові й невістці (правда, безрезультатно), щоб узяли гроші й віддали їхню власність¹. Уперше про Почаїв як про володіння Василя Богдановича йдеться в листі монарха 1527 р. кременецькому наміснику Якубу Монтовтовичу з наказом не стягувати тут на під час ярмарку на свято Успіння Пречистої (15 серпня) мито².

Маєток включав, очевидно, і село Савчичі. Як володіння Гостських це поселення згадане в описі Кременецького замку 1545 р.³, але відоме воно із середини XV ст., причому в найдавніших джерелах фігурує разом із селом Почаїв⁴.

На кінець першої третини XVI ст. в маєтках Василя Гостського було близько шістдесяті служб підданих, оскільки, за переписом Литовського війська 1528 р., він мав виводити на земську службу 7 вершників⁵.

З дітей Василя Богдановича відомі Настасія, Гаврило і Ярофій.

Настасія Василівна потрапляє в поле нашого зору як безіменна сестра Ярофія Гостського в його листі 1565 р. дружині на маєтки⁶, а остання прижиттєва згадка, зумовлена записом нею в книгу Луцького земського суду листа про продаж удові брата своїх прав на його спадщину, датована 12 жовтня 1585 р.⁷

Настасія Василівна вийшла заміж за кременецького повітника Івана Лосятинського. 9 квітня 1570 р. чоловік склав у місті Тарнові, де опинився, очевидно, у справах князя Василя-Костянтина Острозького, заповіт, за яким передав дружину під опіку патрона. Під час запису акту останньої волі пана Лосятинського 10 жовтня того самого року в книгу Кременецького земського суду його не було вже серед живих⁸.

Гаврило Васильович згаданий тільки в акті ревізії 1545 р., за яким разом із Ярофієм виконує городову повинність на користь Кременецького замку з успадкованих після батька сіл у Кременецькому повіті⁹. Життя цього з братів Гостських обірвалося, очевидно, рано, і дітей він не мав.

---

¹ Див. далі.

² *Левицкий В.* К вопросу о времени... – С. 96 (20. 05. 1527).

³ ЛМ. – Кн. 561. – С. 199.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.1.4, арк. 10–11 (1442; «Sawczino»); ЛМ. – Кн. №. 3. – Р. 42 (1451; «село Савчичи а Почаевъ»).

⁵ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149.

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 270.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6510, арк. 45–47.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 70 зв.–72.

⁹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196, 199.

Ярофій Васильович, уперше згаданий під власним ім'ям у зв'язку з ревізією волинських замків 1545 р.¹, відтоді перебуває в полі нашого зору протягом 35-ти років. 27 червня 1580 р., готуючись передчасно завершити (унаслідок якогось харчового отруєння) земне життя, пан Гостський склав у замку Крупа заповіт. «С тоє отруты, — пише він в акті останньої волі, — которая самому его милости пану Александру Семашку, подкоморему володимерскому, в неведомости пана подкоморого в дому его милости в замку Тучинє мене и многимъ людемъ въ едле єсть задана, и от тоє трутизны чуючи я в животе моемъ таковую хоробу, с которое не вѣм, абымъ долго на свете живъ быти могъ», і в разі смерті просить дружину поховати його без зайвих витрат «тамъ, гдє захочеть [...], подлє давного обычаю и закону нашего хрестиянского греческого»². 8 січня наступного року вдова поховала чоловіка в Пречистенському монастирі в Дорогобужі³, містечку князів Острозьких по сусідству з родовим гніздом Гостських.

Службову кар'єру Ярофій Васильович починав дворянином, у ролі якого фігурує 1557 р. в підтвердженні давнього листа великого князя кременецькому старості про заборону стягувати в маєтку Почаїв мито⁴ та адресованому йому листі монарха 1562 р.⁵ У 1565-му й 1568-му роках він виступає вже ротмістром⁶, а восени 1570 р. в одній із судових справ знову значиться дворянином⁷. Улітку 1574 р. «князи, панове, врядники земские и все рыцарство стану духовного и светского, земель, повѣтовъ воеводства Волинского, хто колвекъ оселости свои въ томъ воеводстве маєть», обрали пана Гостського від Кременецького повіту одним із депутатів каптурового суду⁸, а 1578 р. він став депутатом трибуналу в Луцьку⁹. Після смерті луцького старости князя Богуша Корецького король Стефан Баторій призначив його справцею осиротілого уряду, у зв'язку з чим 12 вересня 1576 р. писав мешканцям Луцького повіту, щоб чинили послух¹⁰, а 15 квітня 1580 р. за результатами вибору повітової шляхти номінував луцьким земським суддею¹¹.

¹ Там само. — С. 121, 147, 196, 199.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 433–439 (уписано 26. 03. 1581).

³ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 23, арк. 3; *Wołyniak. Z przeszłości Hosczy...* — S. 4–5.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 80 (23. 09. 1557).

⁵ АНКГ, АSang, тека ІХ, rkps 65 (7. 07. 1562).

⁶ АS. — Т. 6. — С. 271 (5. 06. 1565); ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 13, арк. 29–29 зв.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 36–37.

⁸ Архив ЮЗР. — Ч. 2, т. 1. — С. 29 (27. 07. 1574).

⁹ Попов Г. Л. Луцький трибунал... — С. 37.

¹⁰ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 193, л. 47–48. 2. 12. 1576 обов'язки старости виконував ще Ярофій Гостський, а 4. 12. 1576 уряд займав уже Олександр Жоравницький, призначений ще 3. 11. 1576 (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... — Т. 3, zeszyt 5. — S. 97, nr 372).

¹¹ *Ibid.* — S. 90, nr 336.

Про авторитет Ярофія Васильовича серед землевласників Волині свідчить його причетність як свідка до численних актів¹. У тестаентах Яна Гурка-Омелянського (чоловіка Настасії Романівни з Гостських)², волинського воєводи князя Богуша Корецького³, князя Юрія Збараського⁴ зустрічаємо пана Гостського в переліках опікунів. Сам він передав свою жінку під опіку князя Януша Жаславського, волинського воєводи князя Яхима Корецького та пана Федора Чаплича-Шпанівського⁵.

Дружиною Ярофія Васильовича була дочка луцького повітника Тихна Козинського на ім'я Ганна. Уперше вона виступає в адресованому їй записі 1557 р. на маєтки⁶; наступного разу постає, правда, без імені, у скарзі Романа Гостського 1558 р. про порушення Ярофієм Васильовичем умов поділу родових володінь⁷; далі фігурує — знову без імені — у листах монарха 1562 р. щодо опіки над нащадками й спадщиною Януша Жаславського, з яких довідуємося, що деякий час діти останнього перебували в неї, а далі їх забрав Василь-Костянтин Острозький⁸. У заповіті, перший варіант якого складено в замку Орля, де вдова Ярофія Васильовича доживала віку, восени

¹ Ярофій Гостський скріплює печаткою і підписом лист Демиди Козинського своїм шваграм Масальським (4. 01. 1562; ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 4, арк. 13), лист Андрія Добринського дружині Ганні з Чжусів (16. 01. 1562, Луцьк; *там само*, арк. 21), лист Ганни чоловікові (16. 01. 1562, Луцьк; Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 45), лист Петра Дениска дружині Катерині (6. 07. 1562, Матвіївці; ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 68 зв.), оправний лист Федора Сенюти своїй нареченій Катерині Єло-Малинській (5. 05. 1564, Вербоє; ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6506, арк. 6 зв.), два листи Олени Цати своєму чоловікові Івану Патрикю-Курозвонському (10. 11. 1564, Новосілки; Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 83; ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 6, арк. 275 зв.) і лист останнього дружині (20. 11. 1564, Хмелів; Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 86), заповіт Романа Гулевича (12. 06. 1565, Піддубці; *там же*. — С. 104), лист Івана Городиського своїй нареченій Катерині Бабинській (9. 02. 1569, Бабин; *там же*. — С. 178), угоду маршалка Василя Загорівського з удовою Івана Чорторійського про шлюб із її дочкою Катериною (30. 03. 1570, Клевань; *там же*. — С. 208), лист Богуша Корницького Михайлу Шашковичу-Долбунівському (4. 04. 1570, Здовбиця; ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6505, арк. 10 зв.), зобов'язання княгині Ганни Масальської видати за Костянтина Єло-Малинського свою дочку (27. 06. 1571, Тучин; Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 236) і зобов'язання останнього одружитися з князівною (26. 07. 1571, Тучин; *там же*. — С. 242), лист Федора Чаплича та його дружини Катерини братові останньої Федору Сенюті (4. 11. 1578, Глупонин; ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6507, арк. 9), присутній на шлюбі Катерини Чорторійської з Василем Загорівським (23. 01. 1571, Сморгів; Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 345).

² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 16, арк. 133–134 зв. (8. 04. 1576).

³ Архив ЮЗР. — Ч. 1, т. 1. — С. 95–116 (21. 06. 1576).

⁴ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 3, арк. 846 зв.–849 зв. (20. 01. 1580).

⁵ РГАДА, Ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 433–439.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 101 зв.–104 (згадка про лист, 1578).

⁷ *Там само*, ф. 25, оп. 1, кн. 1, арк. 16 зв.–17 (21. 02. 1558).

⁸ ANKг, ASang, teka IX, rkps 65 (7. 07. 1562); AS. — Т. 6. — С. 56, 57 (28. 08. 1562).

1616 р., а остаточний споряджено в середині лютого 1617 р., вона просила свого внучатого племінника й спадкоємця Андрія Фірлея з Домбровиці поховати її поряд із чоловіком у монастирі в Дорогобужі¹. Остання прижиттєва згадка про Ганну Тихнівну, зумовлена записом тестаменту в актову книгу, датується березнем 1617 р.² У паперах про обстеження кременецьким підкоморієм у березні 1642 р. меж ґрунтів, наданих пані Гостською Почаївському монастирю, зазначено, що вона померла 25 років тому³, і це мало б означати 1617-й рік, але в декреті компромісарського суду в справі між монастирем і Фірлеями, виданому восени 1644 р., тобто на два з половиною роки пізніше, знову читаємо про ті самі 25 років із часу її смерті⁴. У старовинному пом'янику Почаївського монастиря, 1755 р. переписаному з давнішого, запис імені фундаторки позначено 1619-м роком⁵, яким, очевидно, і слід датувати її смерть. Хоча Ганна Тихнівна пережила чоловіка майже на сорок років, вона залишалася «на вдовиному стільці». Поховали пані Гостську не в Дорогобужі, як вона заповідала, а в Почаївському монастирі⁶.

Унаслідок передчасної смерті брата Ярофій Васильович отримав усю отчину в Луцькому й Кременецькому повітах. Оскільки батько не поділив свого часу з братом володінь, це довелося робити наступному поколінню. Судячи з того, що на м'ясопуст⁷ 1559 р. кінчався строк сплати Ярофієм Васильовичем двоюрідному братові Роману Івановичу певної суми грошей, передбаченої угодою про поділ, його здійснили десь у другій половині 1557 р.⁸ У тестаменті Ярофія Васильовича 1580 р. зазначено, що з поділу походили замок і місто Крупа з присілками Рясники й Микулин, половина села Котів, село Рудня на річці Любаші та двірець Кобилій⁹, а з листа Романа Івановича 1563 р. про продаж йому своєї половини села Звірів довідуємося, що це поселення теж ділили й тримали потім пополювині¹⁰. 1560 р. пан Гостський отримав два привілеї — на ярмарок на тижні

¹ Матеріали по истории Почаевской лавры... – Вып. 1. – С. 11–13 (23. 11. 1616, Орля; 15. 02. 1617, Орля).

² Там же. – С. 11 (20. 03. 1617).

³ Там же. – С. 84.

⁴ Там же. – С. 135.

⁵ ЦДІАЛ України, ф. 201, оп. 46, спр. 271, арк. 56, 57.

⁶ *Модест, архим.* Место погребения основателей Почаевской лавры... – С. 140.

⁷ 21 лютого за юліанським календарем.

⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 1, арк. 16 зв.–17 (скарга Романа Івановича про порушення умов поділу, 21. 02. 1558).

⁹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 433–439.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 101–102 (25. 06. 1563). На основі опису книги Пуласький писав, що 1563 р. Ярофій продав Роману волость Кнерути й половину села Звірів (*Pulaski K. Kronika...* – Т. 2. – С. 55), насправді ж у ньому згадано дарчий запис Ярофія Романові на масток Кнеруг 1560 р. та лист про продаж Романом Ярофію половини села Звірів 1563 р. (Опись АК КЦА № 2037... – С. 16, № 6, 7).

після святого Онуфрія в маєтку Крупа¹ та на корчму в двірці під Луцьком². За податковим реєстром 1570 р., у Луцькому повіті йому належали поселення Крупа, Микулин, Рясники, Котів і Звірів та безіменний двірець, під яким слід розуміти, очевидно, двірець Кобилій³. У реєстрі 1577 р. додано села Радохівка й Підгірці⁴, але в тестаменті зазначено, що це володіння Григорія Чаплича-Шпанівського, які він тримав заставою⁵.

У Кременецькому повіті Ярофій Васильович успадкував після батька Почаїв і Савчичі. З кінця 1530-х років зем'яни Бережецькі вимагали повернути ці маєтки⁶, але одну з гілок колишніх власників вдалося відмовити від претензій⁷. Оскільки уряд Кременецького замку, усупереч листові великого князя 1527 р., стягував у Почаєві мито⁸), 1557 р. Ярофій Васильович виклопотав у Сигізмунда Августа підтвердження волі попереднього монарха⁹. З часом спадщину батька на півдні Волині пан Гостський розширив кількома власними надбаннями; зокрема, в Яцька Лідихівського він купив за 80 кіп грошів невеличку частину села Лідихів¹⁰, а в Януша Збараського¹¹, Івана Лосятинського¹² та Фалелія й Івана Бережецьких¹³ — частини маєтку Бережці. У 1560-х роках на грунтах, придбаних у зем'ян Бережецьких, з'явилося нове село Кімнатка. Уперше на це поселення натрапляємо в листі Ярофія Васильовича 1565 р. дружині¹⁴. У реляції возного 1568 р. Кімнатка фігурує як волиця¹⁵, тобто нове поселення, мешканці

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 37, л. 473 об.–474 (8. 08. 1560).

² Там же, л. 474 об.

³ *ŽD.* – Т. 19. – С. 3 (112 димів, 109 городників, 3 ремісники, 10 путних бояр, 6 млинових кіл та корчма).

⁴ *Ibid.* – С. 53 (у власних маєтках було 53 дими й 96 городників).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 433–439 (1577 р. в заставних маєтках було 13 димів, 17 городників і 4 млинові кола).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 2–3.

⁷ 1550 р. Ярофій уклав угоду з Івашком Бережецьким (ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 2, арк. 11–11 зв.), а 1556 р. – з його двоюрідними сестрами Оленою Демидецькою і Настасією Городницькою (*там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 688–689).

⁸ 1545 р. кременчани скаржилися, що на день Матері Божої підстароста бере тут по два гроші від воза крамного й по грошу від бочки пива чи меду (ЛМ. – Кн. 561. – С. 207).

⁹ *Левуцький В. К* вопросу о времени... – С. 97 (23. 02. 1557).

¹⁰ Ярофій згадає цю частину в листі 1564 р. дружині (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 267 зв.). Угоду уклали, мабуть, 17. 08. 1564 одночасно з угодою про заставу решти володінь (*Barqcz S. Pamiętnik...* – С. 8–9, згадка про лист Яцька в записі про справу 1598 р. між Лідихівськими; прізвище Гостського спотворене).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 59–60 (18. 07. 1577; 600 кіп грошів).

¹² *Там само*, кн. 7, арк. 8 зв.–10 (8. 05. 1579; 300 кіп грошів).

¹³ *Там само*, ф. 25, оп. 1, кн. 21, арк. 510 зв.–512 зв.; кн. 27, арк. 25–31 зв. (11. 09. 1580; 550 кіп грошів).

¹⁴ *Там само*, кн. 7, арк. 267–268 зв. (8. 08. 1565).

¹⁵ *Там само*, ф. 21, оп. 1, кн. 13, арк. 8.

якого не виконують ще ніяких повинностей. За реєстром 1570 р., пан Гостський платив податок за поселення Почаїв, Кімнатка, Лідихів (частина), Перенятин, Башарівка й Волиця¹, останні три з яких тримав заставою². Село Савчичі перебувало в цей час у заставі в Григорія Болбаса³. У квітні 1572 р. пан Гостський виклопотав привілей на осадження в маєтку в Кременецькому повіті міста на магдебурзькому праві з ярмарками й торгами. У записі акту в Руській метриці нове поселення значиться як Дорофіїв⁴, а в наступних документах — під назвою як Ярофіїв. З тестаменту Ярофія Васильовича довідуємося, що наприкінці життя він заклав у володіннях на півдні Волині замок Орля⁵.

Оскільки пан Гостський не дочекався дітей, переважну більшість маєтків успадкувала дружина. Перший запис на її користь, відомий із згадки в одному з наступних листів, з'явився 1557 р. За цим актом, визнаним перед віленським воєводою, Ганна Тихнівна отримала третину володінь чоловіка на вічність, а решту — у тисячі кіп грошів⁶. Опинившись 1564 р. з «плотняжними людьми» в Києві на відбудові замку й «сподіваючися часу смертельного», Ярофій Васильович спорядив тут новий лист, де гарантував дружині у разі своєї смерті половину маєтку Звірів, придбану в Романа Гостського, та частину маєтку Лідихів, куплену в Яцька Лідихівського, з умовою, що ці володіння залишаться дітям⁷. 1565 р., «пом'яючи на час смертєльний, иж над него ничого на свете певнейшого каждому чоловіку не ест», з метою уберегти дружину від можливих претензій родичів пан Гостський записав їй у довічне користування після його смерті поселення Почаїв, Савчичі й Кімнатків (!), застерігши при тім, що далі ці маєтки «в домъ мои тому, хто до того за правомъ приржонимъ близшыи будетъ, спасти и зостати мают»⁸. Через тиждень Ярофій Васильович видав ще один лист, де йшлося про те, що під час перебування на господарській службі він записав дружині на двох третинах своїх володінь у Волинській землі тисячу кіп грошів (мався, очевидно, на увазі лист 1557 р.), а тепер, знову ведучи роту на службу королю та «речі посполитій», позичив у неї ще одну тисячу кіп і в усій цій сумі заставляє дві третини тих маєтків, на яких вона не мала б ще права, нічого не лишаючи ні сестрі, ні братові, ані іншим кровним і близьким — знову з умовою, щоб перед смертю дружина

¹ *ЇД.* – Т. 19. – С. 25 (75 димів, 76 городників, 2 корчми й млинове коло).

² 1566 р. Каленик і Ганна Батківські заставили Гостському на 10 років свої маєтки Перенятин і Башарівка (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 29).

³ *ЇД.* – Т. 19. – С. 29.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 138–138 об. Число не вказане.

⁵ Там же, кн. 195, л. 433–439.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 101 зв.–104.

⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 266 зв.–267 зв. (24. 12. 1564, Київ).

⁸ Там само, арк. 267 зв.–268 зв. (8. 08. 1565, фільварок на передмісті Луцька).

віддала ці дві третини дітям (якщо вони з'являться) без сплати ними боргу¹. 1578 р. пан Гостський записав Ганні Тихнівні на вічність замок і містечко Крупа з належними сюди селами й присілками, щоб вона не мала потім клопоту з виділенням третини володінь, записаної 1557 р.; із двох третин, записаних у тисячі кіп грошів, виділив собі двір і маєток Звірів та двірець із людьми під містом Луцьком, а решту спадкових і набутих володінь, зокрема маєтки Почаїв, Кімнатка, Савчичі, Ярофіїв, частини в селах Лідихів і Бережці, на яких тяжіли заборговані дружині 3000 кіп грошів, залишив їй до кінця життя з умовою, що далі вони перепадуть тому, кому він запише в тестаменті; якби з'явилися нащадки, усе це відходило їм і лист утрачав силу². Того самого дня Ганна Тихнівна видала свій лист, за яким подарувала чоловікові віно з привінком на 1000 кіп грошів, записане ним під час одруження на третині володінь, і скасувала відповідний лист, а також віддала гроші, які отримала за свій маєток Осьмиговичі, й усі рухомі речі³. У тестаменті Ярофій Васильович підтвердив дружині замок і місто Крупа із селами Рясники й Микулин, половину села Котів, село Рудня на річці Любаші та двірець Кобилій у Луцькому повіті на вічність, на маєтках Почаїв, Савчичі, Кімнатка і Ярофіїв у Кременецькому повіті залишив їй «доживоття» й 3000 кіп грошів, а крім того, подарував придбану ним частину маєтку Бережці, де почав будувати в урочищі Орля замочок, і частину маєтку Лідихів. Ганна Тихнівна отримала також 50 кіп грошів на частині села Бережці, належній Іванові Лосятинському, 1200 кіп грошів у Богдана Батківського на маєтках Перенятин, Башарівка й Волиця, 1000 кіп грошів у волинського воєводича князя Яхима Корецького на маєтку Жабокрики, 1015 кіп грошів у Григорія Чаплича-Шпанівського на маєтках Радохівка й Підгірці, усі рухомі речі, у тому числі зброю в замках Крупа та Орля, худобу в маєтках Крупа, Звірів, на Любаші на Кобильому. Разом із тим їй залишилися також борги чоловіка різним особам на суму близько двох тисяч кіп грошів⁴.

Після смерті Ярофія Васильовича двоюрідний брат покійного Роман та його сини зажадали від Ганни Тихнівни, щоб узяла записані їй суми й віддала чоловікові маєтки, а вона відповіла їм: «Маю своїх грошей много». У присутності людей, що зібралися на початку 1581 р. в Дорогобужі на похороні судді, вдова заявила, що має відповідні записи, а крім того, скоро стане матір'ю, тому не збирається прощатися зі спадщиною покійного. Возний, якого Гостські направили до Ганни Тихнівни, скаржився, що та зустріла його пострілами з гармат, гаківниць і рушниць. Наприкінці січня Роман Гостський силоміць забрав половину маєтку Котів і Любашу. Спір

¹ Там само, арк. 269–270 зв. (15. 08. 1565, фільварок на передмісті Луцька).

² Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 101 зв.–104 (22. 11. 1578, Луцьк).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 305–308 (22. 11. 1578, Луцьк).

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 433–439 (27. 06. 1580, Крупа).

між удовою і родиною її чоловіка передали на розсуд приятелів. З'їхавшись восени в Дорогобужі в монастирі, ті ухвалили тут повернути половину Котова й кузню в Любахках (!) назад¹. Оскільки нащадок, про якого Ганна Тихнівна говорила на похороні, не з'явився, на володіння Ярофія Гостського заявила претензії рідна сестра покійного Настасія Лосятинська, але порозумівшись з удовою брата, за 10 тисяч кіп грошів вона назавжди зреклася своїх прав на маєтки Почаїв, Савчичі, Кімнатка та Ярофієво². Таким чином, Ганна Тихнівна зберегла всі володіння, які залишилися після чоловіка. За реєстром 1583 р., пані Гостська платила податок із містечка Крупа та сіл Микулин і Рясники, половини села Котів і заставного маєтку Радохівка³ в Луцькому та містечка Ярофіївка й сіл Почаїв, Кімнатка, Бережці (частина), Лідихів (частина) й заставних маєтків Перенятин і Башарівка в Кременецькому повітах⁴.

У 1584—1585 рр. Ганна Тихнівна судилася з Іваном Некрашовичем Бережецьким, який позивав її за осадження й розширення на спільному з ним бережецькому ґрунті містечка Ярофіїв, побудову над річкою під селом Кімнатка корчми, засипання на річці Комарівці одного, а на річці Кімнатці — аж двох ставів, будівництво в урочищі Рокитно нового замку, на який рубає дерево в спільних із ним борі й діброві, та осадження нового містечка⁵, під яким малося на увазі засноване чоловіком поселення Орля. Остаточно справу залагодили 1592 р. під час розмежування маєтків⁶.

14 листопада 1597 р. пані Гостська видала в селі Почаїв лист, за яким заснувала тут при старовинній кам'яній церкві Успіння Пречистої, «иж бы уставичная хвала Божия была», православний чоловічий монастир на вісім ченців і два дяки православної віри, а «для выживеня» останніх виділила 10 волок поля й шість сімей підданих⁷, започаткувавши тим самим у своїх володіннях у Кременецькому повіті невеличке монастирське сільце⁸.

9 травня 1602 р. Ганна Тихнівна спорядила в Любліні лист, за яким написала свої маєтки в Кременецькому повіті — замок і місто Орля, містечко

¹ *Wołyniak. Z przeszłości Hosszycy...* – S. 4–6 (4. 11. 1581, Дорогобуж).

² ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6510, арк. 45–47(10. 10. 1585, Луцьк).

³ У тексті публікації помилково: *Radohowla*.

⁴ *ŽD.* – Т. 19. – С. 91, 138. У власних маєтках у Луцькому повіті були 48 ринкових і вуличних будинків, 40 городників, 51 комірник, 20 бідних халуп, 3 бояр, 3 ремісники, 2 попи, 1 різник, 5 кіл і 30 півланів у містечку та 43 дими, 19 городників, 14 комірників, 1 боярин, 1 рудний товариш і 2 млинові кола в селах, а в Кременецькому – 54 ринкові й вуличні будинки, 23 бідні халупи, 2 ремісники, 1 піп й 11 ланів у містечку та 54 дими, 48 городників, 2 попи й 3 кола в селах.

⁵ *Теодорович Н. И.* Декрет короля Стефана Батория... – С. 837–840.

⁶ *Там же.* – С. 909–916 (5. 11. 1592).

⁷ *Памятники...* – Т. 4, отд. 1. – С. 38–55.

⁸ Пізніше поселення було відоме під назвами *Монастирська Юридика*, *Фундушева Юридика*, *Почаївська Юридика* та просто *Юридика* (нині в складі міста Почаїв).

Ярофіївка, село Савчичі, село Почаїв із монастирем у цьому поселенні та частини в селах Нижні й Вишні Бережці — синам своєї племінниці Барбари з Козинських Яну й Андрію Фірлеям із Домбровиці¹. Того самого дня батько останніх радомський каштелян Андрій Фірлей спеціальним листом гарантував пані Гостській від імені синів довічне проживання в подарованих нею володіннях із правом узяти на ці маєтки позику на суму до тисячі польських золотих, яку спадкоємці зобов'язувалися потім сплатити². Село Звірів спіткала, мабуть, та сама доля, оскільки, за реєстром подимного 1629 р., воно належало Яну Фірлею³, а інші володіння, які вдова Ярофія Васильовича успадкувала після нього в Луцькому повіті, повернулися до родичів чоловіка.

Гілка Івана Богдановича Гостського

Іван Богданович, уперше згаданий у привілеї 1506 р. на спадщину тестя⁴, 1509 р. отримав за свої послуги «отправу» з дорогицьких вин на 15 кіп грошів⁵, наступного року — «отмену» цих «мытных пенязей» зі скарбу⁶, 1515 р. узяв участь у поділі луцьких повітників Івашка, Ігната й Богдана Джусів⁷. У згадках 1506 й 1509 років цей із Гостських фігурує як дворянин. Судячи з лаконічного запису в пом'янику Києво-Печерської лаври⁸, він помер ще за життя батька.

Дружиною Івана Гостського була дочка Бика Олександровича⁹, вінницького намісника кінця XV ст. У декреті монарха й панів-ради 1525 р. пані «Ивановая Гостьская» згадана як родичка покійної дружини дворянина Івана Дубицького та дружини здительського намісника Войни, разом з якими вона «близкая» до спадщини боярина Новгородського повіту Брика, заставленої свого часу останнім її батькові¹⁰.

Через передчасну смерть у володіннях на Волині Іван Богданович не встиг, очевидно, отримати свою частку. На Київщині він прибрав собі третину спадщини тестя, що загинув у боротьбі з татарами. 1506 р. великий князь передав ще йому в окрузі Овруцького замку надану тестю родину

¹ Материали по истории Почаевской лавры... – Вып. 1. – С. 1–2.

² Там же. – С. 3–5.

³ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 53.

⁴ АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 175 (28. 01. 1506).

⁵ ЛМ. – Кн. №. 8. – Р. 412 (8. 02. 1509; «Ивахно Гошьский»).

⁶ Ibid. – Р. 425.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 430 (13. 04. 3-го індікту, Ляхів).

⁸ Голубев С. Т. Древний помянник... – С. 78 («Род пана Богдана Гоского. Ивана. Александра»).

⁹ АЛМ. – Т. 1, вып. 2. – С. 175.

¹⁰ ЛМ. – Кн. №. 15. – Р. 84 (21. 10. 1525).

підданих на панцирній службі¹, але невдовзі її поселення на р. Уші під назвою Мартиновичі перебувало вже в руках Сенька Полозовича².

З дітей Івана Богдановича достовірно відомий син Роман. Нащадком його, імовірно, був і Богдан Гостський, інколи ототожнюваний із Богданом Сеньковичем³, оскільки фігурує тільки під ім'ям і прізвищем.

Богдан Іванович (?) наприкінці літа 1522 р. фігурує серед осіб, які засвідчують лист Костянтина Острозького синові Іллі на Степань⁴. За переписом Литовського війська 1528 р., він мав виводити зі своїх володінь три вершники⁵. Інших згадок про нього не виявлено. Через передчасну смерть Богдана права на всю половину спадщини луцького ключника, яка припадала на дітей Івана Богдановича, залишилися синові останнього Роману⁶.

Роман Іванович потрапляє в поле нашого зору під час ревізії Луцького замку 1545 р., за актом якої разом із Ярофієм Васильовичем відповідає за маєтку Крупа за одну з городень моста через Стир⁷, а востаннє згаданий у зв'язку із записом 1584 р. дочці Марині⁸.

У шлюб цей із панів Гостських уступав три рази. Перша дружина — кременецька повітниця Марія Романівна Цата. Саме тому, за актом ревізії Кременецького замку 1552 р., разом із чоловіками її сестер Григорієм Болбасом та Іваном Патрикієм-Курозвонським він відповідає за городні із сіл Ридомль і Борщівка, що становили отчину Цат⁹. 1555 р. родини Гостських і Болбасів мали в Кременці якусь справу з третьою із сестер та її чоловіком¹⁰. Останню прижиттєву згадку про Марію Цатянку, правда, безіменну, містить лист її сестри Олени 1564 р.¹¹ Наступною жінкою пана Гостського стала дочка луцького повітника Петра Кирдія-Мильського на ім'я Маруша, яка спочатку була заміж за холмським підчашієм Янушем Крупським. За угодою останнього 1564 р. з тестем, на початку 1582 р., уже після смерті Кирдіївни, внесеною Романом Івановичем у луцьку гродську книгу, у придане за нею батько дав розташований у Луцькому повіті маєток Гать,

¹ АЛМ. – Т. 1, вып. 1. – С. 175 (28. 01. 1506).

² *Клепатский П.* Очерки по истории Киевской земли... – С. 187–188.

³ *Wołyński.* Z przeszłości Hosszycy... – S. 3; *Pulaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 54.

⁴ АС. – Т. 3. – S. 238 (22. 08. 1522, Острог).

⁵ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149.

⁶ Пулаский вважав, що Роман Гостський мав кілька рідних братів і одним із них був Ярофій (див.: *Pulaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 55).

⁷ ЛМ. – Кн. 561. – С. 147.

⁸ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 4, арк. 463 (28. 05. 1584).

⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 23. У тексті вказані Гостські загалом, але до спадщини Цат причетний тільки Роман Іванович.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 7, арк. 17 зв. (3. 06. 1555).

¹¹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 83(10. 11. 1564).

400 кіп грошів або 1000 золотих на маєтку Киселин і 1000 кіп грошів у виправі, а зять зобов'язався записати майбутній дружині на своїх володіннях на Холмщині 7000 золотих і довічне проживання¹. 1570 р. перший чоловік Маруші Петрівни платив за отримане від тестя село податок², 1571 р. його не було вже серед живих³, а коли пані Крупська стала Гостською, джерела мовчать. Після смерті другої дружини Роман Іванович оженився з Доротою Корчмінською⁴, зем'янкою Белзького воєводства⁵, якій у лютому 1581 р. записує 200 кіп литовських грошів на маєтку Терентіїв і третину маєтку Гоща⁶.

Як зазначено вище, 1557 р. Роман Іванович учинив із двоюрідним братом Ярофієм «вічистий» поділ родових володінь. Отриману тоді половину села Звірив, яка знаходилася на поважній відстані від основного масиву володінь, через потребу в грошах на господарську службу та на виправу й віно дочкам 1563 р. він продав як третину своєї нерухомості за 450 кіп грошів Ярофію Васильовичу⁷. За реєстром 1570 р., пан Гостський платив податок із міста Гоща та належної до нього волості в Луцькому повіті⁸. За аналогічним джерелом 1577 р., його маєток складався з міста Гоща й сіл Майків, Блудів, Андросієво, Сенів, Тудорів, Бранів, Бокшин і Терентієво⁹. У реєстрі 1583 р. додані нове поселення Застав'я та половина згадуваного вище села Котів, яка раніше була безлюдною або знаходилася в когось у заставі¹⁰. Усі ці поселення від самого початку входили, очевидно, до маєтку Гоща або поосідали згодом на його ґрунтах, остільки територіально зливалися з ним у компактну групу. Виняток становили просторово відірвані від масиву відоме вже нам село Котів і нове поселення Майків.

У Кременецькому повіті 1570 р. Роман Іванович тримав села Ридомль та Устечко, що становили спадщину першої дружини¹¹.

У Київській землі, за описом Овруцького замку 1545 р., пану Гостському належало селище з трьома димами під назвою Гостське, що становило

---

¹ Там же. – С. 73–76 (у публікації помилково: *Чать*).

² *ŻD*. – Т. 19. – С. 8.

³ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 12. – С. 350.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 357.

⁵ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 11. – С. 138.

⁶ *Wołyniak. Z przeszłości Hoszczy...* – С. 9.

⁷ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 101–102 (25. 06. 1563).

⁸ *ŻD*. – Т. 19. – С. 17 (12 міських будинків, 201 дим, 106 городників, 48 пугних бояр, 4 млинові кола й 5 горілчаних котлів).

⁹ *Ibid.* – С. 53–54 (175 димів і 151 городник).

¹⁰ *Ibid.* – С. 96 (у Гощі 9 ринкових і вуличних будинків, 2 пекарки, швець, 7 городників і 2 ремісники; у селах 98 димів, 50 городників, 20 комірників, 3 попи й 3 кола).

¹¹ *Ibid.* – С. 29 (45 димів, 13 пугних бояр, 27 городників, корчма, горілчаний котел, горілчаний шинок і 2 млинові кола). У реєстрі 1577 р. ці володіння не вказані, а 1583 р. вони перебували вже в руках одного із синів.

вислугу, з якої йшла ординська служба¹. Скоріше за все, це була спадщина його діда по матері і батька (див. вище). З поділу синів відомо, що вони упадкували тут село Курчичі на березі Случі та село Тайки².

З дітей Романа Івановича відомі сини Ярофій і Гаврило та дочки Марія, Настасія, Зофія і Богумила. Усі вони походили, скоріше за все, із першого шлюбу батька, бо в листі 1563 р. про продаж половини села Звірив пан Гостський зазначив, що повидавав уже дочок заміж³.

Марія Романівна спочатку була замужем за шляхтичем Київської землі Андрієм Федоровичем Єльцем, вінницьким підстаростою Богуша Корецького. 1567 р. чоловік підтвердив їй у тестаменті віно з привінком на 300 кіп грошів, додатково записав усі свої коштовності та інші рухомі речі й заповів поховати його «в монастири светого Спаса ув Овручом», зазначивши при тім, дружина «з ласки милостивого Бога плодомъ у животе своемъ зашла» й чекає на дитину⁴. Під час запису через рік паном Гостським заповіту зятя в луцьку гродську книгу його не було вже серед живих⁵. Новим чоловіком Марії Романівни став луцький повітник Петро Хом'як-Смордівський, разом з яким восени 1581 р. вона отримала від батька лист на ділянку землі в Луцьку⁶, а весною 1584 р. — запис на будинок⁷.

Настасія Романівна вперше згадана 1576 р. в тестаменті свого чоловіка Яна Гурка-Омелянського⁸, перед яким була замужем за володимирським гродським суддею Іваном Петровичем Калусівським⁹, а востаннє — в угоді 1602 р. з Миколаєм Сенютою-Ляховецьким про межі маєтків, укладеній третім чоловіком Валентієм Вкринським, нею самою і сином Стефаном¹⁰. Після смерті другого зятя Роман Іванович збирався видати дочку за шляхтича Жомойтської і Полоцької земель Григорія Волотковича, але до реалізації цього наміру не дійшло. За скаргою останнього, коли він навідувався 1581 р. під час перебування на Волині в супроводі дружини князя Яхима Корецького до Романа Вільгорського, Гостський зав'язав із ним знайомство, запросив до себе й намовив женитися з панною Настасією, за якою обіцяв дати 100 осілих служб людей; під час присяги майбутнього тестя свідком була його дружина Дорота з Корчмінських; спочатку весілля

¹ Архив ЮЗР. — Ч. 4, т. 1. — С. 48

² ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 61, арк. 320–324.

³ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 101–102.

⁴ Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 3. — С. 140–143 (8. 06. 1567, Вінниця).

⁵ Там же. — С. 140 (30. 08. 1568).

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 24, арк. 116 зв.–117 (22. 09. 1581).

⁷ Там само, ф. 26, оп. 1, кн. 4, арк. 463 (28. 05. 1584).

⁸ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 16, арк. 133–134 зв. (8. 04. 1576).

⁹ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 44а, арк. 166 зв.

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 232.V.3, арк. 9–9 зв. (21. 03. 1602, Острого).

призначили на час після Зішестя Святого Духа 1582 р., а коли Волоткович приїхав на узгоджений час на Волинь, батько й брати нареченої впросили його перенести шлюб на першу неділю після Успіння Пречистої, зобов'язавшись при тім відступити частину маєтку Ридомль, а потім відмовилися видавати за нього Настасію¹.

Зофія Романівна була замужем за луцьким повітником Федором Перекладівським².

Богумила Романівна, четверта з дочок Романа Івановича³, заміж, мабуть, не вийшла, а якщо була в шлюбі, то не залишила дітей, оскільки нащадки однієї із сестер претендували потім на третину четвертої частини володінь Романа Гостського⁴, що мала бути виділена дочкам на посаг⁵.

Ярофій Романович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з присягою 1569 р. замість батька, що захворів, на вірність Короні⁶, а в лютому 1611 р. його маєтки й діти перебували вже під опікою брата Гаврила⁷.

У публічному житті цього з панів Гостських не дуже чути. 1601 р. він скріпив своїм підписом лист групи землевласників Волині на захист Преображенської церкви «православия греческого» на передмісті Любліна⁸, а 1607 р. підписав протестацію проти передачі єпископу-номінату Остафію Сло-Малинському луцько-острозької кафедри, мотивовану тим, що претендент не постригся в ченці⁹. Інколи натрапляємо ще на нього як свідка приватних угод.

Дружиною Ярофія Романовича спочатку була князівна Катерина Олександрівна Порицька, яка 1578 р. отримала в сумі 3000 золотих частину успадкованого ним після матері маєтку Ридомль із присілком Устечко¹⁰. Після смерті Катерини¹¹ пан Гостський женився на луцькій повітниці Кристині Іванівні Кирдій-Мнишинській і 1589 р. записав їй на своїх маєтках

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 356–359 (7. 06. 1583).

² *Ворончук І.* Родоводи волинської шляхти... – С. 199.

³ Там само.

⁴ Під час розгляду 1638 р. спору за спадщину Гостських внуки Настасії Романівни доводили, що на їхню бабу припадала третина четвертої частини володінь її батька в Кременецькому повіті (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 44а, арк. 166–167 зв.).

⁵ За статутом маєток батька залишався синам, а дочкам під час виходу заміж давали посаг, що незалежно від кількості синів і дочок сумарно становив четверту частину вартості маєтку (Статут ВКЛ 1566 р. ... – Розд. 5, арт. 3, арт. 13).

⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 7 (17. 06. 1569, Луцьк).

⁷ Пуласький датує смерть цього з Гостських 1609-м роком (*Pulaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 58).

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 38 (5. 05. 1601, Люблін).

⁹ Пам'ятки: Архів Української Церкви... – Т. 3, вип. 1. – С. 133 (10. 09. 1607).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 68 зв.–70 (11. 11. 1578, Тучин).

¹¹ Руська (Волинська) метрика... – С. 404 (тестамент уписано 23. 11. 1585).

Блудів, Збилче, Бокшин та Андросіїв 6000 золотих і довічне проживання¹. Останню прижиттєву згадку про неї Пуласький датує 1622-м, а смерть її — 1629-м роком².

1583 р. Ярофій Гостський платив податок за відомий нам масток Ридомль у Кременецькому та село Липа в Луцькому повітах³. Останнє з поселень того самого року його дружина взяла за 4250 кіп грошів у своєї сестри Барбари, заміжньої за брацлавським підкоморієм Олександром Семашком, у заставу⁴. Успадковане після батька місто Гоща, за реєстром 1589 р., Ярофій Романович тримав разом із братом Гаврилом⁵, насправді ж вони вчинили поділ ще 10 жовтня 1588 р. За складеними в родовому гнізді листами, 10 січня наступного року внесеними в луцьку земську книгу, старший дозволив молодшому вибрати собі половину, яку той забажає. У результаті йому залишилися половина замку й міста Гощі та передмістя над Горинню від села Горбаків зі спільним подаванням Богоявленської і Михайлівської церков і половина в двох млинах і ставах під містом, а повністю — два інші передмістя та села Блудів, Збилче, Андросіїв, Бокшин, Майків і Котів⁶. 1592 р. Кристина Іванівна подарувала чоловікові «доживоття» на розташованих у Луцькому повіті селах Сенно, Жалин, Вербаїв і Полганів, що становили її отчину⁷. Улітку 1601 р. брати Гостські вступили у володіння селами Почапки, Чернихів і Милятин із дворами в кожному з них, придбаними за 10 тисяч кіп грошів в Івана Чаплича-Шпанівського⁸, але на початку 1607 р. старший відпродав свою половину цього надбання за п'ять тисяч кіп грошів молодшому⁹. 1622 р. вдова Ярофія Романовича осадила в урочищі Собів, що належало до маєтку Сенно, однойменне з ним село¹⁰.

У Кременецькому повіті старший син Романа Івановича залишив спадкоємцям масток Ридомль із присілками Устечко й Хотовиця.

У першому шлюбі Ярофій Романович мав, імовірно, сина Михайла, а в другому — сина Василя, ім'я якого фіксується також у формах *Базилій* і *Вацлав*¹¹, та дочку Олександрю.

¹ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 7, арк. 64 зв.–66 (24. 01. 1589).

² *Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 2. – С. 58.

³ *ŽD.* – Т. 19. – С. 96 (49 димів, 27 городників, піп і 2 млинові кола в першому й 13 димів, 12 городників і 3 кола в другому селах).

⁴ *Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy...* – С. 393.

⁵ *ŽD.* – Т. 19. – С. 151.

⁶ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 61, арк. 320–322 і 322–324 (листи братів).

⁷ *Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 2. – С. 58.

⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 62, арк. 646–646 зв. (10. 08. 1601).

⁹ *Там само*, ф. 26, оп. 1, кн. 15, арк. 532 зв.–535 зв. (13. 01. 1607).

¹⁰ *Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 2. – С. 58.

¹¹ Варіативність імені зумовила думку, начебто Ярофій мав синів Василя і Вацлава (*Wołyniak. Z przeszłości Hosszycy...* – С. 11).

Михайло [Ярофійович], згаданий 1592 р. під ім'ям і прізвищем, на думку Пуласького, міг бути сином Ярофія Романовича¹.

Василь / Вацлав Ярофійович уперше постає у записах 1611 р. про справи в Кременецькому земському суді з князями Вишневецькими за збитки підданам сіл Ридомль, Устечко й Хотовиця, під час розгляду яких перебував ще під опікою батькового брата Гаврила².

1618 р. Вацлав Гостський воював разом із дядьком і його синами під містечком Оринин на Поділлі проти турків³. 1623 р. король номінував його волинським хорунжим⁴. 11 червня 1628 р. син Ярофія Романовича склав тестамент, в якому просив поховати його в церкві в Гощі⁵, а через два з половиною тижні монарх призначив уже на осиротілий унаслідок його смерті уряд іншу людину⁶.

Олександра Ярофіївна вперше з'являється — поряд із братом — у полі нашого зору в згаданих вище записах 1611 р.⁷ Через п'ять років дочка Ярофія Романовича стала дружиною кременецького повітника Павла-Криштофа Сенюти на Ляхівцях. Під час виходу заміж вона видала в родовому гнізді два листи, у першому з яких зізнала разом із чоловіком, що отримала від матері, дядька Гаврила й брата Базиля посаг і виправу на 25 000 золотих⁸, а в другому виреклася з усіх батьківських і материнських маєтків та зобов'язалася нічого вже не вимагати⁹. У свою чергу, пан Сенюта записав дружині на замку й місті Ляхівці та селах Старики, Денисівка, Жемелинці й Калетинці як на третині своїх ляховецьких володінь 50 000 золотих віна й привінку¹⁰. На початку 1629 р. овдовілий чоловік Олександри Ярофіївни чинив аналогічний запис Катерині Немирич¹¹.

Оскільки діти Ярофія Романовича не залишили нащадків, спадкоємцем їх став батьків брат Гаврило.

Гаврило Романович уперше постає як один зі свідків листа брата Ярофія 1578 р. своїй дружині¹², а остання з відомих нам прижиттєвих згадок про молодшого з Гостських — в адресованому йому листі кременецьких

¹ *Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich...* – Т. 2. – S. 58.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 12–13 зв. (21. 02. 1611).

³ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 143–147.

⁴ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 129, nr 598 (27. 05. 1623).

⁵ ЦДІАК України, ф. 26, оп. 1, кн. 33, арк. 803–805.

⁶ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 129, nr 598 (28. 06. 1628).

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 12–12 зв. (21. 02. 1611).

⁸ *Там само*, кн. 24, арк. 534 зв.–535 зв. (7. 02. 1616, Гоща).

⁹ *Там само*, арк. 535 зв.–536 зв., 538. (7. 02. 1616, Гоща).

¹⁰ *Там само*, арк. 532 зв.–533 зв. (внесено 18. 11. 1618; число і місяць пропущені).

¹¹ *Там само*, кн. 37, арк. 105–108 (29. 01. 1629).

¹² *Там само*, кн. 7, арк. 70 (11. 11. 1578).

повітників Ісерницьких 1631 р. на частину села Лосятин¹. 8 березня 1632 р. син Роман отримав уже займаний ним раніше уряд київського каштеляна², відтак його не було вже, мабуть, серед живих.

Гаврило Гостський мав, очевидно, юридичну освіту, оскільки відомо, що деякий час займався в королівському суді адвокатською практикою³, і восени 1589 р. «обывателе земли Волинское» обрали його одним із депутатів, «права умеетныхъ», що мали розробити поправки до статуту⁴. Кілька разів він фігурує як депутат коронного трибуналу (1589, 1601, 1611)⁵, 1593 р. як один із комісарів короля розмежовує в Кременецькому повіті мастки вдови Ярофія Васильовича Гостського й панів Бережецьких⁶; за декретом асесорського суду 1602 р. він входив у ревізійну комісію в справі між князем Юрієм Друцьким-Горським та вінницьким старостою Юрієм Струсем за городище Глинськ у Брацлавському воєводстві⁷.

Неодноразово шляхта обирала Гаврила Романовича послом на сейм (1587, 1589, 1593, 1596, 1597, 1598, 1600, 1606, 1608)⁸. За сеймовою постановою 1598 р. він входив у комісію для огляду земель Подільського й Руського воєводств, придатних для надань на вічність, та ревізії й оцінки Летицького замку, збудованого кам'янецьким старостою Яном Потоцьким⁹, а 1611 р. — у комісію від Київського воєводства по завершенню його розмежування з Великим князівством Литовським¹⁰ та комісію для ревізії в Луцьку актових книг¹¹. За конституцією генерального сейму 1623 р. пан Гостський увійшов від сенату Речі Посполитої в т. зв. Козацьку комісію, покликану відвернути запорозьких козаків від походів на море й спрямувати їх на забезпечення інтересів Речі Посполитої¹², а 1625 р. під час повстання Марка Жмайла брав участь у переговорах, які завершилися Куруківською угодою з Михайлом Дорошенком¹³. Кільканадцять років Ярофій Романович був київським хорунжим, у ролі якого вперше фігурує 9 травня 1605 р.¹⁴,

¹ Там само, кн. 39, арк. 27 зв.–30 (7. 09. 1631, Кременець).

² Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 4. – S. 30, nr 95.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 101, 111.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 32 (11. 09. 1589).

⁵ *Sokolowski W.* Politycy schyłku złotego wieku... – S. 178; *Urban W.* Hojski (Hojski, Hoścki, Gostskij) Gabriel (Hawgryło)... – S. 25.

⁶ ЦДАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 123 зв. (13–17. 12. 1593).

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 202, л. 121–122 (14. 06. 1602).

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 86; *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики... – С. 242; *Sokolowski W.* Politycy schyłku złotego wieku... – S. 178.

⁹ VL. – Т. 2. – S. 368 (2. 03. 1598).

¹⁰ *Ibid.* – Т. 3. – S. 12–13 (9. 11. 1611).

¹¹ *Ibid.* – S. 18–19 (9. 11. 1611).

¹² *Ibid.* – S. 216. У комісію увійшли 8 senatorів, 3 депутати сейму і 15 осіб від короля.

¹³ Zródła do dziejów polskich... – Т. 2. – S. 182–189 (6. 11. 1625, Ведмежі Лози).

¹⁴ Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 4. – S. 19, nr 3.

восени 1621 р. зайняв сенаторське крісло київського каштеляна¹, а 1630 р. отримав уряд овруцького старости². Про діяльність на військовому поприщі відомо, що влітку 1579 р. ходив у загоні князя Острозького на Чернігово-Сіверщину, що належала тоді до Московського царства³, 1617 р. брав участь у переговорах коронного гетьмана Станіслава Жулкевського зі Скіндер-башою⁴, а 1618 р. воював під містечком Оринин із турками. В інструкції сеймику Волинського воєводства 1623 р. послам на сейм у зв'язку з наказом просити для Гаврила Романовича нагороду зазначено, що він був там із двома синами й племінником і одного із синів утратив⁵.

Гаврило Романович брав активну участь у релігійному житті України. 1596 р. він скріпив своїм підписом інструкцію православного Берестейського синоду послам до короля та синодальний універсал⁶, 1601 р. підписав лист групи землевласників Волині на захист Преображенської церкви на передмісті Любліна⁷. Пізніше пан Гостський став протестантом, і дослідники пов'язують із ним появу на Волині двох аріанських громад — у старому родовому гнізді та в новоосадженому містечку Сокіл⁸.

Про репутацію Гаврила Романовича серед шляхти свідчить участь у ролі свідка в численних угодах⁹. За тестаментом кременецького земського судді Антона Єловицького¹⁰ та Матвія Єло-Малинського¹¹ він був опікуном дітей і спадщини цих осіб.

---

¹ *Ibid.* – S. 30, nr. 94

² *Ibid.* – S. 100, nr 678 (30. 04. 1630).

³ Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики... – С. 241. Пор.: Кемпа Т. Konstanty Wasyl Ostrogski... – S. 81.

⁴ Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 59.

⁵ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 143–147.

⁶ Там же. – Ч. 1, т. 1. – С. 515, 528 (9. 10. 1596, Берестя).

⁷ Там же. – Ч. 2, т. 1. – С. 37 (5. 05. 1601, Люблін).

⁸ *Wołyniak. Z przeszłości Hosczy...* – S. 12; *Urban W. Hoscki (Hojski, Hośćki, Gostskij) Gabriel (Hawryło)...*; *Tazbir J. Lubieniecki Andrzej...* – S. 594.

⁹ Гаврило Гостський був посередником угоди Лавріна Пісочинського і Федора Олеші (14. 07. 1586, Кам'яниця; Крикун М. Брацлавське воєводство... – С. 120), підписав лист Романа Ярмолинського дружині (9. 02. 1589, Острог; ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 10 зв.), квит Федора Гулевича (30. 07. 1592, Луцьк; там само, арк. 304.), лист Петра Дчуси пану Василю Єло-Малинському (10. 02. 1593, Ляхів; там само, арк. 552 зв.), лист Василя Семашка-Добрятинського Костянтину Острозькому (17. 06. 1593, Люблін; ЛІННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 186 зв.), лист луцького старости Миколая Семашка Яну Кашевському (15. 05. 1602, Люблін; Каталог колекції... – № 82), дільчий лист синів Савина Єловицького (12. 06. 1611, Люблін; ЛІННБ України, ВР, ф. 46, тека XXI, сер. III, спр. 1164), квит Катерини Немирич батькам за посаг і виправу (29. 01. 1629, Горошки; ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 37, арк. 109 зв.), лист Криштофа Сенюти дружині (29. 01. 1629, Горошки; там само, арк. 107 зв.).

¹⁰ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 27–30 об. (26. 02. 1589).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 638 зв. (12. 11. 1602).

У згаданому вище тестаменті Єловицького 1589 р. пан Гостський фігурує як чоловік його дочки¹. За даними Пуласького, дружину Гаврила Романовича звали Катерина². Наступною жінкою була Полагна Богданівна з Хрінницьких, удова луцького повітника Киндина Хом'яка-Смордівського³, разом з якою 1613 р. він судився в трибуналі з Яном Жоравницьким за маєток Крупець, що становив спадщину Немири Хрінницького⁴.

Восени 1588 р. Гаврило Романович провів із братом Ярофієм «вічистий» поділ родових маєтків, під час якого отримав половину замку й міста Гощі та передмістя над Горинню від села Горбаків зі спільним подаванням Богоявленської і Михайлівської церков та половину в двох млинах і ставах під містом, а повністю — села Тудорів, Бранів, Сенів, Терентіїв і сільце Нараївка в Луцькому повіті на Волині та села Курчичі над Случчю й Терки зі ставом, руднею і млином на річці Церем на Поліссі на Київщині⁵. Наприкінці 1592 р. він отримав від князя Василя-Костянтина Острозького, якому служив «з молодости лѣтъ своихъ ажъ до того кресу», лист на села Жаврів і Глубочок⁶, а через півтора місяця вступив у володіння цими надбаннями⁷. Улітку 1601 р. разом із братом вступив у володіння селами Почапки, Чернихів і Милятин із дворами в кожному з них, придбаними за 10 тисяч кіп грошів в Івана Чаплича-Шпанівського⁸, а 1607 р. відкупив у брата за 5 тисяч кіп грошів належну йому половину цього надбання⁹. Пізніше Гаврило Романович розширив свої володіння спадщиною двоюрідного дядька Ярофія Васильовича в Луцькому повіті, записаною останнім своїй дружині Ганні з Козинських, а після смерті братового сина Вацлава на правах найближчого родича забрав і його маєтки.

1629 р. в Луцькому повіті Гаврило Романович і його син Роман мали 3 міста й 26 сіл; сумарно в їхніх володіннях тут було 2313 димів; 7 поселень знаходилися в руках першого, 15 тримав другий, 4 належали частинами обом, а хто був власником решти трьох, Олексій Баранович не зміг установити. Гостський-батько платив податок за дими в містах Гоща, Крупа й Сокол та селах Тудорів, Бранів, Сенів, Терентіїв, Курозвони, Рясники, Любаша й Котів (969 димів), Гостський-син — у містах Гоща й Крупа та селах Котів, Глубочок, Андрусіїв, Милятин, Чернихів, Михалківці, Жаврів, Жалінка, Жданчин, Кудринці, Микулин, Майків, Блудів, Бокшин, Сенне, Руда й Любаша (1229 димів), а хтось із них, персонально не встановлений —

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 27–30 об. Ім'я дочки не вказане.

² Pulaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – S. 58.

³ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 295.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 22, арк. 3–5 зв.

⁵ Там само, ф. 26, оп. 1, кн. 61, арк. 320–322, 322–324 (10. 10. 1588, листи братів).

⁶ Там само, кн. 8, арк. 234–236 зв. (29. 12. 1592).

⁷ Там само, ф. 25, оп. 1, кн. 43, арк. 157 зв.–158 зв. (15. 02. 1593).

⁸ Там само, кн. 62, арк. 646–646 зв. (10. 08. 1601).

⁹ Там само, ф. 26, оп. 1, кн. 15, арк. 532 зв.–535 зв. (13. 01. 1607).

у селах Собівка, Красний Брід і Селище, що перебували в посесорів (115 димів)¹. У Кременецькому повіті, за тим самим джерелом, Гаврило мав села Ридомль, Хотовиця й Устечко та невеличку частину села Лосятин (сумарно 254 дими)². Разом обидва Гостські мали на Волині 2682 дими.

З володінь, набутих батьком і сином у Луцькому повіті, місто Крупа та села Микулин, Рясники, Любаша й Руда (останні два становили, мабуть, присілки маєтку Котів) походили з володінь Ярофія Васильовича Гостського і були, очевидно, придбані в його вдови Ганни або її спадкоємців; села Глубочок і Жаврів походили з надання князя Острозького; села Сенне й Жалинка внесла дружина Ярофія Романовича Кристіна з роду Кирдіїв-Мильських, село Собівка вона осадила, а поселення Кудринці й Селище, судячи з розташування по сусідству з указаними щойно маєтками Кирдіїв, та розміщене між ними поселення Красний Брід, імовірно, теж посідали на тих самих ґрунтах; село Курозвони, очевидно, було набуте в Патрикіїв-Курозвонських³; село Михалківці, судячи з розташування, могло осісти на ґрунтах маєтку Милятин. Походження села Жданчин, локалізувати яке не вдалося, неясне, а про місто Сокіл буде сказано нижче.

Частина розташованого в Кременецькому повіті села Лосятин, де під час сплати податку 1629 р. Гаврило Романович мав усього лиш 3 дими, перебувала тоді в нього, імовірно, тимчасово, а на вічність була набута дещо пізніше. Відомо, зокрема, що 7 вересня 1631 р. він отримав у Кременці лист місцевих повітників Миколая та Андрія Марковичів Ісерницьких, за яким вони подарували йому свою частку цього поселення⁴.

Крім володінь на Волині, пан Гостський мав маєтки на Київщині, які почав набувати ще наприкінці XVI ст. Зокрема 1589 р. спільно з дружиною Катериною з Єловицьких за 3000 золотих придбав у князя Яхима Корецького маєток Ходорковичі⁵, що лежав на правому березі Случі нижче Звягеля, а в січні 1619 р. за 6000 золотих купив в Адама Сангушка маєтки Рокитна й Мосевичі⁶. На ґрунтах першого з надбань чи по сусідству з ним, але на протилежному березі Случі, у Волинському воєводстві, з'явилося місто, відоме під назвами Курчиці й Сокіл. Саме це поселення фігурує в розглянутому вище реєстрі 1629 р. За тарифом подимного Київського

¹ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 51.

² Там само. – С. 103.

³ Частина села Курозвони залишалася в дружини чи вдови Миколая Свенцицького пані Потенції Патрикіївни з Курозвон, яка 14. 05. 1630 дарує дві частини «маєтності дедичной» у цьому поселенні князю Юрію Пузині (*Горін С.* Монастирі... – С. 56).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 39, арк. 27 зв.–30.

⁵ *Pułaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich... – Т. 2. – С. 58..

⁶ *Gorczałak B.* Monografia xx. Sanguszków... – Т. 3. – С. 214. Перше поселення помилково ототожнено із селом Рокитна під Ковелем, а друге – із селом Маюничі в Луцькому повіті (див.: *ibid.* – С. 214, przyp. 1–2).

воєводства 1628 р., у маєтку, придбаному в князя Сангушка, Гостський-батько мав села Старі й Нові Мойсейовичі та Рокитна, а в князя Корецького — Ходорковичі й Тайки¹. У Юзефа Тишкевича 1609 р. Гаврило Романович придбав село Пулини, на ґрунті якого згодом осадив однойменне містечко².

Крім власних маєтків, Гаврило Гостський мав королівщини. Зокрема, 1606 р. отримав у Київському воєводстві в довічне володіння маєтки Вишгород і Петрівці³, а 1612 р. король дозволив викупити в Семена Круневича розташоване під Луцьком село Гнідава⁴. 1622 р. замочок і містечко Вишгород та села Старі й Нові Петрівці перебували в руках сина Романа⁵. 1628 р. останній залишався посесором цих поселень⁶, а весною 1631 р. Гостський-старший отримав згоду короля на відступ містечка Вишгород і належних до нього сіл Петрівці, Стрижова й Мощина в Київському та села Гнідава у Волинському воєводствах синові й невістці⁷.

У шлюбі з Катериною з Єловицьких Гаврило Романович мав синів Романа й Прокопа та дочку Раїну.

Роман Гаврилович потрапляє в поле зору дослідників як студент університетів у містах Альтдорф і Базель, де він навчався в 1604—1605 рр.⁸, а завершує своє життя одним із сенаторів Речі Посполитої. 17 лютого 1635 р. «Роман Гостцкии на Госчи и Крупои, каштелян киевський, староста володимерський» вказаний ще у володимирському гродському позові як урядник, від імені якої видається документ⁹, а 23 липня того самого року старостою призначили вже іншу особу¹⁰.

Повернувшись із мандрівки на батьківщину, Роман Гаврилович активно включився в публічне життя. 1607 р. сеймик Волинського воєводства обрав його послом на сейм¹¹; 1619 р. він представляв уже шляхту Київського воєводства¹². 1623 р. вальний сейм включив пана Гостського в комісію, що мала видати військам, які повернулися з походу в Росію, платню¹³. 1632 р.

¹ *ŻD.* – Т. 20. – С. 75.

² *Rulikowski E.* Puliny... – С. 282.

³ Руська (Волинська) метрика... – С. 537 (3. 04. 1606).

⁴ *Там само.* – С. 548 (15. 09. 1612, Орша). У в листі монарха підданому з цього поселення Марку Тереховичу на вибранецьку службу (12. 08. 1622) як державець фігурує син Роман (Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 5. – С. 448).

⁵ *ŻD.* – Т. 20. – С. 57–58 (у містечку 100, а в селах – 26 осілих домів).

⁶ *Ibid.* – С. 73 (у Вишгороді 8 димів і 12 убогих, а в Петрівцях – 8 димів).

⁷ Руська (Волинська) метрика... – С. 657(18. 04. 1631).

⁸ *Urban W.* Hojski (Hojski, Hoyski, Hoścki) Roman... – С. 26.

⁹ Торгівля на Україні... – С. 301.

¹⁰ *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zesz. 5. – С. 122, nr 545.

¹¹ Архів ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 83 (8. 08. 1607).

¹² *Там же.* – С. 117.

¹³ *VL.* – Т. 3. – С. 118.

він став одним із комісарів до справ «із Московським народом»¹, підписав каптур Волинського воєводства², взяв участь у виборах нового короля³. 1613 р. Роман Гаврилович отримав уряд володимирського підкоморія⁴, який займав аж до переходу 1626 р. на уряд володимирського старости⁵, дозвіл на викуп якого в Адама-Олександра Сангушка-Кошерського отримав роком раніше⁶, 1632 р. король призначив його замість батька київським каштеляном⁷. Про військову діяльність пана Гостського відомо, що 1618 р. він брав участь у битві з турками під містечком Оринин⁸.

У грудні 1617 р. Роман Гаврилович перейшов в арианство⁹, після смерті батька підтримував засновані ним громади цієї конфесії в Гощі й містечку Сокіл.

Дружиною пана Гостського була Олександра Немирич із Чернихова¹⁰, яка походила з відомого панського роду Київського воєводства. На останню прижиттєву згадку про вдову каштеляна натрапляємо в листі його сестри Раїни 1639 р., за яким та продала їй замок і місто Гощу з передмістями й селами¹¹. Як і чоловік, пані Гостська сповідувала арианство¹².

Оскільки чоловіча лінія роду на Романові Гавриловичу обривалася, 1632 р., очевидно, з ініціативи пана каштеляна сеймик Волинського воєводства висловив пропозицію закласти на його пошану роду якусь фундацію¹³, але реалізувати цей задум не вдалося.

Значну частину володінь Роман Гостський отримав за життя батька. За реєстром подимного Волинського воєводства 1629 р., він платив податок із міст Гоща й Крупа та сіл Котів, Глубочок, Андрусіїв, Милятин, Чернихів, Михалківці, Жаврів, Жалинка, Жданчин, Кудринці, Микулин, Майків, Блудів, Бокшин, Сенне, Руда й Любаша (1229 димів). В обох містах та селах Котів і Любаша йому належали тоді лише частини, а решту цих поселень тримав Гаврило Романович¹⁴. У Київському воєводстві 1628 р. на грунтах села Пулини, придбаного батьком у Юзефа Тишкевича, він мав

¹ *Ibid.* – S. 338 (1. 04. 1632).

² Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 173 (3. 06. 1632).

³ *Там же.* – С. 220 (8. 11. 1632).

⁴ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 112, nr 482(2. 12. 1613).

⁵ 4. 05. 1626 у зв'язку з переходом Романа Гостського на уряд старости підкоморієм обрали Фрідріха Сапегу (*ibid.* – S. 112, nr 483).

⁶ *Ibid.* – S. 122, nr 544 (8. 01. 1625).

⁷ *Ibid.* – Т. 3, zes. 4. – S. 30, nr 95 (8. 03. 1632).

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 143–147.

⁹ *Urban W. Hoscki (Hojski, Hoyski, Hoścki) Roman...* – S. 26.

¹⁰ *Wołyńskiak. Z przeszłości Hoszczy...* – S. 14.

¹¹ *Горін С. Монастирі...* – С. 52 (28. 06. 1639).

¹² *Urban W. Hoscki (Hojski, Hoyski, Hoścki) Roman...* – S. 26.

¹³ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 206.

¹⁴ *Баранович О. Залюднення Волинського воєводства...* – С. 51.

невеличкі містечка Пулини й Соколів¹, але 1632 р. син попереднього власника маєтку Станіслав відкупив його². Перед смертю батька Роман Гаврилович перебрав у свої руки й нагромаджені ним королівщини³.

Оскільки пан каштелян не мав дітей, маєтки успадкувала сестра Раїна.

Прокіп Гаврилович 1610 р. навчався в університеті в місті Альтдорф⁴, а 1618 р. поліг у битві з турками під містечком Оринин⁵.

Раїна Гаврилівна була заміжжю за князем Миколаєм-Левом Соломерецьким, з 1608 р. смоленським підкоморієм, а з 1623 р. — смоленським каштеляном; після смерті чоловіка, що настала близько 1626 р., вона не вступала вже в шлюб. 13 жовтня 1645 р. княгиня Соломерецька склала в замку Висоцьк у Пінському повіті, де доживала віку, тестамент, а коли 6 листопада того самого року цей акт уписували в пінську гродську книгу, її не було вже серед живих⁶. Як остання репрезентантка роду вона успадкувала всі володіння брата Романа. У родові гніздо її ув'язали 24 липня 1635 р.⁷

Батько й брат княгині Соломерецької сповідували аріанство, чоловік і діти, на думку Юзефа Вольфа, були католиками⁸, а вона — православною. Залишившись «остатнею сукцесорською дому и фамилии ихъ милости пановъ Гойскихъ, а хочячы, абы с того дому вечная памятка на хвалу Божию зоставала», Раїна Гаврилівна заснувала в Гощі монастир. На початку 1639 р. вона передала «законникомъ религии старожитное рекулы святого Василя веры церкви всходное кгречкое под послушенствомъ святого отца патриарха константинопольского, не въ унии будучыхъ, пры церкви, там же в Госчы на предместю змурованое, заложеня святого архангела Христова Михайла» двір, фільварок і село Курозвони, «в ключу Гойском лежачие»⁹, і взяла на себе та своїх наступників зобов'язання не допускати тут богослужіння аріан і появи монастирів інших конфесій¹⁰.

Сина Раїна Гаврилівна пережила, внучка по ньому стала черницею¹¹, відтак спадщину чекало розпорощення між дочками, тому княгиня на Гощі

¹ ŻD. – Т. 20. – S. 75. У першому з містечок було 5 димів і 10 убогих, а в другому – 10 димів і 20 убогих підданих.

² Rulikowski E. Puliny... – S. 282.

³ Див. вище.

⁴ Żołędź-Strzelczyk D. Peregrinatio academica... – S. 214.

⁵ В інструкції сеймику Волинського воєводства 1623 р. згадано безіменного сина Гаврила Гостського, який поліг під Оринином (Архів ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 143–147).

⁶ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 500–501.

⁷ Гопін С. Монастирі... – С. 51.

⁸ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 501.

⁹ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание... – Т. 2. – С. 712–713. Дату листа див.: AGZ. – Т. 10. – S. 246, nr 4012 (2. 01. 1639, Крупа).

¹⁰ Архів ЮЗР. – Ч. 1, т. 6. – С. 748–750 (5. 02. 1539, Луцьк).

¹¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy... – S. 501.

Соломерецька не трималася за володіння, що звалилися на неї наприкінці життя. Село Ридомль із замком і фільварком, село Устечко з двором і фільварком, село Хотовичі й частину села Лосятин у Кременецькому повіті 1637 р. вона подарувала волинському каштеляну князю Миколаю Чорторийському та його дружині Ізабеллі¹, маєток Курозвони в Луцькому повіті 1639 р. записала на монастир архангела Михаїла², а замок і місто Гощу з передмістями й селами продала вдові брата Романа³. Після смерті Олександри Гостської її брат і спадкоємець Юрій Немирич відпродав це надбання Раїні Гаврилівні і восени 1640 р. возний знов ув'язав її⁴. Через два роки вона ще раз продала Гощу, виокремивши з неї Михайлівський монастир та село Терентіїв і четверту частину Сенненської пущі — на цей раз митрополиту Петру Могилі⁵.

Місто Крупа та села Микулин, Котів, Любаша, Руда й невідоме раніше поселення Борців у середині XVII ст. становили Крупську волость князя Альбрехта-Станіслава Радивиля⁶; Села Милятин, Михалківці, Жаврів, Глубочок і Чернихів у той самий час належали королівському ротмістру Станіславу Гурському⁷. Князь Григорій Святополк-Четвертенський на початку 1650-х років володів селом Рясники⁸ й частиною села Майків⁹.

Решта спадщини Гостських розійшлася між дочками Раїни Гаврилівни. Енґрація із Соломерецьких, заміжня за Генриком Кашовським, з 1647 р. венденським каштеляном¹⁰, узяла собі в материзні села Блудів, Андрусіїв і Бранів¹¹; Доміцелла, дружина князя Миколая Святополк-Четвертенського, отримала містечко Курчиці або Сокіл із замком, фільварками й передмістям на Волині та селами Ходорки, Корпилів, Цвіля, Полочанинів, Осова, Покощеве / Кощичів, Зарівні, Жаворів й Тайки з протилежного боку Случі, у Київському воєводстві¹²; Мареті, що була замужем за булгаківським

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 43, арк. 35–38 (24. 06. 1637, Луцьк).

² Див. вище.

³ Горін С. Монастирі... – С. 52 (28. 06. 1639).

⁴ Там само (28. 09. 1640).

⁵ Там само (2. 08. 1642, Київ). 23. 12. 1442 покупець подарував маєток Адаму Киселю (Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила... – Т. 2. – Приложение. – С. 245–248).

⁶ Національно-Визвольна війна... – С. 131 (07. 1649), 494 (7. 02. 1650), 604 (23. 10. 1652), 823 (16. 07. 1655).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 472 (1648), 485; Національно-Визвольна війна... – С. 504 (7. 02. 1550), 568 (12. 01. 1651); 605 (23. 10. 1652).

⁸ Національно-Визвольна війна... – С. 523 (7. 02. 1650).

⁹ Там само. – С. 500 (7. 02. 1650), 589 (12. 01. 1651).

¹⁰ *Wpiewski A.* – *Herbarz Polski.* – Т. 9. – S. 338; Національно-Визвольна війна... – С. 304 (маніфестація про полон чоловіка 4. 12. 1653 татарами).

¹¹ Там само. – С. 265 (1651), 458 (7. 02. 1650), 685 (23. 10. 1652), 713 (8. 03. 1653).

¹² Там само. – С. 238 (25–28. 03. 1651), 532 (7. 03. 1650); *Wołyniak. Z przeszłości Hosszcy...* – S. 17–20.

старостою Казимиром Нарушевичем¹, перепали села Сенів, Тудорів і Бокшин². Частина Гелени, яка на початку 1646 р. фігурує в справі сестер із монастирем як дружина Олександра-Яцька Корицинського³, невідома.

* * *

Рід Гостських, який становив одне з відгалужень кровної спільноти Кирдів, виокремився в першій половині XV, а припинився в середині XVII ст. За понад два століття життєдіяльності в ньому змінилося сім поколінь, які у відомих нам джерелах репрезентують 24 особи.

Найбільша активність роду припадає на кінець XV — початок XVI ст., тобто на час діяльності Богдана Сеньковича, та на останню третину XVI й першу третину XVII ст., коли діяли Ярофій Васильович та Гаврило Романович і його син Роман Гаврилович Гостські, що володіли значними маєтками й займали поважні уряди регіонального рівня.

Службова кар'єра, шлюбні зв'язки з провідними шляхетськими родами Волині й Київщини, маєтки засвідчують високий статус панів Гостських у сучасному їм соціумі.

З кінця XVI ст. рід відзначався активною участю в релігійному житті Волині, зокрема його репрезентанти заснували два православні монастирі й два осередки аріанського руху.

Через руки панів Гостських пройшло 69 поселень (у т. ч. 7 містечок), переважна більшість яких (51 поселення, у т. ч. 5 містечок) знаходилася на Волині, а решта — на Київщині (17 поселень, у т. ч. 2 містечка) і Берестейщині (1 поселення). Найдавніші маєтки лежали в зоні найбільшого скупчення володінь шляхетських родів герба Кирдів у Луцькому повіті. Деякі поселення набувалися як вислуги й купівлі, але здебільшого кількість їх зростала завдяки залюдненню маєтків. Хоча володіння роду мало дробилися під час поділів і майже не розпродувалися, через брак нащадків чоловічої статі вони двічі перейшли по жіночій лінії в чужі руки й розпоширилися.

¹ Wolff J. *Kniazowie litewsko-ruscy...* – S. 501.

² Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 454 (1648); Національно-Визвольна війна... – С. 211 (4. 04. 1651), 457 (7. 02. 1550), 550 (12. 01. 1651), 607 (23. 10. 1652), 734 (11. 08. 1654).

³ Горін С. Монастирі... – С. 53 (1. 02. 1646, Луцький земський суд).

---

4. ФОРМУВАННЯ РОДУ ЛІДИХІВСЬКИХ

Лідихівські — відома українсько-польська спільнота, традиційно приписувана до герба Салава, гніздом якої було старовинне волинське село Лідихів. Оскільки свого часу цей шляхетський рід мав великий розголос, він не раз привертав увагу дослідників. Із публікацій про нього, серед яких є навіть дві книжки, найбільшої уваги заслуговують монографія Садока Баронча, стаття в гербівнику Адама Бонецького й кілька біограм у Польському біографічному словнику. Баронч, учений чернець вірменського походження з домініканського монастиря в містечку Підкамінь, обнародував кілька документів з історії роду й віднайшов низку забутих уже репрезентантів, але допустив помилки в пов'язуванні їх між собою¹; укладач гербівника теж не завжди точний у своїх реконструкціях, до того ж здебільшого дуже лаконічний²; біограми словника, базовані на надійних архівних джерелах і багаті на деталі, присвячені особам пізнішого часу³. Аматорська праця одного із сучасних представників роду, видана на початку нинішнього століття, у частині про епоху, яка нас цікавить, не виходить за межі книжки Баронча⁴.

Архіви панів Лідихівських, що зберігаються нині в бібліотеках Ягеллонського університету й Польської академії наук у Кракові та в Центральному державному історичному архіві України в Києві⁵, документують їхню життєдіяльність переважно пізнішого часу, тому наше дослідження спирається на джерела, що відклалися, у першу чергу, в актових книгах замкового уряду та гродського й земського судів Кременецького повіту, у Литовській і Руській метриках та в колекції Люба-Радзимінських.

---

¹ *Barącz S. Pamiętnik...*

² *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 14. – С. 54–66.

³ *PSB.* – Т. 16. – С. 616–638.

⁴ *Ledóchowski S. ...Aby pozostał nasz ślad...*

⁵ ВЛ, Ledóchowscy, Archiwum rodzinne; ВРАП, Ledóchowscy, Archiwum rodzinne; ЦДІАК України, ф. 247 (Ледуховські).

Початок роду

Рід започаткував виходець із Кам'янецького повіту Подільської землі на ім'я Нестор. На початку 1442 р. в подяку «за вірну службу» він отримав від великого князя Казимира село Лідихів із правом збору мита на ріці Ікві¹, до якої доходили, очевидно, ґрунти поселення. Маєток лежав на західній окраїні Кременецького повіту, на межі Волині зі Львівською землею Польського королівства. Крім Лідихова, Нестор залишив дітям село Пляшева в Перемильському повіті. На грані XV й XVI ст. зем'яни Лідихівські — Васько, Яцько, Дениско, Кузьмина вдова Сонька та син останньої Іванко, що доводилися, мабуть, засновнику роду внуками, за згодою своїх сестер Олянки, Мотруші й Ганни, котрі держали цю отчину в 30-ти копах широких грошів, заставили її в тій самій сумі якомусь Сеньку Матвійовичу з умовами викупу тільки власними грошми та відшкодування затрат на поліпшення².

Оскільки нащадкам Васька належала пізніше третина однієї, а нащадкам Івана — друга половина родового гнізда³, Нестор залишив, мабуть, двох синів — батька Васька, Яцька й Дениска, ім'я якого невідоме, та Кузьму.

Н Несторович реконструюється на основі листа про заставу села Пляшева та документів пізнішого часу про права нащадків на відповідні частини села Лідихів. З його дітей відомі вказані вище сини Васько, Яцько й Дениско, середній з яких в інших документах фігурує під ім'ям Іван.

Кузьма Несторович, на час застави села Пляшева вже покійний, у шлюбі з жінкою на ім'я Сонька, мав сина Івана⁴. Через передчасну смерть чоловіка й сина вдова тривалий час господарювала в залишеній ними половині родового гнізда. 1539 р. внук Гнівеш згадував, як у порозумінні з паном Цебровським баба розмежувала Лідихів із сусідніми селами Накваша й Попівці, що лежали за кордоном Великого князівства з Короною⁵.

¹ *Barcz S. Pamiętnik...* – S. 4 (12. 01. 5-го індікту, Вільно). На думку автора, указаному індікту, відповідає 1457-й рік, а насправді це 1442-й рік, оскільки Казимир названий ще королевичем. Використаний тут витяг 1714 р. із кременецької земської книги з текстом надання в перекладі на польську мову див.: ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 144.I.2, арк. 167–168.

² *Barcz S. Pamiętnik...* – S. 5 (13. 03. 8-го індікту). Оскільки лист видавали внуки Нестора, причому здебільшого повнолітні, то індікту відповідають 1489/90-й або 1504/05-й роки. 1474/75-й рік виглядає передчасним, а 1519/20-й відпадає з огляду на те, що Іван Кузьмович не дожив до нього (див. далі про загибель його в серпні 1519 р. в битві під Сокалем). Замість відчитаних автором «Наско» й «Нанпа» (використаний ним витяг із кременецької земської книги з текстом листа в перекладі на польську мову див.: ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 12–12 зв.) більше ймовірно «Jаско» й «Olanka».

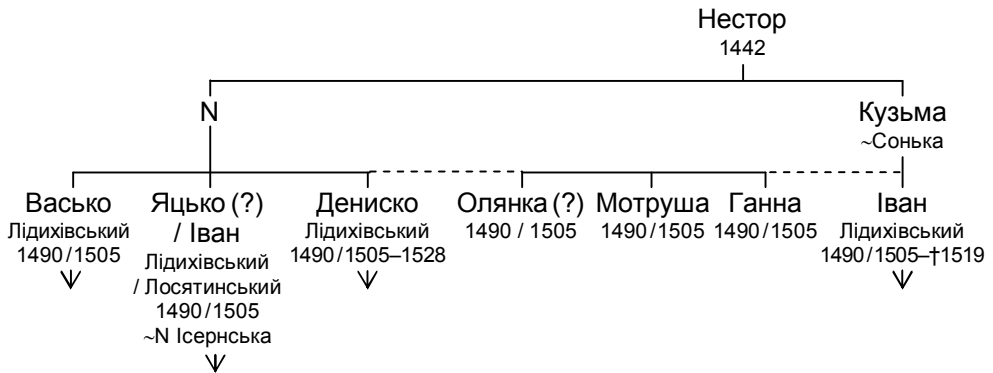
³ Див. далі відповідні частини дослідження.

⁴ Див. вище про заставу села Пляшева.

⁵ *Barcz S. Pamiętnik...* – S. 6–7.

Олянка N, Мотруша N і Ганна N, які фігурують у листі про заставу села Пляшева, доводилися Нестору, скоріше за все, внучками, оскільки експоненти акта називають їх своїми сестрами, а чиї вони дочки — Кузьми чи його брата, невідомо. Перебування в їх руках зазначеного мастку, зумовлювалося, очевидно, браком у родини коштів на посаг і виправу.

Схема 10.1. Родовід зем'ян Лідихівських
Перші покоління

Гілка Васька Лідихівського

Васько N згаданий тільки в листі кінця XV чи початку XVI ст. про заставу села Пляшева. Під час поділу спадкових володінь він отримав третю частину половини села Лідихів — саме стільки вимагала згодом у родичів його правнучка Федора Юхнівна¹. З дітей Васька відомий син Богдан.

Богдан Васькович, за переписом 1528 р., мав виставляти одного вершника², а за ревізійними описами 1545-го й 1552-го років, виконував городову повинність на користь Кременецького замку³. Дружиною пана Лідихівського була луцька повітниця Марія Лецьківна Баївська, за якою йому перепала половина села Баїв. 1558 р. він скаржився ще на сусідів за незаконне захоплення там п'яти сімей підданих⁴, а 1560 р. ні його, ні жінки не було вже, як впливає з укладених дітьми угод⁵, серед живих. З дітей подружжя відомі сини Юхно й Іван та дочки Мілка, Настасія і Марія.

¹ Див. далі.

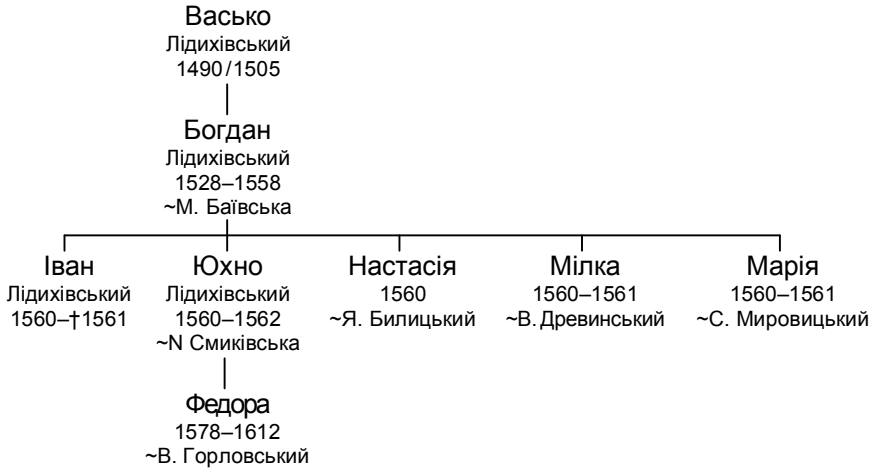
² Перепис войска Вялікага княства... — С. 149 (помилково: *Ледогостський*).

³ ЛМ. — Кн. 561. — С. 196, 200; Архив ЮЗР. — Ч. 7, т. 2. — С. 23.

⁴ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 1, арк. 25 зв. (8. 03. 1558).

⁵ AGAD, pergamin nr 7754 (2. 12. 1560, Затурці), 7755 (2. 12. 1560, Затурці).

Схема 10.2. Родовід зем'ян Лідихівських
Гілка Васька

Мілка Богданівна за згодою свого чоловіка Василя Древинського, що походив із володимирських повітників, наприкінці 1560 р. видала разом із сестрами два листи, за одним з яких третини своїх часток у половині села Баїв, що залишилася після матері, вони спродали за 150 кіп грошів своєму дядькові Василю Гулевичу, а за другим заставили йому решту за двічі більшу суму¹, а восени наступного року оповіла в Луцьку, що відступила тому самому покупцю частину материзни, яку незадовго перед тим успадкувала після передчасно померлого брата Івана². Чоловік пані Древинської влітку 1569 р. присягав ще у Володимирі у зв'язку з Люблінською унією на вірність Короні³, а про неї не чути вже більше.

Настасія Богданівна в згаданих вище листах 1560 р. на материзну фігурує як дружина володимирського повітника Януша Билицького.

Марія Богданівна стала дружиною володимирського повітника Степана Миривицького, за згодою якого 1560 р. відступила разом із сестрами свою частину материзни в селі Баїв. З частиною, успадкованою після брата Івана, вона поступила за прикладом сестри Мілки, про що оповіла разом із нею восени наступного року урядові Луцького замку.

Іван Богданович, уперше згаданий в указаних вище листах сестер 1560 р., через кілька місяців фігурує разом із братом у скарзі священика Кузьмодем'янської церкви села Баїв урядові Луцького замку, де йдеться

¹ *Ibid.* Другу половину маєтку успадкувала інша дочка Лецька Баївського.

² ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 206 (22. 09. 1561).

³ Akta UPL. – S. 326.

про те, що коли той, «сидевши в дому корчемном с поддаными своего пана» Василя Гулевича, повертався додому, вони напали на нього й ледве не забили¹. Наприкінці літа 1561 р. належною цьому з панів Лідихівських частиною материзни в селі Баїв розпоряджалися вже брат і сестри². Судячи з долі спадщини, він не залишив нащадків.

Юхно Богданович потрапляє в поле нашого зору наприкінці 1560 р. у зв'язку з угодами сестер щодо материзни, весною наступного року фігурує разом із братом у скарзі баївського священника за розбій, на початку осені продає свою четвертину материні спадщини в селі Баїв і двір у місті Луцьку троцькому воєводі Миколаю Радивилу³, а на початку 1562 р. оскаржує шляхтича Семена Зброховича-Воютинського в тому, що приїхав після смерті брата в Баїв, повідбивав у дворі покійного замки та позабирав гроші, речі й документи на Лідихів і Баїв⁴. Восени 1567 р. земську службу з маєтку Юхна Лідихівського забезпечувала вже його жінка⁵. 1570 р. за частину Яхна (!) Богдановича в селі Лідихів, що нараховувала два дими й п'ять городників, платив податок якийсь Іван Другий Лідихівський⁶. За даними Адама Бонецького, дружина Юхна Богдановича походила з луцьких повітників Смиківських і в шлюбі з нею була дочка Федора⁷.

Федора Юхнівна 1578 р. була вже замужем за Василем Григоровичем Горловським⁸ на прізвисько Непитуший⁹, що походив, здається, із села Охматків у Луцькому повіті¹⁰. 1597 р. пані Горловська зажадала від родичів виділити їй третину в половині маєтку Лідихів¹¹. З частини, на яку вона претендувала, зрозуміло, що інших спадкоємців батька й діда уже не було. 1609 р. родичі згодилися на переділ і суд зобов'язав завершити його за чотири тижні перед приятелями¹², та чи дійшло до виконання цього рішення, невідомо. Остання згадка про Федору Юхнівну датується 1612-м роком¹³, а чоловіка 1615 р. Гордіян Лідихівський призначав ще опікуном своїх дітей¹⁴.

¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 94–94 зв. (23. 04. 1561).

² Там само, арк. 172 зв.–173 (15.08. 1561).

³ Там само, арк. 195 зв. (18. 09. 1561).

⁴ Там само, кн. 4, арк. 27 зв.–20 (28. 01. 1562).

⁵ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 1245.

⁶ ŻD. – Т. 19. – S. 26.

⁷ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 14. – S. 54.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 7. – S. 340.

¹⁰ 1545 р. Грицько Непитуший відповідав із маєтку Охматків за городню земсько-го моста через Стир (ЛМ. – Кн. 561. – С. 149).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 10, арк. 63–63 зв.; кн. 17, арк. 268 зв.–269.

¹² Там само, кн. 17, арк. 331–332 зв.

¹³ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – Т. 14. – S. 54.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 24, арк. 451–451 зв. (10. 11. 1615).

Лідихівська гілка Яцька / Івана Лідихівського

Яцько N, згаданий у листі кінця XV чи початку XVI ст. про заставу села Пляшева¹, тотожний, гадаємо, **Івану** Лідихівському, який після шлюбу з дочкою Васька Ісернського, що держав сусіднє село Лосятин, придбав у тестя половину цього маєтку з пустим селищем Рацлавка, перейшов на прізвище, похідне від назви надбання й започаткував окремий рід. 1533 р. на клопотання синів Івана Лосятинського, очевидно, уже покійного, монарх видав їм підтвердження на батькову купівлю на вічність, де й викладена історія появи нової спільноти². Тим часом сини другої дочки пана Ісернського вишневецький піп Война і його брат Олехно Красниковичі оскаржили родичів у відмові поділитися з ними спадщиною діда по матері, але віленський біскуп Януш, що розглядав спір, відхилив ці претензії як безпідставні³. З дітей Яцька / Івана відомі сини Гаврило й Михно.

Гаврило / Гасько / Лоско Іванович уперше згаданий — як *Лоско Лосятинський* — у переписі Литовського війська 1528 р., за яким мав виставляти одного коня⁴. У наведених вище підтвердженні на половину маєтку Лосятин і судовому листі біскупа Януша, а також в описі Кременецького замку 1545 р.⁵ він фігурує як *Гаврило Лосятинський*, у листі короля Сигізмунда 1547 р. про врегулювання меж із сусідами з Корони — як *Гаврило Лідихівський*⁶, у судовому листі 1549 р. про розмежування села Лідихів⁷ та в ревізійному описі 1552 р., що містить останню прижиттєву згадку про цього нащадка Нестора⁸, — як *Гасько Лідихівський*. Дружину Гаврила Івановича звали Немихна⁹. З дітей відомі сини Богдан, Масько, Іван і Яцько, але прізвище, похідне від назви первісного родового гнізда, успадкував, здається, тільки останній із них, тому інших залишимо поза увагою.

Яцько Гаврилович у листі синів Дениска Лідихівського 1552 р. про поділ успадкованого маєтку згаданий як *Лосятинський*¹⁰, та оскільки одна з дочок називала себе по батькові *Яцьківною Лідихівського*¹¹, можна думати,

¹ Barcz S. Pamiętnik... – S. 5. Замість «Яско» дослідник відчитав «Наско».

² ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2103 (6. 09. 1533).

³ Там само, ф. 91, спр. 140.I.2, арк. 48–48 зв. (10. 03. 1534, Вільно); спр. 410.I.4, арк. 47.

⁴ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149.

⁵ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196.

⁶ Barcz S. Pamiętnik... – S. 189–190.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 85.

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 23 («городня лосятинская а лидуховьская землянь Михна, а Богдана, а Гаска, а Винка, а Гневоша Лидуховьскихъ»).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 44.

¹⁰ Там само, спр. 191.IV.4, арк. 33 зв. (24. 04. 1552).

¹¹ Там само, спр. 228.V.3, арк. 96 зв.–98 зв.

що він користувався також прізвиськом, похідним від назви первісного родового гнізда. Маєток Яцька складався з частин сіл Лідихів і Лосятин, а з дітей відомі дочки Ганна й Орина.

Ганна Яцьківна за життя фігурує тільки в справі 1570 р. за переділ села Лідихів, де значиться як дружина Григорія Мотовила¹. Успадковану після батька частину села Лосятин вона продала двоюрідному брату Семену Богдановичу Лосятинському², а частину в селі Лідихів залишила синові Яцьку, що мав ще ім'я Ян³.

Орина Яцьківна 1574 р. уклала угоду про обмін своєї частини в селі Лідихів пану Макару Лідихівському на половину розташованого під Кременцем маєтку Сапановець Малий, в якій фігурує як дружина Семена Садівського⁴. Лосятинську частину батькової спадщини вона продала згаданому вище Семену Богдановичу⁵. Під час оповіді 1596 р. в Кременці про втрату паперів на виміняний маєток пані Садівська була вже вдовою⁶.

Михайло / Михно Іванович у переважній більшості історичних джерел значиться як *Лосятинський*, у судовому листі 1549 р. про розмежування села Лідихів — як *Лідихівський*⁷, а в ревізійному описі Кременецького замку 1552 р., що містить останню прижиттєву згадку про нього, фігурує як під першим, так під другим прізвиськами⁸.

У поле нашого зору Михно Лосятинський потрапляє як один із фігурантів справи 1517 р., розглянутої Костянтином Острозьким у присутності «княжат и панят Вольтинское земли» за позовом господарських зем'ян «Вольтинского повѣту» Зенка й Микити Андрушковичів Русановичів, що оскаржували його та Микиту Вигурича і Яцька Яковицького у відмові повернути їм отчину — маєток Чаруків і селище Ходорково. Під час розгляду скарги з'ясувалося, що тесть відповідачів Роман Ботенчич отримав указані маєтки від діда позивачів Русана Чаруківського в рахунок віна за дочкою останнього на 50 кіп широких грошів, а також сплатив борги їхнього батька Андрушка, на що мав відповідні папери, та оскільки «Андрюшко неслухне все имѣне записал, дети своихъ отдаляючи, чого ж и в панстве господаря нашого, въ правехъ хрестьянскихъ нѣт, а листов потверженьныхъ господарскихъ в себе на тоє имѣнье Чаруково и на селище Ходорково не имѣли», суд

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 36–37 (6. 10. 1570).

² Там само, кн. 17, арк. 31 зв.

³ Наприкінці 1598 р. Яцько Мотовило продав материну спадщину за 200 кіп грошів Костянтину Жашківському (там само, кн. 12, арк. 299 зв.–302 зв.).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 96 зв.–98 зв. (10. 12. 1574).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 17, арк. 31 зв.

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 95–95 зв. (21. 11. 1596).

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 85.

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 23–24 (19. 04. 1517).

вирішив, щоб позивачі віддали за тітчине віно та батькові борги 86 кіп грошів литовської лічби готівкою, а решту 15 кіп кіньми й узяли спірні володіння у свої руки¹.

1533 р. Михно Іванович отримав із братом підтвердження на придбану батьком половину маєтку Лосятин², а весною наступного року виграв із братовим сином Богданом справу з вишневецьким попом Войною та його братом Олехном Красниковичами, синами матеріної сестри, що вимагали поділу спадщини діда³.

За переписом Литовського війська 1528 р., Михно Лосятинський повинен був виставляти одного коня⁴. За описом Кременецького замку 1545 р., крім частин у селах Лосятин і Лідихів, йому належало також село Башківці⁵ по сусідству з Кременцем, що могло становити спадщину тестя, оскільки ні брат, ні його нащадки не мали до цього маєтку відношення.

З дітей Михна Івановича відомі сини Вінко, Федір, Іван, Левко й Василь та дочка Ганна. Прізвищем, похідним від назви села Лідихів, користувалися, здається, тільки Вінко й Федір Михновичі.

Ганна Михнівна 1566 р. була замужем шляхтичем Калеником Васильовичем Батківським⁶, спочатку луцьким, а після адміністративно-територіальної реформи 1560-х років кременецьким повітником.

Вінко Михнович в описі Кременецького замку 1552 р. фігурує як *Лідихівський*⁷, та оскільки в середині того самого року обміняв свою частину маєтку Лідихів братові Федору на частину в селі Лосятин⁸, то далі пишеться вже *Лосятинським*. Останній раз він згаданий — як свідок одного з актів — на початку 1573 р.⁹ Дружина Вінка Михновича під час запису 28 травня 1578 р. вказаного вище листа про обмін братів частинами в земську книгу була ще серед живих, а як її звали, невідомо.

Федір Михнович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з поїздкою 1543 р. в супроводі дворян монарха та вижив Луцького й Кременецького замків до князя Василя Острозького в справі зем'ян Грибів-Грим'яцьких¹⁰,

¹ AS. – Т. 3. – S. 152–153 (оригінал листа: AGAD, pergamin nr 8409).

² ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2103 (6. 09. 1533).

³ Там само, ф. 91, спр. 140.I.2, арк. 48–48 зв. (10. 03. 1534, Вільно); спр. 410.I.4, арк. 47.

⁴ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149.

⁵ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196. У рукописі «з Баковец», видавець виправив на «з Биковец», а слід «з Башковец».

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 29.

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 23.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 9 зв.–104 (2. 06. 1552); *те саме* див.: ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 215.V.3, арк. 5–5 зв.

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 215.V.3, арк. 90 (15. 01. 1573, Лідихів).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 1, арк. 35 (28. 07. 1543).

1548 р. засвідчує одну з угод¹, 1550 р. судиться з кременецькими повітниками Андрузькими², причому в усіх цих згадках фігурує як *Лосятинський*. Промінявши 1552 р. свою частину отчини в селі Лосятин братові Вінку на його частину в селі Лідихів³, він повертається до старого прізвища — як *Федір Лідихівський* 1569 р. засвідчує поділ синів Богдана Лосятинського⁴, 1570 р. платить зі своєї частини села Лідихів, де мав три дими й чотири городники, податок⁵ і судиться за переділ родового гнізда⁶, 1573 р. видає дочку Зофію заміж⁷, 1578 р. знову засвідчує один з актив⁸. Останню згадку про нього містить реляція возного 1597 р. про доставку позову⁹. Успадковану після батьків частину села Башківці Федір Михнович продав брату Левку¹⁰. З дітей його відомі дочки Зофія, Гелена й Ганна та сини Богдан і Семен.

Зофія Федорівна 1573 р. отримала в селі Лідихів від Федора Ісернського, за якого вийшла заміж, лист на 100 кіп грошів віна з привінком із забезпеченням на половині його маєтку в селі Лосятин¹¹. Інших згадок про неї не виявлено. Судячи з того, що в середині 1595 р. пан Ісернський вніс лист дружині в земську книгу¹², вона мала бути серед живих.

Гелена Федорівна відома тільки із судової справи її сина Юрія Івановича Лідихівського 1633 р. зі Стефаном Богдановичем та Самуелем Семеновичем Лідихівськими (онуками Федора Михновича), від яких він домагався сплати материного посагу або виділення третини в четвертій частині спадщини її батька в селі Лідихів¹³. З вимоги позивача випливає, що його мати була дочкою Федора Михновича й мала двох сестер, з якими й слід було ділити належну дочкам за Статутом четверту частину отчини.

Ганна Федорівна 1602 р. судилася разом із чоловіком Ярошем Гуляльницьким, що походив із дрібної шляхти Луцького повіту, зі своїми братами Богданом і Семеном за якийсь борг на 20 кіп грошів¹⁴, а в лютому 1607 р. позивала ще вдову й нащадків першого з них¹⁵.

¹ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 196 (18. 10. 1548, Серетець).

² Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 2, арк. 5 зв.–6 (23. 03. 1550).

³ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 9 зв.–10 (2. 06. 1552).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 215.V.3, арк. 18–18 зв. (16. 02. 1569).

⁵ *ŽD.* – Т. 19. – С. 27.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 36–37 (6. 10. 1570).

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 215.V.3, арк. 89–90.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 55 зв. (24. 09. 1578).

⁹ Там само, кн. 10, арк. 63–63 зв. (13. 11. 1597).

¹⁰ Там само, кн. 4, арк. 44–47 зв. (згадка в тестаменті Левка, складеному 24. 08. 1571).

¹¹ Там само, кн. 9, арк. 379–380 (15. 01. 1573, Лідихів).

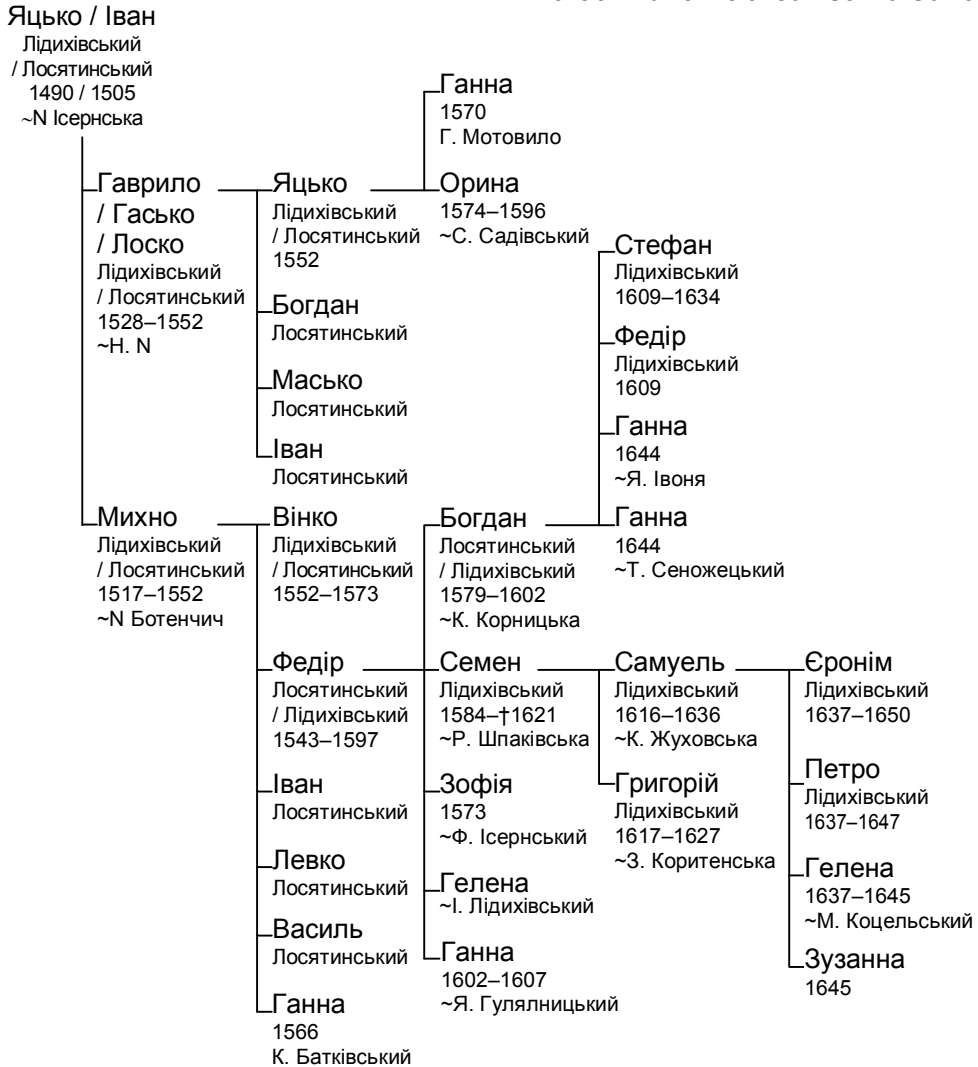
¹² Там само, арк. 379 (22. 07. 1595).

¹³ Там само, кн. 40, арк. 340–341.

¹⁴ Там само, кн. 13, арк. 142 зв.–144 (25. 02. 1602).

¹⁵ Там само, кн. 14, арк. 964 зв.–965.

Схема 10.3. Родовід зем'ян Лідихівських
 Лосятинсько-лідихівська гілка

Богдан Федорович тотожний *Богдану Лосятинському*, який 1579 р. фігурує як урядник удови князя Олександра Вишневецького в селі Снігурівка¹, наступного року квітує Григорія і Юрія Михайловичів Корницьких за сплату ними своїй сестрі Катерині, з якою вступив у шлюб, посагу й виправи², а восени 1592 р. разом із родиною жінки веде боротьбу за спадщину її

¹ Там само, кн. 7, арк. 90 (9. 06. 1579).

² Там само, кн. 38, арк. 94 зв.–96 (17. 02. 1580, Залужжя).

баби Богдани з Денисків Кунівської¹, та *Богданові Лідихівському*, який 1602 р. судиться разом із братом Семеном із Ярошем Гуляльницьким і його дружиною Ганною з Лідихівських за якісь 20 кіп грошів². У лютому 1607 р. Богдана Федоровича не було вже серед живих, оскільки Гуляльницькі позивали пані Богданову Лідихівську Катерину з Корницьких³. Судячи з того, що возний доставив позови в селі Лідихів до воріт підданого⁴, вдова проживала за межами родового гнізда. У шлюбі з Катериною було четверо дітей — Стефан, Федір і дві Ганни.

Стефан Богданович потрапляє в поле нашого зору 1609 р. у зв'язку з доставкою возним позовів за переділ села Лідихів, адресованих матері, йому та братові⁵, а востаннє фігурує в справі, яку мав 1633 р. разом із двоюрідним братом Самуелем Семеновичем із родичем обох Юрієм Лідихівським, що домагався в них посагу матері⁶. Про дружину і дітей даних немає.

Федір Богданович уперше згаданий у зв'язку з указаними вище позовами 1609 р. Із судової справи, що розглядалася наприкінці того самого року, довідуємося, що він перебував ще під опікою брата Стефана⁷. Далі про молодшого із синів Богдана Федоровича джерела мовчать.

Ганна Богданівна старша, дружина якогось Яна Івоні, та однойменна з нею сестра 1644 р. уклали угоду, за якою, не маючи змоги викупити частину в селах Загірці, Юськівці, Татаринівці, Якимівці й Красна Лука, яку успадкували після своєї матері Катерини з Корницьких Богданової Лідихівської, відступають свої права на ці володіння кременецькому гродському судді Юзефу Фрикачу-Фрику⁸. Ян Івоня тримав у маєтку Лідихів 14 димів, а 1650 р. в частині села, що перебувала в його руках, не було вже жодного підданого⁹.

Ганна Богданівна молодша, заміжня за якимсь Теодором Сеножецьким, 1644 р. брала участь у вказаній вище угоді про продаж прав на материзну в селах Загірці, Юськівці, Татаринівці, Якимівці й Красна Лука.

Семен Федорович, який, на відміну від брата, постійно користувався прізвищем *Лідихівський*, 1584 р. постає як почаївський урядник Ганни

¹ Там само, кн. 8, арк. 206–211 зв.

² Там само, кн. 13, арк. 142 зв.–144 (25. 02. 1602).

³ Там само, кн. 14, арк. 964 зв.–965.

⁴ Там само, арк. 268 зв.

⁵ Там само, кн. 17, арк. 268–269 (12. 10. 1609).

⁶ Там само, кн. 40, арк. 340–341 (24. 11. 1633).

⁷ Там само, кн. 17, арк. 331–332 зв. (12. 11. 1609).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 48–49 (витяг, дата листа втрачена; у гродську книгу внесено 6. 08. 1644).

⁹ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 443.

Гостської¹, 1594 р. фігурує як орленський намісник тої самої пані², 1595 р. засвідчує в містечку Орле, де вона проживала в цей час, один з актів³. Наприкінці життя Семен Федорович проживав у селі Лідихів, бо саме тут 1609 р. возний уткнув йому в двері позов⁴.

Протягом 1591—1592 рр. спільно з дружиною Раїною Маськівною, що походила з луцьких повітників Шпаківських, у своїх двоюрідних братів Андрія, Семена й Філона Вінковичів Лосятинських пан Лідихівський скупив успадковані ними частини села Лосятин по 200 кіп грошів кожна⁵, 1596 р. за 40 кіп грошів набув у Петра Некрашовича Бережецького в селі Нижні Бережці дві волоки поля⁶, пізніше придбав у Богдана Васильовича Лосятинського дворище в селі Лосятин⁷. 1595 р. на частинах села Лосятин, куплених у Семена й Андрія Вінковичів, він записав дружині 200 кіп грошів, а частину, придбану у Філона Вінковича, залишив нащадкам вільною⁸; крім того, на випадок своєї смерті забезпечив їй на всіх трьох частинах проживання до кінця життя «на вдовиному стільці»⁹.

21 серпня 1621 р. Семен Федорович загинув. Діти звинуватили в його смерті шляхтича Миколая Ісернського, сусіда по маєтку Лосятин, і той позивав їх 1622 р. за наклеп до суду¹⁰. У шлюбі з Раїною зі Шпаківських були сини Самуеля й Григорія.

Самуель Семенович 1616 р. був свідком однієї з угод¹¹, 1632 р. брав участь в елекційному сеймі¹², на початку 1636 р. судився ще з Андрієм Розволичем-Телецьким і його дружиною за порушення умов оренди маєтку, а влітку 1637 р. спір вели вже вдова й діти¹³. Дружиною Самуеля Семеновича була Кристина Жуховська¹⁴. У шлюбі з нею він мав синів Єреміяша й Петра та дочок Гелену й Зузанну.

Єреміяш / Єронім / Геронім / Єремій Самуельович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку із згаданою вище справою 1637 р. з Розволичами-

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 134 (6. 05. 1584).

² Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 81–81 зв. (13. 11. 1594).

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 192.V.1, арк. 92 (4. 10. 1595; копія кін. XIX ст.).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 17, арк. 268 зв.

⁵ Там само, кн. 8, арк. 125–127 зв. (лист Андрія, 1. 07. 1591), 127 зв.–130 зв. (лист Семена, 2. 12. 1591), 270 зв.–272 зв. (лист Філона, 9. 10. 1592)

⁶ Там само, кн. 9, арк. 563 зв.–565 (22. 07. 1596).

⁷ 1607 р. покупець скаржився, що не зізнав лист (там само, кн. 14, арк. 656–657).

⁸ Там само, кн. 9, арк. 171–171 зв. (11. 06. 1595, Орле).

⁹ Там само, арк. 171 зв.–172 зв. (11. 06. 1595, Орле).

¹⁰ Там само, кн. 32, арк. 198 зв.–199 зв.

¹¹ Там само, кн. 24, арк. 454 зв. (7. 10. 1616).

¹² Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 220.

¹³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 43, арк. 85–87 зв. (24. 07. 1637).

¹⁴ Там само.

Телецькими¹. Восени 1645 р. разом із братом і сестрами він брав участь у справі про переділ села Лосятин², а наприкінці 1647 р. судився з Юрієм Лідихівським, що вимагав від нього та від його брата повернути якісь документи на село Лідихів, позичені ще їхнім дідом³. 1648 р. у селі Лосятин у нього було 25, а 1650 р. — уже тільки 6 димів⁴. 1650 р. пан Лідихівський чинив присягу про кількість димів у селах Біла Криниця, Антонівці, Словиця, Стіжок, Тилявка й Угорське⁵, що становили спадщину князя Януша Вишневецького й підпорядковувалися йому, очевидно, як уряднику.

Петро Самуельович 1637 р. брав участь у справі з Розволичами-Телецькими⁶, восени 1645 р. судився разом із братом і сестрами за переділ села Лосятин⁷, а 1647 р. відповідав разом із братом на претензії Юрія Лідихівського за папери на маєток Лідихів⁸.

Гелена Самуелівна 1637 р. згадана разом із родиною в справі з Розволичами-Телецькими; восени 1645 р., будучи вже замужем за якимсь Марцином Коцельським, разом із братами й молодшою сестрою брала участь у справі за переділ села Лосятин.

Зузання Самуелівна восени 1645 р. фігурує разом із родичами в справі за переділ села Лосятин, на час якої ще незаміжня.

Григорій Семенович 1627 р., ймовірно, під час одруження, записав дружині Зузанні Дмитрівні з Коритенських, за якою отримав посаг і виправу на 1000 золотих, на половині своєї частини села Лосятин подвійну суму віна й привінку⁹, а в листопаді 1633 р. цього із синів Семена Федоровича не було вже серед живих, оскільки Почаївський монастир позивав брата Самуеля, що тримав його маєток, щоб віддав 300 золотих, записані ним на монастир та церкви в селах Лідихів і Лосятин¹⁰. Дружина Григорія Семеновича після його смерті вийшла заміж за Стефана Лосятинського, а потім за Андрія Доманського, разом з яким у лютому 1636 р. судилася з братом першого чоловіка за вибиття з частини села Лосятин, заставленої їй у тринадцяти тисячах золотих¹¹.

---

¹ Там само.

² Там само, кн. 47, арк. 39 зв.–40, 266 зв.–268 зв.

³ Там само, кн. 49, арк. 257 зв.–258 зв.

⁴ Архів ЮЗР. — Ч. 7, т. 2. — С. 443.

⁵ ІР НБУВ, ф. 83, спр. 53, арк. 9 зв. (25. 02. 1650).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 43, арк. 85–87 зв. (24. 07. 1637).

⁷ Там само, кн. 47, арк. 39 зв.–40, арк. 266 зв.–268 зв.

⁸ Там само, кн. 49, арк. 257 зв.–258 зв. (28. 11. 1647).

⁹ Там само, кн. 36, арк. 10–11 (27. 02. 1627).

¹⁰ Там само, кн. 40, арк. 9 зв.–10, 295 зв.–295а зв.

¹¹ Там само, кн. 43, арк. 236 зв.–238 зв.

Гілка Дениска Лідихівського

Дениско *N* згаданий в листі кінця XV чи початку XVI ст. про заставу села Пляшева¹ та в переписі Литовського війська 1528 р., за яким виставляв одного коня². Володіння його становили, очевидно, третю частину батькової половини родового гнізда. Під час поділу їх 1552 р. синами тут було 14 сімей підданих³. З дітей Дениска відомі сини Тишко, Петро, Яцько, Юхно, Павло й Левко.

Тишко Денисович згаданий у листі кременецького старости 1540 р. про поділ зем'янами Дедеркалами своїх ґрунтів, де фігурує як один із ділчих⁴. Під час судової справи 1549 р. за переділ села Лідихів його не було вже серед живих⁵.

Петро Денисович згаданий у переліку шляхти, яка з'явилася 1545 р. в Кременець на ревізію⁶. Під час згаданої вище справи 1549 р. за переділ родового гнізда його теж не було вже серед живих⁷.

Яцько Денисович уперше згаданий у зв'язку із поїздкою 1543 р. з дворянами великого князя та вижами Луцького й Кременецького замків до князя Василя Острозького в справі зем'ян Грибів-Грим'яцьких⁸. За ревізійним описом Кременецького замку 1545 р., він виконував тут городову повинність⁹. На частині батькової спадщини, отриманій ним під час поділу 1552 р., сиділи три сім'ї підданих¹⁰. Третину маєтку 1564 р. він продав за 80 кіп грошів Ярофію Гостському на вічність¹¹, а решту заставив¹². Дітей у Яцька Денисовича, імовірно, не було, оскільки на його спадщину претендували потім родичі. 1585 р. вони навіть позивали пані Гостську за частину села Лідихів, узятую її чоловіком у заставу¹³, але безрезультатно.

¹ *Barqcz S. Pamiętnik... – S. 5.*

² *Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149 («Денись Каледоховский»).*

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 33–34 зв. (24. 04. 10-го індикту; витяг 1797 р. з кременецької земської книги).

⁴ *Там само*, спр. 215.V.3, арк. 1–2 (6. 09. 1540).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 85 зв.

⁶ ЛМ. – Кн. 561. – С. 194.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 85 зв.

⁸ *Там само*, ф. 21, оп. 1, кн. 1, арк. 35 (28. 07. 1543).

⁹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 196, 200.

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 33–34 зв. (24. 04. 1552).

¹¹ 24. 12. 1564 Гостський записав дружині частину «в Лидухови, которуюмъ купил в пана Яцка Лидуховского за осмдесят коп литовских грошей» (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 7, арк. 267 зв.). Дату продажу (17. 08. 1564) взято зі згадки про заставу решти маєтку (див. нижче).

¹² *Там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 11, арк. 88 зв.–89 зв. (17. 08. 1564; згадка про заставу).

¹³ *Там само*, арк. 89 зв. (згадка про позов, датований 3. 05. 1585).

1598 р., коли частина, про яку йдеться, перебувала вже в Макара Лідихівського, Яцьків племінник Григорій Левкович спробував відсудити її, посилаючись на те, що дядькова дочка **Уляна**, заміжня за Миколаєм Томковичом Єсмонтом, влила на нього своє право, та пан писар відповів, що Уляна не була дочкою Яцька Денисовича й не належала до шляхетського стану, тому не могла нічого вливати, а на доказ своєї правоти поставив у суді кілька родичів, серед яких був і брат позивача Іван, і ті одноставно підтвердили достовірність його слів¹.

Юхно Денисович потрапляє в поле нашого зору 1549 р. у зв'язку поділом панами Лідихівськими родового гнізда², 1552 р. в результаті поділу з братами батькової спадщини отримує шестеро підданих³, а помирає, здається, 1580 р., оскільки цим часом одна з дочок датувала пізніше захоплення племінниками спадщини її батька⁴. Із судової справи 1598 р. між нащадками Юхна Денисовича за його спадщину відомо, що він залишив сина Богуша й п'ять дочок і всі діти вступили в шлюб за життя батька⁵. Одну з дочок звали Василиса, а імена решти чотирьох невідомі.

Василиса Юхнівна, дружина шляхтича Костянтина Жашківського, 1592 р. уклала із синами брата угоду про вирішення ініційованих нею спорів приятельським шляхом⁶, а 1595 р. позивала племінників і їхню матір за четверту частину батькової спадщини⁷. На михайлівських роках 1596 р. затіяна нею справа завершилася апеляцією відповідачів до трибуналу⁸. З часом пані Жашківська домоглася частини отчини, бо восени 1598 р. братові сини звинувачували її, що забрала чимало рухомих речей їхнього діда, і вимагали, щоб узяла гроші й повернула частину мастку⁹, а діти сестер збиралися судитися, щоб поділилася з ними четвертиною дідової спадщини, що належала також і їхнім матерям¹⁰. 1598 р. чоловік Василиси Юхнівни придбав у Яцька або Яна Григоровича Мотовила за 200 кіп грошів спадщину його матері в селі Лідихів¹¹, але невдовзі перепродав за 100 кіп грошів Макару Лідихівському¹².

¹ Там само, арк. 88 зв.–89 зв.

² Там само, ф. 247, оп. 1, спр. 13, арк. 1.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 33–34 зв.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 183–183 зв. (датовано 30. 08. 1595).

⁵ Там само, арк. 182 зв.–184 зв.

⁶ Там само, кн. 8, арк. 183–183 зв. (14. 11. 1592).

⁷ Там само, кн. 9, арк. 183–183 зв. (30. 08. 1595).

⁸ Там само, арк. 182 зв.–184 зв.

⁹ Там само, кн. 11, арк. 26 зв.

¹⁰ Там само, арк. 27. До розгляду справ не дійшло, оскільки син Жашківських пред'явив «отвороний лист», за яким батьки мали в Києві важливішу справу.

¹¹ Там само, кн. 12, арк. 299 зв.–302 зв. (6. 12. 1598).

¹² Там само, арк. 303 зв.–305 (13. 07. 1600).

Схема 10.4. Родовід зем'ян Лідихівських
Лінія Дениска

Н Юхнівна вийшла заміж за якогось Гінштовського. Восени 1598 р., уже після її смерті, сини Григорій, Юхно й Іван збиралися судитися з Жашківськими за виділення їм у спадщині діда матеріної частки¹.

Н Юхнівна в шлюбі з якимсь Сиреватчинським мала синів Павла й Григорія, які фігурують серед позивачів у згаданій вище справі 1598 р.

Н Юхнівна стала дружиною якогось Мшенецького, сини з яким Іван і Григорій значаться в тій самій справі.

Н Юхнівна в шлюбі з якимсь Курниковським мала дочку Домну, яка 1598 р., будучи вже заміж за Щасним Поводовським, теж домагалася від матеріної сестри частки в спадщині діда.

Богущ Юхнович помер ще за життя свого батька². З позову однієї з дочок відомо, що його дружину звали Маруша і в шлюбі з нею були сини Данило, Василь, Ян і Лукаш³. Крім них, син Юхна мав дочку Любку й Марушу, що походили, мабуть, зі шлюбу з іншою жінкою.

Любка Богущівна потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з доставкою возним на початку 1593 р. її братам і батьковій вдові Маруші позовів, за якими вона домагалася належного їй віна з четвертої частини отчини. Замужем вона була за якимсь Мартином Янковським⁴.

Маруша Богущівна згадана в реляції возного 1597 р. про доставку в Лідихів двох позовів по Яна Богущовича Лідихівського — у скарзі Маруші, що фігурує тут як Несторова Бодачівська, за якісь маєтності й речі, та князя Станіслава Радивиля за грабіж у радивилівській міщанки Несторової Бодачівської худоби⁵. Чоловіка не було вже, очевидно, серед живих.

Лукаш Богущович, уперше згаданий у зв'язку з угодою 1592 р. з батьковою сестрою Василюсю про вирішення спорів приятельським шляхом⁶, на початку 1596 р. позичив ще Петру Вовківському шість кіп грошів, а наприкінці весни боржника позивав уже за цю суму брат Василь⁷. Через передчасну смерть Лукаш не встиг, мабуть, уступити в шлюб.

Василь Богущович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з угодою 1592 р. з тіткою Василюсю⁸, а останню згадку про нього містить реляція

---

¹ Там само, кн. 11, арк. 27.

² Там само, кн. 9, арк. 182 зв.–184 зв.

³ Там само, кн. 8, арк. 387–387 зв. (3. 01. 1593).

⁴ Там само.

⁵ Там само, кн. 10, арк. 62–62 зв.

⁶ Там само, кн. 8, арк. 183–183 зв. (14. 11. 1592).

⁷ Там само, кн. 9, арк. 612–613 зв. (15. 01. 1596, Заболотці; 23. 05. 1596).

⁸ Там само, кн. 8, арк. 183–183 зв. (14. 11. 1592).

возного 1609 р. про доставку позовів за переділ¹. Судячи з місця покладання їх, він жив разом із братами Данилом і Яном у двірці в селі Лідихів. Свою частину маєтку, що складалася з двох дворич із трьома сім'ями підданих, 1595 р. Василь Богушович продав за 120 кіп грошів братові Яну².

Данило Богушович уперше згаданий у реляції возного 1592 р. про доставку позову за скаргою Івана Лудвиського про напад на двір підданого³, а востаннє — в указаній вище реляції 1609 р. про доставку позовів за переділ, за якою жив разом із братами у двірці в селі Лідихів. З дітей Данила Лідихівського відомі дочки Гальшка, Маруша, Катерина й Настасія.

Гальшка Данилівна 1630 р. фігурує разом зі своїм чоловіком Павлом Андрузьким, що походив із кременецьких повітників, у справі за переділ родового гнізда⁴, а 1645 р. укладає разом із сестрою Марушою угоду із сином сестри Катерини Яном Дроздовським, за якою виділяють йому четвертину спадщини свого батька й зобов'язуються поділити частину, належну сестрі Настасії, якщо протягом двох років та не озветься до неї⁵. Останню згадку про пані Андрузьку та її чоловіка містить реляція возного 1545 р. про покладання в їхньому дворі в селі Лідихів позову за переділ⁶.

Маруша Данилівна, дружина якогось Івана Созанського, 1630 р. фігурує разом із чоловіком у справі за переділ⁷, а 1645 р. за згодою чоловіка укладає разом із сестрою Гальшкою зазначену вище угоду з племінником та отримує у своєму дворі в селі Лідихів позов за переділ.

Катерина Данилівна відома тільки із згаданої угоди її сина Яна Дроздовського 1645 р. із її сестрами за спадщину.

Настасія Данилівна згадана в угоді 1645 р. про поділ батькової спадщини, на час укладання якої родина не знала про місце її перебування.

Ян / Яцько Богушович, який під другим ім'ям фігурує тільки кілька разів⁸, потрапляє в полі нашого зору у зв'язку з позовом сестри Любки 1593 р. за виділення їй віна⁹. Дружина Ганна, яка походила із зем'ян Лосятинських, уперше фігурує поряд із ним на початку 1607 р.¹⁰ 1616 р. за 900

¹ Там само, кн. 17, арк. 268 зв.–269 (13. 11. 1609).

² Там само, кн. 9, арк. 385 зв.–387 (4. 08. 1595).

³ Там само, кн. 8, арк. 1626–1626 зв. (13. 11. 1592).

⁴ Там само, кн. 37, арк. 483 зв.–484 (28. 02. 1630).

⁵ Там само, кн. 47, арк. 88 зв.–90 зв. (21. 02. 1645).

⁶ Там само, арк. 25–26 (16. 11. 1645).

⁷ Там само, кн. 37, арк. 483 зв.–484.

⁸ Там само, кн. 8, арк. 169 зв.–170, 319–319 зв. (1593).

⁹ Там само, арк. 387–387 зв. (3. 01. 1593).

¹⁰ Там само, кн. 14, арк. 972 зв.–973.

золотих Ян і Ганна Лідихівські заставили Федору і Єві Домашевським на чотири роки свою частину села Лідихів із двором, підданими й ґрунтами¹. На цьому згадки про них обриваються. Із дітей відомий син Олександр.

Олександр Янович через неспроможність сплатити 25 золотих боргу 1620 р. переписує Самуелю Лідихівському такий самий борг Григорія Лудвиського покійному батькові², а 1630 р. фігурує в позові за переділ родового гнізда³. У реляції возного 1645 р. про покладання в його дворі в селі Лідихів іншого позову виступають уже нащадки, але без власних імен⁴.

Левко Денисович потрапляє в поле нашого зору 1549 р. у зв'язку із поділом⁵ та справою про розмежування родового гнізда⁶. Під час поділу 1552 рр. спадщини батька йому перепали двір із садом і пасікою, ще один сад, дворище й три сім'ї підданих⁷. Із дітей відомі сини Іван і Григорій.

Іван Левкович, 1561 р. служебник луцького підстарости Бориса Сови⁸, 1574 р. кременецький земський підписок⁹, 1593 р. судиться із синами Богуша Юхновича за невиконання угоди про перепросини його жінки й дочки¹⁰, а 1610 р. правується разом із сином і невісткою з якимсь Стефаном Дуниновичем, що позивав їх за напад під час збирання в лісі Лутовім ягід на пасіку та побиття пасічника Яна Залеського¹¹. У шлюбі з Геленою Федорівною Лідихівською¹² він мав сина Юрія і дочку, ім'я якої невідоме.

Н Іванівна 1593 р. згадана в справі батька із синами Богуша Юхновича¹³.

Юрій Іванович 1607 р. отримав від батька половину маєтку в селі Лідихів¹⁴ і записав на ній своїй дружині Настасії, дочці Василя Себестіянвича й Ганни з Сло-Букоємських, 1200 золотих¹⁵. Згодом тривалий час судився з родичами за справедливе виділення частини села Лідихів. 1630 р. через хворобу одного з відповідачів ініційовану ним справу відклали¹⁶.

¹ Там само, кн. 23, арк. 206–206 зв. (15. 02. 1616).

² Там само, кн. 31, арк. 246–248 (1. 08. 1620).

³ Там само, кн. 37, арк. 483 зв.–484.

⁴ Там само, кн. 47, арк. 25–26.

⁵ Там само, ф. 247, оп. 1, спр. 13, арк. 1.

⁶ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 85 зв.–86.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 33–34 зв.

⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 42 (12. 01. 1561), 124 (8. 06. 1561).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6358, арк. 53 (29. 05. 1574).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 319–319 зв. (23. 02. 1593).

¹¹ Там само, кн. 18, арк. 74 зв.–75 зв. (16. 11. 1610).

¹² Див. вище.

¹³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 319–319 зв. (23. 02. 1593).

¹⁴ Там само, кн. 15, арк. 46–47, 244 зв.–245 (10. 10. 1607).

¹⁵ Там само, арк. 136 зв.–138, 265 зв. (9. 11. 1607).

¹⁶ Там само, кн. 37, арк. 483 зв.–484.

Повернувшись до неї наступного року, суд задовольнив позов і відіслав учасників до підкоморія¹, та завершити спір чомусь не вдалося. 1645 р. Кременецький земський суд ще раз виніс вирок на користь позивача, але відповідачі апелювали до трибуналу². Чим завершився спір, невідомо. 1633 р. Юрій Іванович мав справу зі своїми двоюрідними братами Стефаном Богдановичем і Самуелем Семеновичем Лідихівськими за материн посаг³, 1647 р. з Геронімом і Петром Лідихівськими правувався за документи на маєтки, позичені свого часу їхнім дідом⁴, а з Григорієм Лудвиським — за виділення частини села Лідихів, придбаної в його брата Семена⁵. Того самого року він фігурує також у справі Ганни Свентоянської за спадщину її батька Олександра Лідихівського, яку приймав свого часу за дорученням брата останнього під його опіку⁶. 1632 р. Юрій Лідихівський брав участь у сеймі, на якому обирали короля Речі Посполитої⁷. З дітей його відомий син Самуель.

Самуель Юрійович 1637/1638 навчального року був слухачем Замойської академії, про що свідчить запис «Samuel Georgii Ledochowski distr. Wołhynensis» в альбомі студентів цього навчального закладу⁸. Інших згадок про нього не виявлено.

Григорій Левкович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з переписом Литовського війська 1567 р., за яким виставив разом із братом одного коня⁹, 1570 р. бере участь у справі за переділ села Лідихів¹⁰. Тривалий час він був возним¹¹; служив також Острозькому, оскільки наприкінці 1593 р. держав у Базалійській волості невеличке село Лідихівка, яке, судячи з назви, сам і осадив¹². 1595 р. за 200 кіп грошів Григорій Левкович придбав

¹ Там само, кн. 38, арк. 444–445 зв. (20. 11. 1645).

² Там само, кн. 47, арк. 247 зв.–250.

³ Там само, кн. 40, арк. 340–341.

⁴ Там само, кн. 49, арк. 257 зв.–258 зв. (28. 11. 1647).

⁵ Там само, арк. 258 зв.–259.

⁶ Там само, арк. 409 зв.–412 (4. 12. 1647).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 217.

⁸ Album studentów Akademii Zamojskiej... – S. 160.

⁹ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 1251 (23. 09. 1567).

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 36–37 (6. 10. 1570).

¹¹ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 139 зв. (1584); ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 17 (1590), 20 (1591).

¹² 1594 р. Григорій Лідихівський скаржився на гайдуків і підданих Адама Човганського із села Турівка за напад на слугу й мірошника, яких він посилав до свого маєтку Лідихівка (там само, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 46–47). Указаному поселенню тогочасно однойменне з ним сучасне село в басейні р. Полкви по сусідству із селом Турівка. Поява його тут, на стику володінь панів Човганських і Сенют та Базалійської волості князя Острозького, на спірних землях, за які точилася тривала боротьба, була

у свого родича Григорія Федоровича Лудвиського частину села Лідихів, що складалася з панського двору й п'яти сімей підданих¹.

Конфлікти Григорія Левковича із синами двоюрідного брата Богуша Юхновича² завершилися його загибеллю: 12 квітня 1599 р. Ян і Василь Богушовичі перепинили родича що вирушив у Люблін на трибунал, на дорозі із села Лідихів на Броди і «з живого умерлого учинили»³.

Дружиною Григорія Левковича була зем'янка Овдотя Дедеркало з родини дрібних землевласників Кременецького повіту⁴. У шлюбі з нею він мав синів Гордія та Івана⁵, перший з яких інколи іменується Гордіяном, а другий частіше фігурує як Ян. Через три місяці після загибелі пана Лідихівського його діти й маєток потрапили під опіку брата Івана. Дійшовши 1607 р. повноліття, старший син узяв молодшого та батькову спадщину під свою опіку і видав дядькові відповідний квит⁶.

Гордій / Гордіян Григорович, уперше згаданий у позові 1600 р. по родичів, що вбили батька⁷, 1607 р. квітує дядька Івана за опіку над ним і молодшим братом⁸, а восени 1615 р. збирається у волоську експедицію і споряджає в селі Лідихів «рукою своєю власною писмом полским» лист, за яким на випадок смерті записує дружині 200 золотих і половину рухомих речей, а дітей і маєток передає під опіку кременецького земського судді Самуеля Лідихівського, Василя Горловського та брата Івана⁹. Восени 1616 р., коли до села дійшла звістка про його загибель, удова уклала з братом угоду, за якою могла жити в садибі тільки до «римського свята» Трьох королів наступного року; далі вона мала залишити собі корову, свиню й одну бджолину сім'ю, а підданих, житло й усе решту віддати Янові Григоровичу для сплати чоловікових боргів; «а ижъ небожьчикъ панъ Гордеянъ Ледоховский у подданныхъ збожъя немало побрал, — сказано далі, — теды тоє збоже за слушнымъ презъ тыхъ же подданныхъ показанем и доводом панъ Янь — половицу с части своеє, а половицу с части сыновцов своих — отдати бюджетъ повинень»¹⁰. На св. Войтеха «римського

можлива, скоріше за все, з участю людей останнього, з допомогою яких він освоював верхів'я Случі й Полкви.

¹ Там само, кн. 9, арк. 17, 388–390 зв. (10. 12. 1595).

² Там само, арк. 347 зв., 544 зв.–545; ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 222.V.3, арк. 72–72 зв.; спр. 223.V.3, арк. 37–37 зв.

³ Там само, спр. 223.V.3, арк. 39–39 зв.

⁴ Посаг становив 100 кіп грошів (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 40).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 39–39 зв.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 39 зв.–41 (23. 07. 1600; 23. 06. 1607).

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 39–39 зв. (9. 06. 1600).

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 15, арк. 39 зв.–41 (23. 06. 1607).

⁹ Там само, кн. 24, арк. 451–451 зв. (10. 11. 1615).

¹⁰ Там само, арк. 452–454 зв. (7. 10. 1616).

свята» 1629 р. Ян Григорович зрікся опіки над дітьми й спадщиною брата на користь його вдови з умовою, щоб у разі виходу заміж до повноліття дітей вона передала маєток синові Миколаю¹. За поділом спадщини Григорія Левковича 1629 р., на частину дітей Гордіяна перепали половина панського двору й сім сімей підданих².

Дружиною Гордіяна Григоровича була шляхтянка Ганна Новицька³. Після смерті чоловіка вона вийшла заміж за якогось Яна Кубаєвського, але на час згаданої вище угоди 1629 р. знову була вдовою⁴. З дітей відомі син Миколай і дочка Гальшка.

Миколай Гордіянович в угоді 1629 р. між батьковим братом і матір'ю фігурує як неповнолітній, а 1631 р. квітує дядька за опіку⁵. Остання згадка про цього з панів Лідихівських — у зв'язку зі справою за позовом одного з родичів за переділ села Лідихів — датована кінцем 1645 р.⁶

Гальшка Гордіянівна згадана в угоді 1629 р. про спадщину діда⁷.

Іван / Ян Григорович, уперше згаданий у позові 1600 р. по родичів, що вбили батька⁸, тривалий час перебував під опікою — спочатку дядька Івана, а далі брата Гордія. Під час виїзду останнього восени 1615 р. у волоську експедицію він був уже повнолітнім, оскільки той призначив його одним з опікунів дітей і маєтку⁹. Молодший син Григорія Левковича тожний Янові Лідихівському, послові на елекційний сейм 1632 р.¹⁰ 1645 р. він брав ще участь у справі за переділ села Лідихів¹¹, а далі вже не чути про нього. Частина Яна Григоровича в отчині, 1629 р. остаточно поділеній між ним і дітьми старшого брата, складалася з половини батьківської садиби й засіву полів та близько семи сімей підданих¹². У шлюб Ян Григорович уступав два рази — з Ганною Длугош та Катериною Висоцькою. Улітку 1631 р., після смерті першої дружини, він мав справу за якісь коштовності, восени 1630 р. передані нею своєму братові Станіславу Длугошу на збереження¹³, а влітку 1637 р. разом із другою жінкою вніс в актову

¹ Там само, кн. 38, арк. 138–140.

² Там само, арк. 140–141 зв. (23. 04. 1629).

³ Там само, кн. 24, арк. 451–451 зв.

⁴ Там само, кн. 38, арк. 139.

⁵ Там само, арк. 43 зв. (6. 08. 1631).

⁶ Там само, кн. 47, арк. 247 зв.–250 (20. 11. 1645).

⁷ Там само, арк. 140–141 зв. (23. 04. 1629).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 39–39 зв. (9. 06. 1600).

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 24, арк. 451–451 зв.

¹⁰ Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M. Elektorowie królów... – S. 116.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 247 зв.–250 (20. 11. 1645).

¹² Там само, кн. 38, арк. 140–141 зв. (23. 04. 1629).

¹³ Там само, арк. 515 зв. (2. 11. 1630; 6. 08. 1631).

книгу лист про заставу якомусь Матею Корчаковському свого маєтку в селі Лідихів¹. З дітей відомі син Габріель і дочки Теофіля й Цецилія, які походили з першого шлюбу.

Габріель Янович, згаданий 1631 р. у зв'язку зі справою батька за материні коштовності, тотожний, мабуть, шляхтичу Габріелю Лідихівському, що брав участь у соборі духовенства й мирян 1647 р., на якому обрали Сильвестра Косова київським митрополитом, і скріпив підписом та печаткою відповідний акт².

Теофіля Янівна відома зі справи 1631 р. за материні коштовності.

Цецилія Янівна згадана тільки в тій самій справі за коштовності.

Павло / Пашко Денисович після одруження з дочкою кременецького повітника Онацька Волоса, яку звали Уляна, перебрався на проживання в успадковане нею село Лудвищі, прибрав собі прізвище, утворене від назви цього поселення, і таким чином започаткував новий шляхетський рід. За переписом Литовського війська 1528 р., він мав виставляти на господарську службу два вершники — одного з окремою групою шляхти³, а іншого з Волинською землею⁴; за ревізійними описами Кременецького замку 1545 й 1552 рр., разом із кількома сусідами відповідав із маєтку Лудвищі за одну з городень⁵, 1549 р. брав участь у поділі села Лідихів⁶, а 1552 р. ділив із братами батькову спадщину, в якій отримав дві сім'ї підданих⁷. Останню прижиттєву згадку про засновника роду Лудвиських знаходимо в записі 1561 р. в книгу Кременецького замку його скарги на мешканців села Вілія за перехід межі⁸.

У заповіті дружини 1571 р. зазначено, що третину своєї отчини вона відступила свого часу чоловікові на вічність, а на решті записала йому 300 кіп грошів, він же подаровану частину віддав перед смертю синам Федору, Іванові й Богушу, а записану в сумі грошей повернув, щоб поділила між усіма дітьми⁹.

Крім села Лудвищі, сини Павла отримали також частину первісного родового гнізда, тому і вони самі, і їхні нащадки інколи додають до започаткованого батьком прізвища складові *Лідихівський* та з *Лідихова*.

¹ Там само, кн. 43, арк. 7, 18 зв. (21. 08. 1637).

² Архів ЮЗР. — Ч. 2, т. 1. — С. 348 (25. 02. 1647).

³ Перапис войска Вялікага княства Літоўскага... — С. 56.

⁴ Там же. — С. 149.

⁵ ЛМ. — Кн. 561. — С. 194, 195, 198; Архів ЮЗР. — Ч. 7, т. 2. — С. 23.

⁶ ЦДІАК України, ф. 247, оп. 1, спр. 13, арк. 1.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 33–34 зв.

⁸ Там само, спр. 222.V.3, арк. 66 (24. 07. 1561).

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 80–82 (22. 07. 1571, Кременець).

Нащадки Кузьми Лідихівського

Іван Кузьмович, який під час укладання угоди про село Пляшева, що містить єдину прижиттєву згадку про нього¹, був ще неповнолітнім (промовисті натяки на його вік — здрібніло-пестлива форма імені та участь в угоді матері), 2 серпня 1519 р. загинув у відомій битві з татарами під Сокалем². Передчасно овдовіла дружина вийшла заміж за луцького повітника Микиту Чаруківського³. З дітей Івана відомі дочка Фенна й син Гнівош.

Фенна Іванівна вийшла заміж за кременецького повітника Федора Микитовича Андрузького; як оповідав потім чоловік, за браком коштів на посаг і виправу мати й вітчим дали за нею половину маєтку, яку подружжя тримало шість літ, поки брат не досяг повноліття й не виділив приданого⁴. На цьому повідомлення про дочку Івана Кузьмовича обриваються, а її чоловік 1571 р. пояснював ще в гродському уряді в Кременці причини, з яких деякий час користувався частиною села Лідихів⁵.

Гнівош Іванович осиротів, очевидно, у ранньому дитинстві (згодом він скаржився, що «в сиротстві виховал»⁶), оскільки в переписі Литовського війська 1528 р., складеному через дев'ять років після загибелі батька (а тут зафіксовані майже всі землевласники Волині⁷), ще не згаданий. У полі нашого зору він з'являється аж 1539 р. — у зв'язку з виїздом суддів, яких запросив для захисту маєтку від підданих удови подільського воєводи Ядвіги з Олеських Каменецької із сіл Попівці й Накваша, що постійно вступали в його сіножаті й діброву. Оглянувши давні знаки, установлені вдовою Кузьми, і вислухавши підданих та урядників сусіди, які визнали, що вживані ними ґрунти доходять тільки до згаданих знаків, судді видали тоді відповідний лист із забороною порушувати межі⁸.

За ревізійними описами 1545-го й 1552-го років, Гнівош Іванович виконував городову й мостову повинності на користь Кременецького замку⁹.

¹ Там само.

² У судовому листі середини XVI ст. зі слів Іванового сина Гнівоша зазначено, що батько загинув під Сокалем (там само, кн. 49, арк. 86).

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 2–3 (витяг із гродської книги кінця XVIII ст. з текстом зізнання Андрузького в перекладі на польську мову). Прізвище другого чоловіка вдови Івана Лідихівського передане у формі *Czarkowski*, але в судовому листі середини XVI ст. Гнівош Іванович називає вітчима Микитою Чаруківським (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 86).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 191.IV.4, арк. 2–3.

⁵ Там само.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 86.

⁷ Перепис войска Вялікага княства Літоўскага... – С. 149–150.

⁸ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 6–7 (22. 10. 1539).

⁹ ЛМ. – Кн. 561. – С. 194, 196, 200; Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 23.

Восени 1546 р. він показував польсько-литовській комісії кордон між Великим князівством Литовським та Польським королівством на відтинку села Лідихів і принагідно скаржився, що сусіди з Корони постійно забирають збіжжя, б'ють підданих, захопили поля та сіножаті й навіть осадили на його ґрунтах над Іквою п'ять років тому своїх людей¹, а наступного року разом із Гаврилом Лідихівським виклопотав лист короля галицькому каштеляну Яну Сененському, львівському судді Миколаю Лешньовському та буському земському писарю Петру Ождзі з наказом виїхати на місце, вислухати свідків і справедливо розсудити скаржників із Яном Каменецьким за межі², та чи дійшло до реалізації волі монарха, невідомо.

1549 р. син Івана Кузьмовича судився з родичами, від яких вимагав половини села Лідихів і «вѣчистого» поділу. Під час розгляду справи відповідачі заявили: «Ест правда, маемъ мы вси, братя, з дѣдовъ и отцев своих половину во йменью нашом Ледохове, але деды и отцы наши и мы сами од давньныхъ часовъ од дѣда и отца его и от него самого во отдѣле немалый час спокойне мешкаем, подобно, же ест тому колкос родов, якъ оныи дѣль во впокояхъ». На вимогу показати листи або знаки «вѣчистого» поділу вони відповіли: «Ачькольвекъ листов дельчихъ на то в себе не маємо, бо есть речъ давная. Передъ тымъ бывали татарщини частые. Трудно было ихъ нам задержати», але показали старі межі й копці³. 8 липня того самого року поділ таки здійснили й виділили позивачу належне йому по праву⁴.

Наприкінці життя Гнівош Іванович служив дворянином і займався забезпеченням залог українських замків продовольством. На цьому поприщі він зблизився із земським підскарбієм Остафієм Воловичем і з його допомогою отримав пусте селище Сапановець Малий та шмат землі над гостинцем із Кременця до містечка Козин. У листі короля на ці надання, датованому в Більську 21 червня 1564 р., під час великого вального сейму, читаємо, що клопотання реципієнта підтримав Остафій Волович, «поведаючи, ижъ в службѣхъ скарбу нашего земьского, то есть в скупованью живности и подаванью на замьки наши украиные для людей служебныхъ пильне и верне захованъ, не маючи жадного опатренья зъ скарбью нашего»⁵. 15 вересня 1564 р. великий князь підписав у Книшині ще один привілей на те саме

¹ АСД. – Т. 1. – С. 108–109.

² *Baracz S. Pamietnik...* – S. 189–190 (п'ятниця після св. Франциска 1547, Петриків).

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 85 зв.–86. Текст листа зберігся частково. Дата впливає з того, що розгляд справи призначав кременецький староста Іван Боговитинович, який зайняв уряд восени 1548 р. (*Атаманенко В.* Інвентар Кременецького староства...; складено 28. 09. 1548 р. у зв'язку з передачею Івану Боговитиновичу), а влітку 1549 р. нащадки Нестора поділили вже родове гніздо.

⁴ Поділ 1549 р. та його учасники відомі з родовідної схеми З. Радзимінського, що мав у розпорядженні дільчий лист (ЦДІАК України, ф. 247, оп. 1, спр. 13, арк. 1).

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 41, л. 321–321 об.

селище, але на цей раз надання мотивувалося вже тим, що отчина реципієнта лежить на кордоні з Короною, тому він утратив чимало ґрунтів і зубожів¹. Через війну з Москвою кременецький староста князь Миколай Збарзький ув'язав пана Лідихівського у вислугу аж 9 серпня 1566 р.²

Крім половини родового гнізда і вказаної вище вислуги, пан Лідихівський мав садибу на Боярській вулиці в місті Кременці³. Під час проведення тут восени 1562 р. волочної поміри королівський дяк Андрій Іванович звільнив займану нею землю від податку⁴.

Останню прижиттєву згадку про Гнівоша Івановича містить ухвала Городенського сейму 1567 р., за якою разом із Федором Боговитиновичем він мав збирати в Кременецькому повіті черговий податок⁵.

З дітей Гнівоша Лідихівського достовірно відомі син Макар і п'ять дочок. У літературі йому приписують і інших дітей (Богдана, Полонію, кілька безіменних синів)⁶, але перевірити ці твердження не було можливості.

Ганна Гнівошівна 1583 р., за даними Бонецького, була вже замужем за кременецьким повітником Фалелієм Некрашовичем Бережецьким⁷. 1601 р. чоловік видав їй два листи, у першому з яких, не маючи дітей, записав усі рухомі речі, за винятком половини виїзних коней⁸, а в другому — 200 кіп грошів із тисячі золотих готівкою, що наскладав за життя⁹. 11 грудня того самого року Ганна Гнівошівна склала в селі Сапановець тестамент із проханням поховати її «во имену Ледухове при церкви заложеня святого Миколая водлє звичаю християнського и закону нашого греческого», а під час запису його 22 лютого 1602 р. в земську книгу була вже покійною¹⁰.

Федора Гнівошівна 1583 р. була замужем за шляхтичем Тимофієм Васильківським¹¹. Останню прижиттєву згадку про неї містить згаданий вище тестамент сестри Ганни 1601 р.

Настасія Гнівошівна 1586 р. фігурує як безіменна дружина кременецького повітника Івана Андрузького¹². У тестаменті Ганни Гнівошівни, з якого нам відоме її ім'я, згадана вже як покійна.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 144.I.2, арк. 60–60 зв.

² Там само, спр. 191.IV.4, арк. 36.

³ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 56.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 57–57 зв. (10. 11. 1562).

⁵ ЛМ. – Отд. 1–2, ч. 3, т. 1. – Стб. 417 (6. 01. 1567).

⁶ Ворончук І. Родоводи волинської шляхти... – С. 250.

⁷ Boniecki A. Herbarz Polski... – Т. 14. – S. 54.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 284–285 (6. 08. 1601).

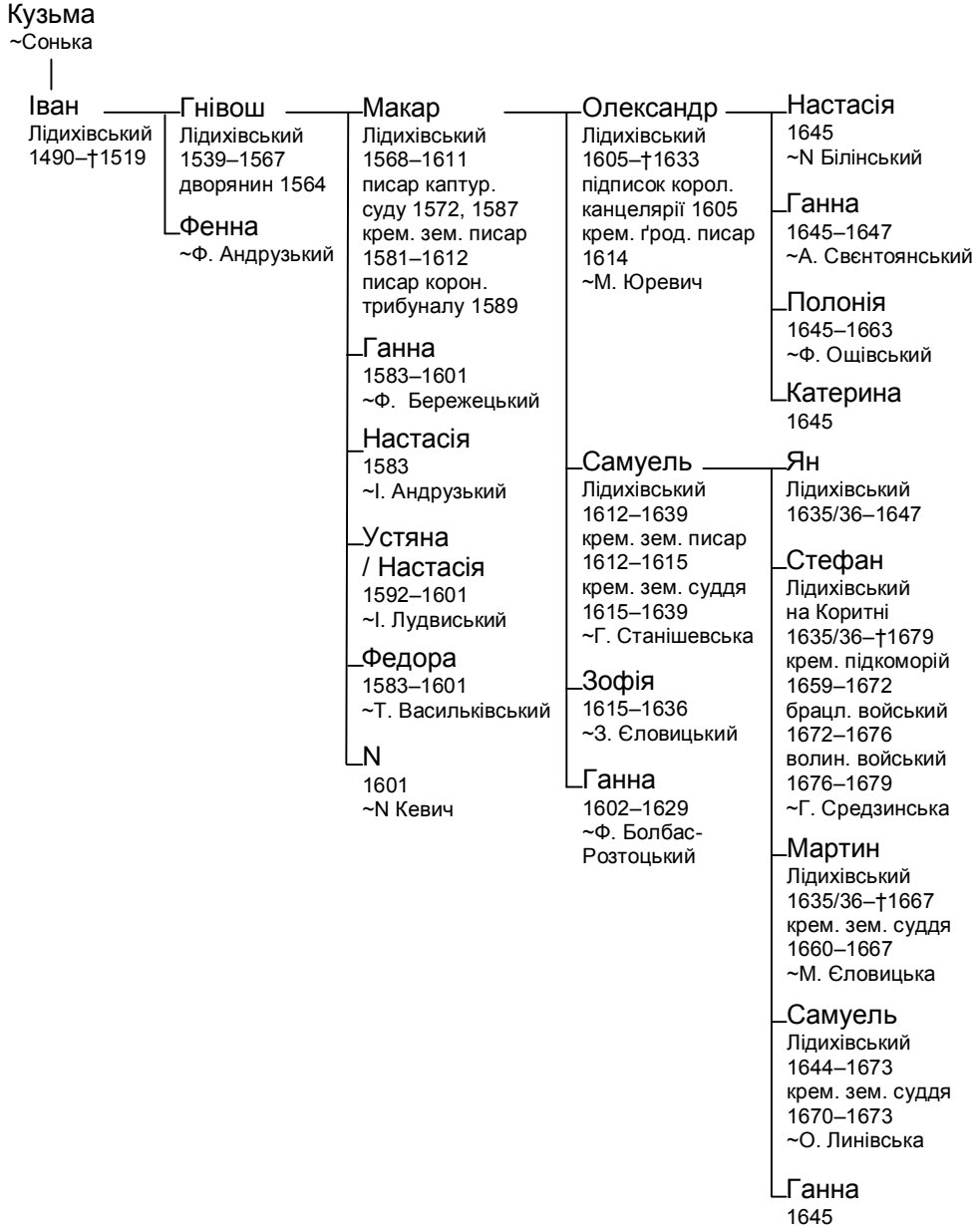
⁹ Там само, арк. 285–286 (6. 08. 1601).

¹⁰ Там само, кн. 13, арк. 47 зв.–49 зв.

¹¹ Boniecki A. Herbarz Polski... – Т. 14. – S. 54.

¹² Ibid.

**Схема 10.5. Родовід зем'ян Лідихівських
Гілка Кузьми**

Настасія / Устяна Гнівошівна, дружина кременецького повітника Івана Павловича Лудвиського, у листі чоловіка 1592 р. синам фігурує під ім'ям Настасія¹, а в тестаменті сестри Ганни посмертно згадана як дружина Івана Лудвиського на ім'я Устяна². Цій із дочок Гнівоша Івановича тотожна, ймовірно, безіменна дружина якогось Івана Пашкевича 1586 р. з гербівника Бонецького й Рейського³, під яким слід розуміти, скоріше за все, відомого нам Лудвиського (патронім останнього, ужитий у формі *Пашкович*, помилково міг бути сприйнятий переписувачем як прізвище)⁴.

Н Гнівошівна на час спорядження сестрою Ганною тестаменту, що містить єдину згадку про неї, була дружиною якогось Кевича (імена подружжя через дефект аркуша з текстом запису втрачені).

Макар Гнівошович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку зі скаргою 1568 р. на зем'ян Минківських, сусідів по маєтку Сапановець, за посягання на його сіножаті⁵, а останню прижиттєву згадку про нього містить дільчий лист синів багатолітнього кременецького земського підсудка й войськового Савина Єловицького 1611 р., де фігурує як один зі свідків⁶.

1572 р. шляхта Волині обрала пана Лідихівського на час безкоролів'я, писарем каптурового суду⁷; 1587 р., після смерті Стефана Баторія, він знов увійшов у цей надзвичайний орган⁸; 1589 р. черговий сеймик делегував його писарем коронного трибуналу⁹. Близько тридцяти років Макар Гнівошович займав уряд кременецького земського писаря, який посів після смерті Григорія Болбаса-Розтоцького. Уперше джерела фіксують його з відповідним титулом у листопаді 1581 р.¹⁰

1568 р. Макар Гнівошович отримав привілей на вільну корчму в Кременці¹¹, 1574 р. за половину маєтку Сапановець Малий виміняв в Орини Яцьківни з Лідихівських, заміжньої за Семеном Садівським, половину спадщини її батька в Лідихові¹², а 1600 р. за 100 кіп грошів купив другу половину,

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 99–100 (9. 07. 1592).

² Там само, кн. 13, арк. 47 зв.–49 зв.

³ *Boniecki A.* Herbarz Polski... – Т. 14. – S. 54.

⁴ Вацлав Руліковський, на якого посилаються укладачі гербівника, скористався, мабуть, колекцією Люба-Радзимінського, яку допомагав упорядковувати, а в цій збірці чимало документів у пізніших витягах і нерідко в надзвичайно поганому стані.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 9–9 зв. (30. 08. 1568).

⁶ Там само, ф. 46, тека XXI, сер. III, спр. 1164 (12. 06. 1611, Люблін).

⁷ *Старченко Н.* Каптуровий суд першого безкоролів'я... – С. 268 (13. 12. 1572). Про участь у роботі суду: *Radziwiński Z. L.* Monografia xx. Sanguszków... – Т. 2, cz. 2. – S. 6–8, 15.

⁸ *Старченко Н.* Каптуровий суд у Волинському воєводстві... – С. 472 (13. 01. 1587).

⁹ ANKГ, ASang, teka XVII A, rkps 74 (11. 09. 1589).

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 223.V.3, арк. 13.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 58–58 зв. (17. 12. 1568).

¹² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 95–100 (10. 12. 1574).

що залишилася після Ганни Яцьківни з Лідихівських синові останньої Яцьку Мотовилу й була продана ним Костянтину Жашківському¹; крім того, він прибрав до своїх рук спадщину двоюрідного дядька Яцька Денисовича Лідихівського, яка потрапила до Ярофія Гостського², власника сусіднього маєтку Почаїв. 1603 р. пан писар успішно завершив спір зі спадкоємцями Миколая Жулкевського за межі своїх володінь із маєтком Броди³.

З реляції возного про покладання позову, датованої кінцем 1609 р., довідуємося, що Макар Гнівошович жив у дворі в селі Лідихів⁴. Із його дітей відомі дочки Зофія і Ганна та сини Олександр і Самуель.

Зофія Макарівна згадується від 1615 до 1636 р. — спочатку як дружина, а потім як удова королівського секретаря й кременецького войськового Захаріяша Єловицького Зофія з Лідихівських⁵. Тотожність останньої з дочкою Макара Гнівошовича підтверджується тим, що її син Станіслав у своєму тестаменті 1657 р. називає синів Самуеля Макаровича братами⁶. Чоловік Зофії Макарівни, виходець із заможної православної родини кременецьких повітників, 1598 р. опинився в таборі прихильників церковної унії, але невдовзі повернувся до православної віри й залишився в ній до кінця життя⁷.

Ганна Макарівна вийшла заміж за кременецького повітника Федора Болбаса-Розтоцького. З листа чоловіка 1602 р. довідуємося, що отримав за нею готівкою і рухомими речами понад 3000 золотих посагу й записав їй на своїй частині сіл Розтоки, Велика Горинка, Мала Горинка й Поріччя 4000 золотих⁸. 1629 р. частина, яку Ганна Макарівна держала в цих поселеннях як удова, нараховувала 47 димів⁹.

Олександр Макарович потрапляє в поле нашого зору як підписок королівської канцелярії, на якого восени 1605 р. писар Захаріяш Єловицький, залишає у зв'язку зі своїм від'їздом із двору монарха книги Руської метрики¹⁰. Після смерті кременецького гродського писаря Федора Бруяки на пропозицію повітової шляхти князь Криштоф Збараський, що старостував у Кременці, призначив сина земського писаря на осиротілий уряд, і весною 1611 р. той склав відповідну присягу¹¹.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 12, арк. 303 зв.–305 (13. 07. 1600).

² *Barcz S. Pamiętnik...* – S. 8–9.

³ *Ibid.* – S. 9.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 17, арк. 268 зв.

⁵ *Boniecki A. Herbarz Polski...* – T. 14. – S. 66.

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека XXI, сер. III, спр. 1191.

⁷ *Кулаковський П.* Канцелярія Руської (Волинської) метрики... – С. 160.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 31, арк. 251 зв.–253 (6. 08. 1602, Розтоки).

⁹ *Баранович О.* Залюднення Волинського воєводства... – С. 109.

¹⁰ Руська (Волинська) метрика... – С. 531 (6. 09. 1605).

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 19, арк. 1–1 зв. (19. 03. 1611).

Крім поважної частини родового гнізда, деякий час Олександр Макаровичу належали частини сусіднього села Лосятин, придбані в Станіслава Вігунського та Івана Лосятинського і восени 1617 р. перепродані Миколаю Лосятинському¹. Весною 1631 р. за 11 000 золотих він узяв у житомирського старости Януша Тишкевича в заставу містечко Райгородок і село Терехове Житомирського повіту Київського воєводства². Перебравшись, імовірно, у містечко на проживання Райгородок, на початку 1633 р. Олександр Лідихівський склав тут тестамент із проханням поховати його в православному монастирі в селі Дениші³. Під час запису заповіту через два місяці в кременецьку гродську книгу тестатора не було вже серед живих⁴.

Дружиною Олександра Макаровича була Марина Юревичівна. Після смерті чоловіка вона вийшла заміж за якогось Доброгоста Белінського, а наприкінці 1647 р. згадана вже як покійна⁵. З дітей відомі дочки Настасія, Ганна, Полонія та Катерина. Тривалий час за заповітом батька вони перебували під опікою його брата Самуеля, у зв'язку з чим наприкінці 1647 р. одна з дочок судилася з родиною дядька, уже покійного, за присвоєння частини спадщини⁶.

Настасія Олександрівна вперше згадана серед родичів Юрія Лідихівського, з якими він судився 1545 р. за переділ родового маєтку, причому фігурує під прізвиськом *Білінська*⁷, отриманим, очевидно, під час заміжжя.

Ганна Олександрівна, під час згаданої вище справи 1545 р. незаміжня⁸, невдовзі вийшла за шляхтича Адама Свентоянського, разом з яким наприкінці 1647 р. судилася з родиною дядька Самуеля за батькову спадщину⁹. 1648 р. в частині села Лідихів, яка перебувала в руках її чоловіка, було п'ять димів¹⁰.

Полонія Олександрівна, теж незаміжня під час справи 1645 р.¹¹, 1663 р. в джерелах, якими користувався Садок Баронч, згадана як дружина шляхтича Федора Ощівського¹², що мав походити з Луцького повіту.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 27, арк. 31 зв.

² Там само ф. 21, оп. 1, кн. 82, арк. 42а–44б зв.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 245.V.4, арк. 45–46 (1. 02. 1633, Райгородок).

⁴ Там само, арк. 48 (25. 03. 1633).

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 410.

⁶ Там само, арк. 409 зв.–412.

⁷ Там само, кн. 47, арк. 247 зв.–250 (20. 11. 1645).

⁸ Там само.

⁹ Там само, кн. 49, арк. 409 зв.–412 (4. 12. 1647).

¹⁰ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 437.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 247 зв.–250.

¹² *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 9–10.

Катерина Олександрівна згадана єдиний раз у зв'язку зі справою 1645 р. про переділ родового гнізда, в якій фігурує як незаміжня¹.

Самуель Макарович уперше згаданий у зв'язку з призначенням на кременецьке земське писарство, отриманим 3 грудня 1612 р. в обозі під Федоровськом у нагороду за заслуги в походах у Мултани, Волохи, Інфлянти й Москву². 14 травня 1615 р. повітова шляхта обрала його одним із кандидатів на уряд земського судді, а через п'ять днів король видав відповідний номінаційний лист³. На початку літа 1632 р. у зв'язку зі смертю короля сеймик воєводства делегував пана Лідихівського одним із семи послів — «ludzi zasnych starożytnych u w prawie pospolitym dobrze wiadomych u umiejętnych» — на конвокаційний сейм⁴, а восени він брав участь в елекційному сеймі⁵. 1636 р. в складі спеціальної королівської комісії пан суддя ділив між православними й уніатами храми міста Кременця⁶.

Наприкінці життя, за даними Садока Баронча, зібраними в архіві монастиря в містечку Підкамінь, Самуель Макарович хворів, тому часто навідувався з дружиною в цей релігійний осередок і навіть пожертвував на спорудження тут криниці 300 золотих⁷. Інших даних щодо релігійних уподобань пана судді немає, але судячи з того, що сини були католиками, він теж поміняв, мабуть, свою віру.

Дружиною Самуеля Макаровича була дочка луцького ключника й гродського судді Войтеха Станішевського на ім'я Гальшка. За віновним листом 1614 р., вона принесла в дім нареченого посаг на 4000 золотих і отримала на третині його володінь подвійну суму віна й привінку⁸.

Самуель Макарович розгорнув бурхливу, як на шляхту його рівня, господарську діяльність, завдяки якій відчутно розширив свої володіння. У Семена Богдановича Лосятинського десь у середині другого десятиліття XVII ст. придбав частину сусіднього маєтку Лосятин⁹. Миколай Іванович Батківський 1618 р. продав йому третину в селах Перенятин і Волиця¹⁰.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 247 зв.–250.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 204, л. 61–61 об. (публікацію за копією латинською графікою див.: *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 10–11); *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 49, nr 64.

³ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 56, nr 110.

⁴ Архів ЮЗР. – Ч. 2, т. 1. – С. 186–187 (3. 06. 1632, Луцьк).

⁵ *Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M. Elektorowie królów...* – S. 116 (8. 11. 1632).

⁶ Архів ЮЗР. – Ч. 1, т. 6. – С. 719.

⁷ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 13.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 23, арк. 34 зв.–36 (26. 10. 1614).

⁹ 1616 р. позивав Семена Лосятинського за зізнання продажного листа (*там само*, кн. 24, арк. 368–369), а 1621 р. домагався від решти власників села Лосятин виділення належної йому частини (*там само*, кн. 31, арк. 37–38 зв.).

¹⁰ *Там само*, кн. 28, арк. 4–4 зв.

Пізніше пан суддя прибрав до своїх рук і решту обох поселень¹ і розмежував ці надбання із селами Батків і Башарівка, що належали Северину Батківському², а заодно докупив у сусіда за 5000 золотих добрий шмат землі³. У київського войськового Петра Стрибиля в 1620-х роках пан Лідихівський придбав частину в селах Татаринівці, Якимівці, Красна Лука, Юськівці й Загірці, але 1633 р. відступив це надбання Юрію Ярмолинському⁴. Половину села Сапанівчик, що залишилася після згаданого вище обміну батька із Садівськими, 1627 р. Самуель Макарович продав кременецькому земському підсудку Яну Горайну⁵, але в Миколая Оссолінського та його дружини 1638 р. придбав частину маєтку Коритно⁶, що складався з однойменного села та присілків Рідків і Хотень, розташованих у Кременецькому повіті на його стику з Луцьким і Львівською землею Руського воєводства.

За даними Баронча, 1617 р. тесть пана Лідихівського передав дочці й зятю дочці право на довічне користування маєтками Увин і Романів у Буському повіті Белзького воєводства, і весною наступного року Самуель Макарович отримав підтвердження монарха, але 1634 р. відступив це «доживоття» Миколаю Оссолінському⁷.

Розширюючи володіння, пан суддя займався також розбудовою їх. Під час вального сейму 1623 р. він отримав привілей на заснування в маєтку Лідихів, де заклав уже невеличкий замок, однойменного містечка з двома ярмарками на рік та щотижневим торгом⁸, а 1629 р. — аналогічний акт на локацію містечка під назвою Краснополь у маєтку Перенятин⁹, та перший із привілеїв не вдалося, очевидно, реалізувати, оскільки Лідихів і далі фігурує в джерелах як село¹⁰.

Весною 1639 р. Самуель Лідихівський спорядив тестамент¹¹, а через рік його не було вже серед живих¹². У шлюбі з Гальшкою зі Станішевських пан суддя залишив синів Яна, Стефана, Мартина й Самуеля та дочку Ганну.

Під час перебування «на вдовиному стільці» пані Лідихівська судилася з дітьми й іншими родичами зі спадкоємцями покійного поморського воєводи Павла Дзялинського й деякими іншими особами за село Пляшева і

¹ Там само, кн. 39, арк. 33 зв.

² Там само, арк. 32 зв.–35 (1. 01. 1631).

³ Там само, арк. 35–36.

⁴ Там само, кн. 40, арк. 80–81 зв. (4. 08. 1633).

⁵ Там само, кн. 39, арк. 10–10 зв. (3. 03. 1627).

⁶ Там само, кн. 44а, арк. 151–151 зв., 153–154 зв.

⁷ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 11, 190–192 (підтвердження датоване 31. 03. 1618).

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 209, л. 304–304 зв. (3. 03. 1623; публікацію за копією латинською графікою див.: *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 12–13).

⁹ Там же, кн. 210, л. 120–121 (14. 02. 1629).

¹⁰ *Заяць А.* Урбанізаційний процес на Волині... – С. 87.

¹¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 111, арк. 115 зв.–117 зв. (16. 04. 1639).

¹² *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 56, nr 110 (30. 05. 1640).

його присілки Острів, Пляшівка й Рідків, справа за яке була розпочата, імовірно, ще чоловіком, і 1644 р. отримала вирок Кременецького земського суду, за яким було дозволено викупити цей маєток¹, за півтора століття до того заставлений предками в невеличкій сумі грошей, але до виконання його, здається, не дійшло. Наступного року родина судді позивала сусідів за справедливе виділення придбаної ним частини села Лосятин².

Ян Самуельович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку із записом 1635/1636 навчального року в альбом слухачів Замойської академії³, а востаннє згадується в справі за спадщину батькового брата Олександра, яку 1647 р. вела з родиною дочка останнього Ганна Свентоянська⁴. За даними Баронча, він хворів важкою формою ревматизму⁵, і ця недуга могла зумовити його смерть у молодому віці.

Стефан Самуельович 1635/1636 навчального року став слухачем Замойської академії⁶, а 1638 р. студіював уже в академії в Кракові⁷. Повернувшись на батьківщину, деякий час він служив у війську, у травні 1648 р. потрапив у битві під Корсунем у полон і два роки перебував у татар⁸, поки не викупився з неволі⁹.

1658 р. шляхта Волинського воєводства обрала пана Лідихівського одним із делегатів до коронного гетьмана Станіслава Потоцького для обговорення ситуації зі спустошенням краю¹⁰; наступного року він став кременецьким підкоморієм¹¹, наприкінці 1665 р. отримав доручення короля вести переговори з Москвою¹², 1670 р. увійшов у комісії з прикордонних спорів з Угорщиною, люстрації Перемишльського староства¹³ та спорів між Пільтинським повітом і Курляндією¹⁴, 1672 р. став брацлавським каштеляном¹⁵,

---

¹ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 13–14 (1. 12. 1644).

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 39 зв.–40, 266 зв.–268 зв.

³ *Album studentów Akademii Zamojskiej...* – S. 154.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 49, арк. 409 зв.–412 (4. 12. 1647).

⁵ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 13.

⁶ *Album studentów Akademii Zamojskiej...* – S. 154.

⁷ *Wasilewski T. Ledóchowski (Leduchowski) Stefan...* – S. 634–635.

⁸ У привілеї короля Стефанові Лідихівському на уряд кременецького підкоморія зазначено, що він потрапив під Корсунем у полон і два роки перебував у неволі (*Barącz S. Pamiętnik...* – S. 25).

⁹ Архів ЮЗР. – Ч. 2, т. 2. – С. 102–103.

¹⁰ *Там же.* – С. 25 (8. 03. 1658).

¹¹ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 52, nr 80 (вибори 3. 04, номінація 5. 04, присяга 1. 07. 1659; текст привілею: *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 24–26).

¹² *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 26.

¹³ VL. – Т. 5. – S. 38–39.

¹⁴ *Ibid.* – Т. 6. – S. 53.

¹⁵ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – Т. 3, zes. 5. – S. 52, nr 80 (4. 03. 1672).

через чотири роки отримав номінацію на аналогічний волинський уряд¹, 1674 р. став одним із комісарів у справі Замойської ординації² та увійшов у Скарбовий трибунал, покликаний займатися платнею воякам³. Остання прижиттєва згадка про нього датована 16 травня 1679 р.⁴, а через два тижні волинським каштеляном була вже інша особа⁵.

Під час поділу з братами Стефану Самуельовичу перепали, очевидно, володіння, придбані батьком в Оссолінських, і він перебрався в село Коритно, оскільки 1669 р. фігурує в ухвалі Волинського сеймику як пан *Лідихівський на Коритні*⁶. Податковий реєстр 1673 р. не фіксує його часток ні в старому гнізді роду, ані в містечку Перенятин та його передмістях⁷.

Дружиною Стефана Самуельовича була дочка галицького підскарб'я Ганна зі Средзинських, з якою він одружився близько 1656 р.⁸

Мартин Самуельович 1635/1636 навчального року був слухачем Замойської академії⁹, а 1638 р. навчався в академії в Кракові¹⁰. Коли в Україні спалахнуло повстання під проводом Богдана Хмельницького, він включився в боротьбу з ним, у битві під Корсунем потрапив разом із братом Стефаном у полон і два роки перебував у татар у неволі¹¹. 1659 р. Мартин Лідихівський їздив послом на сейм¹², наступного року став кременецьким земським суддею¹³, а 23 лютого 1667 р. помер¹⁴. За даними Баронча, його поховали в домініканському монастирі в містечку Підкамін'ї¹⁵.

Дружина Мартина Самуельовича, яку звали Маріанна, була дочкою Данієля Єловицького і Барбари з Човганських¹⁶. За податковим реєстром 1673 р., родині покійного судді належали частини сіл Лідихів і Лосятин,

¹ *Ibid.* – S. 74, nr 234 (2. 03. 1676; текст привілею: *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 27–28).

² VL. – T. 5. – S. 138.

³ *Ibid.* – T. 6. – S. 63.

⁴ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 74, nr 234.

⁵ *Ibid.* – S. 74, nr 235(31. 05. 1679).

⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 2. – С. 270 (20. 08. 1669).

⁷ AGAD, ASK, dział I, rkps 71.

⁸ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 24–27.

⁹ *Album studentów Akademii Zamojskiej...* – S. 154.

¹⁰ *Wasilewski T. Ledóchowski (Leduchowski) Stefan...* – S. 634–635.

¹¹ В інструкції сеймику Волинського воеводства, датованій 28. 03. 1661 р., зазначено, що Стефан Лідихівський перебував кілька літ у неволі в татар разом зі своїм братом суддею (Архив ЮЗР. – Ч. 2, т. 2. – С. 102–103), під яким слід розуміти саме Мартина Самуельовича.

¹² *Там же.* – С. 57 (8. 02. 1659).

¹³ *Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej...* – T. 3, zes. 5. – S. 57, nr 114 (вибори 9. 12, номінація 116. 12. 1660).

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Barącz S. Pamiętnik...* – S. 14.

¹⁶ *Ibid.*

містечко Перенятин і його передмістя Старики та село Комарівка, якими вона володіла разом із його братом Самуелем; проживали вдова, її син і дочка в панському дворі в селі Старики, а в селі Лідихів, де вже не було панського двору, сидів урядник¹.

Самуель Самуельович, наймолодший із синів Самуеля Макаровича, 1662 р. двічі отримував привілей на уряд волинського ловчого, але так і не зайняв його, оскільки попередник не зміг переміститися на вищу посаду², але натомість став чернігівським стольником³, а 1670 р. зайняв уряд кременецького земського судді, що кілька літ вакував уже після смерті його брата Мартина⁴. Остання прижиттєва згадка про пана суддю датована 28 вересня 1673 р., а 2 січня 1674 р. його не було вже серед живих⁵.

Дружиною Самуеля Самуельовича була Олександра Андріївна Линівська⁶, яка походила із луцьких повітників. За податковим реєстром 1673 р., пан суддя володів разом із нащадками брата Мартина частинами сіл Лідихів і Лосятин, містечком Перенятин і його передмістям Старики та селом Комарівка, а проживав із жінкою і двома дітьми в містечку Перенятин⁷.

Ганна Самуелівна 1644 р. фігурує поряд із матір'ю та братами в ухвалі в згаданій вище справі за маєток Пляшева⁸, а через рік — у справі за справедливе виділення придбаної батьком частини села Лосятин⁹. На цьому повідомлення про неї обриваються.

Герби нащадків Нестора Лідихівського

Як відомо, польська знать користувалася гербами, що належали цілим групам родів, а шляхетські спільноти, які формувалися у Великому князівстві Литовському, особливо у руській частині цієї держави, вживали здебільшого власні геральдичні знаки, які бували різними навіть в осіб, що належали до одного роду. У літературі побутують переконання, що рід Лідихівських споконвіків користувався гербом Салава¹⁰, а споріднений із ним

¹ AGAD, ASK, dział I, sygn. 71, ark. 864 odw., 865, 868 odw.

² Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej... — Т. 3, zes. 5. — S. 134, nr 642 (29. 03 і 4. 04. 1662).

³ *Ibid.* — Т. 3, zes. 4. — Nr 1490 (7. 07. 1662).

⁴ *Ibid.* — Т. 3, zes. 5. — S. 57, nr 115 (вибори 2. 04, номінація 12. 04, присяга 30. 07. 1670).

⁵ *Ibid.*

⁶ *Barącz S. Pamiętnik...* — S. 14.

⁷ AGAD, ASK, dział I, sygn. 71, ark. 864 odw., 865, 868 odw.

⁸ *Barącz S. Pamiętnik...* — S. 13–14 (1. 12. 1644).

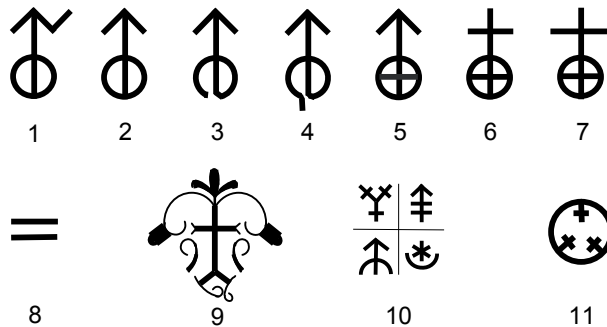
⁹ ЦДДАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 47, арк. 39 зв.—40, 266 зв.—268 зв. (20. 11. 1645).

¹⁰ *Niesiecki K. Herbarz polski...* — Т. 6. — S. 272–273.

рід Лосятинських — власним гербом у вигляді кола з рівнораменним хрестом усередині та стрілою зверху вістрям догори¹, та сфрагістичні матеріали свідчать про помилковість їх.

Печатка Івана Гавриловича Лосятинського на документі 1550 р. містить стрілу вістрям догори, яка нижнім кінцем перетинає коло, причому лівий кінець вістря заламаний, унаслідок чого воно нагадує розтягнуту літеру N (*рис. 2: 1*)². На одному з варіантів печатки кременецького підстарости Григорія Богдановича Лосятинського стріла вістрям догори нижнім кінцем перетинає коло (*рис. 2: 2*)³, а на другому — нижній кінець стріли загнутий по колу (*рис. 2: 3—4*)⁴. На печатках Семена Семеновича й Семена Васильовича Лосятинських початку XVII ст. зображено коло з хрестом усередині, верхній кінець якого, продовжений за межі кола, переходить у стрілу (*рис. 2: 5*)⁵. Цей варіант уже майже тотожний відомому з літератури.

На печатці Павла Лудвиського, сина Дениска Лідихівського, 1540 р. бачимо коло з хрестом усередині, верхній кінець якого виходить за його межі й перехрещується ще однією перекладиною (*рис. 2: 6*)⁶. Схожа фігура на печатці його сина Федора кінця XVI ст., та в першому випадку обидві перекладини приблизно рівні діаметру кола, а тут верхня виразно довша (*рис. 2: 7*)⁷.

Рис. 2. Геральдичні фігури на печатках нащадків Нестора Лідихівського

¹ *Paprocki B. Herby ...* – S. 864; *Niesiecki K. Herbarz polski...* – Т. 6. – S. 272–273; *Ostrowski J. Księga herbowa...* – Cz. 2. – S. 195; *Szymański J. Herbarz ...* – S. 173.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 44.

³ *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6341, арк. 78 (1579); спр. 6321, арк. 21 (1580); спр. 6289, арк. 3 (1582); спр. 6386, арк. 14 (1584).

⁴ *Там само*, ф. 91, спр. 222.V.3, арк. 34 зв. (1581); арк. 11 (1585).

⁵ *Там само*, спр. 230.V.3, док. № 9.

⁶ *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6314, арк. 3 (за старостування в Кременці Станіслава Фальчевського; датовано жовтнем 14-го індікту, якому тут відповідає 1540-й рік).

⁷ *Там само*, ф. 91, спр. 222.V.3, арк. 5; ф. 103, оп. 1, спр. 6314, арк. 28.

Печатки дочок Богдана Васьковича Лідихівського на листах 1560 р. містять тільки по дві горизонтальні планки (*рис. 2: 8*)¹. На печатках Макара Гнівошовича Лідихівського кінця XVI ст. зображено хрест із роздвоєним нижнім кінцем, ускладнений декоративними елементами (*рис. 2: 9*)². Печатка його сина Самуеля на документі 1627 р. містить чотири фігури, основною серед яких, гадаємо, є три хрести кінцями до середини в правому верхньому полі (*рис. 2: 10*)³. Нарешті, печатка Семена Федоровича Лідихівського, який репрезентує відгалуження роду, що виділилося з Лосятинських, на документі 1595 р. містить герб Салава (*рис. 2: 11*)⁴.

Як бачимо, сфрагістичні джерела переконливо свідчать, що нащадки Нестора, з яких на середину XVII ст. на Волині сформувалися три шляхетські роди, користувалися кількома геральдичними знаками. Знак Салава на кінець XVI ст. вживало тільки одне з відгалужень роду Лідихівських. Коли і як він перетворився в герб цієї кровноспорідненої спільноти, поки що неясно.

* * *

Рід Лідихівських започаткував подільський боярин Нестор, який, перебравшись із Польського королівства у Велике князівство Литовське, на початку 1442 р. отримав у Кременецькому повіті Волинської землі маєток Лідихів. У першій половині XVI ст. один із його нащадків придбав половину села Лосятин і заснував рід Лосятинських, а інший завдяки шлюбу прибрав до своїх рук поселення Лудвищі й започаткував рід Лудвиських. У другій половині XVI ст. одне з відгалужень зем'ян Лосятинських повернулося до прізвища, похідного від назви первісного родового гнізда, і тим самим поповнило рід Лідихівських. На середину XVII ст. в роду змінилося 8 поколінь, які, за відомими нам джерелами, репрезентують 96 осіб.

Тривалий час нащадки Нестора належали до дрібної шляхти, тому до середини XVI ст. про них практично не чути. Нарощування зем'янами Лідихівськими суспільної активності починається з Гнівоша Івановича, що зумів проявити себе в забезпеченні українських замків продовольством, а незадовго до смерті став одним із бірчих Кременецького повіту. Здобутий ним успіх закріпили син Макар і внук Самуель, перший з яких тривалий час займав уряд земського писаря, а другий — судді.

За два століття через руки зем'ян Лідихівських пройшло 17 поселень Волині, серед яких було навіть містечко, але до середини XVII ст. рід не вийшов за межі регіону, в якому сформувався, до того ж, часто ці маєтки належали його представникам лише епізодично, а саме родове гніздо під час

---

¹ AGAD, pergamin nr 7754, 7755.

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 112.V.2, арк. 12; ф. 103, оп. 1, спр. 6293, арк. 85 зв.

³ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6328, арк. 25.

⁴ Там само, ф. 91, спр. 112.V.2, арк. 12.

численних поділів і переділів постійно дробилося, у результаті чого напередодні повстання Богдана Хмельницького тут було вже близько десяти частин. Переважна більшість села Лідихів і всі інші поселення, які на кінець досліджуваного нами часу належали зем'янам Лідихівським, сконцентрувалися в руках родини згаданого вище земського судді, що виразно виділилася серед своїх родичів.

У шлюбні зв'язки зем'яни Лідихівські вступали переважно з маловідомими шляхетськими родами Волині, а подекуди навіть і з міщанами, і тільки в нащадків Гнівша Івановича в першій половині XVII ст. почали вже налагоджуватися матримоніальні стосунки із заможнішими і впливовішими родами регіону.

Маєтки, службова кар'єра, шлюбні зв'язки нащадків Кузьми Несторовича, що складають гілку, яку в гербівниках називають графською та кардинальською, свідчать про досягнення нею в першій половині XVII ст. статусу середньозаможної шляхти. Блискуча кар'єра, яка судилася цій частині роду, як і деяким іншим кровноспорідненим шляхетським спільнотам із периферії, почалася вже в другій половині XVII ст., під час кризи Речі Посполитої, зумовленої Визвольною війною українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Сфрагістичні матеріали XVI — першої половини XVII ст. переконливо свідчать, що нащадки Нестора користувалися різними геральдичними символами. Знак Салава, який традиційно вважається споконвічним гербом роду Лідихівських, наприкінці XVI ст. вживало ще тільки одне з його відгалужень.

---

5. ГЕНЕАЛОГІЯ І МАЄТКИ РОДУ КАЛЕНИКОВИЧІВ

Серед нобілітету України відомі понад два десятки осіб, складовими імен яких були назви по комусь із предків, похідні від власного імені Каленик. У полі зору людей пера ці Каленики / Калениковичі перебувають уже кілька століть. Шимон Окоцький згадує Каленичанку з Кременецького повіту, дружину шляхтича з Поділля Олександра Ярмолинського¹, а Войтех Коялович — Каленика Мишковича «під київськими князями Свидригайлом і Володимиром» та «главу сенату Київської землі» пана Каленицького герба Леліва, предка Тишкевичів, Окушків і Гетовтів². Каспер Несецький оповідає про Калеників із Підгаєць герба Леліва, яких виводить від Каленика Мишковича³. Ян-Непомуцен Бобрович відтворює викладене Несецьким у перевиданні його праці⁴, а Казімеж Лодзя-Чарнецький — у своїй спробі укласти новий гербівник⁵.

Адам Бонецький пише про родини боярина Каленика Мишковича з оточення Свидригайла, вірменина Каленика з-під Львова та Калеників із Підгаєць, більше відомих як Лагодівські, руський рід зі Львівської землі. Слушно розвівши Калеників / Калениковичів на три групи кровноспоріднених осіб, дослідник не помітив зв'язку Калениковичів із Волині зі львівським вірменином Калеником і приписав їх до нащадків Каленика Мишковича⁶. У гербівнику Северина Уруського, відповідний том якого вийшов після появи реконструкцій Бонецького, знову читаємо про єдиний рід Каленик герба Леліва, одна з ліній якого начебто мала назву Каленицький і предком якого та споріднених із ним Тишкевичів був Каленик Мишкович, причому останній фігурує як власник маєтків у «Кременецькій

---

¹ *Okolski S. Orbis Polonus...* – Vol 3. – P. 445.

² *Kojałowicz-Wijuk W. Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego...* – S. 277.

³ *Niesiecki K. Korona polska...* – T. 2. – S. 462 (замість *Myszkowicz* тут: *Wyszkowicz*).

⁴ *Ejusdem. Herbarz polski...* – T. 5. – S. 9.

⁵ *Łódzia-Czarniecki K. Herbarz Polski...* – T. 1. – S. 689.

⁶ *Boniecki A. Poczet rodów...* – S. 115–116, 354–355; *ejusdem. Herbarz Polski...* – T. 9. – S. 148–149; *Boniecki A., Rejski A. Herbarz Polski...* – T. 15. – S. 161–162.

землі»¹. Людвік Корвін, укладач гербівника нобілітету вірменського походження, обмежився даними Бонецького про вірменина Каленика з-під Львова та його родину, помістивши їх під гаслом «Каленик»². Оскар Галецький, звернувши увагу на стосунки землевласників Волині з руськими землями в Короні, слідом за Бонецьким писав про носіїв патроніма *Каленикович*, які володіли тут маєтками, як про нащадків київського боярина Каленика Мишковича, не здогадавшись зв'язати їх із вірменином Калеником³. Те саме бачимо в статті Михайла Тишкевича про одного зі своїх предків⁴. Стефан-Марія Кучинський у дослідженні про походження Халецьких теж трактує їх як репрезентантів того самого роду з тою різницею, що розширює географію походження самого Каленика Мишковича, який подається вже як виходець із руського боярства Волині, Поділля чи Київщини⁵. Наталя Яковенко розглядає всіх Калениковичів, які фігурують у XV ст. на Волині й Київщині, як нащадків Каленика Мишковича⁶.

Наше завдання полягає в тому, щоб реконструювати родовід землевласників Волині XV—XVI ст., відомих сучасникам як Калениковичі, установити їхні матримоніальні зв'язки, з'ясувати склад і долю володінь цієї помітної свого часу, але скупо задокументованої кровноспорідненої спільноти, засновником якої, як побачимо далі, був вірменин із коронної Русі.

Каленик N, вірменин із-під Львова, відомий із посмертної згадки в записі про справу 1443 р. у Львівському гродському суді за розташоване під Львовом село Стронятин, яку шляхтич Андрій Малеховський мав із вірменином Петром. Звідси довідуємося, що спочатку це поселення, яке позивач трактував як надану йому в користування королівщину, а відповідач — як спадщину своєї матері, тримав вірменин Каленик, рідний брат матері відповідача, потім його сини Гринько й Масько, але пізніше ці два були вигнані з маєтку й залишили межі королівства⁷. Сини Каленика мали втратити отчину ще за життя Ягайла († 1. 06. 1434), бо під час перевірки 1454 р. прав на маєтки вдова Малеховського пред'явила лист про заставу села Стронятин родичу чоловіка Миколаю Малеховському, виданий саме цим монархом⁸; отже, смерть Каленика й зумовлений нею перехід маєтку до наступного покоління можна датувати найпізніше кінцем першої третини XV ст. З дітей цього вірменина відомі вказані вище сини Гринько й Масько.

¹ *Uruski S., Kosinski A. A., Wlodarski A. Rodzina...* – Т. 6. – S. 146.

² *Korwin L. Ormiańskie rody szlacheckie...* – S. 104.

³ *Halecki O. Ostatnie lata Świdrygieńcy...* – S. 260.

⁴ *Тишкевич М. Василь Тишкевич...* – С. 1–32.

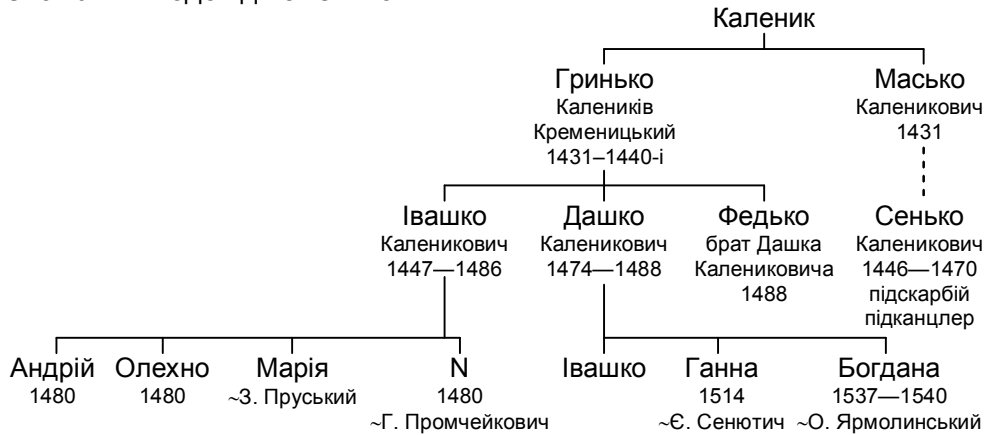
⁵ *Kuczyński S. M. Rodowód Michała Chaleckiego...* – S. 18–19, 23.

⁶ *Яковенко Н. Українська шляхта...* – 2 вид. – С. 179–188.

⁷ *AGZ.* – Т. 14. – № 894.

⁸ *Ibid.* – № 3223.

Схема 11. Родовід Калениковичів

Масько Каленикович на початку 1430-х років згаданий як державець чи власник одного із сіл Олеської волості, отриманого, мабуть, від Вітовта¹. Коли після смерті останнього спалахнула війна між Короною і Великим князівством, улітку 1431 р. загін поляків спробував захопити Олесько, але тутешні зем'яни відстояли город². За перемир'ям, укладеним на початку вересня 1431 р., Олесько залишився в литовсько-руській державі, але Сигізмунд Кейстутович, проголошений наступного року частиною знаті великим князем, восени 1432 р. визнав деякі прикордонні волинські замки, і серед них Олесько, за Польським королівством³. Вислані Ягайлом війська взяли город в облогу й заставили захисників здатися⁴. 18 жовтня 1432 р. місцеві зем'яни отримали від короля грамоту з обіцянкою підтвердити їм вилуги в Олеській волості, надані литовськими князями, а також повернути конфісковані під час війни маєтки в тій частині Русі, що перебувала під владою Корони. У переліку осіб, яких це стосувалося, фігурує і Масько Каленикович⁵. На цьому звістки про молодшого із синів Каленика обриваються. Судячи з викладеного вище, гарантіями короля він не скористався.

Далі шлях Маська Калениковича міг пролягти у Велике князівство Литовське, де йшла династична війна між Свидригайлом Ольгердовичем і Сигізmunдом Кейстутовичем (1432—1438) і де були потрібні люди, які володіли зброєю. У таборі першого з Гедиміновичів можна було натрапити на конфесійно та етнічно різношерстих вихідців із Корони, частина яких набула потім на новій батьківщині маєтки й заснувала нові роди.

¹ У першій третині XV ст. округа Олеська підпорядковувалася Вітовту.

² Грушевський М. Історія України-Руси... – Т. 4. – С. 197.

³ Akta UPL. – S. 80.

⁴ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. 4. – С. 210.

⁵ Prochaska A. Przebaczenie królewskie ziemom oleskim... – S. 45.

Сином Маська Калениковича міг бути шляхтич Сенько Каленикович з оточення Свидригайла другої половини 40-х — початку 50-х років XV ст., батьком якого на основі патроніма вважають Каленика Мишковича.

Сенько Каленикович потрапляє в поле нашого зору восени 1446 р. як член ради князя Свидригайла, у присутності якої останній видає один із листів на маєтки¹. У цьому акті він фігурує з титулами підскарб'я та підканцлера, у декількох наступних наданнях значиться тільки підканцлером², а в аналогічному документі, датованому за місяць до смерті монарха, знову виступає як підскарб'ій і підканцлер³. Після смерті Свидригайла на майже два десятиліття його сподвижник зникає з поля зору. Утриматися на Волині після того, як Володимирський і Луцький повіти відійшли до Великого князівства Литовського, скоріше за все, він не зміг. Серед землевласників регіону, які, починаючи з кінця 1449 р., у зв'язку з неминучим завершенням існування десятилітньої держави Свидригайла виклопотували собі на маєтки підтвердження великого князя Казимира, його немає. Це дає підстави на здогад, що пан підскарб'ій міг належати до тої частини тутешньої верхівки, яка орієнтувалася не на Велике князівство, а на Корону. Останній раз він згаданий як свідок угоди холмського каштеляна Ванька Чжусича 1470 р. зі своїм племінником Олехном Чжусою⁴. Володіння Сенька Калениковича невідомі; немає даних і про дружину та дітей.

Гринько Каленикович, про якого після наведеної вище ретроспективної згадки у зв'язку з утратою села Стронятин тривалий час відомі нам джерела мовчать, у 40-х роках XV ст. знову зринає, на цей раз — у Великому князівстві Литовському. За однією з лаконічних нотаток у III книзі записів Литовської метрики, цей із братів, який фігурує тут як «Гринько Калеников Кременицкии», із допомогою воєводи Івашка Гаштовта отримав від великого князя Казимира білоруське село Говизна⁵, розташоване на кільканадцять кілометрів північніше Несвіжа. Дата привілею в нотатці про нього, на жаль, не зазначена. Із непрямих хронологічних ознак цього надання маємо тільки момент вступу монарха-експонента на престол (29 червня 1440 р.) і час смерті Гаштовта (перша половина 1458 р.), але викладене нижче дозволяє опустити верхню з часових меж появи привілею до 1447 р. Ідентифікація Каленикового сина відносним прикметником «Кременицкии» свідчить, що на момент надання села Говизна він мав укоренитися

¹ Тесленко І. Походження князів Головнів-Острожецьких... — С. 147 (20. 11. 1446).

² Ревизия пуш... — С. 327 (3. 09. 1451, Перемиль); AS. — Т. 1. — С. 44–45 (24. 09. 1451, Луцьк); Архив ЮЗР. — Ч. 8, т. 4. — С. 16–17 (22. 12. 1451, Луцьк).

³ Розов В. Українські грамоти... — Т. 1. — С. 160–161 (9. 01. 1452, Луцьк).

⁴ Українські грамоти XV ст. ... — С. 67 (5. 08. 1470, Львів; обґрунтування дати див. у дослідженні про Ровенську волость).

⁵ LM. — Кн. Nr. 3. — Р. 28.

уже на півдні Волині, у Кременецькому повіті, по якому й сприймався на півночі Великого князівства, там, де приймалося рішення про надання йому нового маєтку. Наприкінці 1447 р. Гринька не було вже, мабуть, серед живих, оскільки за Стронятин судиться у Львові один із його синів¹.

Судячи з володінь спадкоємців Гринька Калениковича на Волині, його маєтки знаходилися тут у середній частині Кременецького повіту. Достовірно відомими можна вважати села Корниця й Шельвів, за які маємо дані, що 1450 р. монарх присудив їх одному із синів «по тому, як отец его держал»². Перше з них у межах від вересня 1442 до серпня 1443 р. великий князь надавав ще якомусь Онані³, відтак до Гринька воно потрапило після вказаної дати. З інших володінь нащадків село Семенів 1433 р. Свидригайло надав Ленку Зарубичу⁴, села Ольшаниця, Ляхівці й Жемелинці на початку 1442 р. отримав Дениско Мукосійович⁵, а село Войнигів у той самий час перепало якомусь «Петру, Божю рытеру»⁶. Як ці поселення опинилися потім у Гринька Калениковича чи його синів, джерела мовчать.

З дітей старшого з Калениковичів, яких він залишив на новій батьківщині, знаємо синів Івашка, Дашка й Федька.

Івашко Гринькович у грудні 1447 — квітні 1448 рр. правувався у Львові, правда, безрезультатно, зі згаданим вище вірменином Петром, що фігурує тут із патронімом Гамладинович, за відоме вже село Стронятин, трактуючи його як отчину⁷; 1450 р. судився перед великим князем литовським з удовою Василя Острозького, яка вимагала, щоб віддав їй до маєтку Білогородка розташовані в Кременецькому повіті села Корниця й Шельвів, і домігся того, що його «оставили при его имени по тому, как отец его держал»⁸; 1466 р. (на цей раз як зем'янин Кременецького повіту) намагався викупити у Львові два пергаменти, дотичні до монастиря св. Яна, які понад 30 років назад його батько Грицько заставив якійсь Нікошовій⁹. В усіх трьох наведених тут випадках фігурує Івашко Каленикович. У нас немає жодної підстави сумніватися, що позивач із цим ім'ям під час справи 1447—1448 рр. тотожний однойменному позивачу 1466 р., а той — відповідачу

¹ AGZ. — Т. 14. — № 1967, 2003, 2028, 2035.

² LM. — Кн. № 3. — Р. 41 (20. 08. 13-го індикту, якому тут відповідає 1450-й рік, оскільки вказаний у нотатці воєвода Петраш до наступного індикту не дожив).

³ *Ibid.* — Р. 62 («У Кременьци. Онаньи Корницу»). Одна нотатка групи, з якої походить цей запис, датована 6-м індиктом, якому тут відповідає 1442/43 рік.

⁴ *Розов В.* Українські грамоти... — Т. 1. — С. 126–127. Тут: *Семеновка*.

⁵ LM. — Кн. № 25. — Р. 186. Тут: *Олешница, Чжемелинъци*.

⁶ *Ibid.* — Кн. № 3. — Р. 63–64. Нотатка аналогічна записці про лист Дениску Мукосійовичу, слідом за якою поміщена, що дає підстави датувати її тим самим часом.

⁷ AGZ. — Т. 14. — № 1967, 2003, 2028, 2035.

⁸ LM. — Кн. № 3. — Р. 41 (20. 08. 1450). Див. вище міркування про дату.

⁹ *Boniecki A.* Herbarz Polski... — Т. 9. — S. 148.

1450 р. Ідеться тут, звичайно, про одну й ту саму особу, батьком якої був відомий нам виходець із Корони Гринько Каленикович, а дідом — львівський вірменин Каленик. 1486 р. Івашко Гринькович судився ще перед великим князем зі своїм сусідом Єськом Сенютичем за село Тихомль¹, а далі вже не чути про нього. Про добру репутацію Івашка Гриньковича серед землевласників Волині свідчить його участь в укладанні різних угод².

Спадщину Івашка Гриньковича в Кременецькому повіті, як побачимо далі, становили села Войнигів, Ольшаниця, Жижниківці, Корниця й Шельвів та селище Борздівщина. Претендував він і на село Тихомль, за яке правувався навіть, як зазначено вище, перед монархом, але зазнав невдачі. Частину своєї землі старший син Гринька продав батькові згаданого вище Сенютича і згодом на ній осіло село Козин³. Резиденцією його було, мабуть, село Корниця, оскільки саме тут 1480 р. він записує зятю Шельвів⁴.

З дітей Івашка Гриньковича відомі Андрій, Олехно, Марія і ще одна дочка, імені якої ми не знаємо.

Андрій Івашкович 1480 р. записує в селі Корниця разом із батьком і братом сестрі й зятю вказаний вище маєток⁵.

Олехно Івашкович теж фігурує тільки в листі 1480 р. на Шельвів⁶.

Марія Івашківна, відома тільки із судової справи пізнішого часу за спадщину її сина, з якої довідуємося, що вийшла заміж за луцького повітника Занка Вячковича-Пруського. Через передчасну смерть братів і відсутність у них нащадків нарівні із сестрою вона отримала половину спадщини батьків у складі сіл Войнигів, Ольшаниця й Жижниківці, яка залишилася потім синові Мартину⁷. Захоплений татарами в полон, останній опинився в Білгороді, звернувся звідти до Костянтина Острозького, якому раніше служив, із проханням викупити його з неволі, а вийшовши з Орди, 1514 р. записав своєму благодійнику в 30-ти копах грошів, затрачених на викуп, успадковане після матері село Жижниківці, де було троє підданих⁸.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6448, арк. 6 (14. 05. 1486).

² Свідок листа Гринька Єловича (AS. – Т. 1. – S. 57; 25. 01. 1465, Острог) і двох листів Яна Чаплича Івану Острозькому (*ibid.* – S. 61; 20. 06. 1466, Острог), листа Збараських про поділ спадщини одного з родичів (*ibid.* – S. 76; 2. 06. 1478, Манев), двох листів Цеценівських Олександрю Сангушковичу (*ibid.* – S. 63, 64; 12. 01. 1482, 9. 02. 1484, Кременець; уточнення дат див.: *ibid.* – S. 161), листа Михайла й Костянтина Острозьких дочці Яна Чаплича (*ibid.* – S. 84; 7. 05. 1486, Вільно).

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6448, арк. 6.

⁴ *Купчинський О.* Забуті та невідомі староукраїнські грамоти... – С. 358.

⁵ *Там само.*

⁶ *Там само.*

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6386, арк. 4 зв.–5 зв.

⁸ *Там само*; AS. – Т. 3. – S. 114–115.

Село Ольшаниця 1514 р. пан Пруський продав Єську Сенютичу¹, і 1518 р. покупець виклопотав собі в монарха підтвердження цього надбання², а село Войнигів на багато років потрапило в заставу до кременецького повітника Боговитина Петровича Шумбарського³. Оскільки на Мартинові нащадки Марії обірвалися, права на решту залишеної нею спадщини Калениковичів — села Войнигів і Жижниківці — перейшли на дітей сестри.

Н Івашківна згадана в листі батька й братів 1480 р., за яким її видають за зем'янина Луцького повіту Грицька Промчейковича й виділяють у придане село Шельвів⁴. 1514 р. цієї Каленичанки не було вже, очевидно, серед живих, оскільки чоловік і діти розпоряджаються селищем Борздівщина, похідним із її отчини, без неї⁵. Крім села Шельвів, дочка Івашка Гриньковича отримала також село Корниця й зазначене вище селище Борздівщина. Грунти останнього з маєтків 1514 р. Грицько Промчейкович і його діти Михно, Федько, Пацко й Федька заставили за 20 кіп литовських грошів Костянтину Острозькому⁶, з володіннями якого вони межували; у селі Корниця, яке залишилося за нащадками Івашка Калениковича по дочці, імені якої ми не знаємо, і поступово пообростало присілками, сформувався окремий рід кременецьких повітників Промчейків-Корницьких; село Шельвів 1534 р. діти Каленичанки відступили віленському біскупу Янушу, що збирав собі на півдні Волині маєтки⁷. Села Войнигів і Жижниківці, права на які після смерті згаданого вище Мартина Пруського перейшли на Промчейків-Корницьких, із часом придбав у них родич по матері Грицько Сенютич⁸.

Дашко Гринькович (один з онуків, претендуючи згодом на спадщину Марії Івашківни, називав її своєю стрієчною тіткою⁹, засвідчуючи тим самим, що дід був рідним братом Івашка Гриньковича) потрапляє в поле нашого зору 1474 р. як свідок листа вдови Федька Денисовича князям Михайлу й Костянтину Острозьким¹⁰, а востаннє згадується в тій самій ролі в листі Гриба Івешеневича 1488 р.¹¹ Литовська метрика містить лаконічні записи

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 88–88 зв.

² AS. – Т. 3. – S. 174.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 410.І.4, арк. 38.

⁴ Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти... – С. 358–359.

⁵ AS. – Т. 3. – S. 112–113.

⁶ *Ibid.*

⁷ Собчук В. Крем'янецька волость... – С. 383.

⁸ Див. дослідження про боротьба Сенют за спадщину Калениковичів.

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6386, арк. 4 зв.

¹⁰ AS. – Т. 1. – S. 68 (12. 04. 1474, Острог).

¹¹ *Ibid.* – S. 88 (16. 06. 1488, Острог). Збараські запрошували Дашка Калениковича скріпити своєю печаткою угоду про поділ володінь одного з родичів (*ibid.* – S. 76; 2. 06. 1478, Манев), а Цеценівські — два листи Олександрю Сангушковичу (*ibid.* – S. 63, 64; 12. 01. 1482, 9. 02. 1484, Кременець; уточнення дат див.: *ibid.* – S. 161).

1487—1488 рр., за одним з яких монарх дав Дашкові 6, а за іншим — 12 кіп грошів і два вози солі з луцького мита¹. У більшості актів, складених з участю Дашка Калениковича, він значиться паном, а в листі брата Івашка 1480 р. — острозьким зем'янином². Володіння його, склад яких реконструюється на основі даних про нерухомість нащадків, становили села й селища Ляхівці, Жемелинці, Гулівці, Семенів, Кошелівці й Мехеринці³ в Кременецькому повіті, а резиденцією, судячи з того, як він відступав зятям свої маєтки, мало бути село Гулівці.

Дружину Дашка, за згадкою пізнішого часу про лист, виданий нею разом із чоловіком, звали Настасія Ваньківна⁴. Судячи з патроніма, вона могла бути дочкою, холмського каштеляна Ванька Кирдійовича, сина Чжуси з Квасилова, який до 1470 р. мав на Волині маєтки⁵. З дітей відомі син Івашко та дочки Ганна й Богдана.

Івашко Дашкович достовірно згаданий усього лиш у листі сестри Богдани про відмову під час виходу заміж від родових маєтків, відомому зі скупой нотатки в реєстрі паперів Сенют-Ляховецьких 1590 р.⁶ Можливо, синові Дашка тотожний зем'янин Івашко Коленикович (!), якому, за нотаткою 1480-х років у Литовській метриці, було надано у пана Михайла Загорівського, що відав якоюсь частиною доходів великого князя з Волині, 16 кіп «воловщизныхъ» грошів⁷.

Ганна Дашківна вийшла заміж за кременецького повітника Єська Сенютича⁸, який з 1502 до 1518 р. фігурує в історичних джерелах як володимирський городничий⁹. 1514 р. ця з Каленичанок купляла ще разом із чоловіком село Ольшаниця¹⁰, а далі про неї не чути. Під час шлюбу Ганна Дашківна отримала 70 кіп широких грошів чеської лічби на маєтку Ляхівці¹¹. Пізніше батько передав її чоловікові в 40-ка копах широких грошів маєток Жемелинці, який раніше бував у заставі в Михайла й Костянтина Острозьких¹². У чоловіка сестри Богдани за 20 кіп широких грошів, 10 червоних

¹ LM. – Кн. Nr. 4. – Р. 49, 71.

² Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти... – С. 359.

³ В одному з джерел 1530-х років замість топоніма *Мехеринці* топонім *Триково* (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 20, л. 217–220).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 125 (згадка 1579 р. про лист Дашка Калениковича і його дружини зятю Єську Сенютичу).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 64 – 65. Пор. згадку про Кирдія Ваньковича (LM. – Кн. Nr. 4. – Р. 78).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6292, арк. 99.

⁷ LM. – Кн. Nr. 4. – Р. 78.

⁸ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 125 (згадка про лист зятю).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4. – С. 349; AS. – Т. 3. – S. 173–174.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 88–88 зв.

¹¹ Там само, кн. 7, арк. 125. (згадка про лист).

¹² Там само (згадка про лист).

золотих і 3,5 копи грошів литовської лічби Сенютич узяв у заставу маєток Семенів¹. А коли після смерті тестя чоловік Богдани вступив у належну дружині половину спадщини, десь наприкінці 1501-го чи на початку наступного року пан городничий виклопотав у монарха лист кременецькому наміснику Андрію Сангушковичу з наказом до розправи в суді не допускати швагра до цих володінь². Далі, скориставшись, імовірно, тим, що Богдана Дашківна потрапила разом із чоловіком до татар, 1518 р. Єсько Сенютич отримав у Кракові підтвердження на всю спадщину тестя (маєток Гулівці, який мав, за його словами, по жінці, та маєтки Ляхівці, Жемелинці, Семеново й Кошелівці, які тесть позаставляв, а він повикупляв) на вічність³. На час появи цього листа Ганни Дашківни уже не було серед живих, інакше він мав би адресуватися їй також.

Богдана Дашківна, яка вийшла заміж за шляхтича з Поділля Олександра Ярмолинського, кільканадцять років перебувала разом із чоловіком, як оповідав потім на суді перед монархом син Василь, в Орді в неволі⁴. Повернувшись на батьківщину, наприкінці 1530-х років вона вступила в спір із дітьми сестри Ганни за спадщину батьків, який вела через старшого сина Василя. Судова тяганина завершилася тим, що 14 квітня 1540 р. кременецький староста Станіслав Фальчевський виїхав за вироком монарха на місце, поділив спірні маєтки й видав сторонам дільчий лист, за яким Василь Ярмолинський узяв на свою матір Семенів, Гулівці й половину Кошелівець, а синові Ганни Дашківни Грицьку Сенютичу і його сестрам перепали Ляхівці, Жемелинці й друга половина Кошелівець⁵. Восени того самого року поділ підтвердив монарх⁶. Остання прижиттєва згадка про Богдану Дашківну, невдовзі після якої вона померла, датована 15 листопада 1540 р.⁷

Духівниця пані Ярмолинської, на якій роду Калениковичів судилося обірватися, датована 26 липня 1537 р. в маєтку Ярмолинці на Поділлі, де вона доживала, очевидно, після виходу з Орди віку й де заповіла поховати її в церкві архангела Михаїла. Текст акту останньої волі Богдани Дашківни відомий із підтвердження, виданого монархом на клопотання її сина Северина 27 березня 1563 р. і вписаного в Литовську метрику⁸. Судячи з того, що заповіт містить розбіжності з перебігом боротьби родини за спадщину

¹ Там само (згадка про лист).

² ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 265 (регест листа). Датовано у Вільні 13-м днем 6-го індікту (місяць пропущено), якому тут відповідає 1501/02 р.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 71 зв.–72 (запис привілею в книгу). Датовано 28. 06. 7-го індікту, якому тут відповідає 1518 р.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 23, л. 67–68 об.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6347, арк. 7–8 (оригінал листа).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 98 зв. (23. 11. 1540; згадка про лист).

⁷ Там само, арк. 123 (згадка про справу 1540 р.).

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 406–408.

Дашка Калениковича, його текст мав бути підправлений ініціатором підтвердження (з метою розширити свої права на маєтки на Волині). Під час фальшування тестаменту Северин Олександрович не мав, очевидно, під руками документів, зв'язаних із поділом цих володінь, безпосередньої участі в якому не брав, і не знав його деталей, унаслідок чого допустив кілька грубих неточностей. Зокрема, за підтвердженням духівниці (спорядженої за три роки до поділу між Сенютами і Ярмолинськими!), Богдана Дашківна передає Северину, минаючи двох його братів і кількох сестер, у сумі 2000 кіп грошів усю свою половину отчини на Волині, начебто відсуджену вже нею, причому в самої сестри Ганни (яка померла значно раніше) та її синів Грицька й Романа (останній зійшов зі світу до вирішення спору за спадщину діда по матері) з умовою ділитися нею з братами й сестрами чи їхніми нащадками тільки після сплати ними зазначених грошей. Дата й місце складання духівниці та заповіт матері поховати її в Михайлівській церкві в Ярмолинцях узяті, скоріше за все, зі справжнього тестаменту (якщо тільки Богдана Дашківна спорядила його), оскільки фальшування цих складових не мало сенсу.

Федько Гринькович згаданий у лаконічній нотатці в Литовській метриці про надання йому в Петрикові після Великодня 1488 р. з луцького мита 10-ти кіп грошів, де фігурує як брат Дашка Калениковича¹.

* * *

Один із трьох пізньосередньовічних шляхетських родів України, що фігурують в історичних джерелах під назвами, похідними від імені *Каленик*, започаткував вірменин Каленик, який у першій третині XV ст. володів під Львовом селом Стронятин.

У результаті репресивних заходів Ягайла щодо землевласників, причетних до опору його зусиллям по розширенню після смерті Вітовта контролю над Руссю, діти Каленика втратили маєтки, які мали під Львовом та під Олеськом. Один із його синів перемістився у Велике князівство Литовське й набув тут володіння на півдні Волині та в районі Несвіжа.

На Волині через руки Калениковичів пройшло не менше 12-ти сіл і селищ, компактно розташованих у Кременецькому повіті в басейні Горині.

Маєтки Калениковичів на Волині, їхні матримоніальні зв'язки, контакти з тутешніми землевласниками, засвідчені участю в угодах, дають підстави думати, що вони органічно вписалися в місцеве середовище.

За століття існування роду на Волині змінилося три покоління, які репрезентують близько півтора десятка осіб. Передчасна смерть осіб чоловічої статі спричинила обрив чоловічої лінії цієї спільноти й перехід нагромаджених нею володінь через шлюбні зв'язки до інших кланів.

---

¹ LM. – Kn. Nr. 4. – P. 72.

---

6. БОРОТЬБА СЕНЮТ ЗА СПАДЩИНУ КАЛЕНИКОВИЧІВ

Сенюти становили свого часу одну з найпомітніших шляхетських спільнот Волині. Започаткована десь у другій третині XV ст., згодом вона розпалася на три роди — Сенют-Ляховецьких, Сенют-Ольшаницьких і Патрикіїв-Радогостських. Перший із них, найзаможніший, припинився наприкінці XVII ст., другий дотягнув до середини XIX ст., а третій загубився в мороці віків. Сенютам присвячені нарис мемуарного характеру пера публіциста Мар'яна Дубецького, оповідання Ореста Левицького, написане на матеріалах актових книг Володимирського повіту, стаття й три біограми в «Польському біографічному словнику» Януша Тазбіра, дві невеличкі публікації автора цих рядків¹. Час від часу вони потрапляють у поле зору вчених у контексті історії релігійних рухів першої половини XVII ст. У цьому дослідженні ідеться про тривалу боротьбу Сенют за маєтки роду Калениковичів. Вибраний нами сюжет, добре забезпечений джерелами, дозволяє зблизька, на мікрорівні, подивитися на механізми нагромадження шляхтою маєтків і стосунки всередині цієї суспільної верстви, які супроводжували мобілізацію землі. Дослідження базується в основному на матеріалах родового архіву, що дійшов до нас у складі архіву Сапег²; крім цієї надзвичайно багатой збірки документів використано також колекцію Люба-Радзимінських³, книги замкового уряду та гродського й земського судів у Кременці, Литовську метрику й деякі інші джерела. Утрати архіву Сенют частково компенсуються докладним «Інвентарем Ляховецького архіву» XVIII ст.⁴

---

¹ *Левицький О. І.* Пан Сенюта...; *Dubiecki M.* Ostatni z Sieniutów...; *Tazbir J.* Jak imć pan Sieniuta z dominikanami wojował...; *ejusdem.* Sieniuta Abraham...; *ejusdem.* Sieniuta Paweł Krzysztof...; *ejusdem.* Sieniuta Piotr...; *Собчук В. Д.* Походження волинської шляхетської родини Сенют...; *його ж.* Архів Сапег...

² ЛННБ України, ВР, ф. 103. Про архів Сенют див.: *Собчук В. Д.* Архів Сапег...

³ *Там само*, ф. 91. Про колекцію див.: *Dąbkowski P.* Archiwum berehskie Luba-Radzimińskich...

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.I.4.

Спір за спадщину Дашка Калениковича

Шляхетський рід Калениковичів, за спадщину якого Сенюти вели тривалу боротьбу, започаткував вірменин Каленик, який жив наприкінці XIV — у першій третині XV ст. у Львівській землі. У 1430-х роках його син Гринько Каленикович перебрався з Польського королівства у Велике князівство Литовське й набув тут кілька сіл на півдні Волині. Далі цими маєтками володіли його сини Івашко й Дашко Калениковичі, кременецькі повітники другої половини XV ст. Оскільки сини обох їх передчасно зійшли зі світу, володіння залишилися дочкам і завдяки шлюбом перейшли до інших родів. Спадщина Івашка в складі маєтків Войнигів, Ольшаниця, Жижниківці, Корниця й Шельвів спочатку потрапила до луцьких повітників Промчейковичів, які започаткували навіть у Кременецькому повіті окремий рід Промчейків-Корницьких, та Вячковичів-Пруських, а пізніше більшість її опинилася в Сенют (Войнигів, Ольшаниця й Жижниківці). Спадщина Дашка — маєтки Ляхівці, Жемелинці, Гулівці, Семенів, Кошелівці й Мехеринці — залишилася його дочкам Ганні й Богдані, перша з яких вийшла заміж за свого сусіда Єська Сенютича, а друга стала дружиною шляхтича з коронного Поділля Олександра Ярмолинського¹.

Під час виходу заміж Ганна Дашківна отримала 70 кіп широких грошів чеської лічби на маєтку Ляхівці²; пізніше батько передав її чоловікові в 40-а копах широких грошів маєток Жемелинці³; Ярмолинський, у свою чергу, заставив Сенютичу в сумі 20 кіп широких грошів, 10 червоних золотих і 3,5 копи грошів литовської лічби отриманий від тестя маєток Семенів⁴. Після смерті батька дружини Ярмолинський прибув на Волинь і вступив у належну їй половину спадщини, але Сенютич, що був уже володимирським городничим, десь наприкінці 1501-го чи на початку наступного року виклопотав у монарха лист кременецькому наміснику Андрію Сангушковичу з наказом з огляду на те, що він неодноразово відбував із маєтків тестя земську службу, не допускати чоловіка Богдани Дашківни до володінь її батька до розправи за них у суді⁵. 1518 р. пан городничий отримав підтвердження монарха на маєток Гулівці, що мав, за його словами, по жінці, та на маєтки Ляхівці, Жемелинці, Семеново й Кошелівці, які його тесть позаставляв, а він повикупляв і тримав як отчину дружини, на вічність⁶. На час його появи Ганни Дашківни, імовірно, уже не було

¹ Див. дослідження про рід Калениковичів.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 125 (згадка 1579 р.).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 265 (регест; 13. ? 6-го індікту, Вільно).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 71 зв.–72 (28. 06. 1518, Краків; запис 1578 р.; ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6347, арк. 93–93 зв. витяг із книги).

серед живих, інакше він мав би адресуватися їй також¹. Сам Сенютич у березні 1521 р. поділив із племінником Яцьком, що повернувся з Орди, батькову спадщину², а далі про нього теж не чути. Наступне покоління роду репрезентують діти Грицько, Роман, Ганна, Нерадка й Катерина (остання з дочок інколи фігурує ще як Ганна).

Наприкінці 1520-х років, коли старша й середня сестри повиходили заміж (Ганна — за луцького повітника Федора Охремовича-Новоселецького, а Нерадка — за шляхтича Володимирського повіту Гаврила Холонівського), вони зажадали від братів поділу материзни, до якої віднесли всі маєтки батьків зі спадщини Калениковичів незалежно від способу їх набуття. Розглянувши 1529 р. з волі монарха скаргу зятів на Грицька й Романа Сенютичів, Костянтин Острозький присудив поділити маєтки Ляхівці, Гулівці й Жемелінці як материзну між усіма дітьми, маєток Ольшаниця як придбаний батьком залишити Сенютичам на вічність, а маєток Семенів як узятий ним у певній сумі грошей — до викупу³.

Маєток Кошелівці, що теж становив спадщину Дашка Калениковича, у результаті надання Кузьминської волості 1517 р. Острозькому⁴ потрапив до його рук як складова цього комплексу й на деякий час випав із поля зору. 1531 р., уже після смерті Костянтина Івановича, Грицько Сенютич отримав лист Іллі Костянтиновича, за яким той, ознайомившись із пред'явленими документами, визнав селище Кошелівці та належну до нього діброву Рикову його отчиною⁵. Розглядаючи пізніше спір Сенютича з боярином Красилівського замку Ярошем за ґрунти, на основі свідчень старих бояр Острозький погодився також, щоб межа його володінь проходила серединою річки Клітної, і навіть заборонив своєму підданому сипати на ній став, про що окремо повідомив красилівського намісника Василя Розтопчу⁶.

Оскільки згаданий вище суд не задовольнив родини старших двох Сенютянок і вони далі настоювали на поділі маєтків Ольшаниця й Семенів, 1533 р. спір розглянув віленський біскуп Януш, але він залишив рішення

---

¹ Остання прижиттєва згадка про неї — у зв'язку з купівлею Ольшаниці — датована 1514-м роком (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 88–88 зв.; запис 1634 р.).

² ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6448, арк. 6 (оригінал листа).

³ Там само, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 266 (18. 06. 1529, Острог; перест).

⁴ AS. – Т. 3. – S. 156–160 (9. 09. 1517).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6340, арк. 11–12 (4. 03. 1531, Вільно; оригінал, нечитабельний), арк. 10 (копія латиницею). Упорядник архіву поставив 1534 р., насправді ж на основі індикту його слід віднести до 1531 р. Ілля Острозький писав тоді також красилівському наміснику Єську Єсениницькому та його наступникам про повернення цих володінь Сенютичу (там само, арк. 14: 19. 03. 1531, Вільно; оригінал, погано читабельний; арк. 13: копія на польській мові; ден і місяць дати втрачені, залишився тільки індикт (4-й), але на звороті арк. 14 є дописка пізнішого часу: 19 березня.

⁶ Там само, арк. 44 (копія листа на польській мові). Датовано днем і місяцем.

Острозького в силі¹ і невдовзі комісія в складі кременецьких повітників Семена Цатича, Михайла Денисковича, Івана Хом'яковича й Грицька Промчейковича здійснила, нарешті, поділ маєтків Ляхівці, Гулівці й Жемелинці², а на початку наступного року монарх підтвердив ухвалу біскупа на вічність³. Наймолодша із сестер, яка фігурує в дільчому листі під ім'ям Ганна, під час його укладання була ще незаміжньою і жила при братах.

За угодою Сенютичів 1536 р. про поділ спадщини батьків, укладеною з відома Іллі Острозького, молодший із братів відступив старшому — за відповідну компенсацію отчиною — свою частку в материзні та право викупу частин, що перепали сестрам, з умовою разом захищатися від претензій Ярмолинських і відшкодувати потім утрати, якщо до них дійде⁴.

Родина Ярмолинських тривалий час не нагадувала про себе (у будь-якому разі за чверть століття в архіві Сенют не відклалося жодного сліду її зусиль повернути собі половину спадщини Калениковичів) і тільки наприкінці 1520-х років виставила свої претензії. Син Богдани Дашківни Василь позвав, нарешті, Грицька Сенютича до короля на суд, а оскільки той не з'явився, узяв лист до кременецького намісника з наказом розглянути спір. Довідавшись про це, Сенютич поїхав у Вільно, нагадав монарху, що він передав його в опіку Костянтину Івановичу, і бив чолом, щоб не робив йому кривди й не велів ставати перед намісником. «И кому бы в чом до него было которое дѣло, — читаємо в листі Якубу Монтовтовичу зі столиці, — его милость маєть на него право давати и справедливость чинити, а иншии врядники наши, яко старосты, так и державцы, не мають его судити ани рядити», тому якщо Ярмолинський приїде з листом короля і буде вимагати права, то наміснику не слід викликати Сенютича, щоб не завдати йому кривди — хай судиться з ним перед князем Острозьким⁵.

Наступні кілька літ джерела знову мовчать про претензії Ярмолинських на спадщину Калениковичів, і тільки 1538 р. на клопотання Василя Олександровича монарх звелів, нарешті, кременецькому старості Грабинському вчинити йому справедливість за маєтки Ляхівці, Гулівці, Жемелинці, Семенів, Кошелівці й Триково. Староста направив Грицьку Сенютичу позовний

¹ Там само, спр. 6347, арк. 125–126 (13. 05. 1533, Кременець; видимус Сигізмунда III 1605 р. з підтвердженням Сигізмунда I 1534 р.).

² Там само, спр. 6503, арк. 9–10 (10. 07. 1533; оригінал листа), арк. 7–8 (копія листа польською мовою). Документ зберігся фрагментарно, для реконструкції змісту використано також запис в інвентарі архіву (там само, ф. 91, спр. 61.1.4, с. 266). Датовано 6-м індиктом, якому тут відповідає 1533 р.

³ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6347, арк. 125–126 (9. 01. 1534; видимус Сигізмунда III 1605 р. з листом Сигізмунда I).

⁴ Там само, арк. 4–6 зв. (30. 11. 1536, Острог; копія підтвердження на польській мові).

⁵ Там само, спр. 6503, арк. 3 (25. 10. 1528, Вільно; оригінал листа; остання цифра року втрачена, але зазначеному в листі 2-му індикту тут відповідає тільки 1528 р.

лист із наказом за два тижні зібрати всіх учасників і стати перед ним на суд, а коли ніхто не з'явився, присудив ув'язати позивача в половину спірних маєтків і послав ув'язного, але невдовзі наказав вив'язати, у зв'язку з чим Ярмолинський знову скаржився монарху. Прибувши в Краків, Сенютич заявив там від імені родини, що позивач не міг отримати ув'язання в маєток через неявку сторони на другому рокові, бо він складався не «під стратою права», а мав узяти по відповідачів децького, і просив далі скасувати попереднє ув'язання й наказати сторонам стати перед монархом на завитий рок, щоб остаточно вирішити спір. Монарх велів сторонам стати в Кракові, або там, де він буде з двором, через 6 тижнів після завершення земської служби, що починалася саме у Великому князівстві, на завитий рок «під стратою права», пред'явити свої права й докази та вислухати остаточний декрет¹. Після руського свята Піднесення Святого Хреста (14 вересня), якраз через 6 неділь після розпуску війська, Грицько Сенютич став від імені родини в Кракові перед королем, а Ярмолинський не з'явився там і не дав про себе знати; він почекав його три дні, а далі бив чолом, щоб через неявку сторони монарх залишив у силі попередню ухвалу. Новим рішенням родину Сенют залишили при попередньому, тобто вона далі могла по-давньому тримати перераховані вище маєтки, користуючись ними як своєю власністю².

Весною наступного року сторони знову зішлись перед королем. Із чергового запису в метриці можна зрозуміти, що під час розгляду справи Сенютич посилався на земську давність, бо Ярмолинський доводив, що мати потрапила разом із батьком до татар і кільканадцять літ перебувала в полоні, у зв'язку з чим просив таки допустити її до маєтків, а Сенютич заявляв у відповідь, що вийшовши з неволі, вона кільканадцять літ проживала в Короні й не допоминалася за маєтки. У кінцевому підсумку монарх велів Богдані Ярмолинській поставити перед новим кременецьким старостою Станіславом Фальчевським 18 свідків, з яких той мав вибрати шість, а її сьому, щоб учинити «тілесну присягу» на предмет того, коли вона вийшла з неволі³. Десь наприкінці того самого або на початку наступного року, після здійснення, очевидно, зазначеної присяги, король знову розглянув спір Богдани Дашківни з дітьми сестри й присудив їй, нарешті, половину батькової спадщини. Вислухавши декрет, Грицько Сенютич, заявив, що не буде йому противитися, але зажадав віддати давній борг його батькові на суму 200 кіп грошів, записаний на частині, що відходила до тітки, і король звелів протягом 24-х тижнів сплатити цю суму⁴.

---

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 20, л. 218–219 об. (10. 07. 1538, Краків).

² Там же, л. 217–220 (28. 10. 1538, Краків; текст ухвали).

³ Там же, кн. 23, л. 67–68 об. (27. 03. 1539).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 123 (згадка про ухвалу).

14 квітня 1540 р. Станіслав Фальчевський видав у Ляхівцях лист, в якому йшлося про те, що за ухвалою монарха він виїхав на місце і в присутності господарських зем'ян Кременецького повіту Яцька Жабокрицького, Андрія Кунівського, Івашка Бережецького й Григорія Борківського здійснив поділ маєтків Ляхівці, Жемелинці, Семенів, Гулівці й Кошелівці між зем'янкою з Корони Богданою і її синами Ярмолинськими та кременецьким повітником Грицьком Сенютичем і його зятями Федором Охремовичем-Новоселецьким, Гаврилом Холонівським та Микитою Кутрівським під зарукою непорушності по 500 кіп грошів на старосту й на сторону, під час якого Василь Ярмолинський узяв на свою родину Семенів, Гулівці й половину Кошелівець, а Грицько Сенютич разом із зятями — Ляхівці, Жемелинці й другу половину Кошелівець¹. За іншим листом, датованим 30 квітня 1540 р., староста відвів по 12 тижнів на сплату кожної сотні кіп боргу². Тим часом Ярмолинські не поспішали віддавати гроші, у зв'язку з чим улітку з'явився черговий лист старости в цій справі³. Восени Сенютич знову скаржився в Кременці, що родичі не сплатили 200 кіп грошів; виправдавшись тим, що мати хворіє, Ярмолинський, домігся продовження терміну, а тим часом Богдана Дашківна померла, так і не віддавши зазначеної суми. Сенютич кілька разів нагадував ще Василю Олександровичу, але він теж до самої смерті не сплатив цих грошей⁴.

Домігшись успіху в боротьбі за нерухомість, Василь Ярмолинський зажадав половини невільної челяді, скарбів, худоби, коней, хатніх статків та інших надбань материних батьків, у зв'язку з чим восени 1540 р. староста велів Федору Охремовичу й Микиті Кутрівському, щоб ставали разом із Сенютичем на суд і відповідали позивачу⁵, але чим закінчився цей спір, джерела мовчать.

Збирання Григорієм Сенютою материзни

Покінчивши з поділом спадщини Калениковичів, Грицько Сенютич узявся за частини її, що поперепадали його сестрам. Родини останніх охоче розставалися з цими мізерними шматками (один із них 1540 р. нараховував, як побачимо далі, чотири дворища підданих), розташованими на поважній відстані від поселень, де вони проживали, оскільки доходи з них

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6347, арк. 7–8 (оригінал листа).

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 125 зв. (згадка про лист). 23. 11. 1541 поділ підтвердив монарх (згадка про лист: *там само*, арк. 98 зв.).

³ *Там само*, арк. 125 зв. (3. 08. 1540; згадка про лист).

⁴ *Там само* (скарга датована 15. 11. 1540).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 69 (15. 10. 1540; копія листа в перекладі на польську мову; датовано 14-м індіктом, якому тут відповідає 1540 р.).

були вельми проблематичні. Збирання цих клаптів віддзеркалюють 27 документів, 14 з яких виявлено в архіві Сенют в оригіналах, 1 — у копії, а решта 12 відомі з «Інвентаря Ляховецького архіву». Тут є дозволи старост на відчуження й набуття нерухомості («дозволені» та «оповідані» листи), «продажні» листи, виписи з книг Кременецького й Володимирського замків та канцелярії великого князя, квит про остаточний розрахунок за набутою частину тощо. Крім Ляховець, Жемелинець і Кошелівець як складова володінь, про які тут ідеться, у паперах фігурує також маєток Мехеринці, тотожний, імовірно, маєтку Триково, відомому із розглянутих вище судових рішень кінця 1530-х років.

Діти Нерадки Сенютянки, які залишилися сиротами, за борги, нагороджені батьками, імовірно, у зв'язку з тяганою з Ярмолинськими, віддали дядькові материну частку вже через три тижні після поділу з родичами¹, та оскільки повноліття молодших із них було далеко попереду, процес відчуження материзни затягнувся на кільканадцять літ.

1543 р. кременецький староста Щасний Герцик дозволив найстаршому з Холонівських — Федору — продати свою частину², а Сенюті — купити її на вічність³. За продажним листом 1545 р., не маючи коштів на визволення з боргів батькової спадщини, племінник відступив дядькові материзну, порухавши її за третину свого маєтку, й отримав за неї 300 кіп грошів⁴.

Наступний із братів — Іван — наприкінці 1548 р. уклав угоду, за якою віддавав свою частку — разом із батьковим боргом на ній — усього лиш за 30 кіп грошів⁵, але реалізацію її чомусь відклали. Весною 1550 р. Сенюта отримав у кременецького старости Петра Семашка дозвіл на придбання тої самої частини⁶ і племінник видав ще один лист, де було сказано, що «не маючи чим долгов отцевских платити и отчизны своєї — имена Холоневського — высвобод[жа]ти», з дозволу старости він продав материну спадщину за 400 кіп грошів під зарукою сплати монарху та покупцю по 400 кіп грошів і відшкодування всіх затрат останнього «на голоє слово»⁷.

Марія Холонівська на початку 1551 р. оповіла володимирському підстарості Михайлу Козинському, що, отримавши від братів Івана й Федора належну їй материзну, «жадного слушного вихованя на тои части своєї мѣти

---

¹ 4. 05. 1540 дворянин великого князя ув'язав Сенюту в чотири осілі дворища його племінників Холонівських за заборговані їхнім батьком 444 копи грошів (*там само*, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 267, регест).

² *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 1 (15. 05. 1543, Кременець; оригінал листа).

³ *Там само*, спр. 6340, арк. 43 (15. 05. 1543, Кременець; оригінал листа).

⁴ *Там само*, спр. 6503, арк. 44–45 (16. 05. 1545, Кременець; шматки оригіналу); ф. 91, спр. 61.І.4, с. 267 (регест).

⁵ *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 31–32 (14. 12. 1548, Хмельів; оригінал).

⁶ *Там само*, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 268 (30. 03. 1550; регест).

⁷ *Там само*, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 39–40 (31. 03. 1550; оригінал листа).

не могла», тому зваживши на те, що вони попродали свої частини, поступила за їхнім прикладом, а брати, прибувши з нею в замок, підтвердили дозвіл на продаж, і підстароста вніс це оповідання в книгу¹. Через тиждень дівчина повторила те саме перед кременецьким підстаростою Денисом Невіцьким, тільки замість Федора поряд із нею стояв третій брат — Марко². 1556 р., будучи вже заміжжям за шляхтичем Іваном Козинським, у присутності володимирського й берестейського владики Йосифа, володимирського підстарости Михайла Козинського, Вовчка Жасківського, Івана Патрикя, Богдана Костюшковича-Хоболтівського та братів Федора й Івана Холонівських Марія Гаврилівна видала ще один лист, на цей раз уже разом із чоловіком, де знову було сказано, що під час поділу з братами Федором, Іваном, Марком та Олехном матеріної спадщини вона отримала від них свою частину, узяла її до рук і немалий час тримала, та не маючи ніякої користі й бачачи, що брати попродали свої частини, з дозволу Семашка теж продала її за 600 кіп грошів Сенюті і зобов'язалася під зарукою сплати монархові й стороні по 600 кіп грошів та відшкодування «на голе речення слова» покупця всіх його затрат ніколи не домагатися вже проданого³.

Згаданий вище Федір 1548 р. видав Сенюті борговий лист на 12 кіп литовських грошів на частині брата Марка, імовірно, ще неповнолітнього⁴. 1554 р. молодший із Холонівських оповів Семашку, що, потребуючи коштів на викуп належної йому частини в маєтку Холонів, продав уже дядькові свою частину материзни, і на його прохання староста видав листи з дозволами на продаж⁵ та набуття⁶. Склавши лист про продаж дядькові своєї частини за 40 кіп грошів, Марко поїхав із ним до Вільна, де на його клопотання цей акт уписали в книги канцелярії великого князя й видали Сенютичу витяг із них⁷. Угоду завершив квит на 29,5 кіп грошів, доплачених, нарешті, покупцем за маєток через шляхтича Вовчка Жасківського⁸.

1558 р. Олехн Холонівський і Грицько Сенютич отримали в Семашка «дозволений»⁹ та «оповіданий»¹⁰ листи на продаж і купівлю останньої частини спадщини Нерадки Сенютянки. У продажному листі зазначено, що, судячись із сусідами, наймолодший із Холонівських заставив у чималій

¹ Там само, арк. 35 (1. 02. 1551, витяг із книги володимирського підстарости).

² Там само, арк. 41–42 (8. 02. 1551; витяг із книги Кременецького замку).

³ Там само, арк. 57–57 зв. (8. 02. 1556, Володимир; оригінал листа).

⁴ Там само, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 268 (14. 05. 1548; регест листа).

⁵ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6503, арк. 47 (15. 05. 1554; оригінал листа).

⁶ Там само, арк. 2 (15. 05. 1554; оригінал листа).

⁷ Там само, арк. 51 (продаж: 24. 05. 1554, Кременець; витяг: 5. 07. 1554, Вільно; оригінал витягу).

⁸ Там само, арк. 53 (18. 08. 1554, Жасковичі; оригінал листа).

⁹ Там само, арк. 61 (20. 09. 1558, Кременець; оригінал листа).

¹⁰ Там само, арк. 63 (20. 09. 1558; Кременець; копія листа).

сумі належну йому частину маєтку Холонів, а крім того, не мав чим платити свою частину батькового боргу Сенюті, тому відступив останньому за 150 кіп грошів материзну під зарукою непорушності угоди на 500 кіп монархові й 200 кіп стороні¹.

З частинами інших Сенютянок, що не встигли ще розпорозитися між спадкоємцями, було менше клопоту.

На початку 1543 р. кременецький староста видав два «дозволені» листи — Ганні й Микиті Кутрівським на продаж належної їм материзни, а Грицьку Сенюті — на купівлю, та укладання угоди на кілька літ затрималося, але влітку 1547 р. Кутрівські уклали, нарешті, угоду, за якою відступали свій шматок матеріної спадщини за 125 кіп грошів, але до вступу покупця у володіння не дійшло. За наступним листом, датованим на півтора місяця пізніше і того самого дня зізнаним у Кременецькому замку, вони віддали цю частину за 1000 кіп грошів².

Материзну найстаршої із сестер, судячи з регестів «Інвентаря Ляховецького архіву», Сенюта придбав за старостування в Кременці Семашка, тобто не раніше 1549 р., а заплатив за неї 600 кіп грошів³.

Набуття половини спадщини Івашка Калениковича

Крім половини спадщини Дашка Калениковича, Сенюти прибрали до своїх рук маєтки Ольшаниця, Войнигів і Жижниківці, залишені дочкою Івашка Калениковича Марією єдиному синові Мартину, народженому в шлюбі з луцьким повітником Занком Вячковичем-Пруським. Один із них вони придбали в Мартина, а решту два — у його спадкоємців.

1514 р. Мартин Пруський продав село Ольшаниця за 40 кіп грошів литовськими полугрошками й 50 пенязів володимирському городничому Єську Сенютичу та його дружині Ганні⁴, а 1518 р. покупець виклопотав у монарха підтвердження на це надбання та інші набути ним нерухомість⁵. Під час поділу 1536 р. Ольшаниця перепала Роману Сенютичу⁶. Віддавши

¹ Там само, арк. 65–66 (лист: 30. 09. 1558, Новосілки; зізнання: 1. 10. 1558; витяг із замкової книги, помилково датовано 1. 09. 1558).

² Там само, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 267–268 (листи старости датовані 3. 01. 1543, перша угода – 13. 07. 1547, а остаточний лист – 3. 09. 1547; регести).

³ Там само, с. 267–268 (регести листів: дозволи старости на продаж і купівлю, 13. 10; продажний лист Ганни й Федора Охремовичів-Новоселецьких та повнолітніх їхніх синів Андрія і Дмитра, 16. 10; витяг із Литовської метрики, 6. 12). Датування цих паперів в інвентарі 6-м індиктом, якому мав би відповідати 1547-й рік, помилкове, оскільки Семашко став старостою не раніше 1549 р.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 88–88 зв. (30. 06. 2-го індикту, Луцьк).

⁵ AS. – Т. 3. – S. 174 (27. 06. 1518, Краків).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6347, арк. 4–6 зв. (копія підтвердження).

згодом половину спадщини Дашка Калениковича Ярмолинським, Григорій Сенютич оскаржив братову вдову Ганну Хом'яківну перед великим князем у тому, що всупереч дільчому листові не хотіла стояти разом із ним проти родичів і відмовляється компенсувати йому втрату частини володінь, а той направив справу кременецькому старості. З ухвали Фальчевського, винесеної 1541 р. разом із господарськими зем'янами Андрієм Кунівським, Микитою Кутрівським, Федором Корницьким і підстаростою Іваном Бережецьким, довідуємося, що вони розглянувши скаргу без пані Сенютині, оскільки та не захотіла стати, і зобов'язали її віддати позивачу з чоловікової спадщини родовий маєток Тихомль¹, а Ольшаниця так і залишилася за нащадками молодшого із Сенютичів, і згодом вони навіть додавали до родового імені топоантропонім *Ольшаницький*, утворений від назви цього маєтку.

На решту володінь Мартина Пруського, похідних зі спадщини Калениковичів — маєтки Войнигів і Жижниківці, унаслідок того, що він не залишив нащадків, права перейшли на найближчих його родичів по матері Промчейків-Корницьких, та оскільки фінансовий стан останніх був кепський, Григорій Сенютич почав домагатися — очевидно, у порозумінні з родичами — і цієї нерухомості, теж трактуючи її як свою «близькість».

Оскільки Войнигів перебував у заставі в кременецького повітника Боговитина Шумбарського, 1530 р. він отримав лист монарха з наказом віленському біскупу Янушу розсудити його з користувачем у справі за викуп села². За позовним листом королеви Бони 1536 р. чергова скарга передавалася на розгляд кременецького старости Дахна Васильовича³. 1541 р. господарські зем'яни Кременецького повіту Промчейковичі-Корницькі — Федір Грицькович, його сестра Уляна разом зі своїм чоловіком Мартином та племінник Кунаш Михнович — видали Грицьку Сенютичу лист, за яким, довідавшись, що княгиня Ілліна Острозька має намір домагатися в них частини маєтків⁴, взяли в нього на викуп своїх володінь із застави 150 кіп грошів і зобов'язалися під зарукою по 100 кіп грошів монархові та стороні після завершення справи з княгинею відступити за цю суму на вічність один із маєтків⁵. Далі обидва Промчейковичі та Сенюта отримали листи монарха з дозволами на продаж і купівлю селища Войнигів⁶, а

¹ Там само, арк. 14 (31. 10. 1541, Кременець; оригінал листа).

² Там само, ф. 91, оп. 1, спр. 410.І.4, арк. 38 (20. 11. 1530; оригінал листа).

³ Там само, арк. 33 (16. 08. 1536; оригінал листа).

⁴ 1534 р. дочка Грицька Промчейковича подарувала третину своєї частини материзни віленському біскупу Янушу, а решту заставила за 200 кіп грошів (там само, спр. 6346, арк. 8–8 зв.). Після смерті біскупа права на частину маєтків, набутих у Кременецькому повіті, перейшли на сестру по матері Беату Костелецьку, згодом княгиню Острозьку.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6346, арк. 8–8 зв. (оригінал листа; датовано 2. 05. 1541 р. 15–го індикту, насправді це 14-й індикт).

⁶ Там само, ф. 91, спр. 410.І.4, арк. 48, 51 (23. 11. 1541; оригінали листів); ф. 103,

наприкінці наступного року з дозволу кременецького старости покупець записував уже цей маєток своїй дружині Євфимії Василівні Патрикіївні¹, а через кілька місяців після зазначеного вище запису, Федір Грицькович, Кунаш Михнович, Олена Грицьківна та чоловік останньої Мартин Гуляницький видали лист, за яким остаточно відступили, нарешті, Войнигів за 300 кіп грошів².

Набуття маєтку Жижниківці коштувало значно більше зусиль.

Потрапивши десь на початку другого десятиліття XVI ст. до татар у полон і опинившись у Білгороді, Мартин Пруський упросив Костянтина Острозького, якому раніше служив, викупити його з неволі, а затрачені князем 30 кіп грошів 1514 р., після виходу з Орди, записав своєму добродію на селі Жижниківці, де в цей час було троє підданих³. Згодом Грицько й Роман Сенютичі били монарху чолом, щоб дозволив їм викупи цю «близькість» і 1533 р. отримали лист до Іллі Острозького з наказом узяти гроші й повернути маєток⁴, але реалізувати свій намір не змогли.

На початку 1540-х років за гроші, отримані від Сенюти за Войнигів, Промчейковичі викупили в князя Василя Острозького село Жижниківці⁵. 1543 р. Федір Промчейкович уклав із сестрою, що виступає на цей раз під ім'ям Федька, та її чоловіком Мартином Корницьким⁶ угоду, за якою взяв собі урочище Борздівщина, а їй відступив свої права на частину маєтку Жижниківці⁷, після чого родина Уляни / Федьки перебралася, очевидно, в це поселення на постійне проживання, оскільки починає користуватися топоантропонімом, утвореним від його назви⁸. 1556 р. Єсько Маськович Жижниківський та його сестра Оксинія Маськівна разом зі своїм чоловіком Андрушком Володиевським, що доводилися, очевидно, Уляні й Мартину, сином, дочкою і зятем, відступили належну їм частину Жижниковець, третину — на вічність, а решту — у певній сумі грошей — князю Острозькому⁹, а Степан, Михно й Борис Корницькі, сини Федора Кунашовича,

---

оп. 1, спр. 6328, арк. 1 (копія листа латиницею).

¹ Там само, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 18 (6. 12. 1542; копія листа польською мовою), 19–19 зв. (оригінал листа). На оригіналі прочитується «чотыридесят второго мця декабря», у копії зазначено, що рік видерто. Радзимінський дописав на оригіналі повну дату, яку вдалося ще, очевидно, відчитати.

² Там само, спр. 228.V.3, арк. 20–23 (29. 04. 1543, Кременець; копії).

³ AS. – T. 3. – S. 114–115.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6343, арк. 2 (20. 05. 1533, Вільно; оригінал).

⁵ Там само, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 20–23 (копії листа про продаж маєтку).

⁶ У паперах, пов'язаних із продажем Войнигова, Олена Грицьківна під ім'ям Уляна; поряд із нею фігурують чоловік Мартин Гуляницький і діти (див. вище).

⁷ ANKг, ASang, rkps 88, s. 24.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6343, арк. 25–25 зв., 33 (зять Андрушко, 1558); спр. 6503, арк. 5–5 зв. (син Юсько, 1556), арк. 55 (чоловік Мартин, 1556).

⁹ Там само, арк. 5–5 зв., 9–11 (оригінали продажного й заставного листів).

і їхня мати Кулина Григорівна 1558 р. продали свою частину за 200 кіп грошів Сенюті-Ляховецькому¹. У результаті останній знову зіткнувся з могутнім сусідом.

Улітку 1558 р. пан Сенюта прислав у Кременець слугу скаржитися старості, що Острозький захопив третю частину маєтку Жижниківці, придбану ним у Корницьких², а невдовзі отримав лист монарха, де з його слів ішлося про те, що недавно з невідомих причин сусід відібрав у нього третину маєтку Жижниківці, придбану в зем'ян Корницьких на вічність, та ще одну частину, яку останні тримали в «презиску» від Андрушка (очевидно, чоловіка Оксинії Маськівни) й спустили йому, разом із підданими, пожитками й полями панського двору, у зв'язку з чим монарх велів князю, щоб віддав обидві частини й нагородив за кривду³. У нагадуванні 1559 р., читаємо вже цілий букет скарг Сенюти: князь незаконно відбирає ґрунти маєтку Кошелівці й садить собі в діброві Риковій над річками Случ і Полтва людей; кузьминські бояри Мойсейківські й Зозулинські засипали на Случі до кошелівецького берега став і чинять різні кривди; минулого року князь забрав дві частини маєтку Жижниківці, одну з яких Сенюта купив у Корницьких, а іншу взяв у певній сумі грошей; князь забирає також до Жижниковоць ґрунти маєтку Ляхівці; кузьминський урядник Василь Рай, якому підпорядковується маєток Жижниківці, розкопав став ляховецького підданого й виловив рибу, а також забрав худобу ляховецьких людей; піддані князя з придбаної ним частини села Жижниківці вирубали в діброві Сенюти багато бортного дерева; князь не хоче видавати Сенюті отчизних людей і невільну челядь, що зашкочивши йому або заборгувавши гроші, повтікали до маєтку Жижниківці⁴.

Боротьба Сенюти з Острозьким завершилася відмовою останнього від свого надбання. Наприкінці грудня 1559 р. Костянтин Костянтинович видав у Дубні лист, за яким на прохання Григорія Єськовича відступив йому «по близькості» дві частини маєтку Жижниківці, узяті в Юська Мацковича Жижниківського та Оксинії й Андрушка Володиєвських на час до кінця їх життя в сумі 1000 кіп грошів, з огляду на те, що це поселення знаходиться поряд із його маєтком Ляхівці, у тій самій сумі і з тим самим правом, з умовою в разі викупу їх нащадками відшкодувати всі затрати «без всякого доводу правного, толко на преречене слова пана Григоря Сенюты або потомков его» і повернути заставну суму⁵. За іншим листом, особисто

¹ Там само, арк. 24 (30! 02. 1558, Кременець; копія листа на польській мові).

² Там само, арк. 48 (16. 08. 1558; копія витягу із замкової книги польською мовою).

³ Там само, арк. 44 (25. 08. 1558; оригінал листа).

⁴ Там само, спр. 6340, арк. 31–31 зв., 32–32 зв. (5. 07. 1559, Городно; копія і оригінал).

⁵ Там само, спр. 6343, арк. 46–47 (2. 12. 1559, Дубно; оригінал листа); ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 78–79 (витяг 1559 р. з книги Кременецького замку, 1578 р. внесений у земську книгу).

визнаним у Кременецькому замку, придбану в Жижниківських на вічність третю частину маєтку Жижниківці князь продав Сенюті-Ляховецькому за 500 кіп грошів¹. Острозький написав кузьминському наміснику Василю Раю, а в разі відсутності його в Жижниківцях особі, поставлений тут урядником, що продав це надбання Сенюті-Ляховецькому і посилає свого комірника Кирила Товмачевича-Борківського ув'язати покупця, але з умовою не тримати отчичів князя, що переселилися сюди, та вільних «незасиділих» людей у разі їх бажання піти до якогось іншого княжого маєтку².

Спір за маєток Пруси

Кільканадцять літ Григорій Сенюта настирливо домагався — спочатку з братом Романом, а після його смерті сам — розташованого в Луцькому повіті маєтку Пруси, трактуючи його як спадщину Калениковичів, а відтак і свою «близькість».

У листі монарха 1530 р. луцькому старості Федору Чорторийському читаємо, що служебник князя Іллі Острозького пан Грицько Сенюта скаржився разом зі своєю братією на волинського зем'янина Яцька, «штож дей он держить близкость их имѣньє Прусы нѣтъ вѣдома которымъ обычаемъ и того им поступити ся не хочет, в чомъ же дей имъ от него кривда и шкода великая ся дѣеть», у зв'язку з чим великий князь велів, щоб староста поставив його перед собою «и о томъ межи ними досмотрел и справедливость тому вчинил водле нынешних прав нашихъ»³. Усвідомлюючи труднощі, Яцько надумав продати маєток, а коли чутка про цей намір дійшла до Острозького, той виявив бажання купити його. Весною 1531 р. Ілля Костянтинович писав «брату и приятелю нашему пану Прусскому, землянину господаря короля его милости»: «Слышали есмо, иж Ваша милость продает имѣне свое Пруску, а прото естлибы Ваша Милость мял волю тоє имѣне кому иншому продати, ино мы жедаем твоей милости, абы твоя милость рачил того имѣня нам зычити и его не продавати никому до тых часов, поки мы сами, даст Бог, на Вольни будем, а кгда там, даст Бог, на Вольни будем, мы с твоею милостью о тоє имѣне ся сторгуем, а то бы твоя милость рачил вчинити для жедания нашего, яко брат и приятел наш, а мы также для твоей милости вчиним, в чом ся колвек могом твоей милости згодити»⁴.

---

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6343, арк. 51 (10. 12. 1559; витяг із книги Кременецького замку; включений у витяг лист датовано у Дубні тільки роком).

² Там само, арк. 51 (5. 12. 1559, Дубно; оригінал листа).

³ AS. – Т. 3. – S. 366 (20. 11. 1530, Краків).

⁴ *Ibid.* – S. 362 (23. 05. 1531, Вільно). Видавець схилився до думки, що лист, датований тільки днем і місяцем, з'явився 1530 р., але сумнівно, щоб князь займався купівлею маєтку ще за життя батька († 10. 08. 1530).

Оскільки до продажу не дійшло, Сенюта далі скаржився на Яцька, не визнаючи за ним навіть права на топоантропонім, похідний від назви спірного маєтку (у документах, які з'являлися з його ініціативи, той фігурує тільки під особистим ім'ям). 1536 р. монарх знову велів Чорторийському розглянути спір Сенют із Яцьком, на якого вони «вжо не однокрот» скаржаться за «близкість ихъ на имя Прусъ», і вчинити їм справедливість, «жебы они о том собѣ невинне не шкодовали и намъ о том больш не жаловали»¹. 1540 р. послання в тій самій справі адресоване вже маршалку Волинської землі і володимирському старості князю Федору Сангушку, і хоча в ньому сказано, щоб у разі відмови оскарженого князь велів йому стати перед судом і «Грицьку Сенютичу и братьи его сказанье наконец учинил водле обычаю права земьского, жебы они намъ больши того о томъ не жаловали»², до розгляду спору знову не дійшло. 1541 р. Сенюта хотів уже «очевисто мовити» з Яцьком перед монархом за срібло, золото, шати, невільну челядь та чималу кількості інших статків на 300 кіп грошів. У разі відмови відповідача стати до права на рок, на який позивач покличе його, великий князь грозив притягнути його силоміць («вѣдай певно, ижъ пошлемъ децкого нашего и кажемъ тебе перед нами ку праву поставити»)»³.

Весною 1543 р. монарх велів новому луцькому старості Андрію Сангушку-Кошерському, щоб «без каждое отволоки» вчинив Сенюті справедливість із Яцьком, звинуваченим у захопленні маєтку Пруси і всіх рухомих речей (срібла, грошей, шат, коней, бидла, пашні, невільної челяді) покійного Мартина Прусського, брата позивача⁴. Через кілька місяців той видав позов із наказом Яцькові стати перед ним на рок, на який Сенюта покличе⁵. Коли сторони з'явилися на суд, не чинячи їм розправи, Андрій Михайлович склав новий термін — «под страченемъ права» — «на съемъ Луцкий на прийдучой недѣли посту теперешнего». З'їхавшись на вказану дату до Луцька, за порадою приятелів Сенюта й Прусський «тотъ рок ни во што промежку себе обернули», зійшовшись на тому, що будуть судитися перед маршалком (тобто Федором Андрійовичем Сангушком), як тільки-но той повернеться від монарха, і «што его милость промежку нас найдеть, — читаемо далі, — маем терпити и на том престати». Сторона, яка порушить цю домовленість, не тільки втратить предмет спору, а й сплатить монарху заруку на 300 кіп грошів. В якості свідків угоду скріпили своїми печатами луцький владика Феодосій та пани Звір, Михайло Козинський і Єсько Єсениницький, що й були, мабуть, згаданими вище «приятелями»⁶.

¹ AS. – Т. 4. – С. 37 (19. 06. 1536, Вільно).

² *Ibid.* – С. 240 (23. 03. 1540, Краків). Разом із листом видано позов (*ibid.* – С. 239).

³ *Ibid.* – С. 272–273 (30. 01. 1541, Вільно).

⁴ *Ibid.* – С. 338 (3. 03. 1543, Краків).

⁵ *Ibid.* – С. 363 (8. 08. 1543).

⁶ *Ibid.* – С. 377–378 (2. 03. 1544, Луцьк).

Готуючись до наступної зустрічі, сторони намагалися заручитися підтримкою інших осіб, свідченням чого є три листи, два з яких адресовані князю прихильниками позивача, а один — відповідача.

Семен Миткович Бабинський, очевидно добре поінформований у предметі спору, оскільки село Пруси межувало з гніздом його роду, бив у своєму посланні Федору Сангушку чолом і на прохання Сенютича, якого називає своїм братом, оповідав: «Якож ест правда, штож тоє имѣне его милость пан мой милостивый небожчик князь Костянтин [Острозький — *СВД*] дал был его мнѣ, тоє имѣне Прусы, а так я, милостивый княже, слышачи тоє, штож тыи дѣти Сенютичи близки ест к тому имѣню, и дал есми тому покой, а так его милость пан мой милостивый князь Костянтин дал пану Яцьку тоє имѣне Прусы до тых часов, покул оныи дѣти будут мѣт лѣта свои», тепер же Яцько не хоче повернути масток. Далі сказано: «А так я вашей милости, пану моему, за то покорне чолом бью, рачи ласку свою панскую вчинити а для покорного чолом битя моего то вдѣлати межи ними а тому Григорию Сенютичу добрый а ласкавый россудок свой панский чинити, яко въ их близкости, штож я тую ласку вашей милости, пану моему милостивому, буду отслужоват поволными послугами моими, в чом будет воля и росказане вашей милости»¹.

У листі Федора Промчейковича-Корницького, з яким він послав свого сина, зазначено тільки, що Грицько Сенютич — його родич і він міг би підтвердити це «очивисте», але «з Божого допущеня за нефартуною моею, — читаємо далі, — естемъ на тот час вельми форъ», а Яцько, який тримає масток Пруси, «не ест намъ жаднымъ кровнымъ»².

Жидичинський архімандрит Макарій зі слів покійної матері повідомляв, що Яцьків дід Іван Вячкович-Пруський мав четверо синів та дочку Василису, Яцькову матір, якій мати Макарія доводилася тіткою, але троє синів були бездітними, а четвертий мав сина Мартина, після смерті якого, теж бездітного, його масток залишився Яцькові. «А так, милостивый княже, якож добре того свѣдоми ваша милость, иж теперешних часовъ немало панов радных домовъ опало по нефартуни их, гдеж и мы, милостивый княже, не по тому вже, якъ предки наши мелис на именяхъ своих, и инших много князей, панов много подпало», — скрушно писав архімандрит і бив чолом, щоб залишити Яцька Пруського при материзні, «бо, милостивый княже, ачколве есми парсуна духовная, а ведже естлибы на то

---

¹ *Ibid.* – S. 245–246 (4. 05. 1544). Зазначено тільки день і місяць появи листа. На основі згаданого вище листа монарха Сангушку 1540 р. видавець датував його тим самим роком, та якщо перенести його на чотири роки пізніше, як ми тут і зробили, він органічніше вписується в перебіг суперечки.

² *Ibid.* – S. 248. Із викладених вище міркувань видавець датує цей лист, у якому час його появи не зазначено, травнем 1540 р., але, як і попередній, він з'явився, скоріше всього, на чотири роки пізніше.

прийти мѣло, про тую правду и крѣвност мою, абых не былъ в томъ, и присягою моею телесною того поправити готовъ, бо, милостивый княже, есть власне крѣвный наш»¹.

Федір Андрійович склав сторонам рок на сьому суботу і коли він наступив, розглянув у Володимирі їхню справу. Позивач скаржився, що відповідач «нет ведома в которыи обычаи» тримає маєток Пруси, що становить його «близькість», а той відповідав, що це його власність, до якої суперник не має відношення. Сенюта поставив вимогу, щоб Пруський пояснив, «по чому а зачим оныє Прусы держит», а той зажадав у відповідь, щоб позивач показав, на якій підставі домагається маєтку і чому тривалий час мовчав за нього. Григорій Єськович пояснив, що «того молчал час немалый для тых причин, иж єсми былъ малъ», а пізніше скаржився на Пруського й брав до нього листи, та коли той заявив, що ніколи їх не бачив, не зміг показати жодного доводу того, що обсилав його цими листами.

Далі Сенюта виклав свою версію «близькості» до спірного маєтку, за якою дочка Івашка Калениковича на ім'я Марія, його двоюрідна тітка, була замужем за Занком Пруським і мала з ним сина Мартина, який «умер, плоду не зоставивши», а оскільки останній був йому і Промчейкам кровним і їм уже дісталися залишені ним маєтки Войнигів, Жижниківці й Ольшаниця, то й Пруси мали б на них перейти як отчина Калениківни. Яцько підтвердив, що Калениківна, яка доводилася Сенюті двоюрідною тіткою, а Промчейкам — рідною, дійсно була за його дядьком Занком, що він узяв за нею Войнигів, Жижниківці й Ольшаницю та що мав із нею сина Мартина, а коли той помер, спадщина Калениківни перейшла на її кровних Федька і його брата Промчейків. Сенюта ж, продовжив він, не будучи до неї настільки близьким, як останні, з їхнього дозволу викупив заставлене Мартином село Войнигів. Таким чином, усе внесення Калениківни повернулося вже до її родичів, а маєток Пруси був отчиною Занка і його братів, у яку він увів свою жінку, і належить Яцькові як нащадкові Пруських.

Далі Яцько пояснив, що Івашко Вячкович-Пруський мав п'ятеро дітей — Окушка, Яцька, Занка й Івана та дочку Василису, але троє з них померли бездітними, а Занко залишив сина Мартина, що теж не мав нащадків, тому Яцько як син Василиси й успадкував Пруси. Оскільки ж позивач далі стояв на своєму, відповідач зажадав, щоб він підтвердив свої претензії відповідними документами «и всею землею кнѣжты и паняты тутошными на Волини, которыи с того добре сут сведоми», а коли Сенюту запитали, які має доводи, він відповів, що про це знає Грицько Промчейкович, поставлений ним як свідок, але той сказав, що за Войнигів, Жижниківці й Ольшаницю правда, а за Пруси «не сведом єсми, абы то было теткы ихъ

¹ *Ibid.* – S. 246–247 (29. 05. 1544, Жидичин). Видавець відніс лист, датований днем і місяцем, на 1540-й рік, але він органічніше вписується в події 1544 р.

Калениковны». На питання, чи є ще який доказ, Сенюта промовчав. Пруський продовжив, що позивач невинно притягав його до права, бо якби маєток Пруси і належав Калениківні, то залишився б Промчейковичам, оскільки вона була їм рідною тіткою, а Сенюті — двоюрідною, і саме вони доводили б свої права, та Промчейковичі добре знають, чий він насправді, і не вступають в отчину Пруських, «не так, какъ ты», кинув він Сенюті і попросив суд залишити його при материзні. Тоді Сенюта заявив, що відповідач — не сестренець Пруських, а на питання, звідки він знає це і чий же тоді Яцько син, відповів: не знаю, «однож как есми был мал, matka мне малому поведила, иж бы в tych чотырех братов сестры не было. А так по поведаню матки моєи, так как мне поведала, и присягнути бых на него хотел, иж он не сын Василисы а не Прускихъ сестренець».

«Мы то порозумевши, — читаємо у рішенні Федора Андрійовича, — иж што ся дотычет оного имени Прус, вже то маєт конец свои». Справа була викладена в листі й передана «на розумене и вырок гдр̄ский». На остаточний розсуд сторонам слід було з'явитися перед монархом через шість неділь після його приїзду у Велике князівство, а якби він не прибув, то мали стати через вісім неділь після святого Петра перед панамирадами, хто з них буде в цей час у столиці¹. Чи їздив пан Сенюта до Вільна, джерела мовчать, а про маєток Пруси, якого він так настирливо домагався, відомо, що під час ревізії 1545 р.городова повиність із нього на Луцький замок лежала вже на Михайлові Козинському².

Боротьба за межі маєтків

Після поділу спадщини Калениковичів почалася боротьба Сенюти з родичами за межі. З позовного листа Станіслава Фальчевського пану Василю Ярмолинському, тепер уже господарському зем'янину Кременецького повіту, виданого в межах вересня 1542 — серпня 1543 р., довідуємося, що, за скаргою Григорія Єськовича, піддані відповідача «подерли» в його дібровах бджіл і вкрали зі ставу лебедя, урядники силоміць забрали зі спільного жемелинського млина 50 мірок жита й стільки ж пшениці, семенівський урядник на землі маєтку Жемелинці силоміць узяв багато сіна, а крім того Ярмолинський потравив жемелинську пашню на півтори тисячі кіп збіжжя³. Оскільки непорозуміння продовжувались, то Сенюта

---

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6386, арк. 4–7 (2. 06. 1544, Володимир; витяг із судових книг маршалка Волинської землі і володимирського старости Федора Сангушка).

² ЛМ. – Кн. 561. – С. 141.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6504, арк. 1–2 (оригінал; місяць у даті втрачено, збереглися тільки день (31-й) та 1-й індикт, якому відповідає 1542/1543 р.).

скаржився монарху й улітку 1547 р. отримав лист, за яким справа передавалася комісарам. Через два місяці сторони виїхали на спірний ґрунт над річкою Семенівкою проти села Семенів. Сенюта вивів як приятелів Климента Боговитина й господарського дворянина Івана Бережецького, Василь Ярмолинський — від себе та від братів Юхна й Северина та від сестер — Гнівоша Яловицького й Андрія Кунівського, а суперарбітром обрали кременецького старосту Щасного Герцика. Позивач звинуватив відповідачів у тому, що вони гвалтовно перейшли через «живу границю» — річку Семенівку — і вступили в жемелинську землю, порушивши тим самим дільчий лист і потрапивши в заруку, але на прохання приятелів відпустив усі заруки й «презыски», а Ярмолинський віддав йому за це свою половину в старому й новому жемелинських ставах на річці Полтві. Межу між маєтками почали від впадіння Семенівки в Полтву й повели серединою річки аж до «звічистого» гостинця, що біг від села Новоставці мимо урочища Круглиця до села Тарнавка, далі цим гостинцем до дороги на Білогородку, потім дорогою від Тарнавки до Жемелинець аж до долини, що йде до болота Грузького, з якого виходить річка Жашелиця, а Жашелицею до її устя в Горинь. Непорушність межі гарантували зарукою по 1000 кіп грошів монарху й стороні та зобов'язанням відшкодувати на «голе слово» усі шкоди¹. Невдовзі граничний лист підтвердив монарх².

Незабаром після розмежування володінь Василя Олександровича не стало. Середній із Ярмолинських — Юхно теж пішов, мабуть, слідом за старшим, оскільки згадок про нього вже немає. У результаті спадщина Богдани Дашківни опинилася в молодшого із синів, і щоб закріпити її за собою, той переписав, очевидно, материн заповіт. За цим документом, датованим у Ярмолинцях 26 липня 1537 р., тобто за три роки до поділу із Сенютами, а 1563 р. підтвердженим на клопотання Северина Олександровича королем, Богдана Дашківна передала сину всю половину отчини в Кременецькому повіті на Волині в складі Семенова, Гулівець і половини Кошелівець, що відсудила вже начебто в сестри Ганни та її синів Грицька й Романа Сенютичів, у сумі 2000 кіп грошів з умовою ділитися нею з братами й сестрами чи їхніми нащадками тільки після сплати ними зазначених грошей³.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 41, арк. 107–110 зв. (15. 08. 1547; граничний лист, запис 1634 р. в актову книгу; лист монарха датований 22. 06. 1547). Появі листа передували лист братів Ярмолинських від 15. 07. 1547, де зазначено, що Сенюта позивав їх за жемелинський ґрунт і домовилися з'їхатися до Семенівки проти села Семенів на комісарський суд, та лист про приятельський розбір суперечки, датований 10. 08. 1547 (згадки: ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 7, арк. 92–99).

² Там само, кн. 7, арк. 92–99 (25. 11. 1547; переказ змісту); ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6282, арк. 23–26 (витяг з актової книги з переказом змісту).

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 406–408 (підтвердження датоване 27. 03. 1563). Під час фальшування тестаменту Ярмолинський не мав, очевидно, під руками доку-

У 1550-х роках Северин Ярмолинський узявся за освоєння межиріччя Семенівки й Турівки, на два десятки кілометрів витягнутого з північного заходу на південний схід, зокрема 1554 р. почав залюднювати урочище Кругла на лівобережному верхів'ї Семенівки, де осадив нові села Рідка й Волиця (вважаючи, очевидно, ґрунти урочища, відділені від основного масиву межиріччя довгою долиною, що відходила від долини Семенівки, частиною маєтку Семенів, хоча насправді вони становили отчину Марухни з Лешницьких Тороканівської, власниці маєтку Новоставці)¹.

Сенюта теж намагався заселити маєтки, успадковані після Калениковичів, та суміжні з ними ґрунти. На правому березі Семенівки він осадив нове село Денисівка², а вище нього в урочищі Поляхове — ще одне поселення, однойменне з урочищем³. Ці землі Григорій Єськович вважав, очевидно, складовою Жемелинського маєтку, хоча друге з поселень явно виходило за межі 1547 р. Паралельно він освоював також межиріччя Полтви й Турівки (тепер р. Уліяни), яке тяжіло до родового маєтку Вовчківці, щоб дійти так до Случі й з'єднати ці простори з маєтком Кошелівці в єдиний масив. Наприкінці 1550-х років на правобережжі Полтви з'являються нові села Коров'є, Михнівці й Котюжинці. За реєстром вибирання сребщини 1561 р., у першому з поселень шість підданих платили податок від вола, один — від сохи і двоє — від городу, у другому — троє від вола, а третє, відібране вже Острозьким, нараховувало аж 11 підданих⁴. На Турівці на межі з маєтком Семенів на початку 60-х рр. з'явилося нове село Турівка⁵.

Освоєння ґрунтів, віддалених від осередків маєтків, а особливо суміжних із ними «нічийних» земель супроводжувалося загостренням боротьби за межі, що доходила аж до знищення нових сіл. Весною 1563 р., уже після смерті Григорія Сенюти-Ляховецького, його вдова Мілка Патрикіївна і син Федір скаржилися в Кременці, що Ярмолинський наслав на село Турівка і забрав до маєтку Волиця всіх мешканців цього поселення разом із їхніми «ізбами» й маєтністю, а крім того, уселяючи своїх людей, вирубав і спустошив Жемелинську діброву. Служебник підстарости Сидір

ментів, зв'язаних із поділом спадщини Калениковичів, безпосередньої участі в якому не брав і не знав його деталей, унаслідок чого допустив кілька грубих неточностей, які видають фальшивку.

¹ 1578 р. Марина з Лешницьких, на цей уже дружина князя Юрія Пузини, відсудила ґрунт Кругла, де сиділи вже село Рідка й волиця Минцівці. У пред'явленому нею листі служебника кременецького підстарости Федора Русина, датованому 7. 01. 1555 р., зафіксовано слова Ярмолинського про те, що він тримає вже цей ґрунт мало не рік (!) і далі буде тримати (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 37 зв.–40).

² Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 136.

³ Там само, арк. 112 зв.–113.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, спр. 17.Іс, 1953, арк. 23–27 (20. 09. 1561; копія).

⁵ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 112–112 зв. (12. 03. 1563).

Остафійович, якого брали вижом, оповів потім, що в Турівці бачив місця, на яких раніше стояли будинки людей, а у Волиці — ті «ізби»; підтвердилося також і спустошення діброви¹. Через кілька днів посланець Сенют знову був у Кременці. На цей раз ішлося про те, що сусід наслав уже на поселення Поляхове й забрав звідти до поселення Рідка «ізби» тамтешніх мешканців з усіма їхніми статками, а люди повтікали. Згаданий вище виж свідчив, що їздив на селище Поляхове і бачив там печища². Улітку 1563 р. пані Сенютина скаржилася, що піддані Северина Олександровича з його волі перейшли через Семенівку, що була «звичистою» границею, напали на її маєток Денисівка й забрали все село з людьми, хатами й токами³.

Після загибелі Ярмолинського влітку 1563 р. в поході Дмитра Вишневецького в Молдавію⁴ залишені ним маєтки на деякий час опинилися в руках його вдови Ганни з Кунівських, а наприкінці 60-х років потрапили до Костянтина Вишневецького⁵. Новий сусід 1570 р. захопив належну Сенютам половину маєтку Кошелівці⁶, а далі перейшов через Семенівку й осадив на ґрунтах маєтку Жемелинці нове село Бережинці⁷, унаслідок чого після деякого затишшя Сенютам знову довелося боротися за володіння, що походили зі спадщини Калениковичів, та цей сюжет виходить за межі статті.

Крім Ярмолинських, у досліджуваній нами час Сенюти-Ляховецькі конфліктували за межі спадщини Калениковичів з Острозькими. Перша спроба розмежування з ними, як зазначено вище, була ще на початку 1530-х років, коли на основі свідчень бояр Красилівського замку Ілля Костянтинович визнав межу з маєтком Кошелівці серединою річки Клітної. Наприкінці 1550-х років, коли Костянтин Костянтинович приступив до інтенсивного освоєння верхів'їв Случі, де потім сформував окрему волость із центром у місті Базалія, Григорій Єськович почав оскаржувати могутнього сусіда в захопленні землі маєтків Вовчківці й Кошелівці.

¹ Там само.

² Там само, арк. 112 зв.–113 (17. 03. 1563).

³ Там само, арк. 136 (1. 07. 1563).

⁴ Остання прижиттєва згадка про Северина датована 27. 03. 1563 (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 406–408) (тут він служебник Вишневецького). У листі монарха від 15. 08 1564 зазначено, що Андрій Човганський (жонатий на дочці Василя Ярмолинського) побив дворянина Тимофія Головню, який їздив до нього в справі вдови Северина за маєтки Семенів і Гулівці; потім він їздив до Варшави на суд, але не став до права, унаслідок чого був «виволаний» із Великого князівства, а тепер із допомогою Острозького виклопотав прощення вини й звільнення від кари (*там же*, кн. 39, л. 585 об.–586 об.). Судячи з перебігу подій, вдова господарювала в маєтках вже близько року.

⁵ За свідченням возного, 20. 05. 1568 р. мешканці сіл Гулівці й Семенів оповіли йому, що маєтки Семенів, Гулівці, Турівка й Бісівка тримає князь Костянтин Вишневецький (Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 380–381).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 61.І.4, с. 288–289 (регести).

⁷ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 144–145.

Улітку 1558 р. Сенюта прислав до Кременця скаржитися на Острозького за захоплення в нього ґрунту маєтку Кошелівці й осадження на ньому двох сіл, а виж, який виїздив на місце, засвідчив потім, що люди князя поставили на землі сусіда за безіменною рудкою слободи, покосили сіножаті й поорали ниви, і в діброві Риковій над річкою Полтвою, «між озерами», він бачив дві хижі¹. Улітку 1559 р. за скаргою Григорія Єськовича монарх нагадав Костянтину Костянтиновичу, щоб не захоплював землі маєтку Кошелівці й не осаджував людей у діброві Риковій над Случчю та Полтвою². На початку наступного року служебник кременецького старости Дахно Головинський, який їздив на огляд збитків, завданих Сенюті кузьминським урядником Василем Раєм, свідчив, що в одного підданого бачив розкидану до половини «ізбу» та порубане дерево, а в іншого — спалену стайню³. У реєстрі вибирання сребщини 1561 р. зазначено, що Острозький відібрав у Сенюти село Котюжинці, яке нараховувало 11 сімей підданих⁴. Близько того самого часу віленський воєвода Миколай Радивил писав князю, щоб заборонив кузьминському уряднику осаджувати на ґрунті маєтку Вовчківці села й повернув 150 свиней, захоплених у людей Сенюти⁵. Улітку 1562 р., будучи вже вдовою, пані Сенютина-Ляховецька скаржилася в Кременці, що кузьминський бояринин Лук'ян Мацевич наїхав на маєток Михнів і вивів звідти 200 голів рогатої худоби, 30 коней і 20 свиреп, а боярин Василь Рай — на вовчківський і кошелівецький ґрунти, де забрав чотири плуги волів із «залізами» й погоничами⁶. Далі гострота стосунків між сусідами спадає, кілька років скарг немає, а в тих, які з'являться пізніше, буде йтися про кривди, заподіяні ще на початку 1560-х років⁷, але заселення спірних земель продовжувалося. У нагадуваннях кременецького старости Миколая Збараського⁸ та уряду кременецького земського суду⁹ 1569 р. князю Острозькому йдеться вже про вісім нових сіл на ґрунтах маєтків Вовчківці й Кошелівці. Спір затягнувся на кілька десятиліть, і 1628 р. внуки Григорія Сенюти-Ляховецького судилися ще з князями Жаславськими як спадкоємцями Острозьких за землі маєтків Вовчківці й Кошелівці¹⁰.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6340, арк. 33 (16. 08. 1558; витяг із книги).

² Там само, арк. 31–31 зв. (5. 07. 1559; копія на польській мові), 32–32 зв. (оригінал).

³ Там само, арк. 30 (12. 01. 1560; оригінал листа вижа).

⁴ Там само, спр. 17.Іс, 1953, арк. 23–27 (копія реєстру на польській мові).

⁵ Там само, спр. 6340, арк. 48 (оригінал листа; датовано 7. 03, рік не вказано).

⁶ Там само, арк. 51 (7. 07. 1562; витяг із книги Кременецького замку).

⁷ Зокрема, у нагадуванні монарха, датованому 5. 12 1570, крім осадження восьми сіл, сказано також про наїзд 1562 р. (там само, арк. 64–64 зв.).

⁸ Там само, арк. 19 (копія на польській мові), арк. 56 (оригінал).

⁹ Там само, арк. 59 (оригінал листа).

¹⁰ Там само, спр. 6370, арк. 6–9 (4. 10. 1569; витяг із кременецької земської книги).

* * *

Крім маєтків Тихомль, Миклаші й Вовчківці, вислужених Сенютами в XV ст., в ядро їхніх володінь входили розташовані по сусідству поселення Ляхівці, Жемелинці, Ольшаниця, Войнигів, Жижниківці й Кошелівці, які походили зі спадщини Калениковичів. Частина цих надбань потрапила до роду матримоніальним шляхом (Ляхівці, Жемелинці, половина Кошелівець), а решту він придбав за гроші (Ольшаниця, Войнигів і Жижниківці).

На збирання володінь Калениковичів Сенюти затратили близько шести десятиліть. Боротьба велася ними зі своїми родичами Ярмолинськими, що теж належали до спадкоємців Калениковичів, усередині родини та з іншими родами, надбання яких, похідні зі спадщини Калениковичів, Сенюти трактували як свою «близькість» і вимагали згоди на їх викуп. Зокрема, Сенюти зіткнулися з князями Острозькими, і там, де їхні претензії були для останніх переконливими (щодо маєтків Кошелівці й Жемелинці), ті відступали перед ними.

Сенюти намагалися формувати свої володіння правовим шляхом, супроводжуючи кожен свій крок відповідними паперами, що лягали потім у родовий архів, але під час судової тяганини виставляли і явно неправдиві аргументи, які легко було перевірити (випадок із маєтком Пруси), розраховуючи, очевидно, на підкуп тих, від кого залежало рішення.

У процесі освоєння ґрунтів, похідних зі спадщини Калениковичів, актуалізувалися проблеми їх розмежування, особливо там, де не було чітких природних рубежів — річок, боліт тощо. Загострення боротьби за межі, яке спостерігається з кінця 1550-х років, зумовлювалося інтенсифікацією залюднення володінь та суміжних із ними «нічийних» просторів.

---

7. РІД ЛАБУНСЬКИХ І ЙОГО МАЄТКИ НА ВОЛИНІ

Тніздом шляхетського роду Лабунських було село Лабуні за кілька кілометрів від Замостя. Белзька земля, на північно-західній окраїні якої воно лежало, до 1340 р. входила в державу Романовичів, у третій чверті XIV ст. становила князівство одного з литовських династій, 1377 р. потрапила під контроль Угорщини, 1387 р. опинилася в Польському королівстві, наступного року стала леном мазовецьких П'ястів, а 1462 р. була перетворена в однойменне воєводство Корони.

Свого часу Лабунські брали активну участь у житті католицької церкви: Адам із Лабунь 1435 р. фундував у маєтку костел¹; Миколай із Лабунь 1453 р. отримав кафедру католицького єпископа в Кам'яниці-Подільському, яку займав до кінця життя († 1467)²; Петрик Лабунський наприкінці 1440-х років входив в оточення гнєзненського архієпископа³. Печатка Миколая на Торунському договорі 1466 р. між Польським королівством і Тевтонським орденом свідчить, що рід належав до герба Загроба⁴. Судячи з цього символу, що мав, скоріше за все, мазовецьке коріння⁵, та з яскраво вираженого конфесійного обличчя, Лабунські походили з переселенців із Мазовецької землі. Засновник їх міг прибути в Белзьку землю ще за правління Болеслава-Юрія Тройденовича (1326—1340), який толерував вихідцям із чужих країв, але більше ймовірно, що опинився тут після того, як Ягайло передав

---

¹ *Janeczek A.* Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego... – S. 43, 53.

² *Niesiecki K.* Herbarz polski... – Т. 1. – S. 79; *Boniecki A., Reiski A.* Herbarz Polski... – Т. 15. – S. 146; *Kłoczowski J.* Łabuński Mikołaj...; *Janeczek A.* Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego... – S. 351.

³ *Boniecki A., Reiski A.* Herbarz Polski... – Т. 15. – S. 146.

⁴ *Grzegorz M.* Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna... – S. 111–112, рис. 9. Про герб Загроба у XV ст. див.: *Szymański J.* Herbarz średniowiecznego rycerstwa... – S. 299. У деякого з авторів XVI ст. герб Загроба має назву Заглоба (*ejusdem.* Herbarz rycerstwa polskiego... – S. 323).

⁵ *Mazowieckie zapiski herbowe...* – S. 10, nr 46. Шляхта руського походження не користувалася цим геральдичним знаком.

цю частину спадщини Романовичів у лен мазовецькому князю Семовиту IV за відмову того від претензій на польську корону. Щоб закріпити за собою надбання на Русі, останній надає тут землі добре перевіреним людям — майже всі привілеї на маєтки в Белзькій землі, які вийшли з його канцелярії, отримали вихідці з Мазовецької землі¹.

Наприкінці XV ст. чоловіча лінія Лабунських у Белзькій землі обірвалася й володіння їх перейшли до панів Олесницьких герба Радван², але в 1430-х роках один із репрезентантів цієї спільноти перебрався у Велике князівство Литовське, осів у Волинській землі й започаткував тут новий рід. Герб у середовищі, де геральдичні знаки часто мали ще індивідуальний характер, нащадки цього мігранта, скоріше за все, забули³, а прізвище, утворене від назви первісного гнізда, зберегли.

Архів Лабунських до нас не дійшов. Дані, якими ми оперуємо, походять з актових книг адміністративно-судових установ Волині, книг Литовської метрики та деяких інших джерел.

Зенко Лабунський, якому судилося започаткувати на Волині новий рід, з 1428-го до 1432-го року перебував ще в Белзькій землі⁴. Опинившись у Великому князівстві, 1438 р. він отримав тут від Свидригайла на вічність села Павлів, Мишків, Плоска й Деревичі та пусті селища Солівка й Лесеївці в Полонській державі Луцького повіту. У привілеї на них, зміст якого відомий за інвентарем дипломатарія та за старовинними описами архіву князів Острозьких, він фігурує під прізвищем *Хотинський*⁵. Казимир Ягайлович надав «Заньку Кремянъчанину селцо Титково и Венешевъское под Полоннымъ». Відповідна «грамота», znana з лаконічної нотатки в Литовській метриці⁶, вийшла з канцелярії монарха, найбільше ймовірно, до виділення частини Волині на грані 1442—1443 рр. в окреме князівство Свидригайла⁷. Судячи зі складової *Кремянъчанин*, реципієнт другого з листів сприймався в столиці як зем'янин Кременецького повіту, отже повинен був мати тут якийсь маєток і постійно проживати. Після розколу Волині на князівство

¹ *Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego...* – S. 86, 120–122.

² *Ibid.* – S. 166.

³ Яблоновський відносив Лабунських із Волині до герба Заглоба (*Atlas historyczny...* – [S. 3]). Фігура, зображена в правому верхньому полі (як правило, тут розміщували знак предків по чоловічій лінії) чотирискладової печатки одного з них на документі 1565 р. на герб Загроба не схожа (ЛІННБ України, ВР, ф. 46, тека VIII, сер. II, № 573).

⁴ *Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego...* – S. 351.

⁵ *Pulaski F. Opis 815 rękopisów...* – S. 356 (27. 03. 1438); ANKt, ASang, rkps 88, s. 94; BUW, rkps 425, s. 350.

⁶ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 19

⁷ Ототожнення реципієнтів обох актів із вихідцем із Белзької землі впливає зі збігу імен, розташування маєтків в окрузі Полоного, де лежала потім більшість володінь панів Лабунських, та належності їм пізніше вказаного тут сільця Титково.

Свидригайла та частину, яка залишилася під владою Казимира, пан Лабунський тримався, мабуть, Луцька, відтак у Кременецькому повіті, що залишився в підпорядкуванні віленського двору, утратив свої володіння.

Із перерахованих вище надань в окрузі города Полоного Лабунські втримали тільки поселення Титково / Титків на річці Хоморі, що стало навіть центром їхніх володінь¹. Надане Свидригайлом село Деревичі Казимир підтвердив потім якомусь Чжуру². У XVI ст. Деревичі та згаданий вище Мишків входили в Полонську волость князів Острозьких, у складі якої бачимо їх 1576 р.³ Доля інших сіл і селищ невідома.

Наприкінці життя Zenko був свідком кількох угод⁴. В останніх двох із них його прізвище має форму *Лобоуньский*. На згадці, датованій 20 червня 1466 р.⁵, звістки про пана Лабунського обриваються. З наступного покоління роду відомий його син Івашко⁶.

Івашко Zenkovich потрапляє в поле нашого зору як свідок одного з листів князів Острозьких 1486 р.⁷ Наприкінці XV ст. великий князь Олександр надав йому в Кузьминському повіті на півні Волині⁸ — спочатку, очевидно, тимчасово, — пусті селища Коліщинці й Сахнівці, а в грудні 1501 р. підтвердив їх на вічність⁹, але вступ у володіння цією вислугою затримався, тому в січні 1503 р. монарх видав ще один лист аналогічного змісту¹⁰, а весною 1505 р. писав із цього приводу до кременецького намісника¹¹. В останньому з документів, крім відомих уже маєтків, ішлося також про селище Гребенин і зазначалося, що в селі Коліщинці на цей час жили два служебники великого князя, а в інших двох маєтках не було жодної душі.

¹ Церква в селі Титків служила пізніше Лабунським усипальницею (див. далі).

² LM. – Kn. Nr. 3. – P. 64 («Чжуру потверженє на Чорторыи а на Деревичи. Самъ великий князь»). Формула «Самъ великий князь» свідчить, що документ з'явився до обрання Казимира 1445 р. польським королем, а в контексті політичного життя Волині його слід датувати часом не пізніше другої половини 1442 р.

³ ЦДІАК України, ф. 44, оп. 1, кн. 1, арк. 622 зв.

⁴ Листи Олехна Жюсича про продаж Івану Дробишу Мжуровичу села (AS. – Т. 1. – S. 50; 13. 06. 1458, Острог) і дворища (*ibid.* – S. 57; 25. 06. 1464, Острог), лист Гринька Єловича про продаж Івану Острозькому села (*ibid.* – S. 57; 25. 01. 1465, Острог), два листи Янка Чаплича – про обмін з Іваном Острозьким маєтків та продаж йому села (*ibid.* – S. 61; 20. 06. 1466, Острог).

⁵ AS. – Т. 1. – S. 61.

⁶ Шляхтич кінця XV ст. Юхно Zenkovich, якого теж подають як одного з Лабунських (*Boniecki A., Reiski A. Herbarz Polski...* – Т. 15. – S. 145), належав до іншого роду.

⁷ AS. – Т. 1. – S. 84 (7. 05. 1486, Вільно).

⁸ Кузьминський повіт був складовою Кременецького (див.: *Собчук В.* Формування території Кременецького повіту... – С. 34).

⁹ АЛРГ. – Вып. 1. – С. 33–34.

¹⁰ Там же. – С. 34–35.

¹¹ Там же. – С. 42.

Схема 12. Родовід Лабунських

1508 р. Івашко Зенкович Лабунський постає як боярин Костянтина Острозького¹. В тій самій ролі він фігурує також 1516 р. в останній прижиттєвій згадці². Зміна соціально-правового статусу була зумовлена, мабуть, наданням Полонського, а пізніше й Кузьминського повітів, на території яких лежали його маєтки, володарям Острога³. У залежності від останніх рід Лабунських перебував кілька десятиліть і саме тому, гадаємо, він відсутній у переписі Литовського війська 1528 р. — вершники, яких слід було виставляти, увійшли в загін Костянтина Івановича. У позові монарха по гетьманового сина Іллю, датованому 1534-м роком, є вимога поставити перед судом свого боярина Вілбунського, піддані якого із сіл Судилків і Городище завдали шкоди Кузьмі Жаславському⁴. Видавець документа вивів прізвище боярина від села Вільбовна⁵, насправді ж тут перекручено топоантропонім *Лабунський*, носіям якого, як побачимо далі, належали ці поселення. Крім Лабунських, у зв'язку з розширенням володінь Острозьких свій статус змінили й деякі інші зем'янські роди, та якщо більшість їх так і залишилася боярами, то Лабунські згодом відновили втрачене становище.

Судячи з володінь наступного покоління, Івашко Зенкович залишив нащадкам маєтки Титків, Микулин, Лотівка, Городище, Скалинці й Судилків Луцького повіту, які походили з округи города Полоного, та Коліщиці, Сахнівці й Гребенин Кременецького повіту, що первісно належали до округи Кузьмина. У шлюбі з дружиною, яку звали Овдотя⁶, пан Лабунський мав синів Василя й Богухвала та дочку, імені якої не знаємо.

¹ AS. – Т. 3. – S. 55 (21. 04. 1508, Острог).

² Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 341 (24. 07. 1516, Острог).

³ AS. – Т. 1. – S. 143–144 (1494); т. 3. – S. 157 (1517).

⁴ *Ibid.* – Т. 3. – S. 456.

⁵ *Ibid.* – S. 456, przym. 6.

⁶ 1560 р. під цим ім'ям її згадує син Василь (Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 430).

Н Івашківна була замужем за володимирським повітником Левом Ласком-Секунським¹.

Василь Іванович потрапляє в поле нашого зору у зв'язку з поділом батькової спадщини. Восени 1547 р., після розгляду непорозумін між синами Івана Лабунського з приводу отчини панами-радою, кременецький староста й обрані ними «приятелі», «чинячи досыт росказаню господарському, ведлуг описаня их самых у во именах их поровнане вгодливим обычаем вчинили»; далі шляхом жеребкування Василь отримав Коліщинці, Сахнівці й Скалинці, а Богухвалові перепали Городище, Лотівка й Гребенин². Маєтки Титків, Микулин і Судилків із цього «поровнання» випали, оскільки дружина Івашка Лабунського, як довідуємося з угоди Василя Івановича 1560 р. із синами покійного брата, мала на них від чоловіка запис віна, яке після одруження Богухвала подарувала невістці³. Деякий час Василь Лабунський міг перебувати в турецькій неволі, оскільки мав прізвисько *Турчин*⁴.

Наприкінці 1560 р. Василь Іванович уклав із синами брата Богухвала та їхнім опікуном новий договір, за яким відмовився від поділу згаданих вище маєтків Титків, Микулин і Судилків, задовольнившись тим, що половину останнього з них або маєток Перегонівці племінники мали відступити йому «до живота» «на виховане»⁵. На початку наступного року маєток Коліщинці, потрактований, очевидно, як третина володінь, пан Лабунський продав князю Василю-Костянтинові Острозькому⁶, а маєтки Сахнівці й Скалин заставив йому в сумі 6000 кіп грошів⁷. 1562 р. всі володіння, на які, усупереч угодам 1547-го й 1560-го років, Василь Іванович затаїв якісь претензії, з образи на покійного брата і його синів він записав — третину на вічність, а решту — у сумі 4000 кіп грошів — синові згаданої вище сестри Михайлу Львовичу Ласку-Секунському. У листах, через два дні внесених в актову книгу Луцького замку, перераховані маєтки Титків, Микулин, Довбунів, що належали вже йому, начебто, повністю, Лотівка, Біла, Судилків, Городище, Скалин, Тесновен, Татаринів і Ходаки, де він мав тільки половину, та селища Велике й Липняги повністю і половини в селищах Жуки, Сосонка й Побійна Криниця⁸. На чому базувалися ці претензії, джерела мовчать. До реалізації волі пана Лабунського і вступу племінника у володіння подарованими йому маєтками не дійшло.

¹ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 4, арк. 69 зв.

² AS. – Т. 4. – S. 553–554 (26. 10. 1547).

³ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 430.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 17, арк. 114–115 зв.

⁵ Архів ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 430–431 (30. 12. 1560).

⁶ Баранович А. И. Новый город Западной Украины... – С. 247 (4. 01. 1561).

⁷ ANKГ, ASang, гkps 88, s. 71; тека IX, гkps 5 («дозволений лист» кременецького підстарости Василю Лабунському на відчуження володінь, 9. 07. 1560).

⁸ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 4, арк. 66–69 зв. (24. 04. 1562).

Із записів пана Лабунського племіннику, що містять, до речі, останні прижиттєві згадки про нього, відомо, що він не мав своєї сім'ї.

Богухвал Іванович 1540 р. судився з Миколаєм Збаразьким, що позивав його за ґрунт Грицівського маєтку, де він, за словами князя, «безправно» осадив собі село¹. За поділом 1547 р. цей із синів Івашка Лабунського отримав маєтки Городище, Лотівка й Гребенин², а завдяки матеріному подарункові дружині йому перепали також Титків, Микулин і Судилків³. Дружиною Богухвала Івановича була дочка кременецького повітника Войни Боговитиновича на ім'я Богдана⁴. У шлюбі з нею він мав синів Михайла й Криштофа та дочку Олену.

Михайло Богухвалович потрапляє в поле нашого зору наприкінці 1560 р. у зв'язку з угодою з батьковим братом Василем⁵. У цей час він перебував разом із Криштофом під опікою матеріного брата Климента Войнича Боговитиновича-Колесницького. Весною 1561 р. брати Лабунські вирішували в Луцьку деякі справи ще разом із дядьком⁶, а невдовзі той помер. Перед смертю Климент Войнич передав племінників під опіку луцького, брацлавського і вінницького старости князя Богуша Корецького, князя Івана Чорторійського та панів Михайла Єловича-Малинського й Гарасима Дахновича, та оскільки старший із них невдовзі досягнув повноліття, він узяв маєток у свої руки й наприкінці 1561 р. квітував дядькову вдову та нових опікунів перед урядом Луцького замку⁷.

Значна частина маєтків, успадкованих синами Богухвала Івановича, перебувала в боргах. Половину сіл Судилків і Титків та село Перегонівці в сумі 230 кіп грошів держав володимирський повітник Петро Загорівський, але 1561 р. спільно з опікуном брати Лабунські викупили ці поселення⁸. Село Городище держали Тихно Хом'як і його дружина Настасія Стрибилівна, яким батьки Михайла й Криштофа заборгували 290 кіп грошів. Спочатку з відома опікуна брати додали до цієї суми 230 кіп, які позичили на викуп своїх володінь у пана Загорівського, а 1562 р., потребуючи коштів на військову службу, добрали ще 45 кіп⁹. У результаті маєток опинився під таким тягарем боргів, що довелося віддати його кредиторам на вічність¹⁰.

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 24, л. 61 об.–62.

² AS. – Т. 4. – S. 553–554.

³ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. С. 430.

⁴ Там же.

⁵ Там же. – С. 430–431 (30. 12. 1560).

⁶ ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 3, арк. 98 зв.–99 зв. (29. 04. 1561).

⁷ Там само, арк. 261–261 зв. (14. 12. 1561).

⁸ Там само, арк. 99 зв. (29. 12. 1561).

⁹ Там само, кн. 5, арк. 209 зв.–211.

¹⁰ 1571 Хом'як отримав привілей на торги тут (РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 191, л. 193 об.).

За реєстром володінь роду Лабунських, які перепали Михайлу Богухваловичу під час поділу, внесеного на початку 1570 р. в книгу Кременецького земського суду, він отримав маєток Судилків із присілками Красносілка, Сербинівці, Криничани й Березна, село Лотівка із селищами Бетівці, Новосілки, Лебедова й Мезоче та село Микулин зі ставом і млином¹. Маєток Городище, за цим актом, належало поділити після звільнення з боргів, та як відомо вже, до цього не дійшло.

26 вересня 1571 р. Михайла Богухваловича смертельно поранили в селі Городище в домі луцького гродського судді Тита Хом'яка, і через три дні він помер². 20 грудня 1571 р. Криштоф Богухвалович перепоховав брата, спочатку похованого в селі Судилків, поряд із могилами батьків у церкві села Титків³.

Дружиною Михайла Богухваловича була дочка луцького повітника Михайла Гулевича на ім'я Марія, але на початку 1563 р., десь незабаром після шлюбу, вона втекла від нього⁴. Після смерті чоловіка пані Лабунська заявила, що має з ним **сина Михайла**, котрому виповнилося вже три роки, але Криштоф Богухвалович відмовився визнати його нащадком брата, зібрав свідчення слуг та родичів і не допустив удову до спадщини⁵.

Криштоф Богухвалович уперше згаданий поряд зі старшим братом та опікуном в угоді 1560 р. з дядьком Василем⁶. У результаті поділу 1570 р. молодший із Лабунських отримав половину родових володінь, а восени внаслідок загибелі брата забрав решту, та зберегти ці маєтки йому не вдалося. Після поділу брати Лабунські визнали перед земським урядом у Кременці, що Миколай Збараський висудив у них перед королем 3402 копи 40 грошів, і на час до сплати цієї поважної суми віддали йому маєтки Микулин, Лотівка, Ісачків і Довбунів⁷, а незадовго до загибелі старший із них заборгував князю ще 300 кіп грошів, 50 червоних золотих та 10 волів і молодший змушений був віддати кредитору села Корпилівка, Малезик, Саварці й Бетівщина, і тільки 1579 р. звільнився від цього боргу⁸. Через кілька тижнів пан Лабунський вніс у кременецьку земську книгу лист про продаж сіл Саварці й Бетівщина за 500 кіп грошів князю Янушу Збараському⁹.

¹ ANKr, ASang, teka 127, rkps 25. У податковому реєстрі 1570 р. з володінь Михайла Лабунського згаданий тільки Судилків (ŽD. – Т. 19. – S. 35).

² ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 15, арк. 116–116 зв.

³ Там само, кн. 267, арк. 4–7.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 3. – С. 46–48.

⁵ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 267, арк. 4–4 зв., 6.

⁶ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 430–431 (30. 12. 1560).

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 3, арк. 12 зв.–15 (10. 01. 1570). Топоніми *Микулин* і *Довбунів*, які збереглися фрагментарно, реконструйовані за іншими джерелами.

⁸ Там само, кн. 7, арк. 35 зв.–36 зв. (7. 05. 1579, квит про сплату боргу).

⁹ Там само, арк. 81–81 зв. (фрагмент запису листа).

Маєток Гребенин, тривалий час безлюдний, батьків брат Василь передав разом із маєтками Коліщинці й Сахнівці Василю-Костянтину Острозькому. 1565 р. Михайло й Криштоф Богухваловичі уклали з князем угоду, за якою той повернув їм цю отчину, але з умовами визнання записів дядька, надання в разі потреби в користування привілеїв на Коліщинці, Сахнівці й Гребенин та згоди на обмін у майбутньому маєтку Гребинин на маєток Скалин¹. 1582 р. молодший із Лабунських продав це поселення Острозькому за 2000 кіп грошів з додачею «доживоття» на маєтку Ново-ставці «в повіте Острозскомъ»².

За податковим реєстром 1583 р., володіння Криштофа Богухваловича склалися з містечка Лабунь, яке він осадив незадовго перед тим і назвав «під прізвище», та сіл Титків, Киселі, Микулин, Корпилівці, Ходаки, Судилівка й Мележики³. Ще три поселення — Білополе, Красносілки й Михайлівці, як побачимо далі, перебували в цей час у сестри Олени та її чоловіка. 1593 р. пан Лабунський подарував села Білополе, Малежики, Горошки й Михайлівка Олені на вічність⁴, але згодом відмовився відступити їй перше з них. 1597 р. трибунал зобов'язав віддати поселення⁵.

Розпорощення володінь завершив продаж замку й міста Лабунь та сіл Титків, Ходаки, Новоселиця, Рожична, Корпилівка, Микулин, Киселі, Кречанівка й Сасинівка 1603 р. за 130 000 золотих волинському воєводі Олександру Острозькому⁶. Через кілька днів покупець видав лист, яким засвідчив вступ у володіння цим надбанням і гарантував продавцю на придбаних у нього маєтках «доживоття» з умовою, щоб рухомі речі після його смерті відійшли тому, кому він запише їх, із вільним проживанням протягом 12 тижнів, а замкова «стрільба» й засів залишилися новому власнику⁷.

Надбання пана Лабунського за сорок років господарювання становила тільки садиба на передмісті Кременця, куплена влітку 1601 р. в шляхетного Павла Рагози за 40 кіп грошів⁸.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека VIII, сер. II, № 573 (28. 05. 1565; оригінал листа).

² Там само, № 575 (25. 03. 1582; оригінал листа).

³ ŽD. – Т. 19. – S. 147. Останнє з поселень під перекрученою назвою *Мальчики*.

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 40 зв.–405 зв. (28. 07. 1593, Люблін).

⁵ ANKг, ASang, rkps 833 (1. 07. 1597; сумарій XVIII ст.).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 14, арк. 28 зв.–32 (14. 07. 1603, Луцьк). Спочатку лист уписали в луцьку земську книгу, а 15. 11. 1603 перенесли в кременецьку. Текст зберігся фрагментарно. Перелік поселень уточнено за іншими актами, пов'язаними угодою. Місце укладання впливає зі збігу її дати з датою запису в луцьку книгу.

⁷ Там само, арк. 25–27 зв. (21. 07. 1603). 19. 11. 1603 служебник князя Острозького Марко Грузевич оповідав, що Лабунський мав на теперішніх роках передати його пану всі привілеї, листи й твердості на продані йому володіння, «ничого з них при собі не zostавуючи», але віддав лише частину їх, а решту з невідомих причин залишив при собі (*там само*, кн. 14, арк. 339 зв.–340).

⁸ Там само, кн. 12, арк. 150–151 (27. 07. 1601).

У шлюб Криштоф Богухвалович вступав два рази. Першою дружиною була дочка Тихна Хом'яка-Смордівського на ім'я Ганна, якій на початку 1573 р. він записав на третині своїх володінь 1500 кіп грошів віна й привінку¹. Улітку 1593 р. у зв'язку з її смертю родина вимагала вже повернути посаг і виправу².

Другий раз пан Лабунський одружився з князівною Олександрєю Іванівною Чорторийською. У листі 1594 р. він пише, що позичив у дружини 10 600 кіп литовських грошів, тобто 24 000 польських золотих, які вона внесла в його дім як посаг, і в цій сумі заставив їй замок Лабунь з обома

¹ Там само, кн. 6, арк. 23 зв.–23б зв. (4. 02. 1573, Смордва).

² Там само, кн. 8, арк. 417 зв.–418, 456–457 зв.

однойменними містами та селами Микулин, Киселі, Рожичне й Кречанівка¹, а наступного року на випадок своєї смерті заповідає всі рухомі речі². 1598 р. Олександра Іванівна повернула чоловікові заставлені маєтки, подарувала довічне користування внесеною нею готівкою і відмовилася від записаних їй рухомих речей³. Натомість Криштоф Богухвалович гарантував дружині в разі, якщо вона залишиться після його смерті «на вдовиному стільці», на замку й місті Лабунь та селах Титків, Ходаки, Новоселиця, Корпилівка, Микулин, Киселі, Рожична, Кречанівка й Сасинівка «доживоття», а якщо піде заміж, сплату його спадкоємцями зазначених 24 000 золотих⁴. Оскільки після продажу Лабунського маєтку реалізація цього запису стала неможливою, 4000 золотих з указаної вище суми 1603 р. пан Лабунський сплатив дружині готівкою, 10 000 золотих переніс на села Диків і Руда, які йому заставив її брат Юрій, а решту 10 000 золотих — на двір і містечко Судилків із фільварком та села Білокриниче, Березна й Лозичне⁵, що становили рештки його володінь. Олександра Іванівна отримала також повторний запис на всі рухомі речі чоловіка, за винятком «стрільби» в Лабунському замку, яка за договором із князем Острозьким мала там залишитися⁶.

На початку 1607 р. пані Лабунська мала правуватися в Кременці з Галеною з Лабуня Кленською, яка звинувачувала її в тому, що після смерті чоловіка 1606 р., «погребь телу небожчиковскому учинивши» без її відома, забрала собі всю лежачу й рухому маєтність й осіла на ній як удова, маєток Лабунь чомусь віддала вдові волинського воєводи Анні з Штемберга Острозькій, а маєток Судилків тримає за якоюсь сумою, і домагалася, щоб пред'явила своє право на Судилків, та відповідачка не з'явилася в суд⁷.

¹ Там само, кн. 14, арк. 22–24 зв. (18. 07. 1594).

² Там само, арк. 47 зв.–50 (6. 05. 1595).

³ Там само, кн. 10, арк. 98–98 зв. (15. 11. 1598, фрагмент тексту); кн. 11, арк. 100 зв.–101 (фрагмент тексту); кн. 14, арк. 22–24 зв., 47 зв.–50.

⁴ Там само, кн. 11, арк. 96–97 (18. 11. 1598). Топонім *Сасинівка* прочитується частково, але з інших джерел відомо, що мається на увазі саме це село. 500 польських золотих жінка мала віддати із села Корпилівка князівні Пелагії Вороницькій після виходу її заміж.

⁵ Там само, кн. 14, арк. 22–24 зв. (3. 11. 1603). Олександра Іванівна підтвердила, у свою чергу, що за спільною згодою чоловік віддав записані раніше 24 000 польських золотих готовими грішми та вказав на певних своїх маєтках, які віддав їй при своєму житті та після смерті в уживання, тому вже нічого не винен із тої суми, і зреклася «доживоття» на замку й місті Лабунь та селах Титків, Ходаки, Новоселиця, Корпилівка, Микулин і Киселі, Рожична, Кречанівка та Огіївка або Сасинівка (там само, арк. 32 зв.–36). 15. 11. 1603 возний енерал Сергій Ромашевський оповів, що 4. 11. був на справі пані Лабунської в містечку Судилків у дворі її чоловіка і в його присутності той передав їй двір і містечко Судилків та села Білокриниче, Березне й Лозичне (там само, арк. 327.), а 6. 11. — двори й села Диків і Руда (там само, арк. 327 зв.).

⁶ Там само, кн. 14, арк. 47 зв.–50 (3. 11. 1603).

⁷ Там само, арк. 697–698 (21. 02. 1607).

Восени того самого року, будучи вже заможним за волинським хорунжим Василем Семашком, Олександра з Чорторийських судилася з удовою і дітьми Олександра Острозького, яких звинувачувала в тому, що відняли в неї маєток, проданий князю першим чоловіком, а 14 000 польських золотих, яких покупець не доплатив, не віддали¹. Восени 1609 р. з пані хорунжиною та її чоловіком правувався племінник Криштофа Лабунського Федір Ласко-Секунський із Задиб, домагаючись, щоб повернула листи покійного Василя Лабунського його батькові на половину маєтку Судилків, які той, «будучи сам в летех зошльий», начебто, віддав колись першому її чоловікові на збереження, але суд звільнив князівну від позову, мотивуючи тим, що батько позивача помер ще до виходу її заміж за пана Лабунського².

Не маючи дітей, Криштоф Богухвалович удочерив племінницю першої дружини, яка фігурує в історичних джерелах під іменами Пелагія і Полонія.

Пелагія / Полонія народилася в шлюбі сестри пані Лабунської з князем Станіславом Вороницьким, та через передчасну смерть батьків разом зі старшою сестрою Марією виховувалася в сім'ї тітки³, і Криштоф Богухвалович вважав її дочкою⁴. Восени 1595 р. сестри Вороницькі, старша з яких була вже за луцьким повітником Іваном Білостоцьким, судилися з чоловіком покійної тітки, щоб виконав її волю, оприлюднену перед численними свідками, і віддав їм її посаг і привінок, записані в сумі 1500 кіп грошів на селах Титків і Ходаків, та рухомі речі на 8000 золотих, але за браком документів суд відхилив цю вимогу⁵. У листі 1598 р. другій дружині на «доживоття» Криштоф Богухвалович застеріг, щоб сплатила Пелагії, коли та вийде заміж, із села Корпилівка 500 польських золотих⁶. Із фрагмента запису іншого листа пана Лабунського, що зберігся в кременецькій земській книзі, довідуємося, що під час виходу князівни заміж за Даніеля Савича він дав йому лист «на три тисячі золотых полских, то ест на дви готовых, а третую [в] выправе»⁷. 1607 р. Пелагія та її чоловік правувалися з удовою і дітьми Олександра Острозького, щоб віддали їм 14 000 польських золотих, які князь не доплатив Лабунському за придбаний у нього маєток, оскільки 12 000 золотих із цієї суми останній начебто призначив своїй прийомній

¹ Там само, кн. 15, арк. 67 зв.–69 (16. 11. 1607).

² Там само, кн. 17, арк. 114–115 зв. (18. 11. 1609).

³ Там само, кн. 9, арк. 241 зв.–243 зв.

⁴ Завершення запису листа в актову книгу: «А напис на тыле того листу над печатми в тые слова писаный: Лист от мене, Крыштофа Лабунского, даный п[а]ну Даниелю Савичу на три тысячі золотых полских, то ест на дви готовых, а третую – [в] выправе, которые даю в посазе по дочце моей кн[я]жне Полоний Вороницкой» (там само, кн. 17, арк. 338).

⁵ Там само, кн. 9, арк. 241 зв.–243 зв. (17. 11. 1595).

⁶ Там само, кн. 11, арк. 96–97.

⁷ Там само, кн. 17, арк. 338.

дочці як посаг, а решту 2000 теж їй записав¹. Коронний трибунал, куди справа перекочувала з Кременця за апеляцією, визнав вимогу законною, і восени наступного року позивачі вже квітували відповідачів². 1616 р. Савичі знову судилися в Кременці з Острозькими — тепер вони вимагали сплатити 500 польських золотих або передати в посесію село Корпилівка³. Справа знову пішла на трибунал, але чим вона закінчилася, невідомо. 1646 р. сини князівни Пелагії, давно вже покійної, Базилій і Стефан Савичі квітували в Кременці шляхтича Юзефа Фрикача за сплату їм тисячі золотих, які Криштоф Лабунський записав їхній матері під час виходу її заміж зверх посагу, оскільки ця сума припала на давно опустілий двір пана Лабунського в Кременці, на місці якого Фрикач спорудив будинок⁴.

Олена Богухвалівна, на якій роду Лабунських судилося завершитися, вийшла заміж за шляхтича Марка Кленського, що походив, очевидно, з родини, яка володіла в Кременецькому повіті частиною села Серетець⁵. Наприкінці 1571 р. Криштоф Лабунський заставив сестрі та її чоловікові за 600 кіп грошів маєтки Красносілки, Білополе й Михайлівці⁶. За реєстром 1583 р., Марко Кленський платив податок тільки за Білополе й Красносілки, де було 18 підданих-городників⁷, але в його скарзі на Михайла Жаславського за порушення меж, датованій квітнем 1584 р., згадується й заставне село Михайлівці⁸. 1593 р. Криштоф Богухвалович подарував Олені на вічність поселення Білополе, Малежики, Горошки й Михайлівка⁹.

Після смерті брата Галена з Лабуня Кленська звинуватила його вдову в захопленні спадщини й зажадала пред'явити право на Судилків, але та знехтувала позовом¹⁰, однак з маєтку згодом відступилася. 1616 р. сини і вдова Олександра Острозького судилися в Кременці з Адамом Кленським, київським земським суддею Яном Аксаком та його дружиною Барбарою

¹ Там само, кн. 15, арк. 70 зв.–71 (16. 11. 1607).

² Там само, кн. 16, арк. 93–94 зв. (13. 11. 1608).

³ Там само, кн. 24, арк. 282–284 (19. 11. 1616).

⁴ Там само, кн. 49, арк. 71–73 (28. 02. 1646).

⁵ 1546 р. Леонард *Клюнський* відстоює із синами Андрія Збараського, на сестрі якого був жонатий, маєток Нешківці від претензій Яна Каменецького (AGZ. – Т. 10. – S. 49). 1548 р. в селі Серетець, складовій маєтку Нешківці, у ролі свідка фігурує Валентій *Кленський* (ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 196). 1565 р. Іван *Клюнський* та його брат виставляють на війну два вершники (ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 420). 1570 р. Юрій *Кленський* платить податок за підданих у селі Серетець (ŽD. – Т. 19. – S. 30).

⁶ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 74–76 (12. 12. 1571; згадка про лист Лабунського в справі Кленських, які на нього скаржаться, 28. 04. 1584). Перше з поселень тут також під назвою Красносельці.

⁷ ŽD. – Т. 19. – S. 148. Друге із сіл фігурує тут під назвою Красносілки.

⁸ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 40–40 зв.

⁹ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 40 зв.–405 зв. (28. 07. 1593, Люблін).

¹⁰ Там само, кн. 14, арк. 697–698.

з Кленських, Максимом Хом'яком та його дружиною Марушою з Кленських і Раїною з Кленських Адамовою Гербутовською, сином, зятями й дочками Олени Богухвалівни, на той час уже покійної, домагаючись, щоб боронили їх як нащадки Лабунського, після якого успадкували маєток Судилків, від претензій родини Савичів¹.

Із судових справ 1627—1631 рр., які діти й чоловік Маруші з Клонських Хом'якової, на той час уже покійної, вели в Кременецькому земському суді й коронному трибуналі з Рафалом та Анною з Комнацьких Свірськими, домагаючись, щоб віддали частину маєтку Білополе з присілками Мележики, Горошки й Михайлівка, належну їм, начебто, після матері природним правом, довідуємося, що 1612 р. «зошлая Гелена Клонская добра своє дедичныє Белополе сынови своєму Адаму Клонскому резикгновала», а дочкам «местечко Судилковъ с присельками до него належачими [...] дала, жадного южь онымъ права и рекурсу до Белополя не оставивши»². 1624 р. Адам продав свою частину материзни родині Свірських³.

Судилків, поділений між дочками Олени Богухвалівни, скупив її зять Ян Аксак. 27 лютого 1616 р. шляхтич Юзеф Фрик оповів від імені Маруші з Кленських та її чоловіка Максима Хом'яка, що вони були готові на теперішніх роках продати панові судді свою частину цього маєтку, але він чомусь не прибув⁴. 1629 р. Янів син Стефан мав у місті Судилків та селах Біла Криниця, Березна, Лозична й Красносілка 265 димів⁵. 1629 р. Стефан і його брат Міхал Аксаки заставили маєток Судилків із присілками Білокриниче, Березна, Лозична й Красносілка в Кременецькому повіті на Волині та маєток Гуляники й село Слобідка в Київському воєводстві в сумі 17 250 золотих матеріному братові Адаму Клінському⁶. На початку наступного року старший з Аксаків видав лист, за яким спільно з братом продав володіння, успадковані після батька в Кременецькому повіті, — замочок і містечко Судилків із фільварком та села Білокриниче, Березна, Лозична й Красносілка — за 60 000 польських золотих графу Станіславу Любомирському⁷, восени молодший підтвердив цю угоду⁸, а влітку 1631 р. Стефан Аксак квітнував покупця за сплату останньої рати⁹.

¹ Там само, кн. 24, арк. 279 зв.—282 (19. 11. 1616).

² Там само, кн. 36, арк. 134 зв.—137 зв.; кн. 37, арк. 175—176; кн. 38, арк. 274—276 зв.; кн. 39, арк. 148—149 зв.

³ ANKГ, ASang, гкps 833 (29. 04. 1624; сумарій XVIII ст.). 23. 02. 1630 покупці відступили маєток Чермінським, а ті 16. 03. 1633 продали його Юрію Жаславському (*ibid.*).

⁴ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 23, арк. 212 зв.—213.

⁵ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... — С. 108.

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 37, арк. 42—46 зв. (16. 05. 1629, Городище).

⁷ Там само, оп. 1, кн. 38, арк. 88 зв.—93 (17. 02. 1630, Судилків).

⁸ Там само, кн. 42, арк. 67—71 зв. (9. 11. 1630, Кременець).

⁹ Там само, кн. 38, арк. 93 зв.—94 зв. (2. 08. 1631).

* * *

Волинську гілку шляхетського роду Лабунських започаткував виходець із Белзької землі Zenko Лабунський, який у 1430-х роках перебрався у Велике князівство Литовське. За 170 років перебування цієї кровної спільноти на Волині в ній змінилося п'ять поколінь, які, за відомими нам історичними джерелами, репрезентують усього лиш дев'ять осіб.

Спочатку мігрант із Белзької землі став на Волині «кременчанином», пізніше отримав маєтки в окрузі города Полоного й таким чином набув статус полонського зем'янина. Унаслідок передачі Полонського повіту володарям Острога (1494) його нащадки перетворилися в бояр князів Острозьких, а завдяки вислузі на початку XVI ст. маєтків у Кузьминській волості автоматично стали й кременецькими повітниками, правда, невдовзі округа Кузьмина теж перейшла до Острозьких. Після відновлення Лабунськими становища господарських зем'ян їхні володіння відносили і до Кременецького, і до Луцького повітів¹, аж поки під час адміністративно-територіальної реформи, що проводилася у Великому князівстві Литовському в середині 1560-х років, вони остаточно не відійшли до другої з цих округ.

Загалом через руки панів Лабунських пройшло близько 50-ти поселень Волині (міста, села, присілки, селища). Основою їхніх володінь були вислуги, на землях яких поступово з'являлися нові поселення. Залюднення маєтків проходило повільно, оскільки вони лежали на південно-східній окраїні регіону, часто спустошуваній татарами. Вийти за межі Волині й проникнути в інші землі рід не зміг. Осередком володінь панів Лабунських тривалий час було село Титків, а в останній чверті XVI ст. ним стало засноване по сусідству містечко Лабунь.

Матримоніальні зв'язки роду відомі мало, але на основі того, що ми знаємо, можна стверджувати, що доступний йому шлюбний ринок виходив за межі дрібної шляхти. Серед партнерш панів Лабунських репрезентантки княжого роду Чорторійських та старих шляхетських кланів Боговитинів, Гулевичів, Хом'яків-Смордівських.

В історичних джерелах, які висвітлюють різні аспекти громадського життя Волині, про Лабунських не чути: вони не займали ніяких урядів; відірвані просторово від інших шляхетських родів, рідко бували свідками угод; залишилися також осторонь релігійних рухів останньої третини XVI й початку XVII ст. — не заснували у своїх маєтках жодного православного чи католицького монастиря, не толерували, здається, і протестантам.

---

¹ Належність села Городище до Луцького повіту Лабунські зазначають у листі 1562 р. (ЦДІАК України, ф. 25, оп. 1, кн. 5, арк. 209 зв.–211). У 1530-х роках віленський біскуп Ян наклав на Коліщинці та Городище обов'язок підтримувати в належному стані одну з городень моста Кременецького замку, але Лабунські не поспішали його виконувати (ЛМ. – Кн. 561. – С. 195).

---

8. ШЛЯХТА РОСІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

У першій половині 1560-х років, під час війни між Великим князівством Литовським і Московським царством за Лівонію, Сигізмунд Август розмістив у своїх володіннях на Волині, успадкованих після королеви Бони, частину перебіжчиків із ворожого табору. Найпомітнішим із мігрантів був 36-річний князь Андрій Курбський, який входив до найближчого оточення Івана Грозного й очолював російські війська в Прибалтиці. Волинський період життя цього вельможі, одного з інтелектуалів свого часу, якому новий сюзерен надав просторі маєтки у Володимирському повіті, перебуває в полі зору дослідників уже понад півтора століття. Предметом нашого розгляду будуть його співвітчизники, які опинилися на півдні регіону, у волості Кременецького замку. Матеріали про них, загалом спорадичні, відклалися в Литовській і Коронній метриках, актових книгах судово-адміністративних установ Волині, колекції Люба-Радзимінських та деяких інших комплексах рукописних історичних джерел. Утікачі від грізного царя цікаві не тільки своїми долями, а й у ширшому плані — як відносно добре документований приклад проникання в привілейовані верстви ранньомодерного українського суспільства чужорідного за походженням елемента і його адаптації в новому середовищі. На початку 1990-х років про перебіжчиків із Росії писав автор цих рядків¹. Останнім часом із серією публікацій про них виступив російський дослідник Константин Єрусалимський².

Першими з'явилися Омелян Офрасимович, що фігурує також як Ушак Офрасимович та Омелян Абрасимов Вшаков, Лев Тимофійович Зверов,

---

¹ Собчук В. Д. До питання про джерела формування...; *его же*. Украинская шляхта русского происхождения...

² Єрусалимський К. Ю. «Народ московский»...; *его же*. «Мы хотели их казнити...»...; *его же*. Ливонская война и московские эмигранты...; *его же*. Natione Moschus...; *его же*. Московский боярин...; *Jerusalimski K. Rosyjska emigracja... Erusalimskiy K. Orthodox Roots...*

Захаріяш П'ятий, Володимир Семенович Заболоцький і Дмитр Водоп'ян. Пізніше прибули князь Григорій Федорович Подгорський, Петро Васильович Остаф'єв, Степан Шарапович і Мокій Олександрович Безщасний — всього дев'ять осіб.

Ушак і Зверов приїхали з листами монарха, за якими староста Миколай Збаразький мав виділити їм у селі Куликів по 3,5 служби людей і 60 бочок землі¹. Підданих вони отримали, а землі не виявилось; у зв'язку з цим восени 1562 р. великий князь нагадав старості та дяку Андрію Івановичу, що проводив саме волочну поміру, щоб знайшли приїжджим 120 бочок землі². На початку наступного року ті виділили в селі Куликів 10 моргів і 1,5 прута, на яких сиділи городники, і 5 волок діброви й проробків у сусідніх селах Підлісці й Рудка, а оскільки ця земля була піщана, горбиста й поросла лісом, додали 2 волоки сінокосу на болоті біля Ікви³. Через кілька тижнів Сигізмунд Август передав підданих і землю Зверова, якого не було вже серед живих, Захаріяшу П'ятому. Останній отримав спочатку двірець Малий Сапановец, та після наїзду шляхтича Петра Дениска-Матвіївського бив чолом, щоб монарх поміняв його на маєток Зверова⁴. Володимир Заболоцькому перепала Лепесівка. Весною 1562 р. село перебувало вже в руках цього москвитина, оскільки вдова Михайла Боговита-Шумбарського Ганна скаржилася, що його урядник Матвій наїхав у супроводі 150-ти вершників на село Радосівка, яке вона почала осаджувати, і захопив там череду, позбивав людей та попалив будинки⁵.

Весною 1563 р. король повідомив старості, що дав Дмитру Водоп'яну, який приїхав із князем Дмитром Вишневецьким із землі великого князя московського, залишивши там своїх приятелів та осілість, у волості Кременецького замку села Воронівці й Осники, у першому з яких мали бути 42 тяглі піддані й один підсусідок та двірець, став і млин, а в другому — 27 тяглих і 10 городників. Водоп'ян, його жінка й діти мали держати надані маєтки до волі й ласки монарха або доти, доки не буде виділено їм щось в іншому місці, і служити з них земську шляхетську службу⁶. Чи дійшло до реалізації цього надання, невідомо. Якщо реципієнт і встиг узяти вказані села до своїх рук, то не затримався тут. Скоріше за все, улітку того самого року він пішов із Вишневецьким у Молдавію і не повернувся.

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 93–95. Один із дослідників помилково виводив рід Ушаків-Куликівських із тюркського середовища (див.: *Dziadulewicz S. Pierwiastek turanski u szlachty ukraińskiej...* – S. 139).

² ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2116.

³ Там само, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 94–95 (8. 01. 1563).

⁴ Там само, арк. 93 (16. 02. 1563).

⁵ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 9, арк. 13 (13. 04. 1562). У літературі є думка, що маєток могла надати королева Бона (*Ерусалимский К. Ю. Московский боярич...* – С. 89).

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 410 об.–411 об. (4. 04. 1563).

Названі вище п'ятеро вихідців із Росії, які з'явилися на Волині не пізніше весни 1563 р., склали, так би мовити, першу хвилю приїжджих. Друга припадає на осінь 1564 — весну 1565 років.

Восени 1563 р. великий князь писав старості, щоб дав князю Григорію Федоровичу Подгорському та Офанасу Васильовичу Ігнат'єву, що приїхали з Москви, на «хлебокормленє» селище Цеценівці, де, за їхніми словами, було 20 осілих волок, а якщо їх більше там або це буде на шкоду Кременецькому замку, то щоб виділив ту саму кількість землі з підданими в іншому місці. Поки не буде ув'язано приїжджих, цокварталу з доходів замку мали виділяти на них і на шестеро їхніх слуг на кожну особу по бочці житньої муки, бочці солоду, четвертині бочки круп, четвертині бочки гороху, полтю м'яса та копі грошів на свіже м'ясо і ярину, а на коней — сіно й солому, скільки буде потрібно¹. У зазначеному поселенні дійсно налічувалося 20 чиншових волок, крім яких там були ще четверо путніх слуг і фільварок², але надання залишилося нереалізованим. Про Ігнат'єва більше не чути, а Подгорський улітку 1564 р. привіз новий лист, де наказувалося дати йому в одному з двох поселень — у селі Осники або в селі Воронівці — 15 димів підданих, під кожним з яких має бути по 30 бочок землі³. Староста наділив його в другому з поселень. Пізніше в тому самому селі осіли ще Петро Васильович Остаф'єв і Степан Шарапович. Першому з них дісталось «в моц и в держанє» десять сімей підданих⁴, а другому — три сім'ї підданих і 90 бочок землі під дворому ріллю. В обох випадках кожна із сімей підданих теж повинна була мати по 30 бочок землі⁵.

Останній із перерахованих вище дев'яти перебіжчиків — Мокій Безчасний, перша згадка про якого датується аж 1569 р.⁶, отримав село Немиринці, осаджене 1561 р. боярином Василієм Григоровичем Немирою на безлюдному селищі Макарівці⁷, а коли він з'явився тут, невідомо.

У другій половині 1565 р., після того як через зумовлені війною фінансові труднощі Сигізмунд Август віддав Кременецьке староство князю Миколаю Збаразькому в заставу⁸, роздача землі й підданих припинилася. 1574 р. була спроба поселити тут трьох «слуг королевських» — ротмістра князя Темрюка Шимковича-П'ятигорського та «п'ятигорців» Андрія і Василія Картоновських. Темрюку Шимковичу було дано «на вихованє» аж

¹ Там же, л. 438–439 (17. 11. 1563); ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 112.V.2, арк. 5–7.

² Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 2. – С. 75–78.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 20–21 (7. 07. 1564). Про походження князів Подгорських див.: Żychliński T. Złota księga... – Roczn. 14. – S. 14.

⁴ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 38, л. 520–520 об. (27. 09. 1564).

⁵ Там же, кн. 192, л. 121–123 об. (25. 03. 1565).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 2, арк. 27–27 зв.

⁷ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 8, арк. 25 зв.

⁸ Любавский М. К. Литовско-русский сейм... – С. 687.

до кінця його життя 20 осілих волок у Цеценівцах, а Картоновським — село Менша Вілія. Хоча король Генріх надав зазначені маєтки «за причиною и дозволенем всих панов рад и послов земских, на теперешнем сойме корунацыи нашеє при нас будучих», до реалізації його волі не дійшло. Поки «п'ятигорці» їхали в супроводі королівського коморника до Кременця, Миколай Збараський, якому адресувалися листи монарха, помер. Незабаром король видав повторні листи, звернені вже до Януша Збараського, сина покійного старости, що посів звільнений ним уряд, і відіслав їх із тим самим коморником, але слідів передачі зазначених сіл не виявлено¹.

Отже, станом на середину 1560-х років на півдні Волині в руках семи вихідців із Росії, що перейшли на службу до великого князя литовського (восьмий незабаром після появи тут зійшов зі світу, а доля дев'ятого невідома), було чотири села, що походили з волості Кременецького замку.

У досліджуваній нами час практикувалися кілька типів надання маєтків. Найпоширенішими з прав, що базувалися на них, були: 1) тимчасове користування «до воли и ласки господарської», тобто на невизначений термін; 2) довічне користування «до живота» реципієнта без права передачі в спадщину; 3) власність із правом передачі в спадщину лише по чоловічій лінії; 4) власність із правом передачі в спадщину як по чоловічій, так і по жіночій лініях. Кожна з форм передбачала свій ступінь свободи в розпорядженні маєтком, але всі вони супроводжувалися певними повинностями, головною складовою яких була земська служба — обов'язок у разі потреби їхати на війну.

Водоп'ян отримав свої села «до воли и ласки», а надання решті московитинам не вписуються в жодну з наведених формул. З граничного листа Ушаку й Зверову 1563 р. довідуємося, що вони отримали маєтки «на проживенє», у листах Ігнат'єву й Подгорському 1563-го й 1564-го років ідеться про «хлебокормленє», Остаф'єву 1564 р. й Шараповичу 1565 р. надано людей і землю «в моц и в держанє», але без формули про земську службу. Даних про характер надань Заболоцькому, П'ятому й Безщасному немає, та можна думати, що вони аналогічні наданням їхнім співвітчизникам. Як бачимо, перебіжчики отримували маєтки для тимчасового забезпечення перебування у Великому князівстві до вирішення їхньої долі.

З часу Казимира Ягайловича литовське законодавство забороняло набуття іноземцями маєтків шляхом надань монарха, але великий князь ішов на порушення, про що шляхта неодноразово нагадувала йому на сеймах. У середині 1560-х років реалії довелося легалізувати: II Статут дозволив надавати іноземцям маєтки до кінця життя і на вічність, а Берестейський сейм 1566 р. уточнив, що це має робитися тільки на вальних сеймах².

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 193, л. 11–12 об., 28 об.–30 об., 30 об.–32 об.

² *Dąbkowski P. Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim...* – S. 52–61.

Першочергове завдання мігрантів полягало в тому, щоб закріпити за собою придбані маєтки, тобто домогтися перетворення їх із надань «на хлебокормлене» у вислуги з правом передачі в спадщину. Ушак отримав підтвердження на частку в селі Куликів на вічність у жовтні 1563 р.¹, ще до появи II Статуту. Подгорському й Остаф'єву відповідні листи були видані на вальному сеймі у Варшаві 1572 р., але з правом передачі спадкоємцям тільки «мужского стану»². Про перетворення маєтків, які перепали Шараповичу, Заболоцькому й Безщасному, у вислуги свідчать наступні відчуження їх. П'ятий ніби-то ще 1563 р. отримав частину в селі Куликів на вічність, та коли 1569 р. відступив це надбання іншій особі, король відібрав його, мотивуючи тим, що дане «на хлебокормлене»³.

Володіння землею супроводжувалося військовою службою. У разі потреби землевласник мав особисто виїжджати на війну й виставляти інших озброєних вершників, кількість яких залежала від розмірів маєтку. На місці збору війська складалися списки, до яких уносилися шляхта, що приїжджала для відбування служби. З 60-х років XVI ст. відомі два такі переписи — 1565-го й 1567-го років. У першому з них знаходимо тільки одного з наших знайомих — Омеляна Ушака-Куликівського⁴, а в другому — того самого Омеляна Вшаковича і якогось Захаріяша, який при загоні Ярофія Гостського ставив «1 конь без зброи з рогати»⁵. Можна думати, що це був відомий нам П'ятий, сусід Гостського по маєтку в Кременецькому повіті. Обидва рази військо збиралося для війни з Московією. Вихідці з Росії посилали й для захисту південних рубежів від наскоків зі степу. Ушака й Заболоцького зустрічаємо також у ролі королівських дворян⁶.

На час появи на Волині вихідці з Росії іменуються «боярскими сынами», «чужеземцами», що приїхали «на имя и ласку господарскую», а далі виступають як «шляхетные», «господарские земляне Кременецкого повета»⁷. У себе на батьківщині ці люди належали до соціального прошарку, близького за своїм статусом до тутешньої шляхти⁸. Володіння вислуженими маєтками й земська служба перетворювали їх із боярських дітей-чужоземців у місцеву шляхту⁹. До середини 1560-х років у литовському законодавстві

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 91 зв.–92 зв.

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 120–122 об.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 93 зв.

⁴ ЛМ. – Отд. 1, ч. 3. – Стб. 423.

⁵ Там же. – Стб. 1252, 1243.

⁶ Ушак 1563, 1570 й 1577 рр., Заболоцький 1577 р. (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.І.2, арк. 91–96; ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 5, арк. 35).

⁷ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 31; ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2116; РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 120–122 об.

⁸ Михайлова И. Б. Служилые люди Северо-Восточной Руси...

⁹ Ланто И. И. Великое княжество Литовское... – С. 203, 210–212.

не було перешкод на шляху такої трансформації іноземців, крім однієї — заборони надавати їм маєтки, — але, як зазначено вище, нею часто нехтували, а потім узагалі скасували її. У II Статуті з'явилася норма, за якою іноземець, що придбав маєток шляхом купівлі, обміну, дарування, повинен був довести, що є справжнім шляхтичем, а від власників вислуг цього не вимагали. Правда, законодавство розрізняло серед шляхти натуральних, природжених, що проживали в державі з діда-прадіда і за етнічною приналежністю були литвинами, русинами або жмудинами, і тих, що набули підданство правовим актом. Перші могли займати різні духовні й світські уряди, а для других вони були недоступні. Коли кров приїжджих змішувалася з кров'ю природжених, вони набували статусу останніх, але в праві не було визначено, яке покоління слід уважати природженим¹.

У другій половині XVI ст. переважна більшість волинської шляхти мала вже родові імена у формі відносно-присвійного прикметника із закінченням на *-ський / -цький*, похідні від назв маєтків. Вихідці з Росії успішно освоїли цю традицію: Ушак став Ушаком-Куликівським, Безщасний — Безщасним-Немиринським, Шарапович — Шараповичем-Вороновецьким, Остаф'єв — просто Вороновецьким. Навіть князь Подгорський, прізвище якого було утворене тим самим способом, іноді виступає в писемних джерелах як Вороновецький, тобто від наданого йому маєтку.

Забезпечення вихідцями з Московського царства на новій батьківщині певних позицій, що полягало, перш за все, у набутті ними маєтків і шляхетських прав, не гарантувало життєвих успіхів. Володіння необхідно було хоча б утримати, що виявлялося не так просто, особливо коли вони були маленькими, в умовах важкої земської служби², частих набігів татар (у 1570-х роках вони були настільки руйнівними, що сейм навіть звільняв місцеву шляхту від податків) та недружнього оточення.

Друга третина XVI ст., на кінець якої припадає поява москвитинів, позначена на півдні Волині інтенсивним колонізаційним рухом. На просторах, які раніше формально належали до тих чи інших маєтків, а фактично через брак людських ресурсів не були освоєні, шляхта осаджує нові села. Межі володінь, які визначалися в привілеях монархів дуже приблизно і до пори, дочасу не привертали особливої уваги, породжують тепер тривалі суперечки за їх уточнення. В останній третині століття перемірюються на волоки частини, на які ділилися маєтки в попередніх поколіннях. Ці процеси супроводжуються взаємними звинуваченнями в несправедливості поділів. Судові справи за той чи інший клаптик землі тягнуться роками і навіть десятиліттями. Паралельно шляхта з'ясовує свої стосунки наїздами, що стають звичним елементом життєдіяльності цієї верстви.

¹ *Dąbkowski P. Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim... – S. 72–74.*

² Про тягар служби див.: *Яковенко Н. Українська шляхта... – 2 вид. – С. 255.*

Наприкінці весни 1562 р. в луцькій замковій книзі внесено «оповеданє» Льва Зверова про те, що мешканці села Кокорів покрали в його маєтку худобу. Спроба вирішити питання з тамтешнім урядником Богданом Лосятинським закінчилася плачевно: шукача правди обізвали, набили й пограбували. Звертатися за справедливістю до кременецького старости було марно: оскільки урядник входив до числа його наближених, там навіть не запишуть скаргу до книг, як не раз бувало в подібних випадках. Доводилося скаржитися уряду сусіднього повіту¹. Захаріяш П'ятий після збройного наїзду сусіда змушений був, як зазначено вище, 1563 р. залишити Малий Сапановець і проситися в село Куликів, але 1569 р. кременецький підстароста Юзеф Грончовський «розными способами», як скаржився потім москвитин королю, змусив його залишити й цей маєток, поступившись ним цьому уряднику².

Присутність москвитинів у волості Кременецького замку звужувала можливості тутешнього старости, і він уживав заходів, щоб повитісняти їх звідси. 1569 р. Миколай Збараський позвав Подгорського, Остаф'єва, Шарاپовича й Безщасного гродськими позовами з вимогою протягом двох тижнів пред'явити права на займані маєтки, мотивуючи тим, що король писав до нього, «аби певное виведане чинил, хто зачим кгрунты его королевское милости забравши держит», а коли ті в присутності «зацных людей» зажадали показати лист монарха, відмовив їм³. Улітку 1573 р. Безщасний скаржився в Луцьку на кременецького гродського суддю Олексія Білецького, людину з найближчого оточення старости, за захоплення його стада⁴, а восени возний оповідав про виїзд за скаргою того самого москвитина на огляд слідів наїзду князя Збараського на село Немиринці⁵. Шарапавич скаржився, що староста відібрав у нього маєток у селі Воронівці⁶. Ушак вступив у багаторічну війну з державцею королівського села Рудка Яном Любешовським, служебником кременецького старости Януша Збараського, за надану колись до села Куликів рудецьку землю, і коли 1578 р. дійшло до розгляду справи королівськими комісарами, Любешовський посилався на те, що діє за вказівкою свого пана⁷.

Заболоцький, у свою чергу, теж часто порушував спокій. 1563 р. загін його людей, загалом близько сотні вершників і півсотні піших, напав на володимирського й берестейського єпископа Івана Борзобогатовича-Красенського, що проїжджав повз село Лепесівка. Одного слугу владики вбили,

¹ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 39–40 (28. 05. 1562).

² РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 147 об.–148 об.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 2, арк. 27–27 зв.

⁴ Опись АК КЦА № 2047. – С. 41, № 422 (26. 08. 1573).

⁵ Там же. – С. 55, № 573 (22. 10. 1573).

⁶ Там же. – С. 55, № 587 (28. 10. 1573).

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 2116.

іншого скололи списом і забрали із собою, важко поранили й полонили племінника Степана, якого потім катували в Лепесівці й під загрозою смерті змусили наговорити спеціально викликаному з Кременця посланцю, що винні в цій історії самі потерпілі. Звільнившись, Степан скаржився на кривдника маршалку Волинської землі і київському воєводі Василю-Костянтину Острозькому й просив записати його «оповедане» в книги та затримати москвитина як розбійника, але зустрів відмову. Інший учасник описуваних подій — луцький ключник і городничий Олександр Жоравницький, зять єпископа — теж не домігся від князя запису скарги. Свідчення пана ключника доповнюється важливим штрихом: приїхавши до Острозького, він застав там Заболоцького, але той старався не показуватися йому на очі. Поведінка князя, очевидно, не була випадковою: 1576 р. його люди будуть допомагати москвитину звільняти від суперника спірний маєток Радошівка¹. Розбої Заболоцького набули таких масштабів, що на Віленському сеймі 1565—1566 рр. волинська шляхта домагалася управи на нього в самого монарха².

1568 р. привілей на маєток Лепесівка отримав серадзький воєвода Ольбрахт Ласький, що володів розташованою по сусідству Янушпольською волостю. Поставленого москвитиною урядника вигнали, село приєднали до волості, а безлюдне селище Радошівка, що знаходилося на лепесівській землі, воєвода віддав своєму служебнику Станіславу Крушинському і той заново осадив там людей³. Заболоцький кинувся до короля, та воєвода знехтував викликом на суд. Монарх поновив права скаржника, та Ласький не допустив його в маєток. 1576 р. новий король Стефан Баторій знову розглянув цю справу й зобов'язав воєводу під заставою розміром 3000 кіп грошів не чинити опору королівському коморнику, який приїде вводити москвитина в маєток⁴. Отримавши, нарешті, Лепесівку й силоміць відібравши в Крушинського з допомогою людей Острозького⁵ сільце Радошівка, у квітні наступного року в замку Дубно, резиденції Василя-Костянтина, Заболоцький уклав угоду, за якою продав маєток Лепесівка за 800 кіп грошів Язловецьким⁶. Приблизно в той самий час він відмовився також і від Радошівки, яку формально подарував дружині Крушинського Ганні⁷. 24 квітня 1580 р. москвитин загинув у Вільні від рук людей троцького каштеляна Криштофа Радивиля⁸.

¹ Життя князя Андрія Михайловича Курбського... – Т. 2. – С. 243–254, 259–262.

² *Любавский М. К.* Литовско-русский сейм... – С. 703–704.

³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 13, арк. 1–1 зв.; кн. 14, арк. 74 зв.

⁴ Життя князя Андрія Михайловича Курбського... – Т. 2. – С. 255–257.

⁵ *Там же.* – С. 259–262; РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 194, л. 88–91.

⁶ Життя князя Андрія Михайловича Курбського... – Т. 2. – С. 262–267.

⁷ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 5, арк. 35.

⁸ *Ерусалимский К. Ю.* Московский боярич... – С. 96.

Зближенню вихідців із Московського царства з місцевим середовищем сприяли шлюби, але відчутно вплинути на економічні й політичні позиції цих людей вони не могли, оскільки партнерки мігрантів походили з малопомітних і навіть не завжди шляхетських родин. Остаф'єв зв'язав свою долю з якоюсь Настасією Котівною, що втекла до нього в село Воронівці від чоловіка, з яким проживала в Кременці на передмісті Запоточчя¹. Подгорський одружився на дочці шляхтича Григорія Товмача-Борківського, яку звали Оксимія, і отримав за нею невеличку частину села Борок². 1579 р., після смерті Товмачівни, князь уступив у шлюб із Мариною Пашкевич і та принесла в його дім 150 золотих грішми й стільки ж речами³. Перша дружина Ушака-Куликівського невідома, а другою була сестра Оксимії Товмачівни на ім'я Овдота з посагом 100 кіп грошів речами й частиною згаданого вище села Борок⁴. Дружиною Безщасного була якась Ганна Панківна, що походила, скоріше за все, з простолюду⁵.

Остаф'єв-Вороновецький 1573 р. продав свою половину села Воронівці за 700 кіп грошів Миколаю Збаразькому⁶. Покупець додав ще 10 неосілих волок у селі Дунаїв і король підтвердив їх 1576 р. «до живота»⁷, але прижитися там він не зміг, бо 1579 р. ці волоки згадуються вже як покинуті «Петрушею москвитиною»⁸. Пышовши на службу до Андрія Курбського, Петро Васильович став урядником Смідинської волості й отримав там від свого пана маєток Поридуби. Курбський довіряв співвітчизнику й служебнику, доручав йому делікатні справи, пов'язані з колишньою дружиною Марією Гольшанською⁹. Але між паном і слугою виникло непорозуміння, яке завершилося смертю другого з них. 9 серпня 1582 р. Остаф'єва покликали до Курбського і коли він повертався назад, слуга вбив його під ворітьми княжого двору. Настасія Котівна звинуватила Андрія Михайловича в загибелі чоловіка, але той знайшов із нею спільну мову й до суду не дійшло¹⁰.

Остаф'єв був освіченою людиною. Серед захопленого князем після його смерті майна були «книг великих дванадцять, коштували тридцять осмь золотых полских, статут руский за две копе грошей литовских»¹¹. Конфлікт

¹ Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского... – Т. 2. – С. 121–123.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 34–34 зв.

³ Там само, кн. 7, арк. 38–39 зв.

⁴ Там само, арк. 83 зв.–84 зв.

⁵ Там само, ф. 21, оп. 1, кн. 17, арк. 31 зв. (26. 06. 1573).

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека VIII, сер. II, № 574; Опись АК КЦА № 2047. – С. 40.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 193, л. 65 об.–66 об.

⁸ Архив ЮЗР. – Ч. 7, т. 3. – С. 24.

⁹ Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского... – Т. 1. – С. 144–146, 167, 264; Т. 2. – С. 80–84.

¹⁰ Там же. – Т. 2. – С. 124–130, 139–141.

¹¹ Там же. – С. 130.

міг зумовлюватися зв'язками Петра Васильовича з антитринітаріями, що не подобалося Курбському як православному ортодоксу. На ймовірність таких контактів натякає той факт, що приятелем Настасії Котівни виявився анти-тринітарій Валентій Негалевський, відомий перекладом Євангелія на українську мову, — саме він узяв на себе небезпечну місію оскаржувати вельможу у Володимирському й Кременецькому гродських судах¹. Після Вороновецького залишилися син Андрій та інші діти, але доля їх невідома².

Мокій Безщасний-Немиринський останній раз згаданий серед живих 1575 р.³ 1582 р. виданий йому лист на Немиринці знайшли в паперах Остаф'єва-Вороновецького⁴.

Степан Шарапович десь на початку 1570-х років відступив свою частину села Воронівці Остаф'єву⁵, 1582 р. вплив у Кременці, щоб свідчити на користь Курбського в справі з удовою Остаф'єва, а далі не чути про нього⁶.

Захаріяш П'ятий 1578 р. нагадав про себе безрезультатною спробою повернути маєток у селі Куликів, який утратив 1569 р.⁷, а далі знов зникає.

Із восьми вихідців із Московського царства, які на початку 60-х років XVI ст. зупинилися в Кременецькому повіті, пустили тут коріння тільки князь Подгорський та Ушак Офрасимович.

Князь Григорій у шлюбі з Товмачівною мав сина Михайла, який одружився потім на дочці кременецького підстарости Григорія Лосятинського на ім'я Ждана й володів невеличкими частинами сіл Борок і Лосятин, де 1629 р. налічувалося 18 димів⁸. Батькова вислуга в селі Воронівці давно була втрачена. 1631 р. в Почаєві поруч із Михайлом в якості свідка фігурує ще Ян Подгорський, його брат, син чи племінник⁹.

Омелян Ушак-Куликівський 1599 р. загинув від рук слуги свого давнього ворога Яна Любешовського¹⁰. Село Куликів (у тому числі частину Захаріяша П'ятого, 1570 р. надану «до воли и ласки господарської»), а 1577 р. на вічність¹¹) успадкували сини Григорій, Миколай, Олександр, Адам і Яків¹², а набуту завдяки шлюбу частину села Борок він продав ще 1576 р.¹³

Про Миколая і Якова мало відомо; дітей вони, здається, не залишили.

¹ Там же. — С. 126–127, 131–132.

² Там же. — С. 133–141.

³ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 18, арк. 89 зв.

⁴ Життя князя Андрея Михайловича Курбского... — Т. 2. — С. 121–130.

⁵ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 192, л. 120–122 об.

⁶ Життя князя Андрея Михайловича Курбского... — Т. 2. — С. 121–123.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 195, л. 147 об.–148 об.

⁸ Баранович О. Залюднення Волинського воеводства... — С. 112.

⁹ Материали по истории Почаевской лавры... — Вып. 1. — С. 23.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 11, арк. 430 зв.–435.

¹¹ ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.1.2, арк. 91–96.

¹² *Bonieski A. Herbarz Polski...* — Т. 13. — S. 154–156.

¹³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 5, арк. 11а зв.

Григорій Омелянович 1608 р. купив у князя Стефана Сокольського чималий маєток у Луцькому повіті в складі шести сіл і двох дворів, із набуттям якого перетворився в досить заможного шляхтича¹. З Кременецьким повітом його зв'язують не тільки невеличка частина в селі Куликів, а й важливий на той час у повітовій ієрархії уряд кременецького земського підсудка, займаний з 1619 до 1623 р.², який свідчив про міцні позиції серед місцевої шляхти, оскільки був виборним і залежав від її ставлення до претендентів. 1629 р. діти цього із синів російського мігранта мали в Луцькому й Кременецькому повітах 225 димів³.

Володіння Олександра Омеляновича були значно скромнішими. До успадкованої після батька частини в селі Куликів він додав отчину своєї дружини Федори Григорівни Дедеркало — частину в селі Дедеркалі й село Бриків і 1629 р. сплатив податок за 49 димів⁴. Але позиції його в повіті зумовлювалося не тільки розмірами маєтку, а й займаними тривалий час гродськими урядами⁵.

Адам Омелянович 1629 р. мав 8 димів у селі Куликів⁶. Незабаром його діти осиротіли. Дочка Ганна, яка близько 1638 р. вийшла заміж за Олександра Добринського, за заповітом батька, повинна була отримати 1000 золотих, та брати й сестра не змогли сплатити цю суму грошей. Через півтора року Ганна померла, подарувавши перед смертю Почаївському монастирю та церквам у селі Куликів і сусідньому містечку Орле, де проживала з чоловіком, по 100 золотих зі свого приданого. Ченці затіяли спір за записані їм гроші, який закінчився в грудні 1643 р. вироком Кременецького земського суду про баніцію братів Костянтина, Самуїла, Петра й сестри Федори Ушаків-Куликівських, тобто позбавлення їх прав і вигнання за межі держави, а літом наступного року цей присуд підтвердив трибунал⁷.

Ушаки-Куликівські були ревними приверженцями Православної церкви. Григорій Омелянович подарував Луцькому братському монастирю ґрунт на Святій горі на передмісті Луцька за Глушцем⁸; Троїцькій церкві в селі Тростянець, де заповів поховати його останки, записав дві волоки поля й

¹ Там само, кн. 16, арк. 28–29 зв. (зберігся фрагмент запису листа в книгу, дата і місце складання угоди втрачені). Надбання становили двір у Луцькому замку, двір і село Тростянець, село Терebin, воля села Лички, пів села Острів, село Домашів, частина села Полганів).

² Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej... – Т. 3, zes. 5. – S. 54, nr 94.

³ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 61, 108. Родині належали села Тростянець, Лички, Острів (половина), Миків, миківська воля Яромль, Домашів і Пулганів у Луцькому та частина села Куликів у Кременецькому повітах.

⁴ Там само. – С. 108; ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 228.V.3, арк. 3.

⁵ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6328, арк. 44; спр. 6346, арк. 127.

⁶ Баранович О. Залюднення Волинського воєводства... – С. 108.

⁷ Матеріали по історії Почаевської лаври... – Вып. 1. – С. 35–36, 118–120.

⁸ Горін С. Монастирі... – С. 215.

частину щорічних доходів маєтку, а також зобов'язав спадкоємців збудувати тут замість дерев'яного мурований храм¹. Стефан Григорович записав 200 золотих на братську церкву в Луцьку, по 100 золотих на Успенський монастир у Почаєві та Богоявленський братський монастир у Кременці, по 10 золотих на два луцькі й чотири кременецькі шпиталі, по 10 золотих на сорокоусти в храмах Луцька, Тростянця й Куликова та заповів поховати його в братській церкві у Луцьку². Про Ганну Адамівну йшлося вище.

Невід'ємним атрибутом шляхти Великого князівства Литовського та Речі Посполитої були герби. Роди польського й литовського походження належали, як правило, до гербових братств, які користувалися геральдичними символами, спільними для багатьох родин, що часто не мали єдиного предка. У шляхти українського й білоруського походження здебільшого були власні герби, кожен з яких належав тільки одному роду. Про Подгорських відомо, що пізніше — у ХІХ ст. — у них був герб Бродзіч із відміною³. Ушаки-Куликівські, як показують відбитки печаток початку ХVІІ ст., користувалися знаком у вигляді підкови, повернутої кінцями вниз, усередині якої звивається змія у вертикальному положенні⁴.

* * *

На кінець другої третини ХVІ ст. розглянута вище група вихідців із Московського царства становила серед знаті Південної Волині найчисленніше вкраплення іноземного елемента, але ресурси, якими вона володіла, — економічний потенціал маєтків, сукупність прав у розпорядженні ними, сімейні зв'язки, клієнтальні відносини, особисті якості — виявлялися не завжди достатніми для подолання перешкод, що виникали в процесі вростання в місцевий ґрунт. У результаті життя половини мігрантів обірвалася передчасно, укоренилися тільки два з них, а втримати початкове надання монарха й передати його дітям вдалося лиш одному. Наступні покоління вихідців із Росії теж зустрічалися з труднощами, та це були проблеми, властиві життєдіяльності дрібної і середньої української шляхти, частиною якої вони стали.

¹ Довбищенко М. В. Волинська шляхта... — С. 604 (1622). 1648 р. «гултяи и властныє подданыє» Ушаків-Куликівських спалили в селі Тростянець панський двір і розорили муровану церкву (Національно-визвольна війна... — С. 111).

² Довбищенко М. В. Волинська шляхта... — С. 604; Гопін С. Монастирі... — С. 181, 182, 225 (7. 12. 1640).

³ Żychliński T. Złota księga... — Roczn. 14. — S. 13–21.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. І, спр. 6328, арк. 46; Wittyg W., Dziadulewicz S. Nieznana szlachta polska... — S. 167. Адам Бонецький схилився до думки, що на печатці погано відбитий герб Наленч (Boniecki A. Herbarz Polski... — Т. 13. — S. 154).

---

9. ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ ДВОХ ПРИВІЛЕЇВ ВІТОВТА

Наприкінці XIX ст. Зигмунт Люба-Радзимінський опублікував тексти двох привілеїв великого князя литовського Вітовта якомусь слугі Павлові на маєтки у Волинській землі. Першим актом монарх надає селища Новоставці й Камінь на річках Полтві й Случі та болоті Лазучин, до яких додає селища Свина й Остра Руда та землі по руду Святець і річку Жердя, а Жердям від селища Воронове до верхів'я річки й урочища Збірні Могили¹. За другим документом реципієнт отримує селище Рідка на річці Семенівці й болоті Полехова з додачею селищ Соломен, Рудка Турівка й Коров'є та земель по діброву Ситну й річку Семенівку². Привілеї датовані з розривом у тринадцять із половиною місяців: один — 30 липня 6928 р. 6-го індікту, а інший — 21 серпня 6929 р. 8-го індікту, але видано їх там саме — «w Urzowie». У першому з документів зазначено, що до його появи причетний віленський воєвода Дедиголд. Видавець узяв обидва тексти з копій підтверджень їх королем Сигізмундом III 1589-го й 1601-го років руською мовою, знятих у XVIII ст. латинськими літерами³.

1934 р. вийшла праця Генрика Ловмянського про економічне й соціальне підґрунтя Ягеллонської унії, в якій він торкнувся питання про достовірність деяких привілеїв Вітовта. Учений схилився до думки, що цей монарх спирався на соціальну верхівку литовського походження й не толерував русинам; боярські роди, які в першій половині XV ст. мали на Волині значні володіння, зокрема Кирдії й Рязановичі, на його переконання, зібрали їх ще за Любарта. Оскільки привілеї Павлові (а також Іллі Вячковичу) суперечили цій тезі, дослідник запідозрив їх у фальшивості й навів кілька доказів⁴. Єжи

---

¹ AS. – Т. 1. – S. 25–26.

² *Ibid.* – S. 27.

³ Перше з використаних джерел зберігається нині в колекції Радзимінських у Львові (ЛННБ України, ВР, ф. 91, спр. 140.1.2, арк. 116–116 зв.).

⁴ *Lowmiański H.* Uwagi w sprawie podłoża społecznego... – S. 79–80.

Охманський повторив виставлені попередником аргументи в збірнику привілеїв Вітовта, виданому 1987 р.¹ Українські дослідники залишили тексти, про які йдеться, поза увагою; виняток становлять популярні праці краєзнавця Івана Стасюка² та словник староукраїнської мови, укладачі якого довірили використати ці джерела за публікаціями в «Архіві Сангушків»³.

Отже, питання про те, чи відповідають джерела, використані Радзимінським, тому, за що себе видають, залишається відкритим. У зв'язку з цим завдання полягає в тому, щоб з'ясувати, чи видавав Вітовт акти, тексти яких опубліковані в «Архіві Сангушків», і чи підтверджував їх король Сигізмунд III, а також установити адресата оригіналів та ініціаторів пізніших підтверджень чи підробок і розкрити обставини появи цих джерел з історії поземельних відносин на Волині.

Проблема достовірності текстів та автентичності підтверджень привілеїв

У коментарях до публікацій Радзимінський звернув увагу на те, що за візантійським літочисленням вказаним у привілеях рокам зазначені в них індікти не відповідають — у першому з них замість 6-го мав би бути 13-й, а в другому замість 8-го — 14-й індікт. Якщо виходити з того, що індікти правильні, а роки помилкові, то перший документ слід було б датувати 6936-м р. від створення світу, якому відповідає 1428 р. н. е., та оскільки Вітовт воював тоді з Новгородом, зокрема до 28 липня стояв під стінами города Порхов (у виданні помилково «Рогеbow»), на думку видавця, наймовірно, щоб, опинившись на півночі, монарх займався там приватною справою слуги в протилежному кінці держави. Другий привілей за індіктом припадає на 6938 р. візантійського або 1430 р. християнського літочислення, але відомо, що 24 серпня 1430 р., тобто всього лиш через три дні після можливої дати появи цього акту Вітовт був у Каунасі, а в околицях цього міста поселення «Urzow», що мало би бути, очевидно, помітним осередком, раз монарх двічі датує в ньому свої привілеї, невідоме. Із цих міркувань видавець знехтував індіктами як хибними й узяв до уваги рокові дати, які, на його думку, вказані за візантійським літочисленням, а далі відняв від них цифру 5508 й отримав 1420-й і 1421-й роки християнської ери. При тім він зазначив, що під згаданим вище віленським воєводою Дедиголдом слід розуміти Гедиголда, і зауважив, що 1422 р. останній був ще подільським намісником, а в ролі віленського воєводи

¹ Vitoldiana... – S. 197, nr 216; s. 198, nr 217.

² Стасюк І. А. Теофіпольщина... – С. 7, 8, 227; його ж. Історія Теофіполя... – С. 22–23; його ж. Історичний нарис... – С. 5.

³ ССУМ. – Т. 1. – С. 28 (а також відповідні гасла).

з'являється на кілька років пізніше, але залишив це непорозуміння без пояснення. Видавцю була відома практика комбінованого датування актів, коли перші дві цифри вказувалися за візантійським літочисленням від створення світу, а дві останні — за літочисленням від народження Христа, яке він називав діонісійською ерою, але в даному випадку він відкинув можливість застосування цього способу з огляду на те, що другий із привілеїв мав би тоді 7-й, а не 8-й індикт¹.

Аргументи, які виставив Ловмянський і повторив Охманський, полягали в тому, що: 1) ужита в обох актах географічна назва «Волинська земля» в XII ст. на тривалий час забулася (не зустрічається ні в Київському, ні в Галицько-Волинському літописах, ані навіть у писемних пам'ятках часу правління Свидригайла) і знов увійшла в ужиток через кілька десятиліть після Вітовта; 2) датування привілеїв суперечливе, а поправки видавця помилкові, оскільки на час появи першого з них (за поправкою видавця) Гедиголд не займав ще уряду віленського воєводи; 3) загадкове місце видання обох привілеїв; 4) документи відомі лише з копій підтверджень Сигізмунда III, знятих у XVIII ст.²

Першому з доводів Ловмянського, наведеному ним із посиланням на спостереження Оскара Галецького³, суперечить лаконічний регест одного з ранніх привілеїв Казимира Ягайловича у Литовській метриці («Скирмину у Волини Поворско») ⁴, який Галецький датував 1442-м роком⁵; та й Свидригайло, як виявляється, теж уживав географічну назву, про яку тут ідеться. Зокрема, у листі вихідцю з Перемишльської землі Польського королівства Фрідріху Гербурту з Фельштина на розташовані на Сереті села Чернихів, Мшанець і Чернихівка, датованому 10 червня 1437 р., він локалізує перераховані поселення саме у Волинській землі⁶. Як побачимо далі, цей документ з'явився всього лиш через 9 років після привілею Вітовта.

Останній з аргументів Ловмянського частково спростовується тим, що 7-ма книга Руської метрики Коронної канцелярії містить текст підтвердження першого привілею Вітовта королем Стефаном Баторієм, виданого у Варшаві 11 серпня 1582 р. Андрію Човганському⁷, а в колекції Оссолінських у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка зберігається пергаментний лист Сигізмунда III з підтвердженням того самого привілею синам указанного вище шляхтича Адаму й Роману, датований там

¹ AS. – Т. 1. – S. 157–158.

² *Lowmiański H.* Uwagi w sprawie podłoża społecznego... – S. 79, przyp. 119.

³ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 96.

⁴ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 63.

⁵ *Halecki O.* Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 96, przyp. 3.

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 249 об.–250 об. Уточнення дати див.: *Собчук В.* З історії титулованої української аристократії... – С. 243, прим. 32.

⁷ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 21–22; Руська (Волинська) метрика... – С. 356.

само 6 квітня 1589 р.¹, що походить, очевидно, з родового архіву Човганських². У тій самій збірці знаходиться й підтвердження Сигізмунда III Адаму Човганському на другий привілей Вітовта слугі Павлові з датою 1 березня 1601 р. на вальному коронному сеймі у Варшаві³ — пергамент із двома паралельними прорізами для шнурка під вислу печатку в нижній частині аркуша. Але в інтитуляції цьому документу, скріпленому підписами короля (!) та писаря, бракує імені монарха, який його видає; визначено лише місце (двома паралельними лініями), де воно мало бути вписане⁴. Зрозуміло, що канцелярія не могла видати лист із власноручним підписом монарха, але без його імені в титулі; і згадані вище прорізи — без найменших натяків на сліди перебування в них шнурка для печатки. Отже, перед нами фальсифікат, який чомусь залишився незавершеним. Маючи привілей Вітовта на частину своїх володінь і два підтвердження цього акту наступними монархами, власник зініціював підробку підтвердження привілею на інші маєтки, якого насправді не було, а за взірєць узяв текст наявного в нього автентичного документа, у тому числі вказав те саме місце датування, яке йому, зрозуміло, ні про що не говорило.

Якщо дату привілею Вітовта слугі Павлові на селища Новоставці й Камінь розглядати як комбінацію перших двох цифр дати за візантійським літочисленням від створення світу (6936) і двох останніх цифр за літочисленням від народження Христа (1428), то перші вісім місяців отриманого таким чином 6928 року будуть належати до вказаного в документі 6-го індікту; і така дата вписується в хронологічні межі перебування Юрія Гедиголда на уряді віленського воєводи (1425—1432)⁵.

Щодо обставин появи акту, то влітку 1428 р. Вітовт дійсно ходив на Новгородську землю. «А того же лета князь Витовтъ Литовскый нача нелюбье дрѣжати на Новѣгород, — оповідає добре поінформований псковський літописець, — и мирь разверзе с ними в Петрово заговеньє, и паки по том 5 недель изоиде, и бысть на шестой недели в пяток, въ 16 день месяца июля прииде онъ, поганый князь Витовтъ, отстоупникъ правоверныа веры кристьянскаиа, на Новгородскоую волость в силе велице; и прииде первее к Вышегородоу, стояль два дни и две нощи, и поиде от него к Порховоу, воюя волость Новгородскоую, и, пришед, стояль под городом июля въ 20, на память святого пророка Ильи. И владыка новгородскый Еоуфимей и посадники новгородцкый добише челомъ князю Витовтоу; челобитьє оу новгородцовъ приат, и мирь с ними доконца по старине, и

¹ ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 1917. Див. у додатках акт 1.

² Про долю архіву див.: *Собчук В.* Архів Сапег... — С. 442–445.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 1918.

⁴ Див. у додатках акт 2.

⁵ *Wdowiszewski Z.* Giedygold Jerzy... — S. 435.

крестъ целоваль, а полонъ отпоусти владычня ради поклону; и поиде от Порхова во свою землю в среду, месяца июля в 28»¹. Отже, 16 липня Вітовт уступив у Новгородську землю, дві доби простояв під Вишегородом², 20 липня був уже під Порховом, а 28 липня зняв облогу й вирушив назад. Таким чином, привілей слугі Павлові (датований 30-м липня) з'явився на третій день відходу великого князя від Порхова.

Загадковому поселенню «Urzow», указаному в копії привілею, опублікованій в «Архіві Сангушків», як місце його появи, на думку видавця, могло відповідати село Ужинець у Дубенському повіті на Волині³. Але за текстом підтвердження Стефана Баторія в Руській метриці та оригіналом підтвердження Сигізмунда III привілей датований не «w Urzowie», як відчитав і відтворив копійст XVIII ст., а «у Ръжове». Під назвами «Ржова» і «Ржева» в писемних джерелах згадуються два середньовічні городи на півночі Русі, один з яких пізніше фігурує як «Пустая Ржева», а інший — як «Ржева Володимирова»⁴. Найдавнішу згадку про перше з поселень, яке нас тут власне й цікавить, містить «Устав князя Ярослава о мостех», пам'ятка адміністративного законодавства Новгороду, яка в сучасній літературі датується 60-ми роками XIII ст.⁵ У статті 3, що становить інтерполяцію, додану не пізніше XIV ст., у переліку округ, на яких лежала мостова повинність на користь Новгороду, фігурує також і «Ржевськаа» сотня⁶. Отже, на час появи цієї вставки город Ржева входив до Новгородської землі. Пізніше цей оборонний пункт опинився в підпорядкуванні Гедиміновичів. За повідомленням псковського літописця, 1405 р. Вітовт здійснив похід на Псковську землю, зокрема на город Коложе, псковичі ж у відповідь «повоеваша Ржеву, а на Великих Луках стяг Коложский взяша»⁷. Як прикордонний город

¹ Цит. за: *Седов В. В.* Новгородская архитектура... – С. 17.

² Нині с. Вишегород Дедовичського району Псковської обл. Російської Федерації.

³ AS. – Т. 1. – С. 193. Тепер с. Ужинець Млинівського району Рівненської обл.

⁴ *Кучкин В. А.* К изучению процесса централизации... – С. 149–161; *Пиотух Н. В.* Ржева Пустая... – С. 175–178; *Янин В. Л., Бассальго Л. А.* Пусторжевская земля... – С. 108–123; *Янин В. Л.* Новгород и Литва... – С. 61–70;

⁵ Устав князя Ярослава о мостех... – С. 233–248.

⁶ Там же. – С. 236.

⁷ ПСРЛ. – Т. 5, вып. 2. – С. 46. За повідомленням Новгородського літопису, псковичі «повоеваша села новгородцькая Лоуки и Ржовоу» (ПСРЛ. – Т. 4, вып. 2. – С. 399). На думку російської дослідниці Ніни Піотух, Ржева і Великі Луки знаходилися тоді в складі Великого князівства Литовського, але новгородці прагнули повернути собі округи обох городів (*Пиотух Н. В.* Ржева Пустая... – С. 176.). Узимку 1436 р. вони «казниша Ръжевичь, и села вся пожгоша по Ржевъ» (ПСРЛ. – Т. 4, вып. 2. – С. 434). З того часу поселення називали Пустою Ржевою. Дослідники схиляються до думки, що Ржева і Великі Луки перебували на той час у спільному володінні Великого князівства Литовського і Новгороду. 1484 р. князь Іван III приєднав Ржеву й підпорядкувану їй волость до Московського князівства (*Пиотух Н. В.* Ржева Пустая... – С. 177).

на шляху з Полоцька на Новгород Ржева служила Вітовту плацдармом для наступу на північного сусіда. Щодо локалізації цього поселення в сучасній літературі є три гіпотези. За першою з них, сформульованою ще в 1820-х роках, город лежав на горі і під горою Ржева на березі річки Алоль, на місці нинішнього села Подоржевка Бежаницького району Псковської області Росії¹, за другою — у районі міста Новоржев, заснованого у XVIII ст.², а за третьою, найновішою і найпереконливішою — у районі села Дворци Бежаницького району Псковської області, на давньому шляху з Великих Лук на Порхов і Новгород³. За сучасною картою це село знаходиться на відстані приблизно 100 км від Порхова. Подолавши за два дні цей відтинок зворотного шляху, литовське військо зупинилося тут на перепочинок, під час якого монарх, задоволений вдалою експедицією, і нагородив слугу Павла, що якимось відзначився в поході⁴.

Реципієнт привілею Вітовта

У підтвердженні привілею Вітовта, виданому 1589 р. Адаму й Роману Човганським, зазначено, що він адресований «продку небожчицы матки ихъ Маруши зъ Ярмолинець Чолганское и ихъ неякому Павлу»⁵. Мати братів Човганських була єдиною дочкою Василя Ярмолинського й Раїни з Лешницьких⁶. Маєтки, про які йдеться в привілеї Павлові, становили спадщину її діда по матері Гаврила Лешницького, котрий жив у першій половині XVI ст. (остання прижиттєва згадка про цього шляхтича датується 1540-м роком⁷). З патроніма пана Лешницького довідуємося, що його батька звали Яцьком⁸. У листі про межі виділених Гаврилові маєтків, виданому в Луцьку близько 1518 р.⁹, останній фігурує як «Якимец, старец, сынъ пана Михайлов Яловицкого»¹⁰, а серед свідків однієї з угод, датованої в Кременці 1484 р., він значиться як Яцько Єловицький¹¹. Судячи з

¹ Насонов А. Н. «Русская земля»... – С. 112–113.

² Пиотух Н. В. Ржева Пустая... – С. 177.

³ Янин В. Л., Бассальго Л. А. Пусторжевская земля... – С. 120.

⁴ 29. 07. 1428 Ходко Ярмолинський отримав у Ржеві лист Вітовта на село Вовків у Смотрицькому повіті Подільської землі (*Kurtyka J. Repertorium podolskie...* – S. 442).

⁵ Див. у додатках акт 1.

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 17–18.

⁷ Там само, спр. 6314, арк. 2–3.

⁸ Там само, спр. 6321, арк. 12–12 зв.

⁹ Лист датований тільки днем і місяцем. Апелюючи 1532 р., під час справи із синами свого брата Микити за маєтки, до цього акту, Гаврило Лешницький заявляв, що йому вже 14 років (ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 6).

¹⁰ Там само, арк. 2.

¹¹ AS. – Т. 1. – S. 64; міркування з приводу дати див.: *ibid.* – S. 161.

наведених тут хронологічних меж згадок про Яцька-Якимця Михайловича, активний період діяльності Михайла Яловицького, репрезентанта попереднього покоління, мав припадати десь на третю чверть XV ст., а батьком його, очевидно, був пан Павло Єловицький, який фігурує в низці писемних джерел другої третини XV ст. і, поза сумнівом, тотожний слугі Павлові. Таким чином, реципієнтом привілею Вітовта був Павло Єловицький, який доводився Маруші з Ярмолинських Човганській прапрадідом.

З переказу змісту привілею Свидригайла 1437 р. в записі однієї зі справ кінця XVI ст. в Руській метриці довідуємося, що від цього монарха Павло отримав у Луцькому повіті село Посників у верхів'ї р. Путилівки, село Єловичі з присілками Ворсин і Котелів на р. Стир та село Мильче на безіменній притоці р. Ікви, а в Кременецькому — відоме вже нам із привілею Вітовта село Новий Став на р. Полтві, село Ільківці по сусідству з ним на р. Жерді, село Носовиця на р. Ікви, село Стіжок на одній із приток р. Ікви та монастир святого Сави, причому монарх трактував ці надання як компенсацію за відібраний у реципієнта маєток Велбичі¹. Останнє з поселень, розташоване в Луцькому повіті на одному з допливів Стубли, 1433 р. Свидригайло надав вихідцю з Польського королівства Ленку Зарубичу².

Після утворення на Волині на грані 1442—1443 рр. окремого князівства Свидригайла, яке проіснувало в межах Луцького й Володимирського повітів аж до смерті цього з Ольгердовичів³, Павло Єловицький залишився, очевидно, прихильником центрального литовського уряду, бо всі свої маєтки на підвладній Свидригайлу території, за винятком хіба що села Мильче, розташованого на межі з Кременецьким повітом, утратив. Про село Єловичі з присілками відомо, що воно належало потім удові Свидригайла, після смерті якої Казимир Ягайлович передав його вихідцю з Москви князю Іванові Крокотці⁴. Село Стіжок і монастир святого Сави в Кременецькому повіті теж недовго перебували в руках Павла, якщо тільки дійшло до вступу у володіння ними, оскільки в інвентарі подання Кременця черговому наміснику монарха, складеному в першій половині 1480-х років, серед іншого читаємо й про данину «у Стожьку» на користь великого князя⁵; а крім того, пред'являючи 1590 р. в спорі за ґрунти згаданий вище привілей 1437 р., Савин Єловицький спеціально застерігав, що не претендує на згадані в цьому акті село Стіжок і монастир святого Сави, оскільки вони ніколи не належали його роду⁶. Казимир Ягайлович, за лаконічними недатованими регестовими записами в Литовській метриці, надав Павлу Єловицькому маєтки

¹ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 49 об.–51 об.

² Розов В. Українські грамоти... – Т. 1. – С. 126–127.

³ Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły... – S. 6–50.

⁴ Архив ЮЗР. – Ч. 8, т. 4. – С. 106 (28. 09. 1485).

⁵ ЛМ. – Отд. 1, ч. 1, т. 1. – Стб. 371–372.

⁶ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 126–127 об.

Чернечгородок, Грушова й Плотниця під Пінськом¹ та село Ланівці й дворище Жоваківці в Кременецькому повіті на Волині². У згадці кінця XVI ст. другий із привілеїв датується 8-м січня 1443 р., але замість Жоваковець тут фігурує дворище Воронівці³.

Нащадки Павла Єловицького володіли пізніше на Волині й деякими іншими маєтками, що теж могли становити його спадщину. Із згаданого вище листа Якимця Яловицького про межі володінь, виділених синові Гаврилу, довідуємося, що синові Микиті він дав розташований під Кременцем маєток Лішня, а синові Богдану — село Вознесіння по сусідству з містом Дубно⁴. Інша гілка нащадків Павла — похідна від його внука Івашка, за дільчим листом 1567 р., володіла в Кременецькому повіті селами Кам'яниця, Носовиця, Туриковичі, Заболоття, Пирятин, Загірці й Мильче, розташованими компактною групою в басейні р. Ікви на південний захід від Дубна, селом Мирогоща на допливі р. Ікви на схід від Дубна та згаданим вище селом Ланівці з присілками Млинівці, Забужани й Оришківці на р. Жерді, а в Луцькому — село Плоске за два десятки кілометрів на північний захід від Острога⁵. Один із маєтків у Луцькому повіті — село Волкошів — 1522 р. нащадки Павла продали Костянтину Острозькому⁶.

1463 р. Пашко Яловицький був одним зі свідків поділу князями Василем, Семеном і Солтаном Васильовичами Збараськими отчини, здійсненого перед луцьким старостою Михайлом Монтовтовичем⁷, і цей факт теж промовисто свідчить на користь його ваги серед місцевої знаті.

Як бачимо, реципієнт листа Вітовта був одним із поважних репрезентантів регіональної еліти Волині другої третини XV ст. і відзначався чималою активністю в стосунках із владою, унаслідок якої зазнавав і злетів і падінь у цей тривожний час, наповнений карколомними переминами. Відголосами його успіхів і невдач є набуття й утрата численних маєтків. Судячи з того, що переважна більшість маєтків, які перейшли через руки Павла, знаходилася на Волині, можна думати, що, скоріше за все, він походив із місцевого руського боярства, а назва клану, до якого він належав, імовірно, однойменна з назвою його герба, що, за словами Захаріяша Єловицького, одного з прямих нащадків реципієнта привілею Вітовта, сказаними 1625 р., «здавна слынет Боженец»⁸.

¹ LM. – Kn. Nr. 3. – P. 57.

² *Ibid.* – P. 64.

³ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 199, л. 49 об.–51 об., 126–127 об.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 2.

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 1, арк. 27–29; те саме див.: ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека XXI, сер. III, № 1151.

⁶ AS. – T. 3. – S. 216–217.

⁷ *Ibid.* – T. 1. – S. 55 (9. 07. 1463).

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 46, тека XXI, сер. III, № 1176.

Ініціатори підтвердженнь привілею

Унаслідок передчасної смерті батьків згадана вище Марія Ярмолинська у дворічному віці була вже круглою сиротою¹. До виходу дівчини заміж нею опікувалися батьків брат Северин Ярмолинський² і материна сестра Марухна з Лешницьких Тороканівська³, а 1558 р. вона стала дружиною шляхтича з Польського королівства Андрія Човганського⁴, з яким прожила понад чверть століття. 14 липня 1584 р. чоловік Марії помер від ран, завданих йому Криштофом Гоздиковським, урядником князя Василя-Костянтина Острозького, під час якогось конфлікту в домі Миколая і Яроша Матвійовичів Ярмолинських у селі Бережинці⁵. Пані Човганська пережила чоловіка на п'ять літ: 9 лютого 1589 р. вона згадується ще серед живих⁶, а кременецький гродський позов за скаргою князя Януша Жаславського про наслання нею минулого літа людей на його село Бісівка, датований 18 травня того самого року, адресовано вже її дітям⁷.

Отчину Марії Василівни становили маєтки Гулівці й Семенів із кількома належними до них присілками, які вона успадкувала разом зі своїми родичами по батькові Ярмолинськими, але в другій половині 1560-х років ці володіння опинилися в руках Костянтина Вишневецького⁸, який поділився ними пізніше з кременецьким земським суддею Андрієм Кунівським⁹, і тільки наприкінці 1578 р., уже після смерті обох державців, Човганські відсудили їх у Луцьку на трибуналі¹⁰; у результаті поділу з родичами їм перепало тут село Гулівці з присілками Бісівка й Бережинці.

Материзну пані Човганської становили половина села Новоставці та село Камінь і присілок Кунчівці на р. Полтві й половина села Страклів на р. Ікві по сусідству з містом Дубно¹¹. 1568 р. Марія Василівна видала лист,

¹ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 17–18.

² ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 54.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 17.

⁴ *Białkowski L.* Podole w XVI w. ... – S. 136.

⁵ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 23, арк. 230 зв., 231 зв.–232.

⁶ Там само, ф. 22, оп. 1, кн. 8, арк. 9 зв.

⁷ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 69–69 зв.

⁸ 30. 05. 1568 р. возний оповідав кременецькому підстарості, що 20. 05 їздив до сіл Гулівці й Семенів і питав там людей, хто тримає маєтки Семенів, Гулівці, Турівка й Бісівка, на що йому тамтешні піддані оповіли, що князь Костянтин Вишневецький (Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 380–381).

⁹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 4, арк. 6–9.

¹⁰ Згадка про це рішення Луцького трибуналу в декреті Люблінського трибуналу в справі між Сенютами та Човганськими і Ярмолинськими 1595 р. за апеляцією від декрету з михайлівських років Кременецького земського суду 1593 р. (ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 55.1е, арк. 12–12 зв.).

¹¹ Там само, спр. 6321, арк. 17–18 зв.

за яким з огляду на зусилля чоловіка в боротьбі за спадщину її батьків, добиваючись якої, він не жалів ні праці, ні коштів, ні «розолєня криви своєї» і прийшов «ку великому впаду и знищенню», записала йому на одній половині маєтків Камінь і Новоставці та належних до них присілків 5000 кіп литовських грошів із правом заставляти ці володіння іншим особам, а на другій — ще одну таку саму суму, але тільки в разі відсутності в неї прямих нащадків¹.

Другу половину села Новоставці та пусті селища Ільківці й Кругла Гаврило Лешницький віддав згаданій вище дочці Марухні, тітці Марії Василівни, після виходу її 1537 р. заміж за Юхна Юхновича Федоровича², що фігурує в джерелах переважно з прізвищем Тороканівський, а інколи пишеться також і Страклівським. Коли десь у другій половині 60-х років перший чоловік Марухни помер, вона вийшла за князя Юрія Пузину³. Наприкінці весни 1578 р. князь Пузина і його дружина Марина з Лешницьких судилися в Кременецькому земському суді з паном Гаврилом Сошенським і його жінкою Ганною, дочкою згаданого вище кременецького земського судді Андрія Кунівського, яких позивали за ґрунт Кругла, відомий також під назвою Рідка, отчину княгині Пузининої, яким вона тривалий час спокійно володіла окремо від свого батька Гаврила Лешницького і який приятель Ганни Северин Ярмолинський, тепер уже покійний, відняв у неї і осадив на ньому село під назвою Рідка. Поки Ярмолинський жив, позивачка не раз турбувала його, читаємо в записі справи, разом із першим своїм чоловіком Юхном Страклівським напоминальними листами. Потім маєток Рідка перейшов до Гаврила Сошенського. Князь Пузина, женившись на теперішній своїй дружині, разом із нею не раз позивав Сошенських, але за земською службою, сеймами й смертю Сигізмунда Августа так і не зміг добитися справедливості. Тим часом недалеко від Рідкої на тому самому ґрунті відповідачі осадили волицю, яку називають Минцівці. На підтвердження того, що Кругла становить отчину княгині Пузининої і що цей ґрунт не «промовчано», позивачі пред'явили в суді низку документів⁴. Доводи виявилися

¹ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 102–104 (17. 06. 1568, Кременець).

² ЦДАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 39.

³ Сталося це наприкінці 60-х років XVI ст., бо 1566 р. жив ще перший чоловік Марії (*там само*, ф. 21, оп. 1, кн. 10, арк. 3 зв.), а 1569 р. вона була вже заміж за другим (*там само*, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 37 зв.–40 зв.).

⁴ Лист Гаврила Лешницького, за яким видаючи дочку Марину за Юхна Страклівського, дав за нею половину села Новоставці та пусті селища Ільківці й Кругла (16. 08. 1537); напоминальний лист кременецького підстарости Федора Русина Северину Ярмолинському за ґрунт селища Кругла (4. 01. 1555); лист службника кременецького підстарости Федора Русина Яна Вилигорського, даного пану Страклівському на подання пану Ярмолинському упоминального листа за ґрунт Кругла, за яким той заявив, що тримає вже ґрунт мало не рік (!) і далі буде тримати (7. 01. 1555); на-

достатньо переконливими, і суд присудив маєток Кругла, прозваний Рідка, і волицю Минцівці на вічність князю Пузині та його дружині, а відповідачів зобов'язав відступити втрачені землі під загрозою по 2000 кіп грошів штрафу на користь монарха та сторони¹.

Повернувши ґрунт селища Кругла, на якому сиділи вже село Рідка й волиця Минцівка (останній топонім, очевидно, ще не стабілізувався, бо зустрічається в різних варіантах), улітку наступного року княгиня Пузинина подарувала ці маєтки чоловікові². Наприкінці 1579 р., під час вального коронного сейму у Варшаві, Човганські оскаржили Пузин перед королем у численних провинах, одна з яких полягала якраз у тому, що недавно без їхнього відома Марухна Гаврилівна записала своєму чоловікові села Рідка й Минцова Воля, і отримали напоминачальний лист, де монарх велів, щоб у разі, якщо це справді так, його адресати усунули допущену ними несправедливість³.

Та невдовзі княгині Пузининої не стало. 16 лютого 1580 р. Андрій Човганський оповів підстарості в Кременці, що в суботу, 13 лютого, Марія Гаврилівна померла, і взяв возного, щоб уїхати з ним у залишені нею двірець і половину села Новоставці та село Ільківці, які за природним правом належать тепер його жінці, а в суботу, 20 лютого, возний Степан Покощівський уже зізнав, що в четвер, 18 лютого, разом із возним Левком Ісернським та двома шляхтичами був присутній при тому, як Човганські взяли до своїх рук указані вище маєтки; у першому й другому селах виявилось по 23 тяглі піддані з підсусідками⁴. 2 березня того самого року за скаргою князя Пузини кременецький староста Януш Збараський видав позов по Човганських із вимогою стати 7 квітня перед гродським судом. Звинувачення полягало в тому, що всупереч волі покійної, котра позаписувала, як виявляється, своєму чоловікові на залишених нею половині села Новоставці та селі Ільківці

поминальний лист короля Северину Ярмолинському за ґрунт Кругла, названий Рідка (22. 10. 1558); напоминачальний лист маршалка Волинської землі князя Костянтина Острозького пану Ярмолинському за Круглу (27. 08. 1558); лист служебника князя Острозького Бенедикта Шкаревського, при якому пан Страклівський віддав Ярмолинському королівський лист (12. 07. 1559); напоминачальний лист кременецького старости Петра Семашка Ярмолинському з вимогою знести людей, осаджених на Круглій, яку він назвав Рідкою (29. 12. 1559); напоминачальний лист кременецького старости Миколая Збараського за той самий ґрунт (5. 05. 1561); витяг із замкових книг із записом зізнання служебника кременецького старости Яна Котимовського, з яким Юхно Страклівський їздив до Ярмолинського (7. 05. 1561); 5 кременецьких земських позовів за Круглу, прозвану Рідкою (1569, 1570, 1571, 1577); витяги із гродських книг із зізнаннями возних, які возили ці позови Сошенському і його жінці.

¹ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 6, арк. 37 зв.–40 (31. 05. 1578).

² Там само, кн. 7, арк. 68–68 зв. (18. 06. 1579, Кременець).

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 17–18 (15. 12. 1579, Варшава).

⁴ Там само, арк. 20–21.

в Кременецькому й селі Страклів у Луцькому повітах проживання до самої смерті, 2000 кіп грошів і всі рухомі речі, братаничу Івану Павловичу Шпаківському — 1000 кіп грошів, братанці Овдоті Маськівні зі Шпаківських — 200 кіп грошів (і в цій сумі виділила їй у селі Новоставці на час до сплати грошей 10 підданих), а братанці Настасії Маськівні Шпаківській, яка до смерті покійної була під її опікою і на її вихованні, — спуст новоставецького ставу в сумі 100 кіп грошів, 18 лютого вони силоміць захопили з озброєними слугами, боярами та іншими підданими маєтки Новоставці й Ільківці і все в них позабирали¹.

Якщо до суду і дійшло, то справитися з конфліктом, як показують наступні події, він не зміг. 6 травня 1580 р. Юрій Пузина та Іван Шпаківський і його сестри Овдотя зі Шпаківських Ящевецька й Настасія, з одного боку, та Андрій і Марія Човганські, з іншого, уклали перед князем Василем-Костянтином Острозьким приятельську угоду, за якою князь Пузина уступав Човганським половину Новоставець та Ільківці, а йому натомість відступали на вічність дві частини села Страклів; село Рідка й волиця Минцова теж залишалися князю; крім того, Пузина мав повернути Човганським усі папери на маєтки, а вони взяли на себе зобов'язання сплатити 100 кіп грошів йому та 200 кіп грошів Іванові Шпаківському і його сестрам, а також віддати Пузині збіжжя й рухомі речі, які забрали після смерті його дружини, а чого не вистачить, заплатити або вернути з нового урожаю, і гарантували збір засіяного ним на полях².

Утрата поселень Рідка й Минцова Волиця, очевидно, не задовольняла Човганських, тому вже наприкінці липня 1580 р. вони скаржилися спільно з Матвієм і Романом Ярмолинськими через своїх посланців у Кременці, що начебто коли семенівські й гулівецькі маєтки, за які вони правувалися й 1578 р. домоглися на трибуналі в Луцьку їх повернення, перебували ще під опікою їхнього дядька Северина Ярмолинського, то він заставив їхній спільний ґрунт над р. Семенівкою шляхтичу Стасю Ластовецькому, тепер уже покійному, і той осадив на ньому за поселеннями Турівка й Данилівка нове село під назвою Рідка, яке тримав аж до смерті, а після нього вдова Северина Ганна, дочка Андрія Кунівського, разом із другим своїм чоловіком Гаврилом Сошенським осадила там село Минцова Волиця; причому Сошенський самовільно приєднав до села Рідка чимало землі їхніх сіл Семенів, Данилівка й Бережинці, зокрема в діброві Ситній, забрав у старожитних семенівських підданих став, засипав на р. Семенівці кілька нових ставів і побудував на них млини; а князь Пузина, якому Сошенський упустив зазначені ґрунти, теперішнього року теж поорав і засіяв багато їхнього ґрунту за річкою Семенівкою поряд із селом Бережинці та в їхній

¹ Там само, арк. 22–22 зв.

² Там само, арк. 28–29 (оригінал угоди).

діброві Поляхова¹. Як бачимо, Човганські трактують тут ґрунти селища Кругла, де сиділи села Рідка й Минцова Волиця, як складову спільних із Ярмолинськими маєтків Гулівці й Семенів, успадкованих після шляхетського роду Калениковичів.

Тим часом 26 вересня 1581 р. Іван Шпаківський квітнув Човганських за 200 польських золотих, отриманих для сестри Настасії²; у червні 1582 р. Андрій Човганський виконав у Кременецькому земському суді всі зобов'язання щодо Юрія Пузини, передбачені угодою 1580 р. перед князем Острозьким³, а 13 січня «водлє нового календаря» 1583 р. князь зізнав, що отримав свої 100 кіп литовських грошів⁴ і того самого дня віддав документи на маєтки Новоставці й Камінь⁵; на початку травня 1586 р. Човганські остаточно розрахувалися в селі Гулівці з паном Шпаківським і отримали від нього відповідний квит⁶. Погосподарювавши кілька літ на спадщині першої жінки, 20 січня 1587 р. спільно з другою своєю дружиною Ганною Гулевичівною князь Пузина продав «село Рєдкую, село Минцову Волицу одно к другому прилеглоє» за 8000 золотих, тобто за 3000 кіп грошів литовської лічби й монети, пані Човганській, яка вже кілька років сиділа на вдовиному стільці, і віддав їй усі листи й привілеї на ці маєтки⁷. Так Марія Василівна завершила збирання спадщини свого діда Гаврила Лешницького на півдні Волині. 11 серпня 1582 р., під час боротьби за ці володіння, король Стефан Баторій видав чоловікові пані Човганської підтвердження давнього привілею на маєтки Камінь і Новоставці⁸. Автентичний документ Вітовта, який ліг у його основу, зберігався, очевидно, в архіві родини, оскільки в переліку паперів, переданих 13 січня 1583 р. князем Пузиною, його немає⁹.

Андрій і Марія Човганські залишили синів Адама й Романа, молодший з яких пізніше буде фігурувати під ім'ям Андрій, та дочок Ганну й Марію. Кілька літ Роман / Андрій перебував під опікою Адама, а 5 серпня 1599 р., після досягнення ним повноліття, брати здійснили поділ спадщини батьків, за яким із володінь у Кременецькому повіті на Волині старший узяв маєток Гулівці з його присілками та села Рідка й Минцова Воля, а молодший — маєтки Новоставці й Камінь із присілками, які до них належали¹⁰.

¹ Там само, арк. 25–25 зв.

² Там само, арк. 32.

³ Там само, арк. 36–37 (12. 11. 1582; напоминальний лист князю Пузині).

⁴ Там само, арк. 38.

⁵ Там само, арк. 39.

⁶ Там само, арк. 40.

⁷ Там само, спр. 6334, арк. 1–3.

⁸ РГАДА, ф. 389, оп. 1, кн. 196, л. 21–22; Руська (Волинська) метрика... – С. 356.

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 39.

¹⁰ Там само, арк. 40–42.

Адаму Андрійовичу належали також на півдні Волині деякі власні надбаня; зокрема 1592 р. Петро Михайлович Дчуса подарував йому третю частину села Переморівка¹, а 1595 р. за 1000 кіп грошів продав свої третини сіл Ілляшівка й Новгородчичі². Молодший із Човганських 1616 р. купив у Настасії Вільгорської за 14 350 золотих села Васьківці й Теремне, третину села Літовища та селище Токарі³, але Васьківці й третину Літовищ через рік перепродав за 10 100 золотих Маруші Єло-Малинській⁴, а Теремне й Токарі залишилися в нього. Та невдовзі рід спродав усі свої маєтки на півдні Волині. Першим це зробив Андрій Андрійович, який 1624 р. продав усі свої маєтки в Кременецькому повіті — села Камінь, Новоставці, Кунча, Кораблівка й Теремне — за 107 000 польських золотих Павлові-Криштофу Сенюті на Ляхівцях⁵. Через дев'ять років його племінник Адам Човганський із Човган на Гулівцях і Лішанах, син Адама Андрійовича, подарував свої маєтки в Кременецькому повіті — села Гулівці, Бісівка, Бережинці, Рідка, Волиця, Ілляшівка, Переморівка та частини в селах Новгородчичі й Почапки, які отримав за поділом із братом Яном — разом з усіма документами на них Раїні з Боговитинів Ярмолинській⁶, а остання 1638 р. перепродала ці надбаня згаданому вище панові Сенюті⁷.

Спори нащадків Павла Єловицького із сусідами за межі

На північ від володінь нащадків Павла Єловицького, описаних у привілеї Вітовта 1428 р., лежав маєток Човгузів, який від початку 1550-х років перебував у руках князів Жаславських; на заході вони межували з Янушпольською волостю, формування якої започаткував у 1530-х роках віленський єпископ Януш, а далі нею володіли сестра останнього Беата з Костелецьких Острозька, її чоловік серадзький воєвода Ольбрахт Ласький, князі Збараські; на південному заході спадщина Павла впиралася в Ожоговецьку або Новозбараську волость, сформовану в 50—60-х роках

¹ Там само, ф. 91, спр. 198.V.3, арк. 17–19 (3. 11. 1592).

² Там само, арк. 123 зв.–25 зв. (3 12. 1595); те саме див.: ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 9, арк. 560–562.

³ Там само, кн. 24, арк. 529 зв.–532 зв. (27. 02. 1616).

⁴ Там само, кн. 29, арк. 116 зв.–119 зв. (20. 11. 1617).

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 55–58 зв. (25. 06. 1624, Люблін).

⁶ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 91–95 зв. (8. 06. 1633, Гулівці).

⁷ Там само, кн. 44, арк. 30–31 зв. (12. 03. 1638). Зберігся початок і кінець тексту листа, аркуш із фрагментом, де перераховано маєтки й указано, кому й на яких умовах вони передаються, втрачено, але інші документи незаперечно свідчать, що переважну більшість маєтків набув Павел-Криштоф Сенюта на Ляхівцях, який уже 1639 р. судився за їхні межі з князями Жаславськими (ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6370, арк. 69–70).

XVI ст. князем Стефаном Збарзьким; на півдні й південному сході вона стикалася з володіннями Василя-Костянтина Острозького, який із кінця 1550-х років інтенсивно освоював землі у верхів'ях Случі й закладав тут нову волость, центром якої згодом стало місто Базалія; на схід від маєтків, які нас цікавлять, за р. Полтвою, лежали землі Сенют. Інтенсивне заселення просторів на південь і південний схід від Горині, на розточчі Полтви, Случі й Збруча, тривалий час малолюдної, яке спостерігалось з 1550-х років, в умовах, коли ресурси землевласників були різними, а межі володінь окреслювалися в документах, якими вони диспонували, дуже приблизно, рано чи пізно мало привести до гострих спорів за землі. Особливо складно було розібратися, де чия земля, у верхів'ях Полтви й Случі, де при бажанні можна було трактувати як межу будь-який із численних потоків, та у верхів'ї р. Жерді, що робила тут круті повороти й убирала кілька приток. Поза спорами була тільки межа із Сенютами річкою Полтвою.

У Янушпольській волості на межі з Новоставцями й Каменем лежало село Святець, яке з'явилося десь у 1560-х роках. 1566 р. Юхно Тороканівський та Андрій Човганський прислали в Кременець свого служебника скаржитися на святецьких підданих Ольбрахта Ласького за кривди й шкоди¹. 1568 р. Андрій і Марія Човганські брали в Кременці возного, який свідчив потім у гродському уряді, що під час огляду завданих їм шкод бачив на стороні руди Святець від маєтку Камінь поорані й пообгороджувані гори та поміряні й значною мірою зорані поля, і навіть на момент його виїзду 10 плугатарів зі святецьких підданих серадзького воєводи орали тут свої ниви². Наступного року Човганські й Пузини прислали до Кременця скаржитися, що янушпольський урядник самоправно засипає на руді Святець стави, поорав їхні одвічні землі, які ніхто ніколи не орав, і пустошить належну їм Святківську діброву³. 1578 р. пан Човганський і князь Пузина позвали Ласького та вишегородського старосту Войтеха Стареховського (як державцю) за наступ із Янушпольської волості на їхні ґрунти в Кременецький земський суд, але на пропозицію посередників відклали справу на приятельське порозуміння зі Стареховським, який мав приїхати до Янушполя й залагодити все⁴. 1582 р. справа про межі із селом Святець пішла з Кременецького земського суду до підкоморія, але через незгоду сторін останній не зміг її вирішити⁵. 1583 р. люблінський каштелян і сандомирський староста Андрій Фірлей з Домбровиці, що тримав у цей час село Святець, посилав до Човганського возного, щоб приручив йому в сумі 2000 кіп грошів усіляке

---

¹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 10, арк. 3 зв. (12. 07. 1566).

² Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 371.

³ Там само. – С. 350–351.

⁴ Там само. – С. 243–245.

⁵ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 1.

збіжжя, яке той засіяв начебто вже на святецькому ґрунті, на час до вирішення спору за цей ґрунт у суді¹. 1584 р. підкоморій знову мав займатися межею, але й на цей раз справа не увінчалася успіхом². 1603 р. син серадзького воєводи Ян-Ольбрахт Ласький продав Янушпольську волость, яка вже тривалий час ходила по чужих руках, брацлавському воєводі й кременецькому старості Янушу Збаразькому³. 1605 р. спір за межі, який тепер вели Роман / Андрій Човганський і Януш Збаразький, уже вкотре потрапив із земського суду до підкоморія і знову повернувся назад на додатковий розгляд⁴, і тільки наприкінці 1606 р. підкоморій видав декрет, яким, нарешті, розмежував ґрунти, і сторони прийняли його⁵.

З Ожоговецькою волостю, яку пізніше називали також Новозбаразькою, власники маєтку Камінь зустрілися десь на початку 60-х років XVI ст., після того, як 1560 р. вітебський воєвода князь Стефан Збаразький виклопотав у короля привілей на села Вижня й Нижня Білозірки, Шибена Руда, Колісець, Янківці та селище Котюжинського⁶, якими розширив цей комплекс маєтків, і почав освоювати верхів'я Жерді, а далі й верхів'я Случі. Останній зіткнувся тут, у першу чергу, з київським воєводою Василем-Костянтином Острозьким, що теж починав освоювати ці простори. Зокрема, 1562 р. його мати княгиня Ганна Збаразька скаржилася в Кременці через посланця, що кузьминський і косянтинівський урядники Острозького наїхали з численними підданими свого пана на села Медишівка, Гальчичі й Кричівка, маєтки її сина, позабирали тут усі маєтності й завдали чимало збитків⁷. 1571 р. Човганські посилали в село Колісець, де був один із дворів волості, возного з напоминальним листом до Стефана Збаразького, на цей час уже троцького воєводи, про самоправне осадження на їхніх ґрунтах волиці Габриелівка⁸ і возний їздив оглядати новозбудований двір та осаджування людей на їхньому ґрунті над рудою Свиною⁹. 1583 р. дійшло до суду Човганських із могутнім сусідом, якого вони звинувачували в осадженні на їхніх землях сіл Габриелівка, Медосівка, Гальчинці, Свино й Шибена, захопленні полів і дібров, засипанні ставів та інших збитках над річками Жердя, Свино й Остра Руда, але вирішити спір не вдалося¹⁰; після смерті князя вони правувалися також із його дочкою

¹ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 372–373.

² ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 1.

³ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 13, арк. 598–603 (7. Об. 1603).

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 114–120.

⁵ Там само, арк. 131–134 (16. 12. 1606).

⁶ Собчук В. Крем'янецька волость... – С. 394–395.

⁷ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 321–324.

⁸ Там само. – С. 277.

⁹ ЦДІАК України, ф. 21, оп. 1, кн. 15, арк. 95 зв.–96.

¹⁰ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 101–104; спр. 6334, арк. 25–27.

Барбарою та її опікунами¹. 1602 р. Барбара та її чоловік Габріель Тенчинський відступили Новозбаразьку волость князю Янушу Збаразькому². 1605 р. справа Романа / Андрія Човганського з новим власником комплексу маєтків за межі потрапила до підкоморія, але той повернув її в земський суд³. Взаємно повідкидавши всі кривди, наприкінці 1606 р. сторони знову вивели підкоморія, пред'явили перед ним докази своїх прав і обвели межі, після чого він висипав копцями межу⁴.

У Базалійській волості на ґрунтах, які Човганські вважали складовими маєтку Камінь, частково знаходилися місто і замок Базалія (на лівобережжі Случі), а повністю — села Лазучин і Василівка над болотом Лазучин, село Мшанець над рудою Свиною Острою та село Махаринці, що лежало на Случі нижче Базалії. Межі своїх володінь Човганські починали тут від болота Лазучин і вели ним догори аж до Случі, далі Случчо до її верхів'я, а від витоків річки до урочища Збірні Могили⁵. Острозький узявся за освоєння верхів'я Случі десь на початку 60-х років XVI ст., бо вже 1562 р. зіткнувся тут, як сказано вище, із князем Збаразьким, але Човганські заговорили про свої претензії до нього аж наприкінці 70-х рр., після того, як відсудили отчину Марії Василівни. Зокрема, 1579 р. вони скаржилися королю на княгиню Пузинину серед іншого й за те, що під час опіки над племінницею вона допустила захоплення частини її материзних ґрунтів князем Острозьким, де він осадив села Березинці (уверху Случі), Василювці, Лазучин Менший та деякі інші⁶. 1593 р. Адам Човганський оскаржив київського воеводу і його синів від себе та від неповнолітнього брата Романа в тому, що протягом 1581—1582 років силоміць захопили належні позивачам ґрунти й осадили на них чимало своїх поселень (перелік їх див. на початку цього абзацу), а крім того 1582 р. Василь-Костянтин змовився зі Стефаном Збаразьким і розмежував із ним свої володіння, як вони вважали, по їхніх ґрунтах, та відповідачі знехтували тоді позовом⁷. Наступного року вони з'явилися, але на прохання невістки старого князя Анни з Штемберга, яка заявила через уповноваженого, що з дозволу свого батька чоловік записав їй Базалійську волость у певній сумі грошей, суд зніс із цього маєтку позов⁸. Чим закінчився позов на роки, які збиралися через 6 тижнів після Трійці, невідомо⁹. 1596 р. під час чергового розгляду справи

¹ Там само, спр. 6334, арк. 25–27.

² Там само, ф. 91, спр. 192.V.1, арк. 183–186 (19. 07. 1602).

³ Там само, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 101–104.

⁴ Там само, спр. 6334, арк. 25–27 (19. 12. 1606).

⁵ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 117–119, 236–238.

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6321, арк. 17–18.

⁷ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 117–119, 236–238.

⁸ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6283, арк. 1–3.

⁹ Там само, арк. 7–8.

сторони домовилися відкласти її на інший час¹. Наступні записи про вручення позовів датовані листопадом 1597 р.² і лютим 1607 р.³, але чи дійшло до розгляду їх, невідомо.

1624 р. маєтки Камінь, Новоставці, Кунча й Кораблівка набув Павел-Криштоф Сенюта на Ляхівцях⁴. 1633 р. новий власник судився з Домініком на Острозі Жаславським як спадкоємцем князів Острозьких із вимогою повернути забрані до Базалії ґрунти придбаних ним володінь, але справа завершилася апеляцією до трибуналу⁵. 1639 р. справа між Сенютою та князями Домініком, Костянтином і Янушем-Ізидором Жаславськими з вимогою позивача розмежувати, нарешті, його маєтки Камінь, Кораблівка, Кунча й Новоставці з маєтками відповідачів містом Базалія і селами на базалійському ґрунті знову пішла в Люблін. Поки дійшло до її розгляду, позивач помер, тому замість нього став його племінник і спадкоємець Петро Сенюта на Ляхівцях; одного з відповідачів — князя Костянтина — за цей час теж не стало. Восени 1643 р. трибунал розглянув нарешті справу, підтвердив декрет Кременецького земського суду й відіслав його до підкоморія на виконання⁶.

Села Рідка й Минцова Волиця, що лежали у верхів'ї р. Семенівки на ґрунтах селища Кругла, межували із селами Турівка, Данилівка й Бережніці на ґрунтах маєтків, успадкованих Ярмолинськими після Калениковичів, Білогородською волостю Жаславських та Базалійською волостю Острозьких, зокрема належним до неї селом Лідихівка, і тут теж час від часу спалахували спори за межі та за ґрунт у цілому. 1581 р. Януш і Михайло Жаславські включили навіть село Минцова Волиця, яке вважали складовою своїх родових володінь, у дільчий лист⁷; 1585 р. старший із братів позивав князя Пузину за це поселення як таке, що сидить на ґрунті Білогородської волості⁸. У його листі 1589 р. читаємо, що нагромадилося чимало непорозумінь щодо меж між Білогородською волостю, з одного боку, та маєтком Гулівці Адама й Романа Човганських і їхніх родичів Ярмолинських та селами Рідка й Минцова Волиця братів Човганських, із другого, тому сторони визначили на 15 вересня остаточний термін, на який мають з'їхатися й установити «вічисту» межу, а полюбовним єдначем обрали князя Януша Острозького⁹.

¹ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 121.

² Там само. – С. 121.

³ Там само.

⁴ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6334, арк. 55–58 зв.

⁵ ЦДІАК України, ф. 22, оп. 1, кн. 40, арк. 451 зв.–453.

⁶ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6370, арк. 71–72 (26. 10. 1643).

⁷ АНКГ, АSang, teka XV, rkps 9.

⁸ *Ibid.*, rkps 958 (сумарій межових актів поч. XIX ст.).

⁹ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6359, арк. 72–72 зв. (4. 07. 1589, Кременець).

Чи мала ця угода продовження, невідомо; у будь-якому разі до порозуміння не дійшло. Із позову Кременецького земського суду по Домініка, Костянтина й Ізидора Жаславських із вимогою стати за скаргою Криштофа Сенюти на Ляхівцях на троїцьких роках 1639 р., щоб розмежувати села Рідка й Минцова Волиця та містечко Білогородка й село Бісівка Мала довідуємося, що останній позивав їх ще на михайлівські роки 1638 р., але вони не з'явилися¹. У травні 1643 р. князі Жаславські позивали вже Сенюту за розмежування тих самих ґрунтів². Восени 1643 р. трибунал розглянув спір між Петром Сенютою та князями Домініком і Янушем-Ізидором Жаславськими за апеляцією від декрету Кременецького земського суду з михайлівських років 1639 р. між дядьком позивача Криштофом, тепер уже покійним, і тими самими відповідачами та їхнім братом Костянтином, теж уже покійним, за межі між селами Рідка й Минцова Волиця та містечком Білогородка й селом Бісівка Мала, підтвердив земський декрет і відіслав до підкоморія³.

* * *

Перший із привілеїв Павлові, запідозрених ученими в підробці, дійсно виданий Вітовтом і підтверджений пізніше іншими монархами, а другий є фальсифікатом XVII ст.

Вітовт надав маєтки Камінь і Новоставці 30 липня 1428 р., на третій день відходу від новгородського города Порхов, у прикордонному литовському городі Ржева.

Реципієнтом привілею був шляхтич Павло Єловицький, виходець із боярського роду Боженець, що відзначився, мабуть, у поході на Новгород.

Належність реципієнта привілею до верхівки Волині свідчить про те, що тутешня еліта знаходила шляхи порозуміння з Вітовтом, відтак давня теза Ловмянського про толерування цим монархом вихідців виключно з етнічної Литви потребує корекції.

Боярство Волині брало участь у війнах Гедиміновичів не тільки на південних і південно-східних рубежах Великого князівства, а й у протилежному кінці нової батьківщини, зокрема в походах на Новгородську землю.

Наприкінці правління Вітовта канцелярія великого князя практикувала вже датування привілеїв комбінаціями початкових і заключних пар цифр у відповідних роках візантійського й християнського літочислень.

Географічна назва «Волинська земля», яка в XII ст. на деякий час забулася, наприкінці правління Вітовта знову була вже, у вжитку.

Підтвердження автентичного привілею Вітовта наступними монархами з'явилися в умовах боротьби шляхетського роду Човганських, нащадків

---

¹ Історія Теофіпольщини... – Т. 1. – С. 368–369.

² ANKr, ASang, rkps 958.

³ ЛННБ України, ВР, ф. 103, оп. 1, спр. 6370, арк. 46–47 (26. 10. 1643).

Павла Єловицького по жіночій лінії, за межі своїх володінь, викликаної інтенсивним залюдненням просторів у верхів'ях річок Збруча, Случі й Полтви, яке почалося в 1550-х роках.

Ініціатором виготовлення фальшивого підтвердження неіснуючого привілею Віговта був, скоріше за все, шляхтич Адам Андрійович Човганський, який мав підстави боятися претензій панів Ярмолинських, своїх родичів по матері, на ґрунти сіл Рідка й Минцова Волиця, необачно заявлені свого часу його батьками як частина спадщини роду Калениковичів, і вів тривалу боротьбу з домаганнями князів Жаславських на територію другого з цих поселень.

Перебування недокінченого фальсифікату в родовому архіві Човганських натякає на те, що його виготовленням могла займатися особа з оточення замовника.

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК КАРТ, ГЕНЕАЛОГІЧНИХ СХЕМ І ТАБЛИЦЬ

Карти

1. Степанська волость.....	126
2. Ровенська волость.....	151
3. Маєтки роду Боговитинів на Волині.....	242
4. Володіння Лабунських.....	369

Генеалогічні схеми

1. Родовід князів Несвідських і Збаразьких.....	86–87
2. Родовід князів Вишневецьких.....	94–95
3. Родовід князів Порицьких.....	107
4. Родовід князів Гольшанських і Дубровицьких.....	115
5. Родовід князів Острозьких.....	122–123
6. Родовід князів Жаславських.....	164
7. Родовід Денисків-Матвійвських.....	181
8. Родовід Боговитинів.....	216–217
9. Родовід Гостських.....	261
10. Родовід Лідихівських.....	293, 294, 300, 306, 317
11. Родовід Калениковичів.....	331
12. Родовід Лабунських.....	364

Таблиці

1. Номенклатура князівських родів, репрезентантам яких належали на Волині уділи, маєтки або уряди.....	410
2. Поселення Степанської волості в останній чверті XVI — першій третині XVII ст.	412
3. Побор 1577 р. з міста Степаня і волості Степанського замку.....	415
4. Поселення Ровенської волості в XV — першій третині XVII ст.	416
5. Володіння нащадків Олександра Острозького на Волині.....	418

ТАБЛИЦІ

Таблиця 1

Номенклатура князівських родів, репрезентантам яких належали на Волині уділи, маєтки або уряди

Умовні знаки: ± – присутність роду близько вказаної дати
 + – присутність роду на вказану дату
 <, > – присутність роду-попередника та роду-наступника

№	Князівські роди	1350	1375	1400	1425	1450	1475	1500	1525	1550	1575	1600	1625	1648
Гедиміновичі														
1	Любартовичі	+	+	±										
2	Наримунтовичі	±			>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
2.1	Корецькі			±	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.2	Пінські				±	>	>	>	>	>	>	>	>	>
2.2.1	Курцевичі					+	+	+	+	+	+	+	+	+
2.2.1.1	Буремські					<	+	+	+	+	+	+		
2.3	Крошинські					+								
3	Коріатовичі		±											
4	Ольгердовичі		+	>	>	+	>	>	>	>	>	>	>	>
4.1	Кобринські		<	+	+									
4.2	Кросничинські		<	+	+									
4.3	Сангушки		<	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4.4	Слуцькі									±				
5	Кейстutowичі			±										
6	Степанські			+	+	+	+	+						
7	Полубенські							±						
Нащадки регіональних правителів Литви														
1	Гольшанські					±	+	+	+	+	+			

№	Князівські роди	1350	1375	1400	1425	1450	1475	1500	1525	1550	1575	1600	1625	1648
Рюриковичі														
1	Друцькі				±	>	>	>	>	>	>	>	>	>
1.1	Путяти					+	+	+	+	+	+			
1.2	Любецькі							+	+	+	+	+	+	+
2	Крокотки-Слов.							+	+	+	+			
3	Тверські							+						
4	Масальські								+	+	+	+	+	+
5	Пронські									+	+	+	+	
6	Курбські										+			
7	Подгорські										+	+	+	+
8	Пузини										+	+	+	+
9	Соломерецькі													+
Роди шляхетського походження з чужоземними князівськими титулами														
1	Радивили									+	+	+	+	+
Роди, походження яких невідоме або дискусійне														
1	Острозькі		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
1.1	Головні-Остр.				+	+	+	+	+	+	+			
1.2	Жаславські		<	<	<	<	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Несвідські				+	+	>	>	>	>	>	>	>	>
2.1	Збаразькі				<	<	+	+	+	+	+	+	+	+
2.1.1	Вишневецькі				<	<	<	+	+	+	+	+	+	+
2.1.2	Порицькі				<	<	<	+	+	+	+	+	+	
2.1.3	Вороницькі				<	<	<	<	<	+	+	+	+	+
3	Четвертенські			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3.1	Сокольські			<	<	<	<	+	+	+	+	+	+	+
4	Чорторійські				+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
5	Звягольські				+	+	+							
6	Козеки					+	+	+	+	+	+	+	+	+
7	Велицькі					+	+	+	+	+	+	+		
8	Сатіївські						+							
9	Ружинські							+	+	+	+	+	+	+
10	Галичинські								+					
	Усіх родів	2	4	9	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1

Таблиця 2

**Поселення Степанської волості
в останній чверті XVI – першій третині XVII ст.**

Поселення	1577	1583	1589	1603	1614	1629
Степань, м	+	+	+	+	+	+
Дубровицьке <i>передм.</i>	–	–	–	–	+	–
Луцьке <i>передм.</i>	–	–	–	–	+	–
Бережниця, м.	–	–	–	–	+	+
Деражня, м.	–	–	–	+	+	+
Байчичі	+	+	–	+	–	–
Батуні	–	–	–	+	–	+
Берестовець	–	+	+	+	+	+
Бетенка / Батен	–	–	–	+	+	–
Бихів	+	–	–	+	–	–
Бичаль	–	–	–	+	+	+
Білобереже / Білі Береги	–	–	–	+	+	+
Велихів	–	+	+	–	+	+
Вербче / Вербче Вел. / Вербче 2-ге	+	+	+	+	+	+
Вербче Мале / Вербче 2-ге	+	+	+	+	+	+
Верхів	+	–	–	–	–	–
Взлазно / Узлазно / Узлазня / Решецьк (?)	+	+	+	+	+	+
Влазно Вел.	–	–	–	+	–	–
Волохи, <i>волька</i>	–	–	–	–	–	+
Волковича Волька / Волька	–	–	–	–	+	+
Волька Мала на р. Любаші	–	–	–	+	–	–
Головин	+	–	–	+	+	+
Головинського Волиця	–	–	–	+	–	–
Городець	+	+	+	+	+	+
Гульчичі	–	–	–	+	–	–
Дубрівка, <i>слобода</i> / Дубівка	–	–	–	–	+	+
Жалин	+	+	+	+	+	+
Жалинська Волька	–	–	–	–	–	+

Поселення	1577	1583	1589	1603	1614	1629
Заваличі	–	–	–	+	+	+
Заполдь <i>див.</i> Яполод	x	x	x	x	x	x
Збуж / Ізбуче	+	+	+	+	+	+
Залуч <i>див.</i> Сидень	x	x	x	x	x	x
Звиждже / Звиждж	+	–	–	+	+	+
Зенкевичі	–	+	–	–	–	–
Зносичі / Взносичі / Узносичі	+	+	+	+	+	+
Золотіїв	–	+	–	–	–	–
Золотолин	–	–	+	–	–	–
Золотолин / Злотолин	+	+	+	+	+	+
Зольна / Зольня / Зульна	–	–	–	+	+	+
Ізбуче <i>див.</i> Збуж	x	x	x	x	x	x
Кидра / Кидри	–	–	–	+	+	+
Козарці	+	–	–	+	–	–
Корост / Коростини / Коростів	+	+	+	+	+	+
Котковицьк	–	–	–	+	–	–
Кричельськ	+	+	+	+	+	+
Липне / Липна	+	+	+	+	+	+
Липники / Липенська Волька	–	–	–	+	+	–
Лопушки	–	–	–	+	+	+
Любаша	+	+	+	+	+	+
Люхче	–	–	–	+	+	+
Люхче	–	–	–	+	–	–
Макарова Воля / Макарова Волька / Волька	+	+	+	–	–	+
Маца	–	–	–	–	+	+
Меденє	–	–	–	+	–	–
Медсько / Медсько Вел. / Медзьк 1-й	+	+	+	+	+	+
Медсько Мале / Медзьк 2-й	–	–	–	+	+	+
Медсько 3-тє	–	–	–	+	–	–
Монастирська Волька	–	–	–	–	–	–
Мончичі	–	–	–	+	–	–
Немоєвичі / Немовичі	+	–	–	+	+	+

Поселення	1577	1583	1589	1603	1614	1629
Осовсько	–	–	–	+	–	–
Остальці Вел.	–	–	–	+	+	+
Остальці Малі	–	–	–	+	+	+
Перемінка	–	–	–	+	+	+
Підлужне / Підлужна	+	+	+	+	+	+
Пісків / Піски	+	+	+	+	+	+
Постойно	+	–	–	–	–	–
Постойно / Постойна	+	+	+	+	+	+
Ремчичі / Ремчиці	+	+	+	–	+	+
Рокитна Воля / Рокитна	–	–	–	+	+	+
Ромейки	–	–	–	+	+	+
Сваринці / Сварин / Сварни	+	–	–	+	–	+
Скотиїв / Скопіїв	+	–	–	+	+	+
Спаремичі	–	–	–	+	–	–
Ставок	+	+	+	+	+	+
Стидень / Стидень Мал. / Стидень 1-й / Залуч	+	+	+	+	+	+
Стидень Вел. / Стидень 2-й / Залуч	–	–	–	+	+	+
Тотовичі	+	+	+	+	+	+
Троскини / Трескинець / Трескинь	+	+	+	+	+	+
Тростянець	–	–	–	+	+	+
Трубичі / Трубиці	+	+	+	+	+	+
Угли	+	–	–	–	–	–
Узлазно <i>див.</i> Взлазно	x	x	x	x	x	x
Узлісці	–	–	–	–	+	+
Узносичі <i>див.</i> Зносичі	x	x	x	x	x	x
Холневичі	+	+	+	+	+	+
Цепцевичі	+	–	–	+	+	+
Чудлі / Чудель	+	+	+	+	+	+
Янковичі / Янкевичі / Іванчичі	+	–	+	+	+	+
Яполод / Заполдь / Яполоть	+	+	+	+	+	+
[...]здовичі	–	–	+	–	–	–
Усіх поселень	40	32	32	70	59	60

Таблиця 3

Побор 1577 р. з міста Степаня і волості Степанського замку

Категорії платників	Такса (у грошах)	К-сть одиниць / сумарний побор (у грошах)		
		Місто	Замкові села	Зем'янські села
Поселення	x	1 / 1288	27 / 2449	12 / 865
Ринкові будинки	4	30 / 120	—	—
Вуличні будинки на ½ дворищ	10	56 / 560	—	—
Городники з невел. ріллею	4	23 / 92	—	—
Убогі хатини з городами	2	50 / 100	—	—
Будинки ремісників	5	25 / 123	—	—
Будинки торгашів	9	10 / 90	—	—
Вуличні будинки	3	41 / 123	—	—
Убогі підсусідки (від худоби)	4	20 / 80	—	—
Дими на ½ дворища	10	—	139 / 1390	50 / 500
Дими на ¼ дворища	5	—	157 / 785	47 / 235
Городники з невел. ріллею	4	—	6 / 24	—
Убогі люди з невел. ріллею	4	—	—	6 / 24
Підсусідки (від худоби)	4	—	3 / 12	—
Городники	2	—	117 / 234	53 / 106
Ремісники	2	—	2 / 4	—
Загалом господарств / побору	x	255 / 1288	424 / 2449	156 / 865
Середня кількість господарств на село	x	x	15,70	13,00
Середня сума побору із села	x	x	90,70	72,08
Середній розмір побору з господарства	x	5,05	5,77	5,54

Таблиця 4

Поселення Ровенської волості в XV — першій третині XVII ст.

Умовні знаки: + — наявність поселення на вказану дату
 [+] — ймовірна наявність поселення на вказану дату

Поселення	XV ст.	1518	1589	1603	1620	1629 [*]
Рівне, м.	+	+	+	+	+	+
Александрія / Александров, м.	x	x	x	+	+	+
Арестів / Раствів	+	+	+	+	+	+
Баково	+	—	—	—	—	—
Бармаки	—	—	+	+	+	+
Басів Кут / Басово / Басоє	+	+	+	+	+	+
Бегонь / Беген / Бегне / Брегін	+	+	+	+	+	+
Бережани	+	+	—	—	—	—
Богдашів / Богдашово	+	x	+	+	+	+
Волохи / Волошки	—	—	+	+	+	+
Глазів / Глазно	—	—	+	+	+	+
Глинки	—	—	—	—	+	+
Городок	+	x	x	x	x	x
Двірець	+	+	+	+	+	+
Добринь	+	+	—	—	—	—
Житин	—	—	+	—	—	—
Житин Вел. / Житин	+	+	+	+	+	+
Житин Мал. / Житин / Житинок Мал.	+	+	+	+	+	+
Житин Тихновича	—	—	+	—	—	—
Забороль / Заборов'я	+	+	—	+	+	[+]
Золотіїв	x	x	x	+	+	+
Ілпень / Ліпень / Ліпіни	—	—	+	+	+	+
Караєвичі / Коравичі	+	+	+	+	+	+
Квасилів / Квасилово	+	+	—	+	+	+
Климентів	+	+	—	—	—	—
Козлин	+	+	x	x	x	x
Колоденка / Колодно / Колодне	+	+	+	+	+	+

* Без помилково доданих О. Барановичем міста Козлин та сіл Старики й Хотянка.

Поселення	XV ст.	1518	1589	1603	1620	1629*
Коптевичі	–	–	–	+	+	+
Корнин / Корнино	+	+	+	+	+	+
Кошатів / Кошутів / Кошатів Малий	–	–	+	+	+	+
Кошутів 2-й	–	–	–	+	+	[+]
Ліпень <i>див.</i> Ілпень	x	x	x	x	x	x
Лобківщина	+	x	x	x	x	x
Новий Двір	–	–	+	+	+	+
Обарів	+	x	x	x	x	x
Першкове дворище, Першкове поле, Першків Міст <i>див.</i> Александрія	+	+	+	x	x	x
Ремель / Ремле	–	–	–	+	+	+
Решоцьк / Решоцько	–	–	+	+	+	+
Савичі / Шониця	–	–	+	+	+	–
Святе / Свять	–	–	+	+	+	[+]
Славне	+	+	–	–	–	–
Солонськ / Солонсько	–	–	–	+	+	+
Став	+	–	–	–	–	–
Ставки / Ставок	+	+	+	+	+	+
Студянки / Студянка / Студеняківці	+	+	+	+	+	+
Суша Воля <i>див.</i> Титковичі	x	x	x	x	x	x
Суши	–	–	+	–	–	–
Тинне	+	–	+	+	+	+
Титковичі / Тютковичі / Суша Воля	–	–	+	+	+	+
Ходоси	–	–	+	+	+	+
Хоцинь / Хотинь	+	+	+	+	+	+
Шимківці	–	–	+	–	–	–
Шониця <i>див.</i> Савичі	x	x	x	x	x	x
Усіх поселень	28	21	31	34	35	34

Таблиця 5

**Володіння нащадків Олександра Острозького на Волині
(поселення, дими і доходи)**

Комплекси маєтків	Залюднення							Доходи (золоті і гроші) 1621
	1620				1629			
	замки	фільв.	міста	села	міста	села	дими	
Острог	1	31	¹ / ₂	58	2	55	3 274	23 226. 09
Полонне	1	30	2	45	3	40	2 712	21 626. 02
Рівне*	1	28	2	30	2	29	1 911	14 079. 10
Звягель	1	18	4	37	4	23	2 126	11 517. 22
Смолдирів	—	1	1	2				1 876. 09
Острополь	1	6	1	23	1	19	1 324	8 018. 23
Любартів	1	4	1	9	1	3	497	7 858. 14
Сатиїв	—	—	1	7	1	14	855	4 546. 02
Крупа	1**	4	—	8				3 799. 11
Дорогобуж***	1	7	3	13	2	12	1131	4 519. 24
Лабунь	1	1	1	11	1	10	682	4 093. 19
Сураж	?	?	?	?	1	10	490	3 574. 29
Берездів	1	10	2	15	2	9	923	3 204. 25

Дані 1620 і 1621 pp. за: *Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich...* – S. 7–9, 14–15.

Дані 1629 р. за: *Баранович О. Залюднення Волинського воєводства...*

* За 1629 р. без помилково доданих Барановичем міста Козлин та сіл Старики й Хотянка.

** Двір.

*** За 1629 р. із додачею міста Козлин та сіл Старики й Хотянка, перенесених Барановичем у Ровенську волость.

АКТИ

Акт 1

1589, квітня 6, Варшава

Лист короля Сигізмунда III Адаму і Роману Човганським про підтвердження привілею великого князя литовського Вітовта слугі Павлові на розташовані у Волинській землі селища Новоставці, Камінь, Свина і Остра Руда

ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 1917. — Оригінал. Пергамент висотою 225 і шириною 551 мм. Ліве поле шириною 75, праве — 23 мм. Зліва й справа площа запису відділена від поля тонкою лінією і розлінована. Відстань між лініями 8 мм, а в заголовній частині, де ім'я короля, — 15 мм. Ім'я короля виписане на всю відстань між лініями по вертикалі і на всю довжину рядків по горизонталі. Лист скріплено підвісною восковою печаткою діаметром 14 мм на червоному шнурку. На звороті написи XVIII—XIX ст. на польській мові і печатка архіву Сапег. Деякі написи з номерами закреслені.

Жикгимонт Треті, | Божью милостью корол полский, великий князь литовский, руский, пруский, мазовецкий, жомоитский, ифлянтский, тот жь Божью милостью назначоный корол шведский, кготский, вандалский и Великого князства Филяндского дедичь.

Ознаймуемы тымъ листомъ нашимъ всимъ посполите и каждому зособна, | кому того ведати належить, нинешнимъ и на потомъ будучимъ, ижь показовали перед нами шляхетные Адамъ и Романъ Чольганские, земляне наши, листъ, привилей великого князя литовского Витолта, на парькгамине писаний, с печатью завесистою продку небожчицы матки ихъ Маруши зъ | Ярмолинецъ Чолганское и ихъ некому Павлу на селища Новоставцы, Камень, Свиную и Острую Руду в певныхъ границахъ и в рочищахъ, на вечность данный, на которыхъ кгрунтехъ и села певные суть осаконы, цэлый, зуполный, слушный и ни в чомъ не нарушоный ани подэзраный. | Однакъ прошэни естэсмы, абысмы его для старости его, при моцы его зоставивши, моцью нашою кролевскою имъ и потомкомъ ихъ листомъ нашимъ потвердили. Которого мы огледавши, казали есмо его слово до слова в тотъ нашъ листъ вписати. И так ся в себе мает.

Мы, Витолтъ, великий князъ | литовский и иныхъ земли, чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ нынешнимъ и на потомъ будучимъ всимъ посполите, ижъ дали есмо слуге нашему Павлу селищю наше Новоставцы и другое селищю Камень в земли Волынской на рецѣ Сполтве и на болоте Лазучине и на Случи рецѣ и к тому жъ придали | есмо Свиную и Острую Руду, а з другое стороны тыхъ селищъ по руду Святець и по реку Жердь *от* селища Воронова гори рекою Жердю до веръха и до Зборныхъ Могиль и дали есмо тому слуге нашему Павлу тую землю нашу за его верные службы на веки вечные и потомком и щадком его с полми, з дубровами, | з рудами и селищами, и с потоками, с пасеками, и з запустами. А на потверъженьѣ к тому нашему листу печать нашу казали есмо привесити. Писанъ у Ръжове во лето шеститисячное девятсотное двадцатое осмое месеца июля тридцатый день индикта шостый. Приказал панъ Деѣголда, воєвода виленский. А такъ мы прозбе преречоныхъ Адама и Романа Чольганскихъ яко слушной ласкаве ся прихилиючи, листъ привилей великого князя Витолта преречоный и в тотъ листъ нашъ вышей вписаный на добра, кгрунты, селища, врочища и границы менованому продку матки их и оныхъ | самыхъ Павлу на вечность данный увес, яко ся в себе маѣт, и во всихъ его пунктѣхъ и артыкулѣхъ потвердити умыслили есмо, яко жъ потверъжамы и умоцнямы и вцалѣ заховуѣмы тымъ нынешнимъ листомъ нашимъ, хотячи мети, абы тоѣ право таковую *моц* и *важност* у всякого суду и на | каждомъ месцу завжды на потомные часы мело и приймовано было, яко слушне водле права посполитого быти маѣтъ, яко жъ водле того наданья и привилею великого князя Витолта мають преречоные Адамъ и Романъ Чольганские, жоны, дети и потомки их тые вси кгрунты, врочища | и села, на нихъ осажоные, в границахъ своихъ держати и яко власности своеѣ уживати часы вечными. А на умоцненьѣ тоѣ речи тотъ листъ рукою нашою подписавши и *печат* нашу коронную до него привесити розказалисмы.

Данъ в Варшаве на *сойме* валномъ коронномъ дня шостого месеца апрѣля року тисеча пятсот осмьдѣсят девятого, а кролеванья нашего року второго.

Sigismundus Rex
Mikolay Grabowieczki

1601, березня 1, Варшава

Фальсифікат листа короля Сигізмунда III Адаму Човганському про підтвердження привілею великого князя литовського Вітовта слугі Павлові на розташовані у Волинській землі селища Рідка, Соломен, Рудка Турівка і Коров'я

ЛННБ України, ВР, ф. 5, оп. 3, од. зб. 1918. — Оригінал. Пергамент висотою 304 і шириною 607 мм із двома паралельними прорізами для шнура під печатку довжиною по 17 мм у нижній частині аркуша. Ліве поле шириною 80, а праве — 75 мм. Зліва й справа площа запису відділена від поля тонкою лінією і розлінована. Відстань між лініями 10 мм, а в заголовній частині, де мало бути ім'я короля, — 21 мм. На звороті напис на польській мові про зміст документа, кілька закреслених номерів, два відбитки печатки архіву Сапег.

Божью милостью корол польский, великий кн[я]зь литовський, руский, пруский, мазовецкий, жомоитский, ифлянський, и шведкий, кгоцкий, ваньдалский дедичный король.

Ознаймуємы тымъ листомъ нашимъ всимъ вобецъ | и каждому зособна, кому то ведати належить, нинешнемъ и на потомъ будучимъ, ижъ показоваль передъ нами урожоньи Адамъ Чольганський листъ великого князя литовського Витольта, на парьгаминѣ писанный, | с печатью его привисистою, которымъ дальъ слуге с[воєму] Павлу, продьку его, на вечность ку Новоставьцомъ в земли Волинської Рѣдкую на реце С[еме]новъце и на болоте Полехове и ку тому Соломень | и Рудьку Туровьку, и Коровьюю, а з другоє стороны по дуброву Ситьную и по реку Семеновьку, яко то все ширей и достаточней на томъ листѣ его естъ описано и доложено, целый, зуполный и ни в чомъ не нарушоныи ани подезраный. Однакъ прошени естесмы, абысмы его при моцы зоставивши, владзою нашою кролевскою потверьдили и умоцнили. Которого мы оглядавьши, рассказали есмо его слово | до слова в тотъ нашъ листъ вписати, и такъ ся в себе маеть.

Мы, Витольтъ, великий князь литовський и инныхъ земель, чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ нинешнимъ и на потомъ | будучимъ всимъ посполите, ижъ дали есмо слуге нашому Павлу ку Новоставцомъ в земли Волинської Рѣдкую на реце Семеновъце и на болоте Полехове, и к тому придали есмо Соломень | и Рудьку Туровку и Коровьюю, а з другоє стороны по дуброву Ситьную и по реку Семеновьку и дали есмо тому слуге нашому Павлу за его верьные службы тую землю на веки вечне | с польми, з дубровами, з рудами, з селищами, с пасеками, и потоками, пустынями. А на потверженьє к тому нашому листу печать нашу казали есмо привесити. Писанъ у Ржове въ лето | шести тысячное девятьсотное двадцать девятое м[ε]с[я]ца августа двадцатого дня першого иньдикта осмого.

А такъ мы прозбе преречоного яко слушной ласкаве ся прихилиючи, лист | великого кн[я]зя Витолта преречоный и в тотъ листъ нашъ вышей вписаный увесь, яко в себе есть, и во всехъ его поньктахъ, артыкулах и коньдыциях потверьдiti умыслили есмо, якожь | потвержамы и умоцнямы тымъ нинешнимъ [ли]стомъ нашимъ. Маеть преречоный Адамъ Чольганский и потомьки его тыхъ преречоныхъ сель, земель, урочищъ держати и уживати | во всемъ водле данины и описаня великого кн[я]зя Витолта и того нашего потверьженя часы вечными. На которое речи свидецтво тотъ листъ власною рукою нашою подьписали есмо, | до которого и печат нашу короньную привесити розказали есмо.

Писанъ въ Варшаве на соймѣ валномъ короньномъ м[ε]с[я]ца маръца первшого дня року Божого тисечьного шесть сотьного | первого, а панования королевствъ нашихъ Полского четвертогонадцать а Швецкого осмого року.

Sigismundus Rex
Bakoz Opozalcky (?)

СКОРОЧЕННЯ

в посиланнях на рукописи і літературу та в бібліографічних описах

АВАК	– Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией
АЗР	– Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией
Акты ЮЗР	– Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России
АЛМ	– Акты Литовской метрики
АЛРГ	– Акты Литовско-Русского государства
Архив ЮЗР	– Архив Юго-Западной России
АСД	– Археографический сборник документов
ВЕВ	– Волынские епархиальные ведомости
ВИАС	– Волынский историко-археологический сборник
ДДГ	– Духовные и договорные грамоты великих удельных князей XIV – XVI вв.
Записки НТШ	– Записки Наукового товариства імені Шевченка
ІР НБУВ	– Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ЛМ	– Литовская метрика, Литовська метрика
ЛННБ України, ВР	– Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів
Метрыка ВКЛ	– Метрыка Вялікага княства Літоўскага
Опись АК КЦА	– Опись актов книги Киевского центрального архива
ПСРЛ	– Полное собрание русских летописей
РГАДА	– Российский государственный архив древних актов
ССУМ	– Словник староукраїнської мови
Статут ВКЛ	– Статут Великого князівства Литовського
ЦДІАК України	– Центральний державний історичний архів України, м. Київ
ЦДІАЛ України	– Центральний державний історичний архів України, м. Львів
ЧИОНЛ	– Чтения в Историческом обществе Нестора-Летописца
УАЩ	– Український археографічний щорічник

- AGAD, AR – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 354 (Archiwum Warszawskie Radziwiłłów)
- AGAD, ASK – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 7 (Archiwum Skarbu Koronnego)
- AGAD, ZBS – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 357 (Zbiór Branickich z Suchej)
- AGZ – Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego
- ANKr, ASang – Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół nr 637 (Archiwum Sanguszków)
- AS – Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie
- AW – Ateneum Wileńskie: czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego
- BJ – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
- BPAN-Krak. – Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
- BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
- LM – Lietuvos Metrika
- MH – Miesięcznik Heraldyczny
- MMAH – Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia
- PSB – Polski Słownik Biograficzny
- SGKP – Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich
- SRP – Scriptorum rerum Prussicarum
- VL – Volumina Legum
- ŹD – Źródła dziejowe

ДЖЕРЕЛА І ДОСЛІДЖЕННЯ¹

Рукописні історичні джерела

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського:

- ф. 83 (Каманін Іван Михайлович), спр. 53;
- ф. 231 (Почаївська Успенська лавра), спр. 54.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів:

ф. 5 (Збірка рукописів, автографів, грамот і дипломів бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у м. Львові XV–XX ст.), оп. 1, спр. 4043.ІІ; оп. 3, од. зб. 1917, 1918, 2103, 2110, 2116;

ф. 46 (Єловицькі), тека VIII, сер. II, № 573, 574, 575; тека XXI, сер. III, № 1151, 1163, 1164, 1176, 1191;

ф. 91 (Радзимінські), спр. 18.VI.4, 39.III.1, 61.I.4, 71.II.3, 112.V.2, 140.I.2, 144.I.2, 158.IV, 179.V.2, 179.V.3, 181.VI.4, 191.IV.4, 192.V.1, 197.IV.2, 198.V.3, 214.V.3, 215.V.3, 217.V.3, 218.V.3, 220.V.3, 221.V.3, 222.V.3, 223.V.3, 227.V.3, 228.V.3, 229.V.3, 230.V.3, 232.V.3, 245.V.4, 410.I.3, 410.I.4;

ф. 103 (Сапєги), оп. 1, спр. 17.Іс, 55.Іе, 6282, 6283, 6289, 6292, 6293, 6314, 6321, 6328, 6334, 6340, 6341, 6343, 6345, 6346, 6347, 6358, 6359, 6370, 6386, 6446, 6448, 6503, 6504, 6505, 6506, 6507, 6510, 7136.

Российский государственный архив древних актов:

ф. 389 (Литовская метрика), оп. 1, кн. 17, 19, 20, 21, 23, 24, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 41, 51, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 206, 209, 210, 216.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ:

ф. 21 (Кременецький гродський суд), оп. 1, кн. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 23, 25, 82, 111, 267;

---

¹ Друковані описи історичних джерел, каталоги колекцій документів та праці авторів до кінця XVIII ст. віднесено до опублікованих історичних джерел.

ф. 22 (Кременецький земський суд), оп. 1, кн. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 44а, 45, 47, 48, 48а, 49;

ф. 25 (Луцький городський суд), оп. 1, кн. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 14, 16, 21, 23, 24, 27, 43, 62, 459, 460;

ф. 26 (Луцький земський суд), оп. 1, кн. 2, 3, 4, 5, 7, 15, 33, 61;

ф. 44 (Вінницький городський суд), оп. 1, кн. 1;

ф. 223 (Документи серії «Б». Колекція документів з історії України XVI – XVII ст.), оп. 1, спр. 332;

ф. 247 (Лідиховські), оп. 1, спр. 13.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів:

ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів), оп. 4б, спр. 271.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

dokumenty pergaminowe 4782b, 4788, 4789, 4790, 4795, 7455, 7456, 7530, 7380, 7639, 7659, 7673, 7754, 7755, 7822, 8035, 8074, 8405, 8785;

zespół nr 7 (Archiwum Skarbu Koronnego), dział I, sygn. 21, 31, 71.

Archiwum Narodowe w Krakowie:

zespół nr 637 (Archiwum Sanguszków), рękopisy 88, 833, 958, 1000/1, 1000/2, 1008; teka 127, rkps 25; teka VI, rkps 38; teka VIII, rkps 66; teka IX, rkps 5, 18, 65, 66, 70, 71; teka X, rkps 27; teka XV, rkps 7, 9; teka XVII A, rkps 74.

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie:

teka 406/69;

Ledóchowscy, Archiwum rodzinne.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie:

Ledóchowscy, Archiwum rodzinne.

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego:

rkps 425.

Опубліковані історичні джерела

Акты Литовской Метрики / собр. *Ф. И. Леонтовичем*. – Варшава, 1896. – Т. 1, вып. 1; 1897. – Т. 1, вып. 2.

Акты Литовско-Русского государства / изд. *М. В. Довнар-Запольским*. – М., 1899. – Вып. 1.

Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией. – Вильна, 1865. – Т. 1. – Акты гродненского земского суда; 1867. – Т. 2: Акты Брестского земского суда; 1887. – Т. 14: Инвентари имений XVI столетия; 1892. – Т. 19: Акты, относящиеся к истории бывшей Холмской епархии; 1893. – Т. 20: Акты, касающиеся истории города Вильны.

Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – СПб., 1846. – Т. 1; 1848. – Т. 2; 1848. – Т. 3; 1851. – Т. 4.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – СПб., 1863. – Т. 1.

Александрович В. Инвентар Степанського Михайлівського монастиря 1627 року // УАЩ. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 423–449.

Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа. – Вильна, 1867. – Т. 1; 1870. – Т. 9.

Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. – Ч. 1. – К., 1859. – Т. 1; 1883. – Т. 6; ч. 2. – 1861. – Т. 1; 1888. – Т. 2; ч. 3. – 1863. – Т. 1; 1914. – Т. 4; ч. 4. – 1867. – Т. 1; ч. 5. – 1869. – Т. 1; ч. 6. – 1876. – Т. 1; 1876. – Т. 1, дополн.; ч. 7. – 1886. – Т. 1; 1890. – Т. 2; 1905. – Т. 3; ч. 8. – 1909. – Т. 3; 1907. – Т. 4; 1907. – Т. 5; 1911. – Т. 6.

Атаманенко В. Инвентар Кременецького староства 1548 року // Наукові записки / Національний ун-т «Острозька академія»; сер. Історичні науки. – Острог, 2007. – Вип. 8. – С. 8–36.

Атаманенко В. Міста поліських володінь князів Острозьких // Студії з україністики: зб. наук. пр.: на пошану дослідника укр. козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. – Рівне, 2010. – С. 191–208.

Бершадский С. А. Документы и регесты к истории литовских евреев. – СПб., 1882. – Т. 2.

Волинські грамоти XVI ст. / упор. *В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко*. – К., 1995.

Володимирський городський суд: Описи актових книг / склад. описів *Г. Сергійчук*. – К., 2002. – Вип. 1.

Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / за ред. *М. Ф. Котляра*. – К., 2002.

Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії / упор. та пер. з польськ. *Ю. Мицика*. – 2 вид., доопрац. – К., 2009.

Голубев С. Т. Древний помянник Киево-Печерской лавры (конца XV и начала XVI ст.) // ЧИОНЛ. – К., 1892. – Кн. 6, отд. 3.

Грамоти XIV ст. / упор., вступна ст., комент. і словн.-показж. *М. М. Пещак*. – К., 1974.

Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 год / собр. и изд. под ред. *В. Антоновича и К. Козловского*. – К., 1868.

Демченко Л. Я. Тестаменти княжого роду Збаразьких // Архіви України. – 1996. – № 4–6. – С. 26–36.

Дневник люблинского сейма 1569 года. Соединение Великого княжества Литовского с королевством Польским. – СПб., 1869.

Древняя Жидичинская архимандрия на Волыни / [изд. *Малевиц А.*]. – Почаев, 1905.

Духовные и договорные грамоты великих удельных князей XIV – XVI вв. / подгот. к печати *Л. В. Черепнин*. – М.; Л., 1950.

Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни: Акты, изданные Временной комиссией, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1849. – Т. 1–2.

Заповіт княжни Гальшки Острозької 1579 р., березня 16 / до публікації підгот. Л. Демченко // Острозька давнина: Дослідж. і матеріали. – Л., 1995. – Вип. 1. – С. 110–111.

Иван Грозный. Послание Александру Полубенскому // Библиотека литературы Древней Руси. – СПб., 2001. – Т. 11: XVI век.

Історія Теофіпольщини: Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву України. – Хмельницький, 2003. – Т. 1: Давні акти.

Каталог колекції документів Київської археографічної комісії, 1369–1899 / відр. ред. І. О. Гуржій. – К., 1971.

Копистенський З. Присвята ... князю Степану Яковичу Святополк-Четвертинському // Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія. – К., 1995. – Ч. 2. – С. 333–341.

Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004.

Купчинський О. А. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV – першої половини XV ст. // Записки НТШ. – Львів, 1997. – Т. 233. – С. 333–359.

Ливанцев К. Е. Кошицкий привилей 1374 года // Вестник Ленинградского университета. – 1966. – № 23. – С. 128–133.

Литовская Метрика. – СПб., 1903. – Т. 1; 1910. – Отд. 1, ч. 1: Книги записей. – Т. 1; Пг., 1915. – Отд. 1, ч. 3: Книги публичных дел: Переписи войска Литовского.

Литовська Метрика. – К., 2005. – Кн. 561: Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. Кравченко.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – К., 1989.

Лицкевич А. У. Рээстр шляхты Крамянецкага павета, якая не стала да прысягі на вернасць каралю і Кароне Польскай 16 чэрвеня 1569 г. // Беларускі археографічны штогоднік. – Мінск, 2007. – Вып. 8. – С. 183–198.

Лицкевич А. У. Старабеларускія граматы XV ст. з Archiwum Głównego Akt Dawnych у Варшаві // Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі. – Мінск, 2009. – Вып. 11. – С. 6–41.

Малиновский И. Сборник материалов, относящихся к истории панов-рады Великого княжества Литовского. – Томск, 1901.

Материалы для истории Загоровского монастыря / сообщил О. Фотинский // ВИАС. – Житомир, 1900. – Вып. 2. – С. 196–242.

Материалы по истории Почаевской лавры / изд. В. Левицким. – Почаев, 1912. – Вып. 1.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. – Мн., 2000. – Кн. 28: (1522–1552); Кніга записаў 28 (Копія канца XVI ст.) / падрыхт. текстаў да друку і навук. апарат – В. Мянжынскі, У. Свяжынскі; Мінск, 2008. – Кн. 30: (1480–1546). Кніга записаў № 30 (копія канца XVI ст.) / падрыхт. В. С. Мянжынскі.

Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Збірник за документами актових книг / упор. Сухих Л. А., Страшко В. В. – К., 2008.

Німчук В. В., Яковенко Н. М. Дві волинські грамоти (1500 р. і 1519 р.) // Мовознавство. – 1989. – № 1 (133). – С. 63–71.

Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и с предисл. А. Н. Насонова. – М.; Л., 1950.

Новгородские писцовые книги, изданные Археографической комиссией. – СПб., 1859. – Т. 1: Переписная оброчная книга Деревской пятины около 1495 года. – 1-я половина.

Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции. – М., б. г. – Кн. 21.

Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / упор. *В. Атаманенко*. – К.; Острог; Нью-Йорк, 2004.

Опись актовой книги Киевского центрального архива № 2037: Луцкая гродская записовая и поточная книга 1563-го года / сост. *И. М. Каманин*. – К., 1883; № 2043: Книга гродская луцкая записовая, поточная и декретовая 1569 года / сост. *И. М. Каманин*. – К., 1887; № 2045: Луцкая гродская записовая, поточная и декретовая книга 1571 года / сост. *О. И. Левицкий*. – К., 1889; № 2047: Луцкая гродская записовая, поточная и декретовая книга 1571 года / сост. *О. И. Левицкий*. – К., 1890; № 2059: Луцкая поточная книга за 1581 год / сост. *М. Н. Ясинский*. – К., 1899.

Палеографический сборник: Материалы по истории южнорусского письма в XV – XVIII вв. / под ред. *И. М. Каманина*. – К., 1899. – Вып. 1.

Пам'ятки: Архів Української Церкви. – К., 2001. – Т. 3, вип. 1: Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. / упор. *Довбищенко М. В.*

Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским / изд. под ред. *Г. Ф. Карпова*. – СПб., 1882. – Т. 1.

Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Т. 4.

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – 2-е изд., с дополн.; 1897. – Т. 2. – 2-е изд., с дополн.

Перепис войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. – Кн. 523: Кн. публічных спраў 1 / падрыхт. *А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч*. – Мн., 2003.

Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.). Збірка документів. – К., 1975.

Полное собрание русских летописей. – М., 1998. – Т. 2: Ипатьевская летопись / с предисл. *Б. М. Кlossa*; Пг., 1915. – Т. 4, ч. 1: Новгородская 4-я летопись. – Вып. 1; Л., 1925. – Т. 4, ч. 1: Новгородская 4-я летопись. – Вып. 2; М., 2000. – Т. 5: Псковские летописи. – Вып. 2 / под ред. *А. Н. Насонова*; М., 2000. – Т. 6, вып. 1: Софийская первая летопись старшего извода / подг. текста *С. Н. Кистерева* и *Л. А. Тимошиной*, предисл. *Б. М. Кlossa*; М., 2001. – Т. 7: Летопись по Воскресенскому списку; М., 2001. – Т. 11: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью / под ред. *С. Ф. Платонова*; М., 2000. – Т. 15: Рогожский летописец. Тверской сборник; М., 2000. – Т. 16: Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки; М., 2004. – Т. 23: Ермолинская летопись; М., 1963. – Т. 28: Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись); М., 1975. – Т. 32: Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного / сост. и ред. тома *Н. Н. Улащик*; М., 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские / [сост. и автор предисл. *Н. Н. Улащик*]; СПб., 2002. – Т. 42: Новгородская Карамзинская летопись / ред. тома *Я. С. Лурье*.

Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв. / сост. *А. Л. Хорошкевич*. – М., 1977. – Вып. 1.

Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки: первая половина XVI века / сост. *М. М. Кром*. – М.; Варшава, 2002.

Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пущи и на земли, составленная старостою мстибоговским Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, с прибавлением другой актовй книги, содержащей в себе привилегии, данные дворянам и священникам Пинского повета, составленной в 1554 году. – Вильна, 1867.

Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1: XIV в. і перша половина XV в.

Русанівський В. М. Пам'ятки давньої українсько-білоруської ділової мови в архівах ПНР // Мовознавство. – 1974. – № 6. – С. 30–40.

Русско-ливонские акты / собр. *К. Е. Напьерским*. – СПб., 1868.

Руська (Волинська) Метрика: Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське воєводства). 1569–1673 / упор. *Г. Боряк* та ін. – К., 2002.

С кройніки Бельського речі потрібні вибрані (Острозький літописець) // *Бевзо О. А.* Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження. – 2 вид. – К., 1971. – С. 125–140.

Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединённых с ней владений (от 1387 до 1710 года) / изд. Виленской археологической комиссией под редакцией учёного секретаря *М. Круповича*. – Вильна, 1858. – Ч. 1.

Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. *С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова*. – Одеса, 2002. – (Статути Великого князівства Литовського. – Т. 1).

Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. *С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова*. – Одеса, 2003. – (Статути Великого князівства Литовського. – Т. 2).

Столярова Л. В. Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаментных кодексов XI – XIV вв. – М., 2000.

Теодорович Н. И. Декрет короля Стефана Батория по тяжбе владелицы Почаева и части Бережцов Анны Тихоновны Гойской с Иваном Некрашевичем-Бережецким и его братьями, владельцами другой части Бережцов, от 20 ноября 1585 года, а также разграничение Почаевского имения от Бережецкого 17 ноября 1592 года и от Лосятинского имения 22 сентября 1594 года (К истории Почаевской лавры) // ВЕВ. – 1896. – Ч. неоофиц. – С. 956–958.

Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / упор. *В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко*. – К., 1990.

Українські грамоти XV ст. / підгот. тексту, вступ. ст. і комент. *В. М. Русанівського*. – К., 1965.

Устав князя Ярослава о мостех // Российское законодательство X – XX веков. – М., 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – С. 233–248.

Akta Aleksandra króla polskiego, Welkiego Księcia Litewskiego itd. (1501–1506) / wyd. *F. Papée*. – Kraków, 1927 (ММАН. – Т. 19).

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi sp. Alexandra hr. Stadnickiego. – Lwów, 1870. – Т. 2; 1872. – Т. 3; 1876. – Т. 6; 1884. – Т. 10; 1887. – Т. 12; 1889. – Т. 14.

- Akta publiczne do interessu Ordynacyi Ostrogskiej należące. – [Warszawa], [1757].
- Akta unji Polski z Litwą 1385–1791 / wyd. *S. Kutrzeba* i *W. Semkowicz*. – Kraków, 1932.
- Album studentów Akademii Zamojskiej 1595–1781 / oprac. *H. Gmiterek*. – Warszawa, 1994.
- Archiwum Domu Sapiehów. – Lwów, 1892. – T. 1: Listy z lat 1575–1606 / oprac. dr. *A. Prochaska*.
- Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – T. 1: 1366–1506 / wyd. pod kier. *Z. L. Radziwińskiego* przy współudziale *P. Skobielskiego* i *B. Gorczaka*; 1890. – T. 3: 1432–1534 / wyd. przez *B. Gorczaka*; 1890. – T. 4: 1535–1547 / wyd. przez *B. Gorczaka*; 1910. – T. 6: 1549–1577 (Dyplomatarysz gałęzi Niesuchojeżskiej. – T. 1) / [wyd. przez *B. Gorczaka* i *Z. L. Radziwińskiego*]; 1910. – T. 7: 1554–1572 (Dyplomatarysz gałęzi Niesuchojeżskiej. – T. 2) / [wyd. przez *B. Gorczaka* i *Z. L. Radziwińskiego*].
- Bielski M.*, *Bielski J.* Kronika wszystkiego świata. – Kraków, 1551.
- Bielski M.*, *Bielski J.* Kronika polska. – Kraków, 1597.
- Bona regalia onerata in terris Russiae etc.: Lustratio 1479 r. // *ŹD*. – Warszawa, 1902. – T. 18, cz. 1: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. 7, cz. 1: Ziemie ruskie. Ruś Czerwona / wyd. *A. Jabłonowski*. – S. 1–72.
- Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – Kraków, 1876. – [T. 1: 1384–1492]: ex antiquis libris formularum, corpore Naruszeviciano, autographis archivistiche plurimis collectus opera *A. Sokolowski*, *J. Szujski*. – Pars 1: Ab anno 1384 ad annum 1444 / cura *A. Sokolowski*. (MMAH. – T. 2); 1891. – T. 2: 1382–1445 / collectus opera *A. Lewicki* (MMAH. – T. 12).
- Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae. 1376–1430 / collectus opera *A. Prochaska*. – Cracoviae, 1882. (MMAH. – T. 6).
- Czarnkow Joannis de.* Chronicon Polonorum // Pomniki dziejowe Polski / wyd. *A. Bielowski*. – Warszawa, 1961. – T. 2. – S. 619–756.
- Długosz J.* Dziejów polskich ksiąg dwanaście. – Kraków, 1868. – T. 3: Ks. 9 i 10; 1869. – T. 4: Ks. 11 i 12.
- Długosz J.* Roczniki, czyli kroniki słynnego Królestwa Polskiego. – Warszawa, 2004. – Ks. 11 i 12: 1431–1444 / red. i wstęp *J. Wyrozumski*.
- Dygoń T.* Przemiana koni poszosnych pod lektyke J. O. Xiążęcia J. M. Simeona Samuela Lubartowicza Sanguszka z Kowla, Wojewody witepskiego, Starosty surazskiego itd. dana przez *X. Tomasz* *Dygonia* Zak. Franc. S. de Observantia Gwardyana Konwentu Warszawskiego. R. 1639. dnia 22 Februarii. – B. m., [1639].
- Hączel Mokrski A.* Pogonia żałobna Jasnie Oswieconego y Jaśnie Wielmożniego Pana Symeona Samuela Lubartowicza Sanguszka, xcia z Kowla, woiewody Witepskiego, starosty Suraskiego &c. &c. u grobu zastanowiona / przez *X. Andrzeia Hączla Mokrskiego*, theologa Societatis Iesu roku 1639 dnia 22. Lutego. – Wilno, 1639.
- Jana Zamoyskiego* notaty heraldyczno-sfragistyczne // Studya, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego. – Kraków, 1907. – T. 7. – S. 18–138.
- Jerlicz J.* Latopisiec albo Kroniczka / wyd. *K. W. Wójcicki*. – Warszawa, 1853. – T. 1.
- Karczewski J.* Replika ze strony jeneralnego prokuratora massy funduszów i interessów JO. xiężniczki jeimości Stefanii Radziwiłówny w sprawie z JO. xiążęciem jmciał Antonim Radziwiłłem wielkorządca poznańskim, wielu orderów kawalerem: O oddział dóbr Ordynacyi domu xiążąt Radziwiłłów od allodyalnych czyli prawu popolitemu successy podległych... – Wilno, 1824.

Katalog dokumentów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich / opr. *A. Fastnacht*. – Wrocław, 1953. – Cz. 1.

Kojałowicz-Wijuk W. Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincyach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają. – Kraków, 1897.

Kojałowicz-Wijuk W. Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator / Wyd. *F. Piekosiński*. – Kraków, 1905.

Kromer M. Kronika polska Marcina Kromera biskupa warmińskiego ksiąg XXX: do tąd w trzech językach, a mianowicie w łacińskim, polskim i niemieckim wydana, na język polski z łacińskiego przełożona przez Marcina z Błażowa Błażowskiego i wydana w Krakowie w drukarni M. Loba r. 1611. – Obecne wyd. w jęz. pol. 2. – Sanok, 1857.

Księgi nacyi polskiej w Padwie / wyd. *St. Windakiewicz* // Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce. – Kraków, 1890. – T. 6. – S. 10–85.

Lietuvos Metrika. – Vilnius, 1998. – Kn. Nr. 3: (1440–1498): Użraśymų kn. 3 / parengė *L. Anužytė* ir *A. Baliulis*; 2004. – Kn. Nr. 4: (1479–1491): Użraśymų kn. 4 / parengė *L. Anužytė*; 1993. – Kn. Nr. 5: (1427–1506): Użraśymų kn. 5 / parengė *E. Banionis*; 2007. – Kn. Nr. 6: (1494–1506): Użraśymų kn. 6 / parengė *A. Baliulis*; 1995. – Kn. Nr. 8: (1499–1514): Użraśymų kn. 8 / parengė *A. Baliulis*, *R. Firkowicius*, *D. Antanavicius*; 2003. – Kn. Nr. 9: (1511–1518): Użraśymų kn. 9 / parengė *K. Pietkiewicz*; 1997. – Kn. Nr. 10: (1440–1523): Użraśymų kn. 10 / parengė *E. Banionis* ir *A. Baliulis*; 1997. – Kn. Nr. 11: (1518–1523): Irašu kn. 11 / parengė *A. Dubonis*; 2001. – Kn. Nr. 12: (1522–1529): Użraśymų kn. 12 / parengė *D. Antanavicius* ir *A. Baliulis*; 2008. – Kn. Nr. 14 (1524–1529): Użraśymų kn. 14 / parengė *L. Karalius*, *D. Antanavičius*; 2002. – Kn. Nr. 15: (1528–1538): Użraśymų kn. 15 / parengė *A. Dubonis*; 2009. – Kn. Nr. 19: (1535–1537): Użraśymų kn. 19/LII / parengė *D. Vilimas*; 2009. – Kn. Nr. 20: (1536–1539); Użraśymų kn. 20 / parengė *R. Ragauskienė*, *D. Antanavičius*; 2010. – Kn. Nr. 22: (1547): Użraśymų kn. 22 / parengė *A. Blanuca*, *D. Vashchuk*, *D. Antanavičius*; 1998. – Kn. Nr. 25: (1387–1546): Użraśymų kn. 25 / parengė *D. Antanavicius* ir *A. Baliulis*; 1995. – Kn. Nr. 224: (1522–1530): 4-oji Teismų bylą kn. / parengė *S. Lazutka*, *I. Valikonyte*, *G. Kirkiene*, *E. Gudawicius*, *J. Karpaviciene*, *S. Viskantaite*; 2007. – [Kn. Nr. 231]: (1540–1543): 12-oji Teismų bylą kn. / parengė *I. Valikonytė*, *N. Šlimienė*, *S. Viskantaitė-Saviščeviene*, *L. Steponavičienė*; 2010. – [Kn. Nr. 251]: (1555–1558): 37-oji Teismų bylą kn. / parengė *I. Valikonytė*, *L. Steponavičienė*; 1996. – Kn. Nr. 564: (1553–1567): Viešųjų reikalų kn. 7 / parengė *A. Baliulis*.

Mazowieckie zapiski herbowe z XV i XVI wieku / wyd. *A. Wolff*. – Kraków, 1937.

Mechovia M. de. Chronica Polonorum. – Cracoviae, 1521.

Niesiecki K. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez *J. N. Bobrowicza*. – Lipsk, 1839–1846. – T. 1; 1839. – T. 2; 1839. – T. 3; 1839. – T. 4; 1840. – T. 5; 1841. – T. 6; 1841. – T. 7; 1841. – T. 8; 1842. – T. 9; 1845. – T. 10.

Niesiecki K. Korona Polska przy złotej wolności szlacheckiej starożytnemi wszystkich kathedr, prowincyi i rycerstwa klejnotami, heroicznym męstwem y odwagą, naywyższemi honorami a naypierwey cnotą, pobożnością y świętobliwością ozdobiona. – Lwów, 1738. – T. 2.

Okolski S. Orbis Polonus, Splendoribus caeli, Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū: Naturae excellentiareptiliū, condecoratus, in quo

antiqua sarmatarum gentiliata, pervetustae nobilitatis Polonae insignia. – Cracoviae, 1641– Vol. 1; 1643. – Vol. 2; 1645.– Vol. 3.

Orzechowski S. Kroniki Stanisława Orzechowskiego / wyd. *K. J. Turowskiego*. – Sanok, 1856.

Paprocki B. Gniazdo cnoty: zkład herby rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego y inszych państw do tego krolestwa należących książąt y panow poczatek swoy maia. – Kraków, 1578.

Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego / wyd. *K. J. Turowskiego*. – Kraków, 1858.

Pułaski F. Opis 815 rękopisów Biblioteki Ord. Krasińskich. – Warszawa, 1915.

Radziwiłł A. S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / opr. i tłum. *A. Przyboś, R. Żelewski*. – Warszawa, 1980. – T. 2: 1637–1646.

Rerum Italicarum Scriptores. – T. 17, vol. 1 / ed. *A. Medin, G. Tolomei*. – Bologna, 1931.

Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / herausgegeben von *T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke*. – Leipzig, 1863. – Bd. 2.

Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / zebrał i w treści opisał *I. Daniłowicz*. – Wilno, 1860. – T. 1.

Starowolski S. Monumenta Sarmatarum, viam universæ carnis ingressorum. – Cracovia, 1655.

Stebelski I. Przydatek do chronologii. – Wyd. 2. – Lwów, 1867. – T. 3.

Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi. – Wyd. nowe. – Warszawa, 1846. – T. 2.

Strykowski M. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemodzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia / oprac. *J. Radziszewska*. – Warszawa, 1978.

Susza Jakub Jan. Phoenix redivivvs albo obraz starozytny chełmski Panny y Matki Przenaswietszey sławą cudow swoich ożyły. – [Zamość], 1646.

Vitoldiana: Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae, 1385–1430 / zebrał i wydał *J. Ochmański*. – Warszawa; Poznań, 1986.

Volumina Legum: Przedruk zbioru praw staraniem xx. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego / reed. *J. Ohryzki*. – Petersburg, 1859. – T. 2; 1859. – T. 3; 1860. – T. 4; 1860. – T. 5; 1860. – T. 6.

Wartberge Hermanni de. Chronicon Livoniae / herausgegeben von *E. Strehlke* // SRP: *Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergang der Ordensherrschaft*. – Leipzig, 1863. – Bd. 2. – S. 9–116.

Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincyi Szląskiej / zebrał *A. Mosbach*. – Wrocław, 1860.

Zróżdła do dziejów polskich / wyd. *M. Malinowski i A. Przedziecki*. – Wilno, 1843. – T. 1; 1844. – T. 2.

Źródła dziejowe. – Warszawa, 1877.– T. 5: Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / wyd. *A. Jabłonowski*; 1889. – T. 19: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. 8: Ziemie

ruskie. Wołyń i Podole / wyd. *A. Jabłonowski*; 1894. – Т. 20: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Т. 9: Ziemia ruskie. Ukraina (Kijów – Braclaw) / wyd. *A. Jabłonowski*. – Dział 1.

Żurkowski S. Żywot Tomasza Zamojskiego kanclerza w. kor. / wyd. *A. Batowski* (z rękopismu w zbiorach hr. Baworowskiego). – Lwów, 1860.

Дослідження

Алфьоров О., Однороженко О. Українські особові печатки XV – XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ. – Харків, 2008.

Андрюсяк М. Останні Романовичі // Науковий збірник Українського вільного університету. – Мюнхен, 1948. – Т. 5. – С. 1–12.

Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии // Труды Одиннадцатого археологического съезда в Киеве. 1899. – М., 1901. – Т. 1. – С. 1–133.

Антонович В. Содержание актов о козаках. 1500–1648 год // Архив ЮЗР. – Ч. 3, т. 1. – С. I–CXX.

Баранович А. И. Новый город Западной Украины XVI в. (Основание Староконстантинова) // Ученые записки Института славяноведения. – М., 1951. – Т. 3. – С. 236–263.

Баранович О. Залюднення Волинського воєводства в першій половині XVII ст. – К., 1930.

Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения. – М., 1979.

Баумгартен Н. Вторая ветвь князей Галицких: Потомство Романа Мстиславича // Летопись историко-родословного общества. – М., 1909. – № 1. – С. 3–46.

Беднов В. А. Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum). – Минск, 2002.

Бранденбург Н. Е. Род князей Мосальских (XIV – XIX ст.). – СПб., 1892.

Бычкова М. Е. Состав класса феодалов России в XVI в.: Историко-генеалогическое исследование. – М., 1986.

Василенко В. О. Боротьба Витаутаса з обласними князями та її результати в східнослов'янських історіографіях XIX – початку XXI ст. // Гуманітарний журнал. – 2010. – № 3–4. – С. 3–15.

Василенко В. О. Великокнязівська влада та «удільна» система в Литовсько-Руській державі (до кінця XIV ст.) в східнослов'янських історіографіях XIX–XX ст. // Гуманітарний журнал. – 2010. – № 1–2. – С. 3–14.

Василенко В. О. Завершення ліквідації «удільної» системи у Великому князівстві Литовському в східнослов'янських історіографіях XIX – першої третини XX ст. // Вісник Дніпропетровського університету. – 2009. – Т. 17. – № 1/1 (Серія: Історія та археологія. – Вип. 17). – С. 186–195.

Вихованець Т. Ян-Кароль та Анна-Алоїза з Острозьких Ходкевичі: кінець життя, початок вічності // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. – Кременець, 2012. – С. 317–339.

Власьев Г. А. Потомство Рюрика: Материалы для составления родословной. – СПб., 1906. – Т. 1: Черниговские князья. – Ч. 1; Пг., 1918. – Т. 2: Князья Владимиро-Волинские. – Вып. 1.

Войтович Л. Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 22. – С. 120–127.

Войтович Л. Князя доба: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006.

Ворончук І. Інвентар маєтків князів Острозьких 1620 року як історико-демографічне джерело // Наукові записки / Національний ун-т «Острозька академія»; сер. Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 13. – С. 232–242.

Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. – К., 2012.

Ворончук І. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVII ст. – К., 2009.

Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (опыт церковно-исторического исследования). – К., 1898. – Т. 2.

Горін С. Жидичинський Свято-Миколаївський монастир (до середини XVII сторіччя). – К., 2009.

Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі. – К., 2012.

Горпинич В. О. Словник географічних назв України: (топоніми та відтопоніми прикметники). – К., 2001.

Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. 3; 1993. – Т. 4; 1994. – Т. 5.

Денисенко Я. Збарзький замок у кінці XVI ст. (за інвентарем 1592 року) // Старий Луцьк: Науково-інформац. зб. – Луцьк, 2011. – Вип. 7. – С. 236–242.

Довбищенко М. В. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XVI – перша половина XVII ст.). – К., 2008.

Довбищенко М. Розгадані таємниці князів Чарторийських (родинні зв'язки, маєтки та релігійне життя) // Історичний журнал: Наукове громадсько-політичне видання. – 2004. – № 10/11. – С. 3–16.

Довга Л. М. К истории волынской портретной живописи XVIII в. // Памятники культуры. Новые открытия. – М., 1997. – Ежегодник 1991. – С. 223–230.

Довнар-Запольский М. В. Из истории литовско-польской борьбы за Воынь: (Договоры 1366 г.). – К., 1896.

Долгоруков П. Российская родословная книга. – Ч. 3. – СПб., 1856.

Ерусалимский К. Ю. «Мы хотели их казнити...»: Русские эмигранты в Речи Посполитой // Родина. – 2004. – № 12. – С. 64–67.

Ерусалимский К. Ю. «Народ московский»: Московиты-эмигранты в Речи Посполитой // Родина. – 2010. – № 10. – С. 71–73.

Ерусалимский К. Ю. Nazione Moschus: Идентичность выходцев из Московского государства в Речи Посполитой XVI – начала XVII в. // Вестник РГГУ. Сер. «Исторические науки. История / Studia classica et mediaevalia». – М., 2011. – № 14 (76)/11. – С. 326–352

Ерусалимский К. Ю. Ливонская война и московские эмигранты в Речи Посполитой // Отечественная история. – 2006. – № 3. – С. 71–89.

Ерусалимский К. Ю. Московский боярич, литовский староста, королевский слуга: Европейская карьера В. С. Заболоцкого // Российская история. – 2011. – № 4. – С. 88–102.

Жолтовський П. М. Художнє лиття на Україні XIV – XVIII ст. – К., 1973.

Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003.

Зимин А. А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. – М., 1991.

Зимин А. А. Новое о восстании Михаила Глинского в 1508 году // Советские архивы. – 1970, № 5. – С. 68–73.

Зимин А. А. Россия на пороге нового времени (Очерки политической истории России первой трети XVI в.). – М., 1972.

Зимин А. А. Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV – первой трети XVI в. – М., 1988.

Иванишнев Н. Предисловие // Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волины: Акты, изданные Временной комиссией, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волыньском генерал-губернаторе. – К., 1849. – Т. 1. – С. I–LII.

Ісавич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів, 2002.

Канановіч У. І. Богуш Міхал Багавіцінавіч – вялікакняжскі дыпламат Жыгімонта Старога // Штогоднік Інстытута гісторыі НАН Беларусі. – Мн., 1999. – Вып. 1. – С. 31–39.

Каиштанов С. М. Современные принципы издания латинских грамот (часть пятая) // Археографический ежегодник за 1987 год. – М., 1988. – С. 35–44.

Келембет С. М. Походження князів Несвізьких, Збаразьких та Вишневецьких // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 164. – С. 75–77.

Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли: Литовский период. – Біла Церква, 2007.

Клюг Э. Княжество Тверское (1247–1485 гг.) / пер. с нем. *А. В. Чернышова.* – Тверь, 1994.

Ковальський Н. П., Мьцьк Ю. А. Украинские летописи // Вопросы истории. – 1985. – № 10. – С. 81–94.

Ковальський Н. П. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной историографии и источниковедения. – Днепропетровск, 1975. – Вып. 2. – С. 113–137.

Коцебу А. Свитригайло, великий князь литовский, или Дополнение к историям литовской, российской, польской и прусской / пер. с нем. – СПб., 1835.

Криқун Н. Г. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV–XVIII вв. Границы воеводств в свете источников. – К., 1992.

Криқун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. – Л., 2008.

Кром М. М. Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. – М., 2010.

Кузьмин А. В. Опыт комментария к актам Полоцкой земли второй половины XIII – начала XV в. // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. – М., 2007. – № 2 (28). – С. 33–42; № 4 (30). – С. 50–68.

Кузьмин А. В. Фамилии, потерявшие княжеский титул в XIV – первой трети XV в. (Ч. I: Всеволож Заболоцкие, Волыньские, Липятины) // Герменевтика древнерусской литературы. – М., 2004. – Вып. 11. – С. 701–783.

Кузьмин А. В. Родословная князя Дмитрия Михайловича Боброка-Волыньского // Дмитрий Донской и эпоха возрождения Руси: События, памятники, традиции

// Дмитрий Донской и эпоха возрождения Руси. События, памятники, тадиции. – Тула, 2001. – С. 111–136.

Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) Метрики 1569–1673 рр.: Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. – Острого; Львів, 2002.

Кучкин В. А. К изучению процесса централизации в Восточной Европе (Ржева и ее волости в XIV–XV вв.) // История СССР. – 1984. – № 6. – С. 149–161.

Лакиер А. Б. Русская геральдика. – М., 1990.

Лаппо И. И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия: Литовско-русский повет и его сеймик. – Юрьев, 1911.

Лаппо И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586): Опыт исследования политического и общественного строя. – СПб., 1901. – Т. 1.

Лаппо-Данилевский А. С. Печати последних галичско-волинских князей и их советников // Болеслав-Юрий II, князь всея Малой Руси: Сборник материалов и исследований. – СПб., 1907. – С. 211–308.

Левина С. А. Летопись Воскресенская // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Вып. 2 (вторая половина XIV – XVI века). – Л., 1989. – Ч. 2. – С. 39–42.

Левицкий В. К вопросу о времени основания Почаевской лавры и о первой устроительнице ея Анне Гойской // ВЕВ. – 1913. – С. 96–100, 126–128, 138–142, 165–167.

Левицкий О. І. Пан Сенюта: Історичне оповідання з волинського життя XVI ст. // Дерево пам'яті. – К., 1990. – Т. 1. – С. 374–401.

Лонгинов А. В. Князь Федор-Любарт Ольгердович и его потомки князя Сангушки (Генеалогическое исследование) // *Лонгинов А. В.* Князь Федор-Любарт Ольгердович и родственные связи русских князей с Угорским домом. – Вильна, 1893. – С. 1–37.

Лурье Я. С. Летопись Софийская I // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Вып. 2 (вторая половина XIV – XVI века). – Л., 1989. – Ч. 2. – С. 57–60.

Любавский М. К. Литовско-русский сейм: Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. – М., 1900.

Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута: Исторические очерки. – М., 1892.

Макарий (Булгаков). История Русской Церкви. – М., 1996. – Кн. 6: Период самостоятельности Русской Церкви (1589–1881). Патриаршество в России (1589–1720). – Отд. 1: Патриаршество Московское и всея Великия России и Западнорусская митрополия (1589–1654).

Максимович М. Письма о князьях Острожских к графине Блудовой // *Максимович М.* Вибрані твори. – К., 2004. – С. 86–113.

Михайлова И. Б. Служилые люди Северо-Восточной Руси в XIV – первой половине XVI века: очерки социальной истории. – СПб., 2003.

Михайловський В. Еластична спільнота: Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. – К., 2012.

Мицько І. Князь Любарт та його родина // Старий Луцьк. – Вип.2. – Луцьк, 2005. – С.43–48.

Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). – К., 1990.

Мицько І. Правові підстави володіння князем Любартом спадщиною Романовичів // Старий Луцьк. – Вип. 5. – Луцьк, 2009. – С. 34–40.

Мицько І. Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі // *Мицько І.* Статті, написані після вигнання з Інституту українознавства НАН України. – Львів, 2000. – С. 9–17.

Модест, архимандрит. Место погребения основателей Почаевской лавры – Гойской и Домашевских // ВЕВ. – 1910. – С. 140.

Назаренко А. В. Династический строй Рюриковичей X – XII веков в сравнительно-историческом освещении // *Назаренко А. В.* Древняя Русь и славяне (историко-филологические исследования). – М., 2009. – С. 47–87.

Назаренко А. В. Древнерусское династическое старейшинство по «ряду» Ярослава Мудрого и его типологические параллели – реальные и мнимые // *Назаренко А. В.* Древняя Русь и славяне (историко-филологические исследования). – М., 2009. – С. 7–28.

Назаренко А. В. Родовой созеренитет Рюриковичей над Русью // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования, 1985. – М., 1986. – С. 149–157.

Назаров В. Д. Служилые князя Северо-Восточной Руси в XV веке // Русский дипломатарий. – М., 1999. – Вып. 5. – С. 175–196.

Насонов А. Н. «Русская земля» и образование территории Древнерусского государства: Историко-географическое исследование. Монголы и Русь: История татарской политики на Руси. – 2-е изд., стереотип. – СПб., 2006.

Наумов Е. П. К истории летописного «Списка русских городов дальних и ближних» // Летописи и хроники: Сб. ст. 1973 г. – М., 1974. – С. 150–163.

Однороженко О. Геральдика членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. – Кременець, 2012. – С. 153–194.

Однороженко О. Князівська геральдика Волині середини XIV – XVIII ст. – Харків, 2008.

Однороженко О. Українська руська еліта доби Середньовіччя і раннього Модерну: структура та влада. – К., 2011.

Пиотух Н. В. Ржева Пустая // Вопросы истории. – 1992. – № 11–12. – С. 175–178.

Поліщук В. Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви (руська титулована знать у просторі Великого князівства Литовського). – К., 2007.

Попов Г. Л. Луцький трибунал 1578 р. // Праці комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. – К., 1925. – Вип. 1. – С. 32–58.

Пташицкий С. Л. Князя Пузыны: Историко-генеалогические материалы. – СПб., 1899.

Седов В. В. Новгородская архитектура на Шелони. – М., 2001.

Сендульский А. Краткие исторические сведения о православном Валеvском монастыре, ныне не существующем // ВЕВ. – 1872. – Ч. неофиц. – С. 87–90, 130–136.

Сергеевич В. Древности русского права. – М., 2007. – Т. 2: Вече и князь. Советники князя.

Сліж Н. Як вярнуць збеглую жонку: Прыгоды з жыцця Ульяны Гарнастаевай з роду Багавіцінавічаў (? – 1575) // Homo historicus 2008. Гадавік антрапалагічнай

гісторії. – Вільня, 2008. – С. 78–91.

Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К., 1977. – Т. 1; 1978. – Т. 2.

Соболев Л. В. Борьба за наследство кн. К. И. Острожского в 40-е гг. XVI века // Острогяна в Україні і Європі: Матеріали міжнародного наукового симпозиуму, 29–30 червня 2001 р. – Старокостянтинів, 2001. – С. 33–48.

Соболева Л. В. Генеалогическая легенда рода Острожских // Славяноведение. – 2001. – № 2. – С. 31–44.

Соболева Н. А. Очерки по истории российской символики: от тамги до символов государственного суверенитета. – М., 2006.

Собчук В. Архів Сапег як джерело для вивчення генеалогії та землеволодіння феодальної еліти Південної Волині XVI ст. // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., 20–21 вересня 1996 р. – Львів, 1999. – С. 442–445.

Собчук В. Боговитиновичі: Генеалогія і маєтки // До джерел: Зб. наук. пр. на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – К.; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 498–537.

Собчук В. Боротьба Сенют за спадщину Калениковичів (3 історії поземельних відносин на Волині в першій і другій третинах XVI ст.) // Соціум: Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Вип. 9. – С. 136–158.

Собчук В. Волинський шляхетський рід вірменського походження // Волинський музей: історія і сучасність: Наук. зб. – Луцьк, 2004. – Вип. 3. – С. 379–382.

Собчук В. Волинський шляхетський рід Гостських // Соціум: Альманах соціальної історії. – К., 2005. – Вип. 5. – С. 143–164.

Собчук В. Волинський шляхетський рід Лабунських // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Львів, 2006–2007. – Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 134–146.

Собчук В. Дениско Мукосійович і Денисовичі на півдні Волині в XV – другій третині XVI ст. // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 р.): Зб. тез повідомлень та доп. – Львів, 1994. – С. 69–71.

Собчук В. До питання про джерела формування української феодальної знаті (Вихідці з Московської держави серед шляхти Південної Волині) // Волинь незабуття: Тези IV регіональної науково-практ. конф. – Рівне, 1993. – С. 17–19.

Собчук В. З історії землеволодіння шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV – першій половині XVII століть // Записки НТШ. – Львів, 2000. – Т. 240. – С. 333–360.

Собчук В. З історії титулованої української аристократії пізнього Середньовіччя (Становлення роду князів Збарзьких та його володіння на Волині) // Молода нація. – К., 2000. – № 1. – С. 228–245.

Собчук В. Кременецький замок // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. – Кременець, 2012. – С. 73–114.

Собчук В. Крем'янецька волость у XVI столітті: територія і поселення // Записки НТШ. – Львів, 1996. – Т. 231. – С. 380–399.

Собчук В. Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких // Записки НТШ. – Львів, 2012. – Т. 264. – С. 377–396.

Собчук В. Походження волинської шляхетської родини Сенют // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 р.): Зб. тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1993. – С. 78–80.

Собчук В. Проблема достовірності текстів двох привілеїв великого князя литовського Вітовта 20-х рр. XV ст. (у контексті спорів за межі маєтків у верхів'ях Случі й Полтви) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів / Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2009. – Т. 19, кн. 1. – С. 48–73.

Собчук В. Спори князів Острозьких і Жаславських за маєтки // Наукові записки / Національний ун-т «Острозька академія»; сер. Історичні науки. – Острог, 2008. – Вип. 13. – С. 363–377.

Собчук В. Степанська волость і її власники (до кінця 60-х років XVI ст.) // Наукові записки / Національний ун-т «Острозька академія»; сер. Історичні науки. – Острог, 2011. – Вип. 18. – С. 14–41.

Собчук В. Формування території Кременецького повіту // Записки НТШ. – Львів, 2010. – Т. 260, вип. 2. – С. 24–53.

Собчук В. Шляхетський рід Денисків-Матвіївських // Записки НТШ. – Львів, 2006. – Т. 252. – С. 410–431.

Собчук В. Д. Украинская шляхта русского происхождения на юге Волыни во второй половине XVI – первой половине XVII в. // Историческая генеалогия. – Екатеринбург; Париж, 1994. – Вып. 4. – С. 67–73.

Собчук В. Д. Шляхетський рід Калениковичів // Студії з україністики: Зб. наук. пр. на пошану дослідника українського козацтва Валерія Цибульського з нагоди 60-річчя від дня народження. – Рівне, 2010. – С. 179–191.

Собчук В. Шляхетський рід Лідихівських у XV – середині XVII століть // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. – Львів, 2012. – С. 417–448.

Собчук В., Тесленко І. Перші покоління шляхетського роду Болбасів-Розтоцьких // Вісник Львівського університету. Сер. історична. – Львів, 2009. – Вип. 44. – С. 267–278.

Старостина І. П. Судебник Казимира 1468 г. // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования, 1988–1989 годы. – М., 1991. – С. 170–344.

Старченко Н. Каптуровий суд першого безкоролів'я кризь призму скарг (1572–1574) // УАЩ. – К., 2009. – Вип. 13/14. – С. 265–283.

Старченко Н. Каптуровий суд у Волинському воєводстві в часи третього безкоролів'я // Записки НТШ. – Львів, 2006. – Т. 251. – С. 439–498.

Стасюк І. А. Історичний нарис // Історія Теофіпольщини: Історичний нарис та збірник документів Центрального державного історичного архіву України. – Хмельницький, 2003. – Т. 1. – С. 3–100.

Стасюк І. А. Історія Теофіполя (Нарис). – Хмельницький, 2001.

Стасюк І. А. Теофіпольщина: Сторінки історії сіл району. – Львів, 1993.

Сулковска-Курасева І. Итинерарий Казимира Ягеллона (состояние подготовки) // Исследования по истории Литовской метрики: Сб. науч. тр. – М., 1989. – Вип. 2. – С. 264–335.

Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Почаев, 1889. – Т. 2: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский; 1893. – Т. 3: Уезды Кременецкий и Заславский.

Тесленко І. Боротьба за Острів: князь Острозький проти острозького старости // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 99–120.

Тесленко І. Двір князя Януша-Павла Острозького // Кризь століття: Студії на пошану Миколи Крикуна з нагоди 80-річчя. – Львів, 2012. – С. 417–448.

Тесленко І. Походження князів Головинів-Острожецьких у світлі нововиявлених джерел // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. – Кременець, 2012. – С. 129–152.

Тихомиров М. Н. «Список русских городов дальних и ближних» // Тихомиров М. Н. Русское летописание. – М. – С. 83–137.

Тишкевич М. Василь Тишкевич, воєвода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний В. Кн. Литовсько-руського (1523–1571): Історично-генеалогічна розвідка // Записки НТШ. – Львів, 1920. – Т. 129. – С. 1–32.

Трипольский Н. Н. Исторические сведения о городе Житомире Волынской губернии // ВИАС. – Житомир, 1900. – Вып. 2. – С. 49–16.

Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: Історичний портрет у галереї предків та нащадків. – К., 2012.

Фотинский О. А. Обыкновенные люди старой Волыни: Из семейной хроники двух поколений фамилии дворян Загоровских во второй половине XVI в. // ВИАС. – Житомир, 1900. – Вып. 2. – С. 117–195.

Хорошкевич А. Л. «Конные печати» Александра Невского и традиции средневековой сфрагистики // Князь Александр Невский и его эпоха. – СПб., 1995. – С. 140–145.

Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в. – М., 1980.

Цемушаў В. М. Вярхоўскія княствы ў канцы XIII – пачатку XVI ст. // Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. – Мн., 2005. – Т. 1. – С. 476–478.

Цітоў А. К. Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі. – Мн., 1993.

Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры. – М., 1998.

Ючас М. А. Хроника Быховца // Летописи и хроники: Сборник статей, 1973 г. – М., 1974. – С. 220–231.

Яковенко Н. Внесок геральдики у творення «території з історією»: геральдичні легенди волинської, київської і брацлавської шляхти кінця XVI – середини XVII століття // Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлен та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. – К., 2012. – С. 165–203.

Яковенко Н. Кого топчуть коні звитяжного Корибута: до загадки киево-могилянського панегірика 1648 року «Maiores Wiszniewieściorum // Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлен та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. – К., 2012. – С. 315–341.

Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993.

Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – 2-ге вид. – К., 2008.

Янин В. Л. Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII – XV веков. – М., 1998.

Янин В. Л., Бассальго Л. А. Пусторжевская земля в XV веке: территория и границы // Отечественная история. – 1993. – № 5. – С. 108–123.

Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Cz. 2: Ziemie ruskie Korony. – Wyd. 2, przejrzone i uzup. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1994. – T. 5: Województwo wołyńskie.

Anusik Z. Dobra ziemskie książąt Zbaraskich w XVI–XVII wieku // *Anusik Z.* Studia i szkice staropolskie. – Łódź, 2011. – S. 495–552.

Anusik Z. Kasztelan krakowski Jerzy ks. Zbaraski (1574–1631) – szkice do portretu opozycjonisty // *Anusik Z.* Studia i szkice staropolskie. – Łódź, 2011. – S. 683–766.

Anusik Z. Książęta Wiśniowieccy na tle swoich czasów // *Anusik Z.* Studia i szkice staropolskie. – Łódź, 2011. – S. 586–682

Anusik Z. Latyfundium Koreckich w XVI – XVII wieku // *Anusik Z.* Studia i szkice staropolskie. – Łódź, 2011. – S. 553–585.

Anusik Z. Z dziejów rodu książąt Ostrońskich // *Anusik Z.* Studia i szkice staropolskie. – Łódź, 2011. – S. 408–494.

Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej: Epoka przełomu z wieku XVI-go na XVII-sty. – Warszawa; Wiedeń, 1899–1904. – Dział 2: Ziemie ruskie Rzeczypospolitej / opr. i wyd. *A. Jabłonowski*.

Baliński M. Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego przekształcenia w roku 1803. – Petersburg, 1862.

Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym. – Warszawa, 1845. – T. 2, cz. 2; 1846. – T. 3.

Barącz S. Pamiętnik szlacheckiego Ledochowskich domu. – Lwów, 1879.

Bardach J. Krewa i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej // *Bardach J.* Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV – XVII wieku. – Warszawa, 1970. – S. 11–67.

Bersohn M. Studenci Polacy na Uniwersytecie Bolońskim w XVI i XVII wieku. – Kraków, 1894. – Cz. 2

Białkowski L. Podole w XVI w.: Rysy społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 1920.

Boniecki A. Herbarz Polski. Uzupełnienia i sprostowania do części 1. – Warszawa, 1901.

Boniecki A. Poczety rodów w Wielkim księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1887.

Boniecki A., Herbarz Polski. – Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1899. – T. 1; 1900. – T. 2; 1900. – T. 3; 1901. – T. 4; 1902. – T. 5; 1903. – T. 6; 1904. – T. 7; 1905. – T. 8; 1906. – T. 9; 1907. – T. 10; 1907. – T. 11; 1908. – T. 12; 1909. – T. 13; 1911. – T. 14.

Boniecki A., Reiski A. Herbarz Polski. – Cz. 1: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1912. – T. 15; 1913. – T. 16.

Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań, 1996.

Czamańska I. Wiśniowieccy: Monografia rodu. – Poznań, 2007.

Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej // *Teka konserwatorska.* – Lwów, 1892. – [T. 1]. – S. 65–132.

Czołowski A., Janusz B. Przeszłość i zabytki woj. Tarnopolskiego. – Tarnopol, 1926.

Danilewiczowa M. Denisko Michał Mokosiej // *PSB.* – Kraków, 1939–1946. – T. 5. – S. 122–123.

Dąbkowski P. Archiwum berehskie Luba-Radziwińskich obecnie we Lwowie: (Opis konserwatorsko-archiwalny). – Lwów, 1919.

Dąbkowski P. Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI wieku (1447–1588). – Lwów, 1912.

Dąbrowski D. Genealogia Mściśławowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku). – Kraków, 2008.

Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów, książąt halicko-wołyńskich. – Poznań; Wrocław, 2002.

Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich w roku 1621 // *Acta Universitatis Wratislaviensis*. – Wrocław, 1969. – Nr 108, Historia. – T. 16. – S. 3–15.

Dobrowolska W. Młodość Jerzego i Krzysztofa Zbaraskich (Z wstępem o rodzie Zbaraskich i życiorysem Janusza Zbaraskiego wojewody braclawskiego). – Przemyśl, 1927. (Rocznik Przemyski. – T. 7).

Dowosser W. Zamek w Tokach // *Teka konserwatorska*. – Lwów, 1900. – T. 2. – S. 65–70.

Dubiecki M. Ostatni z Sieniutów // *Dubiecki M.* Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice. – Kijów, 1914. – [T. 1]. – S. 219–236.

Dunin-Borkowski J., Dunin-Wąsowicz M. Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III // *Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie*. – Lwów, 1910. – T. 1.

Dworaczek W. Górka Łukasz // *PSB*. – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959–1960. – T. 8. – S. 412–414.

Dziadulewicz S. Pierwiastek turański u szlachty ukraińskiej // *MH*. – 1931. – S. 133–140.

Erusalimskiy K. Orthodox Roots of National Identity: The Notion «Russian People» in the Pre-Modern and Early-Modern Muscovy and Ruthenia // *Humanism in the European Science and Culture. Humboldt-Kolleg (VIP Conference) Organized on the Occasion of the 20th Annual Jubilee of the Foundation of Societas Humboldtiana Polonorum and 150 Anniversary of the Death of Alexander von Humboldt*. Lublin, 7–10 May 2009. – Lublin, 2009. – P. 87–88.

Gorczałak B. Monografia xx. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. Ratneńskiego. – Lwów, 1906. – T. 3: Gałąź Koszyrska.

[*Gozdawa-Giżycki M.*] Spis ważniejszych miejscowości w powiecie starokonstantynowskim na Wołyniu. – Stary Konstantynów, 1910.

Górzyński S. Rodzina Radziwiłłów i ich tytuły // *Radziwiłłowie herbu Trąby*. – Warszawa, 1996. – S. 45–50.

Grzegorz M. Analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokum. traktatu toruńskiego 1466 r. – Toruń, 1970.

Guerquin B. Zamki na planie trójkąta z XVI wieku // *Biuletyn Historii Sztuki i Kultury*. – Warszawa, 1938. – R. 7. – S. 303–310.

Gumowski M. Pieczęcie książąt litewskich // *AW*. – Wilno, 1930. – R. 7, zesz. 3–4. – S. 684–725.

Halecki O. Dzieje Unii Jagiellońskiej. – Kraków, 1919. – T. 1; 1920. – T. 2.

Halecki O. Koriatowicze a przodkowie Holszańskich i Czartoryskich // *MH*. – 1939. – Rok 18. – S. 81–88

Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – Kraków, 1915.

Halecki O. Przyczynki genealogiczne do dziejów układu krewskiego // *MH*. – 1935. – T. 14. – S. 102–106.

Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza archiwum koronnego: Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – Kraków, 1917.

Jabłonne // SGKP. – Warszawa, 1882. – T. 3. – S. 347–348.

Jabłonowski A. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1912.

Jakubowski J. Czy istnieli kniaziowie Nieświscy // AW. – Wilno, 1923. – R. 1. – S. 1–9.

Janeczek A. Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego: Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w. – Warszawa, 1993.

Jerusalimski K. Rosyjska emigracja w Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVI w.: nowe problemy, źródła, interpretacje // Канструкцыя і дэканструкцыя Вялікага княства Літоўскага: Матэрыялы міжнароднай навук. канф., Гродна, 23–25 красавіка 2004 г. – Мн., 2007. – С. 143–163.

Kamieniecki W. Społeczeństwo litewskie w XV wieku. – Warszawa, 1947.

Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materiały do historii Wołyń. – Warszawa; Kraków, 1913.

Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525–1608) wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. – Toruń, 1997.

Kersten A. Koniecpolski Krzysztof // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967–1968. – T. 13. – S. 521–522.

Kłoczowski J. Łabuński Mikołaj // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – T. 18. – S. 177.

Kołomyj P. Nazwy topograficzne zebrane we wsi Gródek pow. rówieńskiego // Rocznik Wołyński. – Równe, 1931. – T. 2. – S. 487–493.

Korwin L. Ormiańskie rody szlacheckie. – Kraków, 1934.

Kowalska H. Ostrogski Aleksander // PSB. – Wrocław, 1979. – T. 24. – S. 480.

Krz. J. Siemiatycze // SGKP. – Warszawa, 1889. – T. 10. – S. 542–543.

Krzyżaniakowa J., Ochmański J. Władysław Jagiełło. – Wyd. 2, uzupełn. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2006.

Kubala L. Jerzy Ossoliński. – 2 wyd., popr. i uzup. przez autora. – Warszawa, 1924.

Kuczyński S. M. Fedor Olgierdowicz // PSB. – Kraków, 1946. – T. 6. – S. 387.

Kuczyński S. M. Jursza // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964–1965. – T. 11. – S. 347.

Kuczyński S. M. Konstanty Olgierdowicz // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967–1968. – T. 13. – S. 603.

Kuczyński S. M. Rodowód Michała Chaleckiego // MH. – 1934. – S. 6–12, 17–23.

Kuczyński S. M. Zimie czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy. – Warszawa, 1936.

Kukiel M. Denisko Joachim Mokosiej // PSB. – Kraków, 1939–1946. – T. 5. – S. 121–122.

Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 roku // *Kurtyka J.* Podole w czasach jagiellońskich: Studia i materiały. – Kraków, 2011. – S. 297–447.

Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu: Walki o Braclaw w latach 1430–1437 // *Kurtyka J.* Podole w czasach jagiellońskich: Studia i materiały. – Kraków, 2011. – S. 217–256.

Kus J. «Wielkie ale krótkotrwałe oyczyzny nadzieje...»: Adam Konstanty i Janusz Paweł książęta Ostrogscy, wojewodzice wołyńscy // Muzeum w Jarosławiu. Zeszyty Muzealne. – Jarosław, 1998. – [T.] 2. – S. 7–21.

Ledóchowski S. ...Aby pozostał nasz ślad...: Dzieje rodu Ledóchowskich. – Wrocław, 2002.

Lewicki A. Powstanie Świdrygiełły: Ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną. – Kraków, 1892.

Lodzian-Czarnecki K. Herbarz polski podług Niesieckiego treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z akt grodzkich poznańskich, z ksiąg i akt kościelnych, oraz dokumentów familijnych powiększony. – Gniezno, 1875–1881. – T. 1.

Lowmiański H. Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unji jagiellońskiej. – Wilno, 1934.

Malczewska M. Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku. – Warszawa; Poznań, 1985.

Markiewicz A. Hornostaj Iwan Ostafjewicz // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1960–1961. – T. 9. – S. 627–628.

Mazur K. W stronę integracji z Koroną: Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648. – Warszawa, 2006.

Meleń A. Ordynacje w dawnej Polsce. – Lwów, 1929.

Nagielski M. Sanguszko Samuel Szymon // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1993. – T. 34. – S. 510–513.

Ostrowski J. Księga herbowa rodów polskich. – Warszawa, 1897–1906. – Cz. 2.

Paszkievicz H. O genezie i wartości Krewa. – Warszawa, 1938.

Paszkievicz H. Początki Rusi. – Kraków, 1996.

Paszkievicz H. W sprawie roli politycznej Korjatowiczów na Wołyniu i Podolu // AW. – Wilno, 1938. – R. 13, zes. 2. – S. 334–347.

Pietkiewicz K. Wielkie księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka: Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku. – Poznań, 1995.

Pociecha W. Chwalczewski Franciszek // PSB. – Kraków, 1937. – T. 3. – S. 479.

Pociecha W. Gasztold Stanisław // PSB. – Kraków, 1948–1958. – T. 7. – S. 303.

Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – T. 16.

Prochaska A. Czy możliwa jest identyczność kniaziów Nieswieskich z Korybutowiczami // MH. – 1912. – R. 5. – S. 88–92.

Prochaska A. Przebaczenie królewskie ziemom oleskim w 1431 r. // KH. – Lwów, 1895. – R. 9. – S. 43–45.

Przedziecki A. Jagiellonki polskie w XVI wieku: Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta królów polskich. – Kraków, 1868. – T. 2; 1878. – T. 5.

Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy: Monografie i wzmianki. – Warszawa, 1991. – T. 2.

Puzyna J. Daniło ks. Turowski, Ostrogski, Chełmski i jego potomstwo // MH. – 1931. – R. 10. – S. 251–258.

Puzyna J. Narymunt Giedyminowicz // MH. – 1930. – R. 9. – S. 4–6, 26–28, 33–38.

Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fedka Nieświzkiego // MH. – 1911. – R. 4. – S. 6–15, 43–47, 74–82.

Puzyna J. Pierwsze wystąpienia Koriatowiczów na Rusi Południowej // AW. – Wilno, 1938. – R. 13, zes. 2. – S. 1–68.

Puzyna J. Potomstwo Narymunta Giedyminowicza // MH. – 1931. – R. 10. – S. 35–39, 105–111, 193–199, 251–258, 269–275; 1932. – R. 11. – S. 133–136, 183–188, 197–199.

Radziwiński Z. L. Dodatkowe uwagi do rozprawy powyższej // Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności. – Kraków, 1884. – T. 17. – S. 32–38.

Radziwiński Z. L. Itinerarze kn. Fedora Korybutowicza i kn. Fedka Nieszwizkiego // MH. – 1913. – R. 6. – S. 194–200.

Radziwiński Z. L. Monografia xx. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. Ratneńskiego. – Lwów, 1906. – T. 1; 1911. – T. 2, cz. 1: Linia Niesuchojeńska; 1912–1913. – T. 2, cz. 2: Gałąź Niesuchojeńska (dokończenie).

Radziwiński Z. L. Uwagi o opracowaniu przez dra Oskara Haleckiego «Materiałów do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku z Jana Zamoyskiego inwentarza archiwum Koronnego». – Lwów, 1921.

Radziwiński Z. L. Kniaziowie na Ostrogu i Zaslaviu Ostrogscy i Zaslawsy herbu własnego // *Rulikowski W., Radziwiński Z. L.* Kniaziowie i szlachta między Sanem, Wieprzem, Bugiem, Prypetią, Dnieprem, Siniuchą, Dniestrem i północnymi stokami Karpat osiedleni: opowiadania historyczne, heraldyczno-genealogiczne i obyczajowe. – T. 1, cz. 2. – Kraków, 1880

Radziwiński Z. L. Słowo o namiestnikach rusko-litewskich i marszałkach wołyńskiej ziemi, wywołane pracą p. Józefa Wolffa «Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Ks. Litewskiego», poprzedzone i zakończone uwagami i uzupełnieniami do niej. – Kraków, 1885.

Radziwiński Z. L. Zdanie sprawy o pracy p. J. Wolffa «Kniaziowie Kobryńscy» przedłożone Wydziałowi historyczno-filozoficznemu Akademii Umiejętności na posiedzeniu odbytem 10 Maja 1882 r. – Kraków, 1883.

Rulikowski E. Łuczyn // SGKP. – Warszawa, 1884. – T. 5. – S. 798–801.

Rulikowski E. Puliny // SGKP. – Warszawa, 1888. – T. 9. – S. 282.

Semkowicz W. Gasztołd Jan // PSB. – Kraków, 1948–1958. – T. 7. – S. 297–298.

Sobczuk W. Początki rodu Ledóchowskich // Przegląd Humanistyczny. – 2006. – Nr 1. – S. 137–161.

Sokołowski W. Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605. – Warszawa, 1997.

Sokołowski A. Wstęp // Listy księcia Jerzego Zbaraskiego, kasztelana krakowskiego, z lat 1621–1631 / Wyd. dr *A. Sokołowski*. – Kraków, 1878. – S. 1–17.

Stadnicki K. Bracia Władysława-Jagielly Olgerdowicza, króla Polski, wielkiego Xięcia Litwy. Jako dalszy ciąg «Synów Giedymina». Z tablicami genealogicznymi. – Lwów, 1867.

Stadnicki K. Synowie Gedymina. – Lwów, 1853. – T. 2: Lubart Xiążę Wołyński.

Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym. – Lwów, 1871. – Ser. 2.

Stecki T. J. Z boru i stepu: Obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888.

Szymański J. Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku. – Warszawa, 2001.

Szymański J. Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego. – Warszawa, 1993.

Tazbir J. Jak imć pan Sieniuta z dominikanami wojował // Mówią Wieki. – 1971. – Nr 12. – S. 5–8.

Tazbir J. Lubieniecki Andrzej // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. 17. – S. 594.

Tazbir J. Sieniuta Abraham // PSB. – Warszawa; Kraków, 1996–1997. – T. 37. – S. 195–196.

Tazbir J. Sieniuta Paweł Krzysztof // PSB. – Warszawa; Kraków, 1996–1997. – T. 37. – S. 196–197.

Tazbir J. Sieniuta Piotr // PSB. – Warszawa; Kraków, 1996–1997. – T. 37. – S. 197–199.

Tęgowski J. Jeszcze o pochodzeniu kniazia Fiodora Nieświckiego // Genealogia: Studia i materiały historyczne. – Poznań; Wrocław, 1996. – T. 8. – S. 87–90.

Tęgowski J. Małżeństwa Lubarta Giedyminowicza. Przyczynek do genealogii dynastów halicko-wołyńskich w XIV wieku // Genealogia. – 1995. – T. 6. – S. 17–26.

Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań; Wrocław, 1999.

Tęgowski J. Pochodzenie kniazów Iwana i Fedora Nieświckich // Genealogia: Studia i materiały historyczne. – Poznań; Wrocław, 1996. – T. 7. – S. 95–105.

Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 roku // Cracovia Polonia Europa: Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S. 301–305.

Tęgowski J. Który Konstanty – Olgierdowicz czy Koriatowicz – był przodkiem kniazów Czartoryskich? // Europa Orientalis. – Toruń, 1996. – S. 53–59.

Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651). – Warszawa, 1933.

Trawicka Z. Sejm z roku 1639 // Studia Historyczne. – Kraków, 1972. – T. 15, nr 4. – S. 551–598.

Urban W. Hoscki (Hojski, Hoścki, Gostskij) Gabriel (Hawryło) // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962–1964. – T. 10. – S. 25.

Urban W. Hoscki (Hojski, Hoyski, Hoścki) Roman // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1962–1964. – T. 10. – S. 26.

Uruski S., Kosinski A. A., Włodarski A. Rodzina: Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1909. – T. 6.

Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy / pod red. *A. Gąsiorowskiego*. – Kórnik, 1992. – T. 3: Ziemie ruskie. – Zesz. 2: Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. *H. Gmiterek*; 1998. – Zesz. 3: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. *E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka*; 2002. – Zesz. 4: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / oprac. *E. Janas i W. Kłaczewski*; 2007. – Zesz. 5: Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. *M. Wolski*; 1994. – T. 11: Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / oprac. *H. Lulewicz i A. Rachuba*.

Wasilewski T. Ledóchowski (Leduchowski) Stefan h. Szaława // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – T. 16. – S. 634–635.

Wasilewski T. Skirgiełło // PSB. – Warszawa; Kraków, 1998. – T. 38. – S. 167–170.

Wasilewski T. Wnuczka Korybuta Olgierdowicza Zofia Zygmuntówna (Żedewidówna), księżna Zubrewicka i potomkowie Fedka Korybutowicza Nieświckiego Wiśniowieccy i Zbarasy // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. – Warszawa, 2001. – Nr 5 (16). – S. 161–168.

Wdowiszewski Z. Giedygołd Jerzy // PSB. – Kraków, 1948–1958. – T. 7. – S. 435.

Wittyg W., Dziadulewicz S. Nieznana szlachta polska i jej herby. – Kraków, 1908.

Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895.

Wolff J. Ród Gedimina. Dodatki i poprawki do dzieł K. Stadnickiego: «Synowie Gedymina», «Olgierd i Kiejstut» i «Bracia Władysława Jagiełły». – Kraków, 1896.

Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. 1386–1795. – Kraków, 1885.

Wolff J. O kniazach Kobryńskich // Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności. – Kraków, 1884. – T. 17. – S. 1–31.

Wołyński. Z przeszłości Hoszczy na Wołyniu. – Kraków, 1909.

Zielińska T. Radziwiłłowie herbu Trąby – dzieje rodu // Radziwiłłowie herbu Trąby. – Warszawa, 1996. – S. 3–43.

Żelewski R. Łaska 1 v. Ostrogska z Kościeleckich Beata // PSB. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – T. 18. – S. 222–224.

Żołądź-Strzelczyk D. Peregrinatio academica: Studia młodzieży polskiej z Korony i Litwy na akademiach i uniwersytetach niemieckich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. – Poznań, 1996.

Żychliński T. Złota księga szlachty polskiej. – Poznań, 1886. – R. 8; 1892. – R. 14.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

Показчик охоплює імена реальних, уявних і легендарних осіб, згадуваних в основному тексті, посиланнях та додатках. Невідомі складові позначено літерою N. Родові назви уніфіковано. Ініціали, як правило, розшифровані. Автори виділені курсивом.

- Авія 58
Адамовський Антоній 197
Аква Андреа делла 83
Аксаки
    Барбара Марківна з Кленських 373
    Міхал Янович 373
    Стефан Янович 373
    Ян Мартинович 372, 373
Александр Македонський 58
Александрович Володимир 11, 141
Алфьоров Олександр 202
Андрій Дмитрович, можайський кн. 36
Андрузькі 299
    Богуш Микитович 183
    Гальшка Данилівна з Лідихівських 306, 308
    Іван 316, 317
    Настасія Гнівошівна з Лідихівських 316, 317
    Павло 306, 308
    Федір Микитович 183, 314, 317
    Фенна Іванівна з Лідихівських 314, 317
    Яцько 192, 193
Андрусак Микола 59
Анна Святославівна, дружина Вітовта 46
Антіох 58
Антоній, луцький єпископ 167
Антонович Володимир 35, 37, 75, 100
Анусік Збігнев 15
Арсеній, жидичинський архім. 167
Арсеній, луцьк. і острозьк. єп 125
Атаманенко Віктор 11, 138, 227, 315
Аттіла 178
- Афанасій, луцьк. і острозьк. єпископ →
    Пузина Олександр Юрійович
- Бабинські
    N Івашківна 181
    Івашко 182
    Катерина 269
    Семен Миткович 125, 127, 128, 206, 353
- Баворовські
    Вацлав 87
    Ганна 108
- Байвські
    Лецько 294
    Марія Лецьківна 293, 294
- Балабан → Друцький Михайло Семенович
Балабан Гедеон 220
Баранович Олексій 15, 51, 52, 73, 75, 82, 84,
    92, 93, 96, 99, 102, 108, 138, 140, 156, 158,
    159, 219, 221, 222, 233, 251, 257, 275, 284,
    285, 287, 319, 364, 373, 384, 385, 416, 418
Баронч Садок → *Barcz S.*
Баскаков Николай Александрович 178
Бассальго Леонид Александрович 391, 392
- Батківські
    Богдан / Каленик Васильович 272, 273,
    298, 300
    Ганна Михнівна з Лосятинських 272,
    298, 300
    Миколай Іванович 321
    Северин 322
Баумгартен Николай 59

- Беднов Василій Алексеевич* 196
 Беззасний-Немиринський Мокій Олександрович 376, 378, 379, 380, 381, 384
 Белжецькі 81
 Миколай 81, 87
 Белзький Юрій → Наримунтович
 Белінські
 Доброгост 320
 Марина з Юревичів 320
 Бельська Марія Іванівна 122
 Бережецькі 271, 282
 Ганна Гнівошівна з Лідихівських 316, 317
 Іван Матвійович 271, 344, 348, 356
 Іван Некрашович 274
 Кудин 267
 Настасія → Городницька
 Олена → Демидецька
 Петро Некрашович 302
 Фалелій Некрашович 271, 316, 317
 Юсько 267
Бершадський Сергій Александрович 240
 Бибельська Ярохна 63
 Бик Олександрович 261, 275
 Билицькі
 Настасія Богданівна з Лідихівських 294
 Януш 294
 Бистриковський Ян 134
 Білецькі
 Олексій 381
 Ян 190
 Білінська Настасія Олександрівна з Лідихівських 317, 320
 Білостоцькі
 Марія Станіславівна з Вороницьких 371
 Іван 371
Білоус Наталя 11
 Ближинські
 Ганна Янівна 249
 Олександр Янович 249
 Ян 249
Бобрович Ян-Непомуцен 329
 Боброк-Волинський Дмитрій 61
 Богдан, молдавський воєвода 207
 Боговитини 24, 53, 201, 202, 203, 244, 251, 374
 N Боговитинівна 204, 217
 N з N 205
 N з Мушат 205, 216
 N Богданівна 217, 240, 241
 NN Богдановичі 217, 240
 Адам Климентович 215, 216, 218, 231, 250, 258
 Андрій Климентович 215, 216, 219, 220, 222, 225, 226, 231, 250, 254, 258
 Барбара N з Харлензьких 216, 220
 Барбара Андріївна 216, 220
 Барбара Ієронімівна з Русецьких 216, 236
 Барбара Ленартівна з Косинських 216, 237
 Барбара Михайлівна 216, 236
 Барбара Олександрівна із Семашків 216, 218
 Бенедикт Іванович 216, 228, 230, 234, 236, 237
 Богдан Богушович 205, 216
 Богдан Львович 217, 227, 228, 238, 239, 240
 Богдана Богданівна 53, 217, 240
 Богдана Богушівна 205, 216, 228
 Богдана Войнівна 215, 216, 364, 366
 Боговитин N 201, 202, 203, 204, 216, 257
 Боговитин Львович 217, 227, 238, 239
 Богуш / Михайло Богушович 120, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 216, 223, 240, 258, 263
 Богуш Боговитинович 203, 204, 205, 216
 Василь Богушович 205, 206, 216, 228
 Вацлав Іванович 216, 220
 Война / Ян Богушович 205, 214, 215, 216, 240, 366
 Гаврило Іванович 216, 228, 229, 230, 234
 Гаврило Михайлович 216, 236
 Ганна Боговитинівна 204, 217
 Ганна Богушівна 210, 216
 Ганна Василівна з Коптів 216, 228, 234
 Ганна з N 217, 238
 Ганна Іванівна I 216, 228, 229
 Ганна Іванівна II 216, 228, 229
 Ганна Михайлівна 216, 236
 Євдокія I з N 215, 216
 Євдокія II з N 217, 243
 Іван / Ян Михайлович 203, 216, 232, 236
 Іван Андрійович 216, 220
 Іван Богушович 205, 214, 216, 227, 234, 239, 240, 241, 258, 315
 Іван Войнич 215, 216, 222, 223
 Іван Львович 217, 227, 228, 238, 239, 240, 241

- Катерина Андріївна 216, 220, 221, 222
Катерина Дахнівна 215, 216
Катерина Михайлівна 216, 236
Кириак Іванович 216, 228, 229, 230, 234
Климент Войнич Колесницький 215, 216, 219, 223, 356, 366
Кристина Андріївна / черниця Мелентія 216, 220
Лев Боговитинович 203, 204, 217, 228, 237, 238, 239, 258
Марина з N 217, 240
Маруша Адамівна 216, 218
Маруша Григорівна з Болбасів-Розтоцьких 216, 220
Маруша з Козек 216, 218
Миколай Андрійович 216, 220, 221, 226
Михайло Іванович 216, 228, 230, 234, 235, 236, 237, 258
Мотруна / Олександра Іванівна 216, 228, 229, 230, 231, 235, 236
Оксинія Іванівна 216, 228, 229
Петро Андрійович 216, 220
Петро Боговитинович 204, 217, 243
Уляна Богущівна 210, 211, 216
Федора Андріївна 216, 220
Федора Андріївна з Сангушків 210, 213, 216
Федора Богущівна 53, 210, 216
Федосія Іванівна 216, 228, 229
Ян Михайлович → Іван / Ян
Ярош Михайлович 216, 236
- Боговитини-Кутенські
Ганна Федорівна 216, 224, 226
Іван Федорович 216, 224, 226
Луція з Любешовських 216, 224
Маруша Федорівна 216, 219, 224
Марфа / Марія Василівна з Ружинських 216, 223
Олена Федорівна 216, 224
Павло Федорович 216, 219, 224, 225, 226, 231, 250
Раїна Федорівна 216, 224, 226
Федір / Михайло Войнич 213, 215, 216, 222, 223, 224, 234, 316
Федір Федорович 216, 224, 225, 226
- Боговитини-Шумбарські
Боговитин / Яків Петрович 217, 243, 244, 245, 247, 253, 258, 335, 348
Василь / Вацлав Павлович 104, 217, 230, 231, 249, 253, 255, 256, 257, 258
Ганна Олехнівна з Борзобогатих-Красенських 217, 246, 247, 248, 376
Ганна Янівна з Близинських 217, 249
Діана Янівна 217, 253, 254, 255, 256, 257
Єва / Ганна Михайлівна 217, 247, 248, 249
Єва Михайлівна з Павловичів 217, 249
Зофія Андріївна з Лозок 217, 245
Зофія Боговитинівна 217, 245, 246
Зофія з Конарських 217, 252, 253
Зофія Михайлівна з Чорторійських 217, 256
Маруша Дмитрівна з Єльців 217, 249
Маруша Миколаївна 217, 250
Миколай / Михайло Михайлович 217, 247, 248, 249, 250, 253, 255
Михайло Боговитинович 217, 245, 246, 247, 248, 252, 376
Олександра з Іваницьких 217, 254
Олександра Миколаївна 217, 250, 251, 252
Павло / Памфіло Боговитинович 217, 245, 246, 247, 250, 252, 253
Раїна / Параскева Миколаївна 217, 250, 251
Раїна Боговитинівна 217, 245, 246
Федора Боговитинівна 217, 245
Ян Павлович 217, 249, 253
Ян Янович 217, 250, 253, 254, 256, 257
- Боговитини-Шумські
Катерина Степанівна 216, 231, 232
Маруша Степанівна 216, 231
Настасія Григорівна із Сенют-Ляховецьких 216, 230, 231, 256
Настасія Степанівна 216, 231, 232
Петро Степанович 216, 231, 256
Степан Іванович 187, 189, 216, 226, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 247
Ян Степанович 216, 231
- Боначівські
Маруша Богущівна з Лідихівських 306, 307
Нестор 306, 307
- Боженці 405
Божський Василь 68
- Бокії
Васько 51
Марина Петрівна з Масальських 52
Юрій 52
- Болбаси / Болбаси-Розтоцькі 276

- Ганна Макарівна з Лідихівських 317, 319
 Григорій Іванович 221, 272, 318
 Іван Федорович 262
 Маруша Григорівна 220
 Олехно Болбасович 238
 Федір 317, 319
 Болеслав Сміливий 178
 Болеслав-Юрій Тройденович 29, 361
 Больман Ян 155
 Бона 42, 43, 76, 111, 128, 131, 152, 153, 168, 169, 227, 244, 246, 348, 375, 376
 Бонар Раїна Остафіївна з Воловичів 137
Бонецький Адам → *Вонієскі А.*
 Борзобогаті-Красенські / Красенські
 Ганна Олехнівна 246
 Іван 225, 381
 Іона, луцьк. еп. 245
 Маруша Федорівна з Боговитинів 225
 Олехно 246
 Степан 382
 Боровицькі 193
 Григорій 231
 Ждан 181 181, 192, 193, 218
 Зофія Григорівна з Денисків 192
 Федір 231
 Ботенчичі
 N Романівна 300
 Роман 297
Бранденбург Николай Ефимович 52
 Бранковичі / Деспотовичі
 Ганна 87
 Магдалена 94
 Брик 275
 Бродовські 84
 Агафія Чурилівна 122
 Андрій 84
 Чурило 18
 Брудзевські
 Олександра 252
 Павло 252
 Юрій 252
 Брудзівські
 N Миколаївна 252
 Миколай 217, 252
 Олександра Миколаївна з Боговитинів-Шумбарських 252
 Бруяка Федір 319
 Будаєвич Явор 170
 Булига → Курцевичі
 Буремські 33, 410
 Андрій Андрійович 35
 Дмитро Олександрович 181, 186
 Дмитро Олександрович 35
 Іван Дмитрович 35
 Лев Федорович 35
 Олександр Дмитрович 35
 Олександр Федорович 35
 Бут 139
Бычкова Маргарита Евгеньевна 18
 Ваньківна Настасія 336
 Варсонофій, жидичин. архім. 125
 Варшицький Станіслав 94, 102
Василевський Тадеуш → *Wasilewski T.*
Василенко Віталій 16, 17
 Василій Дмитрович, вел. кн. москов. 36
 Василій Темний, вел. кн. москов. 68
 Василій III, вел. кн. москов. 207
 Василь Ярославич, пінський кн. 62
 Васильківські
 Тимофій 316, 317
 Федора Гнівошівна з Лідихівських 316, 317
 Василько Романович 60
 Василько, слонімськ. кн. 17, 59
 Велицькі 24, 28, 74, 411
 Андрій Мартинович 74
 Василь Іванович 106
 Григорій Кожан 74
 Іван Григорович 263
 Вербицька Євфимія 89, 94
 Вербовецький Гаврило 172
 Вигурич Микита 297
 Виденицькі / Видуницькі → Любецькі
 Вилежинський Владислав 84
 Вилигорський Ян 396
 Висоцька Катерина 306, 312
Вихованець Тарас 58, 157
 Вихорський Вавринець 191
 Вишневецькі / Вишневські 10, 24, 63, 64, 66, 67, 79, 86, 89, 92, 94, 108, 191, 193, 254, 281, 411
 Адам Олександрович 92, 96
 Андрій Іванович 89, 92, 94, 97, 106
 Анна-Констанція Михайлівна 95, 104
 Барбара-Катерина Янушівна 94
 Богдана Юріївна з Дубровицьких 115

- Гальшка Юріївна 91, 93, 95
Гальшка Юріївна із Зеновичів 95
Гальшка-Євфимія Андріївна 94
Ганна Андріївна 94
Ганна Василівна із Загорівських 83, 94
Ганна Костянтинівна 94
Ганна Михайлівна 257
Ганна Янушівна 94
Гелена Костянтинівна 83, 100, 102, 103
Дмитро Іванович 23, 89, 94, 164, 358, 376
Дмитро-Юрій Янушович 84, 90, 94, 96, 100, 103, 164
Ельжбета 66
Єва Олександрівна 87, 95
Зофія Андріївна 94
Зофія Михайлівна 95
Іван Михайлович 89, 94, 96, 105
Катерина з Корняктів 94
Катерина Іванівна 94, 106
Катерина-Євгенія з Тишкевичів 83, 103
Констанція Юріївна 97
Констанція Янушівна 94
Костянтин Іванович 89, 90, 94, 96, 97, 358, 395
Костянтин Костянтинович 84, 90, 92, 94, 96, 100, 104
Костянтин-Криштоф Янушович 84, 90, 94, 96, 100, 103
Кристина Адамівна 90, 92, 95, 96
Лев / Михайло / Зигмунт Іванович 94
Магдалена з Бранковичів / Деспотовичів 94
Максим / Максиміліан Олександрович 91, 93, 95
Мар'яна Костянтинівна 94
Марина Іванівна з Путят 94
Марина Михайлівна 95
Маріанна із Замойських 94
Михайло Васильович 64, 86, 94 → Збарзький
Михайло Михайлович 90, 91, 93, 95, 104, 191, 257
Михайло Олександрович 91, 95, 97
Міхал-Томаш 95
Настасія Василівна із Жилінських 94, 105
Настасія Семенівна з Олізаровичів 172
Олександр Костянтинович 94
Олександр Михайлович I 89, 90, 93, 95, 96
Олександр Михайлович II 91, 95, 97, 188
Олександр Олександрович 91, 92, 93, 95, 96, 300
Олександра Андріївна 89, 93, 94
Олександра Іванівна 94
Раїна з Могил 257
Стефанія Олександрівна 95
Теофіла з Жаславських 58, 94
Теофіла Костянтинівна 94
Федір Михайлович I 89, 94, 105
Федір Михайлович II 89, 90, 93, 94, 96, 98, 115, 128, 266
Федора з Чапличів 219
Юрій Костянтинович 94
Юрій Михайлович 90, 91, 93, 95, 219
Юрій Олександрович 91
Януш Костянтинович 66, 83, 85, 90, 94, 100, 102, 103, 303
Ярема / Михайло Михайлович 27, 84, 90, 91, 93, 95, 97, 100, 103, 104, 157, 257
Вишневецькі → Вишневецькі
Вілбунський 364
Вільга Ярош 137
Вільгорські 182, 183, 215, 218, 259
Кристина з Корчевських, 232
Лев Андрійович 215
Марина Федорівна 232
Настасія Степанівна з Боговитинів 232, 233, 255, 400
Олександр 179, 182
Роман 278
Федір 216, 232
Вінницький Василь 68
Вітвінські
Криштоф 216, 224
Олена Федорівна з Боговитинів-Кутенських 224
Вітовт Кейстуович 17, 18, 30, 36, 37, 40, 44, 45, 46, 47, 57, 77, 110, 111, 178, 199, 202, 331, 338, 387, 388, 390, 392, 394, 399, 400, 405, 406, 419, 420, 421, 422
Вітунський Станіслав 320
Вкринські
Валентій 219, 222, 235, 253, 255, 261, 278
Стефан Валентійович 278
Владислав IV 27, 190

- Владислав III Ягайлович 41, 69, 70, 80
Власьев Геннадий Александрович 54
 Влостиборський Матей 187
 Вовківський Петро 307
 Водоп'ян Дмитр 376
Войтович Леонтій 11, 15, 36, 44, 46, 59, 62, 68, 72, 73, 75, 110
 Волинський Дмитрій Данилович → Острозький
Волиняк → *Wołyniak*
 Воловичі 81
 Остафій 315
 Раїна Остафіївна → Бонар
 Роман 81, 87
 Володидєвські
 Андрушко 349, 350
 Оксинія 349, 350
 Володимир Василькович 17
 Володимир Іванович, степанський кн. 46, 109, 110
 Володислав Ягайлович → Владислав III
 Волоси
 Онацько 313
 Уляна Онацьківна 306, 313
 Волоткович Григорій 278, 279
 Волошин Урсул 209
 Волчкович Богдан 41
Вольф Юзеф → *Wolff J.*
 Вороницькі 24, 28, 63, 65, 66, 67, 79, 98, 411
 Андрій Львович 185
 Война Федорович 65, 98
 Кристина Андріївна з Боговитинів / черн. Мелентія 220, 221, 222
 Лев Войнич 185, 216, 220, 221
 Марія Станіславівна 371
 Пелагія / Полонія Станіславівна 364, 370, 371
 Станіслав Войнич 371
 Юрій Федорович 65, 98
 Януш Юрійович 28
 Вороновецький Григорій → Подгорський
 Вороновецький Петро → Остаф'єв
Ворончук Ірина 11, 15, 75, 157, 225, 226, 231, 256, 279, 284, 316
 Вшаков / Вшакович Омелян Абрасимов → Ушак-Куликівський
 Вщовський 139
 Вячковичі 65
 Варвара 86, 107
 Ілля 387
 Вячковичі-Прусські / Прусські 340
 Василиса Івашківна 353, 354
 Занко Івашкович 331, 334, 347, 354
 Іван Івашкович 354
 Івашко 353, 354
 Мартин Занкович 244, 334, 335, 347, 348, 349, 352, 353
 Окушко Івашкович 354
 Яцько Івашкович 351, 352, 353, 354, 354, 355
 Габсбург Елеонора-Марія-Юзефа 95
 Гайко Ян 131
Галецький Оскар → *Halecki O.*
 Галичинські 76, 411
 Гамладинович Петро 330, 333
Гваньїні Олександр 43, 62, 67, 71
 Геннадій, володим. і берест. єп. 125
 Генріх Валуа 76, 133, 134, 154, 378
 Гербурти
 Ганна 86, 87
 Фрідріх із Фельштина 80, 389
 Ян-Щасний 164
 Гербутовські
 Адам 373
 Раїна з Кленських 373
 Герцик Щасний 345, 356
 Гиричі 147
 Гінштовські
 N 306, 307
 N Юхнівна з Лідихівських 306, 307
 Григорій 307
 Іван 307
 Юхно 307
 Глинські 64
 Богдан Федорович 146
 Борис Іванович 76
 Іван Олександрович 122
 Михайло Львович 208
 Настасія Данилівна з Острозьких 122
 Гліб Юрійович, дубровицький кн. 47
 Глібович Станіслав 114
 Голенка Митко Олександрович 146
 Головинські 139, 140
 Богдан 140
 Дахно 359

- Головні-Острожецькі, кн. рід 24, 60, 61, 411
 Андрій Федорович 60
 Ганна Василівна із Сангушків 215
 Іван Дмитрович Лизинос 60, 61
 Михайло 60
 Петро Михайлович 60
 Федір Петрович 215
 Юрій 60
- Головні-Острожецькі, шляхет. рід 60
 Тимофій 358
- Голубев Степан Тимофеевич* 116, 215, 243, 259, 260, 275, 289
- Гольшанські 47, 48, 49, 115, 116, 117, 129, 136, 139, 140, 205, 410
 Барбара Олександрівна 115
 Богдана Юріївна 93
 Василь Юрійович 113, 115
 Ганна Михайлівна з Чорторійських 115
 Ганна Олександрівна 115
 Ганна Юріївна 115
 Зофія Олехнівна з Судимонтів 115
 Іван Ольгимунтович 47, 49
 Лев Семенович 115, 116
 Марія Андріївна із Сангушків 115
 Настасія Семенівна зі Збарзьких 48, 113, 115, 146, 147
 Олександр Юрійович Лебедівський 48, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 262
 Олександра Олександрівна 115
 Ольгимунт 47
 Павел Олександрович 49, 115, 120, 136
 Семен Юрійович 48, 86, 88, 105, 113, 114, 115, 116, 117, 139, 142, 144, 146, 147, 150, 243, 262, 263
 Тетяна / Ганна Семенівна 48, 88, 105, 113, 115, 116, 117, 120, 165
 Юліана з N 113, 115
 Юліана Іванівна (дружина Віговта) 47
 Юліана Іванівна з Ярославичів 115
 Юліана Юріївна 115
 Юрій Олександрович 115
 Юрій Семенович 47, 48, 112, 113, 115, 119, 129, 138, 139, 142
 Юрій Юрійович 113, 115
 Ядвіга Олександрівна 115
 Януш Олександрович 115
- Гораїни
 Барбара Андріївна з Боговитинів 221
- Богуслав 197
 Богуш Федорович 184, 191
 Катерина Федорівна 181, 190
 Криштоф 216, 221
 Юрій 196
 Ян 322
- Горбовські
 Катерина Михайлівна з Боговитинів 203, 236
 Пжецлав 216, 236
- Горін Сергій* 11, 195, 197, 218, 219, 220, 222, 232, 285, 287, 288, 289, 290, 385, 386
- Горловські
 Василь Григорович Непитуший 294, 295, 311
 Федора Юхнівна з Лідихівських 294, 295
- Горностаї
 N 265
 Ганна Героніміївна 99
 Іван Іванович 213, 216
 Івашко 207, 213
 Уляна Богушівна з Боговитинів 213, 214
- Городецький Патрикій 138
- Городиські
 Іван 269
 Катерина з Бабинських 269
- Городницька Настасія з Бережецьких 271
- Гортинич Володимир* 109
- Горські 50
- Гостські 259, 262, 266, 268, 276, 279, 280, 281, 281, 284, 290
 N Романівна 261
 Богдан Іванович 261, 276
 Богдан Сенькович 260, 261, 262, 263, 264, 275, 290
 Богумила Романівна 261, 278, 279
 Борис N 260
 Василь / Базилій / Вацлав Ярофійович 261, 280, 281, 284
 Василь Богданович 261, 262, 264, 265, 266, 267
- Гавриіл N 260
 Гаврило Васильович 261, 267
 Гаврило Романович 260 261, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 290
 Ганна Тихнівна з Козинських 259, 269, 270, 272, 273, 274, 284, 301
 Дорота N з Корчмінських 277, 278

- Слена N з N 260
 Занко N 260, 261
 Зофія Романівна 261, 278, 279
 Іван Богданович 261, 264, 275
 Катерина Антонівна з Єловицьких 284, 285, 286
 Катерина Олександрівна з Порицьких 279
 Кристина Іванівна з Кирдіїв-Мнишинських 279, 285
 Марія N з N 260
 Марія Романівна 261, 276, 278
 Марія Романівна з Цат 276
 Маруша Петрівна з Кирдіїв-Мильських 276, 277
 Михайло Ярофійович 261, 280, 281
 Настасія Василівна 261, 267
 Настасія Романівна 261, 269, 278, 279
 Олександр Богданович 261, 264, 265, 275
 Олександра з Немиричів 287, 287, 289
 Олександра Ярофійівна 261, 280, 281
 Полагна Богданівна з Хрінницьких 284
 Прокіп Гаврилович 261, 286, 288
 Раїна Гаврилівна 55, 261, 287, 288
 Роман Гаврилович 260, 261, 282, 284, 286, 287, 288, 290
 Роман Іванович 261, 269, 270, 272, 273, 276, 277, 278, 279
 Сенько Занкович 260, 261
 Уляна Богданівна 261, 264, 266
 Ярофій Васильович 172, 261, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 282, 284, 285, 290, 304, 319, 379
 Ярофій Романович 261, 278
 Гриби-Грим'яцькі 298, 304
 Грималич Немира 239
 Грузевич Марко 368
Грушевський Михайло 29, 30, 37, 40, 110, 331
 Гулевичі 374
 Василь 294, 295
 Ганна 399
 Даніель 216, 222
 Катерина Андріївна з Боговитинів 222
 Марія Михайлівна 364, 367
 Михайло 367
 Михно 167
 Петро 196
 Роман 269
 Федір 127, 283
 Гуляльніцькі
 Ганна Федорівна з Лідихівських 299, 300, 301
 Мартин 349
 Ярош 299, 300, 301
 Гурківна Зофія 198
 Гурко-Омелянський Ян 261, 269, 278
 Галензькі
 Луція з Любешовських 224
 Щасний 224
 Гаштовти
 Барбара Юріївна з Радивилів 56
 Ганна Юріївна з Гольшанських 115
 Гаштовт 144, 332
 Іван 204
 Мартин 115
 Ольбрахт 239
 Станіслав 56
Гваньїні Олександр → *Гваньїні*
Гверквін Богдан → *Guerquin B.*
 Гедиголд / Дедиголд Юрій 388, 390
 Гедимін 16, 18, 29, 30, 37, 38, 43, 45, 47
 Гедиміновичі 17, 29, 30, 32, 38, 39, 46, 58, 67, 68, 70, 76, 77, 111, 141, 331, 405
 Кейстут → Кейстут Гедимінович
 Коріат → Коріат Гедимінович
 Любарт → Любарт Гедимінович
 Любарт-Федір 44
 Наримунт → Наримунт Гедимінович
 Ольгерд → Ольгерд Гедимінович
 Явнут 29, 46, 110
 Гетовти 329
Гоздава-Гіжицький Марек → *Gozdawa-Giżycki M.*
 Гоздиківський Криштоф 395
 Гойцевичі
 Агрипина / Катерина Василівна з Острозьких 122
 Іван 122
 Горайський Адам 212
Горчак Броніслав → *Gorczak B.*
 Грабинський 342
 Грабські
 Марина Григорівна з Денисків 181, 192
 Ян 181, 192
 Гравський Станіслав 133, 134
 Грончовський Юзеф 381

Гуйські

Криштоф 216, 225
 Маруша Федорівна з Боговитинів 225

Гурки

Гальшка Ілліна → Острозькі
 Лукаш 45, 123, 130, 131, 132, 133, 153
 Гурський Станіслав 196, 289

Давидовський 178

Данило Мстиславович 59, 60
 Данило Романович 17, 59
 Данилович із Журова Петро 92, 95, 96
 Дахновичі

Гарасим Дахнович 366
 Дахно Васильович 215, 348
 Катерина Дахнівна 215

Дедеркали 304

Григорій 224, 256, 257
 Луція з Любешовських 224
 Овдотя 306, 311
 Федора Григорівна 385

Дедиголд 387, 388 → Гедиголд

Демидецька Олена з Бережецьких 271

Демченко Людмила 11, 81*Денисенко Ярослав* 82

Денисовичі / Дениски / Дениски-Матві-

ївські 177, 181, 182, 186, 186, 199, 248
 → Мокосії-Дениски з Матвівець
 Андрій Денисович 180, 181, 182, 182
 Богдана / Параскева Станківна 181, 184, 185
 Василь Петрович 181, 187, 188, 191
 Вінцентій 177

Гальшка Григорівна 181, 191, 193

Ганна Григорівна 181, 191, 193

Григорій Петрович 181, 189, 190, 191, 199

Дениско Мукосійович 178, 179, 181

Зофія Григорівна 181, 191, 193

Іван Петрович 181, 187, 188

Івашко Сенькович 181, 183, 184, 185, 186

Катерина з Горайнів 181, 269

Клоринда Олександрівна 181, 194, 195, 199

Леонора Олександрівна 181, 194, 195, 199

Людвік 177

Марина / Марета Григорівна 181, 191, 193

Марина Олександрівна 181, 194, 195,
 198, 199

Марина Петрівна 181, 187

Маріанна 177

Марія Іванівна 181, 186

Маруша Петрівна 181, 187

Миколай 177

Михайло Сенькович 181, 183, 184, 184,
 186, 342

Овдотя Андріївна 181, 182, 183

Олександр Григорович 181, 190, 191,
 192, 193, 194, 251

Петро Іванович 181, 186, 187, 376

Петро Олександрович 181, 194, 194

Петро Петрович 181, 187, 188, 190, 269

Петро Шимонович 181, 189, 190, 192, 194

Раїна Петрівна 181, 187, 188

Самуель / Олександр Олександрович
 181, 194, 194, 195

Семен / Шимон Петрович 181, 187, 188,
 189, 191, 199

Сенько Денисович 180, 181, 182, 183, 183

Солтан Іванович 181, 186

Станіслав 177

Станко Сенькович 181, 183, 184

Фаустина Олександрівна 181, 194, 195,
 198, 199

Юліана 177

Ядвіга Григорівна 181, 191, 192, 193, 194

Ян Олександрович 181, 194

Денисович Федько 335

Джуси / Дчуси / Чуси / Жюсичі / Джуси-
 Ляхівські 144, 259

Богдан 150, 275

Богдана Богушівна з Боговитинів 205, 216

Ванько 332

Ганна 269

Джуса з Квасилова 147, 336

Дчуси-Ляхівські 259

Єсиф 144, 147

Івашко 150, 275

Ігнат 150, 184, 205, 216, 275

Любка Ігнатівна 181, 184

Мелентій, татаринський ігум. 218, 219

Михайло Ігнатович 205

Олехно Юрійович 112, 148, 150, 332, 363

Петро Михайлович 283, 400

Чжуса 269

Дзялинські

Міхал 211, 216

Павел 322

Федора Богушівна з Боговитинів 211,

- 212, 213, 214
 Дички 144, 147
 Івашко Васильович 104, 145
 Длугоші
 Ганна 306, 312
 Станіслав 312
Длугош Ян → *Długosz J.*
 Дмитрій Гедимінович → Любарт Гедимінович
 Дмитрій Донської 61
 Дмитрій Шемяка 68
 Дмитрій Юрійович, пінський кн. 59
 Добринські
 Андрій 269
 Ганна з Чжусів 269
 Олександр 385
Добровольська Ванда → *Dobrowolska W.*
Довбищенко Михайло 53, 70, 75, 220, 221, 222, 225, 226, 254, 386
Довга Леся 177, 199
 Довгїрд 179
Довнар-Запольский Митрофан 233
 Довойнович Ян 74
Долгоруков Петр 64
 Долмат-Ісайковський Самуель 196
 Доманський Андрій 303
 Домашевські
 Сва з Бережецьких 309
 Федір 309
Домбровський Даріуш → *Dąbrowski D.*
 Доргій 74
 Дорошенко Михайло 282
 Древинські
 Базиліус 133
 Василь 294
 Діана Янівна з Боговитинів-Шумбарських 250, 254, 255, 257
 Лаврін Васильович 217, 250, 254
 Мілка Богданівна з Лідихівських 294
 Дроздовські
 N 306
 Катерина Данилівна з Лідихівських 306, 308
 Ян N 308
 Друцькі 49, 74, 411
 Богдан Васильович 50, 149
 Василь Григорович 50
 Іван / Путята Семенович 49, 50
 Іван Семенович 50
 Михайло Семенович / Лобан / Балабан, 49, 50
 Роман Васильович 50
 Друцькі-Горські
 Федір Григорович 95
 Юрій Абрамович 282
 Друцькі-Любецькі → Любецькі
Дубецький Мар'ян → *Dubiecki M.*
 Дубицький Іван 275
 Дубницький Флавіан 197
 Дубровицькі 24, 47, 113, 115, 136
 Андрій Юрійович 115
 Анна-Ельжбета Юріївна з Радивилів 115
 Богдана Юріївна 94, 115
 Володимир Юрійович 115, 136
 Ганна Юріївна 115, 137
 Ельжбета-Анна Миколаївна з Радивилів 115
 Зофія Юріївна 115
 Іван / Януш Юрійович 115, 136
 Іван Юрійович 48, 49, 113, 115, 116
 Марина Василівна із Соломерецьких 115
 Марія Юріївна 48, 115, 383
 Настасія / Параскева Юріївна 115, 164
 Олена / Олександра Юріївна 115, 137
 Семен Юрійович 48, 115, 136
 Федір Юрійович 115
 Федька Юріївна 115
 Юліана / Василиса Іванівна 115
 Юрій Іванович 113, 115, 116, 117, 118, 119, 119, 137, 139
 Дунинович Стефан 309
 Дчуси → Джуси
Ерусалимский Константин Юрьевич 375, 376, 382
 Євфимій, новгородський владика 390
 Євфимій, турів. і пінськ. еп. 114
 Слезь 249
 Андрій Федорович 278
 Маруша Дмитрівна 249
 Сло-Букоємські 309
 Ганна 309
 Словицькі / Яловицькі
 Антон Гнівошович 283, 284
 Барбара з Човганських 324
 Богдан Якимович 394

- Гаврило Якимович → Лешницький
 Гнівош Іванович 23, 356
 Даніель Савинович 324
 Захаріяш Савинович 317, 319, 394
 Зофія Макарівна з Лідихівських 317, 319
 Катерина Антонівна 261, 284
 Маріанна Даніелівна 317
 Микита Якимович 394
 Михайло Павлович 392, 393
 Павло / Пашко 387, 390, 392, 393, 394, 400, 405, 406
 Савин Гнівошович 283, 318, 393
 Станіслав Захарович 319
 Якимець / Яцько Михайлович 392, 393, 394
- Слович Гринько 334, 363
- Сло-Кунівські
 Андрій Юхнович 181, 184, 185, 344, 348, 356, 396, 398
 Богдана Станківна з Денисків 184, 190, 301
 Ганна Андріївна 185 → Ярмолинська, Сошенська
 Марина Андріївна 185
 Овдотя Андріївна 185
- Сло-Малинські
 Василь Михайлович 283
 Данило Матвійович 225, 226, 233
 Катерина Михайлівна 269
 Костянтин Михайлович 269
 Кристина Адамівна з Вишневецьких 96
 Маруша Степанівна з Боговитинів 231, 232, 233, 400
 Матвій Михайлович 216, 231, 283
 Миколай 92, 95, 96
 Михайло Дашкович 184, 186, 366
 Остафій Михайлович 254, 279
- Єрля 139
- Єсениницький Єсько 341, 352
- Єсмнти
 Миколай Томкович 305
 Уляна Яцьківна з Лідихівських 305, 306
- Жабокрицькі
 Матвій 191
 Яцько 344
- Жасківський Вовчок 346
- Жаславські / Жеславські / Жославські 10, 23, 24, 57, 59, 60, 161, 164, 165, 166, 168, 174, 251, 359, 400, 404, 406, 411
- Н Юріївна 162, 163, 164
 Андрій Юрійович 162, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173
 Анна з Потоцьких 164
 Владислав-Домінік-Хризостом Олександрович 136, 164, 404, 405
 Ганна з Н 164
 Ганна Іванівна 164
 Ганна Кузьмівна 164
 Евфрузіна Владиславівна 164
 Евфрузіна Янушівна з Острозьких 58, 123
 Єлизавета Янушівна 164
 Зофія Іванівна 164
 Зофія Янушівна I 164, 172
 Зофія Янушівна II 164
 Іван Юрійович 162, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 171
 Кароль Олександрович 164
 Катажина із Собеських 164
 Констанція Олександрівна 164
 Костянтин Янушович 164, 404, 405
 Костянтин-Олександр Олександрович 164
 Кузьма Іванович 23, 24, 58, 115, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 364
 Марія з Лещинських 164
 Михайло Іванович 164, 166
 Михайло Янушович 137, 164, 172, 173, 372, 404
 Настасія / Параскева Юріївна з Дубровицьких 115, 137, 164
 Настасія Іванівна 164, 172
 Олександр Янушович 58, 123, 135, 164, 174
 Олександра Романівна із Сангушків 42, 164
 Олександр-Януш Владиславович 164
 Олена Федорівна з Четвертенських 23, 164, 165, 167
 Сузанна Олександрівна 164
 Теофіля-Людвіка Владиславівна 58, 94, 164
 Франциск Олександрович 135, 136, 164
 Юрій Васильович 23, 58, 161, 163, 164, 168, 172
 Юрій Янушович 164, 194, 195, 232, 373
 Януш Кузьмович 58, 269
 Януш Янушович 137, 164, 172, 173, 174, 254, 395, 404
 Януш-Василь Олександрович 164
 Януш-Ізидор Олександрович 164, 404, 405

- Жашківські
 Василиса Юхнівна з Лідихівських 305, 306, 307
 Костянтин 297, 305, 319
- Жебридовські
 Марина Федорівна з Вільгорських 233
 Станіслав 233
- Жижниківські 351
 Єсько / Юсько Маськович / Мацкович 349, 350
 Мартин → Гулялицький
 Оксинія Маськівна 349
 Олена / Уляна Грицьківна з Промчейків 349
- Жилінська Настасія Василівна 94, 105
- Жмайло Марко 282
- Жолтовський Павло* 29
- Жоравницькі
 Олександр Маркович 268, 382
 Ян Михайлович 284
- Жулківські
 Миколай 319
 Станіслав 283
- Жуховська Кристина 300, 302
- Жюсич Олехно → Джуси
- з Биніська Михайло Костянтинович → Курцевич
- з Буремля або з Липовця Василь Михайлович → Курцевич
- з Буремля або з Липовця Федько Михайлович → Курцевич
- з *Вартберге Герман* → *Wartberge Hermann* de
- з Кураша Митько 61
- з Мельштина Спитко 45
- з Ольховичів Василь Михайлович → Курцевич
- з Ольховичів Федько Михайлович → Курцевич
- з Ольшаниці / з Ольшан Михайло Костянтинович → Курцевич
- з Острова Данило → Острозькі
- з Передільниці 63
- з Пінська Михайло Костянтинович → Курцевич
- з Гарнова Ян 45
- з Ходча Станіслав 88, 144
- з *Чарнкова Ян* → *Czarnkow Joannis de*
- з Чемеринця Марина 34
- Заберезинська Ганна Янівна 87
- Заболоцький Володимир Семенович 376, 378, 379, 382
- Загорівські
 Василь Петрович 87, 269
 Ганна Василівна 83, 94
 Катерина Іванівна з Чорторійських 269
 Маруша Миколаївна зі Збараських 83
 Михайло 336
 Олехно 164
 Петро 128, 173, 366
 Федора Боговитинівна з Боговитинів-Шумбарських 245
 Ян Богданович 245
- Загурські
 Адам Янович 193
 Марина Григорівна з Денисків 181, 192
- Закшевський Анджей* 11
- Залеський Ян 309
- Замлицький Андрій Михайлович 73
- Замойські
 Гризельда-Констанція 95, 157
 Ельжбета з Вишневецьких 66
 Іоанна 157
 Катерина Олександрівна з Острозьких 123, 157, 159
 Маріанна 94
 Міхал 66
 Томаш 123, 157, 159
 Ян 94, 157, 181, 202, 217
- Зарубич Ленко 333, 393
- Заяць Андрій* 11, 138, 212, 322
- Збараські 10, 24, 63, 64, 66, 67, 72, 79, 84, 85, 108, 110, 113, 144, 182, 183, 205, 250, 334, 335, 400, 411
 N Семенівна 86
 Андрій Семенович 81, 85, 86, 87, 99, 100, 102, 372
 Барбара з Йорданів 87
 Барбара з Козинських 81
 Барбара Стефанівна 87, 100, 101, 102, 403
 Василь Васильович 64, 80, 85, 86, 88, 89, 97, 145, 146, 180, 394
 Владислав Андрійович 81, 85, 87
 Гальшка / Гелена Юрївна 81, 82, 84, 87
 Ганна Владиславівна 66, 85, 87

- Ганна з Гербуртів 86, 87, 402
Ганна Семенівна 86
Ганна Солтанівна 86
Ганна Янівна із Заберезинських 87
Дорота Андріївна з Фірлеїв 102
Єлизавета Андріївна 87
Зофія з Пшилуських 87
Зофія Федорівна 106
Зофія Юрїївна 87
Катерина Владиславівна 85, 87
Катерина Юрїївна 81, 82, 87
Костянтин Владиславович 87, 101
Криштоф Янушович 83, 85, 87, 100,
102, 103, 191, 225, 319
Магдалена Владиславівна 85, 87
Маргарита Андріївна 87
Марія Михайлівна зі Степанських →
Ровенська
Марія Солтанівна 86
Маруша Миколаївна 83, 87, 102
Маруша Юрїївна 81, 87
Миколай Андрійович 81, 87, 98, 102,
103, 245, 316, 359, 366, 367, 376, 377,
378, 381, 383, 397
Михайло Андрійович 81, 87
Михайло Васильович 64, 81, 86, 89, 94,
143, 146 → Вишневецький
Настасія Семенівна 86, 88, 113
Настасія Юрїївна 81, 87
Петро Владиславович 82, 85, 87, 95
Петро Стефанович 87
Семен 1 Старший Васильович 81, 85, 86
Семен 2 Васильович Маневський 81, 86
Семен 3 Менший Васильович 81, 86,
89, 143
Семен Васильович 64, 65, 80, 86, 88,
143, 144, 145, 146, 147, 148, 394
Семен Васильович Несвїзький / Коло-
денський 46, 64, 65, 86, 88, 104, 110,
111, 143, 145, 146, 147, 152, 165, 159, 180
Солтан / Семен Васильович 64, 80, 86,
88, 145, 180, 394
Стефан Андрійович 66, 81, 85, 87, 99,
100, 101, 401, 402, 403
Стефан Владиславович 85, 87
Федір Васильович 64, 86, 97, 106, 146
→ Порицький
Фрузяна Федорівна 106
Юрїй Андрійович 81, 82, 87, 269
Юрїй Янушович 83, 85, 87, 100, 102,
103, 225, 250
Януш Миколайович 28, 81, 82, 83, 84,
87, 100, 101, 102, 103, 191, 231, 253, 254,
271, 367, 378, 381, 397, 402, 403
Януш Юрїйович 80, 87
Зброховичі / Зброховичі-Воютинські
Михайло Зброхович 182
Семен 295
Зверов Лев Тимофійович 375, 376, 381
Звір 352
Звягольські 72, 73, 411
Андрій Семенович 72
Борис 72
Василь Семенович 72
Іван Борисович 72
Семен Борисович 72
Зенковичі 259
Богдана Богушівна з Боговитинів 205, 216
Олексій Зенкович 205, 216
Юхно Зенкович 181, 182, 363
Зенович Гальшка Юрїївна 95
Зимин Александр Александрович 17, 18,
64, 69, 207, 208
Зозулинські 350
Золотолинські 140
Иванишев Николай 53, 54
Йордан Барбара 87
Йосиф, володим. і берест. еп. 346
Йосиф, київський митрополит 120
Іван Глібович, степанський кн. 109
Іван Грозний 17, 47, 53, 375
Іван III 391
Іваницька Олександра 254
Івашенцевичі 206
Івешеневич Гриб 335
Івоні
Ганна Богданівна з Лідихівських 300, 301
Ян 300, 301
Ігнатовські
N 181
Фаустина з Денисків 181
Ігнатєв Офанас Васильович 377, 378
Іеремія, пелагонський митрополит 141

- Іларіон, києво-печер. архімандрит 158
 Ілліничі
   Івашко 179
   Станіслав 228
   Юрій 238, 239
 Іона, митрополит 208
Ісаєвич Ярослав 11, 104
 Ісерницькі / Ісернські 282
   N Васьківна 293, 296
   Андрій Маркович 285
   Васько 296
   Зофія Федорівна з Лідихівських 299, 300
   Левко 397
   Миколай 302
   Миколай Маркович 285
   Федір 299, 300
- Кавецький Себастьян 188
Каждан Александр Петрович 9
 Казановський Бартош 254
 Казимир III 17, 29, 30, 32, 37, 57
 Казимир Ягайлович 17, 19, 20, 33, 36, 41, 47, 48, 50, 51, 67, 69, 73, 74, 80, 110, 111, 113, 116, 119, 120, 129, 142, 144, 148, 150, 178, 179, 182, 202, 204, 243, 263, 264, 292, 332, 362, 363, 378, 389, 292, 393
- Каленик Мишкович 329, 330, 332
 Каленики з Підгаєць 329
 Калениковичі 329, 330, 335, 337, 338, 339, 340, 342, 344, 351, 355, 357, 358, 360, 399, 404, 406
   N Івашківна 331, 334, 335
   Андрій Івашкович 331, 334
   Богдана Дашківна 329, 331, 336, 337, 338, 340, 342
   Ганна Дашківна 331, 336, 337, 338, 340, 347
   Гринько Каленикович 330, 331, 332, 333, 334
   Дашко Гринькович 331, 333, 335, 336, 338, 340, 341, 348
   Івашко Гринькович 331, 333, 334, 335, 336, 340, 347, 354
   Івашко Дашкович 331, 336
   Каленик 329, 330, 331, 334, 338, 340
   Марія Івашківна 331, 334, 347, 354, 355
   Масько Каленикович 330, 331, 332
   Олехно Івашкович 331, 334
- Сенько Каленикович 331, 332
 Федько Гринькович 331, 333, 338
 Каленицький 329
 Калусівський Іван Петрович 261, 278
Каменецький Вітольд → *Katieniecki W.*
 Каменецькі
   Ядвіга з Олеських 314
   Ян 315, 372
Кананович Уладзімір Ільч 201
 Капуста Олександра 92, 95
 Карл V 55
 Каролінги 16
 Картоновські
   Андрій 377, 378
   Василій 377, 378
 Качановські
   Ганна Федорівна з Боговитинів 226
   Іван 216, 226
 Кашевський Ян 283
 Кашовські
   Генрик 289
   Енґрація із Соломерецьких 289
Каштанов Сергей Михайлович 130
 Кевичі
   N 317, 318
   N Гнівошівна з Лідихівських 317, 318
 Кежгайло Станіслав Янович 114
 Кейстут Гедімінович 17, 29, 37, 39, 45
 Кейстутовичі 45, 410
   Вітовт → Вітовт Кейстутович
   Сигізмунд → Сигізмунд Кейстутович
Келембет Станіслав 63, 68
Кемпа Томаш → *Кетра Т.*
 Керновський Вігунт / Олександр → Ольгердович
 Кирдії / Кирдійовичі 111, 182, 259, 260, 285, 290, 387
   Ванько Кирдійович 104, 147, 148, 148, 150, 336
   Грицько Кирдійович 41
   Кирдій Ванькович 336
   Настасія Кирдіївна 181, 187
   Олізар 173
 Кирдії-Мильські 259
   Ганна Юріївна з Дубровицьких 115, 137
   Маруша Петрівна 261, 276
   Олізар Петрович 115, 137
   Петро 276

- Кирдії-Мнишинські 259
 Кристина Іванівна 261, 279
- Кисіль Адам 289
- Кишки
 Гальшка Костянтинівна з Острозьких 123
 Ганна Станіславівна 56
 Петро Станіславович 207, 208
 Станіслав 56
 Ян 123
- Кленські / Клінські / Клонські 372
 N 86
 N Семенівна зі Збараських 86
 Адам Маркович 372, 373
 Барбара Марківна 373
 Валентій 372
 Іван 372
 Марко 364, 372
 Маруша Марківна 373
 Олена / Гелена Богухвалівна з Лабунських 364, 368, 370, 372
 Раїна Марківна 373
 Юрій 372
- Клепатский Павел* 276
- Клодинські
 Ганна Іванівна з Масальських 53, 256
 Каспер 53, 256
- Клочки
 Агрипина / Катерина Василівна з Острозьких 122
 Войтех Янович 122, 207
- Клюг Эккехард* 51
- Клюкович Гринько 204
- Кметь Василь* 11
- Кміта Олександрович 146
- Княгининські 244
- Кобринські 39, 40, 41, 43, 44, 205, 410
 Роман Федорович 41, 42
 Сенько Романович 41
- Ковальский Николай* 38, 135, 156
- Кожан Григорій → Велицькі
- Козеки / Козечичі / Козеки-Замлицькі /
 Козеки з Русинова 24, 73, 411
 Дмитро Андрійович 73
 Іван Васильович 73
 Іван Федорович 74
 Маруша 218
 Томаш Юрійович 73
 Федір 73
- Козинські 259
 Барбара Михайлівна 87, 275
 Ганна Тихнівна 261, 269
 Демид 269
 Іван 346
 Марія Юріївна з Дубровицьких 48, 115
 Михайло Тихнович 48, 115, 345, 352, 355
 Олексій 187, 190, 230
 Олехно 167
 Тихно 269
- Колесницький Климент → Боговитини
- Колоденський Семен → Збараський
- Колчейовичі 243
- Комнацька Анна 373
- Конарська Зофія 252
- Концольські
 Александр 157
 Зофія-Ізабелла з Порицьких, 66
 Криштоф 66
 Криштоф 99, 108
- Кончаковичі 73
- Копистенський Захарій* 62
- Копті
 Ганна Василівна 228
 Копоть Васильович 228, 265
- Корвін Людвік* → *Korwin L.*
- Корецькі 18, 24, 36, 37, 262, 265, 410
 Агрипина Василівна 36
 Богуш Федорович 36, 37, 268, 269, 278, 366
 Василиса Глібівна з Лизиносів 182
 Василь Олександрович 36, 62
 Ганна Іванівна 52, 182
 Іван Васильович 264
 Ізабелла Яхимівна 37, 289
 Олександр Патрикійович 36
 Самуель Яхимович 219
 Самуель-Кароль 37
 Семен Олександрович 36
 Федір Іванович 266
 Яхим Богушович 269, 273, 278, 278, 285, 286
- Корибутовичі 28
 Іван Корибутович 67, 72, 204
- Коритенська Зуанна Дмитрівна 300, 303
- Коритовичовна-Курцевичовна Барбара →
 Курцевичі
- Корицинські
 Гелена з Соломерецьких 290

- Олександр-Яцько 290
 Коріат Гедимінович 35, 37, 61, 71, 73, 75
 Коріатовичі 37, 410
   Костянтин Коріатович 36, 71, 72
   Олександр Коріатович 37
 Корницькі / Промчейки-Корницькі 350
   Богуш 269
   Борис Федорович 349
   Григорій Михайлович 300
   Катерина Михайлівна 300
   Кулина Григорівна 350
   Мартин 349
   Михно Федорович 349
   Степан Федорович 349
   Федір Кунашович 348, 349
   Юрій Михайлович 300
 Корняк Катерина 94
 Коровай-Селецький Андрій 187
 Корсівська Богдана → Курцевич
 Корчаки, спільнота 203
 Корчаковський Матей 313
 Корчевська Кристина 232
 Корчмінська Дорота 261, 277, 278, 278
 Косинські
   Барбара Ленартівна 237
   Криштоф 255
 Косов Сильвестр, київ. митрополит 313
 Костевич Януш 207
 Костелецька Беата → Острозька
 Костка з Штемберга Анна → Острозькі
 Костковичі 147
 Костюшкович-Хоболтівський Богдан 346
 Котимовський Ян 397
 Котівна Настасія 383
 Котюжинський Н 402
 Кохановський Адам 254
 Коцебу Август 80
 Коцельські
   Гелена Самуелівна з Лідихівських 300, 302, 303
   Марцин 300, 303
 Кочан 118
 Коялович Войтех → *Kojałowicz-Wijuk W.*
 Кравченко Володимир 11
 Краївські 139, 140
   Патрикій 112, 113, 138
 Красенські → Борзобогаті-Красенські
 Красниковичі
   Война 296, 298
   Олехно 296, 298
 Кремянчанин Занко → Лабунський
 Кресинські
   Мотруна / Олександра Іванівна з Бого-
   витинів 229, 236
   Якуб 216, 229, 236
 Кривецькі 259
 Крикун Микола 11, 48, 283
 Крокотки / Крокотки-Яловицькі 24, 51, 411
   Іван Дмитрович 41, 51, 393
   Яків Васильович 51
 Кром Михаїл Маркович 52
 Кропотка Іван Дмитрович → Крокотка
 Кросничинські 19, 39, 41, 410
   Н з Н 41
   Гурко Федорович 41
 Крошинські 33, 410
   Іван Романович 33
   Роман Юрійович 33
 Круневич Семен 286
 Крупський Януш 276
 Крушинські
   Ганна 382
   Станіслав 382
 Кубаєвські
   Ганна з Новицьких, 312
   Ян 312
 Кузьмин Андрей Валентинович 49
 Кулаковський Петро 11, 260, 282, 283, 319
 Кунцевич Якуб 238
 Купчинський Олег 11, 29, 59, 334, 335, 336
 Курбські 53, 411
   Андрій Михайлович 48, 53, 54, 115, 137, 375, 383, 384
   Марія Юрївна з Дубровицьких 115, 137
   Олександра Петрівна із Семашків 54
 Куренецькі
   Лукаш 95
   Стефанія Олександрівна з Вишневецьких 95
 Курниковські
   Н 306, 307
   Н Юхнівна з Лідихівських 306, 307
   Домна Н 307
 Куртика Януш → *Kurtyka J.*

- Курцевичі 24, 28, 33, 35, 36, 410
   Барбара Курцевичівна 35
   Богдан Іванович 35
   Богдана / Наталія Василівна Корсівська 35
   Василь Іванович Булига 35, 153, 169
   Василь Михайлович 34, 35
   Дмитро Васильович Булига 35
   Іван Васильович 35
   Лев Федорович 35
   Михайло Іванович 35
   Михайло Костянтинівич 33, 34
   Семен Федорович 35
   Федір Михайлович 34, 35
   Ян Дмитрович Булига 35
 Курцевич-Туричанський Василь Іванович 35
 Кутрівські
   Ганна із Сенют 347
   Микита 344, 347, 348
Кучинський Стефан-Марія → *Kuczyński S. M.*
Кучкин Владимир Андреевич 391
 Кушлейко Іван 144, 204

 Лабунські 361, 362, 363, 364, 367, 374
   N Івашківна 364, 365
   Адам 361
   Богдана Войнівна з Боговитинів 215, 364, 366
   Богухвал Іванович 102, 215, 216, 364, 365, 366
   Василь Іванович Турчин 364, 365, 366, 368, 371
   Ганна Тихнівна з Хом'яків-Смордівських 364, 369
   Занко / Zenko Хотинський, Кремянчанин 362, 363, 364, 374
   Івашко Zenкович 363, 364, 365, 366
   Криштоф Богухвалович 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372
   Марія Михайлівна з Гулевичів 364, 367
   Миколай 361
   Михайло Богухвалович 364, 366, 367, 368
   Михайло Михайлович 364, 367
   Овдотя з N 364
   Олександра Іванівна з Чорторійських 354, 369, 370
   Олена Богухвалівна 364, 366

   Петрик 361
   Лагодівські 329
   Ян 94
Лакиер Александр Борисович 59
   Ланевич-Мильський Петрашко 260
Ланно Иван Иванович 26, 379
Ланно-Данилевский Александр Сергеевич 58
 Ласки-Секунські
   N Івашківна з Лабунських 364, 365
   Лев 364, 365
   Михайло Львович 365
   Федір із Задиб 371
 Ластовецький Стась 398
 Лаські
   Беата з Костелецьких → Острозька
   Ольбрахт 101, 132, 133, 134, 154, 155, 157, 159, 382, 400
   Ян-Ольбрахт 101, 402
 Лащі
   Бартош 217, 247
   Єва / Ганна Михайлівна з Боговитинів-Шумбарських 247
   Зофія Бартошівна 247
   Катерина Бартошівна 247
 Лащі-Стремільські
   Мартин 248
   Станіслав 253
 Лебедівський Олександр Юрійович → Гольшанський
Левина С. А. 38, 43
Левицький Василий 259, 265, 267, 271
Левицький Орест 339
 Лешницькі
   Гаврило Яцькович / Якимович 183, 392, 394, 396, 399
   Марія / Марина Гаврилівна 54, 396
   Раїна Гаврилівна → Ярмолинська
 Лешньовський Миколай 315
 Лещинські
   Анна з Радзимінських 212, 255
   Марія 164
   Рафал 135, 255
   Самуель 94
 Либорт → Любарт Гедимінович
Ливанцев Константин Евгеньевич 26
 Лизиноти
   Гліб Іванович Лизиносович 60
   Іван Дмитрович 60

- Линівська Олександра Андріївна 317, 325
 Лігеца Зофія 164
 Лідихівські 291, 327, 328
 N Васьківна з Ісернських 293, 295, 300
 N Гнівошівна 317, 318
 N зі Смиківських 294, 295
 N Несторович 292
 N Романівна з Ботенчичів 300
 N Іванівна 306, 309
 N Юхнівна I 306, 307
 N Юхнівна II 306, 307
 N Юхнівна III 306, 307
 N Юхнівна IV 306, 307
 Богдан Васькович 293, 294, 327
 Богдан Гнівошович 316
 Богдан Федорович 299, 300, 301
 Богуш Юхнович 305, 306, 307, 309, 311
 Василиса Юхнівна 305, 306
 Василь Богушович 306, 307, 308, 311
 Васько N 292, 293, 294
 Вінко Михнович 296, 298, 300
 Гаврило / Гасько Іванович 296, 300, 315
 Гальшка Войтехівна зі Станішевських
 317, 321, 322
 Гальшка Гордіянівна 306, 312
 Гальшка Данилівна 306, 308
 Ганна N 292, 293
 Ганна Богданівна I 300, 301
 Ганна Богданівна II 300, 301
 Ганна Гнівошівна 316, 317
 Ганна з Длугошів 306, 312
 Ганна з Лосятинських 308, 309
 Ганна з Новицьких 306, 312
 Ганна зі Средзинських 317, 324
 Ганна Макарівна 317, 319
 Ганна Олександрівна 310, 317, 320, 323
 Ганна Самуелівна 317, 322, 325
 Ганна Федорівна 299, 300
 Ганна Федорівна з Лідихівських 306
 Ганна Яцьківна 297, 300, 319
 Гелена Самуелівна 300, 302, 303
 Гелена Федорівна з Лідихівських 299,
 300, 309
 Гнівош Іванович 292, 296, 314, 315, 316,
 317, 318, 327, 328
 Гордіян Григорович 295, 306, 311
 Григорій Левкович 305, 306, 309, 310, 312
 Григорій Семенович 300, 302, 303
 Габріель Янович 306, 313
 Данило Богушович 306, 307, 308
 Дениско N 292, 293, 304, 306
 Єронім / Єремій Самуельович 300, 302,
 303, 310
 Зофія Макарівна 317, 319
 Зофія Федорівна 299, 300
 Зузанна Дмитрівна з Коритенських
 300, 303
 Зузанна Самуелівна 300, 302, 303
 Іван / Ян Григорович 306, 311, 312
 Іван Богданович 293, 294, 295
 Іван Другий N, 295
 Іван Кузьмович 292, 293, 293, 314
 Іван Левкович 305, 306, 309, 312
 Катерина Данилівна 306, 308
 Катерина з Висоцьких 306, 312
 Катерина Михайлівна з Корницьких
 300, 301
 Катерина Олександрівна 317, 321
 Кристина N з Жуховських 300, 302
 Кузьма Несторович 292, 314, 328
 Левко Денискович 304, 306, 309
 Лукаш Богушович 306, 307
 Любка Богушівна 306, 307
 Макар Гнівошович 297, 305, 317, 318,
 319, 327
 Марина з Юревичів 317, 320
 Маріанна Даніелівна з Єловицьких 317
 Марія Богданівна 293, 294
 Марія Лецьківна з Баївських 293, 294
 Мартин Самуельович 317, 322, 325
 Маруша Богушівна 306
 Маруша Данилівна 306, 308
 Маруша з N 307
 Миколай Гордіянович 306, 312
 Михно Іванович 296, 297, 298, 300
 Мілка Богданівна 293, 294
 Мотруша N 292, 293
 Настасія Богданівна 293, 294
 Настасія Василівна з Себестіяновичів
 306, 309
 Настасія Гнівошівна 316, 317
 Настасія Данилівна 306, 308
 Настасія Олександрівна 317, 320
 Настасія / Устяна Гнівошівна 317, 318
 Немихна з N 296
 Нестор 292, 315, 326, 327

- Овдотя з Дедеркалів 306, 311
 Олександр Макарович 310, 317, 319, 320, 323
 Олександр Янович 306, 309
 Олександра Андріївна з Линівських 325
 Олянка (?) N 292, 293
 Орина Яцьківна 297, 300, 318
 Павло / Пашко Денисович 304, 306, 313, 326
 Петро Денисович 304, 306
 Петро Самуельович 300, 303, 310
 Полонія Гнівошівна 316
 Полонія Олександрівна 317, 320
 Раїна Маськівна із Шпаківських 300, 302
 Самуель Макарович 309, 311, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327
 Самуель Самуельович, 317, 322, 325
 Самуель Семенович 299, 300, 301, 302, 310
 Самуель Юрійович 306, 310
 Семен Федорович 299 301, 302, 327
 Сонька з N 292, 293
 Стефан Богданович 299, 300, 301, 310
 Стефан Самуельович 317, 322, 323, 324
 Теофіля Янівна 306, 313
 Тишко Денисович 304
 Уляна Онацьківна з Волосів 306
 Уляна Яцьківна 305, 306
 Федір Богданович 300, 301
 Федір Михнович 298, 299, 300
 Федора Гнівошівна 316, 317
 Федора Юхнівна 293, 294, 295
 Фенна Іванівна 314, 317
 Цецилія Янівна 306, 313
 Юрій Іванович 299, 301, 303, 309, 310
 Юхно Богданович 293, 294, 295
 Юхно Денисович 304, 305, 306
 Ян Самуельович 317, 322, 323
 Ян / Яцько Богушович 306, 307, 308, 309, 311
 Яцько Гаврилович 296, 300
 Яцько Денисович 271, 272, 304, 305, 306, 319
 Яцько (?) / Іван N 292, 293, 296, 300
 Лінтупський Григорій 229
 Ліцкевіч *Алег Уладзімірович* 233, 237, 248
 Лобан → Друцький Михайло Семенович
 Ловмянський *Геурік* 387, 389, 405
 Лозки
 Андрій 238
 Ганна Іванівна з Боговитинів 229
 Зофія Андріївна 245
 Стефан 216, 229
 Лозовицький Натанайл 196, 197, 197
Лонгинов Аркадій 39, 44
 Лосі
 Маруша Федорівна з Боговитинів-Кутенських 225
 Ян 216, 225
 Лосятинські 256, 326, 327
 N Васьківна з Ісернських 293, 296
 Андрій Вінкович 302
 Богдан Васильович 302
 Богдан Гаврилович 296, 298, 299, 300, 381
 Богдан Федорович 299, 300
 Василь Михнович 298, 300
 Вінко Михнович 298, 299
 Гаврило Іванович 296
 Ганна 308, 309
 Ганна Михнівна 298, 300
 Григорій Богданович 326, 384
 Ждана Григорівна 384
 Іван N 261, 267, 271, 273, 320
 Іван Гаврилович 296, 300, 326
 Іван Михнович 298, 300
 Левко Михнович 298, 299, 300
 Масько Гаврилович 296, 300
 Миколай 194, 320
 Михно Іванович 296, 297 → Лідихівський
 Настасія Василівна з Гостьких 274
 Семен Богданович 297, 321
 Семен Васильович 326
 Семен Вінкович 302
 Семен Семенович 326
 Стефан 303
 Федір Михнович → Лідихівський
 Філон Вінкович 302
 Яцько Гаврилович → Лідихівський
 Лудвиські 313, 327
 Богуш Павлович 313
 Григорій Федорович 309, 310, 311
 Іван Павлович 308, 313, 317, 318
 Настасія / Устяна Гнівошівна з Лідихівських 317, 318
 Семен Федорович 310
 Уляна Онацьківна з Волосів 313
 Федір Павлович 313, 326

- Лука, білгородський митрополит 141
 Лукомський Іван Іванович 76
Лурье Яков Соломонович 38
 Лучанин Сачко 80
Любавский Матвей 25, 210, 377, 382
 Любарт Гедимінович / Дмитрій-Любарт
 17, 18, 29, 30, 31, 37, 38, 39, 43, 44, 57,
 71, 387
 Любартовичі 29, 46, 410
 Дмитро 44
 Дмитро-Сангушко 43
 Лазар 31
 Семен 31
 Федір / Федот 18, 30, 31, 43, 46
 Любецькі / Любецькі-Друцькі / Друцькі-
 Любецькі / Виденицькі 24, 50, 51, 411
 Богдан Романович 50
 Василь Романович 50
 Ганна Романівна 51
 Григорій Іванович 51
 Дмитро Романович 51
 Іван Богданович 51
 Іван Романович 50
 Іоан / Ян 51
 Миколай 51
 Настазія з N 51
 Павел Григорович 51
 Павел Янушович 51
 Любешовські
 Луція 224
 Ян 224, 381, 384
 Любич Васько 148
 Любомирські
 Зофія Олександрівна з Острозьких 123
 Катажина 123, 135
 Станіслав 123, 373
 Юзеф-Кароль 58, 164
 Людовік Анжуйський 26, 29, 32, 38, 39
 Лютомирський Ян 128
 Лясота Богумила 181, 194, 195
 Ляхівський Семен 106
- М'якицькі 82, 84
 Анна Людвіківна 84
 Зофія Людвіківна 84
 Людвік 82, 84, 87
Макарий (Булгаков) 54, 55, 221
 Макарій, жидичинський архім. 353
- Маковський Станіслав* 11
 Максиміліан I 55, 202, 207
Максимович Михайло 59, 75
Малевиц А. 198
 Малеховські
 Андрій 330
 Миколай 330
Малиновский Иоанникий 264
 Маневський Семен → Збараський
 Масальські 24, 52, 257, 269, 411
 Андрій Петрович 50, 52
 Богдана Богданівна з Боговитинів 53,
 240, 241, 256
 Василь 52
 Ганна Богданівна з Путят 50, 52, 269
 Ганна Іванівна 53
 Ганна Іванівна з Корецьких 52
 Іван Васильович 52, 53, 215
 Іван Федорович 53, 217, 223, 240, 241
 Марина Петрівна (Бокій) 52
 Олена Андріївна із Сангушків 52
 Олена Матвіївна з N 240
 Петро Тимофійович 52
 Федір Іванович 222
- Мацевичі
 Зенець 163
 Лук'ян 359
Мацюк Орест 11
 Медичі Лоренцо 30
 Межинські
 Вацлав 249
 Маруша з N 249
 Меровінги 16
 Мжачич Олешко 144
 Мжурович Іван Дробиш 112, 363
Микулич Вадим 12
 Минківські 186, 192, 193, 318
 Мировицькі
 Марія Богданівна з Лідихівських 294
 Степан 294
Михайлова И. Б. 379
Михайловський Віталій 37
 Михаловські
 Гальшка Григорівна з Денисків 181, 193
 Криштоф 181, 193
Мицько Ігор 59, 62, 141
 Мнішки
 Войтех 216, 225

- Маруша Федорівна з Боговитинів 225
 Уршуля 94
 Могила Петро, київ. митроп. 251, 289
Модест, архим. 270
 Мойсейківські 350
 Мокосії-Дениски з Матвієвець 195
 Мелентій, черн. 195, 196, 198
 Олександр
 Петро Олександрович 195, 198
 Самуель Олександрович / черн. Олександр 195, 196, 197, 198
 Ян Олександрович 195, 198, 199
 Мокренські
 Василиса Василівна з Ружинських 224
 Дем'ян 224
 Молдавська Марія 94
 Монивид на Дорогостаях Криштоф 212
 Монивидович Івашко 80
 Мономаховичі 68, 73
 Монтигердовичі / Монтигерди
 Ганна Олександрівна з Гольшанських 115
 Петраш Монтигердович 74, 204, 333
 Петро Янович 56, 115, 264
 Ян Петрович 56
 Монтовтовичі / Монтовти
 Андрій Якубович 48, 115
 Марія Юріївна з Дубровицьких 115
 Михайло 145, 162, 264, 394
 Юрій 185
 Якуб 243, 267, 342
 Мотовили
 Ганна Яцьківна з Лідихівських 297, 300, 319
 Григорій 297, 300
 Яцько / Ян Григорович 297, 305, 319
 Мстислав Данилович 17
 Мстиславські
 Михайло Іванович 115
 Настасія Михайлівна 87
 Юліана / Василиса Іванівна з Дубровицьких 115
 Мукосій 177, 178
 Мукосійовичі 178, 199
 Гринько Мукосійович 180, 181
 Дениско Мукосійович 67, 80, 177, 178, 179, 180, 181, 199, 333 → Дениски
 Іван Мукосійович 180, 181
 Стецько Гринькович Малевський і
 Охматківський 180, 181, 182
 Мукосія Гринько → Мукосійович
 Мунча → Масальський Іван Федорович
 Мушатичі / Мушати
 N (Боговитин) 205
 Мушата 178, 179
 Настасія Іванівна (Несвідська) 86
 Петро 205, 263
 Мшенецькі
 N 306, 307
 N Юхнівна з Лідихівських 307, 307
 Григорій N 307
 Іван N 307
Мыцьк Юрій 38
Назаренко Александр Васильевич 16
Назаров Владислав Дмитриевич 18
 Нападівський Яроцький Григорович 188
 Наримунт Гедимінович 33, 47, 59, 61, 75, 110
 Наримунтовичі 32, 35, 37, 410
 Данило Наримунтович 59
 Дмитро Наримунтович 59
 Юрій Наримунтович 32, 33
 Нарушевичі
 Казимир 290
 Марета з Соломерецьких 289
 Маруша Юріївна зі Збарзьких 87
 Миколай 81, 82, 87
 Насиловська Щасна Юріївна 87
Насонов Арсеній Николаевич 392
Наумов Евгений Павлович 110
 Нацовичі
 Агрипина / Катерина Василівна з Острозьких 122 122
 Михайло 122
 Негалевський Валентій 384
 Немира Василій Григорович 377
 Немиричі
 Катерина 281, 283
 Олександра 261, 287
 Юрій 289
 Непитуці
 Василь Григорович → Горловський
 Грицько 182, 295
 Несвідські 23, 63, 65, 66, 67, 68, 72, 79, 80, 108, 112, 144, 145, 147, 179, 411
 N 80
 Борис N 64, 86

- Василь Федорович 80, 85
 Федько N 68, 79, 80, 84, 86, 88, 104
 Юрій Федорович 64, 80, 86, 104, 147
- Несвізькі 63, 86
 Василь N 64, 72, 86
 Григорій N 63
 Іван N 63
 Семен Васильович → Збараський
- Несвіцький Юрій → Несвідський
 Несвіцькі, російський княз. рід 64
 Несвіцькі, шляхет. рід
 Денис N 346
 Михайло Богушович 247
- Несвястовський Лукаш 156
Несецький Каспер → *Niesiecki K.*
- Нестякович / Нестюкович Грицько 165
 Нікошова 333
Німчук Василь 262, 263
- Новицькі
 Андрій 195
 Анна з Желіславських 195
 Ганна 306, 312
- Новоселецькі
 Олександра з Іваницьких 254
 Ян 254
- Нос Олександр Іванович 32, 40
- Ободзинські 192, 194
 Анна Войтехівна 192
 Войтех 181, 192
 Єрем'яш Войтехович 192
 Самуель Войтехович 192
- Оборські
 N 158
 Маруша Адамівна з Боговитинів 218, 219
 Януш 216, 218, 219
- Обринський Андрій Іванович 316, 376
Однороженко Олег 11, 15, 25, 32, 37, 43, 58, 59, 61, 62, 72, 75, 202
- Ождга Петр 315
Окольський Шимон → *Okolski S.*
- Окушки 329
- Олександр Глібович, дубровицьк. кн. 47
 Олександр Казимирович 20, 48, 50, 51, 55, 73, 114, 120, 139, 144, 149, 150, 162, 163, 185, 206, 208, 238, 263, 264, 266, 363
- Олексій, луцький єп. 145
 Олелько Володимирович 19, 36, 44
- Олелькович Михайло 44
 Олесницькі 362
 Олеська Ядвіґа 314
 Олеша Федір 283
 Олізаровичі
 Богдана / Настасія Семенівна 94, 105, 162, 163, 172
 Семен Федькович 105, 162, 163, 164, 168
- Ольговичі 73
 Ольгерд Гедимінович 17, 29, 30, 38, 43, 44, 71, 73
 Ольгердовичі 38, 112, 393, 410
 Андрій 39
 Андрій-Вігунт 47
 Бутав 37
 Бутав-Дмитро 37
 Вігунт / Олександр 38, 39, 40
 Володимир 40, 44, 46, 329
 Дмитро 37
 Корибут 37, 66, 75
 Костянтин 70, 71, 72
 Лінгвень / Семен 45
 Любарт / Федір 39, 44
 Любарт 39
 Свидригайло / Болеслав → Свидригайло Ольгердович
 Скиргайло / Іван 17, 38, 40, 45, 46
 Федір Ольгердович / Коддере / Федір із Ратна 31, 38, 39, 42, 40, 43, 44
 Федір-Сангушко 38
 Ягайло → Ягайло Ольгердович
- Ольгимунт, Ольгимунтович → Гольшанські
 Ольшаницький Михайло Костянтинович → Курцевичі
 Ольшанський і Бибельський Михайло Костянтинович → Курцевичі
 Ольшанський Микита 33
- Омелянські
 Миколай 216, 226
 Раїна Федорівна з Боговитинів 226
Орїховський Станіслав → *Orzechowski S.*
- Оссолінські 324
 Єжи 26, 27
 Миколай 322
- Остаф'єви-Вороновецькі
 Андрій Петрович 384
 Петро Васильович Остаф'єв / 376, 377, 378, 379, 381, 383, 384

- Остикович Григорій 239
Остриївські 259
Острожецькі → Головні-Острожецькі
Острозькі 10, 23, 24, 33, 37, 53, 56, 57, 59, 61, 110, 117, 122, 123, 124, 132, 134, 136, 139, 140, 142, 152, 158, 159, 161, 165, 168, 169, 183, 183, 205, 360, 362, 363, 364, 372, 374, 404, 411
Агафія Чурилівна з Бродовських 122
Агрипина / Катерина Василівна 122
Адам-Костянтин Олександрович 123, 156
Андрушко Федорович 122
Анна з Косток із Штемберга 123, 156, 370, 403
Анна-Алоїза Олександрівна 58, 123, 157
Беата з Костелецьких 45, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 142, 152, 153, 154, 155, 159, 169, 170, 171, 172, 184, 348, 400
Василь Олександрович 123, 156
Василь Федорович 36, 57, 122, 333
Василь-Войтех Янушович 123
Василь-Костянтин Костянтинович 24, 25, 58, 59, 102, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 141, 142, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 169, 172, 173, 174, 229, 267, 269, 283, 284, 298, 304, 310, 349, 350, 351, 357, 358, 359, 365, 368, 382, 395, 397, 398, 399, 401, 402, 403
Вацлав-Фридерик з Острова 122
Гальшка Іллівна 44, 123, 125, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 152, 153, 154, 155, 169, 170
Гальшка Костянтинівна 123
Ганка / Огрефина Іванівна з Подбережських 122
Данило 30, 57, 59, 61, 62, 122
Дашко Федорович 32, 40, 57, 122
Дмитрій Данилович Волинський 122
Евфрузина Янушівна 58, 135, 164, 174
Елеонора Янушівна 123, 135
Зофія з Гарновських 123
Зофія Костянтинівна 120
Зофія Олександрівна 123, 157
Іван Васильович 23, 57, 113, 122, 161, 162, 180, 182, 334, 363
Ілля Костянтинович 48, 120, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 136, 137, 138, 142, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 265, 276, 341, 342, 349, 351, 358, 364
Катажина з Любомирських 123, 135
Катерина Костянтинівна 123
Катерина Олександрівна 123, 157
Костянтин Іванович 23, 24, 48, 58, 88, 105, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 134, 135, 136, 138, 139, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 165, 166, 167, 171, 180, 184, 185, 209, 215, 229, 244, 262, 276, 297, 334, 335, 336, 341, 342, 349, 353, 364, 394
Костянтин Костянтинович 123, 155
Криштоф Олександрович 123, 156
Марія Іванівна 122, 210
Марія Іванівна з Бельських 122
Михайло Данилович 122
Михайло Іванович 114, 122, 165, 180, 262, 334, 335, 336
Настасія Данилівна 122
Олександр Данилович / черн. Олексій 122
Олександр Костянтинович 123, 134, 135, 155, 156, 159, 368, 371, 372, 418
Олександр Олександрович 123, 156
Олександра з Тишкевичів 123
Олександра Семенівна зі Слуцьких 120, 121, 122, 125, 127, 152
Сузанна із Середі 123, 135
Теофіля з Тарлів 123, 135
Тетяна / Ганна Семенівна з Гольшанських 48, 115, 117, 120, 144, 147, 152, 159
Федір / Фридерик Федорович 122
Федір Данилович / черн. Феодосій 18, 57, 61, 122
Юрій Васильович 57, 58, 122, 161, 164, 180 → Жаславський
Януш Костянтинович 25, 58, 61, 123, 133, 134, 135, 141, 142, 155, 156, 173, 404
Януш-Володимир Янушович 123, 135
Януш-Павел Олександрович 123, 156, 157
Остророги
Станіслав 87
Ян 164
Офрасимович → Ушак-Куликівський
Охманський Єжи 388, 389

- Охремівичі-Новоселецькі
 Андрій Федорович 347
 Ганна із Сенют 347
 Дмитро Федорович 347
 Івашко Охремівич 180
 Федір 341, 344, 347
- Ощівські
 Полонія Олександрівна з Лідихівських
 317, 320
 Федір 317, 320
- П'ясти 58, 361
- П'ятигорський Темрюк Шимкович 76
- П'ятий Захаріаш 376, 378, 379, 381, 384
- П'ятківський Олександр 204, 232
- Павловичі 249, 250
 Єва Михайлівна 249
 Михайло 134
- Палемон 47
- Папроцький Бартош* → *Paprocki B.*
- Патей Лев 140
- Патрикії / Патрикії-Курозвонські / із Курозвон 285
 Євфимія / Мілка Василівна → Сенюта-Ляховецька
 Іван Васильович 269, 276, 346
 Олена Романівна з Цат 269
 Патрикій Некрашович 260
 Потенція 285
- Патрикії-Радогостські 339
 Богдан Патрикійович 138
- Патрикійович Юрій 36
- Паци
 Миколай Юрійович 115
 Олександра Олександрівна з Гольшанських 115
 Ян Домінікович 69, 94, 106, 254
- Пашкевич Генрик* → *Paszkiwicz H.*
- Пашкевичі
 Іван 318
 Марина 383
- Перекальські
 Богдан 215
 Іван 220
 Остафій 220
- Перекладівські
 Зофія Романівна з Гостських 279
 Федір 279
- Петраш → Монтигердович
- Петро Олехнович 149
- Петро, Божий рицар 333
- Петруша-москвитин 376, 383
- Пиотух Ніна Валерієвна* 391, 392
- Пінські 32, 410
 Василь Михайлович 32
 Костянтин / Курч 33
 Михайло Костянтинович із Пінська → Курцевич
- Пісочинський Лаврін 283
- Поводовські
 Домна N з Курниковських 307
 Щасний 307
- Подберезька Ганка / Огrefина Іванівна 122
- Подгорські 54, 377, 386, 411
 Григорій Федорович 54, 376, 377, 378, 379, 381, 384
 Михайло Григорович 384
 Ян 384
- Подольнянський Івашко 260
- Покотилівичі-П'ятигорські
 Богдан 156
 Іван 156
 Іван Покотилівич 149, 150, 156
 Покотило 149
 Покотило N з N 149
- Покошівський Степан 173, 397
- Поліщук Володимир* 10, 15, 227, 240, 241
- Полозович Семен 146, 276
- Полубенські 47, 410
 N Боговितिївна з Боговितिїв 204
 Андрій 204, 217
 Василь Андрійович 47
 Зофія Юріївна з Дубровицьких 115, 137
 Олександр 47, 115
- Поморянські 259
- Поплавський Матей 195, 196, 198
- Попов Г. Л.* 268
- Порицькі, княз. рід 24, 63, 65, 66, 67, 79, 99, 108, 146, 411
 Барбара Олександрівна 280
 Ганна Героніміївна з Горностаїв 99
 Ганна з Баворовських 99
 Ізабелла-Зофія Олександрівна 66, 99, 107, 108
 Катерина Олександрівна 261, 279
 Матуш Олександрович 108

- Миколай Олександрович 99, 108
 Михайло Олександрович 98, 108
 Михайло Олександрович Порицький і Вишегородський 65, 98
 Олександр Олександрович 98, 99, 108
 Олександр Федорович 65, 98, 106, 108
 Петро Олександрович 108
 Стефан Олександрович 99, 108
 Федір Васильович 65, 86
 Януш Олександрович 99, 108
- Порицькі, шляхет. рід 65
 Потій Іпатій 218
 Потоцькі
 Анна 164
 Станіслав 323
 Ян 282
- Прибиткович Єсько 80
 Прихаські 74
 Проборщ Щулепа 205
 Промчейки / Промчейки-Корницькі 335, 340, 348, 354, 355
 Грицько 331, 335, 342, 348, 354
 Кунаш Михнович 348, 349
 Михно Грицькович 335
 Олена / Уляна Грицьківна 348, 349
 Пацко Грицькович 335
 Федір Грицькович 335, 348, 349, 353
 Федька Грицьківна 335, 349
- Пронські 53, 210, 257, 411
 N 206, 207
 Олександр Фрідріхович 53, 212, 213, 234, 235, 245, 256
 Олександр-Октавіан Олександрович 53, 212
 Семен / Фрідріх Глібович 53, 211, 216
 Федора Богушівна з Боговитинів 53, 211
- Протасевичі
 Бенедикт 173
 Валеріан 66
- Прусські → Вячковичі-Прусські
Пташицкий Станіслав Львович 54
 Пугала-Гутковський Павел 198
Пузина Юзеф → *Ризуна J.*
- Пузини / Пузини з Козельська 54, 397, 401, 411
 Ганна з Гулевичів 399
 Марія Гаврилівна з Лешницьких 54, 357, 396, 397
- Михайло Юрійович 54
 Олександр Юрійович / Афанасій, луцьк. і острозьк. єп. 54, 55
 Юрій Богданович 54, 55, 357, 396, 397, 398, 399, 404
 Юрій Юрійович 54, 285
- Пузирковичі 165
Пуласький Казімеж → *Pulaski K.*
- Путивльський Володимир Богданович 164
- Путошинський Григорій 263
 Путятичі / Путяти 49, 50, 62, 411
 Ганна Богданівна 50, 52, 269
 Дмитро Іванович Путятич 50
 Іван Путята / Путята Семенович 50
 Іван Путятич / Путята Іванович 50, 262
 Марина Іванівна 94
- Пшерембський Ян 132
 Пшилуська Зофія 87
- Рагоза Павло 368
Радзимінський Зігмунт → *Radziwiński Z. L.*
- Радзимінські 339
 Радивили 55, 56, 411
 Александер-Людвік 83, 103
 Альбрехт-Станіслав 25, 56, 289
 Анна-Ельжбета Юрійівна 115
 Барбара Юрійівна 56
 Гальшка Костянтинівна з Острозьких 123
 Ганна Станіславівна з Кишок 56
 Елеонора Янушівна з Острозьких 123
 Ельжбета-Анна Миколаївна 115
 Катерина Костянтинівна з Острозьких 123
 Криштоф-Миколай 123, 382
 Миколай Миколайович, князь на Гоньондзі й Меделях 55, 114
 Миколай Радивилович 209
 Миколай Юрійович, князь на Біржах і Дубинках 55, 56, 188, 295
 Миколай Янович, князь на Олиці й Несвіжі 25, 55, 56, 98, 131, 132, 187, 190, 229, 246, 359
 Миколай-Криштоф 25, 94
 Радивил Остикович 55
 Станіслав 307
 Федора-Зофія Івашківна з Рогатинських 209
 Ян Миколайович 56, 207

- Ян Янович 56
 Ян-Єжи 123
 Радчиничі 265
 Рай Василь 351, 359
 Ратненські 44
     Федір → Ольгердович Федір
Рейський Артур → *Reiski A.*
 Ремчицькі 140
 Речицька Гальшка Войтехівна 181, 191
 Римінські
     Гальшка Григорівна з Денисків 192
     Олександр 181, 192, 193
 Ровенська Марія Михайлівна зі Степанських 46, 48, 86, 88, 104, 105, 110, 112, 113, 116, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 152, 157, 159, 263, 264
 Рогатинські
     Рогатинський Івашко 209
     Федора-Зофія Івашківна 209
 Роговицькі → Ружинські
 Розволичі-Телецькі 303
     Андрій 302
Розов Володимир 18, 29, 31, 32, 33, 34, 45, 49, 57, 60, 61, 63, 68, 73, 76, 80, 179, 180, 332, 393
 Розтопча Василь 341
 Роман Данилович 59, 60
 Романовичі 29, 30, 30, 49, 57, 58, 77, 361, 362
 Ромашевський Сергій 370
 Рудницький Антоній, загаєцьк. ігум. 251
 Ружинські / Роговицькі 24, 28, 75, 223, 411
     Василиса Василівна 223
     Василь Михайлович 223
     Катерина Василівна 223
     Марфа / Марія Василівна 223
     Михайло Іванович 75, 223
     Роман Кирикович 74
Руліковський Вацлав 318
 Русановичі
     Андрушко Русанович 263
     Зенко Андрушкович 297
     Микита Андрушкович 297
 Русецька Барбара Ієронімівна 236
 Русини
     Івашко Сенькович 238
     Федір 357, 396
 Рюрик 59, 76, 77
 Рюриковичі 16, 18, 19, 41, 47, 49, 51, 52, 55, 58, 62, 67, 68, 77, 141
 Рязанець Іван 208
 Рязановичі 387, 388
     Немира Рязанович 69, 111, 144
     Яків-Война Немирович 111, 144
 Савичі
     Базилій Даніельович 372
     Даніель 364, 371
     Пелагія / Полонія Станіславівна з Вороницьких 364, 371, 372
     Стефан Даніельович 372
 Садівські 322
     Орина Яцьківна з Лідихівських 297, 300, 318
     Семен 297, 300, 318
 Сангушковичі / Сангушки / Сангушки-Ковельські / Сангушки-Кошерські 10, 22, 24, 38, 39, 42, 43, 44, 75, 161, 183, 205, 257, 410
     Адам-Олександр Григорович 42, 44, 285, 287
     Андрій Михайлович 352
     Андрій Олександрович 243, 263, 264, 340
     Василь Михайлович 239, 245
     Гальшка Іллівна з Острозьких 123, 130
     Гієронім Самуельович 43
     Григорій Львовича 42
     Дмитро Федорович 43, 123, 130, 153
     Марія Андріївна 115
     Марія Іванівна з Острозьких 122, 210
     Михайло Олександрович 243, 263
     Олександр Андрійович 56, 105
     Олександр Сангушкович 145, 263, 334, 335
     Олександра Романівна 42, 164
     Олена Андріївна 52
     Роман Федорович 189, 210, 213
     Сангушко Федорович 42
     Федір / Роман Романович 42, 219
     Федір Андрійович 127, 167, 168, 169, 213, 265, 352, 353, 354, 355
     Федора Андріївна 210
     Шимон-Самуель Андрійович 42, 43
     Януш Михайлович 105, 163, 168
 Сапеги 339, 419, 421
     Богдан Павлович 137
     Гліб 213
     Дорота Андріївна з Фірлеїв 102

- Лев / Леон Іванович 102, 236
 Миколай Павлович 94, 137
 Олена / Олександра Юріївна з Дубровицьких 115, 137
 Павел Іванович 137
 Станіслав / Ян-Станіслав 102
 Фрідріх 287
 Сатіївські 74, 411
 Ілляш 74
 Свенцицькі
 Миколай 285
 Потенція з Патрикіїв з Курозвон 285
 Сверщ Анна-Ельжбета з Ольховця 94
 Свентоянські
 Ганна Олександрівна з Лідихівських 310, 317, 320, 323
 Адам 317, 320
 Свидригайло / Болеслав Ольгердович 18, 19, 31, 32, 33, 36, 38, 39, 40, 41, 47, 49, 51, 57, 60, 68, 69, 72, 73, 74, 80, 110, 111, 112, 144, 147, 178, 179, 180, 203, 204, 260, 329, 331, 332, 362, 363, 389, 393
 Свинуський Михайло Михайлович 131
 Свистельницький N 164
 Свірські
 Анна з Комнацьких 373
 Рафал 373
 Святополк-Четвертенські → Четвертенські
 Себестіяновичі
 Василь 309
 Ганна з Сло-Букоємських 309
 Настасія Василівна 306, 309
 Седов *Владимир Валентинович* 391
 Селівестр, степанський ігумен 141
 Селява Антоній 196
 Семашки
 Барбара Олександрівна 218
 Богдан Михайлович 52, 127
 Василь Петрович 254, 283, 371
 Ганна Богданівна з Путят 52
 Зофія Боговितिївна з Боговितिїв-Шумбарських 246
 Миколай Олександрович 283
 Олександр Богданович 268, 280
 Олександра Іванівна з Чорторійських 371
 Олександра Петрівна 54
 Петро Михайлович 186, 217, 229, 246, 345, 346, 347, 397
 Семен Іванович, вел. кн. москов. 17
 Семовит IV, мазовецьк. кн. 45, 362
Сендульський Аполлон 195
 Сененський з Гологір Ян 315
 Сенницький Григорій 199
 Сеножецькі
 Ганна Богданівна з Лідихівських 300, 301
 Теодор 300, 301
 Сенюти 192, 310, 335, 338, 339, 340, 342, 345, 360, 395, 401
 Ганна Дашківна з Калениковичів 356
 Ганна Єськівна 341, 342
 Ганна з Хом'яків 348
 Єсько Сенютич 183, 331, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 347
 Катерина / Ганна Єськівна 341
 Нерадка Єськівна 341, 345, 346
 Роман Єськович 338, 341, 347, 349, 351, 356
 Яцько Патрикійович 341
 Сенюти-Ляховецькі / на Ляхівцях 336, 339
 Гальшка Федорівна 181, 189
 Григорій Єськович 24, 215, 230, 231, 244, 335, 337, 338, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 356, 357, 358, 359
 Свфимія / Мілка Василівна з Патрикіїв 349, 357, 358
 Катерина Григорівна 269
 Катерина з Сло-Малинських 269
 Катерина з Немиричів 283
 Катерина з Фірлеїв 189
 Криштоф / Павел-Криштоф 192, 194, 251, 261, 281, 283, 400, 404, 405
 Матвій Григорович 229
 Миколай Федорович 278
 Настасія Григорівна 230
 Петро 404, 405
 Федір Григорович 189, 230, 269, 354, 355, 357
 Сенюти-Ольшаницькі 339, 348
 Сенютич Сидір 163
Сергеевич Василій 18
Сергий (Спасский), архиеп. 31
 Середі Сузанна 123
 Серетецькі
 Ганна Семенівна зі Збарзьких 86
 Якуб 86

- Сестренець 204
Сигізмунд I 23, 37, 64, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 127, 128, 139, 150, 152, 162, 163, 163, 168, 169, 170, 185, 206, 208, 210, 227, 238, 266, 296, 342
Сигізмунд II Август 25, 26, 53, 55, 67, 70, 77, 128, 130, 130, 131, 132, 133, 134, 142, 153, 154, 155, 158, 159, 170, 171, 172, 211, 227, 271, 375, 376, 377, 396
Сигізмунд III 26, 173, 342, 387, 388, 389, 390, 391, 419, 420
Сигізмунд Кейстутович 18, 19, 40, 47, 68, 80, 112, 178, 331
Сигнатор Ян 262
Синковичі-Турянські 205, 243
N 306, 307
N Юхнівна з Лідихівських 307, 307
Григорій 307
Павло 307
Сиреватчинські
Скамоцці Вінченцо 83
Скирмин 389
Скіндер-баша 283
Скорута Катерина 95
Славінські
Жигимонт 216, 229
Оксинія Іванівна з Боговитинів 229
Слашевські
Василь 189
Федір 189
Сліж *Наталія* 201, 213, 214
Слуцькі 44, 410
Катерина з Тенчинських 211, 213, 214
Настасія Іванівна із Мстиславських 120, 121
Олександра Семенівна 120, 129, 166
Семен Юрійович 44, 45, 123, 131, 132, 153
Юрій Семенович 121, 129
Юрій Юрійович 132, 211, 214, 234
Смиківські 295
Собеські
Войтех 254
Катажина 164
Якуб 94
Соболев *Леонид Владимирович* 59
Соболева *Надежда Александровна* 59
Собчук *Володимир* 32, 54, 56, 80, 179, 201, 203, 237, 238, 246, 335, 339, 363, 375, 389, 390, 402
Сова Борис 309
Созанські
Іван 306, 308
Маруша Данилівна з Лідихівських 306, 308
Соколовський *Август* → *Sokolowski A.*
Сокольські 24, 61, 62, 411
Солтан Михайлович 125
Стефан Маркович 385
Соломерецькі 55, 411
Богдан Васильович 115
Гелена 290
Доміцелла 289
Енграція 289
Марета 289
Марина Василівна 115
Миколай-Лев 55, 261, 288
Райна Гаврилівна з Гостських 55, 288, 289
Федька Юрійовна з Дубровицьких 115, 137
Януш Богданович 137
Солтани
Андрій Олександрович 204, 217
Ганна Боговитинівна з Боговитинів 204
Федір 98
Сопега 74, 180
Сосновська Анна 198, 199
Сошенські
Гаврило 396, 397, 398
Ганна Андріївна з Сло-Кунівських 396, 398
Средзинська Ганна 317, 324
Ставровецький Кирило-Транквіліон 104
Стадницький Казимеж → *Stadnicki K.*
Станішевські
Войтех 321
Гальшка Войтехівна 317, 321
Стареховські
Войтех 154, 155, 401
Зофія з Лаських 154
Старостина И. П. 17
Старченко Наталія 11, 218, 318
Стасюк Іван 388
Степанські 19, 46, 111, 112, 114, 141, 410
Іван 111
Марія Михайлівна → Ровенська
Михайло N 50, 110, 111, 144
Семен 46, 110
Федька Юршівна 144

- Стефан Баторій 173, 253, 268, 318, 382, 389, 391, 399
 Стефан, волоський воєвода 207
 Стецина 165
Стецький Тадеуш-Єжи → *Stecki T. J.*
 Стецькович Ян 238
Столярова Любовь Викторовна 30, 31
 Страклівський Юхно → Тороканівський
 Стрибилі
   Настасія 366
   Петро 322
Стрийковський Матей → *Strykowski M.*
 Струсі
   Гелена 94
   Юрій 282
 Ступилковський Теофіль 147
 Судимонт Зофія Олехнівна 115
 Сулима Катерина 87
Сулковська-Курасьова Ірена 148
 Сулятицький Ілляш 220
Суша Яків → *Susza J.*

Тазбір Януш → *Tazbir J.*
 Тарло Теофіля 123, 135
 Тарновські
   Евфрозина-Евлалія 94
   Зофія 123
 Тверські кн. 411
   Ганна Іванівна (жінка Свидригайла) 41
   Михайло Борисович 51
 Телецькі
   Андрій 181, 192, 193, 194
   Ганна Григорівна з Денисків 192, 193, 194, 195
   Іван 187, 188, 191
Тенговський Ян → *Tęgowski J.*
 Тенчинські 101
   Андрій 209
   Барбара Стефанівна зі Збаразьких 102, 403
   Ганна Богушівна з Боговитинів 210, 211, 214
   Габріель 87, 100, 101, 102, 403
   Катерина 211
   Станіслав 131, 132, 210, 211, 216
   Ян 209, 214
Теодорович Николай 133, 274, 288
 Терехович Марко 286

Тесленко Ігор 11, 15, 33, 60, 61, 134, 237, 238, 332
 Тигран Великий 58
 Тимінські
   Єва / Ганна Михайлівна з Боговитинів-Шумбарських 247
   Станіслав 217, 247
Тихомиров Михаил Николаевич 110
Тишкевич Михайло 330
 Тишкевичі 83, 329
   Катерина-Євгенія 94
   Лев Потійович 24
   Михайло 330
   Олександр 123
   Остафій 94
   Стефан 193
   таніслав 288
   Юзеф 286, 287
   Януш 320
 Тишкевичі-Коренівські
   Марина з N 240, 241
   Потій 240
 Тишкевич-Логойський Фрідріх 164
 Товмачі-Борківські
   Григорій Богданович 344, 383
   Кирило 351
   Овдотя Григорівна 383
   Оксимія Григорівна 383
 Токаревський Макарій 196
 Толочинські 50
 Тороканівська Марія Гаврилівна з Лешницьких 54, 357, 395
 Тороканівський / Страклівський / Федорович Юхно Юхнович 396, 397, 401
 Трабська Марія 72
 Требуховський Миколай 211, 213, 216
Трипольський Николай 189
 Тростенський Война → Вороницький
 Тріска Олізар 149
 Трубецька N з N 65
 Тупило 167
 Тури
   Іван 261, 264
   Уляна Богданівна → Гостська
 Туржанський Олександр 257
 Туровський Криштоф 236
 Турська-Туржанська Олександра з Деркал 195

- Ульяновський Василь 15
 Урбан VIII, папа римський 26
 Урбан Вацлав → *Urban W.*
 Уруський Северин → *Uruski S.*
 Ушак Офрасимович 375, 379, 384
 Ушаки-Куликівські 376, 386
   Адам Омелянович 384 385
   Ганна Адамівна 385, 386
   Григорій Омелянович 384, 385
   Костянтин Адамович 385
   Миколай Омелянович 384
   Олександр 225, 257, 385
   Омелян Офрасимович Ушак / Вшаков
     375, 379, 380, 384
   Петро Адамович 385
   Самуїл Адамович 385
   Стефан Григорович 386
   Федора Адамівна 385
   Яків Омелянович 384
- Фальчевські
   Дорота Фронцківна 181, 189, 189
   Петро Фронцкович 189
   Станіслав 125, 128, 189, 245, 326, 337,
     343, 344, 348
   Фронц 189
   Юрій 140, 189
- Федір Яковович, дерманський ігум. 132
 Федорович Костюшко 139
 Федорович Юхно → Тороканівський
 Федоровичі 119, 138, 139
 Феодосій, луцький владика 352
 Фердинанд I 55
 Фердинанд II 27
 Фірлеї з Домбровиці 270
   Андрій 102, 270, 275, 401
   Андрій Андрійович 81, 82, 275
   Барбара Михайлівна з Козинських 275
   Дорота Андріївна 87, 102
   Збігнев 95, 104
   Ян Андрійович 275
- Фотинський Орест 195, 245
- Фотій, київський митрополит 44
 Фрик / Фрикач-Фрик Юзеф 301, 372, 373
 Халецькі 330
 Харленські
   Варвара 220
- Катерина Миколаївна 181, 190
 Криштоф 99, 190
 Щасний 85, 87
 Ян 190
- Хлопівський Станіслав 253
 Хмельницький Богдан 15, 328
- Ходкевичі
   Анна-Алоїза Олександрівна з Острозь-
     ких 58, 123
   Григорій Олександрович 94, 106, 172,
     173, 210
   Зофія Григорівна 172
   Іван 143, 264
   Катерина Іванівна з Вишневецьких 172
   Олександр Григорович 173
   Олександра Геронімівна 95
   Пацко 264
   Ян-Кароль 58, 123
- Ходкович Іван → Ходкевич
- Ходоровські 84
   Анна 94
   Барбара 87
   Павел 84
- Ходоряка 165
- Холонівські 345
   Гаврило 341, 344
   Іван Гаврилович 345, 346
   Марія Гаврилівна 345, 346
   Марко Гаврилович 346
   Олехно Гаврилович 346
   Федір Гаврилович 345, 346
- Хом'яки / Хом'яки-Смордівські 374
   Ганна 348
   Ганна Тихнівна 364, 369
   Іван 342
   Киндин 284
   Максим 373
   Маруша Марківна з Кленських 373
   Настасія зі Стрибилів 366
   Петро 261, 278
   Тихно / Тит 366, 367, 369
- Хорошкевич Анна Леонидовна 51, 59
- Хребтовичі
   Василь 105, 150
   Іван / Ян-Литавор Богданович 115, 119
   Івашко 263
   Мартин 162, 163
   Ядвіга Олександрівна з Гольшанських 115

- Хребтович-Богуринський Іван 181, 184, 186
 Хрінницькі
   Вовчок 180
   Маруша Миколаївна з Боговитинів-Шумбарських 250
   Михайло 217, 250, 251, 254
   Полагна Богданівна 261, 284
 Немира Богданович 209, 284
- Цати
   Марія Романівна 261, 276
   Олена Романівна 269, 276
   Семен 99, 342
 Цебровський 292
Цемушаў Віктар Мікалаевіч 54
 Цеценівські 263, 334, 335
 Цимінський Ян 213
Цітоў Анатоль 60, 202
- Чаманська Глона* 15 → *Czamańska I.*
 Чапличі 157
   Андрій 260
   Василь 125
   Єнко / Янко 113, 180, 182, 262, 334, 363
   Єсько 260
   Катерина Григорівна із Сенют 269
   Настасія Єськівна 260
   Петро Іванович 125, 127, 172, 266
   Тетяна з N 262
   Федора 95, 219
 Чапличі-Шпанівські 259
   Барбара Андріївна з Боговитинів 221
   Григорій 271, 273
   Іван Миколайович / черн. Йосиф 221
   Іван Петрович 67, 280, 284
   Марія Петрівна 164, 172
   Миколай Федорович 221
   Федір 269
Чарнецький Казімеж → *Czarniecki K. Ł.*
 Чаруківські
   Микита 314
   Русан 297
 Чеконські
   Марина Олександрівна з Денисків 181, 199
   Ян 181, 199
 Чермінські 373
   Станіслав 87
 Четвертенські 24, 61, 62, 411
- N 24
 Василь Федорович 163
 Ганна Матвіївна (Збаразька) 87
 Григорій Остафійович 289
 Доміцелла з Соломерецьких 289
 Іван Олександрович 62
 Матвій Васильович 252
 Миколай Стефанович 289
 Михайло Михайлович 61
 Олександр N 37, 61
 Олена Федорівна → Жаславська
 Федір Іванович 243
 Федір Михайлович 61
 Федір Федорович 21
- Чжур 363
 Чжус / Чжуса → Джуси
 Човганські 390, 395, 397, 399, 401, 402, 406
   Адам Адамович із Човган на Гулівцях і Ліщанах 400
   Адам Андрійович 216, 218, 233, 251, 310, 389, 390, 392, 399, 400, 403, 404, 406, 419, 420, 421, 422
   Андрій 358, 395, 397, 398, 399, 401, 403
   Ганна Андріївна 399
   Марія Андріївна 399
   Марія Василівна з Ярмолинських 392, 393, 395, 398, 399, 401, 403, 419
   Маруша Адамівна з Боговитинів 218
   Роман / Андрій Андрійович 389, 392, 399, 400, 402, 403, 404, 419, 420
   Ян Адамович 400
Чоловський Александер → *Czółowski A.*
 Чорторійські 10, 24, 68, 69, 70, 72, 91, 257, 374, 411
   Андрій Юрійович 70
   Василь Костянтинович 68, 71
   Ганна Михайлівна 115
   Зофія Михайлівна 256
   Іван Васильович 68, 70
   Іван Федорович 131, 164, 269, 366
   Ізабелла Яхимівна з Корецьких 37, 289
 Катерина Іванівна 269
 Костянтин Ольгердович 71
 Миколай-Юрій Юрійович 37, 93, 289
 Михайло Васильович 69, 70
 Михайло Михайлович 256
 Михайло-Юрій Миколайович 70
 Олександр Васильович 68, 70

- Олександр Федорович 70
 Олександра Іванівна 354, 369
 Семен Олександрович 69, 238
 Федір Михайлович 23, 125, 165, 351, 352
 Юрій Іванович 137, 370
 Юрій Михайлович 69, 90, 93, 104, 106, 256, 257
 Чурили 204
 Чуса Єсиф → Джуси
- Шарапович / Шарапович-Вороновецький
 Степан 376, 377, 378, 379, 380, 381, 384
 Шашевський Ян 196
 Шашкевичі
 Адам Тихонович 233
 Катерина Степанівна з Боговигинів-Шумських 231, 232, 233
 Тихон 216, 231, 232
 Шашкович-Долбунівський Михайло 269
 Шельвівський Богуш 169
 Шемет Вацлав 85, 87, 94
 Шиловичі 259
 Олізар Шилович 50, 110, 111, 144, 144, 148, 149, 182, 182, 262
 Федька Юршівна 110
 Шимкович Іван 94
 Шимкович-П'ятигорський Темрюк 377
 Ширинди-Олибські 245
 Шишковський Пйотр 94
 Шкаревський Бенедикт 397
 Шостаковські
 Григорій Гавсович 216, 222
 Федора Андріївна з Боговигинів 222
 Шпаківські
 Іван Павлович 398, 399
 Настасія Маськівна 398, 399
 Овдотя Маськівна 398
 Раїна Маськівна 300, 302
 Шумський → Боговигин-Шумський
 Шут Петро Семенович 185
- Щит Ян 207
- Юндили
 Раїна Боговигинівна з Боговигинів-Шумбарських 246
 Юрій Матейович 217, 246
 Миколай Юндилович 209
- Юнькович Василь 215
Юрганов Андрей Львович 17
 Юревич Марина 317, 320
 Юрій Володимирович, пінський кн. 59
 Юрій, поруський кн. 17
 Юрко з Буська 179
 Юрша 50, 110, 144, 179, 204
 Юршівна Федька (50, 110, 148, 149)
Ючас Мечислав Адольфович 38
- Яблоновський Александер* → *Jablonowski A.*
 Ягайло Ольгердович 17, 18, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 39, 40, 44, 45, 57, 71, 77, 110, 112, 178, 203, 330, 331, 338
 Ягеллони 70, 72
 Анна 67, 133, 134, 155
 Катерина 133
 Ядвіга 133
 Ядвіга Анжуйська 18, 31, 32, 39, 57, 110
 Язловецькі 382
 Геронім 123
 Елеонора Янушівна з Острозьких 123
Яковенко Наталя 9, 10, 11, 15, 27, 28, 36, 43, 44, 59, 61, 67, 68, 72, 73, 74, 202, 232, 260, 262, 263, 330, 380
 Яловицькі → Словицькі
Янин Валентин Лаврентьевич 391, 392
 Ян-Казимир 196, 197, 197
 Янковські
 Любка Богушівна з Лідихівських 297, 306, 307, 307
 Мартин 297, 306, 307
 Януш, віленський біскуп 183, 184, 186, 244, 296, 335, 341, 348, 374, 400
 Ярмолинські 215, 231, 255, 338, 342, 344, 345, 395, 399, 404, 406
 Афтаназія Костянтинівна, черн. 251
 Богдана Дашківна з Калениковичів 342, 343, 344, 356
 Василь Олександрович 337, 342, 343, 344, 355, 356, 358, 392
 Ганна Андріївна з Сло-Кунівських 358
 Костянтин Матвійович 217, 251
 Марія Василівна → Човганська
 Матвій Олександрович 398
 Миколай Матвійович 216, 232, 395
 Настасія Степанівна з Боговигинів 232
 Олександр N 329, 331, 337, 340

- Раїна Гаврилівна з Лешницьких 392
 Раїна Миколаївна з Боговитинів-Шум-
 барських 194, 250, 251, 252, 258, 400
 Роман Юхнович 283, 398
 Северин Олександрович 338, 356, 357,
 358, 395, 396, 397, 398
 Серафима Костянтинівна, черн. 251
 Ходко N 392
 Юрій N 322
 Южно Олександрович 356
 Ян Костянтинівич 252
 Ярош Матвійович 231, 395
 Ярослав, кн. 391
 Ярослав, пінський кн. 47
 Ярославич Юліана Іванівна (Гольшан-
 ська) 115
 Ясениницькі
 Катерина з Гораїнів 188
 Мартин 188, 190
 Яцинина 163
 Ящевецька Овдотя зі Шпаківських 398
- N Андрій Васильович 76
 N Андрушко Немирович 204
 N Андрушко Федорович 204
 N Андрушко Федькович 262
 N Богдан 141
 N Богущ 265
 N Василь 49
 N Василь Андрійович 76
 N Васько Дмитрович 208
 N Война 275
 N Ганна Панківна 383
 N Грицько Данилович 147
 N Дремлик Ялушкович 209
 N Єсько Іванович 208
 N Іван Андрійович 204
 N Іван Яськович 98
 N Івашко Олехнович 205
 N Масько 144
 N Матей 208
 N Митко 112, 138
 N Михайло 265
 N Міщик 165
 N Олехно Дмитрович 61
 N Олешко 149
 N Омелян 145
 N Онаня 333
- N Панко 165
 N Петро Михайлович 238
 N Роман 145
 N Сенько Матвійович 292
 N Сидір Остафійович 358
 N Федько Пашкович 138
 N Ярош 341
- Aftanazi R.* 83
Baliński M. 63, 67, 211
Barącz S. 271, 291, 292, 296, 315, 319, 320,
 321, 322, 323, 324, 325
Bardach J. 16
Bersohn M. 58, 67
Białkowski L. 395
Bielski J. 39
Bielski M. 39
Boniecki A. 53, 66, 99, 202, 218, 219, 221,
 224, 227, 253, 254, 259, 277, 289, 291,
 295, 315, 318, 319, 329, 361, 363, 384, 386
Czamańska I. 58, 66, 84, 89, 90, 91, 92, 97,
 100, 103, 104, 207
Czarniecki K. Ł. 329
Czarnkow Joannis de 29, 32, 37, 39, 57
Czołowski A. 83, 100
Danilewiczowa M. 177
Dąbkowski P. 177, 339, 378, 380
Dąbrowski D. 59, 60
Długosz J. 31, 33, 39, 41, 49, 69, 418
Dobrowolska W. 83
Dowosser W. 100
Dubiecki M. 339
Dunin-Borkowski J. 312, 321
Dunin-Wąsowicz M. 312, 321
Dworzaczek W. 133
Dygoń T. 43
Dziadulewicz S. 376, 386
Gorczał B. 222, 285
Gozdawa-Giżycki M. 177, 232 → *Wołyniak*
Górzyński S. 55
Grabowiczki Mikolay 420
Grzegorz M. 361
Guerquin B. 93, 100
Gumowski M. 59
Halecki O. 19, 31, 32, 34, 36, 39, 41, 44, 47,
 60, 68, 69, 71, 74, 76, 111, 112, 178, 179,
 180, 202, 204, 207, 260, 330, 389, 393
Hączel Mokrski A. 43

- Jabłonowski A.* 202
Jakubowski J. 63
Janeczek A. 32, 45, 361, 362
Janusz B. 100
Jerlicz J. 37, 42, 136
Jerusalimski K. 375
Kamieniecki W. 19
Karczewski J. 56, 60, 262
Kardaszewicz S. 156
Kempa T. 15, 283
Kersten A. 66
 Kieystut → Кейстут Гедимінович
Kłoczowski J. 361
Kojałowicz-Wijuk W. 37, 43, 47, 67, 202, 329
Kołomyj P. 145
Korwin L. 330
Kosinski A. A. 330
Kowalska H. 155
Kromer M. 39
Krz. J. 209
Kubala L. 27
Kuczyński S. M. 72, 110, 330
Kukiel M. 177
Kurtyka J. 68, 392
Kus J. 157
Ledóchowski S. 291
Lipiński T. 63, 211
Łowmiański H. 387, 389
Malczewska M. 56
Mankoseyte 178
Markiewicz A. 213
Mazur K. 26
Mechovia M. de 39
Melań A. 56
Nagielski M. 43
Niesiecki K. 37, 44, 67, 202, 225, 259, 325, 326, 329, 361
Okolski S. 36, 37, 67, 75, 177, 178, 329
Opozalcky Bakoz 422
Orzechowski S. 96
Ostrowski J. 326
Paprocki B. 39, 67, 70, 71, 75, 202, 326
Paszkievicz H. 32, 37, 38, 71, 72
Pietkiewicz K. 56, 163, 237
Pociecha W. 56, 189
Prochaska A. 63, 331
Przedziecki A. 124, 125, 131, 132, 134, 152, 155, 158, 169, 170
Pulaski F. 362
Pulaski K. 232, 233, 259, 270, 276, 279, 280, 281, 283, 284, 285
Puzyna J. 32, 33, 36, 37, 47, 59, 62, 63, 67, 68, 71, 72
Radziwiński Z. L. 29, 31, 39, 41, 42, 43, 44, 59, 98, 130, 161, 177, 178, 185, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 253, 318, 349, 387
Radziwiłł A. S. 28, 157
Reiski A. 253, 329, 361, 363
Rulikowski E. 249, 286, 288
Semkowicz W. 204
Sokołowski A. 67
Sokołowski W. 282
Stadnicki K. 39, 44, 63, 67, 71
Starowski S. 35, 135
Stebelski I. 156
Stecki T. J. 37, 50, 66, 69, 104, 135, 147, 150, 153, 156, 157, 214, 218, 221, 244, 255, 257
Strykowski M. 37, 38, 43, 67, 71, 75, 136
Susza J. 42, 44
Szymański J. 326, 361
Tazbir J. 283, 339
Tęgowski J. 15, 30, 32, 40, 44, 46, 59, 61, 63, 68, 72, 73, 110
Tomkiewicz W. 27, 92
Trawicka Z. 27
Urban W. 260, 282, 283, 286, 287
Uruski S. 330
Wartberge Hermanni de 29, 38
Wasilewski T. 15, 40, 323, 324
Wdowiszewski Z. 390
Wittyg W. 386
Włodarski A. 330
Wolff J. 31, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 60, 62, 63, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81, 85, 91, 92, 96, 97, 99, 108, 110, 111, 113, 116, 121, 132, 135, 136, 137, 143, 146, 157, 172, 180, 186, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 237, 245, 262, 280, 288, 290
Wołyniak 259, 268, 274, 276, 277, 280, 283, 287, 289 → *Gozdawa-Giżycki M.*
Zielińska T. 55, 56
Żelewski R. 133
Żołądź-Strzelczyk D. 88
Żurkowski S. 157
Żychliński T. 70, 377

ПОКАЖЧИК ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Скорочення назв областей і районів України й Білорусі та воєводств і повітів Польщі, уживані в локалізації давніх поселень на сучасній карті:

Він. – Вінницька: *Гайс.* – Гайсинський;

Вол. – Волинська: *Волод.* – Володимир-Волинський, *Горох.* – Горохівський, *Іван.* – Іваничівський, *Кам.-Каши.* – Камінь-Каширський, *Ків.* – Ківерцівський, *Ковел.* – Ковельський, *Лок.* – Локачівський, *Луц.* – Луцький, *Любеш.* – Любешівський, *Ман.* – Маневицький, *Рож.* – Рожищенський, *Старовиж.* – Старовижівський, *Тур.* – Турійський;

Жит. – Житомирська: *Баран.* – Бараніський, *Берд.* – Бердичівський, *Волод.* – Володар-Волинський, *Городн.* – Городницький, *Сміл.* – Смільчинський, *Жит.* – Житомирський, *Корост.* – Коростенський, *Луг.* – Лугинський, *Люб.* – Любарський, *Новоград.* – Новоград-Волинський, *Черв.* – Червоноармійський, *Чуд.* – Чуднівський;

Київ. – Київська: *Вишгор.* – Вишгородський, *Поліс.* – Поліський;

Львів. – Львівська: *Брод.* – Бродівський, *Буськ.* – Буський, *Жовк.* – Жовківський, *Зол.* – Золочівський, *Перем.* – Перемишлянський, *Радех.* – Радехівський;

Рівн. – Рівненська: *Берез.* – Березнівський, *Волод.* – Володимирецький, *Гоц.* – Гощанський, *Демид.* – Демидівський, *Дуб.* – Дубенський, *Дубр.* – Дубровицький, *Здолб.* – Здолбунівський, *Кор.* – Корецький, *Кост.* – Костопільський, *Млин.* – Млинівський, *Остр.* – Острозький, *Рад.* – Радивилівський, *Рівн.* – Рівненський, *Рокит.* – Рокитнівський, *Сарн.* – Сарненський;

Терн. – Тернопільська: *Збар.* – Збаразцький, *Збор.* – Зборівський, *Крем.* – Кременецький, *Лан.* – Лановецький, *Тереб.* – Тереховлянський, *Шум.* – Шумський;

Хм. – Хмельницька: *Біл.* – Білогірський, *Волоч.* – Волочиський, *Ізясл.* – Ізяславський, *Крас.* – Красилівський, *Полон.* – Полонський, *Слав.* – Славутський, *Стар.* – Старокостянтинівський, *Теоф.* – Теофіпольський, *Шеп.* – Шепетівський;

Брест. – Брестська: *Баран.* – Барановичський, *Брест.* – Брестський, *Кам.* – Камянецький, *Кобр.* – Кобринський, *Пруж.* – Пружанський, *Стол.* – Столінський;

Вітеб. – Вітебська: *Брас.* – Браสลівський, *Ори.* – Оршанський, *Тол.* – Толочинський;

Гомел. – Гомельська: *Мозир.* – Мозирський, *Реч.* – Речицький;

Гродн. – Гродненська: *Бераст.* – Бераставицький, *Мост.* – Мостовський, *Новоград.* – Новоградський, *Ошм.* – Ошмянський, *Слон.* – Слонімський;

Мін. – Мінська: *Волож.* – Воложинський, *Копил.* – Копильський, *Мін.* – Мінський, *Пух.* – Пуховицький, *Слуц.* – Слуцький;

Могил. – Могильовська: *Круг.* – Круглянський;

Любл. – Люблінське: *Бял.* – Бяльський, *Замой.* – Замойський, *Ленч.* – Ленчицький;

Підл. – Підляське: *Бельськ.* – Бельський, *Семят.* – Семятицький.

- Александрія / Александров 155, 156, 416
(*с. Олександрія Рівн. Рівн.*)
- Алексійчичі 53 (*с. Олекшиці, Бераст. Гродн.*)
- Алоль, р. 392
- Альтдорф 286, 288 (*м. Альтдорф-Нюрн-берг, Німеччина*)
- Андрієвичі 213 (*с. Андрієвичі Сміл. Жит.*)
- Андріїв 70, 89, 90, 92, 93 (*с. Ст. Олексинець Крем. Терн.*)
- Андрійська волость 92, 93
- Андросієво / Андросіїв / Андрусіїв 277, 280, 284, 287, 289 (*с. Андрусіїв Гоц. Рівн.*)
- Андруга 179 (*с. Андруга Крем. Терн.*)
- Антонівці 303 (*с. Антонівці Шум. Терн.*)
- Арестів / Раствів / Ростово 148, 150, 152, 416 (*с. Орестів Здолб. Рівн.*)
- Арсанівський жеребій 240
- Аугсбург 55 (*м. Аугсбург, Німеччина*)
- Бабин 182, 269 (*с. Бабин Гоц. Рівн.*)
- Бабичі 265 (*с. Бабичі Реч. Гомел.*)
- Базалійська волость 310, 403, 404
- Базалія 358, 401, 403, 404 (*с-ще Базалія Теоф. Хм.*)
- Базель 286 (*м. Базель, Швейцарія*)
- Баймаки 195, 241, 256, 257 (*с. Баймаки Біл. Хм.*)
- Байчичі 412
- Баїв 293, 294, 295 (*с. Баїв Луц. Вол.*)
- Баківці 177 (*с. Баківці Луц. Вол.*)
- Баково 148, 416 (*у р-ні м. Рівне*)
- Балкани 141
- Барань 136
- Бармаки 416 (*с. Бармаки Рівн. Рівн.*)
- Басово / Басоє / Басів Кут 144, 147, 148, 150, 152, 159, 416 (*Басівкутська вул. м. Рівне*)
- Батен → Бетенка
- Батків 322 (*с. Батьків Рад. Рівн*)
- Батуні 412
- Бачаниця 148 (*с. Бочаниця Гоц. Рівн.*)
- Бачманове Селище 161, 166 (*с. Бачманівка Слав. Хм.*)
- Башарівка 271, 272, 273, 274, 322 (*с. Башарівка Рад. Рівн.*)
- Башківці 298, 299 (*с. Башківці Шум. Терн.*)
- Бегонь / Беген / Бегне / Брегін 145, 146, 152, 416 (*с. Бегень Рівн. Рівн., зняте з обліку*)
- Белавичі 106 (*с. Бялавичі Мост. Гродн.*)
- Белз 32, 40, 46, 96 (*м. Белз Львів.*)
- Белзька земля 45, 361, 362, 374
- Белзьке воєводство 277, 322
- Бенів 34 (*с. Золочівка Зол. Львів.*)
- Берег 179, 183, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 199, 200 (*с. Берег Дуб. Рівн.*)
- Бережани 148, 150, 152, 416 (*у р-ні м. Рівне*)
- Бережинці 251, 358, 395, 398, 400, 404 (*с. Бережинці Теоф. Хм.*)
- Бережниця 138, 412 (*с. Бережниця Дубр. Рівн.*)
- Бережці 209 (? *у р-ні сс. Славятичі, Ганна й Довгобороди*)
- Бережці 271, 273 (*с. Вел. і Малі Бережці Крем. Терн.*)
- Бережці Вишні (*с. Вел. Бережці Крем. Терн.*) 275
- Бережці Нижні 275, 302 (*с. Малі Бережці Крем. Терн.*)
- Берездів / Берездово 45, 131, 135, 153, 168, 172, 418 (*с. Берездів Слав. Хм.*)
- Берездів 161, 166 (*лівобережна част. с. Берездів Слав. Хм.*)
- Безезинці 403 (*у верхів'ї р. Случ*)
- Березна / Березне 367, 370, 373 (*с. Березне Шеп. Хм.*)
- Берестейська земля 203, 227
- Берестейське воєводство 48, 236, 253
- Берестейський повіт 22, 209, 212, 237, 239, 257, 264, 266
- Берестейце → Берестечко
- Берестейщина 180, 202, 204, 205, 209, 210, 214, 227, 228, 230, 231, 234, 237, 238, 241, 243, 244, 253, 254, 257, 290
- Берестечко / Берестейце 53, 209, 211 (*м. Берестечко Горох. Вол.*)
- Берестечко 238 (*с. Берестечко Млин. Рівн.*)
- Берестовець 412 (*с. Берестовець Кост. Рівн.*)
- Берестовиця 163 (*с-ще Вялікая Бераставіца Бераст. Гродн.*)
- Берестя 25, 57, 74, 117, 119, 139, 161, 162, 163, 170, 180, 207, 219, 234, 235, 236, 237, 283 (*м. Брест*)
- Берестяни 105 (*у р-ні с. Княгинин Дуб. Рівн.*)
- Бернавка 189
- Бетенка / Батен 412

- Бетівці / Бетівщина 367 (у р-ні с. *Лотівка Шеп. Хм.*)
- Бежаницький район 392
- Биківці 253, 256, 257 (с. *Биківці Шум. Терн.*)
- Бинісько / Вупіско 33, 34 (? с. *Золочівка Зол. Львів.*)
- Бихів 412
- Бичаль 412 (с. *Бичаль Кост. Рівн.*)
- Біла 365
- Біла Криниця 373 → Білокриниче
- Біла Криниця 83, 84, 103, 108, 303 (с. *Білокриниця Крем. Терн.*)
- Білашів 162, 163, 168, 173 (с. *Білашів Здолб. Рівн. або Остр. Рівн.*)
- Білгород 334, 349 (м. *Білгород-Дністров.*)
- Білів 209 (с. *Білів Рівн. Рівн.*)
- Білка 180 (с. *Вел. Білка Лан. Терн.*)
- Білка, р. 183
- Білобереги / Білобереже / Білі Береги 141, 412 (у р-ні с-ща *Степань Сарн. Рівн.*)
- Білогородка 163, 333, 405 (с. *Білогородка Ізясл. Хм.*)
- Білогородка 186 (с. *Білогородка Дуб. Рівн.*)
- Білогородська волость 404
- Білозірка 183, 402 (с. *Білозірка Лан. Терн.*)
- Білозірка Вижня → Білозірка
- Білозірка Нижня 402 (? с. *Шушківці Лан. Терн.*)
- Білозірка, р. 183
- Білокриниче / Біла Криниця / Криничани 367 370, 373 (с. *Білокриничця Шеп. Хм.*)
- Білополе 368, 372, 373 (с. *Білополь Шеп. Хм.*)
- Білорусь 106, 120, 127, 128, 136, 182, 200
- Білотин 162 (с. *Білотин Ізясл. Хм.*)
- Більськ 25, 53, 315 (м. *Бельськ Подляські Підл.*)
- Більський повіт 208
- Біржі 55 (м. *Біржай, Литва*)
- Бісівка 251, 358, 395, 400 (с. *Квітневе Біл. Хм.*)
- Бісівка Мала 405 (с. *Весняне Біл. Хм.*)
- Близна 211, 214
- Блудів 277, 280, 284, 287, 289 (с. *Світанок Кор. Рівн.*)
- Богдашів / Богдашово 149, 150, 157, 416 (с. *Богдашів Здолб. Рівн.*)
- Боковичі 205, 243 (с. *Буковіце Бял. Підл.*)
- Бокшин 277, 280, 284, 287, 290 (с. *Бокшин Кор. Рівн.*)
- Болванець → Сернинець
- Боложівка 229, 230, 231, 232, 233 (с. *Боложівка Шум. Терн.*)
- Боложівка Вел. 233 (с. *Боложівка Шум. Терн.*)
- Боложівка Мала 233 (с. *Боложівка Шум. Терн.*)
- Болотківці 249 (с. *Болотківці Остр. Рівн.*)
- Бонишин 34 (с. *Бонишин Зол. Львів.*)
- Бора 113
- Борблин 125
- Борздівщина 334, 335
- Борздівщина, уроч. 349
- Борисів 163 (с. *Борисів Ізясл. Хм.*)
- Боровики 236 (у р-ні с. *Ортель Крулевіскі Бял. Любл.*)
- Борок 383, 384 (с. *Бірки Шум. Терн.*)
- Борщів 289 (у р-ні с. *Гориньград Перший Рівн. Рівн.*)
- Борщівка 179, 180, 276 (с. *Борщівка Лан. Терн.*)
- Бранів 277, 284, 289 (с. *Бранів Кор. Рівн.*)
- Брацлав 167, 168 (с-ще *Брацлав Він.*)
- Брацлавське воєводство 174, 282
- Брацлавщина 26, 36, 238
- Бриків 240, 241, 256, 257, 385 (с. *Бриків Шум. Терн.*)
- Броди 311, 319 (м. *Броди Львів.*)
- Бродня 41
- Бродово / Vorody 18, 19 (с. *Бродів Остр. Рівн.*)
- Буг Південний, р. 101
- Буглів 98 (с. *Буглів Лан. Терн.*)
- Буглівка, р. 98, 99
- Буда 38, 70 (м. *Будапешт, Угорщина*)
- Бурвин / Бурмин 235, 237 (с. *Бурвін Бял. Люб.*)
- Буремль / Buremle 34, 35, 186 (с. *Буремль Демид. Рівн.*)
- Буремль Старий → Буремль
- Бурмин → Бурвин
- Буськ 179 (м. *Буськ Буськ. Львів.*)
- Буський повіт 322
- Валево 195, 202, 237, 241, 256, 257 (у р-ні с. *Бриків Шум. Терн.*)
- Валевський монастир св. Василя Вел. 195

- Варадин 69 (м. Орадя, Румунія)
- Варшава 12, 28, 131, 134, 137, 153, 154, 155, 158, 197, 211, 236, 358, 379, 389, 390, 397, 419, 420, 421, 422
- Варшавка 247 (уроч. Варшавка на лівобережжі р. Вілії 2 км нижче с. Цеценівка Шум. Терн.)
- Василівка / Василювці 403 (с. Василівка Теоф. Хм.)
- Васильчиці 182
- Васьківці / Васьківське село 229, 230, 233, 237, 400 (с. Васьківці Шум. Терн.)
- Ведмежі Лози 282 (уроч. в р-ні м. Кременчук)
- Ведроша, р. 56, 114
- Велбичі 393
- Велешин 228, 241 (м. Воложин Мін.)
- Велике 365
- Велике князівство Литовське 10, 16, 17, 18, 19, 21, 25, 28, 32, 34, 36, 41, 45, 47, 48, 52, 53, 55, 64, 66, 68, 71, 73, 74, 76, 77, 85, 89, 102, 110, 112, 114, 124, 131, 132, 150, 166, 168, 170, 178, 199, 201, 203, 210, 238, 282, 292, 315, 325, 327, 331, 332, 333, 338, 340, 343, 358, 362, 374, 375, 378, 391, 405
- Великий земський міст у Луцьку 215
- Велихів 412 (с. Велихів Волод. Рівн.)
- Велицько 74 (с. Велицьк Ковел. Вол.)
- Велничі 52 (с. Вовничі Млин. Рівн.)
- Венеція 83 (м. Венеція)
- Венешівське 362
- Вербаїв 280 (с. Вербаїв Луц. Вол.)
- Вербоєць 91, 93, 96, 108 (с. Вербоєць Лан. Терн.)
- Вербоє 179, 182, 183, 184, 186, 269 (с. Верба Дуб. Рівн.)
- Вербче / Вербче Вел. / Вербче 2-ге 412 (с. Вел. Вербче Сарн. Рівн.)
- Вербче Мале / Вербче 2-ге 412 (с. Мале Вербче Сарн. Рівн.)
- Вервечки 208 (у р-ні с. Антоново Бельськ. Підл.)
- Верещатинці 98 (с. Верещаки Лан. Терн.)
- Верняки 84 (с. Верняки Збар. Терн.)
- Верхів 162 (с. Верхів Остр. Рівн.)
- Верхів 412
- Ветли 39 (с. Ветли Любеш. Вол.)
- Взлазно / Узлазно / Узлазня / Решецьк (?) 412 (с. Злазне Кост. Рівн.)
- Видиничі 51 (с. Видиничі Тол. Вітеб.)
- Видово 85 (с. Видава Волоч. Хмел.)
- Висоцьк 288 (с. Висоцьк Дубр. Рівн.)
- Виховичі 248, 253 (у р-ні с. Константинов Бял. Люб.)
- Вишгород / Вишгородок / Вишейгородок / Вишейгородське 65, 97, 98, 99, 108 (с. Вишгородок Лан. Терн.)
- Вишгород 286 (м. Вишгород Київ.)
- Вишегород 390, 391 (с. Вишегород Дедовичського Псков.)
- Вишегородська волость 98
- Вишейгородок / Вишейгородське → Вишгород
- Вишків 61 (включено в межі м. Луцьк)
- Вишневець Новий / Нове місто Вишневець 91, 92, 93 (с-ще Вишнівець Збар. Терн.)
- Вишневець 64, 66, 81, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 108, 205 (с. Ст. Вишнівець Збар. Терн.)
- Вишневець Старий 90, 91, 92 (с. Ст. Вишнівець Збар. Терн.)
- Вишневецька волость 91
- Віленське воєводство 238
- Віленський повіт 24, 121
- Вілія 313 (с. Вілія Шум. Терн.)
- Вілія Менша 378 (с. Тетильківці Шум. Терн.)
- Вілія, р. 186, 202
- Вільбовна 364 (с. Вільбівне Остр. Рівн.)
- Вільгор 179, 182, 183, 215, 218, 219 (с. Вільгір Гоц. Рівн.)
- Вількомир 49 (м. Укмерге, Литва)
- Вільно 21, 33, 34, 41, 47, 48, 52, 53, 62, 64, 69, 80, 81, 89, 112, 120, 121, 127, 128, 143, 146, 149, 150, 153, 158, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 173, 179, 182, 184, 204, 210, 236, 237, 238, 239, 240, 263, 292, 298, 337, 340, 341, 342, 346, 349, 351, 352, 363, 382
- Вінниця 68, 80, 278 (м. Вінниця)
- Вітебське князівство 30
- Віторож 235, 236 (с. Віторож Бял. Люб.)
- Віятин 188 (у р-ні с. Комарівка Дуб. Рівн.)
- Влазно Вел. 412 (с. Злазне Кост. Рівн.)
- Влашинівці 97, 98 (с. Влащинці Лан. Терн.)
- Влюхчі 139 (с. Люхче Сарн. Рівн.)
- Вовків 392 (у р-ні с-ща Смотрич Дунаєвецького Хм.)

- Вовковицьке дворище 114
 Вовківці 230, 357, 358, 359, 360 (с. *Вовківці Теоф. Хмел.*)
 Вознесіння 394 (с. *Знесення, вкюч. у м. Дубно Рівн.*)
 Войдишки 208 (? с. *Видишки Брас. Вітеб.*)
 Войнигів 189, 244, 333, 334, 335, 340, 347, 348, 349, 354, 360 (с. *Ставищани Біл. Хм.*)
 Войниця / Войничі 215, 219, 220, 221 (с. *Війниця Млин. Рівн. або Лок. Вол.*)
 Волинська земля 15, 21, 49, 52, 56, 72, 77, 114, 142, 145, 148, 167, 208, 210, 227, 229, 243, 254, 272, 297, 313, 327, 355, 362, 387, 389, 405, 419, 420, 421
 Волинське воєводство 70, 174, 197, 218, 254, 268, 283, 285, 286, 287, 324
 Волинський повіт 70, 297
 Волинь 10, 15, 16, 17, 18, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 84, 85, 88, 90, 92, 98, 103, 106, 108, 110, 111, 112, 114, 117, 127, 133, 136, 139, 143, 159, 163, 168, 177, 179, 180, 182, 183, 199, 200, 201, 204, 205, 208, 210, 211, 212, 214, 224, 227, 228, 234, 237, 243, 246, 248, 249, 256, 259, 260, 265, 266, 269, 271, 275, 278, 279, 283, 284, 285, 289, 290, 292, 314, 318, 327, 328, 330, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 351, 356, 362, 363, 374, 375, 378, 379, 386, 387, 388, 391, 393, 394, 399, 400, 405
 Волиця 190, 194 (у р-ні с. *Матвіївці Шум. Терн.*)
 Волиця 251, 256 (у р-ні сіл *Обич і Жолобки Шум. Терн.*)
 Волиця 272, 273, 321 (с. *Підзамче Рад. Рівн.*)
 Волиця 357, 358, 400 → Минцівка
 Волиця Котужинці 174 (у р-ні с. *Волиця Польова Теоф. Хм.*)
 Волиця Хоєцького 174 (? с. *Волиця Польова Теоф. Хм.*)
 Волкиницький повіт 208
 Волковича Волька / Волька 412
 Волкошів 394 (с. *Вовкошів Гоц. Рівн.*)
 Володимир / Ladomir / Ladymir 18, 21, 22, 29, 30, 31, 37, 147, 148, 168, 209, 238, 239, 294, 346, 354, 355, 384 (м. *Володимир-Волинський*)
 Володимирська земля 37, 39, 41, 46
 Володимирський замок 21, 238, 345
 Володимирський повіт 21, 22, 34, 35, 52, 54, 65, 73, 97, 106, 108, 111, 179, 203, 204, 223, 238, 332, 339, 341, 393
 Волоктовичі 148 (у р-ні сс. *Новорочиці й Кутянка Остр. Рівн.*)
 Волохи / Волошки 416 (с. *Волошки Рівн. Рівн.*)
 Волохи 321
 Волохи, волька 412 (с. *Волоша Сарн. Рівн.*)
 Волочища 84, 85, 108 (м. *Волочиськ Хм.*)
 Волька 212 (у р-ні с. *Жобрин Рівн. Рівн.*)
 Волька Мала на р. Любаші 412
 Волька Монастирська 141 (у р-ні с-ща *Степань Сарн. Рівн.*)
 Воля (у р-ні с. *Константинув Бял. Люб.*) 248, 253
 Воля 82, 84 (у р-ні с. *Грицівці Збар. Терн.*)
 Воробіївка 230 (с. *Воробіївка Біл. Хм.*)
 Воронівці 54, 183, 376, 377, 381, 383, 384, 394 (с. *Воронівці Теоф. Хм.*)
 Воронове с-ще 387 (с. *Воронівці Теоф. Хм.*)
 Ворончин 65 (с. *Ворончин Рож. Вол.*)
 Вортнево 212 (с. *Вортнів Луц. Вол.*)
 Ворсин 393 (с. *Ворсунь, приєднане до с. Вел. Городниця Млин. Рівн.*)
 Ворскла, р. 61
 Вортоль 228, 229, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241 (с. *Ортель Крулевіскі Бял. Любл.*)
 Галицька земля 34, 69
 Галицької-Волинська держава 57
 Галич 32, 46, 110, 178 (м. *Галич Ів.-Фр.*)
 Галичани 76 (с. *Галичани Горох. Вол.*)
 Галичина 259
 Гальчинці / Гальчичі 402 (с. *Гальчинці Теоф. Хм.*)
 Ганна / Ганне 209, 212 (с. *Ганна Влодав. Любл.*)
 Гарси 212 (с. *Харси Брест. Брест.*)
 Гать 276 (с. *Гать Луц. Вол.*)
 Глазів / Глазно 416
 Глизівщина, уроч. 208
 Глинки 416 (с. *Глинки Рівн. Рівн.*)
 Глинськ / Глинсько 148, 149 (с. *Глинськ Здолб. Рівн.*)
 Глинськ, городище 282 (с. *Глинськ Кали-*

- нівського Він.)
 Глубочок 284, 285, 287, 289 (с. Глибочок Гоц. Рівн.)
 Глупонин 269 (с. Глупанин, приєднане до с. Миротин Здолб. Рівн.)
 Глуцьк 136 (с-ще Глуцьк Могил.)
 Глушець, р. 385
 Гнідава 238, 286 (район Луцька)
 Гнізна, р. 79
 Говизна 332 (с. Говязна, тепер с. Вишневець Столбцовського Мін.)
 Гойський клоч 288
 Голиків 212 (у р-ні сс. Ганна й Довгобороди пов. Володава Люб.)
 Головин 48, 114, 116, 139, 142, 412 (с. Головин Кост. Рівн.)
 Головинського Волиця 412
 Головчичі 162 (с. Головчичі Млин. Рівн.)
 Голодки 194, 195, 198, 199 (с. Антоніни Крас. Хм.)
 Гольшани 47, 113, 114, 136 (с. Гольшани Ошм. Гродн.)
 Голятин 213 (с. Горішне Горох. Вол.)
 Гомзківський жеребій 240
 Гоньондз 55 (м. Гоньондз Підл.)
 Горбаків 48, 112, 113, 117, 120, 129, 130, 137, 142, 158, 280, 284 (с. Горбаків Гоц. Рівн.)
 Горбівці 202, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256 (у р-ні с. Шумбар Шум. Терн.)
 Горинка Велика 319 (с. Велика Горянка Крем. Терн.)
 Горинка Мала 319 (с. Мала Горянка Крем. Терн.)
 Горинь, р. 50, 79, 90, 92, 96, 97, 161, 179, 183, 185, 187, 259, 280, 284, 338, 356, 401
 Городенський повіт 53, 163, 208
 Городець 120, 125, 139, 412 (с. Городець Волод. Рівн.)
 Городище / Городище 144 (с. Городище, Рівн. Рівн.)
 Городище 364, 365, 366, 367, 373, 374 (с. Городище Шеп. Хм.)
 Городниця 209 (с. Вел. Городниця Млин. Рівн.)
 Городно / Garten / Garthin 45, 47, 53, 110, 137, 173, 208, 223, 266, 350 (м. Гродна, Беларусь)
 Городок 179 (? м. Давид-Городок Стол. Брест.)
 Городок 48, 114, 145, 146, 147, 153, 157, 159, 416 (с. Городок. Рівн. Рівн.)
 Городоцький повіт 41
 Горохів 148 (м. Горохів Вол.)
 Горошки 368, 372, 373
 Горошковичі / Горошки 213, 283 (с-ще Володарськ-Волинський Жит.)
 Гостьке селище 277 (десь під Овручем)
 Гоща 259, 260, 263, 264, 266, 277, 280, 281, 284, 287, 288, 289 (с-ще Гоща Рівн.)
 Гощанський Михайлівський монастир 288, 289
 Гребенин (с. Грибенінка Стар. Хм.) 363, 364, 365, 366, 368
 Грезьк / Греськ 228, 234, 241 (с. Греск Слуц. Мін.)
 Григоровичі 213 (с. Григоровичі Луц. Вол.)
 Гридківці (с. Гриньківці Шум. Терн.) 189, 190, 194, 251
 Гриковичі 106 (с. Риковичі Іван. Вол.)
 Гриців 102, 108 (с-ще Гриців Хм.)
 Грицівський масток 366
 Грицівці 82, 84 (с. Грицівці Збар. Терн.)
 Гродно 201 (м. Гродна, Беларусь)
 Грузьке болото 356 (у р-ні с. Весняне Біл. Хм.)
 Грушева 106 (с. Грушів Іван. Вол.)
 Грушів 41 (с. Грушево Кобр. Брест.)
 Грушова 394
 Гулівці 251, 336, 337, 340, 341, 342, 344, 356, 358, 395, 399, 400 (с. Гулівці Біл. Хм.)
 Гуляники 373 (с. Уляники Рож. Вол.)
 Гульцівське дворище (десь під Луцьком) 263, 263
 Гульчичі 412
 Гуменники (с. Гуменники Рівн. Рівн.) 209, 212
 Гусакова Криниця, уроч. 183
 Габриелівка 402 (с. Гаврилівка Теоф. Хм.)
 Гури 128
 Данилівка 398, 404 (с. Данилівка Біл. Хм.)
 Данівка 235, 236 (с. Данувка Бял. Люб.)
 Двірець 104, 145, 146, 152, 159, 416 (включено в м. Рівне)

- Двірець 163, 172 (с. *Двірець Ізясл. Хм.*)
 Дворци 392
 Дедеркали 195, 385 (с. *Вел. Дедеркали Шум. Терн.*)
 Демківці 185, 186 (у р-ні с. *Вілія Шум. Терн.*)
 Денисівка 281, 357, 358 (с. *Денисівка Біл. Хм.*)
 Денисівське 113
 Дениші 320 (с. *Дениші Жит. Жит.*)
 Денишівський монастир 320
 Денятин 244, 245 (уроч. *Денятин у р-ні с. Попівці Крем. Терн.*)
 Деражня 138, 412 (с. *Деражне Кост. Рівн.*)
 Деревичі 362, 363 (с. *Вел. Деревичі Люб. Жит.*)
 Деречинський маєток 105 (с. *Дзяречин Зельвенського Гродн.*)
 Дерманський Троїцький монастир 132, 163, 168, 195
 Дермань 163 (с. *Дермань Друга Здолб. Рівн.*)
 Диків 370
 Дитиничі 162 (с. *Дитиничі Дуб. Рівн.*)
 Дніпро, р. 73
 Добич 179 (? с. *Обич Шум. Терн.*)
 Добринє 145 (уроч. у р-ні с. *Городок Рівн. Рівн.*)
 Добринь 145, 146, 152, 416 (у р-ні с. *Городок Рівн. Рівн.*)
 Добрятин 246 (с. *Добрятин Млин. Рівн.*)
 Добучини 205 (с. *Добучин Пруж. Брест.*)
 Довбунів 365, 367 (м. *Здолбунів Рівн.*)
 Довга Воля 235(? с. *Долга Бял. Люб.*)
 Довгобороди 209, 210, 212 (с. *Долгобороди пов. Володава Люб.*)
 Довги 207
 Довжанський двір 235 (с. *Долга Бял. Люб.*)
 Докудово / Докудів 228, 235, 236 (с. *Докудів Бял. Люб.*)
 Докшин (с. *Дюксин Рівн. Рівн.*) 212
 Долятичі 39 (с. *Делятичі Новогр. Гродн.*)
 Доманінка 97, 98 (пн.-сх. част. с. *Верещачки Лан. Терн.*)
 Домачово 212 (с. *Дамашава Брест. Брест.*)
 Домашів 385 (с. *Домашів Ків. Вол.*)
 Дорогицький повіт 211, 227
 Дорогичин 227 (*Дрогичин Семят. Підл.*)
 Дорогобуж 127, 130, 142, 148, 158, 268, 270, 273, 274, 418 (с. *Дорогобуж Гоц. Рівн.*)
 Дорогобужська волость 158
 Дорогобужський Пречистенський монастир 148, 154, 157, 158, 268, 270, 274
 Дорогостаї 212 (с. *Малі Дорогостаї Млин. Рівн.*)
 Дорофіїв → Ярофіївка
 Дорофіївці 93, 96, 97, 108 (с. *Дорофіївка Підвол. Терн.*)
 Дрибова 102, 108, 183, 184 (с. *Грибова Лан. Терн.*)
 Дрогобич 31 (м. *Дрогобич Львів.*)
 Друя 52 (с. *Друя Брас. Вітеб.*)
 Дубенська волость 163
 Дубенський повіт 391
 Дубинки 55
 Дубівка → Дубрівка
 Дубно 23, 127, 133, 134, 141, 154, 350, 351, 382, 394, 395 (м. *Дубно Рівн.*)
 Дубрівка, слобода / Дубівка 412
 Дубровицька волость 24, 48, 109, 112
 Дубровиця 47, 48, 49, 113 (м. *Дубровиця Рівн.*)
 Дуліби 182 (с. *Дуліби Гоц. Рівн.*)
 Дунаїв 56, 383 (с. *Дунаїв Крем. Терн.*)
 Душево 202, 228, 234, 237, 241 (с. *Душево Копил. Мін.*)
 Дяків 161, 166 (с. *Дяків Слав. Хм.*)
 Дятелів Став 161, 166 (с. *Дятилівка Слав. Хм.*)
 Європа 16, 25, 58
 Єйковичі 182
 Єловиця 225, 303 (с. *Вел. і Мала Іловиця Шум. Терн.*)
 Єловичі 393 (с. *Яловичі Млин. Рівн.*)
 Єськівці → Юськівці
 Жабокрики 273 (с. *Бригадирівка Рад. Рівн.*)
 Жаворів 289
 Жаврів 284, 285, 287, 289 (с. *Жаврів Гоц. Рівн.*)
 Жалин / Жалинка 280, 284, 285, 287, 412 (с. *Жалянка Гоц. Рівн.*)
 Жалин 412 (с. *Жалин Кост. Рівн.*)
 Жалинська Волька 412 (с. *Волиця Кост. Рівн.*)
 Жариха, р. 161
 Жасковичі 346 (с. *Жашковичі Іван. Вол.*)
 Жаславль / Жеславль / Жослаль / Szaslaw

- / Zaslav 18, 19, 23, 57, 161, 162, 167, 173 (м. Ізяслав Хм.)
 Жаславська волость 23
 Жаславська пуца 170 (ліси між Ізяславом та Острогом)
 Жаславський масток 170
 Жашелиця, р. 356 (прит. Горині, витікає в с. Весняне Біл. Хм.)
 Жданчин 284, 285, 287
 Желева, р. 238
 Жемелинська діброва 357
 Жемелинці / Чжемелинъци 179, 281, 333, 336, 337, 340, 341, 342, 344, 345, 355, 356, 357, 358, 360 (с. Жемелинці Біл. Хм.)
 Жердя, р. 183, 387, 393, 394, 401, 402, 420
 Жеребковичі 179 (с. Жарабковичі Ляхавіцького Брест.)
 Жерів 206 (с. Жеревці Луг. Жит.)
 Жидачів 40 (м. Жидачів Львів.)
 Жидичин 196, 198, 218, 220, 354 (с. Жидичин Ків. Вол.)
 Жидичинський монастир 195, 196, 197, 198, 218, 219, 220, 222
 Жижмори 206 (м. Жежмаряй в Каунаському Литви)
 Жижниківці 334, 335, 340, 347, 348, 349, 350, 351, 354, 360 (с. Жижниківці Біл. Хм.)
 Жирак, р. 90, 96, 97, 98
 Жировицький монастир 196 (у с. Жировічи Слон. Гродн.)
 Житин 113, 117
 Житин / Житин Мал. / Житинок Мал. 147, 152, 416 (с. Мал. Житин Рівн. Рівн.)
 Житин / Житин Вел. 147, 152, 416 (с. Вел. Житин Рівн. Рівн.)
 Житин Тихновича 416
 Житомир 189 (м. Житомир)
 Житомирський повіт 320
 Жобрин 212 (с. Жобрин Рівн. Рівн.)
 Жоваківці, дв-ще 394 (у р-ні с-ща Ланівці Терн.)
 Жолобки 244, 247, 248, 250, 253, 256, 257 (с. Жолобки Шум. Терн.)
 Жомойтська земля 278
 Жорновно 45, 131, 135 (с. Жорнів Дуб. Рівн.)
 Жуки 365
 Жуків / Жуково 209, 210, 212, 264 (с. Старожуків Рівн. Рівн.)
 Жуків 161, 166 (с. Жуків Слав. Хм.)
 Жуків Старий 212 (с. Старожуків Рівн. Рівн.)
 Заблудів 210 (м. Заблудув Підл.)
 Заболоття 224, 225 (у р-ні с. Кути Шум. Терн.)
 Заболоття 394 (уроч. Заболоття на р. Ікві нижче с. Кам'яниця Дуб. Рівн.)
 Заболотці 307
 Забороль / Заборов'я 48, 114, 147, 152, 153, 159, 416 (с. Забороль Рівн. Рівн.)
 Забужани 394 (у р-ні с-ща Ланівці Терн.)
 Завадівка (у р-ні сіл Пржегаліни Мале і Пржегаліни Дуже пов. Радзінь Подляські Люб.) 235
 Заваличі 413
 Завеже 256 (у р-ні с. Сталавічи Баран. Брест.)
 Завиєне 228, 241
 Загаєцький монастир св. Іоана Милостивого 251 (у с. Малі Загайці Шум. Терн.)
 Загайці 202, 243, 246, 248, 249, 250, 251, 252 (с. Вел. Загайці Шум. Терн.)
 Загірці 185, 301, 322 (с. Загірці Лан. Терн.)
 Загірці 394 (с. Вел. Загірці Дуб. Рівн.)
 Загорів 245 (с. Ст. Загорів Лок. Вол.)
 Загороддя 90 (с. Загороддя Збар. Терн.)
 Зазулівський жеребій 264, 266
 Закалинки 230, 235, 248, 253, 254 (с. Закалінки Бял. Люб.)
 Закачин 235 (у р-ні с. Ортель Крулевські Бял. Люб.)
 Закриниче 194, 195, 198, 199 (с. Закриниччя Крас. Хм.)
 Залужжя 214, 219, 223, 224, 225, 226, 233, 252, 300 (с. Залужжя Шум. Терн.)
 Залузький став 235
 Залунів 34 (с. Заланів Рогат. ІвФр.)
 Залуч → Стидень
 Замличі 73 (с. Замличі Лок. Вол.)
 Замоївська ординація 324
 Замосточе 235 (у р-ні с. Ортель Крулевські Бял. Люб.)
 Замостя 361 (м. Замосьць Любл.)
 Запалена гора 225
 Заполдь → Яполод
 Заполе 256 (с. Заполле Баран. Брест.)

- Запорожжя 89
 Запотоцтя, передмістя Кременця 383
 Зарицьк 125 (с. *Зарицьк Рівн. Рівн.*)
 Зарівні 289 (с. *Заровенька Єміл. Жит.*)
 Застав'я 277 (с. *Застав'я Кор. Рівн.*)
 Затурці 293 (с. *Затурці Лок. Вол.*)
 Збараж 64, 66, 67, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 98, 101, 102, 103, 108, 183, 183, 196 (с. *Ст. Збараж Збар. Терн.*)
 Збараж Новий, нове місто 99, 100, 108 (с. *Токи Підвол. Терн.*)
 Збараж Стар. 79 (с. *Ст. Збараж Терн.*)
 Збараж, Велике місто 82 (м. *Збараж Терн.*)
 Збараж, Мале місто 82 (м. *Збараж Терн.*)
 Збаразька волость 80, 179
 Збаразький повіт 23, 64, 65, 80, 84, 88, 102, 143, 146
 Збилче 280
 Збірні Могили, уроч. 387, 403, 420 (десь на розточчі річок Жердя і Збруч)
 Зборів 196 (м. *Зборів Терн.*)
 Збруч, р. 78, 84, 99, 401, 406
 Збуж / Ізбуче 413 (с. *Збуж Кост. Рівн.*)
 Звиждже / Звиждж 413 (с. *Звіздівка Кост. Рівн.*)
 Звиняче 213 (с. *Звиняче Горох. Вол.*)
 Звірово / Звірів 263, 270, 271, 272, 273, 275, 277 (с. *Звірів Ків. Вол.*)
 Звягель / Звяголь 72, 174, 285, 418 (м. *Новоград-Волин. Жит.*)
 Звягельська волость 127, 159, 168
 Здитель 121, 127, 166
 Здовбиця 127, 141, 148, 149, 150, 269 (с. *Здовбиця Здолб. Рівн.*)
 Зенкевичі 413
 Зіньки 241 (с. *Зіньки Біл. Хм.*)
 Зіньки Старі 222 (с. *Зіньки Біл. Хм.*)
 Зносичі / Взносичі / Узносичі 413 (с. *Зносичі Сарн. Рівн.*)
 Золота Орда 57, 178, 199
 Золотийів 48, 112, 117, 120, 129, 142, 144, 158, 160, 413, 416 (вул. *Золотіївська м. Рівне*)
 Золотолін / Злотолин 413 (с. *Золотолін Кост. Рівн.*)
 Золочів 180 (с. *Золочівка Демид. Рівн.*)
 Зольна / Зольня / Зульна 413 (с. *Грушівка Сарн. Рівн.*)
 Зубилно 219, 220 (с. *Зубильне Лок. Вол.*)
 Зубівці 163, 165
 Зудечів 31 (м. *Жидачів Львів.*)
 Іваня 48 (с. *Пустоіванне Рад. Рівн.*)
 Іваня / Tiwanye 49, 162 (с. *Іванне Дуб. Рівн.*)
 Івачів 110 (с. *Івачів Збор. Терн.*)
 Івтия 149
 Ізбуче → Збуж
 Іква, р. 162, 183, 187, 292, 315, 376, 393, 394, 395
 Ікопоть, р. 163, 165
 Ілляшівка 251, 400 (с. *Ілляшівка Остр. Рівн.*)
 Ілпень / Ліпень / Ліпіни 416 (с. *Ільпін Рівн. Здолб.*)
 Ільківці 393, 396, 397, 398 (с. *Ільківці Теоф. Хм.*)
 Інфлянтська земля / Інфлянти 246, 321
 Ісачків 367
 Ісерна 53, 179, 223 (с. *Кутянка Шум. Терн.*)
 Іспачичі 206
 Ісчовно 52 (колишнє с. *Іщів на пн. від с. Коритниця Волод. Вол.*)
 Кавказ Північний 76
 Калетинці 281 (сс. *Вел. і Малі Калетинці Біл. Хм.*)
 Калка, р. 47
 Кам'яне 206 (с. *Кам'яне Рокит. Рівн.*)
 Кам'янець 207 (м. *Кам'янець Брест.*)
 Кам'янецький повіт 85, 292
 Кам'янець-Подільський 361
 Кам'яниця 283, 394 (с. *Кам'яниця Дуб. Рівн.*)
 Камінь 387, 395, 396, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 419, 420 (с-ще *Теофіполь Хм.*)
 Караєвичі / Коравичі 145, 146, 152, 416 (с. *Караєвичі Рівн. Рівн.*)
 Караєщина, уроч. 145 (між сс. *Караєвичі і Городок Рівн. Рівн.*)
 Каунас 388 (м. *Каунас, Литва*)
 Квасилів / Квасилово 147, 148, 148, 152, 154, 157, 158, 159, 336, 416 (с-ще *Квасилів Рівн. Рівн.*)
 Квасівка (с. *Квасувка Бял. Люб.*) 235, 236
 Кежмарк 133, 154 (м. *Кежмарок, Словаччина*)

- Кернов 40 (*м-ко Кернаве, Ширвинтського, Литва*)
- Кидра / Кидри 413 (*с. Кідри Волод. Рівн.*)
- Києво-Печерський монастир / лавра 48, 116, 147, 157, 158, 159, 185, 206, 215, 243, 260, 275
- Київ 12, 44, 46, 157, 185, 210, 259, 272, 291, 305
- Київська земля 36, 40, 50, 72, 127, 185, 189, 265, 277, 278, 278, 329
- Київське воєводство 19, 174, 213, 282, 285, 286, 287, 289, 320, 373
- Київщина 26, 200, 275, 284, 285, 290, 330
- Киктевський жеребій 240
- Киселин 277 (*с. Кисилин Лок. Вол.*)
- Киселі 368, 370
- Кімнатка / Кімнатків 271, 272, 273, 274 (*с. Кімната Крем. Терн.*)
- Кімнатка, р. 274
- Клевань 69, 70, 252, 269 (*с-ще Клевань Рівн. Рівн.*)
- Клем'янтів, уроч. 145 (*під с. Городок Рівн. Рівн.*)
- Клепачів 196, 198 (*с. Клепачів Ків. Вол.*)
- Клецьк 54 (*м. Клецьк Мін.*)
- Клецька ординація 56
- Клешна 235 (*у р-ні с. Константинув Бял. Люб.*)
- Климентів 145, 146, 152, 416 (*уроч. Клем'янтів під с. Городок Рівн. Рівн.*)
- Клітна, р. 341, 358
- Кнерут / Кнерути 270 (*с. Ставище Млин. Рівн.*)
- Книшин 54, 185, 315 (*м. Книшин Підл.*)
- Княгинин 105 (*с. Княгинин Дуб. Рівн.*)
- Княгинино (*с. Зоряне Млин. Рівн.*) 209
- Кобилій двірець 270, 271, 273 (*під м. Луцьк*)
- Кобилки (*с. Кабелка Брест. Брест.*) 212
- Кобрин 39, 41 (*м. Кобрин Брест.*)
- Ковель 42, 53, 75, 285 (*м. Ковель Вол.*)
- Ковель Білий, замок 43 (*замок у с. Смаляни Ориш. Вітеб.*)
- Ковельський маєток 54
- Козарці 413
- Козельськ 54 (*м. Козельськ Калуз.*)
- Козельське князівство 54
- Козеради (201, 202, 203, 204, 205, 227, 228, 230, 231, 235, 243, 248, 252, 253, 254, 255 *с. Константинув Бял. Люб.*)
- Козин 315 (*с. Козин Рад. Рівн.*)
- Козин 334 (*с. Козин Біл. Хмел.*)
- Козлин 147, 152, 159, 416, 418 (*с. Козлин Рівн. Рівн.*)
- Кокорів 244, 245, 381 (*с. Кокорів Крем. Терн.*)
- Колесники 183, 215, 218, 219 (*с. Колесники Гош. Рівн.*)
- Колісець 402 (*с. Колісець Теоф. Хм.*)
- Коліщинці 363, 364, 365, 368, 374 (*м. Старокостянтинів Хм.*)
- Колмів 215 (*с. Колмів Горох. Вол.*)
- Колоден / Колодне / Колодно / Колоденка 143, 144, 148, 150, 152, 416 (*с. Колоденка Рівн. Рівн.*)
- Колоден / Колодно 65, 88, 108, 135 (*с. Колодно Збар. Терн.*)
- Коложе 391 (*городище 11 км. на сх. від м. Опочка Псков.*)
- Колозький Борисоглібський монастир 208 (*у м. Гродно*)
- Колок 215 (*с-ще Колки Ман. Вол.*)
- Колок I 174 (*с. Колки Теоф. Хм.*)
- Колок II 174 (*с. Колки Теоф. Хм.*)
- Колонець 256 (*у р-ні с. Сталавічи Баран. Брест.*)
- Комарівка 188, 191 (*с. Комарівка Дуб. Рівн.*)
- Комарівка 235 (*с. Комарувка Подляска пов. Радзінь Подляскі Люб.*)
- Комарівка 325 (*с. Комарівка Крем. Терн.*)
- Комарівка, двір 235 (*у р-ні с. Залужжя Шум. Терн.*)
- Комарівка, р. 274
- Комарно / Комирна / Коморів 230, 235, 248, 253, 254 (*с. Комарно Бял. Люб.*)
- Конюхи 112 (*с. Квітневе Дуб. Рівн.*)
- Копиль 44 (*м. Капиль Мін.*)
- Копись 136 (*с-ще Копись Ориш. Вітеб.*)
- Коптевичі 417
- Кораблівка 400, 404 (*с. Коробіївка Теоф. Хм.*)
- Кордишів 202, 243, 247, 247, 248, 253, 256, 257 (*с. Кордишів Шум. Терн.*)
- Корець 18, 19, 22, 36, 37, 52, 264, 266 (*м. Корець Рівн.*)
- Корецька волость 52
- Коритно 322, 324 (*с. Коритно Рад. Рівн.*)

- Кормялівське староство 227
- Корнин / Корнино 148, 150, 152, 159, 417
(*с. Корнин Рівн. Рівн.*)
- Корниця 333, 334, 335, 340 (*с. Корниця Біл. Хм.*)
- Коров'є / Коров'я 230, 357, 387, 421 (*с. Коров'є Теоф. Хм.*)
- Коровляни 256 (*у р-ні с. Сталавічи Баран. Брест.*)
- Корона 26, 27, 28, 33, 34, 40, 55, 63, 85, 89, 178, 203, 210, 215, 224, 234, 248, 252, 279, 292, 294, 296, 315, 316, 330, 331, 332, 334, 344, 361
- Корост / Коростини / Коростів 413 (*с. Корост Сарн. Рівн.*)
- Коростова 218
- Коростово 98 (*с. Коростова Лан. Терн.*)
- Корошин / Корошин / Корошич 209, 239, 240 (*с. Корошин Бял. Люб.*)
- Корпилів 289 (*с. Карпилівка Новогр. Жит.*)
- Корпилівка / Корпилівці 367, 368, 370, 371, 372 (*с. Корпилівка Шеп. Хм.*)
- Корпилівка 221 (*с. Карпилівка Рівн. Рівн.*)
- Корсів 35 (*с. Корсів Брод. Львів.*)
- Корсунь 323, 324 (*м. Корсунь-Шевченк.*)
- Корчик, р. 161, 168
- Корчівка 235, 237 (*с. Корчувка Бял. Люб.*)
- Костеневичі 209 (*с. Коцєневіче Бял. Люб.*)
- Костополь 147 (*м. Костопіль Рівн.*)
- Костюківщина, дв-ще 150 (*у р-ні с. П'ятигори Здолб. Рівн.*)
- Коськів 48, 114, 165 (*с. Коськів Шеп. Хм.*)
- Котелів 393
- Котів 120 (*с. Котів Ків. Вол.*)
- Котів 263, 270, 271, 273, 274, 277, 280, 284, 285, 287, 289 (*колишнє с. Котів на березі р. Горинь проти с. Козлин Рівн. Рівн.*)
- Котковицьк 413
- Котюжинського селище 402 (*десь у верхів'ї р. Жердя*)
- Котюжинці 357, 359 (*с. Котюжинці Теоф. Хм.*)
- Кошатів / Кошутів / Кошатів Малий 159, 417 (*с. Кошатів Здолб. Рівн.*)
- Кошелі 208 (*с. Кошелі Бельськ. Підл.*)
- Кошелівці 336, 337, 340, 341, 342, 344, 345, 350, 356, 357, 358, 359, 360 (*с. Кошелівка Крас. Хм.*)
- Кошер 22, 39, 40, 42, 263 (*с. Ст. Кошари Ков. Вол.*)
- Кошерська волость 41
- Кошутів 2-й 417 (*с. Кошатів Здолб. Рівн.*)
- Кошичів → Покошеве
- Краєво 48, 112, 113, 137, 139, 142 (*с. Країв Остр. Рівн.*)
- Краків 12, 21, 30, 37, 40, 51, 57, 69, 70, 105, 106, 124, 125, 131, 132, 150, 152, 153, 154, 161, 166, 168, 169, 208, 209, 239, 240, 241, 264, 266, 291, 324, 337, 340, 343, 351, 352
- Краківське передмістя Варшави 92
- Красилів 127, 165 (*м. Красилів Хм.*)
- Красилівський замок 358
- Красна Воля 235 (*у р-ні с. Ортель Крулевські Бял. Люб.*)
- Красна Лука 185, 301, 322 (*с. Краснолука Лан. Терн.*)
- Красне 213
- Красне 246 (*зх. окраїна м. Луцька*)
- Красний Брід 285 (*у р-ні с. Жалаянка Гоц. Рівн.*)
- Красник 131, 132 (*м. Краснік Любл.*)
- Краснополь 322 (*с. Перенятин Рад. Рівн.*)
- Красносілка / Красносілки / Красносельці 367, 368, 372, 373 (*с. Красносілка Шеп. Хм.*)
- Кременець 12, 22, 23, 32, 33, 36, 40, 46, 49, 56, 63, 64, 76, 80, 83, 103, 104, 177, 178, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 197, 205, 206, 218, 222, 223, 224, 229, 225, 228, 231, 232, 234, 235, 243, 245, 249, 255, 257, 276, 282, 285, 297, 298, 304, 313, 314, 315, 316, 319, 321, 326, 333, 334, 335, 339, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 357, 358, 359, 367, 368, 370, 372, 373, 378, 382, 383, 384, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 401, 402, 404 (*м. Кременець Терн.*)
- Кременецька волость 375, 376, 378, 381
- Кременецька дієцезія 197
- Кременецька земля 329
- Кременецьке братство 252
- Кременецьке староство 224, 377
- Кременецький замок 54, 76, 183, 184, 185, 214, 215, 223, 241, 246, 267, 271, 276, 293, 296, 297, 298, 304, 313, 314, 345, 346, 347, 350, 351, 359, 374, 375, 376, 377, 378, 381

- Кременецький повіт 22, 23, 24, 28, 36, 53, 54, 84, 89, 98, 99, 104, 110, 140, 147, 177, 179, 180, 183, 185, 190, 194, 195, 200, 203, 205, 209, 215, 218, 219, 222, 223, 233, 235, 237, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 252, 253, 255, 257, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 279, 280, 282, 285, 289, 291, 292, 311, 316, 322, 327, 329, 333, 334, 336, 338, 340, 344, 348, 355, 356, 362, 363, 364, 372, 373, 374, 379, 385, 393, 394, 398, 399, 400
- Кременецький Спаський монастир 206, 228, 235
- Крехів, монастир 252 (с. *Крехів Жовк. Львів.*)
- Кречанівка 368, 370 (с. *Кречанівка Полон. Хм.*)
- Крива Воля 230 (с. *Кривоволька Біл. Хм.*)
- Крим 233
- Криничани → Білокриниче
- Кричильськ / Кричельськ 138, 413 (с. *Кричильськ Сарн. Рівн.*)
- Кричів 74 (м. *Кричав Могилів.*)
- Кричівка 402 (село в уроч. *Синя Руда* *десь на витоках Случі*)
- Кришичі 234 (с. *Кришичі Калинковицького Гомел.*)
- Кросничин / Krosniczin 41 (с. *Краснічин Красниставського Люб.*)
- Крошин 33 (с. *Крошин Баран. Брест.*)
- Круги 212 (с. *Круги об'єднано із с. Жобрин Рівн. Рівн.*)
- Кругла / Круглиця, ґрунт, уроч. 356, 357
- Кругла 396, 397, 399, 404 (с. *Рідка Теоф. Хм.*) → Рідка
- Круголець 229, 230, 231, 233, 235, 237 (с. *Круголець Шум. Терн.*)
- Крупа 263, 264, 266, 268, 270, 271, 273, 274, 276, 284, 285, 287, 288, 289 (с. *Гориньград Перший Рівн. Рівн.*)
- Крупа 61, 120, 121, 127, 418 (с. *Крупа Луц. Вол.*)
- Крупець 284 (с. *Крупець Рад. Рівн.*)
- Крупська волость 289
- Круцівський жеребій 238 (у р-ні сс. *Радованичі Вел. і Малі Брест. Брест.*)
- Кудринці 284, 285, 287 (уроч. *Кудранка на пн. сх. від с. Жалянка Гоц. Рівн.*)
- Кузьмин 22, 165, 364, 374 (с. *Кузьмин Крас. Хм.*)
- Кузьмин Ріг, уроч. 183
- Кузьминська волость 128, 165, 243, 341, 374
- Кузьминське дворище 263 (*десь під Луцьком*)
- Кузьминський повіт 20, 22, 165, 363, 364
- Куликів 56, 376, 379, 381, 384, 385, 386 (с. *Куликів Крем. Терн.*)
- Куликове поле 61
- Кунин 149 (с. *Кунин Здолб. Рівн.*)
- Кунча / Кунчівці 395, 400, 404 (с. *Кунча Теоф. Хм.*)
- Купель 101, 108 (с. *Купіль Волоч. Хм.*)
- Кураш 61 (с. *Кураш Дубр. Рівн. або с. Кураж Остр. Рівн.*)
- Курляндія 323
- Курозвони 260, 284, 285, 288, 289 (с. *Курозвони Гоц. Рівн.*)
- Курчиці / Курчичі / Сокіл 278, 285, 289 (с. *Курчиця Новогр. Жит.*)
- Кут / Кути / Кутляни 202, 205, 209, 214, 219, 223, 224, 225, 226, 233 (с. *Кути Шум. Терн.*)
- Кутрів 213 (с. *Кутрів Горох. Вол.*)
- Кутянка, р. 147, 148
- Лабуні 361 (с. *Лабуне Замої. Любл.*)
- Лабунський замок 370
- Лабунь 368, 369, 370, 374, 418 (с. *Юровщина Полон. Хм.*)
- Лазучин 403 (с. *Вел. Лазучин Теоф. Хм.*)
- Лазучин Менший 403 (с. *Малий Лазучин Теоф. Хм.*)
- Лазучин, болото 403, 420
- Ланівці (с-ще *Ланівці Терн.*) 394
- Лебедів 48, 113
- Лебедова 367
- Левиниківський жеребій 240
- Левково 237, 238 (с. *Докудів Бял. Люб.*)
- Ледянка 174 (с. *Ледянка Крас. Хм.*)
- Лепесівка 376, 381, 382 (с. *Лепесівка Біл. Хм.*)
- Лепловки 212 (с. *Ляпльоука Брест. Брест.*)
- Лесеївці 362
- Летичівський замок 282
- Лещанка 235, 236 (с. *Лещанка Бял. Люб.*)
- Липа 161
- Липа 280 (с. *Липа Дуб. Рівн.*)
- Липляни 220 (с. *Липляни Ків. Вол.*)
- Липне / Липна 413 (с. *Липне Ків. Рівн.*)

- Липники / Липенська Волька 141, 413 (*у р-ні с. Тростянець Кост. Рівн.*)
 Липники, уроч. 141
 Липників (*с. Ліпінкі Брест. Брест.*) 212
 Липняги 365
 Липовець / Липівці / Lipowec / Lypowec / Lipowce 34 (*с. Липівці Перем. Львів.*)
 Литва 16, 40, 47, 51, 53, 54, 64, 69, 178, 179, 197, 202, 405
 Литовський повіт 70
 Лички 385 (*с. Лички Ків. Вол.*)
 Лівонія 53, 375
 Лідихів / Лідухів 271, 272, 273, 274, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 320, 322, 324, 325, 327, 328 (*с. Лідихів Крем. Терн.*)
 Лідихівка 310, 404 (*с. Лідихівка Теоф. Хм.*)
 Ліпень → Ілпень
 Ліски 214, 215, 218, 219, 222 (*с. Ліски Біл. Хм.*)
 Літовища / Літовище / Літовищі 233, 235, 237, 400 (*с. Літовище Шум. Терн.*)
 Лішня 394 (*с. Лішня Крем. Терн.*)
 Ліщани 400
 Лобківщина 145, 147, 157, 159, 417 (*у р-ні с. Обарів Рівн. Рівн.*)
 Лобниця, уроч. 141
 Логойськ 69 (*м. Логойськ Мін.*)
 Лозична / Лозичне 370, 373 (*с. Лозичне Шеп. Хм.*)
 Ломази 238 (*с. Ломази Бял. Любл.*)
 Лопатин 32 (*с. Лопатин Радек. Львів.*)
 Лопушки 141, 413 (*у р-ні с-ща Степань Сарн. Рівн.*)
 Лосятин 194, 282, 285, 289, 296, 297, 298, 299, 302, 303, 320, 321, 324, 325, 327, 384 (*с. Лосятин Крем. Терн.*)
 Лотівка 364, 365, 366, 367 (*с. Лотівка Шеп. Хм.*)
 Лоуки → Луки Великі
 Лудвиці 313, 327 (*с. Лудвиці Шум. Терн.*)
 Луки Великі / Лоуки 391, 392 (*м. Вел. Луки Псков.*)
 Лутове, ліс 309 (*уроч. Лутове у пн. част. с. Лідихів Крем. Терн.*)
 Луцьк / Лучеськ / Luck / Luczik / Luczk / Lutzik 18, 22, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 45, 46, 49, 50, 52, 56, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 72, 73, 76, 80, 81, 88, 89, 98, 110, 111, 112, 114, 116, 133, 140, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 162, 163, 165, 178, 179, 180, 196, 198, 203, 204, 209, 215, 218, 220, 221, 222, 225, 232, 238, 243, 246, 249, 254, 255, 256, 259, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 278, 282, 283, 286, 288, 294, 321, 332, 346, 352, 363, 366, 368, 381, 385, 386, 392, 395, 398
 Луцька земля 45
 Луцьке братство 62, 252
 Луцьке й острозьке єпископство 195
 Луцький замок 23, 56, 153, 162, 215, 255, 263, 276, 294, 298, 304, 355, 366, 385
 Луцький ключ 263, 265
 Луцький повіт 21, 22, 34, 41, 48, 51, 56, 60, 64, 65, 70, 74, 76, 80, 81, 104, 105, 111, 114, 130, 144, 145, 147, 147, 148, 172, 177, 179, 180, 182, 186, 200, 203, 204, 209, 215, 218, 219, 221, 238, 244, 246, 250, 263, 268, 270, 271, 273, 274, 276, 277, 280, 284, 285, 289, 290, 295, 299, 320, 322, 332, 335, 351, 362, 364, 374, 385, 393, 394, 398
 Луцький Пречистенський монастир 245
 Луцький сеймик 27
 Луцький Хрестовоздвиженський братський монастир 195, 196, 197, 198, 222, 385
 Лучеськ → Луцьк
 Лучиця 63 (*м. Ленчиця Подз.*)
 Львів 53, 131, 144, 148, 153, 329, 330, 332, 333, 338, 387
 Львівська земля 33, 34, 40, 41, 292, 322, 329, 340
 Львівський домінікан. монастир 153
 Льохоновичі 213
 Любартів 418 (*с-ще Любар Жит.*)
 Любачів 32 (*м. Любачув Підкарп.*)
 Любаша / Любахи 273, 274, 284, 285, 287, 289 (*с. Мала Любаша Кост. Рівн.*)
 Любаша 413 (*с. Вел. Любаша Кост. Рівн.*)
 Любаша, р. 270, 273
 Люблін 56, 66, 70, 132, 191, 237, 254, 274, 279, 283, 311, 318, 368, 372, 400, 404
 Любомль 38, 39 (*м. Любомль Вол.*)
 Любчо 50, 148, 149, 150 (*с. Любче Рож. Вол.*)
 Люхче 413 (*с. Люхча Сарн. Рівн.*)

- Ляхів / Ляхово 147, 148, 283 (с. *Кутянка Остр. Рівн.*)
- Ляхівці 179, 183, 189, 281, 333, 336, 337, 340, 341, 342, 344, 345, 350, 360 (м. *Білогір'я Біл. Хм.*)
- Ляховичі 179 (м. *Ляхавічи Брест.*)
- Ляхово → Ляхів
- Ляшки 238 (х. *Ляшки с. Підбереззя Горох. Вол.*)
- Ляшківщина 208
- Мазовецька земля 361
- Майків 277, 280, 284, 287, 289 (с. *Майків Гоц. Рівн.*)
- Макарівці 377 (с. *Немиринці Теоф. Хм.*)
- Макарова Воля / Макарова Волька / Волька 413
- Малежик / Малежики / Мележики 367, 368, 372, 373
- Малів 177, 180, 182 (с. *Малева Демид. Рівн.*)
- Мальчики 368
- Маначин 97, 108 (с. *Маначин Волочиського Хм.*)
- Маначинська волость 97
- Манев 81, 143, 145, 146, 205, 334, 335 (с. *Маневе Лан. Терн.*)
- Мартиновичі 276 (колишнє с. *Мартиновичі Поліс. Київ.*)
- Матвіївці 177, 179, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 194, 248, 251, 269 (с. *Матвіївці Шум. Терн.*)
- Матеїв 208
- Махаринці → Мехеринці
- Маща 413 (с. *Маща Кост. Рівн.*)
- Маюничі 285 (с. *Маюничі Волод. Рівн.*)
- Меделі 55 (м. *Мядель Мін.*)
- Медене 413
- Медзък Другий / Медзъко Мале / 413 (с. *Малий Мидзък Кост. Рівн.*)
- Медзък Перший / Медзъко / Медзъко / Медзъко Вел. / 141, 413 (с. *Вел. Мидзък Кост. Рівн.*)
- Медзъко Третє 141, 413 (сс. *Вел. і Малий Мидзък Кост. Рівн.*)
- Медишівка / Медосівка 402 (с. *Медишівка Теоф. Хм.*)
- Межигірський монастир 252 (під с. *Нові Петрівці Вишгор. Київ.*)
- Межиріч 238
- Межиріч 36 (с. *Вел. Межирічі Кор. Рівн.*)
- Межиріч, кляштор 218 (франциск. монастир у с. *Межиріч Остр. Рівн.*)
- Мезочє 367
- Мелехи 251, 252 (уроч. *Мелехи в с. Вел. Загайці Шум. Терн.*)
- Мельник 149, 150, 205 (с. *Мельник Семят. Підл.*)
- Мельницький повіт 209, 211
- Менкищ Новий 84, 108 (у р-ні м. *Збараж Терн.*)
- Мерва 213 (с. *Мерва Горох. Вол.*)
- Меречівка 161, 166 (с. *Марачівка Слав. Хм.*)
- Мехеринці / Триково 336, 340, 342, 345, 403, 413 (с. *Михиринці, Теоф. Хм.*)
- Миків 385 (с. *Микове Ків. Вол.*)
- Миклаші 360 (с. *Миклаші Біл. Хм.*)
- Микулин 270, 271, 273, 274, 284, 285, 287, 289 (с. *Микулин Гоц. Рівн.*)
- Микулин 364, 365, 366, 367, 368, 370 (с. *Микулин Полон. Хм.*)
- Милецький монастир 42, 195 (у с. *Мильці Старовиж. Вол.*)
- Миловші 219, 220, 222 (с. *Миловші Ків. Вол.*)
- Мильче 393, 394 (с. *Мильча Дуб. Рівн.*)
- Милятин 162, 280, 284, 285, 287, 289 (с. *Милятин Остр. Рівн.*)
- Минківці 191, 192, 194, 199 (с. *Миньківці Дуб. Рівн.*)
- Минцівка / Минцівці / Минцова Воля / Волиця 357, 396, 397, 398, 399, 404, 405, 406 (част. с. *Волиця Теоф. Хм.*)
- Мирогоща 394 (сс. *Мирогоща Перша і Мирогоща Друга Дуб. Рівн.*)
- Мислятин 236
- Михайлівка / Михайлівці 368, 372, 373
- Михалківці 284, 285, 287, 289 (с. *Михалківці Остр. Рівн.*)
- Михнів / Михнівці 230, 357, 359 (с. *Мимхнівка Теоф. Хм.*)
- Мишків 362, 363
- Мізуринці 248, 249, 250, 252, 253 (с. *Мізуринці Шум. Терн.*)
- Мінков 235 (у р-ні с. *Віторож Бял. Люб.*)
- Мінськ 69, 163, 185, 201, 208
- Млинівці 394 (у р-ні с-ця *Ланівці Терн.*)

- Мнятин 162 (с. *М'ятин Млин. Рівн.*)
 Могилюв 33
 Можайськ 208 (м. *Можайськ Москов.*)
 Мозир 234 (м. *Мозир. Гомел.*)
 Мозирський повіт 265
 Мойсейовичі Нові → Мосевичі)
 Мойсейовичі Старі → Мосевичі)
 Молдавія 41, 89, 133, 358, 376
 Монастирська Волька 413
 Монівський жеребій 240
 Мончичі 413
 Мордаровичі 240
 Мосальськ 52 (м. *Мосальськ Калуз.*)
 Мосевичі 285, 286 (с. *Масевичі Рокит. Рівн.*)
 Москалівка 230 (с. *Москалівка Біл. Хм.*)
 Москва 36, 40, 43, 51, 53, 64, 72, 76, 88, 117, 145, 188, 207, 208, 227, 316, 321, 323, 377, 393
 Московське князівство 391
 Московське царство 54, 76, 283, 375, 380, 383
 Московський народ 287
 Мосор 50 (с. *Ст. Мосир Ков. Вол.*)
 Мотильовичі 213
 Мочулки 212 (с. *Мочалки Тур. Вол.*)
 Мошаків 212
 Мощина 286
 Мстиславль 74 (м. *Мстиславль Могил.*)
 Мултани 321
 Муравиця 70, 105, 106, 108 (част. м. *Млинів Рівн.*)
 Мухавець, передм. Вишневеця 90, 91
 Мухоїдовичі 206 (с. *Кіров Наровлянського Могил.*)
 Мишанець 403 (у р-ні с-ща *Базалія Теоф. Хм.*)
 Мишанець 80, 389 (с. *Мишанець Збор. Терн.*)
- Назарківське дворище 256
 Накваша 292, 314 (с. *Накваша Брод. Львів.*)
 Нарайка 284
 Нарвидишки 208
 Немиринці 377, 381, 384 (с. *Немиринці Теоф. Хм.*)
 Немоєвичі / Немовичі 413 (с. *Немовичі Сарн. Рівн.*)
 Неплі 202, 204, 238, 239, 241 (с. *Непле Бял. Люб.*)
 Неполомиці 124 (м. *Неполомице Малоп.*)
- Несвіж 55, 63, 84, 103, 332, 338 (м. *Несвіж Мін.*)
 Несвізька ординація 56
 Несвіч 33, 60, 63, 72 (с. *Несвіч Луц. Вол.*)
 Нешківці 372 (пн. част. с. *Загір'я Збор. Терн.*)
 Німан, р. 208
 Німецьке 195, 197 (пн.-сх. част. с. *Маяки Луц. Вол.*)
 Німеччина 235
 Новгород 32, 69, 388, 390, 391, 392, 405 (м. *Великий Новгород, Росія*)
 Новгородська волость 390
 Новгородська земля 390, 391
 Новий Двір 153, 159, 417 (у межах м. *Рівне*)
 Новий Двір 249, 250 (в р-ні с. *Малі Загайці Шум. Терн.*)
 Новий Двір 48
 Новий Збараж → Ожогівці
 Новий Став / Новостав 248, 250, 252, 253, 254, 256, 257 (с. *Новостав Шум. Терн.*)
 Новий Став → Новоставці
 Новий став 248, 250
 Новий Став, Новостав 209, 212, (с. *Новостав Дальній Рівн. Рівн.*)
 Новичі 69
 Новгородок 33, 179 (м. *Новогрудок Гродн.*)
 Новгородське воєводство 234, 256, 257
 Новгородський повіт 202, 234, 237, 241, 257, 275
 Новгородчичі 148, 251, 400 (с. *Новородчиці Остр. Рівн.*)
 Новожаславська волость 194
 Новозбараська волость 100, 101, 400, 403
 Новоржев 392 (м. *Новоржев Псков.*)
 Новоселиця / Новосілки 367, 368, 370 (раніше с. *Новоселиця Лабунська, тепер с. Орлинці Шеп. Хм.*)
 Новосельці 177
 Новоселяни 238
 Новосілки 212 (част. с. *Іскра Рівн. Рівн.*)
 Новосілки 269
 Новосілки 347
 Новосілки 367 → Новоселиця
 Новостав 212 → Новий Став
 Новоставці / Новий Став 387, 390, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 405, 419, 420 (с. *Новоставці Теоф. Хм.*)

- Новоставці 127, 356, 357, 368
 Носовиця 393, 394 (с. *Стара Носовиця Дуб. Рівн.*)
 Нуйно 41 (с. *Нуйно Кам.-Каиш. Вол.*)
 Нуриці 82, 84
- Обарів 145, 146, 147, 153, 157, 159, 417 (с. *Обарів Рівн. Рівн.*)
 Обич 235, 243, 245, 253, 255, 257 (с. *Обич Шум. Терн.*)
 Оболці 50 (с. *Обольці Тол. Вітеб.*)
 Овза 204
 Овруцький замок 275, 277
 Овруцький Спаський монастир 195, 196, 278
 Овруч 206 (м. *Овруч Жит.*)
 Огіївка → Сасинівка
 Оженин 162 (с. *Оженин Остр. Рівн.*)
 Ожогівці / Ожигівці 79, 100, 93, 99, 100, 102, 108, 179, 180 (с. *Ожигівці Волоч. Хм.*)
 Ожоговецька / Новозбаразька волость 400, 402
 Озерниця 208, 211, 214 (с. *Озерниця Слон. Гродн.*)
 Ока, р. 52
 Окіп 100 (*городище в с. Ожигівці*)
 Олексинець 79, 92, 93 (с. *Ст. Олексинець Крем. Терн.*)
 Олексинець Старий → Олексинець
 Олеська волость 331
 Олесько 32, 331, 338 (с-ще *Олесько Буськ. Львів.*)
 Олешниця 179, 333 → Ольшаниця
 Олибіси 245, 255, 256, 257 (с. *Мирове Шум. Терн.*)
 Олика / Оліса 25, 55, 56 (с-ще *Олика Ків. Вол.*)
 Олицька дорога 266
 Олицька ординація 56
 Олька 230, 235 (у р-ні с. *Констанцинув Бял. Любл.*)
 Ольшаниця / Олешниця 333, 334, 335, 336, 340, 341, 347, 348, 354, 360 (с. *Вільшаниця Біл. Хм.*)
 Ольшаниця / Ольшани / Olesnicze / Olschanicza / Olschanicze / Olschanycze / Olschenyecz / Olschanye / Oschani 33, 34 (с. *Вел. Вільшаниця Золочів. Львів.*)
- Оношківці 187, 191 (с. *Онишківці Дуб. Рівн.*)
 Оношківці 202, 237, 240, 241 (с. *Онишківці Шум. Терн.*)
 Опарипси 56 (с. *Опарипси Рад. Рівн.*)
 Опочинський повіт 224
 Опрелівці 28 (с. *Опрілівці Збар. Терн.*)
 Орда 265, 337, 341, 349
 Орден → Тевтонський орден
 Оринин 281, 283, 287, 288 (с. *Оринин Кам'янець-Подільського Хм.*)
 Оришківці 394 (с. *Оришківці Лан. Терн.*)
 Орля / Орле 269, 270, 272, 273, 274, 302, 385 (х. *Вірля с. Савчиці Крем. Терн.*)
 Орля 209, 210 (с. *Орля Бельськ. Підл.*)
 Орша 42, 43, 73, 74, 286 (м. *Орша Вітеб.*)
 Оршиця, р. 73
 Осники 183, 376, 377 (с. *Осники Лан. Терн.*)
 Осова 289 (с. *Осова Єміл. Жит.*)
 Осовсько 414
 Оссолін 27 (с. *Оссолін Сандомир. Свєнтотокжиського*)
 Остальці Вел. 414 (м. *Костопіль Рівн.*)
 Остальці Малі 414 (м. *Костопіль Рівн.*)
 Остра Руда 387, 419 (на витоках р. *Случ*)
 Остра Руда, р. 402 (один із витоків р. *Случ*)
 Острів 211, 323 (с. *Острів Рад. Рівн.*)
 Острів 385 (с. *Острів Ків. Вол.*)
 Острів 45, 46
 Острог / Ostrog / Ostrow 57 18, 22, 23, 36, 57, 58, 60, 61, 63, 76, 88, 113, 120, 125, 127, 128, 136, 138, 141, 144, 145, 147, 149, 150, 152, 158, 161, 162, 163, 165, 167, 170, 171, 173, 180, 182, 193, 205, 209, 244, 262, 276, 278, 283, 334, 335, 341, 342, 363, 364, 374, 394, 418 (м. *Острог Рівн.*)
 Острожець 61, 215 (с. *Острожець Млин. Рівн.*)
 Острозька волость 128, 136, 159, 163
 Острозька ординація 137, 142
 Острозьке князівство 133
 Острозький замок 134
 Острозький повіт 368
 Острополь 418 (с. *Ст. Остропіль Стар. Хм.*)
 Осьмиговичі 48, 273 (с. *Осьмиговичі Тур. Вол.*)
 Охматків 177, 180, 182, 295 (с. *Охматків Демид. Рівн.*)

- Охоново 121
 Охримівці 82, 84 (с. *Охримівці Збар. Терн.*)
- П'ятигорщина 150, 156 (с. *П'ятигори Здолб. Рівн.*)
 П'ятка 255 (с. *П'ятка Чуд. Жит.*)
 Павлів 362
 Панівці 185, 186, 188
 Панківці 179, 183, 184 (с. *Паньківці Біл. Хм.*)
 Панківці 98 (част. с. *Верецаки Лан. Терн.*)
 Панкратівський жеребій 240
 Панфіловське дворище 114
 Пахинка 249 (? с. *Пахия Лан. Терн.*)
 Пашева 180 (с. *Пашева Демид. Рівн.*)
 Перегонівці 366
 Переділ 230, 235 (с. *Передило Бял. Люб.*)
 Передільниця 63 (с. *Передільниця Старосам. Львів.*)
 Передмірка (с. *Передмірка Лан. Терн.*) 91, 93, 96, 108
 Перекали 182, 215 (с. *Перекали Демид. Рівн.*)
 Перекопська орда 105, 150
 Перемиль 32, 65, 98, 105, 106, 108, 332 (с. *Перемиль Горох. Вол.*)
 Перемильський повіт 34, 35, 51 238, 292
 Перемишльська земля 63, 251, 389
 Перемишльське староство 323
 Перемінка 414 (с. *Перемінка Кост. Рівн.*)
 Переморівка 251, 400 (с. *Переморівка Шум. Терн.*)
 Перенятин 271, 272, 273, 274, 321, 322, 324, 325 (с. *Старики Рад. Рівн.*)
 Переславичі 106 (с. *Переславичі Іван. Вол.*)
 Перковичі 235, 237 (с. *Перковице Бял. Люб.*)
 Першків Міст 155 (с. *Олександрія Рівн. Рівн.*)
 Першкове дворище 147, 152
 Першкове Поле 152
 Петриків 315, 338 (м. *Пйотркув-Трибунальський Лодз.*)
 Петрівці 286 (с. *Ст. Петрівці Вишгор. Київ.*)
 Петрівці Нові 286 (с. *Нові Петрівці Вишгор. Київ.*)
 Петрівці Старі 286 (с. *Ст. Петрівці, Вишгор. Київ.*)
- Печерсько 98 (с. *Печірна Лан. Терн.*)
 Печихвости 51 (с. *Печихвости Горох. Вол.*)
 Пешща 236 (с. *Піщац Бял. Люб.*)
 Пирятин 394 (с. *Пирятин Дуб. Рівн.*)
 Пігаси 214, 222, 226, 227, 243 (с. *Рохманів Шум. Терн.*)
 Підборці 162 (у межах м. *Дубно Рівн.*)
 Підгайці 179 (с. *Підгайці Шум. Терн.*)
 Підгайці 329
 Підгірці 271, 273 (с. *Підгірці Рівн. Рівн.*)
 Підгородний став 248
 Піддубці 269 (с. *Піддубці Луц. Вол.*)
 Піджуків 212 (у р-ні с. *Старожуків Рівн. Рівн.*)
 Підкамінський домінікан. монастир 321
 Підкамінь 291, 321 (с-ще *Підкамінь Брод. Львів.*)
 Підлісці 209 (с. *Підлісці Млин. Рівн.*)
 Підлісці 376 (с. *Підлісці Крем. Терн.*)
 Підлужне / Підлужна 414 (с. *Підлужне Кост. Рівн.*)
 Підляшшя 208
 Пільтинський повіт 323
 Пінськ / Pinsko / Rynsko 32, 34, 47, 68, 394 (м. *Пінськ Брест.*)
 Пінський повіт 48, 288
 Пінчишки 40 (с. *Пенчишки Маріямпольського, Литва*)
 Піски (с. *Пескі Мостов. Гродн*) 106
 Піски, передм. Берестя 235
 Пісків / Піски 414 (с. *Пісків Кост. Рівн.*)
 Піщатинці 179, 183, 187, 188, 189, 190, 194, 251 (с. *Піщатинці Шум. Терн.*)
 Плоска 362
 Плоске 394 (с. *Плоске Остр. Рівн.*)
 Плотниця 394 (с. *Плотниця Стол. Брест.*)
 Пляшева 211, 292, 293, 296, 304, 314, 322, 325 (с. *Пляшева Рад. Рівн.*)
 Пляшівка / Пляшівка Мала 211, 323 (с. *Пляшівка Рад. Рівн.*)
 Побійна Криниця 365
 Поворськ 120 (с. *Поворськ Ков. Вол.*)
 Поділля 37, 68, 80, 178, 199, 281, 329, 330, 337, 340
 Поділля Східне 36
 Подільська земля 40, 292, 392
 Подільське воєводство 85, 282
 Подоляни 48, 112, 113, 117, 120, 129, 130,

- 137, 142, 158 (с. *Подольани Гоц. Рівн.*)
 Подоржевка 392 (с. *Подоржевка Бжжанського Псков.*)
 Подсихи 206
 Познанське воєводство 131, 153
 Познань 132, 208
 Покошеве / Кощичів 289 (с. *Покошеве Сміл. Жит.*)
 Полганів / Пулганів 255, 280, 385 (с. *Промінь Луц. Вол.*)
 Полехова, болото 387, 421 (у р-ні с. *Поляхова Теоф. Хм.*)
 Поліся 41, 59, 141, 284
 Полква, р. 310, 311
 Полона / Полона Гаштовтова (с. *Гірка Полонка Луц. Вол.*) 56
 Полоний / Полонне 22, 127, 135, 154, 362, 363, 364, 374, 418 (м. *Полонне Хм.*)
 Полонська волость 157, 159, 168, 363
 Полонська держава 362
 Полонський повіт 20, 48, 165, 185, 364, 374
 Полоцьк 392 (м. *Полоцьк Вітеб.*)
 Полоцька земля 49, 50, 51, 52, 278
 Полочанинів 289
 Полтва, р. 350, 356, 357, 359, 387, 395, 401, 406, 420
 Польське королівство 10, 18, 26, 28, 31, 38, 63, 66, 80, 88, 124, 132, 144, 292, 315, 331, 340, 361, 389, 393
 Польща 15, 32, 39, 45, 178
 Поляхова, діброва 399 (у р-ні с. *Поляхова Теоф. Хм.*)
 Поляхове 357, 358 (с. *Поляхова Теоф. Хм.*)
 Поляхове, уроч. 357 (у р-ні с. *Поляхова Теоф. Хм.*)
 Помідаловське дворище 114
 Понебиль 221 (с. *Понебиль Рівн. Рівн.*)
 Понора, р. 173
 Попівські ниви 225
 Попівці 241, 256 (у р-ні с. *Бриків Шум. Терн.*)
 Попівці 292, 314 (с. *Попівці Брод. Львів.*)
 Поридуби 383 (с. *Паридуби Старовиж. Вол.*)
 Порицьк / Порицько 65, 97, 106, 108, 213 (с. *Ст. Порицьк Іван. Вол.*)
 Порицьк Старий 108 (с. *Ст. Порицьк Іван. Вол.*)
 Поріччя 319 (уроч. *Поріччя в с. Розтоки Крем. Терн.*)
 Порхов 388, 390, 391, 392, 405 (м. *Порхов Псковської*)
 Посників 393 (с. *Посників Млин. Рівн.*)
 Постойно / Постойна 414 (с. *Постійне Кост. Рівн.*)
 Потурорів 253, 256, 257 (с. *Потурорів Шум. Терн.*)
 Почаїв 267, 271, 272, 273, 274, 275, 319, 384 (с. *Ст. Почаїв Крем. Терн.*)
 Почаївський Успенський монастир / лавра 252, 259, 270, 274, 303, 385, 386
 Почапки / Почапці / Почапи 148, 251, 400 (у складі с. *Новородчиці Остр. Рівн.*)
 Почапки / Почапці 162, 280, 284 (с. *Почапки Остр. Рівн.*)
 Почапці 166
 Прибалтика 375
 Привередів 41 (с. *Перевередів Млин. Рівн.*)
 Привітів 186 (с. *Привітів Люб. Жит.*)
 Прип'ять, р. 39
 Прихаби 74
 Прогалини 235 (с. *Пржегаліни Малє і Пржегаліни Дуже Радзинський Люб.*)
 Промяз 208, 211, 214
 Пруси / Пруска 48, 351, 352, 353, 355, 360
 Псков 69 (м. *Псков, Росія*)
 Псковська земля 391
 Псковська область 392
 Птича / Птиче 23 (с. *Птича Дуб. Рівн.*)
 Пужичі 266 (колишне с. *Пужичі в р-ні с. Токарі Кам. Брест.*)
 Пулини 286, 287, 288 (с-ще *Червоноармійськ Житомир.*)
 Пунський повіт 208
 Путивль 146 (м. *Путивль Сум.*)
 Путилівка, р. 393
 Радзимін 255 (м. *Радзимін Мазовецького*)
 Радивилів / Радзивилів / Radziwiłłów 55, 56 (м. *Радивилів Рівн.*)
 Радивилівська волость 56
 Радованичі 238 (с. *Вел. і Малі Радованичі Брест. Брест.*)
 Радохівка 212, 271, 273, 274 (с. *Радохівка Рівн. Рівн.*)
 Радошівка / Радошова 247, 376, 382 (с.

- Радошівка Шум. Терн.)*
 Радошковичі 54 (*с-ще Радошковичі Молодечненського Мін.*)
 Раздзвильов → Радивилів
 Разниці 215 (*с. Розниці Ман. Вол.*)
 Райгородок 320 (*с. Райгородок Берд. Жит.*)
 Раківський став 250, 253, 254
 Растів → Арестів
 Ратен / Ратно / Rathin 19, 39, 41, 42 (*с-ще Ратне Вол.*)
 Ратново 244, 245 (*с. Ратнів Луц. Вол.*)
 Рацлавка 296 (*с. Раславка Крем. Терн.*)
 Ревушки 212 (*с. Ревушки Тур. Вол.*)
 Режани 213 (*с. Рижани Волод. Жит.*)
 Ремель / Ремле 417 (*с. Ремель Рівн. Рівн.*)
 Ремчиці / Ремчиці 414 (*с. Ремчиці Сарн. Рівн.*)
 Решоцьк / Решоцько 417 (*с. Решуцьк Рівн. Рівн.*)
 Ржева / Ржова 391, 392, 405, 420, 421 (*р-н с. Дворци Бежаницького Псков.*)
 Ржева Володимирова 391 (*м. Ржев Твер.*)
 Ржева Пуста 391 (*р-н с. Дворци Бежаницького Псков.*)
 Ржева, гора 392 (*у с. Подоржевка Бежаницького Псков.*)
 Ржевська сотня 391
 Ридомль 179, 180, 276, 277, 279, 280, 281, 285, 289 (*с. Ридомль Крем. Терн.*)
 Рикова діброва 341, 350, 359 (*на розточчі Полтви й Случі*)
 Рівне 45, 46, 50, 72, 88, 104, 105, 108, 114, 125, 127, 128, 131, 134, 138, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 205, 262, 264, 416, 418
 Рідка 251, 357, 358, 387, 396, 397, 398, 399, 400, 404, 405, 406, 421 (*с. Рідка Теоф. Хм.*) → Кругла
 Рідків 211, 322, 323 (*с. Рідків Рад. Рівн.*)
 Річ Посполита 26, 27, 55, 60, 78, 83, 196, 201, 282, 286, 327, 386
 Ровенська волость 48, 64, 104, 105, 111, 143, 144, 157, 158, 332, 416
 Рогачів 168, 221 (*с. Рогачів Рівн. Рівн.*)
 Роговичі 75 (*с. Роговичі Лок. Вол.*)
 Рожична / Рожичне 368, 370 (*с. Рожична Шеп. Хм.*)
 Розтоки 319 (*с. Розтоки Крем. Терн.*)
 Рокитна 285, 286 (*с-ще Рокитно або с. Ракитне Рокитн. Рівн.*)
 Рокитна Воля / Рокитна 414
 Рокитно, уроч. 274 (*тепер х. Вірля с. Савчиці Крем. Терн.*)
 Романів 212 (*с. Романів Луц. Вол.*)
 Романів 322
 Романов 113, 117, 136, 137
 Ромейки 414 (*с. Ромейки Волод. Рівн.*)
 Росія 16, 17, 18, 19, 286, 375, 377, 378, 379, 380, 386, 392
 Росолівці 243, 244 (*с. Росолівці Стар. Хм.*)
 Ростово → Арестів
 Рохманів 104, 108, 222, 253, 254, 255, 256, 257 (*с. Рохманів Шум. Терн.*)
 Рохманівська волость 257
 Рубишки 213
 Руда 370
 Руда / Рудня 270, 273, 284, 285, 287, 289 284, 285, 287, 289
 Рудка 56, 224, 376, 381 (*с. Рудка Крем. Терн.*)
 Рудка Турівка → Турівка
 Рудники 215, 219 (*х. Рудники с. Вербичне Тур. Вол.*)
 Рудня → Руда
 Рудомінська волость 238
 Ружинє 75 (*с. Ружин Тур. Вол.*)
 Русинів 73 (*с. Руснів Волод. Вол.*)
 Русь 16, 45, 58, 71, 178, 330, 338, 362, 391
 Руська земля 45
 Руське воєводство 282, 282, 322
 Рша, р. 73 (*Оришиця, права прит. Дніпра*)
 Рязанська земля 53
 Рясники (270, 271, 273, 274, 285, 289 с. *Рясники Гоц. Рівн.*)
 Саварці 367 (*с. Саверці Шеп. Хм.*)
 Савичі / Шониця 417
 Савичі / Sawczin 267, 271, 272, 273, 274, 275 (*с. Савчиці Крем. Терн.*)
 Садки 148 (*с. Садки Остр. Рівн.*)
 Садки 214, 215, 218, 219, 222 (*с. Садки Шум. Терн.*)
 Садово 45 (*с. Садів Луц. Вол.*)
 Садочки 224, 225 (*с. Малі Садки Шум. Терн.*)

- Сапанів 191 (с. *Сапанів Крем. Терн.*)
 Сапановець / Сапановець Малий / Сапанівчик 297, 316, 318, 322, 376, 381 (с. *Сапанівчик Дуб. Рівн.*)
 Сапогів 196 (с. *Сапогове Ків. Вол.*)
 Сасинівка / Огіївка 368, 370 (с. *Сасанівка Полон. Хм.*)
 Сатіїв 45, 74, 120, 121, 125, 127, 128, 130, 131, 153, 418 (с. *Сатіїв Дуб. Рівн.*)
 Сахнівці (с. *Сахнівці Стар. Хм.*) 363, 364, 365, 368
 Сваринці / Сварин / Сварни 414 (с. *Сварині Волод. Рівн.*)
 Свина 387, 402, 419
 Свина Остра Руда, р. 403
 Свина Руда, р. 402
 Свинарин 209, 212 (с. *Свинарин Тур. Вол.*)
 Святе / Свять 159, 417 (с. *Свяття Рівн. Рівн.*)
 Святець 401 (с. *Святець Теоф. Хм.*)
 Святець, р. 387, 401, 420
 Святківська діброва 401
 Священна Римська імперія 27, 55, 76, 202, 207, 257
 Селище 285 (колишнє с. *Мале Селище у верхів'ї р. Замчисько по сусідству із с. Жалянка Гоц. Рівн.*)
 Семенів / Семенівка / Семеново 333, 336, 337, 340, 341, 342, 344, 356, 357, 358, 395, 398, 399 (с. *Семенів Біл. Хм.*)
 Семенівка, р. 356, 357, 358, 387, 398, 404, 421
 Семятичі 209, 211 (м. *Семятиче Підл.*)
 Сенів 277, 284, 290 (с. *Синів Гоц. Рівн.*)
 Сенне / Сенно 260, 280, 284, 285, 287 (с. *Садове Гоц. Рівн.*)
 Сенненська пуща 289
 Сербинівці 367
 Серет, р. 79
 Серетець 299, 372 (с. *Серетець Збор. Терн.*)
 Сернінець / Сернівець / Болванець 85 (с. *Сарнів Волоч. Хм.*)
 Сернь на Случі (? м. *Сарни Сарн. Рівн.*) 179
 Сивки 189, 190 (с. *Сивки Біл. Хм.*)
 Симонів 182 (с. *Симонів Гоц. Рівн.*)
 Ситна, діброва 387, 398, 421
 Сіверська земля 18, 31, 40, 44, 46
 Сіяний Гай 148 (с. *Сіянци Остр. Рівн.*)
 Скалин / Скалинці 364, 365, 368 (част. м. *Шепетівка Хм.*)
 Склєн 213 (с. *Шклинь Горохів. Вол.*)
 Скотіїв / Скопіїв 414
 Славне 148, 150, 152, 417
 Славятичі 209, 210, 212, 214 (с. *Славятичі Бял. Люб.*)
 Славятичі Нові → Славятичі
 Славятичі Старі → Славятичі
 Слобідка 373
 Словаччина 133, 154
 Словенсько 121, 266 (с. *Словенськ Волож. Мін.*)
 Слонім 206, 208 (м. *Слонім Гродн.*)
 Слонімський повіт 64, 105, 208
 Слуцьк 44 (м. *Слуцьк Мін.*)
 Слуцький Троїцький монастир 214
 Случ, р. 109, 168, 185, 186, 278, 284, 285, 289, 311, 350, 357, 358, 359, 387, 401, 402, 403, 406, 420
 Смідин 54 (с. *Смідин Старовиж. Вол.*)
 Смідинська волость 54, 383
 Смолдирів 418 (с. *Смолдирів Баран. Жит.*)
 Смоленськ 17, 74, 208 (м. *Смоленськ*)
 Смоленщина земля 41, 54
 Смоленщина 52
 Смоляни 43 (с. *Смоляни Ори. Вітеб.*)
 Смордва 369 (с. *Смордва Млин. Рівн.*)
 Сморгів 269 (с. *Сморжів Рівн. Рівн.*)
 Смотрицький повіт 392
 Смотрич 63 (с-ще *Смотрич Дунаєвецького Хм.*)
 Снігурівка 300 (с. *Снігурівка Лан. Терн.*)
 Собів / Собівка 280, 285 (уроч. *Собів у верхів'ї р. Замчисько по сусідству із с. Жалянка Гоц. Рівн.*)
 Собіхлібці 189, 263
 Сокаль 292, 314
 Сокіл 283, 284, 285, 287, 289 (с. *Курчиця Гродн. Жит.*)
 Соколів 288 (с. *Соколів Черв. Жит.*)
 Соколь 62 (с. *Сокіл Рож. Вол.*)
 Солівка 362
 Солодарі 213 (с. *Солодирі Волод. Жит.*)
 Соломен 387, 421
 Солонськ / Солонсько 417
 Сомин 238, 239 (с. *Сомин Тур. Вол.*)
 Сомовичі 241 (с. *Самовіче Бял. Любл.*)

- Сосонка 365
 Сошища / Сошище 256, 257 (с. *Сошище Шум. Терн.*)
 Сошище, р. 235
 Сошище, уроч. 235
 Спаремичі 414
 Спіш 133, 154 (іст. область *Словаччини*)
 Сполтва, р. → Полтва
 Став / Ставок 145, 146, 150, 152, 417 (с. *Ставки Рівн. Рівн.*)
 Ставок 414 (с. *Ставок Кост. Рівн.*)
 Ставрово 262 (с. *Ставрів Млин. Рівн.*)
 Стадники 161 (с. *Стадники Остр. Рівн.*)
 Станків 113, 114, 117 (с. *Станки Пух. Мін.*)
 Станково (у р-ні с. *Ортель Крулевські Бял. Люб.*) 235
 Старики 159, 416, 418 (у р-ні с. *Козлин Рівн. Рівн.*)
 Старики 281 (зх. країна с-ща *Білогір'я Хм.*)
 Старики 325 (с. *Старики Рад. Рівн.*)
 Старики 91 (с. *Ст. Вишинівець Збар. Терн.*)
 Стародуб 18, 36 (м. *Стародуб Брян.*)
 Стежівка → Стрижівка
 Степанівка 230, 231, 233 (с. *Степанівка Біл. Хм.*)
 Степанська волость 24, 45, 46, 48, 50, 56, 109, 113, 114, 120, 129, 130, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 153, 154, 158
 Степанське князівство 141
 Степанський замок 140, 415
 Степанський Михайлівський монастир 141, 142
 Степань 19, 22, 45, 46, 48, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 153, 158, 276, 412, 415 (с-ще *Степань Сарн. Рівн.*)
 Стецьківський двірець 208
 Стидень / Стидень Мал. / Стидень 1-й / Залуч 414 (с. *Малий Стидин Кост. Рівн.*)
 Стидень Вел. / Стидень 2-й / Залуч 414 (с. *Вел. Стидин Кост. Рівн.*)
 Стир, р. 111, 153, 215, 265, 276, 295, 393
 Стіжецький монастир св. Сави 393
 Стіжок 40, 46, 303, 393 (с. *Стіжок Шум. Терн.*)
 Стовпець 187, 188, 190, 191 (част. с. *Стовпець Дуб. Рівн.*)
 Столовичі 256 (с. *Сталавічи Баран. Брест.*)
 Страклів 395, 398 (включено в м. *Дубно*)
 Стрижівка / Стежівка (с. *Стжижувка Бял. Любл.*) 235, 236
 Стрижова 286
 Стрий 31 (м. *Стрий Львів.*)
 Стрийці 82, 84 (с. *Стрийка Збар. Терн.*)
 Стронятин 330, 332, 333, 338 (с. *Стронятин Жовк. Львів.*)
 Стубла, р. 162 (*Стубла, прит. Горині*)
 Стубла, р. 393 (*Стубла, прит. Стиру*)
 Студеняківці / Студенка / Студянка / Студянки 145, 146, 152, 417 (част. с. *Карпилівка Рівн. Рівн.*)
 Судилків / Судилівка 364, 365, 366, 367, 370, 371, 372, 373 (с. *Судилків Шеп. Хм.*)
 Судрівці 212 (у р-ні с. *Старожуків Рівн. Рівн.*)
 Суємці 168 (? с. *Сьомаки Слав. Хм.*)
 Супрасль 172 (м. *Супрасль Підл.*)
 Супрасльський монастир 33, 62
 Сураж 202, 237, 240, 241, 418 (с. *Сураж Шум. Терн.*)
 Суха Воля → Титковичі
 Сухи 417
 Сухівці 212 (с. *Сухівці Рівн. Рівн.*)
 Суша 136
 Сушки 213 (с. *Сушки Корост. Жит.*)
 Сямовичі 240
 Тайки 278, 286, 289 (с. *Тайки Єміл. Жит.*)
 Тарасово 120, 121, 266 (с. *Тарасово Мін. Мін.*)
 Тарнавка 356 (с. *Кузьминці Теоф. Хм.*)
 Татаринів 365
 Татаринівці 179, 183, 184, 185, 301, 322 (с. *Татаринці Лан. Терн.*)
 Татаринський Миколаївський монастир 218, 219, 223 (р-н с. *Обич Шум. Терн.*)
 Тевтонський орден 30, 31, 40, 45, 361
 Теликовський жеребій 238 (у р-ні с. *Радованичі Брест. Брест.*)
 Темногайці 248, 250, 252 (с. *Темногайці Шум. Терн.*)
 Терebin 385 (у р-ні с. *Тростянець, Лички, Острів, Яромель і Домашів Ків. Вол.*)
 Теробовельська земля 178

- Теребовля 63, 178, 199 (*м. Теребовля Терн.*)
 Теремне 205, 228, 231, 233, 235, 237, 400
 (*с. Теремне Остр. Рівн.*)
 Терентієво / Терентіїв 277, 284, 289 (*с. Терентіїв Гоц. Рівн.*)
 Терехове 320 (*с. Терехове Берд. Жит.*)
 Терешів 215 (*с. Терешів Млин. Рівн.*)
 Терки 284
 Тернавка 163, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 173 (*с. Тернавка Ізясл. Хм.*)
 Тернавка, р. 165
 Тернопільська область 79
 Тесновен 366
 Тесово 148 (*с. Тесів Остр. Рівн.*)
 Тетерин 33 (*с. Тетерино Круг. Могил.*)
 Тетерівка 238, 241 (*у р-ні с. Ходаки Шум. Терн.*)
 Тилявка 303 (*с. Тилявка Шум. Терн.*)
 Тимковичі 214 (*с. Тимковичі Копил. Мін.*)
 Тинне 145, 146, 417 (*приєднано до м. Рівне*)
 Титків / Титково 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 374 (*Титьків Полон. Хм.*)
 Титковичі / Тютковичі / Суха Воля 417
 (*у межах м. Рівне*)
 Тиха / Тиха Воля 219, 225, 226 (*у р-ні с. Кути Шум. Терн.*)
 Тихомль 101, 183, 183, 334, 348, 360 (*с. Тихомель Біл. Хм.*)
 Токарі 230, 231, 233, 235, 237, 400 (*у р-ні с. Теремне Остр. Рівн.*)
 Токи 100 (*с. Токи Підвол. Терн.*)
 Тополища 106 (*с. Тополище Іван. Вол.*)
 Топорище 149
 Топчикали 208 (*с. Топчикали Бельськ. Підл.*)
 Торговицька волость 37
 Торговиця 52, 60, 215 (*с. Торговиця Млин. Рівн.*)
 Торокани 197
 Торунь 29 (*м. Торунь*)
 Тотовичі 139, 414 (*с. Тутовичі Сарн. Рівн.*)
 Триково → Мехеринці
 Тристеня / Тристенянець 65, 66 (*с. Тристеня Рож. Вол.*)
 Троки 36, 41, 51, 46, 149, 163 (*м. Тракай, Литва*)
 Троскини / Трескинець / Трескинь 414
 (*с. Тріскині Сарн. Рівн.*)
 Тростянець 385, 386 (*с. Тростянець Ків. Вол.*)
 Тростянець 414 (*с. Тростянець Кост. Рівн.*)
 Троцьке воєводство 208, 211, 213, 257
 Троцьке князівство 17, 39, 45
 Троцький повіт 24, 208, 211, 237
 Трубецьк 69 (*м. Трубецьк Брян.*)
 Трубичі 414 (*с. Трубиці Кост. Рівн.*)
 Трубки 65, 106 (*с. Трубки Іван. Вол.*)
 Тудорів 277, 284, 290 (*с. Федорівка Гоц. Рівн.*)
 Тупочолівське 185, 186
 Турбівка 249
 Турбівці 183
 Туриковичі 394 (*с. Турковичі Дуб. Рівн.*)
 Туричани / Туричин 35 (*с. Туричани Тур. Вол.*)
 Турівка, р. 174, 357, 421 (*р. Уляни*)
 Турівка / Рудка Турівка 310, 357, 358, 387, 395, 398, 404, 421 (*с. Турівка Теоф. Хм.*)
 Турівка → Турія
 Турія / Турівка 205, 241, 243 (*част. с. Сураж Шум. Терн.*)
 Турія 186 (*у р-ні с. Верба Дуб. Рівн.*)
 Туров 59, 68, 117, 120, 121, 134, 155, 266
 (*м. Туров Гом.*)
 Турово-Пінська земля 70
 Тучин 50, 52, 268, 269, 279 (*с. Тучин Гоц. Рівн.*)
 Тютковичі 153, 156, 159 (*включено в м. Рівне*)
 Увин 322 (*с. Увин Радех. Львів.*)
 Угли 414 (*с. Угли Сарн. Рівн.*)
 Угольці 219 (*с. Угольці Гоц. Рівн.*)
 Угорники, монастир 252 (*с. Угорники Колом. Ів.-Фр.*)
 Угорське 303 (*с. Угорськ Шум. Терн.*)
 Угорщина 40, 187, 188, 323
 Ужинець 391 (*с. Ужинець Млин. Рівн.*)
 Узка 235 (*у р-ні с. Ортель Крулевіскі Бял. Любл.*)
 Узлазно → Взлазно
 Узлісіці 414
 Узносичі → Зносичі
 Уйма 21 (*у р-ні с-ща Локачі Вол.*)
 Україна 9, 10, 15, 68, 109, 161, 260, 283,

- 329, 338
 Унів, монастир 252 (с. *Унів Перем. Львів.*)
 Устечко / Устя 180, 277, 279, 280, 281, 285, 289 (с. *Устечко Крем. Терн.*)
 Устя → Устечко
 Устя, р. 145, 147, 162
 Уша, р. 276 (*Уша, Уж, прит. Прип'яті*)
- Федорівка 174 (с. *Федорівка Крас. Хм.*)
 Флоренція 30 (м. *Флоренція, Італія*)
 Фоминці 238
 Франкське королівство 16
 Харленж 190 (с. *Харленж Ленч. Любл.*)
 Хвалимичі 42 (с. *Фалемичі Волод. Вол.*)
 Хлапотин 45, 125, 127, 128, 130, 131, 168 (с. *Красностав Слав. Хм.*)
 Хмелів 269 (с. *Хмелів Волод. Вол.*)
 Хмелів 345
 Хмільник 238 (в *межах м. Володимир-Волин.*)
 Хмільник 80 (м. *Хмільник Він.*)
 Ходаки / Ходаків 365, 368, 370, 371
 Ходаки 53, 238, 241 (с. *Ходаки Шум. Терн.*)
 Ходаківці (? с. *Ходаки Шум. Терн.*) 179
 Ходорки / Ходорковичі / Ходорково 285, 286, 289, 297 (с. *Ходурки Новогр. Жит.*)
 Ходоси 417 (с. *Ходоси Рівн. Рівн.*)
 Холм 44 (м. *Хелм, Польща*)
 Холмська земля 41, 204
 Холмщина 277
 Холневичі 414 (с. *Холневичі Ків. Вол.*)
 Холонів 346, 347 (с. *Холонів Горох. Вол.*)
 Холопичі 244 (с. *Холопичі Лок. Вол.*)
 Хомора, р. 102, 163, 165, 166, 173, 363
 Хотень 322 (с. *Хотин Рад. Рівн.*)
 Хотовиця / Хотовичі 280, 281, 285, 289 (с. *Хотовиця Крем. Терн.*)
 Хотянка 159, 416, 418 (у *р-ні с. Козлин Рівн. Рівн.*)
 Хоцен / Хоцинь / Хотинь 148, 152, 417 (с. *Хотин Рівн. Рівн.*)
 Хрінники 180 (с. *Хрінники Демид. Рівн.*)
- Цвіля 289 (с. *Мала Цвіля Новогр. або с. Вел. Цвіля Єміл. Жит.*)
 Цевеличі 21 (с. *Цевеличі Лок. Вол.*)
 Цепцевичі 414 (с. *Вел. Цепцевичі Волод. та с. Цепцевичі Сарн. Рівн.*)
- Церем, р. 284
 Цеценівці 378 (с. *Цеценівка Шум. Терн.*)
 Цюкантовичі 256 (с. *Цюкантавічи Баран. Брест.*)
- Чавика 235 (у *р-ні с. Ортель Крулевіскі Бял. Люб.*)
 Чаруків / Чаруково 297 (с. *Чаруків Луц. Вол.*)
 Чашевичі / Чащиці 208 (у *р-ні м. Гродно*)
 Чемеринець / Czemyerzynyec 34 (с. *Чемеринці Перем. Львів.*)
 Чераясел 111
 Чернечгородок 394 (с. *Городок Ман. Вол.*)
 Черниківці 82, 84
 Чернихів 280, 284, 287, 289 (с. *Черняхів Остр. Рівн.*)
 Чернихів 80, 88, 135, 144, 145, 146, 389 (с. *Чернихів Збор. Терн.*)
 Чернихівка 80, 389 (? с. *Чернихівці Збар. Терн.*)
 Чернів 212 (с. *Черніїв Тур. Вол.*)
 Чернігів 70 (м. *Чернігів*)
 Чернігово-Сіверщина 283
 Черняхів 162, 183, 219 (с. *Черняхів Остр. Рівн.*)
 Четвертня 62 (с. *Четвертня Ман. Вол.*)
 Чехія 130, 153
 Чжемелинъци → Жемелинці
 Човгузів 400 (с. *Човгузів Теф. Хм.*)
 Чорна 212 (у *р-ні с. Жобрин Рівн. Рівн.*)
 Чорторійськ 22, 68, 69, 70, 71 (с. *Ст. Чорторійськ Ман. Вол.*)
 Чорторійська волость 109
 Чорторії (185, 186, 188, 363 с. *Ст. Чортория Люб. Жит.*)
 Чудви 212 (с. *Чудви Рівн. Рівн.*)
 Чудлі / Чудель 414 (с. *Чудля Волод. Рівн.*)
 Чуднів 127 (м. *Чуднів Жит.*)
 Чуднівський повіт 185
- Шамотули 131, 132, 153, 154 (м. *Шамотули, Польща*)
 Шелонь, р. 33
 Шельвів 333, 334, 335, 340 (с. *Шельвів Біл. Хм.*)
 Шепетин 193 (с. *Шепетин Дуб. Рівн.*)
 Шепетівка 232 (м. *Шепетівка Хм.*)

- Шешоли 113 (*м-ко Шешуоляй на пн. від Вільнюса*)
- Шибена / Шибена Руда 402 (*с. Шибена Теоф. Хм.*)
- Шибин 177 (*с. Шибин Демид. Рівн.*)
- Шилівщина, уроч. 208 (*у р-ні с. Кошели Бельськ. Підл.*)
- Шимківці 417
- Шосї 180
- Шониця → Савичі
- Шопинці 245, 256 (*уроч. Шопинки на зх. від с. Кордишів Шум. Терн.*)
- Шпанів 157 (*с. Шпанів Рівн. Рівн.*)
- Шульжин / Шульжинці 135, 165 (*с. Сульжин Шеп. Хм.*)
- Шумбар / Шумбарок 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 257 (*с. Шумбар Шум. Терн.*)
- Шумськ / Шумсько 53, 202, 205, 214, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 237, 240, 243, 244, 256 (*м. Шумськ Шум. Терн.*)
- Щирецький повіт 41
- Щурин 66 (*с. Щурин Рож. Вол.*)
- Щурівці 238 (*с. Щурівці Гайс. Він.*)
- Юнишки 208
- Юридика / Юридика Монастирська / Юридика Почаївська / Юридика Фундушева 274 (*част. м. Почаїв Терн.*)
- Юськівці / Єськівці 179, 183, 184, 185, 301, 322 (*с. Юськівці Лан. Терн.*)
- Яблонне 56 (*с. Яблунне Берез. Рівн.*)
- Яблочинський Онуфрїївський монастир 210
- Яблочне / Яблочно 209, 210, 212 (*с. Яблечна Бял. Любл.*)
- Яворівка → Яворово
- Яворова 186
- Яворово / Яворівка 237 (*у р-ні с. Ортель Крулевскі Бял. Любл.*)
- Якимівці 185, 301, 322 (*с. Якимівці Лан. Терн.*)
- Яловичі 41, 51 (*с. Яловичі Млин. Рівн.*)
- Янівка 230, 235 (*с. Янув Подляскі Бял. Любл.*)
- Янівка 233 (*у р-ні с. Боложівка Шум. Терн.*)
- Янківці 402 (*с. Іванківці Лан. Терн.*)
- Янковицьке дворище 114
- Янковичі / Янкевичі / Іванчичі 414
- Янполь → Янушполь
- Янушполь / Янполь 101, 108, 193, 401 (*с-ще Ямпіль Біл. Хм.*)
- Янушпольська / Янпольська волость 102, 382, 401, 402
- Яполод / Заполдь / Яполоть 414 (*с. Яполоть Кост. Рівн.*)
- Яролинці 337, 338 (*с-ще Яролинці Хм.*)
- Яромир 43, 130 (*м. Яромер, Чехія*)
- Яромль 385 (*с. Яромель Ків. Вол.*)
- Ярослав 156, 157 (*м. Ярослав Підкарп.*)
- Ярославичі 209, 210 (*с. Ярославичі Млин. Рівн.*)
- Ярофієво / Ярофіїв / Ярофіївка / Дорофіїв 272, 273, 274, 275 (*с. Комарівка Крем. Терн.*)
- Ястреблець у Городку 179 (*с. Ястребель Стол. Брест.*)
- Borody → Бродово
- Buremle → Буремль
- Bynisko → Бинісько
- Czemyerzynyec → Чемеринці
- Garten / Garthin → Городно
- Krosniczin → Кросничин
- Ladomiria / Ladymir → Володимир
- Lipovyecz / Lypowye cz / Lipowcze → Липовець
- Luck / Luczik / Luczk / Lutzik → Луцьк
- Nieswież / Nieswyes 25, 63
- Olesnicze / Olschanicza / Olschanicze / Olschanycze / Olschenyecz / Olschanye / Oschani → Ольшаниця / Ольшани
- Ostrog / Ostrow → Острог
- Pinsko / Pynsko → Пінськ
- Radziwiłłów → Радивилів
- Rathin → Ратно
- Russche land 45
- Sawczino → Савчичі
- Spohrodzeycza 178
- Szaslaw → Жаславль
- Tiwanye → Іваня
- Vladiczino 178 (*с. Ладичин Терєб. Терн.*)
- Zaslaw → Жаславль

Вихід книжки у світ підтримали:

Анатолій Андрійович Герасимчук

Михайло Григорович Грабарчук

Зіновій Теодорович Демко

Василь Олександрович Ліснівський

Вікторія Анатоліївна Поліщук

Інна Георгіївна Романюк

Руслан Анатолійович Скакальський

Юрій Олексійович і Світлана Василівна Трачуки

Володимир Васильович Фендич

Наукове видання

Собчук Володимир Дмитрович

Від коріння до крони

*Дослідження з історії
князівських і шляхетських родів Волині
XV — першої половини XVII ст.*

Підписано до друку 15.05.2014 р.
Формат 70 x 100 ^{1/16}. Папір офсет.
Ум. друк. арк. 63,00. Наклад 300 прим. Зам. № 10

Видруковано ПП Дятлик М. С.
35304 Рівненська область, Рівненський район,
с. Корнин, вул. Центральна, 58
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 11 від 12.06.2002 р.

У пізньому середньовіччі та на початку раннього нового часу провідною верствою українського суспільства була спадкова землевласницька знать, яка в історичних джерелах позначається здебільшого словосполученнями «князі, пани й зем'яни» та «князі і шляхта». У руках цієї соціальної групи перебували регіональні та локальні важелі державної влади, тривалий час на ній лежав тягар захисту краю від номадів причорноморських степів, вона брала діяльну участь в освоєнні земельних ресурсів країни, продукувала у своєму середовищі специфічний етос, окремі елементи якого з часом ставали надбаннями всього народу, запозичувала в чужих краях нові світоглядні ідеї, долучалася до оборони традиційних етноконфесійних цінностей.

У книжці йдеться про знать Волині — регіону, позначеного найінтенсивнішими в Україні на схилі середніх віків і на початку нової доби процесами суспільного життя в усіх його проявах. Автор розглядає тутешню верхівку крізь призму доль князівських і шляхетських родів, з яких вона складалася — з'ясовує, як ці кровні спільноти з'являлися, розросталися, розпадалися на гілки, що переростали потім у нові клани; нарощували, відстоювали й утрачали свої володіння; проникали в інші регіони Центрально-Східної Європи; нарешті, згасали й сходили з історичної арени.